

ANGELICI DOCTORIS

DIVI THOMÆ AQUINATIS

COMMENTARIA

IN APOCALYPSIM BEATI IOANNIS APOSTOLI

NEAPOLI
EX TYPOGRAPHIA VIRGILIANA
MDCCCLVII.

ÆQUO LECTORI

Ammonius Hermeus Platonicae Aristotelicaeque philosophiae interpres clarissimus in iis explanationibus quas ad Categorias Aristotelis scripsit, narrat quosdam nomen Aristotelis inscripsisse libris alienis, quod intelligerent Ptolomaeum Philadelphum studiosum librorum Aristotelis, nec sumptu parcere ulla in re, qua opus esset ad suam illam praeclarissimam Bibliothecam monumentis tanti Philosophi locupletandam: idcirco multos ad eum attulisse codices falsi tituli. Simile quidpiam video nonnullos mussitare ac plane vereri, ne nos speciosa scilicet hac inscriptione decepti simul et aliis studiosis ac piis hominibus fucum faciamus, quod hic liber eius doctoris nomen praeferret quem omnes norunt doctissimum ac maxima semper cum laude in hoc interpretandi genere versatum. Visum itaque nihil a nostro instituto candoreque alienum, si fidem studiumque nostrum hoc in negotio explicavero. Cum enim Perusiae in sodalitio Dominicanorum delitescere hosce Commentarios in membranis descriptos una cum iis quibus Isaiam explicat cognovissem, nullum non movi lapidem, ut tantus thesaurus erueretur, ac ad communem omnium utilitatem in lucem proferretur, ratus quod res est non exiguam me initurum gratiam, si meo labore ac sumptibus quibus certe non pepercimus, omnibus bonis viris et quibus sacrae cordi esse debent literae legendum proponerem: ea tamen lege si D. Thomae genuinus ac germanus hic partus a doctis iudicaretur. Consuluimus itaque nonnullos quos sincere iudicare posse credidimus, inter quos Reverend. Thomas Rembottus Florentinus vir non minus praestanti eruditione praeditus, quam humanitate ac animo non vulgari ad iuvanda rectiora studia ornatus, disertis suis literis respondit haec ipsa vera minimeque supposititia D. Aquinatis Commentaria, nec se tam (quamquam et illud non omnino leve) permoveri constanti inscriptione, ac exemplaris vetustate quod ab ipsis inde D. Thomae temporibus iis in locis diligenter adservatum est, quam peculiari tractationis filo, asserens non tam lac lacti aut ovum ovo (ut inquit Comicus) simile, atque haec commentatio reliquis eiusdem scriptoris elucubrationibus, ac praesertim iis quos in pari genere reliquit in sacros libros. Quod cum ita sit, cur non iudicio huius viri libenter acquiescam, quem norunt omnes cum in philosophicis tum in theologicis, ac praesertim nostri D. Thomae Aquinatis scriptis, nec non sacris ad populum concionibus semper magna cum sua laude versatum? aut cur mihi vitio verti debet si arbitrio multorum sincere iudicantium fretus studiosos potius iuvare studuerim, quam superstitiosae quorundam morositati adhaerens eosdem hisce luculentis thesauris privare voluerim? Prodeat qui certioribus indiciis edoceat rem aliter se habere, et nos non gravatim reducto calculo statim in illius sententiam et manibus et pedibus ibimus: nec est quod dicant se in nonnullis D. Thomae libris nescio quid videre quod ab hac tractatione

*

nonnihil dissideat, et quod in eo Catalogo ubi operum nomenclatura est, horum Commentariorum nulla fiat mentio. Quae quamnam vim habeant paucis discutiamus. Primum ridiculos eos putamus qui eiusdem scriptoris in dispari etiam argumento eandem ubique requirunt scriptionis faciem, et quod in uno ac eodem auctore ferendum vix esset, id in longe diversissimis postulare per absurdum iudicamus. Num illi ipsi qui Aquinatis nomine circumferuntur ad Aristotelem Commentarii per omnia similes? id nemo opinor qui accuratius illos evolverit dicturus est, inspiciant quaeso Politicos libros quam nulla ubertate ingenii instructa, quam arida, quam ieiuna, quam vix huius viri nomine digna videbuntur, si cum aliis eiusdem conferantur, in quibus ex Graecorum et Latinorum semente fertilem messem collegisse videtur: quo praesidio in Politicis destitutus (nullius enim vel Graeci vel Latini exstabant Commentaria) certe non exhibuit nobis eam commentandi foecunditatem ac gloriam, quam in aliis videmus. Iam vero quod de Catalogo dicunt nec illud firmioribus aliquibus innixum rationibus. Quasi vero, quisquis ille fuerit, qui, pio opinor conatu, Catalogum congessit, nos religiose obstrinxisset, nulla praeterea recipienda Beati Thomae opera, quam quae ad illius manus pervenissent, suoque Elencho complexus esset, nec cuiquam ab illo concedi provocationem. Quid quod in eo ipso Catalogo recensentur nonnulla quae Critici pro Thomae scriptis non agnoscunt, et inter caetera posterior pars Commentariorum in libris de Caelo et de Interpretatione nihil habet simile cum priore: ut suspicari possimus Thoma praelegente ea potius excepta quam iusta commentatione ad editionem comparata vel instructa. Haec sunt quae te latere nolui Lector. Tu interim vive ac vale: si quid istis vel rectius vel melius noveris, candidus imperti; si non, his utere mecum.

Cum hanc Gilberti Pictaviensis praefationem magna ex parte D. Thomas in sequenti contextu interpretaretur; libuit hoc loco totam praefigere, etiamsi in vetere nostro codice non haberetur.

GILBERTI PICTAVIENSIS

PRAEFATIO IN APOCALYPSIM B. IOANNIS.

Omnes qui pie volunt vivere in Christo, sicut ait Apostolus, persecutionem patientur: iuxta illud, *Fili accedens ad servitutem Dei, sta in iustitia et timore, et praepara animam tuam ad tentationem: tentatio namque est vita hominis super terram.* Ne autem Fideles in his deficiant, consolatur eos Dominus atque confirmat dicens: *Vobiscum sum usque ad consummationem saeculi.* Et: *Nolite timere pusillus grex.* Propterea videns Deus Pater tribulationes quas passura erat Ecclesia, ab Apostolis fundata super petram Christum, ut minus timeantur disposuit una cum Filio et Spiritu sancto, eas revelare. Revelavit autem tota Trinitas Christo secundum humanitatem: Christus vero Ioanni per angelum: Ioannes Ecclesiae, de qua revelatione hunc librum composuit. Unde et liber iste Apocalypsis dicitur, idest Revelatio: quia hic continentur quae Deus revelavit Ioanni, et Ioannes ecclesiae, quanta scilicet Ecclesia passa sit tempore primitivo, et nunc patiatur, et novissimis temporibus antichristi passura sit; quae tanta erit tribulatio ut si fieri potest, quod etiam moveantur electi, et quae pro his, et nunc et in futuro praemia sit susceptura; ut quos denunciata supplicia terrent, promissa praemia laetificent. Ideo iste liber inter reliquas Scripturas novi testamenti propheticae nomine censetur, quae aliis excellentior est prophetiis: sicut enim novum testamentum praestat veteri, Evangelium Legi; ita haec prophetia prophetiis veteris testamenti, quia de Christo et Ecclesia magna ex parte iam adimpleta sacramenta denunciat. Vel etiam ideo, quia cum aliis unifaria, isti trifaria data est prophetia simul, scilicet de praeterito, et praesenti et futuro. Ad cuius confirmandam auctoritatem concurrit etiam auctoritas mittentis, deferentis, et accipientis: Mittentis, scilicet Trinitatis: et Deferentis Angeli: et Accipientis, scilicet Ioannis. Cum autem Ioanni haec in visione fuerint revelata, et sint tria genera visionum, sub quo genere contineatur videndum est. Visio enim alia corporalis, quando videlicet corporalibus oculis aliquid videmus; alia spiritualis seu imaginaria, cum videlicet dormientes, vel etiam vigilantes imagines rerum cernimus, quibus aliquid aliud significatur, sicut vidit Pharao spicas, et Moyses rubum ardere; ille dormiens, iste vigilans: alia intellectualis, quando videlicet Spiritu sancto revelante, intellectu mentis veritatem mysteriorum sicut est capimus; quomodo vidit Ioannes quae in hoc libro referuntur: non enim figuras tantum vidit spiritu, sed earum significata mente intellexit. Vidit autem Ioannes et scripsit in Pathmos insula relegatus a Domitiano in exilio principe impiissimo, hac eum ad scribendum compellente causa: Quia dum exul teneretur a Domitiano in Pathmos insula, in ecclesiis quibus praeerat multa pullulaverunt atque inoleverunt vitia atque diversae haereses: erant enim quidam haeretici ibi dicentes, Christum non fuisse ante Mariam, quia temporaliter de ea natus erat: quos Ioannes in principio Evangelii sui redarguit dicens: *In principio erat Verbum.* Et in hoc libro cum dicit, *Alpha* et ω, idest principium et finis. Dice-

bant etiam quidam Ecclesiam pondere tribulationum ante finem saeculi desituram, et pro labore non praemium aeternum suscepturam. Horum ergo errores volens destruere Ioannes, ostendit Christum principium esse et finem : unde Isaias, *Ante me non est formatus Deus, et post me non erit*; et Eccclesiam per exercitium tribulationum non desinere, sed proficere, et pro his bravium aeternum recipere vel suscipere. Scribit autem Ioannes septem ecclesiis Asiae, et earum septem episcopis, de praedictis instruens, et in eis per eam totam generalem ecclesiam docens. Est itaque materia Ioannis in hoc opere status specialiter Asianae ecclesiae, necnon et totius Ecclesiae, videlicet quae in praesenti patiatur, et in futuro receptura sit. Intentio vero eius est monere ad patientiam quae servanda est, tum quia brevis labor, tum quia praemium magnum. Modus tractandi talis. Primo praemittit prologum et salutationem, ubi reddit auditores benignos et attentos ; quo praemisso accedit ad narrationem. Ante narrationem vero ostendit Christum esse ab aeterno sine principio et fine, inducens ipsum loquentem et dicentem: Ego sum Alpha et ω, idest principium et finis. Postea accedens ad narrationem distinguit septem visiones, quibus terminatis iste liber consumitur. Praemittit autem Prologum dicens: *Apocalypsis Iesu Christi*, subaudis haec est. Sic in aliis, *Visio Isaiae haec est*, *Et Parabolae Salomonis hae sunt*.

EXPOSITIO D. THOMÆ AQUINATIS

IN APOCALYPSIM BEATI IOANNIS APOSTOLI

PROOEMIUM

Vox Domini praeparantis cervos et revelabit condensa. In his verbis diligenter inspectis, datur via introducens in hunc librum, qui dicitur Apocalypsis. In ipsis enim verbis notari possunt quatuor causae, quae circa eundem librum habent attendi; videlicet causa efficiens, finalis, formalis, materialis. Causa efficiens principalis est ipse Deus. Beatus Ioannes est causa efficiens mysterialis, cui Dominus ea quae hic continentur ostendit. Unde dicitur: *Vox Domini*, scilicet et interna et spiritualis, qua in corde beati Ioannis loquebatur, faciens eum efficaciter intelligere, quae per Angelum dignabatur ostendere. Vox enim Domini virtuosa est ad docendum interius: *Psal. Vox Domini in virtute.* Sic ergo ostenditur causa efficiens principalis; et insinuatur causa mysterialis, scilicet ille, ad quem facta est vox Domini. Causa finalis est, ut per rectitudinem fidei et patientiam in adversis, fideles aptiores et agiliores reddantur ad apprehendenda praemia vitae; unde sequitur: *Praeparantis cervos, vox Domini est*, idest praeparantis fideles ad agilitatem currendi ad bravium: cervus enim animal est velocissimum: *Psal. Qui perfecit pedes meos tanquam cervorum.* Hoc enim intendit beatus Ioannes, sicut ex Prologo colligitur, ut per rectitudinem fidei, et per patientiam in adversitate multiplici, praeparentur fideles ad meritum vitae, quae est fructus sustinentiae tribulationum: *Hebr. x. Patientia vobis necessaria est, ut voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem.* Causa formalis est, quia liber iste est revelatus, et per modum revelationis hic proceditur; unde dicitur: *Et revelabit.* Hoc completum est in hoc libro: unde et dicitur *Apocalypsis*, idest revelatio: *Daniel. 11. Est Deus in caelo revelans mysteria.* Causa materialis est multiplex. Tribulatio Ecclesiae cum multiplici consolatione; unde dicitur: *Condensa*, idest occulta et obscura. Dominus enim beato Ioanni revelavit multas tribulationes futuras, quae non praevidebantur: et multas consolationes, quae a multis non expectabantur; ut Ecclesia esset robustior ad sustinendum, quia minus iacula feriunt quae praevidentur. Et iterum. Consideratio praemii minuit vim flagelli. Licet autem hic ostendatur generaliter status Ecclesiae quantum ad tribulationes et consolationes; tamen specialiter et principaliter ostenditur status Ecclesiae quantum ad tribulationes et consolationes finales. Et haec est specialiter huius libri materia, scilicet status Asianae et totius Ecclesiae, quantum ad finales tribulationes et consolationes: et per hoc distinguitur iste liber ab aliis libris novi testamenti. Cum enim sacra pagina dividatur in vetus et novum testamentum: rursus novum dividatur in Evangelicam et Apostolicam doctrinam; intentio Evangelicae doctrinae consistit in contemplatione capitis, idest Christi, intentio Apostolicae doctrinae in contemplatione corporis, idest Ecclesiae: et hoc tripliciter, secundum triplicem statum in quo militat Ecclesia: nam in Actibus ostenditur primitivus status Ecclesiae; in Epistolis vero beati Pauli et in Canonicis, informatur status medius, scilicet praesens. In hoc vero libro revelatur status finalis. Hic possunt breviter duo quaeri. Primum est de materia huius libri, scilicet de tribulationibus, videlicet utrum sit

conveniens Deum permittere, quod sui cultores sustineant tribulationes. **Secundum est de fructu ipsarum tribulationum, utrum sustinere passiones, sive tribulationes, sit meritorium vitae aeternae. Ad primum sic. Deus non delectatur in poenis nostris, quia crudele est alieno cruciatu laetari. Ergo cum suos electos diligat, non congruit ut eos passionibus affligi permittat. Item liberalitas Dei summa** est. Sed magis manifestaretur eius liberalitas, si per bona opera sine afflictionibus suos coronaret. Ergo etc. Contra. Conveniens est a Deo permitti quicquid suos fideles perducit ad vitam. Sed sustinentia tribulationum perducit ad vitam: *Iac. 11. Et cum probatus fuerit*, etc. Item lex amoris est associare amicum in adversis. Ergo de lege amoris est ut veracissimi amici, scilicet Domini Iesu, simus socii in sustinendis adversis. Respondeo. Convenientissimum est Deum permittere suos cultores tribulationibus affligi: tum propter amoris insigne, quia Christus Dominus pro nobis durissima sustinuit: unde lex amoris exigit, ut eius amore multa et magna sustineamus; ideo dicebat Apostolus *Gal. ult. Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi:* et item: *Ego stigmata Domini Iesu in corpore meo porto*; cum propter punitionem culpae praeteritae: quia delectatio culpae, ad hoc ut deleatur, exigit amaritudinem poenae: *Ier. 9. Ecce ego conflabo et probabo eos.* Glossa: *Vasa figuli probat fornax:* ut quicquid in nobis adulterinae materiae est excoquatur; tum propter cohibitionem futurae: unde Isidorus in *3. lib. de Sum. bon. Durius circa suos electos in hac vita Deus agit, ut dum fortioribus flagelli stimulis feriuntur, nulla eos oblectamenta praesentis vitae delectent; sed caelestem patriam, ubi certa quies expectatur, indesinenter desiderent*; cum propter meritum coronae, sicut patet *in Iob 4.* Isidorus *in eodem*; *Electus Dei doloribus vitae huius atteritur, ut perfectionem vitae futurae mereatur.* Ad primum dicendum quod quicquid de tribulatione vel poena est, loquimur, aut inquantum mere afflictiva; aut inquantum amoris declarativa ac promotiva; aut inquantum culpae praeteritae purgativa; aut inquantum futurae cohibitiva; aut inquantum meriti accumulativa. Primo modo non placet Deo tribulatio in iustis vel aliis; nec sub hac ratione eam permittit, sed sub aliqua ex quatuor rationibus subsequentibus. Non ergo delectatur in poenis nostris; sed in utilitate nostra consequente ex ipsis. Ad aliud dicendum quod liberalitas non est commendabilis, quae est sine comite sapientia, et quae dissonat a iustitia; siquidem iustitia exigit ut pro Christo damna sustineamus. Item ut culpa per poenam puniatur. Sapientia vero divina manifestatur, dum per duras flagellas cohibet Deus fideles oblectamentis. Item per acredinem adversorum perducit Deus suos ad dulcedinem praemiorum. Liberalitas divina etsi magna manifestatur illo modo quantum ad effectum, non tamen commendabilius quantum ad modum, quia non manifestatur cum ordine iustitiae et cum gravitate sapientiae. Circa secundum sic secundum Philosophum, *Passionibus non laudamur, nec vituperamur.* Ergo passionibus nec meremur, nec demeremur. Item meritum est ab intrinseco, quia ab actu liberi arbitrii, et efficacia gratiae informantis. Sed passiones sunt ab extrinseco. Ergo etc. Contra *Matth. 5. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam.* Item quicumque vestigia Christi sequitur, pertingit per hoc ad vitam: *Ioan. 8. Qui sequitur me, non ambulat in tenebris.* Sed quicumque propter Deum patitur, vestigia Christi sequitur: *1. Petr. Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum.* Ergo quicumque propter Deum patitur, per hoc pertingit ad vitam. Respondeo. De sustinentia tribulationum est loqui dupliciter: aut secundum se et absolute; aut secundum quod est ex voluntate sive cum voluntate. Primo modo sustinere tribulationes sive passiones, non est meritorium vitae: quia in solo pati non consistit meritum, sicut prima et secunda obiectio probant. Secundo modo distinguitur, quia illa voluntas aut est formata caritate, sive gratia gratum faciente, aut non: si sic; sustinentia tribulationum propter talem voluntatem est meritoria: et hoc notatur, cum dicitur *Matth. 5. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam*; ubi ostenditur voluntas informata amore iustitiae: similiter accipitur illud *2. Cor. 1. Sicut socii passionum estis, sic eritis et consolationis.* Si non, sic sustinentia non est meritoria, quia qui non est in gratia sive in caritate, non meretur aliqua voluntate vel passione vitam aeternam. Nec ille etiam qui est in caritate meretur vitam actione vel voluntate non informata caritate; qui autem non est in caritate, sed propter Deum patitur devotione quadam informali adversa, licet non mereatur, tamen per hoc disponitur ad meritum, quia disponitur ad statum gratiae in quo poterit mereri. Per praedicta patet ad obiecta. Gratia introducendi in librum sequentem praemittit Magister Gallicus prooemium, in quo sic procedit. Primo ponit dicendorum fundamentum. Secundo exequitur principale, *Propterea videns.* In duobus autem consistit materia sequentis libri, in tribulatione et consolatione: unde ponit fundamentum eorum quae dicturus est in prooemio circa librum. Primo quantum ad electorum tribulationem; et ad hoc introducit triplicem auctoritatem. Secundo quantum ad divinam consolationem, *Me autem:* et ad hoc duplicem auctoritatem inducit. Dicit ergo, *Omnes.* Nullus igitur qui vult Deum colere miretur si persecutionem sustinet. *Qui pie*, idest colendo Deum: *Volunt vivere*; pietas enim est cultus Dei.

Tit. 2. Sobrie et iuste et pie vivamus in hoc saeculo. Vel *pie*, ad proximum; *In Christo:* quia ipse est via exemplaris et regula nostra: ipse enim venit pro omnibus pati. *Persecutionem patientur*; et hoc patienter: et sic patet quod necesse est famulos Dei multa pati: *Act. 14. Per multas tribulationes oportet nos introire in regnum caelorum.* Sed obiicitur, quia multi iusti sunt, qui nullam habent tribulationem sive persecutionem. Sed respondeatur secundum Glossam quod intelligitur mente vel corpore. Contra, quia sunt aliqui qui corpore persecutionem sustinent, et in mente magnam suavitatem habent. Respondeo secundum Glossam quod intelligitur mente vel corpore: qui non solum ab hominibus persecutionem patiuntur in corpore, sed et a daemonibus in mente: tamen nec mente nec corpore semper patiuntur; sed ad tempus in magna quiete sunt spiritus, tamen vel passi sunt aliqua vel passuri. Per hoc patet ad illud quod obiicitur. Apostolus 2. *Timo. 3.* iuxta illud *Eccle. 2. Attendens*, per conversionem et bonam voluntatem: *Sta*, idest stabilis sis: *In iustitia*, ut facias bonum: *Et timore*, ut caveas malum: *Et praepara animam tuam*, per orationem, praemeditationem, et praemunitionem: ut cum quis cogitat, Si hostis meus aliquando in me insiliat, viriliter eum repellam, ad *Tentationem* sustinendam et superandam: *Iacob. 1. Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam etc. Tentatio namque: Iob 8.* alia litera est; nostra litera est, *militia est* etc. *Ne autem consolatur*, ut sint alacres, *Confirmat*, ut sint stabiles dicens *Matth. ult. Vobiscum sum*; consolatio est de sui consortio, *Et nolite*, *Luc. 12.* confirmatio est de non timendo adversarios: *Pusillus*: quia licet sitis grex pusillus, et viribus et numero respectu perversorum, non timeatis: *Grex*, ratione unitatis in caritate, et obedientiae et simplicitatis in conversatione. *Propterea videns.* Hic exequitur principale propositum. Propositum autem eius est ostendere multiplicem causam huius libri. Primo ergo agit de causa huius libri in generali et diffuse. Secundo in speciali et succincte. Est itaque magna. In prima primo ostendit causam efficientem. Secundo materialem, *De quo revelatione.* Tertio formalem, *Ideo liber iste.* Quarto finalem, *Vidit autem Ioannes.* Causa autem efficiens ostenditur secundum duplicem modum, scilicet disponens et agens, de qua ibi, *Revelavit.* Dicit igitur *Propterea*, quia Deus vult consolari et confirmare fideles: *Disposuit*, ab aeterno: *Fundata*, *Matth. 7. Revelavit autem.* Causa agens ostenditur quadruplex, scilicet principalis, *Trinitas*; secundaria, *Christus*, inquantum homo; mediata, *Angelus*; immediata sive proxima, *Ioannes. De qua Revelatione*, idest de quibus revelatis; *Quaestio tanta*, *Matth. 23. Et nunc praemia*, scilicet dona gratiae et consolationes. *Ideo liber iste.* Hic ostenditur causa formalis huius libri, quia procedit per modum prophetiae et revelationis. Revelationes huius libri distribuit et extollit tripliciter. Primo quantum ad excellentiae dignitatem. Unde comparat has revelationes revelationibus veteris testamenti, secundum excellentiam, cuius excellentiae duplicem rationem ponit: una est, quia est revelatio de veritate novi testamenti iam exhibita: altera quia est revelatio lata, scilicet non tantum de futuro. Secundo extollit quantum ad sui auctoritatem, *Ad cuius.* Tertio quantum ad revelationis modum sive qualitatem, *Cum autem Ioanni*, quia non sic facta est revelatio Ioanni, ut obscure intelligeret, vel figuras spiritus videret, sed ut signata plene cognosceret. Et ideo triplex genus visionis distinguit, ut ostendat qua visione vidit haec Beatus Ioannes, *Cum autem Ioanni.* Dicit igitur *Ideo liber iste*, quia est revelatus de his quae pertinent ad legem gratiae, *Prophetiae novae*, idest revelationis, *Censetur*, idest nominatur, cum dicitur apocalypsis, *Sicut enim novum testamentum praeestat*, idest praevalet, *veteri*; haec possunt intelligi quantum ad omnia quae continentur in novo testamento et veteri, *Evangelium legi*, idest doctrina Evangelica doctrinae Mosaicae, quantum ad Pentateuchon: *Sacramenta*, idest sacra secreta, quae per Prophetas praedicta fuerant, ut de Christi passione et Ecclesiae reparatione: *Adimpleta*, ut in libro infra habetur. Prophetae autem praedicebant implenda. *Magna iam ex parte*, quia quaedam sunt implenda, ut de finali statu Ecclesiae. *Unifaria*, idest quae est secundum unum modum fandi idest loquendi, scilicet *De praeterito* etc. quia de his quae Ecclesia passa est patitur, et passa est quae ipse novit per spiritum prophetiae, *Cum autem Ioanni* etc. *Corporalibus oculis*, sicut divino munere vidit Helisaeus currus igneos, *4. Reg. 6.* et Balthasar manum scribentem, *Dan. 5. Alia spiritualis*; spiritus dicitur hic non pars superior rationis, sed virtus imaginativa. *Probatio: Genes. 41.* Moyses, *Exod. 3.* Sed obiicitur de ultimo exemplo, quia Moyses vidit oculis corporeis. Ergo visio corporalis, non imaginaria. Item dicit Glossa *super 2. Cor. 12.* quod visio spiritualis seu imaginaria est, quando aliquis in extasi vel somno videt, non corpora, sed imagines rerum. Respondeo. Referendo visionem illam ad id quod corporale erat et corporaliter videbatur, erat visio corporalis; referendo autem ad signatum per id quod sic videbatur, imaginaria dici potest. Unde *super 2. Cor. 12.* dicit Augustinus quod visione corporali vidit Balthasar manum; sed Daniel signatum intellexit et aperuit; et ideo potius dicendus est propheta quam ille. Ex quo patet quod illud quod fuit Danieli visio spiritualis, fuit

Balthasar corporalis. Balthasar enim vidit manum corporalem, et motum corporalem, et non intellexit signatum, Daniel autem intellexit. Vel forte, ut quidam dicunt, videbatur ignis qui revera non fuit ignis. Visio autem Petri, quando positus in extasi, vidit quadrupedia et serpentia, fuit visio imaginaria, *Acto. 10.* Ad aliud dicendum, quod non dicit Glossa, quod aliter non contingat fieri visionem imaginariam: quia ut dictum est, existente visione corporali inquantum spiritus negotiatur circa significatum conceptum ex visione illa, imaginaria vel spiritualis dici potest. *Sicut Pharao spicas*, idest spicarum imagines, *Intellectu mentis*, quae est pars superior, *Mysteriorum*, idest secretorum, *Quomodo?* scilicet intellectuali visioni. Sed contra quia ipse vidit imagines, sicut in libro infra habetur de candelabris et aliis multis. Ergo vidit imagines. Respondeo. Vidit visione imaginaria et intellectuali secundum diversos respectus: imaginaria, inquantum vidit imaginem; intellectuali, inquantum illuminato intellectu intellexit quae videbat. *Vidit autem*. Hic ostendit causam finalem. Et circa haec multa tangit. Ostendit ubi scripsit: locus enim facit ad commendationem libri, quia locus extraneus et exilii. Item in quo statu, quia quando erat relegatus. Item quo motivo, quia ut extirparet vitia et haereses exortas. Duplicem autem ostendit errorem: unus erat contra caput, alius contra Ecclesiam, *Hac eum*. Quarto quibus. Scribit autem Ioannes *Septem Ecclesiis*, scilicet minoris Asiae: *Pullulaverunt*, inchoatione: *Inoleverunt*, consuetudine, *Vitia*, quae sunt contra mores, *Haereses*, contra fidem. *In principio*, idest ante omnia: *Erat Verbum. In hoc libro*, *infra 1. Dicebant enim quidam*; non considerantes illud *Matth. ult. Ego autem Vobiscum sum. Et pro labore*, non attendentes illud *Sap. 3. Bonorum laborum gloriosus est fructus: Isa. 43. Non desinere*; hoc ostendit *infra 12*. Ubi ostendit quod mulierem amictam sole fidei Ecclesiam protegat Deus a dracone ne devoret eam, et etiam pascit eam ut proficiat. *Bravium*, *infra 2.* et 3. et penultimo. *Sed proficere*, *Sap. 3. Tanquam aurum in fornace probavit illos. Bravium, 2. Tim. 2. Si sustinemus et conregnabimus. Asiae minoris*, non maioris, quae est tertia pars mundi. *Est itaque magna*. Hic ostendit causa libri in speciali et succincte. Et primo ostendit causam materialem. Secundo finalem, *In tertio vero*. Tertio formalem, quantum ad ordinem et modum procedendi. Modus circa causam efficientem non replicat, nisi de mysteriali, scilicet Ioanne. *Patiatur*, scilicet adversa, *Receptura*, scilicet praemia: *Brevis labor, praemium magnum: 2. Cor. 4. Id enim quod in praesenti est, 1. cap. Prologum*, cum dicitur *Apocalypsis*. Et salutationem, cum dicitur *infra 1. Ioannes septem Ecclesiis*. Sed nonne salutatio est, de prologo; cum in prologo attenti et dociles et benevoli auditores fieri soleant: ut aliquid horum fiat per salutationem? Respondeo. Aliquando salutatio est de prologo in libris; hic autem distincte ponitur pro Prologo. Ibi ostendit beatus Ioannes materiam libri in generali, et commendat ea quae in eo revelantur, et sic reddit attentos. Deinde salutat Asianos ut reddat benevolos; tamen large potest totum comprehendi sub ratione prologi. Primo tamen modo videtur haec accipere.

APOCALYPSIS

BEATI IOANNIS APOSTOLI

CAPUT I.

Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus palam facere servis suis, quae oportet fieri cito: et significavit, mittens per angelum suum servo suo Ioanni, qui testimonium perhibuit verbo Dei, et testimonium Iesu Christi, quaecumque vidit. Beatus qui legit, et audit verba prophetiae huius, et servat ea quae in ea scripta sunt: tempus enim prope est. Ioannes septem ecclesiis quae sunt in Asia. Gratia vobis, et pax ab eo, qui est, et qui erat, et qui venturus est; et a septem spiritibus qui in conspectu throni eius sunt; et a Iesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, et princeps regum terrae: qui dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo. Et fecit nos regnum et sacerdotes Deo, et Patri suo, ipsi gloria, et imperium in saecula saeculorum, Amen. Ecce venit cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt. Et plangent se super eum omnes tribus terrae: Etiam, Amen. Ego sum alpha, et ω, principium et finis, dicit Dominus Deus qui est, et qui erat, et qui venturus est omnipotens. Ego Ioannes, frater vester, et particeps in tribulatione, et regno, et patientia in Christo Iesu, fui in insula, quae appellatur Pathmos, propter verbum Dei, et testimonium Iesu Christi. Fui in spiritu in dominica die, et audivi post me vocem magnam, tamquam tubae dicentis: Quod vides, scribe in libro, et mitte septem ecclesiis, quae sunt in Asia, Epheso, et Smyrne, et Pergamo, et Thyatirae, et Sardis, et Philadelphiae, et Laodiciae. Et conversus sum, ut viderem vocem quae loquebatur mecum. Et conversus, vidi septem candelabra aurea: et in medio septem candelabrorum aureorum similem filio hominis, vestitum podere, et praecinctum ad mammillas zona aurea: caput autem eius, et capilli erant candidi, tamquam lana alba, et tamquam nix: et oculi eius tamquam flamma ignis: et pedes eius similes aurichalco, sicut in camino ardenti: et vox illius tanquam vox aquarum multarum; et habebat in dextera sua stellas septem, et de ore eius gladius utraque parte acutus exibat, et facies eius sicut sol lucet in virtute sua. Et cum vidissem eum, cecidi ad pedes eius tamquam mortuus. Et posuit dexteram suam super me, dicens: Noli timere, ego sum primus, et novissimus, et vivus, et fui mortuus, et ecce sum vivens in saecula saeculorum, et habeo claves mortis, et inferni. Scribe ergo quae vidisti, et quae sunt, et quae oportet fieri post haec. Sacramentum septem stellarum, quas vidisti in dextera mea, et septem candelabra aurea: septem stellae, angeli sunt septem ecclesiarum, et candelabra septem, septem ecclesiae sunt.

EXPOSITIO D. THOMÆ AQUINATIS

IN APOCALYPSIM BEATI IOANNIS APOSTOLI

CAPUT I

Apocalypsis iesu christi. Sicut dictum est ante, in hoc libro intendit beatus Ioannes praeparare fideles ad obtinendum bravium vitae: instituendo, quantum ad fidem in credendis, et roborando, quantum ad patientiam in sustinendis, ostendendo multas revelationes sibi, et de praemiis pro utroque reddendis. Dividitur autem liber iste in tres partes: in exordium, narrationem, *infra 1. Ego Ioannes*, et conclusionem, *infra ult. cap. ante fin. Et dixit mihi: Haec verba fidelissima sunt*. Isidorus: *Exordium animum auditoris provocat, narratio res gestas explicat, conclusio finem totius orationis complectitur*. Exordium vero duo continet, procemium, et salutationem. *Ioannes septem ecclesiis*. Prooemium dat aliquando intelligentiam dicendorum; salutatio ostendit affectum scribentis, ad alliciendos animos auditorum. In procemio vero multa tangit, circa ea quae infra dicturus est. Primo ostendit revelatorum auctoritatem, quia a Christo sunt sibi revelata; Christus autem homo a Patre haec habuit. Secundo implendorum necessitatem, *Quae oportet fieri cito*. Tertio signorum obscuritatem, quia revelatio facta est, et scripta prudenter, *Et significavit*. Quarto revelationis ordinem, *Mittens per angelum*. Quinto scriptoris fidelitatem, *Qui testimonium*. Sexto observantiae utilitatem, *Beatus qui legit*. Notatur etiam quadruplex causa huius libri. Causa formalis, *Apocalypsis*. Causa efficiens principalis, *Quam dedit*. Secundaria, *Iesu Christi*. Mediata, *Mittens per angelum*. Immediata, *Servo suo*. Causa materialis, *Quae oportet fieri cito*. Causa finalis, *Beatus qui legit*. Dicit igitur, *Apocalypsis*, quasi attendite quae dicturus sum, quia haec est *apocalypsis*, idest revelatio. In hoc innuitur magnitudo et profunditas dicendorum. *Iesu Christi*, idest mihi facta a Iesu Christo. Ipse enim est sapientia Patris, per quam docet Pater electos: *1. Cor. 1. Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam*. Hieronymus: *Ipse enim est mentis nostrae lumen*. *Iesu*, qui interpretatur salvatoris. *Christi*, uncti: per quae intelligit, quod haec revelatio est de his quae pertinent ad salutem gloriae, et unctionem gratiae. Amabilia ergo sunt quae dicenda sunt: tum propter sui magnitudinem, quia revelationes sunt: tum propter revelantis auctoritatem, quia a Christo Iesu revelata sunt: qui per haec nos ordinat ad unctionem gratiae in praesenti, et salutem gratiae in futuro. *Quam dedit illi Deus Pater*, idest revelavit gratis *illi*, scilicet inquantum homo. *Palam facere*, idest ut palam faceret, idest revelaret: *servis suis*, per me: servis, non peccati, non diaboli, sed servis suis, scilicet non philosophis, non Iudaeis animis incredulis: *Matth. 7. Nolite sanctum dare canibus*. Sed obiicitur de hoc quod dicitur, *Quam dedit illi Deus*, scilicet Pater, quia etiam haec habuit a se inquantum Deus, et a Spiritu sancto. Item. Quomodo Pater haec revelavit Christo homini; cum Ipse etiam secundum humanitatem omnia sciverit ab instanti conceptionis, secundum Gregorium? Respondeo ad primum. Non loquitur per exclusionem, sed notatur in Patre residere auctoritatem. Ad aliud dicendum, quod non vult dicere quod de novo revelaverit ei, et ante ignoraret, sed ab instanti conceptionis horum notitiam, sicut et aliorum, dedit ei secundum humanitatem. Sed ideo dicit, *Dedit*, ut ostendat quod non habuerit Christus homo haec ex natura, sed ex gratia. Item dicit *Palam facere*, quia revelatio adhuc occulta est, et iacens sub figuris. Item dicit Glossa, non Iudaeis. Sed contra: quia Christus venit particulariter ad Iudaeos: *Mat. 15. Non sum missus nisi ad oves quae perierunt domus Israel*. Ergo vult haec Iudaeis fieri palam. Respondeo ad primum, quod credibile est, quod beatus Ioannes haec exposuit fidelibus quibus scripsit, aut ipsi spiritu illuminante intellexerunt. Nobis etiam fit palam per expositiones sanctorum. Ad aliud dicendum, quod facienda est vis in hoc quod dicit, *Oves*: quia Iudaeis qui catholicae fidei humiliter se subiiciunt, revelat Deus per spiritum, vel verbum praedicantium, et haec et alia. *Quae oportet*, idest et haec revelatio est de his, quae oportet, idest necesse et inevitabile est. *Fieri cito*; quasi dicat: Quae hic revelantur, necesse est impleri, scilicet de tribulationibus iustorum, et consolationibus, et hoc *cito*; quasi dicat: Non sit molestum pati, quia finietur labor, et sequetur praemium. Sed contra. Quia loquitur de his quae in temporibus ultimis contingent. Respondeo. Omne tempus quantumcumque longum, aeternitati comparatum, breve est. Unde Gregorius: *Breve est quicquid fine clauditur*. *Et significavit*, idest sub signo, sive sigillo figurarum ostendit, ut patet infra: *Daniel. 12. Tu autem Daniel clauds sermones, et signa librum, usque ad tempus statutum*. Sed contra: *Infr. ult. Ne signa-*

veris verba prophetiae libri huius. Item nunc iam non est tempus velaminis, cum sit iam veritas revelata: *2. Cor. 3. Nos autem revelata facie gloriam Domini speculantes.* Item quaeritur quare Scriptura edita est sub tanta obscuritate? quae utilius videretur si aperte intelligeretur? Respondeo ad haec praedicta intelligendum, quod sapientissime condita est Scriptura, ita quod in quibusdam locis est aperta, ne omnino clausa videatur, et inde diffidentia intelligendi generetur, et ut simplices aliquid inde capiant, et ut per ea quae sunt plana, sit via ad explanationem clausorum. In quibusdam vero locis est occulta et velata: et hoc triplici ratione, scilicet propter indignos, ne sit eis locus pervertendi, ut dicit Glossa: unde Ambrosius: *Non propter servos fideles, sed propter fures divitiae sub sigillo clauduntur.* Item propter fastidiosos, quia multa fastidirent et contemnerent; nunc autem gratius et pretiosius et sapidius est cum investigatur; et hoc exigit reverentia divinae virtutis. Haec duplex ratio habetur in Glossa. Item propter diversos exponendi modos: ex obscuritate enim verbi habetur via ad multiplicem modum exponendi veraciter. Unde Augustinus *lib. tert. de doctrina Christiana: Quid in divinis eloquiis largius et uberius potuit divinitus provideri, quam ut eadem verba pluribus intelligantur modis?* Ad illud quod obiicitur, dicendum, quod Scriptura impiis clauditur, fidelibus aperitur. Ad aliud dicendum, quod multiplex est velamen, scilicet velamen culpae, specialiter velamen perfidiae: haec ante legem gratiae, quasi totum mundum impleverat; sed iam esse non debet, cum veritas divina sit revelata. De hoc *2. Cor. 3.* usque in hodiernum diem cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Dicitur de perfidis Iudaeis. Item velamen caeremoniale, scilicet velamen figurarum praefigurantium humanam reparationem, ut de agno qui immolabatur, et aliis multis: *2. Cor. 3.* usque in hodiernum diem idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non revelatum, quoniam in Christo evacuatur. Hoc velamen iam ablatum est, quia iam caeremoniae cessavere: quia veritas per Christum facta est, qui illis velaminibus figurabatur. Item sacramentale: hoc manet, unde de sacramento Eucharistiae dicit Anselmus: *Ideo quod non est apparet, et quod est celatur, quia si quod est videretur, animus humanus abhorreret.* Item Scripturae quae velata est, quia obscura et profunda. Hoc velamen manet propter rationes supra positas. Augustinus *in 12. lib. Confess. Mira profunditas eloquiorum tuorum, horror est intendere in eam, horror honoris, et tremor amoris.* Item velamen status viae, quod est generale; quia quamdiu sumus in via, velati sunt oculi ne Deum sine mediis videant: *1. Cor. 13. Videmus nunc per speculum in aenigmate.* Quod ergo dicitur quod non est tempus velaminis, verum est de velamine figuralium, quibus reparatio humana praefigurabatur: et hoc vult dicere illud, *Nos autem revelata facie:* non tamen propter hoc omne velamen. Unde velamen Scripturae manet, in quo sunt multae figurae convenientes non figurative nostrae redemptionis, sed alterius modi instructionis. Ad aliud quaesitum patet, quia propter tres illas rationes non esset oppositum utilius simpliciter, licet forsan, quoad aliquos. *Mittens per angelum suum*, apparentem in similitudine hominis. *Servo suo*, non superbo, sed humili. *Ioanni.* Loquitur de se quasi de alio: *Hebr. 1. Omnes sunt administratorii spiritus. Qui* Ioannes, *Testimonium perhibuit verbo Dei.* Quantum ad veritatem: praedicando ipsum verum Deum, sicut postea scripsit: *Ioan. 1. In principio erat Verbum*, et perhibuit, *testimonium Iesu Christi.* Quod ipse est Iesus Christus, idest humanatus: haec enim duo nomina incarnationem ostendunt. *Iesus* dicit causam finalem ad quid est incarnatus, quia ad salvandum. *Christus*, dispositionem mediam ex parte humanitatis, scilicet unctionem gratiae. Hic testimonium perhibuit praedicando ipsum esse Deum humanatum, sicut postea scripsit: *Ioan. 1. Et Verbum caro factum est.* Perhibuit, inquam, testimonium in his vel de his, *quaecumque vidit.* Oculis carnis et mentis, et sic est fidele et verum testimonium: *Ioan. 1. Quod vidimus et audivimus, hoc annunciamus vobis.* Aliqui libri habent In his, sed antiqui non habent. *Beatus qui.* Haec sunt recipienda, non solum quia a Deo revelata, et a me fideliter scripta; sed etiam quia utilia, quia, *beatus qui legit*, alios docendo: *Eccli. 24. Qui elucidant me, vitam aeternam habebunt: et qui audit*, discendo: *Eccle. 6. Si dilexeris audire sapiens eris. Verba prophetiae huius.* Quia prophetia et revelatio est. *Et servat* implendo: *Luc. 11. Beati qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud.* Alia litera est, Beatus qui legit et audit, quia plures audire possunt unum legentem; et necesse est servare. *Tempus enim*, mortis vel iudicii, *prope est*, quia comparatione aeternitatis tota vita brevis est: *Iaco. 5. Ecce iudex ante ianuam assistit. Ioannes septem.* Hic subdit salutationem. Et primo ponitur persona salutans. Secundo personae salutatae, *Septem ecclesiis.* Tertio bonum eis optatum, *Gratia.* Quarto ostenditur a quibus dari optatur, *Ab eo.* Ubi primo optat praemissa dari a Filio. Secundo a Spiritu sancto, et a septem spiritibus. Tertio replicat de filio, ut immoretur in eius praeconio, et ab Iesu Christo. Ubi primo tangit eius potentiam. Secundo commendat eius excellentiam, *Qui est testis:* et primo quantum ad humanam naturam; secundo quantum ad divinam, *Ego sum α et ω.* Quantum ad humanam dicitur primo quantum ad primum adventum; secundo quantum ad secundum, *Ecce venit.* Quantum ad primum tripliciter. Primo quantum ad doctrinam praedicationis. Secundo quantum ad gloriam resurrectionis, *Primogenitus.* Tertio quantum ad potentiam dominationis, *Et princeps.* Quarto quantum ad misericordiam reparationis. *Qui dilexit.* Ad reparationem autem efficacem tria concurrunt: reparantis dilectio, reparatoria passio, et gratiae infusio, sine qua homo non reparatur. Unde primo ostendit dominicam dilectionem. Secundo ipsam passionem, *Et lavit.* Tertio gratiae collationem, per quam superamus vitia. *Et fecit nos regnum*, ut operemur bona, *et sacerdotes.* Quarto subdit pro his gratiarum actionem, *Ipsi gloria.* Dicit igitur, *Ioannes*, scilicet Apostolus, et Evangelista: nomen est amabile, quia nomen gratiae, intelligitur enim gratia, vel in quo est gratia, unde sibi convenit illud *1. Cor. 15. Gratia Dei sum id quod sum.* Sed quare hic nomen suum posuit, et non in principio Evangelii? Respondeo. Propter tria. Primo, ut daret auctoritatem huic operi, quo non indigebat Evangelium, quod a Domino praedicatum fuerat, et ab ipso auctoritatem habebat. Secundo, quia huius operis auctor fuit et scriptor, Evangelii autem scriptor tantum: propter quod nullus Evangelista nomen suum praepo-

*

suit Evangelio. Tertio ne alterius esse crederetur, quod facile posset accidere, quia hoc opus scripsit in exilio, Evangelium vero ab exilio revocatus. *Septem ecclesiis*. Nota Glossae, *Quae sunt in Asia*. Quae interpretatur elatio, quae potest intelligi in malo, quia olim in elatione vitiorum, quod est materia doloris: vel in bono, quia nunc in altitudine virtutum: *Isa. 60. Ponam te in superbiam saeculorum. Gratia*, idest remissio peccatorum, quae gratis datur. *Et pax*, idest quies a vitiis, vel gratia vivificans sive gratificans animam: *Psal. Gratiam, et gloriam dabit Dominus*. Pax, tranquillans conscientiam: *Isaiae 26. Domine dabis pacem nobis. Ab eo*, scilicet Filio Dei. *Qui est*, immutabilis, propter singularem dignitatem existentiae; quia ipse solus vere est proprie, alia ad eum comparata, quasi non sunt: *Exod. 3. Qui est, misit me ad vos. Et qui erat*, aeternaliter. Per hoc notatur omnia praecessisse: erat enim quando mundus non erat: *Ioan. 1. In principio erat Verbum. Et qui venit*, ad iudicium: *Isaiae 3. Dominus ad iudicium veniet cum senioribus populi sui*; et sic ostenditur eius immutabilitas, et aeternitas, et aequitas. Vel aliter. *Qui est*, dicit contra eos qui Christum in passione putaverunt extinctum; *qui erat*, contra eos qui putaverunt ex tempore habuisse initium; *venturus*, contra infideles qui discredunt iudicium, vel secundum Interlinealem, qui etiam nunc immutabilis, qui olim erat corporalis: *qui venturus est*, ad retribuendum bonis, et malis. *Et a septem spiritibus*, idest a Spiritu sancto unico in natura, multiplici in effectu: *Sapientiae 7. Spiritus intelligentiae sanctus, unicus, multiplex est. Qui sunt*, idest qui est. *In conspectu throni eius*, idest qui se praesentem ostendit illuminando eos in quibus Filius sedet, et quiescit, scilicet angelos, et iustos, et sanctos, *Sap. 7.* secundum aliam literam. Anima iusti sedes est sapientiae. Ut cognoscatur ab eis, et faciat eos cognoscere ea quae sunt salutis. Sed quare non posuit potentiam Patris? Respondet Glossa: quia nemo haereticorum de Deo creatore male intellexerat. Contra. Quidam dixerunt Patrem fuisse passum. Item Arius dixit Patrem distinctum a Filio, et Spiritu sancto per essentiam, quia dixit tres potentias esse tres Deos. Item Arius dixit unam tantum esse potentiam, et unum Deum. Respondeo. Nullus haereticorum de Deo patre male intellexit, quantum ad notionem innascibilitatis, et actum creationis: quia nullus posuit eum esse ab alio, nec negavit eum esse creatorem: vel nemo haereticorum etc. scilicet comparatione aliarum potentiarum. Posset tamen convenienter illud quod praecedit, *Ab eo qui est*, de Patre intelligi: et dicitur venturus in iudicium per suae iustitiae manifestationem: sicut infra *quarto cap.* dicuntur eadem verba de ipsa Trinitate. Et si tunc quaeritur quare ultimo ponit potentiam Filii, dicendum quod quia plura et diffusius dicturus est de ipso. *Et a Iesu Christo* Hoc duplex nomen frequenter replicatur in novo testamento: quia dulce et invitans ad spem, et etiam ad affectum amoris. Alterum est nomen salutis, alterum unctionis: et ideo utrumque odoriferum: *Cant. 1. Oleum effusum nomen tuum. Qui est testis fidelis*, praedicando veritatem cum esset in carne mortali: *Isai. 55. Ecce testem populis dedi eum, ducem ac praeceptorem gentibus: Prov. 14. Liberat animas testis fidelis*. Imo nec timore mortis negavit se Filium Dei: *Marc. 14. Rursus summus sacerdos interrogabat eum, et dixit ei: Tu es Christus filius Dei benedicti? Iesus autem dixit illi: Ego sum. Primogenitus mortuorum*, idest primo ante mortuos genitus regeneratione gloriae, quia ante omnes resurrexit: *1. Cor. 16. Christus resurrexit ex mortuis, primitiae dormientium*. Sed forsan aliquis obiiciet de Lazaro qui resuscitatus fuit antequam Christus. Responsio patet: quia licet prior resuscitatus fuerit, non tamen prior glorificatus; qui non fuit resuscitatus resurrectione gloriosa: Imo iterum mortuus est, ut inquit Damascenus *ult. lib. ult. cap. Et princeps regum terrae*. Nunc sedens ad dexteram Patris, qui ante a Iudaeorum principibus fuit iudicatus: *Infra 19. Rex regum et Dominus dominantium*. Vel aliter secundum Glossam, ut hic commendetur, quantum ad benevolentiam in retribuendo, quantum ad innocentiam in conversando, quantum ad ducatum in praesidendo. *Qui dilexit*. Ad huius dilectionis magnitudinem explicandam omnis lingua deficit; ad considerandam nullus intellectus sufficit, quia ineffabilis et inaestimabilis est: *1. Ioan. 3. In hoc cognovimus caritatem Dei, quoniam ille pro nobis animam suam posuit*. Haec incogitabilis dilectio totam nostram dilectionem et affectionem sibi pleno iure vindicat: unde beatus Bernardus *in lib. de dil. Deo: Quid aliud faciat consideratio tanta, et causa indebita, miseratio tam gratuita, et sic probata dilectio, tam inopinata dignatio, tam invicta mansuetudo, tam stupenda dulcedo? quid inquam haec omnia faciant diligenter considerata, nisi ut considerantis animam, ab omni penitus pravo vindicent amore, ad se mirabiliter rapiant, vehementer officiant, faciantque pro se contemnere, quicquid nisi in contemptu horum appeti non potest? Et lavit a peccatis nostris*, tam originalibus quam actualibus. *In sanguine suo*, idest in virtute sanguinis, scilicet quia sanguis Dei erat, non hominis puri: *Hebrae. 10. Habentes itaque fratres fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi*. Magnum hoc iudicium amoris: quia pro impiis et inimicis mortuus est, cum pro iusto vix aliquis se exponat, etiam si filius suus esset *Et fecit nos*, per gratiam infusam merito passionis. *Regnum*, idest petentes invicem vitia. *Et sacerdotes*, idest aptos ad facienda bona, offerendo nos ipsos et opera nostra; et hoc, *Deo et Patri*. Non vocat duplicem esse potentiam Patris, sed multiplicem laudem; Deo, per potentiam, et Patri, per benevolentiam; Deo, omnium generaliter, Iustorum specialiter: *Infra 5. Redemisti nos Deo in sanguine tuo*; et sequitur: *Et fecisti nos Deo nostro regnum, et sacerdotes. Ipsi*, scilicet Christo, et etiam Patri, qui per ipsum nos redemit, *gloria*, ut ipsum laudemus. *Et imperium*, ut ei obediamus. *In saecula saeculorum*, in aeternum. *Amen*. Idest ita fiat. Vel Gloria, in sua natura; imperium, in sua creatura, quia nos sic redemit, et sic nos dilexit. *Ecce venit*. Hic commendat Dominum Christum quantum ad secundum adventum. Ostendit autem primo secundum adventum fore in se magnificum. Secundo omnibus manifestum, *Et videbit*. Tertio reprobat amarum, *Et plangent*. Quarto subdit confirmationem praedictorum, *Etiam amen*. Dicit igitur, *ecce*; quasi dicat, Debemus eum laudare, et ei obedire: quia Ecce, quasi dicat, certum est; ut demonstratio sit nota certitudinis, idest Ecce, quasi dicat, in promptu est et cito fiet: quia, ut dictum est,

omne tempus respectu aeternitatis breve est *supra eod. Tempus enim breve est. Venit.* De praesenti loquitur, ut terrorem incutiat, quia propinquum est. *Cum nubibus*, idest cum sanctis, qui pluunt, per praedicationem; coruscant, per miraculorum operationem; elevati sunt, per mundanorum abdicationem; volant, per altam contemplationem: *Isaiae 9. Qui sunt isti qui ut nubes volant?* Vel, *cum nubibus*, sicut ascendit in nube; quia creatura servit creatori. Nota Glossae, *Et videbit eum omnis oculus*, tam malus quam bonus: *Marci 13. Et tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus, cum virtute multa et gloria.* Ad confusionem autem eorum qui Dominum crucifixerunt, manu vel consilio, subdit, *Et qui eum pupugerunt.* Videbunt eum ad cumulum poenae: *Ioan. 19. Videbunt in quem transfixerunt.* Sed cum eius humanitas sit gloriosa et pulcherrima, quomodo concedetur malis eam videre? *Isaiae 26.* secundum aliam literam *Tollatur impius ne videat gloriam Dei?* Respondeo. Dicendum, quod omnes tam boni quam mali videbunt ipsum in humanitate glorificata: et ut ille aspectus sit bonis ad consolationem, malis ad confusionem, et afflictionem: quia tam dulci amatori, et tam largo remuneratori ingrati fuerunt, ut eius iussa fugerent. Isidorus *lib. 1. de sum. bon. In iudicio reprobi humanitatem Christi videbunt ut doleant; divinitatem vero eius non videbunt, ne gaudeant: quibus enim divinitas ostenditur, utique ad gaudium demonstratur.* Ad obiecta dicendum, quod illa pulchritudo non erit eis delectabilis. Unde sicut excellens luminosum obscurat infirmum oculum et gravat, illuminat autem sanum et oblectat; sic luminositas corporis dominici obscura et terribilis erit reprobis, et delectabilis electis, propter variam dispositionem ipsorum. Quod notatur in columna nubis *Exod. 14.* Isidorus in *lib. 1. de summ. bon. Pro diversitate conscientiarum et mitis apparebit in iudicio Christus electis, et terribilis reprobis. Nam qualem quisque conscientiam tulerit, talem et iudicem habebit.* Ad aliud patet per verba beati Isidori superius dicta, quia mali gloriam divinitatis non videbunt. *Et plangent se super eum:* quia offenderunt, et quia se separari ab eius et suorum consortio electorum videbunt. *Omnes tribus terrae*, idest omnes nationes hominum, qui dilexerunt terram: *Matth. 24. Et tunc plangent omnes tribus terrae, et videbunt filium hominis venientem in nubibus caeli.* Alia litera, Collident, quia confringentur sicut olla fictilis a lapide quando ei colliditur. *Etiam amen.* Confirmatio, quasi dicat ita fiat veraciter. Vel confirmatio potest intelligi optative, quasi dicat veniet: quia ita fiat ita fiat; idem est Etiam amen, quod amen amen. Hanc tamen confirmationem posuit in duplici lingua, scilicet Latina et Hebraea: et sub his intelliguntur omnes: quasi dicat, Omni lingua firmetur, vel contra discredentes de Gentibus, et Iudaeis. Nota differentiam inter verba magistri, et discipuli. Dominus enim in principio sermonis posuit Amen, discipulus in fine. In quo notatur quod Dominus est auctor veritatis, cuius nota est Amen: *Ioan. 14. Ego sum via, et veritas, et vita.* Nos autem discipuli veritatis, dum in eum credimus ipsius documenta sequentes. *Ego sum.* Hoc quantum ad divinam naturam: et introducit ipsum loquentem. Ipse Christus confirmat praedicta, *Ego sum α et ω.* Alpha est primum elementum apud Graecos, et ponitur pro principio; ω ultimum, et ponitur pro fine. Deinde sequitur expositio, *Principium*, ante quem nullus. *Finis*, post quem nullus. Principium, a quo omnia: *Ioan. 1. Omnia per ipsum facta sunt.* Et finis propter quem et ad quem omnia: *Prov. 16. Universa propter semetipsum operatus est Deus.* Unde tunc homo est rectus et sua actio, quando non declinat a principio, sciens se nihil habere nisi a Deo: nec a fine, ordinans se et omnes actus suos ad Deum: *Psal. Qui salvos facit rectos corde.* Item Principium, creans per potentiam, Finis, iudicans per iustitiam. *Dicit Dominus Deus*, expositum est supra. *Omnipotens*, quia in secundo adventu ostendetur potentia. In primo enim venit ut agnus, in secundo veniet ut leo: *Malach. 3. Et quis poterit cogitare diem adventus eius? et quis stabit ad videndum eum? Ego Ioannes*, post exordium sequitur narratio, sive tractatus huius libri: et est secunda pars principalis huius libri. Distinguitur autem per septem visiones. Prima est de correctione Ecclesiarum, et durat *usque ad quartum caput, Post haec vidi, et ecce ostium apertum.* Secunda de revelatione mysteriorum sedentis in throno, libri, agni, apertionis sigillorum, *a 4. cap. usque ad sept. Et vidi septem angelos.* Vel *Et cum aperuisset.* Tertia de angelis tenentibus tubas, et canentibus, et de rebus contingentibus ad cantum tubarum, *ab oct. usq. ad duod. Et apertum est templum.* Quarta de pugna mulieris et draconis, *a duod. usque ad quint. dec. Et vidi aliud signum.* Quinta de septem angelis effundentibus phialas irae Dei, *a quintodec. usque ad dec. oct. Et post haec vidi.* Sexta de damnatione Babilonis, bestiae, et draconis, *a dec. oct. usque ad vigesim. Et vidi caelum novum.* Septima de innovatione elementorum, et glorificatione sanctorum, *a viges. usque ad viges. sec. ante medium, Et dixit mihi: Haec verba fidelissima sunt.* Notandum quod quatuor primae visiones distinguunt generalem statum Ecclesiae, *a principio usque ad finem.* Tres vero ultimae, statum Ecclesiae finalem. Item quatuor primae sic distinguuntur. Nam prima est correctiva: agit enim de correctione Ecclesiae generalis secundum omne tempus. Secunda consolativa, per revelationem mysteriorum, ut patebit. Tertia terribilis et comminatoria, per cantum tubarum. Quarta exhortativa ad pugnam, exemplo mulieris, et familiae agni. Tres ultimae sic distinguuntur. Quinta, quae est de effusione phialae irae Dei, refertur ad tempus Antichristi. Sexta, quae est de damnatione Babilonis, et bestiae, ad tempus iudicii. Septima, quae est de gloria Sanctorum, ad statum aeternae beatitudinis. Prima pars continet duas partes. In prima ostenditur Christus in medio Ecclesiarum. In secunda, iubentur scribi epistolae ad correctionem Ecclesiarum, *Et angelo Ephesi, per tot. sec. et tert. cap.* Item in prima primo ponuntur quaedam antecedentia visionem. Secundo ipsam visionem, *Et conversus vidi.* Tertio quaedam consequentia visionem, *Et cum vidissem.* Antecedentia autem ponuntur tria. Primo commendatio visionis. Secundo excitatio visuri, quem vox excitavit ad scribendum quae erat visurus, *Et audivi.* Tertio praeparatio ad videndum. *Et conversus sum ut viderem.* Visio autem commendatur a quatuor. Primo a persona. Secundo a loco, *Fui in insula.* Tertio a causa, *Propter verbum.* Quarto a tempore, *Fui in spiri-*

tu in dominica die. Personam autem suam describit a nomine, a fidei unitate, *Frater vester*, a patientiae magnitudine, *Et particeps.* Et ut eos ad tollerantiam adversorum excitet, tria tangit, scilicet sustinentiam adversorum, sustinentiae praemium, *In regno*, salvatoris exemplum, *Et patientia Iesu.* Dicit igitur, *Ego Ioannes:* hoc est nomen gratiae. *Frater vester*, in fide et caritate: *Matth. 23. Omnes autem vos fratres estis.* In hoc etiam notatur humilitas: *Eccls. 32. Rectorem te posuerunt, noli extolli. Et particeps*, vestri. *In tribulatione.* Aliqui enim de ipsis tribulationem sustinebant: *Infra 2. Scio tribulationem tuam: Act. 14. Per multas tribulationes. Et regno.* Per hoc suscitat eos ad fortiter sustinendum; quasi dicat: Regnum habebitis mecum, si sustinetis. Sed ingeniose loquitur dicens se socium eorum in regno: *2. Timo. 11. Si sustinemus, et conregnabimus. Et patientia Iesu;* quasi dicat: Non solum tribulationem sustineo; sed etiam patienter fero, exemplo Iesu: *2. Petr. 2. Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum. Fui in insula;* quasi dicat in sale sita, qualis locus congruit sanctis, qui inundationes maris quasi lac sugent, *Deut. 33. Pathmos*, quae interpretatur fretum, idest tribulatio, in quo statu magna caelestia ostenduntur: *Ezech. 1. Cum essem in medio captivorum.* Quoniam autem multi propter turpia illic relegabantur, recte subdit, *Propter verbum Dei*, idest qui praedicabam deitatem Christi. *Et propter testimonium Iesu*, idest quia dabam testimonium eius incarnationi: *Matth. 5. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam. Fui in spiritu.* Hoc dicit, quia carnalibus oculis tanta mysteria videri non poterant. Vidit autem haec non in somnis, sed in extasi positus, revelante ei angelo. Nota quid est esse in excessu mentis, per Glossam *sup. il. 2. Cor. 5. Sive mente excedimus Deo.* In excessu mentis duo intelliguntur, vel pavor, vel intentio ad superna, ita ut quodammodo a memoria labantur inferiora. In hoc excessu mentis fuerunt omnes sancti quibus arcana Dei mundum excedentia revelata sunt. *In dominica die.* Tempus congruit, quia ex tribulationibus, et aliis quae fecit et sustinuit, et per hanc visionem alios commonuit, sequebatur in ipso, et in aliis iustis sequi meritum aeternae beatitudinis, quod significatur per diem dominicam: in qua Dominus resurgens gloriam immortalitatis propter nos suscepit: *1. Cor. 1. Sicut socii passionum estis. Et audivi*, non est intelligendum, quod haec vox fuerit corporalis. Unde Haymon: *Sicut in spiritu positus spiritualia vidit; ita vox quam audivit, spiritualis fuit.* Idem tamen est huius audibile et visibile, et vox et sonus in essentia, diversa in ratione: sicut verbum Dei dicitur lux et vox. Inquantum lux, videtur, et videre facit; inquantum vox, auditur, et audire facit: unde Glossa dicit, *audivi*, idest cognovi. *Post me*, quae post nos sunt ignoramus. Recte igitur audit vocem post se, quiaquae sibi revelata sunt non plene prius agnoverat. Vel Post se, idest de futuris, quia post praesentia futura sequuntur. Vel Post se, quia sese in anteriora extendens, per contemplationem altiorem revocatus est quasi post se ad utilitatem Christianorum. Facies enim est vis contemplationis; dorsum oblivio praesentium. Vel Post se, quia intellexit hunc esse Deum, sicut olim intellexerat Deum in Lege et Prophetis. *Vocem magnam.* Parva est vox quae est de terrenis, magna de spiritualibus loquitur: *Ezech. 3. Audivi post me vocem commotionis magnae. Tamquam tubam:* quia sicut tuba antiquitus excitabat ad bellum; sic vox ista ad sustinendam tentationem, et adversariorum certamina: *Isaias 63. Quasi tuba exalta vocem tuam. Quod vides*, idest iam visurus es. *Scribe in libro*, mentis: vel ad literam, *Et mitte septem ecclesiis, Epheso*, vel Ephesum. Nomina sunt locorum illarum septem Ecclesiarum; quasi dicat: Obedire debetis, et praeceptum est ut mittantur ubique. *Et conversus sum*, mente, idest praeparavi me per conversionem intellectus. *Ut viderem.* Contra. Sonus est invisibilis, et nullo modo visibilis, secundum Philosophum. Respondeo secundum Haymonem. Nihil allud audivit quam vidit, quia hoc est illi audire, quod videre, sive in substantia intelligere: et e contrario. *Et conversus vidi.* Hic ponitur ipsa visio: et primo quantum ad candelabra; secundo quantum ad filium hominis qui ponitur inter illa, *Et in medio.* Dicit igitur, *Et conversus vidi septem candelabra aurea.* Omnia sunt plena mysterio. Septem candelabra septem Ecclesias Asiae designant; septem vero Ecclesiae universitatem Ecclesiarum designant, quia universum tempus septem dierum repetitione revolvitur; quae tamen unam Ecclesiam sponsam Dei constituunt. Dicuntur autem recte candelabra; quasi dicat, Debent habere fidem, quae est pes et fundamentum omnis boni: *Hebr. 11. Fides est sperandarum substantia rerum.* Item spem, per quam erigimur ad alta, quae designatur in hastilis rectitudine. Item caritatem, quae est lux et ardor: et debet ardere in se, et lucere aliis per exemplum. In candelabro enim sunt haec tria, firmitas pedis, rectitudo hastilis, eminentia lucis. *Aurea*, propter claritatem divinae sapientiae ad aliorum instructionem. Vel aliter, *Candelabra aurea.* Nota Glossae. Et bene dicit *Aurea*, scilicet propter puritatem incarnationis, quae pretium dat et valorem sustinentiae adversorum. Non deaurata, per hypochrisim, quae extra aurum habet, intus lutum: *Iob 40. Sternet sibi aurum quasi lutum. Et in medio.* Hic ponitur visio quantum ad filium hominis, ponitur inter candelabra. Describitur autem quantum ad communicantiam, quam habuit in dando. Secundo quantum ad vitam, quam habuit in conversando, *Vestitum.* Tertio quantum ad doctrinam, quam habuit in praedicando, *Et vox illius.* Quarto quantum ad munificentiam, quam habet in remunerando, *Et facies.* Dicit igitur, *Et in medio candelabrorum aureorum.* Per quae septem Ecclesiae signantur. *Vidi quendam similem filio hominis*, scilicet angelum in persona Christi, qui dicitur similis filio hominis: quia fuit similis aliis in persona, et in natura, non tamen in culpa: *Philip. 2. In similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo.* Vel similis filio hominis, scilicet virginis. Dicitur ipse angelus, quia ipsum filium virginis repraesentabat in illa specie imaginaria. Dicitur autem *In medio*, quia omnibus se reddit communem: *Iacob. 1. Qui dat omnibus affluenter.* Gregorius: *Largitatem divinae misericordiae nullus hominum considerare valet.* Nota quod Christus, qui est media in Trinitate persona, in medio mundi passus est, scilicet in Hierusalem: *Psal. Operatus est salutem in medio terrae*, ostendens quod pro omnibus moriebatur: *2. Cor. 5. Et pro omnibus mortuus est Christus.* Suspensus in medio latronum, significans quod bona sua bo-

nis et malis paratus est dare. In medio caelo passus, scilicet in aere, ostendens se mediatorem eorum quae in caelis et quae in terra: *Colos. 1. Pacificans per sanguinem crucis eius, sine quae in terris, sive quae in caelis sunt.* In medio discipulorum post resurrectionem apparuit, ut omnes et singulos in fide roboraret: *Ioan. 20. Stetit Iesus in medio discipulorum.* In medio candelabrorum post ascensionem ostensus est Ioanni in extasi ut ostenderet se omnibus subvenire paratum in tribulationibus et in aliis: *Psal. Cum ipso sum in tribulatione. Vestitum.* Hic describit eum quantum ad vitam, et hoc secundum quatuor. Primo quantum ad eminentem caritatem. Secundo quantum ad plenam sinceritatem, *Caput autem.* Tertio quantum ad donorum copiositatem, *Oculi eius.* Quarto quantum ad fortitudinis sive patientiae stabilitatem, *Et pedes.* Caritas ipsius Domini animam inflammabat, sinceritas candidabat, copiositas foecundabat, stabilitas roborabat. Caritatem eius ostendit quantum ad duplicem effectum. Primo quantum ad redemptionem humanam. Secundo quantum ad virtutum custodiam. Primus respectu nostri; secundus respectu ipsius. Dicit igitur, *Vestitum podere.* Poderis est vestis sacerdotalis, attingens usque ad talos, et significat dominicam carnem, in qua se Patri ex amore nostri obtulit, et quotidie offert verus sacerdos et hostia: *Ephe. 5. Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis. Et praecinctus zona aurea,* idest cingulo caritatis, quia stringit et custodit virtutes ne a subiecto recedant. Vestis enim non cincta cito diffluit: *Colossen. 3. Super omnia autem haec caritatem habete, quod est vinculum perfectionis.* Glossa. *Caetera perfectum hominem faciunt, caritas cuncta ligat ne abeant.* Et dicitur *Aurea,* ratione suae praeeminentiae: *1. Cor. 12. Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro. Ad mammillas,* quia mammillae sunt in pectore sicut caritas in corde. Vel *Ad mammillas,* quia ex pectore, in quo sunt mammillae, pullularent malae cogitationes, quae virtutes dissolverent, ut caritas pectus et virtutes cingeret. *Caput,* scilicet Deitas, quae est caput humanitatis: *1. Cor. 11. Caput vero Christi Deus. Et capilli,* idest cogitationes, quae subtiles sunt, et a mente procedentes, et multae sicut capilli a capite. *Erant candidi tamquam lana alba.* Utrique comparatur deitas: et capilli, ratione sanctitatis sive sinceritatis, quae signatur in albedine lanae et nivis. De sinceritate Christi secundum deitatem: *Sap. 7. Candor est enim lucis aeternae, et speculum sine macula.* De sinceritate quantum ad cogitationes, et omnia alia: *Hebr. 7. Talis enim decebat ut nobis esset pontifex, sanctus et innocens, impollutus.* Vel *caput* dici potest affectio: quia illud quod est altius in anima est affectio. Utrumque autem tam affectio quam cogitatio sincerissimum fuit in Christo. Sic igitur lana et nix significant sinceritatem ratione albedinis. Sed ulterius est notandum, quod in hominibus ut plurimum solent esse duo, scilicet frigus ignaviae, quod impedit omne bonum; et aestus concupiscentiae, quod incitat ad malum. E contra in Christo fuerunt cogitationes ad omne bonum faciendum, quod significatur per lanam quae calefacit. Item ab omnigena mali concupiscentia alienae, quod significatur per nivem, frigidae naturae. *Oculi eius,* idest dona Spiritus sancti, quae totam eius animam providam et videntem et perspicuam reddiderunt, quibus plenus fuit: *Sapien. 11. Et requiescet super eum spiritus Domini: Zachar. 3. Super lapidem unum, septem oculi sunt. Tanquam flamma ignis:* quia eius animam dum ipsam foecundabat, totam flammeam sive igneam reddebat per splendorem et ardorem. Vel *sicut* flamma ignis: quia plenitudo donorum in ipsorum efficacia, et merito passionis, est nobis causa recipiendi ab ipso sapientiae illuminationem, et caritatis flammeum ardorem: *Ioan. 1. Et de plenitudine eius nos omnes accepimus: Luc. 12. Ignem veni mittere in terram. Pedes,* hoc quantum ad fortitudinis stabilitatem. Pedes eius, idest multiplex fortitudo eius, quae per pedes eius significatur, qui totum pondus corporis portant. *Similes aurichalco:* quod quanto amplius incenditur, tanto amplius coloratur. Igitur fortitudo dominica quanto amplius portabat adversa, tanto pulchrior ostendebatur: pedes, inquam, eius sunt sicut aurichalcum: *In camino ardenti:* hoc addit ad expressionem, ut expositum est. Caminus ardens est adversitas tribulationem quae animam exurit, nisi ipsam patientia muniret: *Eccle. 2. Homines vero receptibiles in camino humiliationis.* Posset autem duplex pes fortitudinis distingui, scilicet aggressio terribilium, et perpessio adversorum. Posset autem aliter per Poderem vestem talarem Ecclesia intelligi, qua Deus vestitur. Viri enim iusti sunt vestimenta Christi: *Ps. Myrrha et gutta et casia a vestimentis tuis.* Duratura autem Ecclesia usque ad finem mundi: *Mat. 16. Et portae inferi non praevalebunt adversus eam.* Sed contra. Quia ipse Christus est indumentum Ecclesiae sive iustorum: *Roman. 13. Sed induimini Dominum Iesum Christum.* Respondeo. Utrumque est verum, sed differenti ratione in parte. Ecclesia enim est indumentum Christi, ratione adhaesionis: *Psal. Mihi autem adhaerere Deo bonum est.* Ratione honorificationis: notabile enim et pulchrum indumentum est in honorem induti. Ecclesia autem honorificat Christum, idest ipsum honorandum ostendit. Deinde in Ecclesia ipsius Domini ineffabilis bonitas, sapientia, et potestas, ac dominatio excellenter apparet. Christus vero dicitur indumentum iustorum ratione decoris, Ipse enim est decor eorum. Ideo vocat Ecclesiam suam formosam, quia ipse eam decorat: *Cantic. 2. Columba mea, formosa mea.* Ratione honoris: quia ipse est iustorum honor; unde Augustinus *1. lib. Conf. Gratias tibi dulcedo mea, honor meus, fiducia mea, Deus meus.* Item ratione protectionis, quia vestimentum protegit a nocumentis: *Eccle. 34. Protector potentiae, firmamentum virtutis, tegimen ardoris.* Et praecinctum zona, scilicet castitatis, quemadmodum zonae stringunt ne anima diffluat. *Aurea,* propter pretiositatem: *Eccle. 26. Non est digna ponderatio continentis animae.* Ad mammillas, quae sunt in pectore, unde ortum habent cogitationes, nisi zona pectus stringatur; et dicitur hoc de ipso ratione corporis mystici: *Luc. 12, Sint lumbi vestri praecincti.* Nota Glossam *Dani. 10. Caput,* idest maiores in corpore Christi mystico: *et capilli,* idest minores adhaerentes ipsi capiti Christo. *Candidi,* ut supra expositum est. *Oculi* contemplativi, qui spiritualibus, et activi ad intuendum divina. Vel Flamma ignis, quia sunt illuminati et ardentes amore et desiderio ad Dominum. Unde beatus Isidorus *3. lib. de sum. bono: Servus Dei ad aeternam patriam sanctis desideriis inhiat.* Item. Oculi eius velut flamma ignis, quia tales alios illuminare et ac-

cendere student verbo, et exemplo, et orationis suffragio. De verbo: *Rom. 12. Spiritu ferventes.* De exemplo: *2. Corin. 5. Caritas Christi urget nos.* De suffragio: *Philip. 1. Et hoc oro ut caritas vestra magis ac magis abundet in omni scientia.* Pedes, ultimi fideles. Nota Glossae: *Matth. 24. Erit tunc tribulatio tanta qualis nunquam fuit ab initio mundi.* Et tamen sicut dicit Gregorius: *Electi Antichrista valde contradicent.* Dicit enim sic super *Iob: Dei adiutorio electi ut antichristo contradicere valeant, fulcientur. Et vox*, hoc quantum ad doctrinam. Ad quam describendam tria tanguntur. Primo communicatio virtutis: unde dicit, *Et vox*, idest doctrina, *tanquam vox aquarum multarum*, quia praedicatio Christi quantum ad communicationem virtutis, habuit virtutem ablutivam: *Ioa. 15. Iam vos mundi estis, propter sermonem quem locutus sum vobis.* Item illuminativam: *Psal. Declaratio sermonum tuorum illuminat.* Item foecundativam: *Eccle. 24. Ego sapientia effudi flumina, ego quasi trames aquas immensae defluvio, ego quasi fluvius Dorix et sicut aquaeductus exivi a Paradiso, dixi: Rigabo hortum plantationum, et inebriabo partus mei fructum.* Vel *Aquarum multarum*, idest abundantiam gratiarum: *Ioan. 4. Aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam.* Et dicit, *Multarum* propter largiorem gratiam quae datur tempore gratiae: *Ioan. 1. De plenitudine eius nos omnes accepimus.* Secundo promissio beatitudinis, quod innuitur per hoc quod ipse docens tenebat in dextera septem stellas. *Et habebat in dextera sua septem stellas*, idest septem episcopos praemissarum Ecclesiarum, per quos intelliguntur universi praelati qui sunt electi, qui dicuntur stellae: quia debent aliis verbo et exemplo lucere: *Matth. 5. Vos estis lux mundi.* Per dexteram significatur quod praedestinati sunt ad vitam, quae per dexteram significatur; mali sunt in sinistra: *Isai. 41. Suscepit te dextera iusti mei.* Tertio comminatio damnationis. *Et ex ore eius gladius*, idest praedicans comminabatur sententiam iudicii, quae sicut gladius separabit malos a bonis, et eos aeternaliter perimet. *Acutus*, quia acutissime punget. *Ex utraque parte*, quia anima et corpore damnabuntur: *Ier. 17. Et duplici contritione contere eos: Deuter. 32. Et gladius meus devorabit carnes.* Vel *Gladius*, eius doctrina separans spiritum a carne: *Ephes. ult. Et gladium spiritus, quod est verbum Dei.* Acutus ex utraque parte, quia sua acie scindente, scindit opera carnalia, et internas concupiscentias: et ita scindit intus et extra. Posset etiam os Dei intelligi praedicatores: *Iere. 15. Si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris* Dominus enim loquitur per eos, et per ipsos facit praemissa. *Et facies eius*, idest illi qui ei conformes sunt, et ipsum in se repraesentant per imitationem in fervore amoris et in aliis. Gregorius: *Omnes sancti ut ad gloriam mediatoris Dei et hominis Iesu Christi perveniant, ad similitudinem vitae illius, vitam suam deducere laborant. Sicut sol lucens in virtute*, scilicet sine nubibus clare: *Matth. 13. Fulgebunt iusti sicut sol in regno Patris eorum.* Gregorius: *Post similitudinem quam nunc moribus tenent, ad similitudinem quandoque gloriae pervenient. Et cum vidissem.* Hic ponuntur consequentia visionem, quae ponit quatuor. Primo suam stupefactionem. Secundo dictam consolationem, *Et posuit*, Tertio scribendi iussionem, *Scribe ergo.* Quarto visorum expositionem, et hoc in parte et non in toto, *Septem stellas.* Dicit ergo. *Et cum vidissem*, scilicet praedicta. *Cecidi*, obstupefactus, *ad pedes eius tanquam mortuus.* Nota quatuor de contemplatione. Primum est aspectus contemplationis, *Cum vidissem*: *Ezech. 1. Aperti sunt caeli, et vidi visiones Dei.* Secundum magnitudo humiliationis, *Cecidi:* quia anima cognoscens Dei altitudinem, se nihil reputat. Gregorius: *Miseria humana quanto amplius invisibilia bona cognoscit, tanto amplius ipsa sibi vilescit: Ezech. 2. Et vidi, et cecidi in faciem meam.* Tertium desiderium imitationis, *Ad pedes.* Ad pedes Christi cadit, qui studet eum in his quae secundum carnem gessit, imitari, *supra eod. Pedes eius etc.* Viri enim contemplativi cum a Deo consolationem dulcedinis recipiunt, sciunt sese esse participes passionum Christi configuratione. Unde Apostolus *Galat. ult. Mihi autem absit gloriari.* Quartum est vehementia abstractionis, quia oportet esse abstractum ab inferioribus, *Tanquam mortuum: Galat. 2. Vivo ego, iam non ego: Col. 3. Mortui enim estis.* Sed quomodo cecidit videndo Christum, cum ipse sit consolatio animae? Respondeo. Casus iste fuit casus bonus, quia fuit exhibitio reverentiae, considerata divina magnitudine Nota Glossae, *Et posuit.* Hic ostenditur dominica consolatio, et primo secundum quod data est facto, *Et posuit super me.* Per hoc notatur quod gratia fuit, non debitum. *Dexteram suam*, in qua intelligitur auxilium. Dextera Dei misericordia, sinistra iustitia: *Daniel. 10. Iacebam consternatus super faciem meam, et vultus meus haerebat terrae; et ecce manus tetigit me.* Secundo, secundum quod verbo. Et primo consolatur dissuadendo timorem dicens: *Noli timere.* Vehemens obstupefactio fuerat, ex qua secutus est timor quem dissuadet. Sed nonne bonum est semper timere? *Prov. 28. Beatus homo qui semper est pavidus.* Respondeo. Non dissuadet timorem simpliciter et omnino: quia bonum est et expediens contemplativo resilire a divina magnitudine in propriam parvitatem, quod est timor reverentiae, sed dissuadet timorem nimium: ex quo mentis turbatio surgere potest, tranquillitatem mentis impediens. Vel *Noli timere*, pati pro me. Secundo, ostendendo se creatorem. *Ego sum primus*, duratione in causalitate, quia omnia condidi. Magna materia consolationis est hic, et in sequentibus. Tertio remuneratorem. *Et novissimus*, tamquam causa finalis ad quam omnia ordinantur, et ideo remunerator sum. Item *Primus*, ante quem nullus. *Novissimus*, post quem nullus: *Isaias 48. Ego primus et ego novissimus.* Sed quaeritur quomodo sit novissimus, cum non duret ultra ea quae fine carent? ut sunt angeli, et animae, et alia multa. Item esse novissimum videtur esse abiectionis et ignobilitatis. Iuxta hoc potest quaeri, quomodo intelligatur illud *Exod. 15. Dominus regnabit in aeternum et ultra.* Respondeo. Ad primum dicendum quod non dicitur *Novissimus* quantum ad durationem: quia non durat ultra ea quae fine carent, sed quantum ad modum durandi, et quantum ad rationem finalis causalitatis. Modus durandi in Deo triplex est secundum Anselmum in *Prosol.* Primus, quia per se durat aeternaliter, alia autem haec habent ab ipso: et sic quodammodo est ultra alia, et sic *Novissimus.* Alius modus est, quia Deus non potest intelligi habere finem, alia autem pos-

sunt intelligi finem habere. Illud autem quod nullo modo potest habere finem, quodammodo est ultra illud quod aliquo modo potest habere finem: finem dico saltem intellectu, etsi non re. Tertius modus est quia divina aeternitas tota est simul; aeternitas quao aeviternorum non est tota simul, secundum Anselmum. Unde aeternitas eorum non attingit, ubi attingit Dei aeternitas. Et ita Deus quodammodo est ultra omnia. Ita secundum finalem causalitatem dicitur Deus esse novissimus, quia Deus est causa finalis omnium: et ad ipsum sicut ad causam finalem omnia ordinantur, quia universa propter semetipsum operatus est Dominus. Illud autem ad quae omnia ordinantur, tenet rationem novissimi, quia finit ea; hoc autem non est indignitatis, sed incommunicabilis et simplicis dignitatis: quia Deo soli convenit esse omnium causam finalem: Augustinus *lib. 1. Conf. Fecisti nos ad te, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te.* Ad obiectum primum patet. Ad secundum dicendum, quod esse novissimum potest dicere ingenerabilitatem in eo qui est solum novissimus ita quod non primus; sed Deus ita est novissimus quod etiam primus. Et hoc est singulare in Deo eo modo quo de ipso haec duo dicuntur. Praeterea nota quod aliquid potest dici novissimum multipliciter: scilicet ratione indignitatis vel abiectionis; et sic Christus apud Iudaeos reputabatur novissimus, licet non esset: *Isaias 53. Novissimum virorum, virum dolorum.* Vel ratione loci, sicut ultimus in loco solet dici novissimus. Vel ratione durationis, sicut qui post alium natus est, dicitur novissimus, vel etiam plus quam alius vivit. Vel ratione modi durandi, sicut dictum est supra, exemplum in rerum natura non potest plene inveniri, quia singulare est in Deo. Vel ratione finalis causalitatis, sicut homo quodammodo potest dici novissimus respectu eorum quae facta sunt propter ipsum, licet non plus duret quam multa ex ipsis. Esse ergo novissimum non semper dicit indignitatem, sed aliquando. Duobus autem modis ultimis dicitur Deus novissimus, non aliis modis. Illis autem duobus Novissimum dicit dignitatem tantam, quae nulli creaturae convenire potest. Ad aliud quaesitum dicendum secundum Anselmum *in Prosol.* quod dicitur Deus regnare in aeternum creaturae, idest quamdiu durat creatura et ultra; non propter durationem ipsam, quia plus durant alia omnia, sed propter modum durandi, et hoc triplicem, ut visum est. Quarto, ostendendo se Redemptorem. Ad redemptionem autem complendam concurrit eius passio, et resurrectio; et utramque tangit dicens: *Et sum vivus*, quia resurrexi. *Et fui mortuus.* Et ex hoc eius vita est fidelibus gratior: *1. Pet. 4. Christus pro peccatis nostris mortuus est. Et ecce*, excitatio est ad considerandum eius vitam immortalem: quia gaudiosa est, et in praemium electorum cedit, et fiduciam auxilii tribuit. *Sum vivens in saecula saeculorum*, idest aeternaliter. Magna est consolatio haec. Item persuasio magna est ad sustinendum pro eo adversa, quia mortuus est pro hominibus, et resurrexit in aeternum victurus. Unde eos iuvare et tandem praemiare potest: *Rom. 6. Christus resurgens ex mortuis iam non moritur: Hebr. 7. Semper vivens ad interpellandum pro nobis.* Quinto protectorem, *Et habeo clavem*, idest potestatem. *Mortis*, idest diaboli, qui est causa mortis, culpae, et gehennae: *Osee 13. Ero mors tua o mors, morsus tuus ero inferne*, idest ministrorum eius quibus debetur infernus; vel qui devorant homines per suggestiones, vel persecutiones ad modum inferni; vel in quibus habitat diabolus sicut in loco sibi debito, qui est infernus. Possum ergo cohibere diabolum, et eius ministros, et ab eorum tentationibus protegere. Vel possum intrare in mortem supplicii, et ipsum locum inferni, et liberare quem velim. Nota Glossam, qui clavem. Aliquis obiiciet cum dixerit sum vivus, ad quid addidit, sum vivens? quia videtur superfluere. Respondeo. Primo modo potest dici, quod primo loquitur de vita divinitatis, quae est sine initio; secundo de vita humanitatis gloriosa per resurrectionem. Alio modo potest dici quod primum dicitur ad ostendendum vitam resurrectionis, unde per oppositum subditur: *Et fui mortuus;* sed repetitur ad ostendendam immortalitatem eiusdem vitae interminabilis; unde dicitur *Vivens*, quod innuit continuationem vitae: et sequitur, *In saecula saeculorum;* et hoc videtur melius. *Scribe ergo*, quia pro hominibus passus sum, et ne incidant in mortem, et infernum. *Quae vidisti*, iam in hac visione; contra eos qui scribunt, vel docent quae non intelligunt. Scribe, inquam, ut alios doceas, unde *infra 2.* dicitur. *Et angelo Ephesi. Et quae sunt*, idest praesentes tribulationes, et praesens auxilium. *Et quae oportet fieri post haec*, scilicet in ultimis fidelibus quae erant, et quae futura erant, postea sibi ostendit, ut infra. Et ita scribit scribenda secundum triplicem differentiam temporis. *Scribe*, inquam, *Sacramentum*, idest sacram signationem, sacrum secretum. *Septem stellarum* etc. vel docebo te sacramentum, *Septem stellae.* Exponit secundum partem, ut ostendat caetera esse mystice accipienda. *Angelos*, dicit episcopos propter eminentiam vitae quam debet habere praelatus. Gregorius: *Specularis vita, et alta debet semper esse et circumspecta.* Sed quare non ex toto exposuit? Respondet Haymo. Quaedam exposuit, quaedam signavit: quia si ex toto esset clausus, taederet nos legere; si ex toto apertus, minus studiose legeremus. Alia ratio est, quia Dominus propter malevolos non vult omnia esse aperta. Nota quod Praelatus dicitur angelus multiplici ratione. Ratione caritatis in diligendo. Beatus Bernardus *in Medit. Diligunt quidem suos concives, et pro his qui haereditatem consequuntur salutis, solicite congaudent.* Similiter praelatus dicitur affici caritate magna ad alios: *2. Cor. 12. Ego autem libentissime impendam, et superimpendar ipse pro animabus vestris; licet plus vos diligens, minus diligar a vobis.* Ratione prudentiae in eligendo sive desiderando: quia non curat de vanis, non de auro, vel argento, sed solum Deum desiderat semper habere: *Tob. 12. Nil voluit Raphael accipere: 1. Pet. 1. In quem desiderant angeli prospicere.* Hoc est contra avaritiam: *2. Cor. 12. Non quaero quae vestra sunt, sed vos.* Isidorus *3. lib. de sum. bono: Plerique sacerdotes suas magis utilitatis causa quam gregis praeesse desiderant: nec ut prosint praesules fieri cupiunt, sed magis ut divites fiant, et honorentur.* Ratione sanctitatis in vivendo: *Matth. 22. In resurrectione neque nubent neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei.* Gregorius: *Nulla rector invidia debet pollui, qui hoc suscepit officii, ut in aliis quoque tergat maculas pollutionis: quia necesse est ut manus*

munda esse studeat, quae diluere sordes curet. Ratione scientiae in cognoscendo: *Malach. 2. Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirent ex ore eius, quia angelus domini exercituum est.* Isidorus *in lib. 3. de summo bono: Desinant locum docendi suscipere, qui nesciunt docere: caecus si caeco ducatur, ambo in foveam cadunt.* Ratione informationis in instruendo. Multi enim habent scientiam qui docere subditos suos negligunt: *Daniel. 10. Ego, dixit angelus; Ego autem veni ut docerem te.* Gregorius: *Neque huic speculationi sufficit ut alte vivat, et eorum qui sibi commissi sunt opera transcendat, nisi loquendo assiduus auditores suos ad amorem coelestis patriae succendat et pertrahat.* Ratione medicationis in curando, sicut Tobias per Raphaelem visum recepit, *Tob. 11.* Ita et praelatus corrigendo, et sacramenta dispensando, exemplis disponendo, debet sauciatos sanare sicut medicus: *Eccle. 38. Honora medicum propter necessitatem.* Ratione velocitatis in discurrendo: *Isaias 6. Volavit ad me unus de Seraphin: Proverb. 6. Discurre, festina, suscita amicum tuum:* et hoc tangit solicitudinem: *Rom. 12. Qui praeest, in solicitudine.* Ratione officii in ministrando: *Hebrae. 1. Omnes sunt administratorii spiritus: 1. Cor. 4. Sic nos existimet homo ut ministros Christi.* Ratione zeli in suffragando: quia angeli orant pro hominibus, et hominum orationes offerunt Deo: *Tob. 12. Ego obtuli orationem tuam Domino: 2. Cor. ult. Hoc et oramus, vestram consummationem.* Ratione devotionis in contemplando: *Matth. 18. Angeli eorum in caelis semper vident faciem Patris mei: Philip. 3. Nostra autem conversatio in caelis est: 2. Cor. 12. Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, sive in corpore, sive extra corpus, nescio; Deus scit, raptum huiusmodi usque ad tertium caelum.*

CAPUT. II.

Et angelo Ephesi Ecclesiae, scribe: Haec dicit, qui tenet septem stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum: Scio opera tua, et laborem, et patientiam tuam: et quia non potes sustinere malos, et tentasti eos, qui se dicunt apostolos esse, et non sunt, et invenisti eos mendaces: et patientiam habes, et sustinuisti propter nomen meum, et non defecisti. Sed habeo adversum te pauca, quod charitatem tuam primam reliquisti. Memor esto itaque unde excideris: et age poenitentiam, et prima opera fac: sin autem, venio tibi cito, et movebo candelabrum tuum de loco suo, nisi poenitentiam egeris. Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarum, quae et ego odi. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat ecclesiis: Vincenti dabo edere de ligno vitae, quod est in paradiso Dei mei. Et angelo Smyrnae ecclesiae scribe: Haec dicit primus et novissimus, qui fuit mortuus, et vivit. Scio tribulationem tuam, et paupertatem tuam, sed dives es: et blasphemaris ab his qui se dicunt Iudaeos esse, et non sunt, sed sunt synagoga satanae. Nihil horum timeas quae passurus es. Ecce missurus est diabolus aliquos ex vobis in carcerem ut tentemini, et habebitis tribulationem diebus decem. Esto fidelis usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitae. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat ecclesiis; Qui vicerit, non laedetur a morte secunda. Et angelo Pergami ecclesiae scribe: Haec dicit qui habet rhomphaeam utraque parte acutam. Scio ubi habitas, ubi sedes est satanae, et tenes nomen meum, et non negasti fidem meam. Et in diebus illis Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, ubi satanas habitat. Sed habeo adversus te pauca: quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israel, edere et fornicari; ita habes, et tu tenentes doctrinam Nicolaitarum. Similiter poenitentiam age: si quo minus, veniam tibi cito, et pugnabo cum illis in gladio oris mei. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat ecclesiis. Vincenti dabo manna absconditum, et dabo illi calculum candidum: et in calculo, nomen novum scriptum, quod nemo scit nisi qui accipit. Et angelo Thyatirae ecclesiae scribe: Haec dicit Filius Dei, qui habet oculos tamquam flammam ignis, et pedes eius similes aurichalco. Novi opera tua, et fidem, et caritatem tuam, et ministerium, et patientiam tuam, et opera tua novissima plura prioribus. Sed habeo adversus te pauca: quia permittis mulierem Iezabel, quae se dicit prophetem, docere, et seducere servos meos, fornicari, et manducare de idolothytis. Et dedi illi tempus ut poenitentiam ageret, et non vult poenitere a fornicatione sua. Ecce ego mitto eam in lectum: et qui moechantur cum ea, in tribulatione maxima erunt, nisi poenitentiam ab operibus suis egerint: et filios eius interficiam in morte, et scient omnes ecclesiae, quia ego sum scrutans renes, et corda: et dabo unicuique vestrum secundum opera sua. Vobis autem dico, et caeteris qui Thyatirae estis: Quicumque non habent doctrinam hanc, et qui non cognoverunt altitudines satanae, quemadmodum dicunt, non mittam super vos aliud pondus; tamen id quod habetis, tenete donec veniam. Et qui vicerit, et custodierit usque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, et reget eas in virga ferrea, et tamquam vas figuli confringentur, sicut et ego accepi a Patre meo: et dabo illi stellam matutinam. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat ecclesiis.

CAPUT. II.

Et angelo. Secunda pars primae visionis, in qua iubentur scribi epistolae ad correptionem ecclesiarum. Scribuntur autem septem epistolae, secundum numerum septem Episcoporum, sive Ecclesiarum. Prima

dirigitur episcopo Ephesi quae erat Metropolis, et sic ulterius. Distinguuntur autem secundum proprias materias. Possunt autem distingui secundum numerum septem virtutum. In prima est admonitio ad caritatem. In secunda ad spem, *Et angelo Smyrnae*. In tertia ad fidem, *Et angelo Pergami*. In quarta ad prudentiam, *Et angelo Thyatirae*. In quinta ad temperantiam *3. cap. Et angelo Sardis*. In sexta ad fortitudinem, *Et angelo Philadelphiae*. In septima ad iustitiam, *Et angelo Laodiciae*. Vel aliter secundum ea quae litera ipsa magis insinuat Praelato sunt sex necessaria, quantum ad quae isti septem episcopi indigebant magna admonitione: licet alia multa in praelato concurrere debeant, videlicet caritas, magnanimitas, severitas, humilitas, stabilitas, strenuitas. Haec omnino sunt necessaria pastori. Caritas necessaria est ad diligendum: magnanimitas ad sustinendum, sive patiendum: severitas ad malum extirpandum: humilitas ad fastum declinandum: stabilitas ad finaliter perseverandum: strenuitas, ad ferventer agendum. Et licet stabilitas perseverantiae recto ordine ultimum locum de se teneat; tamen hic non ponitur ultimo: quia epistola informans ad strenuitatem ultimo ponitur, eo quod scribitur illi episcopo qui magis inter alios defecerat, et magis culpabilis erat, sicut verba insinuant, quia a nullo bono commendatur, sicut alii. In prima ergo epistola fit admonitio ad caritatem, per quam diligantur diligenda. In secunda ad magnanimitatem, per quam sustineantur adversa. In tertia et quarta ad severitatem, per quam ab aliis extirpentur vitia; sed differunt: quia in tertia est admonitio ad extirpandos male credentes; in quarta ad extirpandos male docentes. In quinta ad humilitatem, per quam a seipso eliminetur inanis gloria. In sexta ad stabilitatem, per quam teneatur perseverantia. In septima ad strenuitatem, per quam efficiatur meritoria vita. Item prima epistola continet tria; exordium, narrationem, *Scio opera*; conclusionem, *Qui habet*. Et haec consequens divisio in qualibet epistola poterit observari. Exordium introducit tres personas. Personam recipientis epistolam, *Et angelo*. Personam scribentis, *Scribe*. Personam loquentis in epistola, *Haec dicit*. Dicit igitur, *Et angelo*; quasi dicat: Scribe quae vidisti. Alloquitur angelo, idest Episcopo. *Ecclesiae Ephesi*. Huic primo scribit tamquam Metropolitano et sublimiori; ut ipse correctus sit aliis forma vivendi. Ephesus interpretatur voluntas mea in ea. Maiores enim maxime tales esse debent ut complaceant Deo in ipsis: *2. Cor. 5. Contendimus sive absentes sive praesentes placere illi*. Item nomen convenit commonitioni: quia voluntas Dei, idest amor, et contemplatio Dei est in eo qui ferventer amat: *Proverb. 7. Ego diligentes me diligo. Haec dicit*. Hic describitur Christus ipse quantum ad duo. Primo quantum ad pietatem, in supportatione peccatorum. *Haec*, quae sequuntur. *Dicit, qui tenet septem stellas*, idest septem episcopos, quibus scribitur. *In dextera sua*. Per dexteram intelligitur eius misericordia; quasi dicat: Non abiiciam eos, licet peccaverunt; et bene dicit, *Tenet*, quia amplius caderet homo in offensam, et etiam prorsus in infernum: *Psal. Nisi quia Dominus adiuvit nos*. Secundo quantum ad liberalitatem in distributione donorum, *Qui ambulat*. Tangit visionem illam *supra primo cap. In medio septem candelabrorum*. Ambulat ergo per effectum, quia omnibus se praesentem offert ad dandum, ac si ambularet hinc inde si sit qui recipiat. *In medio septem candelabrorum aureorum*: quia communiter dona sua distribuit, quantum est de se. Haec etiam *supra primo cap.* exposita sunt. *Scio*. Hic ponitur narratio, quae continet quinque: commendationem, *Scio*, argumentationem, *Sed habeo*; admonitionem, *Memor*; comminationem, *Sin autem venio*; consolationem, *Sed hoc habes*. Commendat autem a quatuor quae sunt praelato necessaria. Primum est rectitudo operis, *Scio opera tua*, idest adprobo: beatus cuius opera laudem Dei merentur: *Psal. Novit Dominus viam eius*. Secundum sustinentia tribulationum, *Et laborem*, idest tribulationem, in qua est magnus labor; sed consideratio mercedis lenit: *Infra 14. Amodo iam dicit Spiritus*. Contra. *Isaias 11. Assument pennas sicut aquilae, current et non laborabunt*. Respondeo. Sustinentes adversa laborem habent quidem ad afflictionem naturae, quia eorum natura ibi affligitur; tamen illi qui perfecti sunt, etsi in adversis laborent quantum ad naturae afflictionem, non tamen laborant quantum ad mentis consolationem: quia iucundum est et delectabile ex parte rationis pati propter dilectum: unde Augustinus *super Ioan. 1. Qui amat, non laborat*. Tertium longanimitas in expectatione praemiorum, *Et patientiam tuam*. In expectatione praemii: *Iacob. 5. Ecce agricola expectat pretiosum fructum terrae, patienter ferens donec accipiat temporaneum et serotinum*. Vel patientia in labore adversorum. Gregorius: *Patientia vera est quae et ipsum amat quem portat*. Quartum zelus in impugnatione haereticorum, *Et quia non potest*. Et circa hoc multa tanguntur. Primum intolerantia in expellendo, et adprobatio. *Quia*, idest quod non potes sustinere malos, sed expellis et expugnas virtute verbi: *1. Cor. 6. Auferte malum ex vobis ipsis*. Sed quomodo dicit, *Non potes?* Ergo non erit ex voluntate quod eis expellebant. Item videtur quod haeretici, de quibus loquitur, non sint extirpandi: *Matth. 13. Sinite utraque crescere usque ad messem*. Respondeo ad primum. Dicendum quod modus est loquendi ad expressionem zeli: solet enim dici, quando quis magno affectu vult aliquid facere: ego non possem dimittere quin hoc facerem: simile *Ioan. 12. Propterea non poterant credere*, scilicet quia voluntas erat ad contrarium. Ad secundum dicendum, quod haeretici aut sunt occulti, et hi non sunt extirpandi, dum est de eis ambiguum: ne si indiscrete expellantur, sit bonis occasio mali; quia vel schisma posset emergere, vel boni possent extirpari cum aliis, quia idem posset credi de eis quod de aliis, ubi est ambiguum; unde sequitur, *Ne forte colligentes zizania, eradicetis simul et triticum*; et de his loquitur *Matth. 13.* secundum Glossam: Alii sunt manifesti, et hi sunt resecandi; et sic loquitur hic. Secundum prudentia in probando: *Psal. Tentasti eos*, idest probasti doctrinam eorum. *Qui se dicunt apostolos esse*, idest missos ad alios, ut eos facilius decipiant. *Et non sunt: 2. Cor. 11. Nam eiusmodi sunt pseudoapostoli, operarii subdolosi, transfigurantes se in Apostolos Christi*. Tertia efficacia in deprehendendo; non enim fuit in aliis examinatio. *Et invenisti eos in mendacio:* quia non erant a Deo missi, ut dicebant, cum doctrinam eorum malam et vitam pravam inveneris: *Ierem. 23. Seduxerunt populum suum in mendacio suo, cum ego non misissem eos*. Quarto patien-

tia in sustinendo, scilicet adversa. *Et patientiam habes*, scilicet in adversis, quae haeretici convicti tibi inferunt, vel procurant. Gregorius: *Patientia est radix omnium custosque virtutum*. Sed unde est quod idem commendat eum a patientia? Item sustinentia ? dixit · Non potest sustinere malos, hic dicit, *Patientiam habes*, cum malos sustineat, qui patientiam habet. Respondeo ad primum. Dicendum, quod supra vocat patientiam longanimitatem in expectatione retributionis, secundum Glossam; hic autem voluntariam sustinentiam tribulationis. Vel si supra dicatur patientia secundum alium esponendi modum voluntaria sustinentia tribulationis, differentia est: quia ibi loquitur de patientia in generali; hic in speciali respectu adversorum ab haereticis inflictorum. Ad aliud dicendum, quod supra loquitur de sustinentia respectu mali culpae in alio: hic de patientia respectu poenae in seipso inflictae ab alio: id non est sustinendum ubi potest percurri, sed hoc debet. Bonum autem est quod qui patientiam habet, sustineat malos quantum ad poenam sibi ab eis illatam ; non tamen oportet quod sustineat eos quantum ad culpam in eis repertam. Quinto rectitudo in intendendo: quia rectum finem intendit secundum honorem et amorem nominis Dei. *Et sustinuisti*, mala illata. *Propter nomen meum: Act. 21. Ego autem non solum alligari*. Sexto vigor in persistendo, quia perseveravit in illa patientia, *Et non defecisti: 1. Cor. 4. Non deficimus etc.* Contra: quia sequitur, *Caritatem tuam reliquisti*. Ergo defecerat. Item non videtur malum deficere: quia dicitur *in Psal. Defecit in salutari tuo anima mea : defecerunt oculi mei in eloquium tuum*. Respondeo ad primum, quod non negat simpliciter eum defecisse, sed loquitur de defectu per impatientiam. Duplex igitur est malus defectus. Unus est defectus a fervore caritatis, et sic defecerat a sustinentia tribulationis: et sic non defecerat, licet ipsum haeretici persequerentur. Ad secundum dicendum, quod triplex est defectus. Unus culpabilis, cum quis deficit per culpam impatientiae in adversis, vel aliam quamcunque: *Iob 5. Nunc autem venit super te plaga, et defecisti*. Alius poenalis, quando deficit homo in morte, vel in damnatione: *Psal. Deficientes quemadmodum fumus deficient*. Tertius salubris, qui est ex amore et desiderio ardenti: *Psal. Concupivit, et defecit anima mea in atria Domini*. Augustinus *lib. 3. Confes. Tu amor meus in quem deficio ut fortis sim*. Dicendum est igitur, quod malum est culpabile deficere primo modo: malum poenale deficere secundo modo: optimum autem et dulcissimum deficere tertio. *Sed habeo adversum te pauca, quod caritatem tuam primam*, idest quam prius habueras, *reliquisti*, quod non habes fervorem caritatis, ut ante. Gregorius *19. Moralium: Sunt nonnulli qui paulisper per augmenta temporum patiuntur detrimenta virtutum*. Vel potest dici secundum regulam Ticonii, quod illa commendatio praecedens est quantum ad aliquos de subditis; haec autem arguitio quantum ad quosdam alios. Etiam praelato adscribit quae sunt subditorum; et tunc est sensus, Caritatem tuam primam reliquisti in aliis. *Memor esto itaque unde excideris*. Hic ponit admonitionem; et hoc quantum ad tria, scilicet ad damni considerationem, *Memor esto unde excideris*, quia a caritate. Beda: *Si de caritate excisus es, quia Deus caritas est*. Vel *unde*, scilicet a consortio fidelium: quia qui a statu gratiae, et caritatis cecidit, iam non est de societate fidelium merito et participatione bonorum, quam habet iustus: *Psal. Particeps eum omnium timentium te*. Secundo quantum ad peccati satisfactionem. *Et age poenitentiam*, satisfaciendo: *Matth. 3. Facite ergo fructum dignum poenitentiae*. Tertio quantum ad operandi fervorem, *Et prima opera fac*, idest operare cum fervore caritatis, ut prius: *Eccle. 9. Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare*. Vel secundum Glossam. *Et prima, idest praecipua. Sin autem*. Hic ponitur comminatio. Primo ex parte personae, *Sin autem. Venio cito*, idest veniam. Sed *Venio* dicit, ut ostendat hoc esse in promptu. Et potest intelligi de adventu ad iudicium, qui cito sit: quia tempus usque ad iudicium breve est respectu aeternitatis. *Tibi*, idest ad perditionem tui, ut te corpore, et anima interficiam: *Infra 7. Venio cito, Amen*. Vel de adventu per effectum inducendo ei mortem, et tunc corpus moritur, et anima mala damnatur. Secundo ex parte dignitatis collatae: et interim *Movebo candelabrum*, idest Ecclesiam tibi commissam: *De loco suo*, scilicet de manu tui regiminis; quasi dicat: Auferam tibi Ecclesiam, et credem alteri gubernandam. Vel, *Movebo candelabrum*, idest auferam virtutes et dona per quae spirituale cuiuslibet candelabrum constituitur, quo in se lucet, et alios illuminat. *De loco suo*, idest de statu suo alto, claro, et nobili ; quasi dicat : Auferam tibi virtutes, et dona ad quae postea numquam reverteris, et non eris in loco tuo pristino; sed locus tuus erit non altus, sed infimus; non clarus, sed tenebrosus ; non nobilis, sed vilis : *Iere. 3. Leva oculos tuos in directum, et vide ubi nunc prostrata sis. Nisi poenitentiam egeris*. Ecce quod sine poenitentia non est salus peccatoris : *Luc. 13. Nisi poenitentiam habueritis, omnes simul peribitis sicut et illi. Sed hoc habes :* consolatio est. *Facta Nicolaitarum*, idest eorum qui sequuntur Nicolai doctrinam in communi usu mulierum, et in comestione idolothytorum. *Quae et ego odi :* quia abominabilia, quia sunt facta immunditiae quantum ad primum errorem, et quae dissipant pacem humanam, et quae sunt contra legem naturae, et institutionem divinam : qui sicut legitur *in Genes.* matrimonium instituit ut esset una unius in matrimonio; et qui non est in matrimonio, actum illum nonnisi damnabiliter exercere potest. Hoc enim ostendit Dominus in illa institutione matrimonii. Item sunt facta idololatriae, et iniuriae in Deum quantum ad secundum errorem: *Eccle. 13. Omne execramentum erroris oderit Deus, et non erit amabile timentibus illum*. Nicolaus fuit unus ex septem diaconibus, de quibus *Act. 6.* et fuit ab Apostolis, et aliis discipulis reprobatus, quia ad uxorem redibat : unde indignatus praedicabat omnes mulieres communicandas, et comestionem idolothytorum. Interpretatur autem Nicolaus populus; et significat Gentiles, Iudaeos, et Haereticos, et falsos Christianos, qui stulte vivunt, etsi recte credant : *Eccle. 1. Et stultorum infinitus est numerus. Qui habet aurem*. Hic ponitur conclusio epistolae, quae duo continet, scilicet excitationem intellectus, et excitationem affectus, *Vincenti*. Dicit igitur, *Qui habet aurem*, quasi haec dicta sint particulariter angelo Ephesi, sed etiam aliis universaliter dicuntur. Unde qui habet aures, interiores, scilicet intellectum promptum et multiplicem. *Audiat quid Spiritus*, idest Deus

Trinitas: *Ioan. 4. Spiritus est Deus.* Vel *Spiritus*, scilicet ex cuius dono est doctrina fidelium. *Dicat ecclesiis.* Supra loquebatur particulariter; nunc Ecclesiis generaliter, ut innuat doctrinam hanc non tantum particularem, sed etiam generalem. *Dicat*, scilicet praemissa, vel illud quod sequitur. *Vincenti: Marc. 13. Quod autem vobis dico, omnibus dico. Vincenti.* Ut ad praedicta omnes accingantur, excitatur affectus per promissionem; quasi dicat: Cur audiendum? quia vincenti adversa, tentationes, et vitia, et in hoc perseveranti: *Rom. 12. Noli vinci a malo. Dabo*, gratis. Hoc fuit in sacramento Eucharistiae: *Edere*, ad refectionem: *De ligno*, idest arbore: *Vitae*, quia esus huius arboris vitam dat mundo. Hoc lignum vitae est ipse Christus: *Ioan. 6. Qui manducat me, et ipse vivet propter me.* Dicitur autem Christus lignum propter virtutem roborantem: *Isaiae 11. Qui dat lasso virtutem, et his qui non sunt, fortitudinem et robur multiplicat.* Item propter umbram protegentem: *Cant. 2. Sub umbra illius.* Propter fructum reficientem: *Matth. 11. Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos. Quod est in paradiso Dei mei*, idest in Ecclesia militante; quae est paradisus, quia Deus in ea suos amatores nutrit, et reficit suavissimis refectionibus; et hoc solum datur timentibus ipsum: *Eccle. 40. Timor Dei sicut paradisus benedictionis.* In hoc paradiso, quae est ortus deliciarum, multiplices arbores, idest electi, et multi fructus meritorum inveniuntur, in quibus delectatur dominus et cultor orti: *Cant. 4. Emissiones tuae paradisus malorum punicorum.* Intra quas autem arbores est in ea arbor sive lignum vitae, de quo hic dicitur: *Vincenti dabo edere.* Et bene in hac paradiso dicitur esse lignum: quia extra Ecclesiam non est salutare sacramentum, sicut nec salus: unde Gregorius: *Sola est Ecclesia per quam sacrificium laudis Dominus libenter accipiat; mercedem denarii nonnisi qui intra vineam laboraverant acceperunt. Dei mei*, idest quam plantavit Pater meus, quem vocat Christus Deum suum, inquantum homo, propter singularem amorem, et plenam obedientiae subiectionem: *Ioan. 20. Deum meum, et Deum vestrum.* Nota quod sacramentum Eucharistiae est excelsum dignitate, quia in eo vere est, et vere sumitur ipse Christus verus Deus et homo. Et ideo non debet sumi nisi a dignis: qui scilicet triumpheut de vitiis, et sint sine macula culpae mortalis; et ideo dicitur *Vincenti*, scilicet vitia ut sit mundus. Augustinus *sup. Ioan. Panem caelestem spiritualiter manducate, innocentiam ad altare deportate: 1. Cor. 11. Qui enim manducat, et bibit indigne.* Gratuitum, liberalitate. Ex magna enim gratia et liberalitate Dei est quod dat nobis seipsum in cibum in hoc sacramento: unde dicit, *Dabo.* Ubi notatur gratia, et liberalitas: *Ioan. 6. Et panis quem ego dabo, caro mea est.* Refectivum, satietate; unde sequitur, *Edere.* Non promittit Deus cibum qui non satiat: *Edent pauperes, et saturabuntur: Ioan. 6. Caro mea vere est cibus.* Operativum, carnalitate. Operatur enim indigentiae suavitate vitam gratiae in praesenti, et gloriam in futuro; unde dicitur: *De ligno vitae: Ioan. 6. Panis verus est, qui de caelo descendit, et dat vitam mundo.* Item oblectativum, suavitate: quia suavissima dulcedine delectatur in eius perceptione anima devota; quod signatur cum hoc lignum vitae dicitur esse in paradiso Ecclesiae militantis. Paradisus enim nomen est amoenitatis et deliciarum. In gremio vero Ecclesiae viri spirituales multis deliciis spiritualibus oblectantur, specialiter in hoc Sacramento; unde sequitur: *Quod est in paradiso Dei mei:* quod signatur *Sap. 16. Panem de caelo paratum praestitisti illis sine labore, omne delectamentum in se habentem.* Ambrosius *in lib. 5. de Sacr. In hoc pane nulla est amaritudo, sed omnis suavitas.* Aliter possunt haec verba intelligi pro statu patriae: *Vincenti* vitia per fortitudinem mentis, *dabo edere*, in aeterna fruitione, *de ligno vitae.* Seipsum sic vocat, qui est arbor unde vita aeterna emanabit in bonos: *Proverb. 3. Lignum vitae est his qui apprehenderint eam:* quod est in paradiso caelesti, ubi est plenitudo beatorum. *Dei mei*, quia Deus Pater illam paradisum instituit ad glorificationem sanctorum. Licet autem Filius omnia inquantum Deus indivisibiliter operetur; tamen Patri hoc attribuit inquantum est homo, ad honorandum ipsum Patrem. Nota quod in his verbis ostenditur iusti meritum, *Vincenti*, et praemium in patria, *Dabo.* Circa meritum victoriae notatur, quod laborandum nobis est ut vincamus omnia bella tentationum, quadruplici ratione sive motivo. Primum motivum est, benevolentia adiutoris: quia Deus paratus est dare adiutorium ad vincendum, dum diligenter petatur orando: *2. Machab. 10. Benedicebant Dominum qui magna fecit in Israel, et victoriam dedit illis.* Ioannes Chrysostomus: *Perseverante prece, perseverans victoria roboratur.* Secundum, gratia Redemptoris, qui pro nobis mori voluit. Gregorius: *Amore nostri Redemptor noster occubuit; et nos amore eius discamus vincere nosmetipsos.* Tertium, declinatio damnationis: *Inf. eod. Qui vicerit, non laedetur a morte secunda.* Quartum, desiderium retributionis: unde dicitur hic, *Vincenti*, et beatus Maximus *in quod. serm. Corona vero victoribus datur.* Circa primum notandum, quod ipsum est desiderabile et amabile propter multa. Propter sui magnitudinem, ex qua est quod proprie aliquibus meritis non potest emi; et si habeatur, datio erit, non redditio; unde dicitur, *Dabo*, gratis scilicet: *Luc. 12. Nolite timere pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum: Rom. 8. Non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis.* Propter fruitionis satietatem; unde dicitur, *Edere.* Iste esus erit fruitio plene satians: *Isaiae ult. Servi mei comedent etc. Psal. Satiabor cum apparuerit gloria tua.* Propter vitae immortalitatem. *De ligno vitae: Sap. 5. Iusti in perpetuum vivent.* Propter loci amoenitatem; unde sequitur, *Quod est in paradiso.* Nomen enim paradisi sonat amoenitatem, et locus ille pulcherrimus est, et omni bono plenus. Beatus Bernardus *in suis Med. Et quis non illic habitare vehementer desideret, et propter pacem, et propter amoenitatem, et propter Dei visionem?* Sed dubitari potest de hoc quod dictum est *supra: Movebo candelabrum tuum.* Glossa, *Et auferam virtutes* etc. Contra: quia virtutes et dona amiserat: quia, secundum Glossam supra, *ceciderant a consortio fidelium.* Item alias non comminaretur mortem corporis et animae. Item non decet Dominum auferre dona gratiae.

Respondeo. Ad primum potest dici quod sicut caritas habita datur ut amplius habeatur, secundum Augustinum; sic ipsa caritas, et aliae virtutes, et dona quandoque dicuntur auferri, cum magis ac magis homo impoenitens elongatur ab eis: ita ut sit ad ea minus quam prius dispositus, et numquam ad statum gratiae revertatur; et sic loquitur hic. Ad secundum dicendum, quod proprie loquendo Deus nunquam aufert gratiam ab aliquo; sed dicitur auferre negative, non positive, scilicet quia non conservat gratiam ei qui prius habebat: vel non apponit ei qui non habebat, sed permittit magis ac magis elongari a statu gratiae, ut dictum est; et hoc ultimo modo hic videtur accipiendum. Dubitatur etiam de hoc quod dicitur: *Edere de ligno vitae*. Cum enim ipse Christus se totum det in cibum, tum in sacramento Eucharistiae, tum in statu patriae: videtur quod convenientius dictum esset *Vincenti dabo edere lignum vitae*. Respondeo dicendum, quod dulcedo divina infinita est; et ideo inexhauribilis, et ideo nullus totam potest sibi imbibere; sed quilibet sibi accipit quod potest; et ideo rectius dicitur de ligno quam lignum. *Et angelo Smyrnae*. Secunda epistola est, et dividitur in exordium, narrationem, *Scio*, conclusionem, *Qui habet aures*. Exordium introducit tres personas, ut supra. Smyrnae nomen ecclesiae bene convenit admonitioni, quoniam excitat ad magnanimitatem sustinendi adversa. Smyrna enim interpretatur quasi myrrha et canticum; et tam pastores quam subditi in tribulatione, quae est quasi myrrha, qua natura affligitur, et ex hoc conservans a putrefactione peccati, cantent Deo canticum interni gaudii: *Ephes. 5. Cantantes et psallentes in cordibus vestris. Haec*. Hic describitur persona Christi. Primo secundum divinitatem. Secundo secundum humanitatem. Secundum divinitatem ostenditur creator, *Haec dicit primus*, duratione ex causalitate. Item glorificator, *et novissimus*: quia causa finalis; et ideo remunerator: *Isaiae 48. Ego primus, et ego novissimus*. Et ideo tenenda sunt quae dicit. Secundum humanitatem vero tangitur eius passio, quae fuit pretium redemptionis. *Qui fuit mortuus*: *Rom. 5. Christus secundum tempus pro impiis mortuus est*. Item resurrectio, quae fuit ex respectu retributionis, *Et vivit*: *2. Cor. ult. Et crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei. Scio*. Hic ponitur narratio. Et primo ponit commendationem. Secundo admonitionem, *Nihil*. Tertio promissionem, *Et dabo*. Commendat autem eum quantum ad tria. Quantum ad corporis tribulationem, contra concupiscentiam carnis, *Scio*, idest accepto tribulationem tuam propter patientiam. Vel *Scio*, idest cognosco ad liberandum te, et remunerandum: *Psal. Multae tribulationes iustorum*. Secundo quantum ad rerum abdicationem, contra concupiscentiam oculorum, *Et paupertatem*. Vel quia non curabat possidere: vel quia pauperibus dispergebat: *Matth. 5. Beati pauperes spiritu*. Seneca: *Scire uti paupertate, magna felicitas est*. Sed licet sis pauper rebus, tamen es *dives*, virtutibus, et spe retributionis. Augustinus *in lib. 7. de Civitate Dei*: *Aliud sunt divitiae, aliud pecuniae: nam dicimus divites sapientes, iustos, bonos, quibus pecunia vel nulla, vel parva est, magis enim sunt virtutibus divites; pauperes vero avaros semper inhiantes et egentes*. Vel *paupertatem*, quam te credis habere in meritis; contra miro modo agitur, ut unde mens dignior efficitur, inde sibimet indigna videatur. Tertio quantum ad famae depressionem, contra superbiam vitae; unde sequitur, *Et blasphemaris*, idest diffamationem sustines, quod est pati blasphemiam: *1. Cor. 4. Blasphemamur, et obsecramus. Ab his qui se dicunt*, mendaciter, *Iudaeos esse*, idest confitentes nomen, et fidem catholicam, et fratres de gremio ecclesiae, *Et non sunt*: *Tit. 2. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant. Sed sunt synagoga*, idest congregatio: *satanae*, idest quam satanas sibi congregavit, vel subiecta satanae. Satanas interpretatur adversarius: *1. Petri ult. Adversarius vester diabolus*. Hoc autem gravius, cum quis ab eis qui se amicos dicunt, persecutionem sustinet. *Nihil*. Hic ponitur admonitio. Et primo excitat ad sustinendi magnanimitatem. Secundo ostendit eius necessitatem, *Ecce*. Tertio hortatur ad ipsius magnanimitatis soliditatem, *Esto fidelis* Dicit igitur, *Nihil*: *Matth. 10. Nolite timere etc. Passurus est*, quia, *Ecce*, quasi certum sit tibi, et est demonstratio ad intellectum: *Missurus est diabolus*, quod interpretatur deorsum fluens, quia a nobili statu in ignobilem cecidit: *Isaiae 14. Quomodo cecidisti. Aliquos ex vobis in carcerem*, idest tribulationem, quae quasi carcer est hominis tribulati. *Missurus*, inquam, per membra sua suggerendo, et procurando efficaciter. *Ut tentemini*, idest probemini: *Sap. 3. Tamquam aurum in fornace*. Vel *Ut tentemini*, idest despectui habeamini diabolo, et eius membris; quod erit vobis tentatio, quia fugit homo contemni, nisi adsit humilitas perfecta. Et habebitis tribulationes, *Diebus decem*. Divina sapientia non ultra sustinuit: hoc enim ad mysterium facit. Per hoc enim signatur quod Dominus armis decalogi protegit in certamine vitae praesentis: vel quod debemus omni tempore contra vitia pugnare: per septenarium enim signatur universitas temporis, per ternarium ternarius vitiorum, quae sunt radices animorum: *1. Ioan. 2. Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitae. Esto fidelis*, in sustinendo viriliter omne adversum. Tali dicetur *Matth. 25. Euge serve bone et fidelis. Usque ad mortem*. Bernardus: *Quid prodest currere, si ante cursus metam deficere? Et dabo tibi*, si sic feceris: *Ioan. 10. Et ego vitam aeternam do eis. Coronam vitae*. Corona tria importat: quietis tranquillitatem, quia corona dat praemium post certamen: *Iac. 1. Cum probatus fuerit, accipiet coronam vitae*. Item bonorum plenitudinem, quia corona habet perfectam figuram omnibus aliis perfectiorem, scilicet circularem: *Psal. Replebitur in bonis desiderium tuum*. Item honoris sublimitatem, quia corona est dignitatis et honoris insigne: *Psal. Gloria et honore coronasti eum, Domine. Vitae*, scilicet immortalis, quia hoc nomen *Vitae* cum pondere est accipiendum: *1. Ioan. 2. Et haec est repromissio quam ipse pollicitus est nobis, vitam aeternam*. Patent iam quinque de praemio. Liberalitas, tranquillitas, copiositas, dignitas, immortalitas. *Qui habet*. Haec conclusio ponitur ad excitandum. Et primo fit excitatio intellectus, *Qui habet aures*, scilicet intellectum promptum et aptum ad discernendum. *Audiat*, idest intelligat cum effectu: *Quid Spiritus dicat ecclesiis*, scilicet praemissa. Secundo affe-

eius, *Qui vicerit*, adversa et vitia: *non laedetur a morte secunda*. Primae animae mors est in peccatis, secunda in poenis gehennalibus, *Infra 20. In his secunda mors non habet potestatem*. Sed circa illud quod dicitur supra, *Et blasphemaris*, quaeritur sicut quaerebat Gregorius, utrum semper sint dissimulanda verba diffamantium sive detrahentium; an autem sint compescenda. Quod semper sint dissimulanda, videtur per Chrysostomum dicentem, *Si vindicare vis, sile: et sic molestam dedisti plagam*. Contra: quia illa detractio potest dare scandalum auditoribus. Respondeo. Notandum quantum ad eum cui derogatur sive detrahitur, melius est dissimulare, propter meritum patientiae; si tamen sit talis cuius vita sit aliis in imitationis exemplum, tunc bonum est propter utilitatem audientium, qui ex auditis scandalizari, et accipere occasionem mali, et ab audienda eius doctrina retrahi possunt, opportuno tempore et loco verba obloquentium prudenter et mature compescere; si tamen sit persona ad haec idonea, habens discretionem, et maturitatem ac efficaciam verbi; quod si tunc noluerit corrigi, sustineant aequanimiter per omnia, Unde Gregorius: *Linguas detrahentium debemus aequanimiter tolerare, ut nobis meritum crescat: aliquando autem etiam compescere. Hi enim quorum vita in exemplo imitationis posita est, debent si possunt detrahentium sibi verba compescere: ne eorum praedicationem non audiant, qui audire poterant, et in pravis moribus remanentes bene vivere contemnant. Cum vero linguas derogantium corrigi nequeant, aequanimiter sunt per omnia tolerandae*. Ex his verbis Gregorii patet, quod verba obloquentium nec semper sunt dissimulanda, nec semper compescenda; sed quandoque dissimulanda propter meritum proprium, quandoque, cum fieri discrete potest, compescenda propter commodum aliorum, ut dictum est. Ad illud Chrysostomi dicendum, quod pro tempore si endum est, ut visum est, concedendum etiam, quod quantum ad illum contra quem fit obloquutio, melius est silere, ut supra dictum est; si tamen patientiam habere novit, licet aliter quandoque propter alios expediat. Praeterea Chrysostomus loquitur de absistendo a verbis inordinatis, et illud semper habendum est. Unde post praemissa verba subdidit: *Si vero convitium convitio copulas, ignem accendisti*. Ad oppositum patet, quia pro tempore est loquendum. Deinde obiicitur de hoc quod dicitur, *Ut tentemini*. Glossa, ut *probemini:* quia non ad hoc procurat diabolus tribulationem iustorum, ut probentur, sed ut deiiciantur. Item si iustus probatur in adversis, quaeritur, cui? aut Deo, aut sibi. Deo non, quia omnia novit: si sibi, ergo damnose; cum consideratio propriae infirmitatis sit occasio pusillanimitatis: unde multi solent dicere: Non possem illud sustinere. Respondeo. Ad primum dicendum, quod vel tenetur consequutive haec dictio *Ut*, quasi dicat, ex illa tribulatione sequetur probatio vestra, sicut accipitur *Matth. 1. Hoc totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est*. Vel si accipiatur causaliter, ut dicat habitudinem causae finalis, non notatur intentio probationis iustorum ex parte diaboli, sed ex parte Dei permittentis: ideo enim iustos tribulari permittit, ut probentur: *Psal. Quoniam probasti nos Deus etc*. Ad aliud dicendum, quod iustus per adversa probatur, et notus fit, non Deo, sed sibi; ut infirmitatem vel virtutem suam cognoscat; inde proficiat in bono, et etiam aliis ut aedificentur per eius exemplum; et iterum glorificent Deum. Unde *super illud Psal. Proba me Deus etc*. Glossa, *Indica me probatum, non tibi, quia omnia novisti; sed mihi, et hominibus*. Ad illud quod obiicitur de pusillanimitate dicendum, quod hoc est ex culpa hominis, qui probatur: quantum enim est de intentione Dei probantis, cognitio propriae infirmitatis habita per experimentum tribulationis, introducit humilitatem, et excitat ad divini adiutorii petitionem. Praeterea etsi illud quod obiicitur sit verum in quibusdam, non habet tamen locum in multis, qui se infirmos videntes, currunt ad firmitatem divinam: *Cor. 12. Nam virtus in infirmitate perficitur*. Tertio quaeritur, quare permittit Deus hominem tentari? Multis enim est tentatio causa lapsus, et damnationis: ergo non decet Deum hoc permittere. Contra similiter: *Cor. 11.* dicit Glossa: *Tentatio cui non consentitur, non est peccatum; sed materia exercendae virtutis*. Sed decet Deum permittere quicquid homini est utile. Respondeo. Dicendum, quod rectissime Deus permittat hominem tentari; et hoc multiplici ratione. Una ratio est. Introductio humilitatis ex sui cognitione: quia cum videt se per se non posse resistere, humiliat seipsum in conspectu Dei. Cognoscit etiam per tentationem, utrum sit fortis an debilis, et ex utroque habet causam humilitatis. Unde Gregorius: *Esse se magnarum virtutum homo crederet, si nullum virium defectum sentiret; sed dum tentatione irruente quatitur, contra insidias munimen humilitatis ostenditur*. Secunda excitatio devotionis in ferventi oratione, quia tunc cognoscitur homo currere ad liberatorem; tentatio enim augetur, et vincitur nisi Deus subveniat; unde Gregorius *9. lib. Mor. Cum se homo nil esse considerat, discit proculdubio cuius adiutorium requirat*. Augmentum meriti in vincenda tentatione: unde Isidorus *in 3. lib. de sum. bono: Non amplius tentat electos diabolus, quam permittat Dei voluntas, tentando autem profectus sanctorum fuit. Supra eod. Vincenti dabo edere*. Praevenitio peccati ex fomitis inclinatione. Post iustificationem enim peccatoris remanet multiplex sequela peccati, et hoc habet praecipue locum in eis qui inde processerunt multum in austera et ferventi poenitentia, quae multum illas sequelas attenuat; unde Gregorius *9. Mor. Saepe hoc quod fletu interveniente deletum est, ad animam redit; et devicta culpa in antiquo certamine rediviva pulsatione reparatur*. Quinta ratio est vigilantia cautelae in virtutis conservatione: unde Gregorius: *Tentatus non solum a quo vires accipiat discit; sed quanta eas vigilantia servet intelligit: saepe enim quem tentationis certamen superare non valuit, sua deterius securitas stravit. Mater enim negligentiae solet esse securitas*. Sexta provocatio solicitudinis in virtutis exercitatione: unde Isidorus in *lib. 3. de sum. bono: Utile est servo Dei post conversionem tentari, quatenus a torpore negligentiae sollicitantibus vitiis ad virtutes animum praeparet*. Septima accensio caritatis ex obtenta miseratione, scilicet cum homo percipit robur gratiae contra tentationes sibi dari: *Psal. Diligam te Domine fortitudo mea:* Bernardus *in lib. de dilig. Deo: Si frequens ingruerit tribulatio, et frequens ad Deum conversio fiat, ut a Deo frequens liberatio consequatur; nonne etsi fuerit ferreum pectus, emolliri necesse est ad gratiam*

liberantis? quatenus homo Deum diligat, non propter se tantum, sed propter ipsum. Octava documentum compassionis ex comperta afflictione; sicut Dominus permisit Petrum non tantum de negatione tentari, sed etiam labi secundum Gregorium; unde loquens beatus Gregorius de illa negatione de qua tentatus, et in quam lapsus fuit beatus Petrus, dicit sic: *Prius omnipotens Deus eum sibi ostendit, et tunc ceteris praeposuit, ut ex infirmitate sua cognosceret, quam misericorditer aliena infirma toleraret.* Ad illud quod obiicitur dicendum. Licet aliquibus sit tentatio occasio peccati, et damnationis; tamen non dedecet Deum permittere homines tentari: quia etsi illud quantum ad reprobos verum sit, tamen electis finaliter tentationes cooperantur in bonum. Praeterea hoc ex culpa illorum est: quia si ad Deum accederent, adiutorium susciperent, quia fidelis Deus qui non patietur etc. *Et angelo Pergami.* Hic fit admonitio ad severitatem, quae est per zelum in expellendo haereticos male credentes, et male operantes. Dividitur autem haec tertia epistola in exordium, narrationem, Scio, conclusionem, *Qui habet.* Dicit igitur, *Et angelo Pergami.* Bene nomen convenit admonitioni: interpretatur enim divisio cornuum, idest separatio haereticorum, suam sectam defendentium: *Psal. Omnia cornua peccatorum confringam.* Quare? quia, *Romphaeam*, idest gladium, idest potestatem iudiciariam qua perimantur impii: *Deutero. 32. Gladius meus devorabit carnes;* et dividantur a piis: *Matth. 15. Discedite maledicti in ignem aeternum. Ex utraque:* quia virtuose perimet corpore et anima: *Psal. Disperdet illos.* Et ideo servanda sunt quae praecipit: *Iob 19. Fugite a facie gladii etc.* Vel *Romphaeam*, Scripturam secundum Haymonem: quia sicut gladius carnem dividit, et separat membrum a membro; sic gladius verbi divídit bonos a malis: *Matth. 10. Non veni pacem mittere, sed gladium.* Item animam a carne: *Ephes. ult. Et gladium spiritus quod est verbum Dei. Ex utraque*, quia virtutem habet ad instruendum simplices per historiam, perfectos per allegoriam. *Supra primo. Et ex ore eius gladius etc.* Vel quia hinc acuuntur subtili expositione auctoritatum, inde subtili efficacia rationum. Vel secundum Haymonem, quia resecat vitia mentis et corporis. *Scio.* Haec narratio. Et primo ponit commendationem. Secundo arguitionem, *Sed habeo.* Tertio admonitionem. *Similiter age.* Quarto comminationem, *Si quo minus.* Circa primum primo ostendit eum vivere in societate pravorum. Secundo commendat eum quantum ad defendendae fidei zelum, *Et tenes.* Tertio quantum ad constantiam in pressura tribulationum, *Et non negasti.* Quarto commendat quemdam martyrem in imitationis exemplum, *Et in diebus.* Dicit igitur, *Scio*, idest novi hoc ad remunerandum te. *Ubi habitas*, conversando et cohabitando, scilicet ibi, *Ubi est sedes satanas*; quasi dicat: Tu habitas inter eos in quibus diabolus sedet tamquam dominans in eis: et per hoc magis ostenditur commendabilis, qui inter males constantiam servat: *Iob 30. Frater fui draconum.* Nota quod diabolus sedet in omnibus iniustis generaliter, specialiter autem in hypocritis simulantibus sanctitatem: *Isaiae 14. Sedebo in monte testamenti.* Item in verecundis abscondentibus iniquitatem: *Isaias 11. Gabee sedes nostra.* Gabeae interpretatur vallis, quae occulta est. Item in relapsis resumentibus praedimissam consuetudinem: *Iudic. 9. Reversi sunt in suas sedes.* Hoc potest dici de daemonibus revertentibus in illos, qui ante fuerant iustificati: *Matth. 12. Revertar in domum meam unde exivi. Et tenes nomen meum.* Haymo: *Nomen Christianitatis integra fide colitur etiam in tempore tribulationis.* Vel, *Tenes*, defendendo contra haereticos. *Et non negasti fidem meam*, in aliqua tribulatione: *1. Cor. ult. Vigilate et state in fide, viriliter agite et confortamini: omnia vestra in caritate fiant. Et in diebus illis*, quibus non negasti fidem meam. *Fuit Antipas.* Iste fuit quidam martyr multum iustus, qui occisus est in ecclesia Pergami, quem ponit aliis in exemplum. Interpretatur autem Antipas, dantis transitio: quia vir iustus se totum dat Deo, et per contemptum mundanorum transit ad aeterna: *Psal. Transibo in locum etc. Testis meus fidelis.* Martyr enim fuit fidelis suo Domino. Martyr autem interpretatur testis: *Isaiae 15. Vos testes mei. Qui occisus est apud vos:* non quia illi occiderint ipsum, sed quia inter illos occisus fuit a malis. Unde sensus est: Apud vos, idest ab aliquibus qui sunt inter vos. *Ubi*, idest in quibus eius occisoribus, *habitat satanas*, per dominationem in ipsos: quod probat illa occisio, quasi dicat, ipsum tenete in exemplum. *Sed habeo.* Hic ponit arguitionem, quia sustinebat eos qui male credebant, et male agebant sequentes et servantes doctrinam Nicolaitarum: quos vocat servatores Balaam doctrinae, propter conformitatem: sicut enim Balaam docuit Balac, quomodo deciperet filios Israel, faciendo eos fornicari cum mulieribus, et procurando quod comederent de sacrificiis immolatis idolis; sic Nicolaus, et Nicolaitae praedicabant fornicari indifferenter cum mulieribus, ac vesci idolothytis: hoc est quod dicitur: *Sed habeo adversum te pauca, si corrigaris; sin autem, multa.* Vel *Pauca*, non tamen parva. *Quia habes illic*, scilicet in Ecclesia Pergami. *Tenentes*, idest servantes per malam credulitatem et operationem; *Doctrinam Balaam*, idest doctrinam Nicolai, et Nicolaitarum, qui similem habent doctrinam. *Qui docebat Balac*, sicut Balaam fuit pseudopropheta, unde et vocatur ariolus: *Num. 22.* licet prophetaverit multa vera: *Num. 24. Orietur stella ex Iacob:* quia Deus per malos aliquando futura praedicit: *Matth. 7. Domine Domine nonne in nomine tuo prophetavimus?* etc. Ita Balac fuit iniquus Rex Moabitarum, qui Balaam vocavit ad se, ut malediceret populo Dei. Non autem permisit hoc Dominus, sed Spiritus Dei tangebat intellectum eius, et prophetabat multa bona quae futura erant in Israel. Cum autem hoc videret Balaam, docuit Balac quomodo faceret populum Dei cum mulieribus fornicari et idolothyta comedere: hoc est quod dicit, *Qui docebat Balac mittere scandalum*, idest occasionem ruendi in offensam divinam, ut Deus non esset eis benevolus, et ita fornicari possent. Exponit autem scandalum, subdens: *Edere et fornicari.* Docuit enim illum quod per mulieres provocarent filios Israel ad libidinem, et esum idolothytorum: *Num. 14. Fornicatus est populus cum filiabus Moab, quae vocaverunt eos ad sacrificia sua, et illi comederunt et adoraverunt deos earum.* Item *Numeri 31. Ait Moyses, Cur feminas reservastis? Nonne istae sunt quae deceperunt filios Israel ad suggestionem Balaam, et praevaricari vos fecerunt in Domino? unde et percussus est populus.* Ita haec consuetudo referen-

da est ad documentum Balaam et doctrinam Nicolaitarum, quam quidam tenebant; quasi dicat: Sicut Balaam illa docuit, ita quidam sunt qui tenent consimilem doctrinam Nicolaitarum, quos tu pateris, nec expellis. Quidam tamen aliter exponunt, quasi dicat, sicut habes quosdam tenentes doctrinam Balaam, sic etiam Nicolai sectatores. Sed de eisdem videtur Glossa exponere quae dicit, ideo repetit de Nicolaitis: unde videtur dicere quod tenentes doctrinam Balaam non sunt alii quam tenentes doctrinam Nicolai et Nicolaitarum. *Ita habes*, idest et ita etiam sicut quidam alii, tu qui pati erroneos non deberes. *Tenentes*, per carnalitatem et observantiam. Vel *Tenentes*, idest defendentes contra eos qui eam impugnant, odi: *Sapien. 14. Similiter autem odio sunt Deo impius et impietas eius. Balaam*, quod interpretatur vanus populus, aut praecipitans eos. Nota Glossae. Balaac interpretatur elidens. Per quem signantur principes mali, qui elidunt iustos corpore et anima, vel blanditiis vel flagellis: *Isaiae 3. Quare atteritis populum meum? Similiter*, sicut ipsi male agunt. Hic simile est in contrario *Luc. 16. Recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala. Similiter*, sicut peccasti. Vel, *Similiter*, idest simul cum illis; tu de negligentia, isti de culpa. Vel *Similiter*, sicut episcopus Ephesi: *Luc. 13. Si poenitentiam non habueritis* etc. *Si quo minus*. Hic ponit comminationem. Et primo comminatur Dominus illi episcopo, et si non poeniteat. Secundo praemissis erroneis quos tolerabat. *Et pugnabo*. Dicit igitur, *Si quo*, idest si in aliquo, *Minus*, feceris quam debes, *Veniam tibi*, idest contra te qui non corrigis, quasi dicat in adventu meo ad iudicium sentire te faciam iram meam et vindictam, *Cito*, propter huius vitae brevitatem hoc dicit: *Supra 1. Tempus enim prope est*. Vel potest ille adventus intelligi per effectum, scilicet per separationem animae a corpore; quasi dicat: Auferam te de medio cito nisi poenitentiam egeris: *Luc. 12. Venit dominus servi illius in die qua non sperat et hora qua nescit. Et pugnabo cum illis*, idest convincam eos qui malam doctrinam sequuntur, vel defendunt, graviter offendisse. *In gladio oris mei*, idest in sententia quam proferam. *Ite maledicti* etc. *Matth. 25.* quando dividet eos a bonis, et perimet morte perditionis. Hunc gladium modo fugere possimus: *Iob 19. Fugite a facie gladii. Qui habet*: expone ut supra. *Vincenti*. Hic primo promittit gloriam animae. Secundo corporis. *Et dabo illi*. Dicit igitur, *Vincenti*, propria desideria, et daemonum tentamenta: *Dabo*, gratis, *Manna*, idest dulcedinem gloriae in fruitione aeterna, quia manna dulcissimum erat. De hoc beatus Bernardus *in lib. Medit. sua. Quicquid desideramus, totum habebimus nihil desiderantes amplius, Grati dulcedine amoris, et suavitate contemplationis. Absconditum*, peregrinantibus, ut magis desiderent; et quia non decet hoc manna mortalibus et exulibus dari; sicut et filii Israel quaerebant, Manhu? quod interpretatur, Quid est hoc? *1. Cor. 2. Oculus non vidit* etc. *Et dabo illi calculum candidum*, idest corpus glorificatum. Calculus, idest lapis pretiosus, scilicet carbunculus, qui in tenebris fulget, sicut carbo accensus. Unde alia litera habet margaritas. Est autem lapis ille solidus sive durissimus, candidus, lucidus et rotundus. Per hoc intelliguntur quatuor dotes corporis glorificati. Per soliditatem intelligitur impassibilitas. *1. Cor. 15. Seminatur in corruptione, surget in incorruptione*. Per candorem claritas: *Matth. 13. Fulgebunt iusti sicut sol*. Per rotunditatem, ex qua est volubilitas, signatur agilitas: *Sapien. 3. Et tamquam scintillae in arundineto discurrent*. Augustinus *ult. de Civ. Dei: Ubicumque spiritus volet, ibi erit protinus corpus*. Per lucididatem subtilitas, quia lux subtilitatem habet in penetrando, ut patet cum penetrat vitrum licet non quantum ad omnia: corpus glorificatum habebit subtilitatem et virtutem penetrandi alia corpora non glorificata: *1. Cor. 15. Seminatur in infirmitate, surget in virtute: Ioan. 20. Venit Iesus ianuis clausis* etc. *Et in calculo*, idest in corpore glorioso. *Erit nomen novum scriptum*. Vel *dabo illi nomen* etc. Hoc nomen novum potest intelligi immortalitas, ita quod intelligatur immortalitas plena, quae excludet omnem concupiscentiam: quia deposita vetustate qua caro concupiscit adversus spiritum, omnimodae obedientiae novitate movebitur ad nutum spiritus. Item excludet omnem tentationis pugnam, undecumque nunc veniat. Item omnem passibilitatem, omnem poenalitatem, et mortalitatem, et mortem, et quicquid mali modo potest inesse: et ponet contraria his tranquillitatem, iucunditatem, impassibilitatem, impossibilitatem moriendi, gloriosam claritatem, et alias dotes, et sanitatem, et alia multa dona. Dicitur autem, *Nomen*, ratione manifesti honoris, in quo nihil erit vetustum vel offuscatum, sed totum erit novum, pulchrum, venerabile. *Scriptum* autem dicitur, quia honor immortalitatis firmiter, et indelebiliter semper erit in corporibus glorificatis. *Quod nemo scit*, plene, *nisi qui accipit*, illud nomen: quia quid sit immortalitas gloriae, nullus plene scit, nisi qui eam scit in se per experientiam. Et ideo ad tantum bonum desideranter currendum est: *1. Cor. 9. Sic currite ut comprehendatis* etc. Obiicitur contra hoc quod dicitur, *Nemo scit*: quia dicitur *1. Ioan. 3. Scimus quoniam cum apparuerit, similes illi erimus*. Respondeo. Est scientia fidei, contemplationis, et apertae visionis. Aut ergo loquitur de scientia fidei, quae non est plena scientia; aut de scientia quam inde habebat per experientiam gustus in contemplando caelestia; et hoc non est in plena scientia, sicut erit in ipsa experientia patriae. Non autem loquitur de illa scientia, de qua hic agitur, quam habebunt solum sancti in patria per experientiam aeternam illius nominis praemissi. Aliter possunt haec verba intelligi secundum Glossam, ut prima promissio sit de dulcedine gloriae in patria, *Vincenti*. Secunda de virtute gratiae in via specialiter quantum ad corpus. Dicit igitur, *Vincenti dabo manna*, scilicet me ipsum. Christus dicitur Manna secundum divinitatem, quia dulcissimus est ineffabiliter: unde Augustinus *9. libr. Conf. Tu summa suavitas omni suavitate dulcior, sed non carni et sanguini. Absconditum*, in assumpta humanitate. *Isaias 45. Vere tu es Deus absconditus*. Vel *Absconditum*, quia mortales in via non plene gustant hoc manna. *Et dabo illi*, interim; *calculum*, idest corpus humanum, *candidum*, spirituali decore, *lucidum*, aedificatoria conversatione, *rotundum*, vitae perfectione, quia figura circularis est perfecta, solida in vincenda tentatione. Et in calculo nomen novum, scilicet Christianus, quod est nomen novitatis, nil vetustatis insinuans vel docens. Cum enim Christianus dicatur a Christo, debet in se novitatem Christi repraesentare, ita ut eius vita sit vi-

ta non vetustatis, sed acceptibilis novitatis: *Ephe. 4. Renovamini spiritu mentis vestrae, et induimini novum hominem etc. Scriptum*, idest manifeste et firmiter apparens: quia Christianus debet sic vivere, ut in eius corpore per rectitudinem actuum, et sustinentiam passionum, magnificetur Deus; et manifestum sit ipsum esse vere Christianum, non tantum nomine, sed et virtute, et vita, et sanctitate: *1. Petri 4. Glorificet autem Deum in isto nomine. Quod*, idest nominis vim, scilicet quia impertit divinam filiationem, familiaritatem, famulandi sedulitatem, unde ad magna invitat. *Nemo scit*, scientia recta et digna, quae debet esse non solum speculativa, sed et practica: quia hoc exigit dignitas nominis. *Nisi qui accipit*, ipsum nomen, idest rem nominis, quae a Deo datur, per quam sciat ipsius vim nominis. Res nominis est, ut qui Christianus vocatur, studeat esse imitator Christi: *1. Ioan. 2. Qui dicit se in Christo manere, debet sicut ille ambulavit, et ipse ambulare. Et angelo Thyatirae.* Hic ponitur quarta epistola in qua fit admonitio ad severitatem in expellendo erroneos male docentes. Admonitio autem hic fit, non directe, sed indirecte per arguitionem admonitoriam. Congruit nomen. Thyatira enim interpretatur illuminata, vel vivens hostia: quia curare debet pastor, quod subditae oves sint illuminatae in fide, et vivens hostia in sanctis moribus. Dividitur autem in exordium, narrationem, *Novi*, in conclusionem, *Qui vicerit.* Exordium tangit tres personas, ut supra: *Haec dicit Filius Dei.* Hic describit Filium Dei quantum ad duo, scilicet quantum ad redundantiam donorum, *Qui habet oculos*, idest dona Spiritus sancti, quae animam oculatam et providam reddunt: *Tamquam flammam ignis;* quia propter dignitatem et meritum donorum in ipso, datur nobis, si ei adhaereamus, illuminatio clarificans, et caritas inflammans: *Ioan. 1. Et de plenitudine eius nos omnes accepimus.* Vel potest exponi de viris spiritualibus, sicut *supra primo* expositum est; vel de sacris eloquiis. Item quantum ad sustinentiam adversorum. *Et pedes*, ut supra primo expositum fuit, ubi utrumque habetur: *Oculi eius velut flamma ignis, et pedes eius etc.* Potest etiam intelligi de fidelibus praedicatoribus, qui portant eum per mundum, et multa sustinent propter ipsum. Vel de ultimis fidelibus. *Novi.* Hic ponitur narratio. Et primo commendationem. Secundo arguitionem, *Sed habeo.* Tertio comminationem quantum ad malos, *Ecce mitto.* Quarto consolationem quantum ad bonos, *Vobis autem dico.* Commendat autem ipsum multipliciter. Primo ab operum rectitudine. Secundo a sana fide, *Et fidem.* Tertio a vera caritate, *Et caritatem.* Quarto ab efficaci pietate, *Et ministerium.* Quinto a patientiae soliditate, *Et patientiam.* Sexto a proficiendi sedulitate, *Et opera tua.* Dicit igitur, *Novi*, idest adprobo: *Opera tua*, quia recta. Beatus cuius vita est Deo grata: *Psal. Novit Dominus viam iustorum*. *Et fidem*, quia sana: *10. Hebr. Sine fide impossibile est etc. Et caritatem*, quia vera: *Roman. 12. Dilectio sine simulatione.* Sine ea non est salus: *1. Cor. 13. Si linguis hominum loquar, et angelorum.* Glossa: *Ex fide est caritas; ex caritate bona opera.* Sed quare non ponit textus ordinem rectum? Item dicit Glossa, *quod ex fide caritas.* Contra: quia virtutes infunduntur simul. Ergo una virtus non est ex alia. Respondeo. Ad primum potest dici quod est duplex ordo, scilicet in essendo, qui tangitur in glossa. Item ordo in cognoscendo, quem attendit textus: quia prius opera cognoscimus, deinde virtutes: *Matth. 7. A fructibus eorum cognoscetis eos.* Item virtus habet se ad opera dupliciter: vel inquantum movens ad opera; et sic se habet quodammodo ut causa efficiens, et sic virtus prius est ad minus ordine naturae et in multis ordine temporis, et sic loquitur Glossa, ut patet: vel inquantum informans ipsa; et sic se habet ut forma, et opus est materiale: et in hac consideratione prius est. Secundum naturalem intelligentiam opus quam virtus inquantum informans licet non ordine temporis: sicut materiale prius intellectualiter inquantum habitus, quam formale. Fides autem et caritas ponuntur ordine suo plano. Ad aliud dicendum, quod de virtute est loqui dupliciter: aut secundum habitum; et sic non est virtus ex virtute, quia omnes simul virtutes gratuito infunduntur, quantum ad habitum; vel secundum actum, et sic est virtus fidei ex caritate, quia cognitio Dei ordinat ad amorem eius. *Et ministerium.* Glossa, *in eleemosynis:* ministrabant enim sanctis pauperibus: *2. Cor. 9. Ministerium enim huius officii non solum supplet ea quae desunt sanctis. Et patientiam: 1. Thessal. 5. Patientes estote ad omnes. Et opera tua;* quasi dicat, Opera bona sedulo proficiendo multiplicasti: *Coloss. 1. In opere bono fructificantes et crescentes in scientia Dei. Sed habeo.* Hic arguit, quia quosdam pseudoprophetas non viriliter expellebant, vel excommunicando, vel amovendo: quos designat per Iezabel quae fuit femina pessima. Primo tangitur eius negligentia, *Quia permittis*, non excommunicando, vel non puniendo. Aliter. Oportet enim pastorem vigilare circa oves custodiendas a lupo: *2. Timo. 4. Tu vero vigila etc.* Secundo haereticorum nequitia, *Mulierem:* et describitur primo sub figura et implicite. *Mulierem Iezabel*, idest haereticos consimiles illi pessimae idololatrae, quae fuit uxor Achab regis Israel, quae fuit interfectrix prophetarum Dei: *3. Reg. 18. Heliam voluit interficere, 3. Reg. 19.* Naboth etiam interfici fecit, et post comederunt canes corpus eius viliter proiectum in agro Iesrael, cum ad praeceptum Iehu regis Israel mortuo Achab fuisset praecipitata de fenestra, ungulis equorum conculcata, et mortua in vindictam malitiae, *4. Reg. 9.* Unde per hanc signantur perversi haeretici, qui fideles persequuntur mente et corpore, et quandoque interficiunt, et procurant interfici. Posset etiam per Iezabel intelligi aliqua mulier uxor illius episcopi perversa et erronea, et per illam etiam intelliguntur haeretici; tamen primam interpretationem pertractat beatus Gregorius: unde dicit, *Thyatirae ecclesiam a Iezabel notitia et tempora, et loca dividebant; sed quia eam per vitae reatus constrinxerat, inesse Iezabel dicitur, atque perversis operibus insistere.* Mulierem, quia molles sunt et proni ad malum. Item quia malos filios, scilicet suos sequaces sibi generant. Secundo aperte et explicite, *Quae se dicit;* et hoc quantum ad tria. Primo quantum ad boni simulationem, *Quae se dicit esse propheten*, idest prophetissam. Quidam enim haeretici dicunt se loqui per Spiritum sanctum, et per revelationem, et dicunt vel simulant se habere sanctam vitam; sic transfi-

gurantes se in angelum lucis, sicut diabolus, *2. Cor. 11.* Deinde quantum ad mali seminationem, *Docere;* quasi dicat, permittis, inquam, docere praedicando, vel persuadendo. *Et seducere*, per suam doctrinam. Ecce quantum nocumentum. *Servos meos:* qui non debent nisi mihi servire, non diabolo, vel errori, vel aliis peccatis: *Deutero. 10. Dominum Deum tuum timebis, et ipsi soli servies.* Exponit autem quid docent multi haeretici, *Fornicari:* permittis, inquam, docere fornicari cum mulieribus, vel cum daemonibus per errorem, vel ad peccatum mortale. *Manducare de idolothytis*, idest de sacrificiis immolatis idolis: et sic faciunt eos venerari idola. Contra *1. Cor. 7.* de escis quae idolis immolantur scimus, quia idolum nihil est in mundo. Ergo non est offensa comedere tales escas. Respondeo. Aut idolothytum manducatur cum veneratione idoli, aut non; si sic, grave peccatum est, et sic loquitur hic; aut non, et tunc aut comedit cum scandalo Christiani infirmi qui videt hunc comedentem huiusmodi, et credit eum comedere cum veneratione idoli, et ideo comedit illo modo; et tunc peccat si noverat illum spiritualiter infirmum esse in huiusmodi; nisi tamen necessitas maxima corporalis compelleret: et tunc fideli infirmo debet ostendere suam intentionem: *1. Cor. 8. Si quis viderit eum qui habet scientiam* etc. aut non cum scandalo; et tunc comedere huiusmodi non est peccatum quantum est de se: nisi aliud sit adnexum, sicut ostendit Apostolus *1. Cor. 9.* Per hoc patet ad illud quod obiicitur. Tertio quantum ad mentis obstinationem, *Et dedi illi tempus ut poenitentiam ageret.* Ecce quod magnum est quando tempus datur a Deo ad merendum vel ad agendum poenitentiam: et ideo gravis offensa in dissimulando et negligendo: *Iob 24. Dedit ei Dominus locum poenitentiae, et ille abutitur eo in superbiam. A fornicatione*, scilicet corporali, quia ad literam multi haeretici fingentes se castos, sunt libidinosi, vel spirituali. Nota Glossae. *Ecce.* Hic ponitur comminatio quantum ad malos de poena ex qua cognoscent, quod Dominus cognoscit et malas cogitationes et concupiscentias: et illa poena erit iusta, quia propter demerita. Unde hic tria tanguntur, scilicet poenas, sequela *Et scient*, iustitia, *Et dabo.* Poena autem quam comminatur malis triplex est. Prima est permissio securitatis culpabilis. Secunda inductio angustiae temporalis, *Et qui moechantur.* Tertia mors acerbitatis gehennalis, *Et filios eius.* Dicit ergo, *Ecce*, quasi dicat, in promptu est, *Mitto eam in lecto*, idest illos haereticos, imitatores Iezabel. Amplius permittam excaecari et obstinari, ut in securitate peccandi quasi in lecto dormiant: *Infra ult. Et qui in sordibus est, sordescat adhuc.* Vel in luctum, doloris aeterni: unde alia litera est in Luctum: *Isa. 50. In doloribus dormietis.* Sed dubitatio est, quare non comminatur huic episcopo sicut praecedenti, cum in utroque esset culpa negligentiae? Item de prima expositione secundum Glossam, quia non est congruum divinae bonitati excaecare, nec mittere in securitatem peccandi, quia sic esset causa culpae. Respondeo. Ad primum videtur dicendum, quod licet non esset plene diligens et severus contra haereticos, tamen non sic erat culpabilis ex negligentia, sicut episcopus Pergami; quod videtur ex hoc quod illi comminatur, non isti directe. Ad aliud dicendum, quod verborum quae dicuntur de Deo, quaedam dicuntur positive, ut creare, iustificare, et huiusmodi: quaedam negative, ut obdurare, idest non emollire, subtrahere gratiam, idest non conservare: et sic in proposito. Excaecare enim dicitur Deus, non quia auferat lumen gratiae proprie, sed non conservat, vel quia non dat, et permittit hominem magis elongari a lumine: et hoc ultimo modo dicitur hic excaecare. Sequitur *Mitto in lectum*, idest permitto, vel permittam cadere in lectum securitatis. *Et qui moechantur cum ea*, idest qui delectantur esse in errore cum haereticis imitantibus Iezabel, et cum eis procurare quomodo alios faciant haereticos. Nota Glossae, *Fornicare* etc. *In tribulatione maxima erunt:* per quam priores fiant, quia perversi peiorantur in adversis: in quibus iusti purgantur, vel promoventur: vel tribulatione maxima, scilicet gehennae. Tribulatio magna est in dissolutione animae, et corporis. Maior in anima posita in inferno. Maxima in anima, et corpore in inferno: *Rom. 2. Tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum.* Temperat autem per misericordiam subdens, *Nisi poenitentiam ab operibus suis egerint: Rom. 2. Secundum duritiam tuam et impoenitens cor* etc. *Et filios eius*, idest sequaces, quos diabolo haeretici genuerunt per doctrinam erroris. *Interficiam in morte*, scilicet aeterna: *Osee 9. Effraim educet ad interfectorem filios suos. Et scient* in futuro, quod modo per fidem, cum poenam malorum viderint. *Omnes ecclesiae*, iustorum scilicet, *Quia ego sum scrutans*, idest plene cognoscens: *Renes*, idest carnales concupiscentias, inde enim proveniunt: *Et corda*, idest cogitationes et affectiones inordinatas: *Ierem. 17. Ego Dominus scrutans corda* etc. Contra, Scrutari est ignorantis, quia est inquisitio sciendae rei. Respondeo in scrutatione sunt duo, unum est praevium sive praeambulum, scilicet inquisitio, aliud consequutivum sive adiunctum, scilicet scientiae perfectio, ad quam ordinat et ad quam terminatur illa inquisitio; et quantum ad hoc secundum, non quantum ad primum dicitur Deus scrutans; quia per diligentem inquisitionem solet homo venire ad scientiae perfectionem. Dicitur ergo, *Scrutans*, non ratione principalis significati; sed ratione adiuncti sive insinuati, unde iuxta quamdam regulam tenetur adiunctive. *Et dabo.* Dare hic non accipitur secundum quod sonat liberalitatem, sed importat aequitatem, ratione additi quod subditur, *Secundum opera sua*, unicuique sine acceptione personae: *Act. 10. In veritate comperi etc. Secundum opera sua*, sive bona sive mala: *Ps. Tu reddes unicuique secundum opera sua.* Sed si retribuit hominibus secundum opera: ergo retributio in reprobis adaequatur demeritis. Contra. *Ps. Universae viae Domini misericordia.* Respondeo. Dicendum, quod Dominus semper praemiat supra condignum, et punit citra condignum, propter immensitatem suae misericordiae. Unde Cassiodorus *sup. Psalt. Misericordia et iudicium mutua societate sibi iunguntur.* Ad obiectum dicendum, quod haec dictio, *Secundum*, potest notare aut proportionem aequalitatis; et sic non accipitur hic, ut dictum est, sed sic accipitur si dicatur, Mali merentur puniri secundum opera sua; aut proportionalitatem, scilicet intelligendo non in speciali aequalitate, ut quantum peccavit, tantum omnino punietur; sed intelligendo correspondentiam in generali, Si

bene egit, bonum retribuetur ei; si autem male, malum. Item si multum demoruerit, multum punietur. Quantum ad primum bene est aequalitas meriti, immo excedit. Sed obiicitur, quod dicitur *Iacob. 7. Iudicium sine misericordia* etc. Dicendum quod loquitur de misericordia liberante, non de misericordia relaxante. *Vobis autem.* Hic ponit consolationem quantum ad bonos, quia et adprobat eorum vitam, nec inducet eis, sicut quidam Iudaei dicebant, veteris legis observantiam. In his autem duobus magna est consolatio, vetus enim lex gravissima esset ad servandum. Primo ergo dirigit ad Thyatirenos sermonem. Secundo ostendit quorum adprobet conversationem. Tertio subiungit gratam eis promissionem, *Quemadmodum.* Dicit igitur, *Vobis*; quasi dicat, Hoc illis faciam. *Vobis autem dico*, idest promitto. Et ideo impiebitur *Num. 13. Dixit ergo et non faciet? Et caeteris*, a praedictis erroneis. *Qui Thyatirae estis:* qui estis illuminati et hostia vivens. Dixit autem qui Thyatirae estis, quia haeretici perambulabant regionem ad seducendum fideles; sed quia illa promissio ex qua principaliter consolabatur eos, tantum fiebat fidelibus et iustis; ideo subdit, *Quicumque.* Primo autem ostendit se adprobare declinantes erroneam doctrinam. Secundo detestantes diabolicam superbiam, *Qui non cognoverunt.* Dicit ergo, *Quicumque*, et est Metaplasmus, scilicet mutatio personae. Dico, inquam, non omnibus, sed illis: *Quicumque sunt qui non habent doctrinam hanc*, idest qui non recipiunt, nec tenent, nec observant doctrinam praemissam Iezabelitarum. *Qui non cognoverunt*, idest non adprobaverunt corde, nec imitatione; *Altitudinem*, idest superbiam, *Satanae*, idest diaboli, saluti humanae adversantis. Satanas enim interpretatur adversarius: *1. Petri 5. Adversarius vester diabolus* etc. Ex superbia omne genus peccati provenit, et extinctio totius boni in homine: unde qui superbiam odit, a multis peccatis est procul. Isidorus *in lib. 2. de sum. bono: Sicut origo est omnium criminum, ita ruina cunctarum virtutum.* Ex litera videtur dari intelligi, quod in illa ecclesia, idest dioecesi, erant quidam haeretici, et quidam valde superbi qui alta quaerebant sicut satanas. Notandum est autem quod est quaedam superbia, quae est in omni mortali, scilicet nolle subiici, vel indominari: unde Isidorus *in libro 2. de sum. bono: Omnis peccans superbus est, eo quod faciendo vitia, contemptui habeat divina praecepta. Quemadmodum.* Hic subdit promissionem; et quia ita cessat lex vetus, quod servari debet nova; primo ponit promissionem de lege veteri non inducenda; secundo subdit iussionem de lege nova servanda, *Tamen id.* Dicit igitur, *Quemadmodum*, quasi dicat, haec dico vobis, *Non mittam super vos aliud pondus*, scilicet legis veteris, *Quemadmodum dicunt quidam*, me missurum, quasi dicat: Non iniungam vobis servare legem veterem, sicut dicunt quidam nos ad eam teneri. Nota quod quidam erant Thyatirae qui Deo recte serviebant; alii quidam egressi de Iudaea praedicabant Gentilibus conversis observantias legales esse servandas, simul et circumcisionem; quod erat molestum fidelibus ex Gentilitate conversis, quibus dicitur: *Quemadmodum* etc. *Act. 15. Et quidam descendentes de Iudaea* etc. Post datur sententia. *Nunc ergo quid tentatis Deum?* Postmodum scribitur conversis ex Gentibus epistola: *Visum est Spiritui sancto, et nobis* etc.

et sequitur: *Quam cum legissent gavisi sunt super consolatione. Tamen*, quamvis ipsi dicant, vel quamvis onus veteris legis vobis non imponam: *Id*, scilicet pondus, scilicet Evangelii: *Quod habetis*, iam impositum: *Tenet*, credendo, amando, et observando: *Donec veniam*, ad retribuendum, quia ex tunc non erit opus eo. Gregorius: *Ecce Evangelium quotidie legitur, ventura vita praedicatur! Tunc ergo erit novi testamenti finis, cum ea quae promisit impleta fuerint.* Nota quod pondus legis est trahens deorsum per timorem, pondus Evangelii sursum per amorem. Hoc autem queritur Dominus *Prov. 20. Abominabile Domino pondus et pondus. Et qui vicerit.* Hic ponitur conclusio. In qua primo ponitur allectio affectus. Secundo excitatio intellectus, *Qui habet aures.* Ad alliciendum autem affectum ad recte vivendum, primo tangit meritum. Secundo promittit praemium, *Et dabo illi.* Meritum autem tangit quantum ad tria. Primum est tentationis victoria, *Et qui vicerit*, tentationes peccati: *Rom. 12. Noli vinci a malo.* Secundum est operatio bona, *Et custodierit usque in finem*, idest operatus fuerit firmiter. *Opera mea*, quae scilicet praecipio. Vel *Mea*, quia opera bona facio ego in homine: *Isai. 26. Omnia opera nostra operatus es in nobis Domine Deus.* Tertium finalis perseverantia, *Usque in finem: Matth. 10. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Vel ita ut *custodierit*, referatur ad perseverantiam, *Qui vicerit*, per vitam bonam, *Et custodierit opera mea*, idest non declinaverit ab eis, *Usque in finem. Dabo.* Hic promittit praemium. Et primo in praesenti. Secundo in futuro, *Et dabo.* Circa primum primo promittit praesidendi potestatem. Secundo ostendit se habere dandi auctoritatem, *Sicut et ego.* Circa primum primo promittit pastoralis potestatis fastigium, *Dabo illi*, potestatem praesidendi: *Super gentes*, idest gentiliter viventes, ut eis praesit ad regendum; quae non debet conferri nisi vincenti, et mandata custodienti: quia praelatus aliter vivens, non videtur eligi a Deo, sed a diabolo, vel sensu humano. Per hoc quod dicitur, *Dabo*, excluduntur ambitiosi et simoniaci, qui non ex Dei dono, sed per violentiam potestatem suscipiunt: *Osee 8. Ipsi regnaverunt, et non ex me.* Secundo ostendit potestatis usum, sive actum. *Et reget eas*, me dirigente, *In virga ferrea*, idest rectitudine iustitiae inflexibilis. Virga ratione rectitudinis significat iustitiae rectitudinem. Ferrea ratione rigiditatis, constantiae inflexibilitatem: *Psal. Reges eos in virga ferrea.* Tertio ipsius usus effectum, *Et tanquam vas figuli*, quod facile frangitur, quia fictile, *Confringentur, ut pereant, quia rectum regimen pastoris sequi noluerunt.* Alii autem ut meliores fiant. quidam enim boni et rigidi pastoris regimen propter superbiam, vel impatientiam, vel carnalitatis iugum, vel aliud vitium non sustinent: et perit bonum si quod habebant, quod est confringi. Alii humiliter sustinentes inde proficiunt et propter correctionem, vel documentum, vel exemplum pastoris, vitium si quod inerat abiiciunt. Bonum autem est sic confringi: *Psal. Et tanquam vas figuli confringes eos. Sicut et ego vici*, hoc inquantum homo: *Psal. Postula a me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam.* Per hoc ostendit suam auctoritatem, et excitat ad timorem salubrem. Sed obiicitur. Videtur enim quod post mortem sancti praesideant mortalibus regendis, quia dicitur: *Qui custodierit usque in*

finem etc. et sequitur, *Dabo illi* etc. Respondeo. Non vult hoc dicere, sed quod ei qui bene vincit, et est in continuatione perseverantiae, et sic proponit usque in finem vivere, datur potestas regendi, licet non omni, ut iam dicetur. Item dubitatur de hoc quod dicit indistincte, *Quod recte viventi et perseveranti dabit potestatem super Gentes*. Multi enim sunt perfecti qui numquam sunt aliorum pastores. Item quomodo promittit officium, in quo est tantum periculum? Dicit enim beatus Gregorius: *Unusquisque rector toties ad culpam superbiae labitur, quoties praeesse hominibus delectatur, et honoris potestate laetatur*. Respondeo. Ad primum dicendum videtur, quod non promittit hoc cuilibet iusto, sed cuilibet ad hoc idoneo. *Et in vita*, de qua hic tangitur, et in aliis conditionibus quae pertinent ad officium pastorale; et qui est in illo regimine sibi meritum accumulaturus, sicut in primitiva ecclesia, quando huiusmodi potestas potius erat in onus quam honorem: quando praelati bene regendo se, et alios, et laborando pro eis, et sustinendo multa adversa, etiam quandoque mortem pro ipsis gratanter et alios ad salutem ducebant, et sibiipsis cumulabant meritum. Unde *Ier. 3. Dabo vobis* etc. Posset etiam hoc intelligi de efficacia potestatis: quia bonis praelatis merito sanctitatis dat Dominus maiorem industriam et efficaciam in regendo. Ad secundum est concedendum quod maximum est periculum in officio pastorali, propter periculum multiplicis culpae in acquirendo sive inhiando, ut simoniae, odii, et huiusmodi. Gregorius: *Numerari nequeunt culpae quae perpetrantur habendae potestatis amore*. Item propter periculum superbiae in praesidendo. Gregorius: *Vigilanter aspiciat ne in eo quod praelatus est intumescat*. Item propter periculum immoderantiae in exequendo: quia multi pompose, austere, et irritative, et in crudelitate praesunt: *Ezech. 34. Cum austeritate imperabatis illis*. Gregorius: *Vigilanter aspiciat ne iura debitae potestatis immoderatius exigat, ne unde a perversitate subditos restringere poterat, inde magis intuentium pervertat corda*. Item propter periculum cupiditatis in aggregando: *Ezech. 34. Lac comedebatis, et cum austeritate imperabatis eis, et cum potentia*. Item ignaviae in torpendo sive omittendo, scilicet quoad se ipsum: quia multi in quadam securitate sunt, quia minus reprehenduntur: et ideo de opere, et oratione, et ieiuniis, et eleemosynis, et aliis quae in eis debent excellere, parum curant, cum debeant esse altiores in vita. Gregorius: *Non est speculator qui in imo est*. Item laxationis in committendo: quia tunc maiorem viam, et plures occasiones, et ampliores facultates habent peccandi, nec reprehenduntur nisi vix: *Ier. 23. Sacerdotes et propheta polluti sunt, et in domo mea inveni malum eorum, ait Dominus* etc. Gregorius: *Derelinquentem hunc redarguere nullus praesumit*. Item ineptitudinis in ignorando. Isidorus *3. libr. de sum. bon. Quomodo docere poterunt quod ipsi non didicerunt? Desinant locum docendi suscipere qui nesciunt docere*. Item pusillanimitatis in dissimulando culpas hominum; vel quia timent ipsorum offensam aut damnum, aut quia similem habent statum, aut propter aliam causam non rectam: *Isaias 56. Canes muti non valentes latrare*. Isidorus *3. lib. de sum. bono: Sacerdotes populorum iniquitate damnantur, si eos aut ignorantes non erudiant, aut peccantes non arguant*. Incuriae in negligendo: *Zacha. 11. O pastor et idolum derelinquens greges*. De bonis praelatis *Hebr. ulti. Ipsi enim pervigilant* etc. Item scandali in conversando. Gregorius: *Scire debent praelati, quia tot mortibus digni sunt, quot ad subditos suos perditionis exempla transmittunt: et mortis animarum eorum rei sunt, quos pravis exemplis destruunt*. Praeter haec sunt et alia multa; et ideo multum refugiendum est. Tamen illum quem Dominus sua mera voluntate, et ordinatione licet occulta facit institui, a periculo servat, quia dat ei potestatem ad regimen subiecti populi, et cumulum meriti proprii. Quando autem sit a Deo proprie, non semper est certum, sed quandoque habetur probabile signum: ut cum fit electio vel procuratio sincere sine vitio, et a personis Deum timentibus, et de timente Dominum, et in aliis idoneo: et qui ex corde dignitatem quantum est de se renuit: et alia multa signa possunt haberi, quae tamen quandoque fallere possunt: et ideo timens Deum non se ingerit, et etiam oblatam potestatem officii vero corde refugit: et si suscipit coactus, suscipit necessitate praecepti; timens hinc sibi de susceptione officii, timens inde ne forte sit contrarius divinae voluntati. Unde Gregorius: *Potestas ut ministrari recte valeat, oportet primum ut hanc non cupiditas, sed necessitas imponat; percepta autem nec pro formidine debet deseri, nec ex libidine amplecti*. Item Gregorius: *Sancti viri curas exteriores nequaquam appetunt, quas summopere si liceat vitare festinant; sed timentes occultas dispensationes Dei, tenent quod fugiunt, exercent quod vitant*. Item obiicitur de hoc quod dicitur *Reget eas*: quia non est commendabile esse inflexibilem in rigore iustitiae: *Iacob. 2. Iudicium sine misericordia illi, qui non facit misericordiam*. Gregorius: *Tanta debet esse pastoris discretio, ut nec disciplina nimia, nec misericordia sit remissa*. Respondeo. Non intendit Dominus dicere, quod sit bonum pastorem esse omnino inflexibilem, quia non est hoc in pastore commendabile; sed intendit excludere a bono praelato nimiam mansuetudinem, et remissionem, ex qua multa mala sequuntur: quia ex remissione praelati in offensis corrigendis, et puniendis, dum vel non punit, vel remisse punit; vel quosdam puniens; alios aeque, vel magis reos propter negligentiam, vel benevolentiam, vel precem, vel pretium vel spem commodi, vel timorem pusillanimitatis impunitos, vel minus punitos sine ratione pertransit, damnabiliter sumitur audacia ad similia, vel peiora, ex quibus iterum alii provocantur ad idem. Item ex hoc scandalum bonis subditis et non subditis iustis etiam pastoribus generatur. Gregorius: *Sit amor, sed non emolliens, sit pietas, sed non plus quam expedit parcens*. Sensus ergo est, *In virga ferrea*, hoc est in iustitia inflexibili ad remissionem, non tamen inflexibili per alicuius lenitatis adiunctionem. Gregorius: *Utrumque commendetur ex altero, ut nec rigor sit rigidus, nec mansuetudo sit dissoluta*. Si autem quandoque propter quorumdam obstinationem, vel aliam culpam ex speciali causa oporteat severius agere, etiam tunc servanda est leniositas caritatis in corde. Gregorius: *Exhibenda est pravis asperitas in ostensione; caritas in mente. Et dabo illi stellam matutinam*, scilicet meipsum in praemium. Stella matutina est lucifer, qui suo ortu diem lucere nunciat: et ita per ipsum signatur Christus, qui resurgens a mortuis fidei lucem et claritatem immortalitatis nobis

attulit, quia propter nos resurrexit. Gregorius: *Ostendit exemplo, quod nobis promisit in praemio.* Item Gregorius: *Si membra Redemptoris nostri sumpsimus: praesumamus in nobis quod gestum constat in capite.* Vel *Stellam matutinam*, scilicet primam stolam. quae dicitur stella propter claritatem contemplationis: *Matutina*, propter inchoationem beatitudinis, et terminationem totius poenalitatis. Utroque vero nomine simul dicitur, propter novitatem exaltationis. Lucifer enim cum apparet, gaudium ingerit. In patria enim est ineffabilis claritas, scilicet spiritualis in animabus, et angelis praeter corporalem: *Infra 21. Claritas Dei illuminabit eam.* Item plena libertas, quia nulli poenalitati, seu corruptioni subest beatus, *Rom. 8.* Item dulcis iucunditas. Bernardus *in Meditat. Ibi erit iucunditas infinita, beatitudo sempiterna, in qua, qui semper suscipitur, semper tenetur. Qui habet aures*, ut supra.

CAPUT III.

Et angelo Ecclesiae Sardis, scribe: Haec dicit, qui habet septem spiritus Dei, et septem stellas, Scio opera tua, quia nomen habes quod vivas, et mortuus es. Esto vigilans, et confirma caetera quae moritura erant. Non enim inveni opera tua plena coram Deo meo. In mente ergo habe, qualiter acceperis et audieris; et serva, et poenitentiam age. Si ergo non vigilaveris, veniam ad te tamquam fur, et nescies qua hora veniam ad te. Sed habes pauca nomina in Sardis, qui non inquinaverunt vestimenta sua: et ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt. Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, et non delebo nomen eius de libro vitae, et confitebor nomen eius coram Patre meo, et coram angelis eius. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat ecclesiis. Et angelo Philadelphiae ecclesiae scribe: Haec dicit sanctus, et verus, qui habet clavem David: qui aperit, et nemo claudit: claudit, et nemo aperit. Scio opera tua. Ecce dedi coram te ostium apertum, quod nemo potest claudere: quia modicam habes virtutem, et servasti verbum meum, et non negasti nomen meum. Ecce dabo de synagoga satanae, qui dicunt se Iudaeos esse, et non sunt, sed mentiuntur. Ecce faciam illos ut veniant, et adorent ante pedes tuos, et scient quia ego dilexi te: quoniam servasti verbum patientiae meae, et ego servabo te ab hora tentationis, quae ventura est in orbem universum tentare habitantes in terra. Ecce venio cito; tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam. Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, et foras non egredietur amplius, et scribam super eum nomen Dei mei, et nomen civitatis Dei mei novae Hierusalem, quae descendit de caelo a Deo meo, et nomen meum novum. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat ecclesiis. Et angelo Laodiciae ecclesiae scribe: Haec dicit, Amen testis fidelis, et verus, qui est principium creaturae Dei. Scio opera tua, quod neque frigidus es, neque calidus: utinam frigidus esses, aut calidus; sed quia tepidus es, et nec frigidus, nec calidus, incipiam te evomere ex ore meo, quia dicis: Dives sum, et locupletatus, et nullius egeo: et nescis quia tu es miser, et miserabilis, et pauper, et caecus, et nudus. Suadeo tibi emere a me aurum ignitum probatum, ut locuples fias, et vestimentis albis induaris, ut non appareat confusio nuditatis tuae, et collyrio inunge oculos tuos, ut videas. Ego quos amo, arguo, et castigo. Aemulare ergo, et poenitentiam age. Ecce sto ad ostium, et pulso: si quis audierit vocem meam, et aperuerit mihi ianuam, intrabo ad illum, et coenabo cum illo, et ipse mecum. Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo: sicut et ego vici, et consedi cum Patre meo in throno eius. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat ecclesiis.

CAPUT. III.

Et angelo ecclesiae Sardis etc. Haec est quinta epistola, in qua fit admonitio ad humilitatem contra vanam gloriam; et huic consonat nomen: Sardis enim interpretatur principium pulchritudinis; humilitas autem pulcherrima est, et acceptabilis magistro humilitatis. Et bene dicitur principium pulchritudinis, quia in futuro plenissima pulchritudo. Dividitur autem haec pars in exordium, narrationem, *Scio*, conclusionem, *Qui vicerit*. In exordium nota ut superius. *Haec dicit qui habet;* quasi dicat: Non ex parte mea scribo, sed haec dicit qui habet, *Septem spiritus Dei*, idest septem dona Spiritus sancti, sive Spiritum septiformem, quasi dicat, potestatem habet dandi Spiritum sanctum cui voluerit: *Supra 1. E a septem spiritibus. Et septem stellas*, idest septem episcopos septem ecclesiarum, per quos universitas pastorum intelligitur; quos potest salvare, vel damnare secundum quod merentur: et ideo quilibet videat, ne quod accepit perdat, sed ad meliora nitatur: *Supra 1. Et habebat in dextera sua septem stellas. Scio.* Hic ponitur narratio. Et primo ponit arguitionem. Secundo commonitionem. *Esto.* Tertio comminationem, *Si ergo.* Quarto consolationem, *Sed habes.* Dicit ergo, *Scio*, simplici notitia, non adprobationis. *Opera tua;* quae videntur bona: hypocritae enim habent opera de genere bonorum, non tamen sunt bona simpliciter. Quid scit de illis operibus subdit, *Quia nomen habes*, per illa opera, *Quod vivas*, vita gratiae: quia crederis, vel diceris bonus propter illa: *Et mortuus es*, secundum animam morte culpae. Isidorus *1. libr. de summo bon. Vita corporis anima, vita animae Deus est: et sicut corpus mortuum est sine anima; ita anima mortua est sine Deo.* Ex ipsa litera patet, quod hypocrita est extra pulcher, intus vacuus sicut calamus: *Iob 11. Sub umbra dormit in secreto calami.* Et hoc etiam patet, quod qui offendit in mala intentione, omnis bona quae facit inutilis sibi reddit. Glossa. *quia qui in uno etc. Iacob. 2 Matth. 5. Si oculus tuus fuerit nequam etc.* Sed

obiicitur de illo verbo Glossae, quia per hoc videtur, quod qui peccat uno peccato, peccat omnibus; quod est falsum. Si dicatur quod non vult illud dicere, sed qui peccat contra unum praeceptum, peccat contra omnia alia praecepta. Contra. Ergo quicumque frangit unum praeceptum, frangit omnia alia. Ergo quicumque furatur, est infidelis, et homicida, et fornicator. Respondeo. Non vult dicere quod peccata sint adnexa: hoc enim quod dicitur, *Omnium*, non accipitur de peccatis, sed de praeceptis secundum Glossam, et secundum textum: dicit enim Textus *Quicumque totum servaverit legem, offendat autem in uno, factus est omnium reus: qui enim dixit non moechaberis, dixit non et occides* etc. Sensus ergo est: Qui offendit in uno praecepto, factus est reus omnium, scilicet praeceptorum, idest offendit contra omnia praecepta per consequens propter colligantiam quam habent ad invicem omnia praecepta: tum ex parte principii, scilicet Legislatoris, quia unus dedit omnia praecepta, et vult per integrum omnia servari: tum ex parte formae, scilicet caritatis, quae omnia opera praeceptorum informat: tum ex parte finis, quia ad praemium non per se singula, sed simul omnia coniunctim hominem ordinant. Unde qui contra unum offendit, omnibus aliis suam efficaciam, et ordinationem tollit. Secundo modo potest exponi specialiter de caritate. *Qui offendit in uno*, scilicet in caritate, quae est radix omnium praeceptorum, ut ibi dicit Glossa, *reus est omnium*, scilicet praeceptorum, ut prius: unde ab aliis praeceptis quasi caritatis filiis accusatur. Tertio modo sic. *Qui offendit in uno*, scilicet mandato, vel actu, *factus est omnium reus*, idest omnia alia praecepta sive opera bona, si qua fecit sibi merito inutilia esse: et iuxta hunc intellectum introducitur illud in Glossa hac. Ad primum patet. Ad secundum notandum, quod offendere contra omnia praecepta est dupliciter: aut primo et directe; et sic solus facit contra omnia praecepta qui quodlibet praeceptum transgreditur faciendo actu, opponitur directe cuilibet praecepto, ut praeceptum de non occidendo per actum occisionis: et sic obiicitur: sic autem non intelligitur praemissum verbum: aut secundario et indirecte; et sic intelligitur, propter triplicem simultatem et colligantiam supradictam; et sic non valet quod obiicitur, quia uno actu potest sic offendere quis contra omnia praecepta. *Esto*. Hic ponitur admonitio. Notandum autem quod in peccatore solent esse tria, scilicet luxuria acquirendorum praemiorum, oblivio susceptorum beneficiorum, et reatus commissorum peccatorum. Per oppositum, inquam, tria iniungit. Primo salutis vigilantiam. Secundo efficacem memoriam, *In mente ergo*. Tertio salubrem poenitentiam. Circa primum primo iniungit vigilantiam solicitudinis in generali. Secundo quemdam vigilantiae modum in speciali, *Confirma*. Tertio subiungit necessitatem vigilandi, *Non enim*. Dicit igitur, *Esto vigilans*, idest solicitus de salute faciendo opera vitae: *1. Tess. ult. Itaque non dormiamus sicut et caeteri, sed vigilemus et sobrii simus. Et*, vigilando, *Confirma*, scilicet contra bellum seu ventum vanae gloriae, quae opera reddit infirma, et inutilia ad salutem. *Caetera*, scilicet bona opera faciendo in futuro. *Quae moritura erant*, idest reddendo inutilia per vanam gloriam, ut circa ea contra appetitum laudis vigilares. Isidorus *2. lib. de sum. bon. Qui bonum opus bona intentione non faciunt, per hoc magis coecantur, per quod illuminari potuerunt.* Sed obiicitur. Aut loquitur de operibus bonis iam factis, aut faciendis. Si factis: ergo habebat opera viva, quae poterant mori: ergo erat in statu gratiae; quod non videtur verum, cum sibi dictum sit: *Et mortuus es*. Si de faciendis; ergo si non vigilaret morerentur; quod videtur falsum: quia si non vigilaret, non viverent, et ita non morerentur. Respondeo. Dicendum videtur quod loquitur de operibus bonis in genere, non de factis quae erat facturus. Opera autem de genere bonorum licet de se non sunt viva, idest meritoria; tamen disponere habent ad vitam. Unde dicuntur mori, quando amittunt possibilitatem et ordinem ad vitam meriti: quod fit per vanam gloriam. Opus ergo aliquod potest mori dupliciter. Aut quia desinit esse vivum, idest meritorium sicut prius erat; et sic opus meritorium moritur cum mutatur intentio in malum, vel quando additur aliquod mortale; aut quia deficit habere ordinem, et dispositionem, sive possibilitatem ad meritum, licet prius non esset meritorium: et sic videtur hic accipiendum. Ad obiectum patet; quia si non viverent, non morerentur primo modo, sed secundo. Notandum enim quod opus est vigilantia, *Quia non invenio opera tua plena*, efficacia et merito per plenitudinem circumstantiarum, ut intentionis, devotionis, diligentiae, et humilitatis, et huiusmodi; sed vacua per vanam gloriam: *Matth. 25.* de fatuis virginibus: *Exod. 23. Non apparebis in conspectu meo vacuus*. Vel propter mortale additum. Vel quia non ex caritate, quae facit opera plena? *Rom. 13. Plenitudo ergo legis est caritas. Coram Deo meo*, idest conspectu Patris mei, quia non acceptat ea sicut plena. Loquitur Christus sicut quod homo, *Ioan. 20. Deum meum.* Dicit autem *meo*, propter magnam subiectionem, et altissimam dilectionem; ergo quia non sunt plena, *In mente habe*, idest in memoria stabiliter, *Qualiter acceperis*, a Deo per gratiae collationem, sive per inspirationem, scilicet non tuis meritis: *Cor. 15. Gratia Dei sum id quod sum. Et audieris*, a sanctis patribus, per eruditionem: *Iac. 2. Si quis autem totam legem* etc. *Matth. 6. Receperunt mercedem suam: 1. Cor. 13. Si linguis hominum loquar, et angelorum. Et serva*, utrumque per rectam actionem: et sic tangit duplex beneficium, scilicet gratiae, et doctrinae: quia in gratiam bene operandi, dederat ei Dominus et doctrinam. Vel *acceperis*, ex meo exemplo, *Et audieris*, ex evangelico documento: *Matth. 7. Omnis qui audit verba mea haec, et facit ea* etc. *Et poenitentiam*, quam non servasti, et quia per gloriam vanam peccasti. Isidorus *2. lib. de sum. bon. Tunc iudicium de se quisque sumit, quando per dignam poenitentiam sua prava facta condemnat.* Possent etiam praemissa referri ad regimen subditorum. *Esto vigilans*, circa te et alios, *Et confirma caetera*, idest caeteros a te qui morientur per culpam nisi vigiles; quia in animo tibi a Deo ostensum est, et in scriptura audivisti quomodo aliis incumbere debeas. *Si ergo non vigilaveris*, per solicitudinem bene operandi, et referendi ad Deum, *ne tanquam fur*, idest latenter et insperate, ut vindicem in te. Et potest intelligi de adventu per vindictam mortis temporaliter, ut praeoccupetur, vel alterius poenae gravis. *Et nescies qua hora veniam ad te.* Ecce severitas divinae iustitiae: *Eccle. 5. Al-*

tissimus enim est patiens redditor. Obiicitur contra hoc quod dicit *Tanquam fur :* quia dicitur fur *Ioan. 10. Fur non venit nisi ut furetur.* Respondeo. Similitudo haec ponitur hic non quantum ad intentionem et effectum, sed quantum ad veniendi modum. *Sed habes.* Hic subdit consolationem, quia saltem aliquos habebat bonos in sua dioecesi, quod est inductivum consolationis, et iterum poterat eos imitari. Primo autem commendat illorum conversationem. Secundo subiungit promissionem, *Et ambulabunt.* Commendatio autem est quantum ad duo. Primo quia Deo accepti; unde dicit: *Sed habes pauca nomina*, idest paucos bonos qui digni sunt nomine, quia Deo accepti. Ideo dives non nominatur, quia non acceptus, nec nomine dignus, *Lucae 16. Exod. 33. Invenisti gratiam coram me, et teipsum novi ex nomine.* Secundo, quia in se sinceri sive mundi, *Qui non inquinaverunt*, macula peccati mortalis. *Vestimenta*, scilicet vestem in nomine et gratiae, et fidei, et aliarum virtutum, quae omnia susceperunt in baptismo in ornatum animae. Vel vestimenta, opera: *Eccles. 9. Omni tempore sint vestimenta tua candida.* Vel corpora: *Isai. 10. Vestimentum mixtum sanguine erit in combustionem, et cibus ignis. Ambulabunt*, proficiendo de virtute in virtutem : *Mecum*, quia ego praeivi: *Psal. Exultavit ut gigas ad currendam viam: In albis*, scilicet vestimentis sanctitatis, et spiritualis decoris, multiplicium meritorum. *Quia digni sunt* ; quasi dicat ; Quia sic innocentiam custodierunt , dabo eis gratiam proficiendi imitando me, quia hoc invenerunt per innocentiam: *Matth. 25. Omni habenti dabitur, et abundabit.* Per hoc autem intelligitur ulterius , quod taliter cum ipso praemiabuntur in gloria , quae signatur per illud quod dicitur *Matth. 17. Vestimenta eius facta sunt alba sicut nix.* Sed quid est quod dicat, *Mecum?* cum Christus de virtute in virtutem non profecerit. Bernardus: *Non fuit hora in quacumque aetate sua qua de plenitudine illa aliquid minueretur, vel eidem aliquid adiiceretur.* Respondeo. Proficere de virtute in virtutem est dupliciter: aut quantum ad virtutis habitum, scilicet quod ipse habitus melioretur vel augeatur, et sic non fuit in Christo, sed in iustis aliis: vel secundum actum sive usum; et sic profecit de virtute in virtutem , idest de usu virtutis, et in usum alterius, quia plures actus virtutum habuit post, quam ante, ut patet. *Qui vicerit.* Haec conclusio est. Et primo ponitur allectivum affectus. Secundo excitativum intellectus, *Qui habet aurem.* Circa primum victori promittit Dominus tria. Primo augmentum gratiae, *Qui vicerit sic*, scilicet sicut illi pauci, ut nulla tentatione inquinet vestimenta virtutum. *Vestietur vestimentis albis*, idest dabo ei ampliorem candorem vestimentorum, scilicet virtutum, et meritorum in bonis actibus. Gregorius: *Apud Deum nostra nos opera quasi vestimenta tegunt.* Secundo donationem perseverantiae, *Et non delebo nomen eius. De libro vitae*, idest dabo sibi virtutem perseverandi, et sic non delebitur. Reprobi enim qui non perseverant , dicuntur deleri de libro vitae , quando cadunt a perseverantia per aliquod peccatum; vel quando cognoscunt se non fuisse scriptos, iuxta illud *Deleantur de libro vitae.* Dat utique Dominus perseverantiam electis, iuxta illud, *Tenuisti manum dexteram meam.* Tertio praemium gloriae, *Ut confitebor nomen eius*, idest dabo testimonium eius iustitiae acceptabili, *Coram Patre meo, et coram angelis eius*, scilicet in iudicio cum dicam : *Dedistis mihi manducare* etc. Et, *Venite benedicti Patris mei* , ut deinceps sit in gloria Patris, et in angelorum societate: *Matth. 10. Omnis ergo qui confitebitur me coram Patre meo.* Potest aliter illud supra, *Vestietur vestimentis albis*, exponi de duplici stola, scilicet animae, et corporis; quae duplex stola erit homini in honorem, iucunditatem, et decorem, sicut venerabile indumentum. Gregorius: *In fine mundi binas stolas accepturi sunt sancti: quia cum mentis beatitudine etiam carnis gloriam possidebunt.* Quaeritur hic de libro vitae ad intellectum literae. Et primo quid sit. Secundo utrum liber vitae dicatur, respectu omnium creaturarum. Tertio, utrum aliquis potest de ipso deleri. Circa primum videtur quod sit idem quod praedestinatio, sive praescientia qua disposuit quosdam salvare: quia dicit Glossa, liber vitae est praescientia Dei etc. Sed non potest nisi de praescientia praedestinationis intelligi , quia aliter non esset gratia non deleri de libro vitae. Ergo etc. Contra; quod sit idem quod Christus secundum humanitatem videtur *Psal. In libro tuo omnes scribentur.* Glossa: *In me quem dedisti hominibus formam iustitiae.* Item dicitur *super illud Psal. In capite libri.* Quod autem sit Scriptura sacra , videtur *Eccle. 24. Haec omnia liber vitae.* Respondeo. Liber vitae tripliciter dicitur. Uno modo exemplum vitae agendae, et sic Christus secundum humanitatem dicitur liber vitae, quia in ipso debemus legere vitam, quae nobis est agenda. Alio modo dispositio sive praeordinatio vitae dandae : et sic idem est quod praedestinatio salvandorum ad vitam aeternam. Tertio modo id in quo est documentum vitae agendae et promissio vitae dandae; et sic idem est quod Scriptura; et sic patet responsio ad obiecta. Liber ergo vitae non habet unam acceptionem , sed multiplicem: hic tamen, et in pluribus locis Scripturae liber vitae est praedestinatio salvandorum ad vitam. Unde *super illud Philipp. 4. Quorum nomina sunt in libro vitae* dicit Glossa: *Liber vitae est praedestinatio, in qua omnes salvandi praedestinati sunt.* Secundo quaeritur, utrum liber vitae dicatur respectu omnium creaturarum; quod sic , videtur per Glossam *Super hunc locum, Et non delebo* etc. liber vitae praescientia Dei in qua omnia constantia sunt. Contra. Si sic: ergo nihil deletur; quia quod semel est scriptum in hoc libro, numquam tolletur. Alioquin est variabilis. Respondeo. Dicendum quod liber vitae non dicitur respectu omnium; sed solum respectu hominum , et hoc praedestinatorum: liber enim vitae dicitur firma praeordinatio de electis perducendis ad vitam secundum Glossam praedictam *super Philip. 4.* Glossa autem *super locum* debet suppleri, omnia scilicet ad salutem praedestinatorum spectantia, vel omnia quae ibi sunt scripta. Glossa enim exponit illud *Non delebo* etc. quasi dicat: Omnia quae in eo scribuntur, constantia sunt indelebiliter: unde nullus simpliciter scriptus deletur. Tertio quaeritur utrum aliquis posset de hoc libro deleri ; quod sic videtur *Psal. Deleantur de libro viventium.* Item aliter non esset gratia quod hic dicitur, *Non delebo* etc. Contra, quia secundum Glossam, *Omnia sunt in eo constantia* ergo non delebilia. Item Deus est invariabilis , ergo quod solus scribit, numquam delet. Respondeo dupliciter potest responderi. Uno modo quod proprie loquen-

do nullus deletur, vel deleri potest de libro vitae propter divinae dispositionis immutabilitatem: sed dicuntur deleri illi qui erant scripti secundum aestimationem suam, quando incipiunt cognoscere se non fuisse ibi scriptos. Unde *super illud Psal. Deleantur de libro* Glossa: *Non sic accipiendum est tamquam in hoc libro aliquem scribat Deus quem postea deleat; sed ita accipiendum, deleam te de libro meo, secundum spem illorum qui scriptos se putant, idest constat etiam ipsis, non illos ibi esse scriptos.* Aliter potest dici, quod in libro vitae scribuntur omnia merita, idest adprobantur; sed quorundam merita sunt in eis solum ad tempus, quorundam sunt finaliter; et isti sunt praedestinati. Dicitur ergo aliquis scribi in libro vitae dupliciter: aut quantum ad praesentem iustitiam, aut quantum ad praedestinationem aeternam. Primo modo dicitur aliquis in libro vitae scribi, quia eius merita ibi scribuntur, idest adprobantur, et acceptantur ad vitam pro illo statu, ut patet, quia si sic decederet, salvaretur. Secundo modo dicitur scribi non solum quia eius merita inscribuntur; sed quia ipse efficaciter ordinatur ad vitam, secundum praedestinationem divinam. Qui primo modo ibi scribitur, deletur quantum ad praesentem iustitiam, quando cadit in culpam mortalem, quia eius iustitia, sive meritum, iam non adprobatur, ut habeatur apud Deum dignus vita, ut ante, quia iam merita non habet. Qui autem scribitur secundo modo, numquam deletur, quia praedestinatio quassari non potest. Illa autem deletio praemissa non dicit aliquam mutationem factam circa Deum, sed circa meritum, quia iam periit. Eadem enim voluntate et rectitudine, qua adprobat hunc dum habet merita, reprobat eum dum est in culpa: sicut licet Deus sciat rem aliquam non esse, et post non sciat, quia res iam non est; non est immutatio facta in Deo, sed in re. Eadem est scientia qua sciebat prius rem esse cum erat, et cum scit rem non esse, cum non est. Notandum tamen quod scribi primo modo, et deleri non proprie dicitur, sed aliquando per talem modum loquendi magis exprimitur damnum proveniens ex peccato. Ad primum et secundum patet, quia delentur quidam, quantum ad praesentis iustitiae evacuationem: quidam delentur, quos non permittit finaliter cadere, sicut hic dicitur, *Non delebo.* Ad primum in oppositum patet: quia illi qui sunt scripti, secundum praedestinationem non delentur. Ad secundum similiter patet: quia qui proprie loquendo ibi scriptus est, deleri non potest. Praeterea secundum quod quidam dicunt deleri per praesentem iustitiam evacuationem, Deus non facit illam deletionem. Deus autem tales non delet, sed ipsi seipsos delent, cum Deum deserentes peccato adhaerent. *Et angelo Philadelphiae.* Septima epistola est admonens ad perseverantiam; unde infra dicetur: *Tene quod habes.* Nomen autem congruit admonitioni, interpretatur enim amor fratris, vel servans haereditatem; quia qui Christum amat, et qui vult servare sibi haereditatem aeternam, vel seipsum qui est haereditas Christi, finaliter perseverat: *Rom. 8. Quis nos separabit a caritate Christi?* Continet haec epistola exordium, narrationem, *Scio*, conclusionem, *Qui vicerit.* Persona loquens in epistola describitur a bonitate, *Haec dicit sanctus:* et ideo serva sanctitatem, quia sanctus est, et quaere eam: *1. Reg. 2. Non est sanctus* etc. *Levit. 11. Sancti eritis quia ego sanctus sum.* A veritate, *Verus*, in promissis, unde quod promisi, *quodcunque petieritis in nomine meo hoc faciam, Ioan. 14.* reddam: unde iuvabo vos ad conversionem fratrum: *Ioan. 14. Ego sum via, veritas, et vita.* A potestate, *Qui habet clavem David*, idest potestatem aperiendi sensum Scripturae David, et aliorum Prophetarum: et ideo confidenter age praedicando, quia dabo tibi intellectum Scripturae; unde sequitur: *Ecce dedi* etc. *Qui aperit*, Scripturas ad intelligendum: *Luc. ult. Aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas.* Vel corda ad credendum, et diligendum. Vel regnum caelorum ad intrandum. *Et nemo claudit*: quia nemo potest destruere donum Dei in homine, Deo adhaerente quamdiu Deus conservat. *Claudit*, Scripturas porcis, qui conculcarent eas, et etiam bonis quandoque in quibusdam locis Scripturae, ut diligentius quaerant intellectum Scripturae, et ipse eam aperit, ut inveniant. Claudit etiam corda subtrahendo gratiam peccantibus, idest non conservando datam regulam detestando culpam iniusti. *Et nemo aperit*, aliquod horum ipso claudente: *Psal. Tu terribilis es, et quis resistet tibi?* Vel *Clavem David*, idest carnem sumptam de David, non novam: *Psal. De fructu ventris tui ponam super sedem tuam:* quod est contra haereticos qui dixerunt Christum assumpsisse corpus phantasticum: et contra illos haereticos, qui dixerunt illum habuisse carnem veram, sed tamen novam, non de genere Adae, et eam attulisse de caelo. Dicitur autem caro Christi clavis, quia per eam ratione passionis aperta est ianua vitae. Qui aperit seipsum ad videndum, iucundandum, et inhabitandum. Felix cui Deus aperit seipsum. Hoc autem fit diligentibus: *1. Ioan. 4. Qui manet in caritate, in Deo manet: Ioan. 14. Qui autem diligit me*, maximeque quando bene pulsat: *Matth. 7. Pulsate, et aperietur vobis.* Claudit seipsum eis qui non diligunt, et nemo aperit: *Eccle. 7. Considera opera Dei, quod nemo* etc. Quaeritur, quare non dicitur potius Clavem Aaron, cum esset praelatus? ad huiusmodi autem pertinet uti clave. Responsio patet per expositiones praemissas, quia Aaron nullam scripturam condidit. Item nec de eius progenie carnem assumpsit sicut de stirpe David, qui fuit de tribu Iuda. Si quaeratur quare non dicitur clavem habere, cum de ipso descenderit secundum carnem David? quod si illud diceretur, non tantum documentum daretur: quia non esset tunc via ad multiplicem modum exponendi. Praeterea hoc dicitur ratione dignitatis, quia fuit Rex, de cuius progenie Rex regum carnem assumpsit, ad hoc ut eius imperio per voluntarium obsequium subderemus. Obiicitur etiam de hoc, *Et nemo claudit:* dicitur enim *Matth. 23. Vae vobis scribae et pharisaei hypocritae qui clauditis* etc. Respondeo. Dicendum quod illis quibus scribae et pharisaei claudebant regnum caelorum, per exemplum malum, et abscondendo veritatem doctrinae in Scriptura, non aperuerat Dominus; licet aliqualem voluntatem eis dedisset. *Scio opera tua*, Narratio est, in qua primo ponitur commendatio. Secundo consolatio, *Ecce.* Tertio admonitio, *Tene. Scio*, idest adprobo: *Opera tua*, et inde corona expectat te: *Infra 14. Opera enim illorum sequuntur eos. Ecce.* Hic consolatur per promissionem. Et primo promittit gratiam dirigentem ad praedicandum. Secundo virtutem sive efficaciam praedicationis ad convertendum, *Ecce dabo tibi.* Tertio fortitudinem in tentatione ad supe-

randum, *Quia servasti.* Circa primum prima promittit directionem; secundo subdit directionis rationem, *Quia modicam.* Ubi ostendit eius meritum quantum ad tria, quantum ad humilitatem in corde, quantum ad obedientiam in opere, *Et servasti*, quantum ad constantiam in tribulatione, *Et non.* Dicit igitur, *Ecce:* excitatio est ad consolationem, et nota certitudinis. *Dedi*, idest dabo: iam dederat apud se, et per hoc magis ostendit gratiam esse in promptu. *Coram te*, idest ad tuam voluntatem: *Ostium apertum*, scilicet corda hominum prius clausa. Vel ingressum liberum ad Scripturas intelligendas. Vel liberum ingressum ad praedicandum, ut non impediaris a praedicatione, et eius fructu: *1. Cor. 16. Ostium mihi apertum est magnum.* Vel meipsum: *Ioan. 10. Ego sum ostium. Quod nemo:* quia hoc donum tibi conservabo: *Isaiae 22. Aperiet, et non erit qui claudat; claudet, et non erit qui operiat. Quia;* quasi dicat et hoc faciam. *Quia modicam habes virtutem*, scilicet animi per humilitatem: *Modicam*, idest humilem, non superbam; et dicitur *Modica*, quia non resistit, omnibus se subiiciens: *Iaco. 5. Humilibus autem dat gratiam.* Vel *Modicam* respectu futurae quae plena erit. *Et servasti*, in opera: *Verbum meum*, scilicet Evangelii. Vel *meum*, scilicet quod praedicas. Isidorus in *3. libr. de sum. bon. Suam pravam vitam propriae linguae ritu confodit, qui bene docet, et male vivit.* Item in eodem: *Qui non vivit sicut docet, ipsam quam praedicat virtutem contemptibilem facit. Et non negasti nomen meum*, in adversis, sed solide tenuisti: ipsum enim nomen Dei allicit ad sui amorem: *Isaias 26. Nomen tuum et memoriale in desiderio animae. Ecce.* Hic primo promittit efficaciam praedicationis. Secundo subdit explanationem promissionis, *Ecce faciam.* Tertio ostendit sequelam promissae conversionis, *Et scient.* Dicit igitur, *Ecce*, quasi dicat et quia talis es. *Ecce*, nota est consolationis et gaudii: *Dabo tibi*, ad convertendum, dabo, inquam, aliquos, *De synagoga satanae*, idest de congregatione infidelium in qua satanas habitat. Per hoc notatur quod donum Dei est cum aliquis convertitur ad fidem. Item quod verbum praedicationis, si proficit, hoc habet a Deo: *Ierem. Ecce dedi verba mea in ore tuo. Qui dicunt se Iudaeos esse, et non sunt*, quia non confitentur Deum in carne, Glossa *hoc nomen* etc. *Ioan. 7.* videtur loqui de Iudaeis qui dicunt se esse Iudaeos et nomine et re nominis. *Sed mentiuntur: 1. Ioan. 2. Quis est mendax, nisi is qui negat quoniam Iesus non est Christus? Ecce*, quomodo dabit exponit: *Ecce faciam illos*, tales, *ut veniant*, ad fidem catholicam Trinitatis: *Et adorent ante pedes tuos*, in reverentiam ecclesiasticae potestatis quae est in te. In hoc notatur humilitas conversorum: unde dicitur *Isa. 60. Adorabunt vestigia pedum tuorum.* Contra: *Matth. 4. Dominum Deum tuum adorabis.* Respondeo. Est adoratio latriae; haec soli Deo debetur: item duliae; et huiusmodi adoratio est veneratio, quae exhibetur rationali creaturae, maxime praelatis qui tenent locum Dei. De prima loquitur *Matth. 10.* de secunda hic, et *Genes. 42. Cumque adorassent eum fratres sui* etc. dicitur de Ioseph. *Et scient*, videntes infideles per te ad Deum, Dei gratia converti. *Quia ego dilexi te*, spirituali gratia, quam non omnibus aliis dedi. Ecce quomodo lux gratiae illustrat, ut cognoscat homo iustificatus quantum sit pondus divinae gratiae, et dilectionis. Augustinus *1 libr. Conf. Deus lumen cordis mei, et panis oris intus animae meae. Quia servasti.* Hic promittit fortitudinem in tentatione, merito patientiae suae. Et primo commendat eius patientiam in praeterita tribulatione. Secundo promittit fortitudinem, sive conservationem in futura tentatione, *Et ego.* Tertio excitat industriam liberi arbitrii ex propinqua retributione, *Ecce venio.* Dicit igitur, *Quia servasti*, per imitationem plenam: *Verbum patientiae meae.* Verbum patientiae Dei est quod dixit in passione: *Pater dimitte illis* etc. *Lucae 23.* Hoc servaverat iste tenendo patientiam, et orando pro persequutoribus: *Matth. 5. Diligite inimicos vestros, benedicite maledicentibus* etc. Vel *Quia servasti verbum*, idest praeceptum, *Patientiae meae*, idest quam in me exemplo ostendi orando pro inimicis. *Et*, idest etiam. *Ego*, qui possum, *Servabo te ab hora tentationis*, idest ab ipso exordio quo incipiet. Vel *Ab hora tentationis*, idest a tentatione in hora qua fit; non ut non tenteris, sed ut non vincaris. *Quae ventura est in orbem universum tentare habitantes in terra*, ex parte diaboli per ministros tentantes. Erit hoc, ad deiiciendum; ex parte Dei permittentis erit ad probandum, et proficiendum. Hoc autem potest intelligi vel de generali persecutione, quae fuit post Neronem; vel ea quae erit tempore antichristi: *Psal. Multae tribulationes iustorum* etc. *Custodit Dominus* etc. Posset etiam illud, *Quia servasti*, referri ad praecedens; et quantumcumque sit gravis tribulatio, non deficiatis, quia *Ecce*, quasi dicat, in promptu est, *Venio*, idest veniam, sed sic loquitur ut ostendat propinquitatem ad iudicium, ut nos remuneret. *Cito*, Haymo: *Cito fit omne quod transit.* Vel hoc dicit, quia mille anni ante oculos Dei sicut etc. *Tene*, per mentis custodiam, et vitae diligentiam perseverantes. *Quod habes*, scilicet gratiam, et vitae tuae merita: *Iob 27. Iustificationem meam quam coepi* etc. *Ut nemo accipiat coronam tuam*, idest quam tu meruisti. Haymo: *Cum certus sit Deo numerus electorum, dum remunerationem sibi promissam ob sui perdunt negligentiam, ne locus illorum vacuus remaneat, alii in locum eorum subrogantur;* sicut de Iudaeis, et Gentibus: Iudaeis enim fuit promissa corona quam acceperunt Gentes: *Rom. 11. Ex ramis fracti sunt.* Sed obiicitur: quia per hoc videtur quod praedestinatus posset amittere coronam suam, et ita damnari; quod est contra Gregorium, dicentem sup. il. *Matth. 24. Ita ut in errorem inducantur si fieri potest etiam electi: Proculdubio fieri non potest, ut in errorem electi plane capiantur.* Item. Aut intelligitur de corona praesciti, aut praedestinati: si praesciti; contra, quia corona non est ipsius, cum non sit perseverans: si praedestinati: ergo divina praedestinatio potest frustrari. Respondeo. Hoc verbum multipliciter exponitur a diversis. Quidam dicunt quod loquitur per quandam exhortationem; sicut dicit mater puero, cum ipsum vult inducere ad sugendum: Tene ubera, ne dem alii. Alii dicunt quod intelligitur de corona gratiae, non gloriae: quia praedestinatio de gloria danda isti non potest quassari; tamen si intelligatur de corona gloriae, non videtur inconveniens. De praedestinato enim est loqui dupliciter; aut secundum se et absolute, aut in respectu ad praedestinationem. Primo modo accipiendo, potest homo qui est praedestinatus peccare finaliter, et coronam perdere; et sic damnatur, ut patet:

quia liberum arbitrium habet, non confirmatur quo potest velle malum, et manere finaliter in eo. Secundo modo loquendo, non potest: quia non potest fieri ut haec duo simul sint, scilicet quod ille sit praedestinatus, et damnetur. Secundum primum modum loquitur Dominus in hoc verbo *Tene* etc. loquitur enim secundum illud, quod est ex parte hominis: quantumcumque enim sit praedestinatus, oportet quod per industriam liberi arbitrii se disponat ad coronam, alioquin non est praedestinatus, nec salvabitur. Deus enim praedestinans exigit conatum liberi arbitrii, sicut supra promiserat illi Episcopo ut illum conservaret, et tamen post persuadet ei constantiam ne succumbat; quia Deus hominem hoc modo conservaret, scilicet si homo divinae gratiae cooperetur: similiter est in opposito. Si autem non perseveret finaliter, eo ipso habetur quod non est praedestinatus. Secundo autem modo loquitur Gregorius. Ad aliud videtur dicendum, quod si hoc verbum *Tene*, accipiatur generaliter, tamquam monitio facta hominibus, potest intelligi tam de praescito iusto, quam de praedestinato: quia corona est praesciti quantum ad meritum pro statu praesentis iustitiae, quam habet; quia si tunc decederet salvaretur; licet non quantum ad finalem statum, quia non perseverabit. Praedestinatus etiam, ut dictum est, potest amittere coronam, eo modo quo dictum est; tamen secundum quod illud verbum dicitur illi episcopo, intelligitur de praedestinato. Ille enim videtur fuisse praedestinatus, cum multum commendetur a Domino, et in nullo arguatur. Item per illud quod dicitur *supra 1. Et habebat in dextera sua septem stellas:* ubi nota Glossam. Ad illud quod contra obiicitur, patet per praemissa. *Qui vicerit.* Conclusio est, et continet duo, scilicet excitantium affectus, item intellectus, *Qui habet.* Affectum allicit ipse Dominus per promissionem. Primo autem ostenditur cui promittit, *Qui vicerit*, scilicet tentationes vitiorum, et adversa tribulationum. Secundo quid promittit, *Faciam.* Tria vero promittit. Primo quod faciet talem aliis utilem. Secundo quod in se immobilem, *Et foras.* Tertio quod divinis insignem, *Et scribam.* Dicit igitur, *Faciam illum*, per dona gratiae. *Ecce* quod donum Dei est, cum est aliquis qui sit animabus in subsidium. *Columnam*, firmum in se, et alios documento, exemplo, et suffragio sustentantem: *In templo Dei mei*, idest in ecclesia fidelium, quae est Dei templum spirituale: *1. Cor. 3. Templum Dei sanctum est, quod estis vos.* Ecce quantum venerandi sunt viri spirituales: quia per eos Dominus alios sustentat, quod est eis amplius meritum, et aliis incommodum. Gregorius *sup. hunc loc. Quod in Dei opere recta intentione firmatur, columna in structura fabricae spiritualis erigitur: ut hoc templo, quod est ecclesia positus et utilitati sit, et decori. Dei mei* dicit, ut supra expositum est. *Et foras non egredietur amplius*, scilicet ab ecclesia, sive a statu gratiae per mortale peccatum; haec autem est gratia magna: *Psal. Susceptor meus es non movebor amplius. Et scribam.* Hic promittit quod victorem faciet Dominus insignem. Promittit autem tria insignia. Primo quod insigniet eum nomine praecelsae divinitatis; secundo quod nomine supernae civitatis, *Et nomen civitatis;* tertio quod nomine venerandae christianitatis, *Et nomen meum novum.* Triplex est hoc maximae nobilitatis insigne, scilicet quod iustus vocatur, et est filius ipsius Dei, et etiam censetur ipso nomine Dei per adoptionem. Item quod est civis summi palatii. Item quod Christianus dicitur a nomine regis sui, scilicet Christi. Dicit igitur, *Et scribam*, idest in manifesto ponam stabiliter: *Super eum*, ut ab aliis cognoscatur: *Nomen Dei mei*, scilicet Patris: quem vocat Deum suum inquantum homo. Hoc fit cum animae iusti, corpori quoque verbo et operi et conversationi datur gratia, per quam et sit, et cognoscatur filius Dei per adoptionem. Imo etiam ut quasi Deus dicatur adoptione: *Psal. Ego dixi Dii estis. Et nomen civitatis*, scilicet supernae, quae est civium unitas propter summam pacem. *Dei mei*, scilicet Patris, qui eam condidit: *Novae*, quia nihil vetustatis habet: *Hierusalem*, quia ibi est plena visio pacis: *Quae descendit*, non secundum locum, sed secundum effectum: *De caelo*, quantum ad statum viae, cum iusti adhuc essent in exilio. Descendit, inquam, de caelo, idest de conformitate caelestium: quia per hoc quod ecclesia militans se conformat angelis et sanctis comprehensoribus, per hoc fit civitas Dei in via, et transiens in patriam: fit ibi civitas plene nova. Vel descendit de caelo, idest prius per haec in via condita fuit quod Christus descendit de caelo, et cum eo dona gratiarum: *A Deo meo*, scilicet Patre, quia Deus nutrit virtutes in via ut totum sit postea novum et pacificum in patria: *Iacob. 1. Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est descendens a Patre luminum.* Et sic loquitur hic de superna civitate; prius pro statu praemii, deinde pro statu meriti: *Infra: Vidi civitatem novam* etc. Huius autem civitatis nomen scribit Dominus victori in via calamo gratiae Spiritus sancti, ditando ipsum donis, ut nominetur civis caelestis Hierusalem: *Ephes. 2. Iam non estis hospites et advenae.* Vel potest intelligi totum pro statu viae civitatis, scilicet ecclesiae militantis. Novae, per gratiae innovationem in qua est visio pacis internae in conscientia, et pacis ad Deum: cuius nomen scribitur super iustum, quando per dona gratiae, et merita efficitur de societate iustorum, et numero salvandorum. *Et nomen meum novum*, scilicet Christus: ut a Christo dicatur Christianus, idest gratia unctus, quod est nomen novitatis, interdicens omnem vetustatem. *Supra eod. Et in calculo* etc. Haymo: *Hinc dignitas, hinc celsitudo provenit nobis, hinc reges, hinc sacerdotes, hinc christiani vocamur.* Vel aliter. *Scribam*, idest indelebiliter imprimam, *Super eum*, idest in eius memoria, plus quam mens hominis capiat, *Nomen Dei mei*, idest faciam per dona gratiae magis ut habeat in memoria nomen Dei, idest rem nominis, scilicet quantum et quam infinita: et ex hoc sequitur experientia maioris dulcedinis, quam mens hominis capere possit. Bernardus in *lib. de dilig. Deo: Quam suave est in memoria non sentitis, a spiritu procul dubio in praesentia sentietis. Et nomen civitatis Dei*, in memoria eius imprimam rem nominis, ut scilicet consideret, quanta sit eius gloria, et quomodo ad eam pertingamus. Vel de praesenti ut in memoria portet, quale et quantum sit esse de societate iustorum in ecclesia. *Et nomen*, quod est Iesus, vel Christus, ut mei memoria sit apud eum: *Cant. ult. Pone me ut signaculum super cor tuum. Qui habet*, ut

supra: *Et angelo Laodiciae.* Ultima epistola est, et admonet ad strenuitatem contra mentis teporem, et consonat nomen admonitioni: qoia Laodicea interpretatur tribus amabilis, quia omnes strenui et ferventes Deo, et angelis suut accepti: *Proverb. 22. Vidisti hominem velocem in opere suo? coram regibus stabit, nec erit ante ignobiles.* Dividitur autem in exordium, narrationem, *Scio opera tua*, conclusionem, *Qui vicerit.* Persona Christi commendatur in exordio, quantum ad tria. Primo qoantum ad promissorum completionem. Secundo quantum ad divinorum annunciationem, *Testis.* Tertio quantum ad potestativam operationem, *Principium. Haec dicit amen*, idest veritas: quia per ipsum Patris promissa complentur: *Ioan. 14. Ego sum via* etc. *Et testis*, eorum quae audivit a Patre annunciando ea hominibus: *Fidelis*, contra tepiditatem, ut dicit Glossa, et veritas contra falsitatem. Vel utrumque dicitur ut excludatur falsitas: *Supra 1. Qui est testis fidelis.* Vel Testis, scilicet operum in iudicio: *Matth. 25. Esurivi, et dedistis mihi manducare. Qui est principium*, idest prima creatura: *Creaturae Dei*, scilicet Patris universaliter, quia Pater per eum omnia condidit: *Ioan. 1. Omnia per ipsum facta sunt.* Consistunt: *Ioan. 8. Principium qui et loquor* etc. Vel *Creaturae Dei*, idest per ipsum Deus Pater creat iustos in operibus bonis: *Ephes. 2. Creati in Christo Iesu in operibus bonis.* Haymo: *In hoc ostenditur quia Pater non praecessit Filium, sicut nec radius solis posterior est sole, vel splendor igne.* Nota quod amen accipitur tripliciter. Aliquando nominaliter, ut hic *Amen*, idest veritas. Aliquando verbaliter, ut in *Psal.* ubi nos habemus, *Fiat fiat*, Hebraeus habet *Amen amen.* Aliquando adverbialiter: *Ioan. 3. Amen amen dico tibi, quia nisi quis renatus fuerit* etc. *Scio.* Narratio est quae tria cootinet, argoitionem cum comminatione, admonitionem cum consolatione, *Suadeo*, promissionem cum excitatione, *Ego sto ad ostium.* Circa primum primo ponit arguitionem. Secundo arguitionis exaggerationem, *Quia dicis.* Dicit igitur, *Scio opera tua*, quasi dicat, non me latent: *Hebrae. 4. Omnia nuda* etc: vere scio ea, quia in operibos vitao tuae, *Neque calidus es*, quia caritate non ardes, viriliter agendo. Gregorius: *Calidus quippe est, qui bona studia et arripit, et consummat. Neque frigidus*, quia fidem tenes. et aliquod opus habes. Gregorius: *Frigidus est, qui consummanda non inchoat.* Mious autem malum esset si frigidus esset quam tepidus, quia tunc maior spes esset de eo: unde exaggerando sobdit, *Utinam frigidus esses*, existens adhuc in peccatis: *Aut calidus*, fervens calore caritatis. Hoc ideo dicit, quia homo frigidus, scilicet homo existens in peccatis nondum conversus, ex consideratione peccatorum disponitur ad timorem et poenitentiam; homo autem tepidus, scilicet qui conversus est, et post cooversionem tepide agit, ex conversione habet confidentiam meritorum, et ideo non corrigit desidiam, et ita manet, et durat vacuus, et dignus evomi a Deo: et ideo melius est ut vel ardeat divino calore; vel si non ardet, saltem frigescat, et non sit in medio pendens per teporem Gregorius: *Qui adhuc est in peccatis, fiduciam non amittit conversionis; qui vero post conversionem tepuit, spem quae potuit esse de peccatore subtraxit.* Sed obiicitur: quia esse frigidum est malum; quomodo ergo dicit *Utinam* etc? Item tepor maiorem habet propinquitatem ad calorem quam frigidus. Item sunt multi frigidi, qui numquam veniunt ad salubrem calorem. Respondeo. In frigido homine, qui vel fidem plenam non habet, vel si habet, quasi nil boni agit, duo sunt, scilicet ipsa frigiditas mentis, et materia dispositionis: quia licet sit frigidus, tamen cum non sentit aliud in se unde confidat, et ulterius videt mala sua, ex hoc potest facilius disponi ad bonum; tepidus autem, quia aliqua bona agit, et se conversum videt, confidit, et ex confidentia difficilius seipsum corrigit. Loquitur ergo de frigido, non quantum ad culpam sive frigiditatem; sed quantum ad dispositionis maiorem facilitatem. Unde non optat huic primum, nec secundum, ut dicit Glossa. Ad aliud dicendum, quod tepor, inquantum habet aliquid caloris, magis propinquat calori, cum ratione adnexae coofidentiae minus quam frigus spirituale: haec enim duo sunt in tepido, scilicet modicum quid caloris spiritualis, et occupatio indispositionis: et ratione huius dicitur illud. Ad aliud dicendum, quod non omnia talia intelliguntur universaliter, sed pro multis: in plurimis enim sic est. *Sed quia tepidus es, et nec frigidus, nec calidus, incipiam te evomere, extra vomere: Ex ore meo*, idest de consortio iustorum, qui os meum snot, et per eos loquor: *Ier. 15. Si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris.* Propterea enim Dominus hominem incorrigibilem magis et magis deserit et abiicit a se, et a collegio Ecclesiae, cuius suffragia non sunt ei salubria. Et quandoque hoc exterius aperte fit per excommunicationem, ut tangit Glossa. Debet autem excommunicatio fieri vix et cum difficultate; sicut vomitus difficultatem habet. Potest et aliter os Dei intelligi peccator: quamdiu vocatur ad poenitentiam, et supportatur a Deo, adhuc est intra os Dei, idest adhuc remanet infra septa divinae misericordiae: per quem Deus, quasi per os suum manifestat se nobis; sed si non vult corrigi, evomit, idest quasi quoddam vile abiicitur, extra septa misericordiae prius exhibitae, ut iam non sic sustineat clementer, sed vadit in reprobum sensum. Loquitur autem per similitudinem: frigida enim et calida sumi possuot: sed tepida vomitum provocant: iuxta hoc loquitur de tepido. Sed nota quod dicit *Incipiam*, non dicit Evomam, sed *Incipiam evomere*, quasi paulatim deserendo, non statim omnino, ut detur locus poenitentiae: *Thre. 3. Non enim humiliavit ex corde suo, et abiecit filios hominum, ut contereret sub pedibus suis omnes vinctos terrae.* Cum vero omnino persistunt in nequitia, a Deo deseruntur. Isidorus *in libr. 2. de sum. bono: Revera quas Deus deserit, daemones suscipiunt. Quia dicis;* quasi dicat, merito incipiam te evomere: *Quia dicis*, iactanter. *Quia dives*, scilicet scientia: *Et locuples*, virtutibus: *Et nullius egeo:* quia in omni bono habeo sufficientiam. Ecce iactantia superba. Gregorius *sup. hunc loc. Reprobi divitiis replentur, virtutes divitiis vacuantur. Dum ruinae suae damna non considerant, esse se a bonis actibus inopes non agnoscunt.* Deinde ostenditur iactantia esse vana, quia non subest veritas. *Et nescis quia*, idest quod tu qui sic iactas, *Es miser.* Vituperat eum quantum ad defectum quadruplicis boni. Primum est notitia agendorum, ut sciat quid est necessarium ad salutem, quia fides cum operibus necessaria est. Contra quod dicit, *Es miser*, scilicet per ignorantiam, per quam deciperis dum te

putas in hac tepiditate sine operibus salvari, per fidem mortuam. Ad aggravandum vere subdit, *Et miserabilis*, quasi dicat, in tantum miser es, quod misericordia de te potest haberi; sed adhuc gravius est quod hanc ipsam miseriam nescis: unde dicitur, *Et nescis* etc. *Psal. Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant*. Secundum est sufficientia, sive opulentia gratuitorum, scilicet virtutum et donorum gratiae, contra quod dicit et pauper, scilicet virtutibus. Tertium cognitio incommodorum, ut scilicet sua vitia et damna agnoscat, contra quod dicitur, *Et coecus*. Quartum ornatus meritorum, contra quod et nudus, scilicet meritis, vel operibus. Vel Nudus, vestimento innocentiae. Gregorius: *Pauper coecus et nudus arguitur. Pauper utique, quia virtutum divitias non habet; coecus, quia nec paupertatem quam patitur videt: nudus, quia primam stolam perdidit; sed peius, quia non se perdidisse cognoscit. Suadeo tibi*. Hic ponit monitionem cum consolatione Et primo admonitionem, secundo consolationem, *Ego quos*. Monitio autem est triplex. contra tria praetacta. Prima ad quaerendum aurum contra paupertatem. Secunda ad quaerendum indumentum contra nuditatem, *Et vestimentis*. Tertia ad quaerendum visum contra caecitatem, *Et collyrio*. Dicit igitur, *Suadeo tibi:* bona haec suasio, et salubre consilium. Vere ille est angelus magni consilii: *Isaiae 9. Et vocabitur nomen eius* etc. *Emere*, per industriam liberi arbitrii, et fructum poenitentiae. Bona talis negotiatio: *Lucae 19. Negotiamini dum venio: Aurum*, idest caelestem sapientiam, quae fulgida est. Item pretiosa, quia per eam acquiruntur carae merces, scilicet gloriae: *Proverb. 3. Gloriam sapientes possidebunt: Ignitum*, quia sapientia caelestis fervida est igne amoris, et calere facit: *Et probatum*, idest purum et electum, non phantasticum. Sapientia enim huius mundi phantastica est; sed sapientia quae desursum est, vera est electa: unde dicitur de sapientia *Proverb. 8. Primi et purissimi fructus eius. Ut locuples fias*, cum sis pauper: longe enim ditiorem facit quam aurum materiale: *Sapi. 7. Et divitias nihil* etc. *omne aurum* etc. Vel *Aurum*, scilicet caritatem; quae aurum est propter fulgorem, et decorem, et pretiositatem: *1. Cor. 12. Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro*. Aurum ignitum, propter fulgorem vel fervorem: *Rom. 12. Spiritu ferventes*. Probatum, per sinceritatem, quia caritas omnem faecem abhorret: *Gen. 2. Et aurum terrae illius optimum*, scilicet terrae Evilath: quod interpretatur dolens; vel parturiens. Qui enim dolet de praeteritis offensis et cavens de futuris, parturit opera difficultatis, et perfectionis, habet optimam caritatem. Vel *Aurum*, ipsum Christum; *Ignitum*, idest igne passionis assum, vel per effectum, quia alios ignit: *Luc. 12. Ignem veni mittere in terra Probatum*, quia nihil est in eo nisi purissimum, quod probatum est in fornace passionis: *Psal. Igne me examinasti*. Sed quomodo dicitur, *Suadeo tibi emere* etc? per hoc enim videtur quod primam gratiam posset homo mereri; quod falsum est. Item haec carent pretio: *Iob 28. Nescit homo pretium eius*. Respondeo. Non accipitur hic verbum emptionis proprie, sed large: quia proprie illa bona praemissa emi non possunt, nec primam gratiam potest aliquis mereri, alioquin gratia iam non esset gratia; sed per hoc ostenditur quod magna oportet facere hominem. Loquitur ergo sic Dominus propterea ut magis ad industriam liberi arbitrii excitet hominem, per quam disponatur ad sapientiam, sive caritatem, sive ad ipsum Christum, qui est thesaurus iustorum: et si se disponit, ita sibi datur ac si emisset, iuxta hunc modum loquendi dicitur *Proverb. 23. Virtutem eme* etc *Et vestimentis albis induaris*, idest ornatu, et candore virtutis, et donorum gratiae, et conversationis rectae, cum sis nudus: *Coloss. 3. Induti sicut electi Dei viscera misericordiae, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam, supportantes* etc. *Ut non appareat*, omnibus in iudicio: *Confusio nuditatis tuae:* ideo melius est nunc erubescere, coram paucis: *Naum 3. Ostendam Gentibus nuditatem tuam: Et collyrio*, idest divinis praeceptis: *Inunge oculos tuos*, internos: *Ut videas*, cum sis caecus. Collyrium est remedium medicabile pro oculis, tale est praeceptum. Deinde ad clarificandum oculos amoris respectu boni, qui est quasi oculus dexter, et timoris, respectu mali, qui est quasi oculus sinister: *Psal. Praeceptum Domini lucidum illuminans oculos*. Vel *Collyrio*, idest dono Spiritus sancti. Vel *Collyrio*, idest compunctione: quia collyrium primo turbat oculum, et humorem malum fluere facit, ut post clarum reddat; similiter et contritio prius turbat animum per dolorem, et sic evacuat humorem peccati, cuius signum aliquando est resolutio in lacrymas, et sic interni oculi clarescunt: *Eccle. 38. Unguentarius facit pigmenta* etc. *Ego quos*. Hic ponit consolationem, quia ex asperitate arguitionis et comminationis desperare posset. Et quia ipsa consolatio debet allicere ad bonum; ideo primo ponit consolationem; secundo hortatur ad poenitentiae satisfactionem, *Aemulare*. Dicit igitur, *Ego;* quasi dicat: Ne desperes, quia arguitio mea ex amore est. *Quia. Ego quos amo*, dulcedine praedestinationis: *Ierem. 31. In caritate perpetua dilexi te: Arguo*, verbis: *Et castigo*, flagellis: Augustinus *in libr. de Verbis Apost. Melius est ut flagellet te, et recipiat te, quam ut parcat tibi, et deserat te: Hebr. 12. Quem enim diligit, corrigit, flagellat autem omnem filium quem recipit*. Sed quaeritur, quare Dominus cultores suos sic vexat aliquando flagellis, malos autem dimittit quandoque in prosperis et deliciis? *Ierem. 12. Quare via impiorum prosperatur?* Respondeo. Primum est ex divina misericordia, ex qua est quod electos quos scit finaliter perseveraturos, reservat ad vitam; et ideo ne devient a semita, restringit eos sub loris disciplinae adversorum. Vel per ipsa adversa purgat offensam peccatorum praeteritorum: vel per eadem facit magis idoneos ad perceptionem praemiorum. Secundum est ex Dei iustitia, sive iracundia: merito enim scelerum in quibus scit malos finituros vitam, debetur eis gehenna, et subtrahitur divina benevolentia. Et ideo ira divina dimittit eos in deliciis et prosperis, permittens ut qui *in sordibus est sordescat adhuc*, *Infra ult*. Multos tamen malos dulciter vocat et flagellis, et aliis modis. Ad praemissa autem inducit Haymo huiusmodi exempla. Vitulus qui occisioni paratur, liberius pascuis saginari permittitur; qui vero ad usus necessarios reservatur, iugo et loris domatur, stimulis pungitur, verberibus caeditur. Ut ergo cuius vita desperatur a medico, etiam saluti eius contrarium non negatur; cuius autem recuperanda salus aestimatur,

animo eius desiderabilia, salutique contraria omnino negantur. Tertio quia ex amore te arguo. *Aemulare*, idest imitare bonos qui non sunt tepidi: *3. Ioan. Noli imitari malum, sed quod bonum est.* Vel *Aemulare*, idest zelum habeas in fervore ad bonum: *Gala. 3. Aemulamini bonum in bono.* Nota quod aemulari multipliciter accipitur; quandoque pro indignari, quandoque pro imitari: et utroque modo secundum diversos modos exponendi accipitur *Rom. 11. Sed illorum delicto, salus Gentibus* etc. Quandoque pro invidere; unde aemulus dicitur invidus; et sic accipitur etiam in eisdem verbis. Secundum alium modum exponendi quandoque pro zelare sive diligere: *2. Cor. 11. Aemulor enim vos.* Ad quid autem tendere debeat aemulatio, subdit, *Et poenitentiam age*, de tepiditate per strenuitatem. Ioannes Chrysostomus: *Perfecta poenitentia cogit peccatorem omnia libenter ferre. In corde eius contritio, in ore eius confessio, in opere tota humilitas. Ecce.* Hic ponit promissionem cum excitatione: per hoc enim excitat eum quod dicit se stare, quasi ad ostium, et excitare pulsando. Et nota quinque, quae circa iustificationem considerantur. Primum est dignatio Dei peccatorem excitantis. Secundum consensus sive motus liberi arbitrii se disponentis, *Si quis.* Tertium infusio gratiae animam iustificantis, *Introibo.* Quartum meritum iustificati in gratia proficientis, *Et coenabo.* Quintum pastus consolationis animam reficientis, *Et ipse.* Dicit igitur, *Ecce*; quasi dicat, debes poenitentiam agere, quia *Ecce*; quasi dicat attende hoc: *Ego*, qui Deus sum: *Sto*, per expectationem paratus recipere: *Ad ostium*, scilicet voluntatis, per quam Christus intrat in animam per gratiam: *Et pulso*, per excitationem, scilicet terrendo per considerationem poenae, vel immittendo dolorem de peccatis, vel desiderium gloriae, vel vocando per praedicatores: *Cant. 6. Vox dilecti mei pulsantis. Si quis*, notatur raritas: *Audierit*, intelligendo: *Vocem meam*, scilicet inspirationis internae, vel praedicationis, vel Scripturae: *Et aperuerit mihi ianuam*, cordis, scilicet poenitendo *Introibo ad illum*, per gratiae infusionem. Vel *Si quis audierit*, per obedientiam ut convertatur: *Et aperuerit mihi ianuam*, tollendo tumultus cogitationum, et vincendo tentationes quae occurrunt: *Introibo ad illum: Ioan. 14. Ad eum veniemus etc.* Bonus talis hospes, et honorandus: unde beatus Bernardus *in Med. Coenaculum grande stratum exhibe Christo. Et coenabo cum illo*, eius fide, et operibus delectabor. Iustus bene operans comedit: quia in operando laetatur, et Dominus convivatur cum eo, quando delectatur in eius meritis. Bernardus *sup. Cant. Cibus eius poenitentia mea, cibus eius salus mea, cibus eius ego ipse. Et ipse mecum:* quia dum eius statum acceptabo, consolatione interna pascam eum: *Sap. 8. Proposui hanc mihi adducere ad convivandum, sciens quoniam mecum communicabit de bonis.* Admirandae sunt deliciae huius convivii, quae dantur eis qui alias non quaerunt, et divinis insistunt. Ambrosius *in quad. hom. Qui domicilio Christum recepit interno, maximis delectationibus exuberantium pascitur voluptatum.* Vel *Coenabo cum illo*, in via, et ipse mecum, in patria: *Lucae 12. Praecinget se* etc. *Qui vicerit*, scilicet vitia, et omnia tentamenta, et perseveraverit: *Dabo ei sedere mecum in throno meo*, idest dabo ei potestatem iudiciariam ut mecum iudicet. Per thronum enim intelligitur potestas iudicandi; sessio autem notat auctoritatem utendi huiusmodi potestate: *Matth. 19. In regeneratione cum sederit filius hominis. Mecum* autem dicit, quia cum eo iudicabunt. Sed quid est quod dicit *Mecum in throno?* quia alia erit potestas perfectorum in iudicando, alia ipsius Christi, quia non est aequalis. Respondeo. Non intelligitur quod ex aequo iudicent, vel quod sit eadem potestas, sed notatur communicatio iudiciariae potestatis, quae in viris perfectis minor erit quam in Christo, quorum potestatis origo erit potestas ipsius Christi: unde cum dicitur, *Dabo ei sedere mecum in throno meo*, notatur et communicatio, et carnalitas per hoc quod dicitur in throno meeum: unde *sup. hunc loc.* dicit Gregorius: *Nobis in throno Filii sedere est, ex eiusdem Filii potestate iudicare: quia enim iudicii principatum ex eius virtute suscepimus, velut in eius throno residemus.* Item obiicitur: quia dicit perfectos sessuros in throno singulariter, in Evangelio autem dicit in duodecim: *Matth. 19. Sedebitis et vos* etc. Item quare duodecim, cum non solum Apostoli sunt iudicaturi? Respondeo ad primum, quod non est contrarium. Cum enim dicitur hic *In throno*, intelligitur principaliter dominica potestas; ex qua tamen habebunt perfecti potestatem iudicandi, et ideo dicuntur sessuri in eius throno. In Evangelio vero agitur principaliter de ipsa eorum quae multiplex erit potestate. Idem ergo dicitur hic et ibi, sub differenti ratione: unde Gregorius *sup. hunc loc. His duodecim thronis, quod uno throno filii designatur: quia videlicet universale iudicium ex nostri mediatoris interventione percipitur.* Ad aliud dicendum, quod non intelligitur de solis Apostolis, sed per numerum duodenarium intelligitur universitas eorum qui iudicabunt, sicut dicit Gregorius, et Augustinus, et Glossa. Responsio est secundum Augustinum: quia partes septenarii, qui universitatem signant, scilicet tria et quatuor complent duodecim, quia ter quater sunt duodecim. *Sicut et ego*; quasi dicat: Qui vicerit ita, propter victoriam recipiet dignitatem sedendi. In tertio modo. Sicut ego propter victoriam qua vici mundum, Iudaeos, et diabolum, sedeo in throno Patris, idest regnare cognoscor, aequalis ei in sua potentia, qua et iudicat, et dominatur, cuius potentia dominativa per thronum signatur. Ex merito enim victoriae *Ioan. 17. Confidite ego vici mundum*, habet manifestationem nominis, scilicet quod ipse ens homo et Deus aequalis Patri: *Philipp. 2. Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum. Sedi*, idest sedem accepi: *1. Hebr. Sedet ad dexteram* etc. Sed obiicitur: quia perfecti non iudicabunt cum Christo per aequalitatem; ipse autem Christus sedet cum Patre in throno, idest regnat cum Patre in eadem potentia per aequalitatem perfectam. Respondeo. Haec dictio, *Sicut*, quandoque est nota aequalitatis, ut *Ioan. 5. Sicut Pater habet vitam in semetipso* etc. quandoque similitudinis simplicis: *Matth. 5. Estote perfecti sicut et Pater vester perfectus est:* et hoc secundo modo accipitur hic. Item obiicitur de sessione huiusmodi; quia aut intelligitur de Christo, quantum ad divinitatem, aut humanitatem: non primo modo, quia Christus inquantum Deus, est aequalis Patri. Respondeo. Dicendum quod

intelligitur non quantum ad divinitatem, nec quantum ad ipsam humanitatem; sed quantum ad personam existentem in humanitate. Et iterum sessio referenda est ad manifestationem sessionis, quia saepe in Scripturis dicitur res fieri, quandoque innotescere. Licet ergo ipse inquantum Deus, sit per naturam Patri aequalis; tamen ipse est homo, per victoriam passionis mieuit manifestationem aequalitatis, quam ipse existens in humanitate habuit ad Patrem: unde *super hunc loc.* Gregorius: *Vincens Dominus in throno cum Patre sedisse se asserit· quia post passionis certamina primam passionis palmam clarius se omnibus quod potestate Patri esset aequalis, indicavit. Qui habet aures.* Septies repetitus est iste versiculus, ut nemo de ignorantia, nemo de negligentia se excuset. Et dicitur *Audiat*, interno intellectu: quia intelligentia ianua est ad affectum, et ex affectu procedit omne bonum: *Proverb. 8. Beatus homo qui audit me.*

CAPUT IV.

Post haec vidi: et ecce ostium apertum in caelo, et vox prima quam audivi tamquam tubae loquentis mecum, dicens: Ascende huc, et ostendam tibi quae oportet fieri cito. Post haec statim fui in spiritu. Et ecce sedes posita erat in caelo, et supra sedem sedens. Et qui sedebat, similis erat aspectui lapidis iaspidis, et sardinis, et iris erat in circuitu sedis, similis visioni smaragdinae. Et in circuitu sedis sedilia viginti quatuor, et super thronos vigintiquatuor seniores sedentes, circumamicti vestimentis albis, et in capitibus suis coronae aureae. Et de throno procedebant fulgura, et voces, et tonitrua: et septem lampades ardentes ante thronum, quae sunt septem spiritus Dei. Et in conspectu sedis, tamquam mare vitreum simile crystallo: et in medio sedis, et in circuitu sedis quatuor animalia plena oculis ante, et retro. Et animal primum, simile leoni: et secundum animal, simile vitulo: et tertium animal, habens faciem velut hominis: et quartum animal, simile aquilae volanti. Et quatuor animalia singula eorum habebant alas senas in circuitu: et intus plena sunt oculis, et requiem non habebant die ac nocte, dicentia: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, et qui est, et qui venturus est. Et cum darent illa animalia gloriam, et honorem, et benedictionem sedenti super thronum, viventi in saecula saeculorum: procidebant vigintiquatuor seniores ante sedentem in throno, et adorabant viventem in saecula saeculorum, et mittebant coronas suas ante thronum, dicentes: Dignus es Domine Deus noster accipere gloriam, et honorem, et virtutem: quia tu creasti omnia, et propter voluntatem tuam erant, et creata sunt.

CAPUT. IV.

Post haec vidi. Post primam visionem quae fuit de correctione ecclesiarum, sequitur secunda, quae est de revelatione mysteriorum, congruo ordine; quia sicut dicit Glossa, *Correctos*, competenter sequitur secretorum revelatio. Dividitur in quatuor partes, secundum mysteria quae revelantur. Prima est de sedente in throno, et eius ornatu. Secunda de libro signato, *5. cap. Et vidi in dextera.* Tertia de agno aperiente librum, *5. cap. ante med. Et ecce in medio throni et quatuor animalium.* Quarta de apertione sigillorum, et consequentibus ad eam, *6. cap. Et vidi quod aperuisset.* Distinguitur autem sic. Nam prima, quae est de sedente in throno, pertinet ad contemplationem potentiae. Secunda, qua videtur liber signatus, ad contemplationem sapientiae. Tertia, qua videtur agnus occisus, ad contemplationem gratiae redemptionis humanae. Quarta, qua videtur apertio sigillorum, ad contemplationem status universalis Ecclesiae. Circa primum primo ponuntur quaedam antecedentia visionem; secundo ipse tenor visionis. Antecedentia fuerunt duo. Primum aspectus ostii reserati. Secundum auditus praecepti sibi dati, *Et vox.* Dicit igitur, *Post haec.* Notatur per hoc ordo visionum, non temporum. Creditur enim hanc visionem cum prima vidisse eadem die, scilicet dominica. *Vidi*, idest revelatio mihi facta est: et vidi interno oculo; quid autem viderit, subdit, *Et ecce*; quasi dicat: In promptu fuit mihi videre. *Ostium*, erat, *apertum in caelo*, idest Scriptura per quam ingressus est ad vitam. Per quam etiam Christus sedens in iustis ostenditur; de quo post sequetur, erat aperta in ecclesia, quae est caelum, per sapientiae claritatem, et vitae sublimitatem. Vel *In caelo*, idest in illis qui per fidei, et vitae eminentiam, et contemplationis celsitudinem, sunt caelum: tales enim et Scripturam, et secreta Dei profundius capiunt. Vel *Ostium* Christus est, per quem est ingressus ad revelationes visionum: *Ioan. 10. Ego sum ostium. Et vox prima quam audivi*, interiori auditu: prima scilicet in visione hac, erat, *Tanquam vox tubae:* quia ad magna invitabat; sicut tuba magnum sonum habet: *Proverb. 8. Audite quia de rebus magnis loquutura sum.* Vel quia ad bellum spirituale excitabat, suadendo intendere visioni sequenti, sicut sequitur: *Ascende huc*, non gressu corporis, sed elevatione mentis. Item per illam vocem primam intelligitur lex vetus, quae ad bellum contra peccata vocat: usus enim tubarum solet esse in bellis: *Loquentis mecum*, quia non dissonat a ratione: *Roman. 7. Igitur invenio legem, volenti mihi facere bonum.* etc. *Ascende huc*, scilicet ad spiritualem intellectum. Noli morari in superficie literae: ipsa enim lex dat viam, ad implendam eam spiritualiter: unde *Galat. 2. Ego enim legi per legem mortuus sum, ut Deo vivam. Et ostendam:* hoc addidit vox angeli. *Et ostendam tibi quae oportet fieri cito post haec*, scilicet in ultimis temporibus. *Cito* dicit, quia totum tempus breve est, comparatione aeternitatis: haec enim visio secundum Glossam fere tota est de ultimis fidelibus; pauca tamen addidit de eis qui ante Christi adventum sunt passi. Per hoc autem quod dicitur *Cito*, suscitantur fideles a torpore. *Tempus est breve, eodem supra 1.* Quas

autem sunt illa quae ostendenda promittuntur, patet in ipsa visione quae sequitur. Sed quid est quod vox dicit Ioanni, *Ascende huc?* Nonne ipse erat in excessu mentis prius? iam enim dixit, *Post haec vidi* etc. Respondeo. Quamquam in excessu mentis erat, sicut illa antecedentia indicant; sed quia ea quae sibi post ostenduntur, sunt praemissis altiora, ideo iubetur elevare mentem in excessum altiorem: gradus enim sunt in excessu mentis. *Et statim.* Hic ponitur ipsa visio. Et primo ostenditur status videntis *Et statim postquam locutus est mihi*. Gregorius: *Nescit tarda molimina Spiritus sancti gratia.* Item ostenditur obedientia mentis, qua est obediens motui gratiae, quae est quasi nuncius Dei, excitans animam ad sui ipsius elevationem. *Fui in spiritu*, idest in altiori excessu spiritus. Haymo: *Non quod spiritus a corpore fuerit ablatus, sed vis spiritus sublevaverit mentem ad caelestia mysteria contemplanda.* Secundo subditur revelatio visionis, *Et ecce.* Haec autem pars dividitur in quinque. Prima est de sedente in sede. Secunda de circumstantibus sedem, *Et iris*, Tertia de procedentibus a sede, *Et de throno.* Quarta de his quae in conspectu sedis, *Et septem lampades?* Quinta de his quae in medio sedis, *Et in circuitu. Et in medio.* Circa primum primo describitur sedes. Secundo sessio, *Et supra.* Tertio ipse sedens, *Et qui.* Dicit igitur, *Et ecce sedes*, scilicet ecclesia, in qua Deus sedet tamquam in ea quiescens, regnans, disponens, et iudicans: *Luc. 1. Et dabit ei Dominus Deus sedem* etc. *Posita erat*, idest firmiter erat constituta. *In caelo*, idest in eminentia vitae, qua mundum excedit. Vel *Sedes*, mentes iustorum in quibus Christus quiescit. Posita in caelo, hic in ecclesia: *Sap. 7.* secundum aliam translationem, *Anima iusti sedes est sapientiae. Et supra sedem sedens*, scilicet Christus, qui sedet in ecclesia quiescens, et dominans, et paratus iudicare. Nota Glossae, *Sedens Christus* etc. Vel *Sedens*, Deus Pater, vel tota Trinitas, qua tota Trinitas sedet in iustis. *Supra sedem*, tanquam excedens: *Psal. Deus sedet super sedem sanctam suam.* Et bene dicitur, *Super sedem*, quia in eis sedet, et quiescit, qui se sub eo humiliant: *1. Petri 5. Humiliamini sub potenti manu Dei. Et qui sedebat.* Describitur Christus sedens et quantum ad divinitatem, quae per Iaspidem, et quantum ad humanitatem, quae per Sardinem. Dicit igitur, *Et qui sedebat*, scilicet Christus: *Similis erat*, non secundum naturam, sed secundum figuram ostensam Ioanni: *Lapidis iaspidis.* Iaspis lapis est pretiosus viridis coloris, qui super omnes alios colores delectat, et confortat visum: unde signat divinitatem Christi. Glossa: *Divinitas viret, et pascua praebet suis: 1. Petri 1. In quem desiderant angeli prospicere. Et sardinis.* Sardis est lapis pretiosus rubri coloris: unde signat humanitatem Christi rubricatam sanguine passionis: *Isaiae 63. Quare ergo rubrum est vestimentum tuum?* etc. et in his duobus consistit hominis beatitudo. Augustinus *in lib. de spir. et an. Propterea Deus factus est homo* etc. Talem ergo describit Christum, qui per omnia ostendatur esse desiderabilis: ut per eum sustineantur gratanter omnia adversa, de quibus infra dicit: *Cant. 5. Et totus desiderabilis. Et iris.* Hic de circumstantibus sedem. Loquitur autem haec visio hic, et in sequentibus de Christo ad similitudinem iudicis, et sedis eius; quia sedes eius solet circumdari quibusdam ornatibus, et prudentes, et reverendi senes adstant ei, et locus est pulcher et spatiosus. Ostenditur autem hic Ecclesia vallari duplici beneficio Dei. Primo munimine divinae protectionis, qua fideles proteguntur contra mala. Secundo directione salubris informationis, qua dirigitur ad declinanda vitia, et eligenda bona, *Et in circuitu sedis.* Dicit igitur, *Et iris*, idest divina propitiatio: *Erat in circuitu sedis*, idest circumdabat ecclesiam tamquam protegens: *Psal. Et Dominus in circuitu populi sui.* Irin idem est quod pax: iris enim fuit posita in signum pacis inter Deum, et homines: *Gene. 9. Arcum meum ponam in nubibus, et erit signum foederis inter me, et terram:* unde iris signat divinam propitiationem ad fideles, quam exhibet eis per gratiam baptismi, ratione cuius non deest baptizatis fidelibus, cuiusmodi baptismus signatur in iride, per colorem caeruleum, qui attestatur abundantiam aquae in nube, et per virtutem sanguinis proprii, qui signatur per rubrum colorem iridis Vel per hunc duplicem colorem potest intelligi duplex iudicium, scilicet praeteritum per aquam, in quo Dominus suos protexit; et futurum per ignem, in quo Dominus salvabit: *Psal. Sperantes autem in Domino misericordia circumdabit.* Nota iterum quod recte per iridem signatur misericordia Christi ad fideles: quia sicut exponit Haymo, generatio iridis est ex subintratione radii in nubem aquosam. Nubes Beata Virgo: *Isaias 19. Descendet Dominus sicut pluvia in vellus*, quae fuit aquosa, aquis gratiarum, in quam intravit radius aeterni Solis, scilicet Christi, ex cuius subintratione generata est iris, idest inde habita vis ad obtinendam pacem, et misericordiam ab ipso: *Ephes. 2. Ipse est pax nostra. Similis visioni smaragdinae*, hoc est dicere, Iris cum aspiciebatur, apparebat similis smaragdo: unde smaragdus idem signat quod iris, scilicet divinam benevolentiam ad genus humanum ratione viriditatis, quae visum confortat et delectat; similiter divina misericordia cor hominis recreat, cum considerat et confortat: *Eccle. 35. Speciosa misericordia Dei in tempore tribulationis.* Item in spirituali ratione viridis coloris, qui est color aqualicus, signat baptismum: per colorem rubrum signat sanguinem dominicum. Per quae duo transit ad nos protectio divinae propitiationis. Vel per rubrum colorem dona Spiritus sancti in baptismo suscepta quae igne spirituali rubere faciunt animam. De baptismo *Infra 7. Nolite nocere terrae, et mari, neque arboribus, quoadusque signemus servos Dei nostri in frontibus suis.* Et de sanguine *Exodi 12. Cum viderit sanguinem* etc. *Et in circuitu.* Hic primo describitur ipsa doctrina; secundo dispensatores doctrinae, *Et supra thronos.* Dicit igitur, *In circuitu sedis*, idest ad protectionem ecclesiae sive fidelium. Scriptura enim protegit in tentationibus, deinde informat ad cavendum malum, et adhaerendum bono: *Proverb. 30. Omnis sermo Dei ignitus clypeus est. Sedilia.* Sedilia dicuntur libri utriusque testamenti, quia in eis debet anima sedere, idest quiescere et pasci: *Psal. In loco pascuae ibi me collocabit:* unde Isidorus *in lib. 1. de sum. bon. Sanctarum Scripturarum altitudo quasi montes pascuae sunt, ad quos dum quisque iustorum conscendit, pascua indeficientis refectionis se invenisse gaudet. Vigintiquatuor:* non quia non sunt plures libri in utroque testamento; sed designantur sub numero patrum, sive doc-

torum utriusque testamenti. Talis itaque numerus ponitur librorum propter numerum doctorum, per quos dispensatur doctrina librorum: ipsi enim dicuntur vigintiquatuor sicut sequitur. Vel *vigintiquatuor sedilia* dicuntur libri veteris testamenti, qui sunt vigintiquatuor, si Ruth non computetur cum libro Iudicum, sed per se, nec Threni cum libro Ieremiae: si enim cum illis computentur non sunt nisi viginti duo, sicut dicit Hieronymus *in prolog. sup. lib. Regu. Et super thronos vigintiquatuor*, scilicet super illa sedilia, idest in superiore parte Scripturae, scilicet in intelligentia spirituali sedent seniores, idest doctores veteris et novi testamenti, pastores, et rectores aliorum; unde beatus Paulus legem, et facta antiquorum considerabat mystice: *Galat. 2. Ego autem legi per legem* etc. Item *Galat. 4. Scriptum est, quoniam Abraham duos filios habuit.* Item *ad Hebraeos* ostendit se sedisse super legem per intellectum spiritualem. Dicuntur autem vigintiquatuor: nam per vigintiduo intelliguntur omnes patres, sive doctores veteris testamenti, propter dignitatem duodecim Patriarcharum. Ex quorum numero dedicatur duodenarius doctorum veteris testamenti. Sub duodenario intelliguntur similiter doctores novi testamenti, propter dignitatem duodecim Apostolorum; licet longe maior sit numerus utrorumque. Vel quia per doctrinam tum illorum, tum istorum informatur mundus, quantum ad quatuor partes orbis, in fide Trinitatis: tria enim quater faciunt duodecim. In descriptione autem sedentium dicuntur quatuor. Dicuntur enim, *Seniores*, per prudentiam: *Iob 12. In antiquis est sapientia. Sedentes*, per iustitiam: quia sic quiescunt, et meditantur in Scriptura sacra doctores, ut se ipsos districte iudicent, et per iustitiam exhibeant aliis exemplo, quod exhibent documento. Gregorius: *Dignum est ut cum aliena corrigimus, prius nostra metiamur. Circumamicti*, per medicinam seu temperantiam, ut ex omni parte doctor Scripturae sit circumvestitus indumentis medicinae; quae indumenta sunt plura: quia lingua, oculi, aures, et omnia membra debent medicina ornari: *Infra 8. Et in conspectu agni amicti stolis albis. Et in capitibus eorum*, idest in mentibus eorum: quia sicut caput est superior pars corporis, ita mens, scilicet superior pars animae dignior est in ipsa anima, et regit vires inferiores. *Coronas aureas.* Hoc dicitur propter victoriam ex virtute fortitudinis. Per coronas enim aureas, quas vidit in eorum capitibus, signatur victoria, quae obtinetur de vitiis: victoria enim corona solet dari: *Psal. Domine ut scuto bonae voluntatis tuae coronasti nos.* Et dicuntur coronae aureae propter pretiositatem, quia pretiosissimum est vincere bella peccati. Vel propter caritatem, quae per aurum intelligitur, per quam vitia vincuntur: *Cant. ult. Fortis est ut mors dilectio.* Aliter. Per sedilia possunt intelligi minores utriusque testamenti; unde Glossa: *Minor ecclesia* etc. et ponuntur in hoc numero propter numerum suorum rectorum super quos sedent rectores per auctoritatem praesidendi, et vigilantiam regendi, sicut signatur *Lucae 2. Et pastores erant* etc. Caetera non mutantur. *Et de throno.* Hic agit de his quae procedebant a sede, quae sunt tria, scilicet fulgura miraculorum. *Et de throno*, idest ecclesia, sive de eis in quibus Deus sedet. *Procedit*, idest procedebant: loquitur pro tempore quo vidit visionem. Item dicit *Procedit* de praesenti, quia ita fit in ecclesia quantum ad figuratum spirituale. *Fulgura*, scilicet miraculorum, quae terrent, et illuminant: *Psal. Fulgura multiplicasti* etc. *Et voces*, admonitionum, scilicet de vitandis malis, et augendis bonis, et desiderandis praemiis: *Cant. 2. Vox tua dulcis. Et tonitrua*, arguitionum et comminationum: *Psal. Vox tonitrui tui in rota. Et septem.* Hic agitur de his quae in conspectu sedis; et haec sunt ea per quae perducitur ecclesia ad salutem. Et specialiter duo tanguntur. Primo gratia quae a Deo offertur; unde dicitur, *Et septem lampades*, idest septem dona Spiritus sancti, quae illuminant, et claritatem donant, ad modum lampadis. *Ardentes*, per effectum, quia accendunt: *Iud. 7.* legitur quod Gedeon, et sui lumine lampadarum adiuti sunt, ut nocte vinceret hostes. *Ante thronum*, idest sedem, scilicet ecclesiam, quia gratia donorum omnibus qui sunt sedes Dei, parata est: *1. Petri 1. Sperate in eam quae vobis offertur gratiam.* Secundo sacramentum, quod per hominem dispensatur: Deus enim et per se immediate infundit gratiam, et per remedia sacramentalia ordinat et regit ecclesiam. Specialiter autem ponit sacramentum baptismi. *Et in conspectu sedis*, idest in evidentia ecclesiae. Baptismus enim est sacramentum necessitatis; et ideo debet haberi prae oculis, ut et parvulis detur, et adultis, non regeneratis. Item in conspectu sedis, quia commune est omnibus. Item omnes debent tantam gratiam recogitare, ne sint ingrati suo regeneratori: *Zach. 13. Erit fons patens domui David, et habitantibus Hierusalem in ablutione peccatorum et menstruatae. Mare.* Triplex est effectus baptismi. Primus est sinceritas a culpa: baptismus enim a culpa purificat, et ideo dicitur mare. Mare dicitur lavatorium; et vocatur mare propter continentiam multae aquae, sicut in templo Salomonis positum est mare, ut ibi sacerdotes abluerentur, *3. Reg. 7.* Unde per mare intelligitur baptismus humanus in immunditia: *Act. 3. Baptizetur unusquisque vestrum in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum: et accipietis donum Spiritus sancti.* Secundus claritas, innocentia, sive sapientia, quia baptismus clarificat animam ad cognoscendum Dominum per fidem; et ideo dicitur, *Vitreum: Sap. 1. Clara est et quae* etc. Tertius, firmitas contra vitia, maxime quando gratiae baptismali susceptae cooperatur homo sustinendo viriliter adversa; et ideo dicitur, *Simile crystallo:* sicut ex aqua fit crystallus per consolidationem, ita infirmi et fluidi fiunt per gratiam baptismalem prius susceptam, firmi et solidi, si ei strenue cooperentur; et ideo illud mare dicitur simile crystallo: unde Ambrosius *in lib. 2. de sacr. Cum mergeris, mortis suscipis, et sepulturae similitudinem, adhaeres clavis Domini nostri Iesu Christi, adhaeres ne te diabolus possit abstrahere.* Habet igitur baptismus vim ablutivam, clarificativam, et solidativam. Vel *Mare* potest intelligi Scriptura, quae habet triplicem effectum praedictum, quia verbum Domini mundat: *Ioan. 15. Iam vos mundi estis propter sermonem meum.* Item clarificat: *Psal. Praeceptum Domini lucidum.* Item firmat: *Psal. In corde meo abscondi eloquia tua ut non peccem tibi*, ideo dicitur mare. *In conspectu sedis* dicitur, quia frequenter meditandum est in Scriptura: *Psal. Sed in lege Domini voluntas eius.* Item comparatur vitro: quia vitrum ostendit rem, sed non plene, similiter et Scriptura consimi-

li ratione crystallo, quia propter unum signatum ponitur multiplex comparatio. Item in mari potest intelligi sensus historicus, in vitro sensus moralis, in crystallo sensus allegoricus, ratione dignitatis maioris, et in his per consequens potest intelligi anagogicus, quia per hunc triplicem est via ad quaerendum aeterna. Sic ergo patet efficacia praedicantium in fulgoribus miraculorum; patet etiam praedicationis materia in vocibus et tonitruis: patet etiam gratia per quam praedicant, quia per septem dona. Item unde praedicant, quia de lege divina. *Et in medio.* Hic agitur de his quae in medio sedis sunt, et in circuitu, scilicet de quatuor animalibus quae vidit in visione secundum figuram. Primo autem ostenditur numerus animalium. Secundo multiplicitas oculorum, *Plena oculis.* Tertio figura singulorum, *Et animal primum.* Quarto numerositas pennatum, *Et quatuor animalia.* Quinto vox resonantium, sive laudantium, *Et requiem.* Dicit igitur, *Et quatuor animalia*, scilicet Evangelistae, secundum beatum Gregorium, qui comparantur animalibus, propter proprietates animalium quae conveniunt eis quantum ad Evangelia, quae scripserunt, sicut post sequetur. *Erant.* Vel *vidi in medio*, ad disponendam ecclesiam: sicut paterfamilias est in medio familiae, ad disponendum, et regendum. *Et in circuitu*, ad protegendum tamquam murus cingens civitatem: per doctrinam enim scriptam ab Evangelistis et regitur, et protegitur ecclesia: regit ut recte vivat; protegit ne succumbat. De quatuor animalibus *Ezech. 1. Et de medio eius similitudo quatuor animalium. Plena oculis*, idest plena caelesti cognitione, et salubri consideratione. *Ante*, quantum ad bona tenenda: *et retro*, quantum ad vitia et vana contemnenda: *Philip. 3. Quae quidem retro sunt.* Et futuris quae ante sunt loquuntur, ut de primo adventu Christi, et secundo, ut patet in Evangeliis. *Et animal primum simile leoni*, quasi dicat, primum animal habebat figuram leonis. Per illud animal intelligitur Marcus; tum ratione praedicationis dictae, in qua Dominus rugiit quasi leo, quem in principio describit; tum ratione resurrectionis, in qua eius fortitudo apparuit, quam clarius caeteris Marcus describit: *Infra 5. Vicit leo de tribu Iuda.* Per *Vitulum*, Lucas. Agit enim de Christo quantum ad immolationem passionis: vitulus enim erat animal aptum ad immolandum. Lucas autem statim incipit a sacerdotio. Christus namque ipse sacerdos et hostia in passione. Per *Hominem*, Matthaeus: quia nascentem Dominum plenius describit, *Liber generationis* etc. Per *Aquilam, Ioannes*: quia caeteris altius volans de ipsa divinitate amplius quam alii scripsit. *In principio erat Verbum.* Gregorius *sup. hunc loc. Per aquilam quae cunctarum avium visum acie superat, signatur Ioannes, qui volando terram deseruit; quia per subtilem intelligentiam interna mysteria Verbum videndo penetravit.* Aliter per haec animalia possunt praedicatores designari; et hoc sub numero tali, quia de quatuor Evangeliis extrahitur eorum praedicatio. Vel propter quatuor quae debent praedicare, scilicet credenda, agenda, vitanda, desideranda. Vel propter quadrifidam praedicationem de Christo. Debet igitur quilibet praedicator esse leo per fortitudinem: *Proverb. 30. Leo fortissimus bestiarum* etc. Vitulus per mortificationem: *1. Cor. 9. Castigo corpus meum.* Homo per discretionem, ut non habeat actus insipientiae: *Prov. 4. Oculi tui recta* etc. Aquila per contemplationem: *Iob 38. De longe contemplatur escam.* Oportet etiam quilibet fidelis esse leo per fortitudinis magnanimitatem: *Prover. 12. Manus fortium* etc. Vitulus per vitae austeritatem: *Rom. 12. Obsecro vos per misericordiam Dei* etc. Homo per mansuetudinis lenitatem, quia homo est animal natura mansuetum: *Psal. Et exaltabit mansuetos in salutem.* Aquila per desiderii sublimitatem: *Philipp. 1. Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo.* Christus etiam per haec animalia intelligitur, ut habetur in Glossa. Sed quare hic ponitur leo, cum *Ezech. 1.* ponatur facies hominis? Item quare dicit *Quasi hominis*, cum Christus vere sit homo? Gregorius *sup. hunc loc. Ipse homo est, quia naturam nostram veraciter suscepit.* Respondeo. *Ezech. 1.* ordinantur animalia secundum ordinem historiae. Unde primo ponitur figura hominis, quia Matthaeus agit de humanitate, quae primo consideratur in Christo, et per eam ascenditur ad divinitatem. Ioannes vero attendens illas figuras iam impletas, sequitur ordinem causalitatis, respectu fidei nostrae; et ideo primo ponit leonem, quia ex praedicatione Christi, et resurrectione habet ortum multiplicatio fidei. Ad aliud dicendum, quod non ideo dicit *Quasi hominis*, quia non fuerit verus homo; sed quia figura quam vidit, non erat figura veri hominis, quia tunc non vidit vera animalia, sed imaginaria. Item Christus fuit verus homo, quia veram naturam hominis habuit, et etiam poenam; tamen non habuit naturam peccatricem, sed similem peccatrici ratione poenalitatum. *Et quatuor animalia* etc. quilibet enim Evangelistarum habuit sex bona spiritualia, quibus se, et alios provehebat ad sublimia. Duae alae fides certa, et operatio perfecta quantum ad proprium meritum; intelligentia Scripturarum, et zelus animarum, quantum ad informationem aliorum: caritas ad Dominum, et desiderium supernorum: haec enim sex floruerunt in ipsis. Quia vero necessaria est vigilantia, multa replicat de multiplicitate oculorum. *Et in circuitu*, quantum ad exterioris conversationis innocentiam in exemplum, quoad proximum, contra quosdam quibus dicitur *Malach. 2. Vos autem recessistis* etc. *Et intus*, quoad internae conscientiae munditiam, in meritis quoad Deum: *Psal. Omnis gloria eius filiae regum ab intus. Plena oculis*, propter vigilantiam magnam. Gregorius *sup. hunc loc. Quisquis exteriora sua honeste disponit, sed interiora negligit, in circuitu oculos habet, sed intus non habet. Sancti vero omnes et exteriora sua circumspiciunt, ut bona de se exempla praebeant, et interiora sua vigilanter attendunt; quia sese irreprobabiles interni iudicis obtutibus parant.* Vel *Plena oculis*, idest rationibus. *In circuitu*, per historiam quasi in superficie. *Intus*, per allegoriam, ut cum legitur cum Dominus satiavit quinque millia etc. Item praedicatores qui per quatuor animalia intelliguntur, habent sex alas: scilicet legem naturalem, legem Moysi, doctrinam Prophetarum, Evangelium, documenta Apostolorum, eruditiones doctorum, sicut Augustini, Gregorii: ex his enim debet sumi totius praedicationis fundamentum. Vel modo praemisso de Evangelistis, debet etiam quilibet fidelis habere sex alas, quibus volatur ad aeterna; fidem scilicet, et operationem, quantum ad Deum: iniuriarum remissionem, et bonorum largitio-

nem, quantum ad proximum: abstinentiam et laborem, quantum ad seipsum. *Et in circuitu* etc. ut supra. *Et requiem* etc. Haec quantum ad vocem laudantium. Et primo ostenditur continuitas in laudando. Secundo tenor sive forma laudis, *Sanctus*. Tertio associatio aliorum ad laudandum, *Et cum darent illa*. Dicit igitur, *Et requiem non habebant*, animalia illa, idest praedicatores, idest non cessabant: non est intelligendum quod labor esset, sed notatur continuatio in laudando: et hoc ipsum est in Deo quiescere. *Die ac nocte*, idest in prosperis, vel adversis. Quidam laudant Deum in prosperis: *Zach. 11. Benedictus Dominus, divites facti sumus: Psal. Benedicam Dominum in omni tempore.* Vel *Die ac nocte*, idest continue. *Dicentia: Sanctus, sanctus, sanctus.* Hic ostenditur forma laudis; et tangitur multiplex laus. Primo ostenditur in personis Trinitas. Secundo in essentia unitas, *Dominus*. Tertio in dominando aeternitas, *Qui erat*. Quarto in essendo immutabilitas, *Et qui est*. Quinto in retribuendo aequitas, *Et qui venturus est. Sanctus sanctus sanctus:* ter dicitur propter trinitatem personarum. Sanctus vero dicitur, ut ad sanctitatem invitemur; sine qua nihil est acceptum ei, qui censetur nomine sanctitatis: *Levit. 11. Sancti estote, quia ego sanctus sum.* Haec autem fides de Deo uno et trino fuit antiquorum et novorum: et haec animalia possunt intelligi praedicatores utriusque testamenti, qui videlicet praesident subditis ad regendum non solum praedicando, sed vigilando per officium pastorale. Gregorius *sup. hunc loc. Una fuit fides veterum et novorum patrum, et omnipotentem Deum trinitatem crediderunt.* Ecce namque Ioannes in revelatione sua dicit, quatuor animalia in caelo clamantia Sanctus sanctus sanctus Dominus Deus omnipotens. Dominus, notatur unitas essentiae, quia non dicitur domini dii. Dominus, praesidentia, quia omnibus dominatur: *Hester 12. Dominus omnium es* etc. Deus, natura: *Psal. Vacate et videte, quoniam ego sum Deus:* hoc est nomen similiter excelsum, nomen amabile, reverendum, et magnificandum: *Infra 15. Magna et mirabilia tua Domine Deus omnipotens* etc. *Quis non timebit te Domine, et magnificabit nomen tuum? Omnipotens*, infinita potentia, et pertinet ad unitatem essentiae. Praemittitur autem dominatio, licet divinitas prius habeat considerari: quia per notitiam universalis dominationis est via ad cognitionem divinitatis. Praeterea Dominus et omnipotens additur ad manifestandum vim huius nominis Deus: *Infra 19. Audivi quasi vocem tubae* etc. *Qui erat*, quando scilicet mundus nondum erat: unde notatur esse sine principio: *2. Machab. 1. Domine Deus omnium creator omnipotens: et aeternus, et qui es immutabiliter.* Vel notatur dignitas singularis per omnia, in esse divino, respectu cuius omnia alia quasi non sunt: *Exod. 3. Qui est, misit me ad vos. Et qui venturus est*, ad iudicandum, quia tota Trinitas iudicabit auctoritate, licet solus Filius corporaliter appareat, ut dicit Glossa *Isaiae ult. Ego autem opera eorum, et cogitationes venio ut congregem cum omnibus Gentibus* etc. Sed quomodo venire potest, qui ubique est? *Ierem. 23. Caelum et terram ego impleo.* Respondeo. Est venire secundum locum; et sic Christus secundum humanitatem veniet ad iudicium. Item secundum manifestationem, vel effectum, sive sit effectus misericordiae, sive iustitiae; et sic, non primo modo veniet Trinitas, quia se per effectum iustitiae manifestabit. *Et cum darent.* Hic ostenditur associatio aliorum ad laudandum, scilicet iudicum sive praesidentium, qui iunguntur praedicatoribus in divina laude. Et primo ostenditur reverentia in facto. Secundo laus sive magnificentia in verbo, *Dicentes dignus.* Item in facto ostenditur reverentia tripliciter. Primo quantum ad prostrationis humiliationem. Secundo quantum ad adorationis devotionem, *Et adorabant.* Tertio quantum ad coronarum oblationem, *Et mittebant.* Dicit igitur, *Et cum darent illa animalia* etc. idest praedicatores, quorum est per quatuor mundi partes seminare doctrinam. *Darent*, praedicando ubique: *Gloriam*, idest laudem, magnam scilicet de dono fidei: *Et honorem*, de merito bonae operationis: *Psal. Afferte Domino gloriam et honorem: Et benedictionem*, de praemio supernae retributionis. *Tob. 13. Benedicite Dominum omnes electi eius. Sedenti super thronum.* Haymo: *Christo suae ecclesiae praesidenti. Viventi in saecula saeculorum*, idest aeternaliter: *Supra 1. Et ecce sum vivens. Et procidebant*, idest humiliabant se: *Psal. Procidamus ante Deum, ploremus coram Domino Deo nostro. Viginti quatuor seniores*, idest omnes patres, sive iudices et rectores utriusque testamenti. *Ante sedentem in throno*, idest in conspectu, sive ad beneplacitum Christi, vel ipsius Trinitatis regnantis, et quiescentis in ecclesia: quia tam in veteri quam in novo testamento praedicantibus, magnificantibus Deum, alii patres praesidentes populo ac regentes, se reddunt conformes in magnificando ipsum Deum. *Et adorabant viventem in saecula saeculorum*, referentes de acceptis gratias, vel instantes pro accipiendis: *Infra 19. Adoraverunt Deum. Et benedicebant viventi*, quia ille est adorandus, qui solus per se est immortalis, et a quo alii: *1. Timoth. ult. Qui solus habet immortalitatem. Et mittebant coronas suas ante thronum.* Sic vidit in visione, et per hoc signatur quod victorias vitiorum prorsus debemus Deo attribuere, in conspectu suae bonitatis, qua sedet super ecclesiam regens et praesidens: per coronas enim illas victoria tentationum designatur: *1. Cor. 4. Quid habes quod non accepisti?* Gregorius *sup. hunc loc. Sancti viri quicquid in se inspiciunt immortalis gratiae, donum esse cognoscunt, eique de accepto munere debitores fiunt: qui et praeveniendo dedit eis bonum velle, et subsequendo concessit bonum posse. Ante thronum.* Potest etiam hic notari exemplum: *1. Cor. 14. Omnia ad aedificationem fiant.* Obiicitur: quia si totum est ex Deo. Ergo in nostris operibus nihil est ex nobis: ergo non meremur. Quid est ergo quod dicit Apostolus *2. Timoth. 4. In reliquo reposita est mihi corona iustitiae?* etc. Respondeo. Dicendum quod omnia bona nostra sive naturalia, sive gratuita indistincte sunt a Deo: *1. Cor. 3. Quid habes quod non accepisti?* et si aliquod bonum facit homo, illud bonum ideo fit ab homine, tamen non ut ab homine, sed quia illud sibi datum est a Deo: et ideo totum est recte et proprie ab Ipso Deo operante; quandoque aliquid per hominem, non sicut auctorem, sed sicut ministrum: *2. Cor. 3. Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis.* Gregorius *sup. hunc loc. Auctoris sui gratiam negare convincitur, quisquis sibi tribuit quod operatur; et Deum*

negat, cum despecta gratia sibi vires boni operis arrogat. Ad illud quod obiicitur de merito, dicendum, quod bona quae agimus et a Deo sunt, et aliquo modo a nobis: a Deo, sicut dante et principaliter operante; a nobis, sicut cooperantibus gratiae eius: unde Gregorius: *Bonum quod agimus et Dei est, et nostrum: Dei, per praevenientem gratiam; nostrum, per obsequentem liberam voluntatem.* Tamen quia ipsum cooperari, et voluntas, et gratia cooperandi totum omnino est a Deo; ideo omnia et tota sunt a Deo: quia homo nihil prorsus habet a se, sed totum a Deo, ut dicit Apostolus, et Anselmus *in lib. de cas. diab. Dicentes dignus es.* Hic ostenditur laus in verbo. Et primo ostenditur Deus esse magnificandus. Secundo quod subditur ratio magnificandi, *Quia tu.* Dicit igitur, *Dicentes dignus es Domine*, per praesidentiam dominationis. *Deus noster*, per effectum creationis: *Accipere gloriam et honorem et virtutem:* quod supra dixit benedictionem, idest laudem virtutis, distinguitur ut supra. Vel *Gloriam*, idest laudem gloriosam, ratione tuae bonitatis: *et honorem*, ratione sapientiae: *et virtutem*, idest laudem virtutis, ratione potestatis Item Haymo: *Gloriam accepit quando tertia die resurrexit. Honorem*, quando ascendit. *Virtutem*, quando omnia subiecta sunt ei: *Psal. Omnia subiecisti sub pedibus eius. Quia*; quasi dicat: Vere dignus es magnificari: *Quia tu*, potest intelligibiliter sermo dirigi ad Filium, vel ad totam Trinitatem, quae sola creavit omnia. *Creasti omnia: Eccle. Unus est altissimus creator omnium omnipotens.* Contra. Quaedam fiunt de materia. Respondeo. Omnia sunt creata, idest de novo facta, vel immediate, ut ea quae in principio mundi facta sunt simpliciter ex nihilo, ut angelus, caelum empyreum, et prima materia; quaedam mediate, ut ea quae sunt ex materia. Illa enim materia prima facta fuit ex nihilo, ex qua est omnis alia materia particularis. *Et propter voluntatem tuam erant*, in aeterna dispositione. *Et creata sunt*, ex tempore: *Ioan. 1. Quod factum est* etc. Tangitur igitur eius potestas, cum dicitur *Creasti omnia*. Bonitas, cum sequitur, *Et propter voluntatem tuam.* Ex voluntate fuit quod voluit disponere ab aeterno, quae crearet in tempore. Sapientia, cum subditur, *Erant*, Glossa in arce, idest in sapientia Dei. Item bonitatis et sapientiae efficacia: quia quod disposuerat, non remansit inane; unde subinfertur, *Et creata sunt.* Quaeritur. Haymo: *Si erant*, quomodo creata sunt? Respondeo dicendum, erant in praedestinatione omnipotentis artificis, et creata sunt in opere visibili.

CAPUT. V.

Et vidi in dextera sedentis supra thronum librum scriptum intus et foris, signatum sigillis septem. Et vidi angelum fortem, et praedicantem voce magna: Quis est dignus aperire librum, et solvere signacula eius? Et nemo poterat, neque in caelo, neque in terra, neque subtus terram aperire librum, neque respicere illum. Et ego flebam multum, quoniam nemo dignus inventus est aperire librum, nec videre eum. Et unus de senioribus dicit mihi: Ne fleveris, ecce vicit leo de tribu Iuda, radix David, aperire librum, et solvere septem signacula eius. Et vidi, et ecce in medio throni, et quatuor animalium, et in medio seniorum agnum stantem tamquam occisum, habentem cornua septem, et oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei, missi in omnem terram. Et venit, et accepit de dextera sedentis in throno librum. Et cum aperuisset librum, quatuor animalia, et vigintiquatuor seniores ceciderunt coram agno, habentes singuli citharas, et phialas aureas plenas odoramentorum, quae sunt orationes sanctorum: et cantabant canticum novum, dicentes: Dignus es Domine accipere librum, et aperire signacula eius: quoniam occisus es, et redemisti nos Deo in sanguine tuo, ex omni tribu, et lingua, et populo, et natione, et fecisti nos Deo nostro regnum, et sacerdotes, et regnabimus super terram. Et vidi, et audivi vocem angelorum multorum in circuitu throni, et animalium, et seniorum, et erat numerus eorum millia millium, dicentium voce magna: Dignus est agnus qui occisus est accipere virtutem, et divinitatem, et sapientiam, et fortitudinem, et honorem, et gloriam, et benedictionem. Et omnem creaturam quae in caelo est, et super terram, et subtus terram, et quae sunt in mari, et quae in eo: omnes audivi dicentes, Sedenti in throno, et agno, benedictio, et honor, et gloria, et potestas in saecula saeculorum. Et quatuor animalia dicebant: Amen. Et vigintiquatuor seniores ceciderunt in facies suas, et adoraverunt viventem in saecula saeculorum.

CAPUT. V.

Et vidi. Secunda pars est huius visionis, in qua videtur liber in dextera sedentis super thronum. *Supra 2.* ostendit Ioannes se vidisse Christum quiescentem in ecclesia, et regnantem, et ordinantem ipsam; hic autem ostendit se vidisse dispositionem, qua ab aeterno Deus disposuit genus humanum redimere, quae non poterat impleri nisi per Christum; postea vero in tertia parte visionis ostendit dispositionem ipsam esse completam per eundem patientem pro salute hominum. Dividitur autem haec pars in quatuor: In prima agitur de visione libri; in secunda de visione angeli praedicantis, *Et vidi angelum*; in tertia de desolatione Ioannis lamentantis, *Et ego flebam;* in quarta de allocutione senioris consolantis, *Et unus.* In prima iterum primo ostendit ubi vidit. Secundo quid vidit, *Librum.* Tertio sub qua dispositione vidit, *Signatum.* Dicit igitur, *Et vidi in dextera*, idest Filio, per quem Pater omnia fecit: *Ioan. 1. Omnia per ipsum facta sunt. Sedentis*, scilicet Patris per praesidentiam, inhabitationem, et gubernationem. *Super thronum*, scilicet ecclesiam: *Psal. Deus sedet super sedem sanctam suam. Librum*, idest divinam dispositionem de hominis redemptione: ipse enim Filius est ars sive sapien-

tia Patris, in qua omnia sunt disposita: *1. Cor. 1. Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam. Scriptum intus:* quia Deo totum cognitum plene: *Et foris*, secundum quod ostendebatur hominibus manifestandum; quia prophetis antiquis patribus fuit a Deo revelata divina dispositio in tempore complenda. Vel secundum Glossam obscure manifestantur in veteri testamento, aperte in novo: *Ezech. 2. Vidi, et ecce manus missa* etc. *Signatum*, idest sigillatum, idest clausum, sicut aliquid sub sigillo clauditur. *Sigillis septem:* quae infra determinantur, scilicet de equo albo, rufo, et nigro, etc. *Infra 6.* Vel quod vidit librum sub septem sigillis, potest intelligi multiplex mysterium humanae reparationis et salutis; scilicet incarnatio sive conceptio, nativitas, passio, descensus ad inferos, resurrectio, ascensio, adventus ad iudicium. Loquitur autem ad similitudinem alicuius principis tenentis in manu librum clausum, et expectantem aliquem sibi dilectum et specialem, per quem coram aliis publice legatur. Vel liber ille est secundum beatum Gregorium Scriptura sacra, in qua scripta latebat divina dispositio de humano genere redimendo. *In dextera* etc. ut prius: quia Filius est lumen nostrum illustrans nos per Scripturam. *Scriptum intus*, per intellectum spiritualem quantum ad sapientes: *Foris*, per intellectum literalem quantum ad simplices. Vel *Intus*, quantum ad vetus testamentum quod occulte agit de redemptione hominis: *Foris*, quantum ad novum, ubi aperte. Vel aliter. Gregorius: *Intus, quoniam invisibilia promittit; foris, quia visibilia praeceptorum suorum rectificatione disponit: intus, quia caelestia pollicetur; foris autem, quia terrena et contemptibilia, qualiter sint vel in usu habenda, vel ex desideriis fugienda praecipit. Signatum sigillis septem*, hoc est universis obscuritatibus sive omnium mysteriorum intus latentium plenitudine conscriptum. Vel septiformi Spiritu qui Scripturam condidit clausam, et ipse aperuit. Vel septem sigilla possunt intelligi septem modi loquendi in Scriptura, scilicet modus historicus, modus tropicus, allegoricus, anagogicus, figurativus, ut in figuris veteris testamenti, et sic in hoc libro, et in parabolis, ut cum dicitur Christus petra, et huiusmodi. Item modus absolutus, scilicet quando res accipitur cum magno pondere et impleatione, ut *Exodi 3. Qui est misit me.* Item dignativus, ut, cum ex magna dignatione Dei ad iustos dicitur aliquid magnum, ut *Psal. Ego dixi, Dii estis:* et *1. Cor. 6. Qui adhaeret Deo, unus spiritus est.* Sed cum loquatur pro statu ante humanam reparationem, ut patet ex sequentibus, quomodo dicitur liber scriptus foris, idest apertus in novo testamento, cum ante reparationem hominis nec divina dispositio esset aperte hominibus manifestata, nec etiam Scriptura sacra? Respondeo dicendum, quod liber ipse non signat divinam dispositionem, vel sacram Scripturam pro statu ante hominis reparationem, sed quod librum in sua visione vidit scriptum foris, hic significabat manifestationem, non quae tunc esset, sed quae futura erat tempore gratiae: *2. Cor. 3. Nos autem revelata facie* etc. *Et vidi*. Hic ponitur visio angeli: et primo ostenditur desiderium antiquorum de redemptione hominis; secundo ostenditur impotentia creaturae ad opus creationis, *Et nemo*. Dicit igitur, *Et vidi angelum*, idest quemcumque de sanctis prophetis, qui erant Dei nuncii: *Fortem*, desiderio: vel fortem, longanimitate expectationis. *Et praedicantem*, idest praedicando loquentem. *Voce magna*, propter desiderium. *Quis est dignus aperire librum*, idest divinam dispositionem implere in opere humanae redemptionis: tunc enim manifestatur praeordinatio, cum impletur. Antiqui prophetae, et patres desiderabant adventum Redemptoris, et prae nimio desiderio dolebant de dilatione adventus; et licet expectarent redemptionem, tamen quidam ex eis quomodo et per quem fieret ignorabant, donec quibusdam antequam fieret revelatum est: *Luc. 10. Multi prophetae* etc. Vel librum aperire, ipsa impletione humanae reparationis, mysteria veteris legis expositione. *Et solvere signacula eius*, sicut supra multipliciter expositum est. *Nemo*, idest nulla creatura rationalis: *Neque existens in caelo*, ut angelus: *neque in terra*, ut homo in corpore: *neque subtus terram*, ut animae iustorum exutae: quia ante adventum Christi boni et mali descendebant ad inferos: *Iob 17. Si sustinuero, infernus domus mea est. Poterat aperire librum*, idest implere divinam dispositionem, redimendo mundum. *Neque respicere*, idest perfecte intelligere: quia aeternam illam dispositionem nulla creatura plene intelligebat, antequam impleretur. Vel *Aperire librum*, idest per effectum humanae reparationis exponere aliis secreta legis veteris, quae eiusdem reparationis dispositionem continet. *Neque respicere*, idest intelligere plene quoad se: quia nullus perfecte capiebat ante Christi adventum quanta esset gratia novi testamenti venturi, quae in veteri lege latebat. Gregorius *sup. hunc loc. Scripturam sacram solus Redemptor noster aperuit, qui homo factus moriendo, resurgendo, ascendendo, cuncta mysteria quae in ea fuerant clausa patefecit.* Nota quod ex hoc quod dicitur *subtus terram*, accepit argumentum Gregorius, quod infernus est sub terra. *Et ego.* Hic primo ostenditur lamentatio Ioannis. Secundo ordo lamentationis, *Quoniam*. Dicit igitur, *Et ego flebam multum*, compatiens necessitati communi: *Quoniam nemo dignus inventus est*, quia omnes peccatores: *Roman. 3. Omnes peccaverunt, et egent gloria Dei. Aperire librum*, idest divinam dispositionem, vel Scripturam sacram per actum redemptionis. *Nec videre*, idest perfecte intelligere: quia modus redemptionis, et gratia novi testamenti, licet intelligeretur a sanctis patribus, qui Christum incarnandum et passurum expectabant, tamen non perfecte. Iste fletus signat desiderium patrum. Nota Glossae *hic in persona. Et unus de senioribus.* Hic primo tangitur persona consolationis. *Et unus de senioribus*, de quibus supra *3.* idest aliquis de antiquis patribus sive prophetis, qui Christum venturum sciens consolatur alios. Secundo ostenditur consolatio Ioannis. *Dixit mihi: ne fleveris*, idest non dures in fletu, quia per considerationem prophetiae antiquorum patrum inveniri poterat consolatio: unde *Gen. penul. Non auferetur sceptrum de Iuda: Psal. Descendet sicut pluvia in vellus: Isaiae 33. Dominus iudex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster.* Tertio ostenditur materia sive causa consolationis *ecce* etc. Et primo ostenditur dignitas Redemptoris, *Ecce*. Nota est gaudii, vel propinquitatis. *Leo*, scilicet Christus, qui leo fuit incarnatione, qui et deitatem humanitate operuit, sicut cauda leo vestigia, ne diabolus, vel Iudae

divinitatem cognoscerent: *Isaiae 45. Vere tu es Deus absconditus.* Item leo in progressu vitae, qui audacter arguebat peccatores: *Proverb. 30. Leo fortissimus bestiarum, ad nullius pavebit occursum.* Item leo in passione, quia triumphavit de diabolo, sicut leo triumphat de aliis animalibus: *Num. 24. Non accubabit leo, donec devoret praedam.* Rursus quia leo dormit apertis oculis, et ipse mortuus est, divinitate vivente: *Num. 23. Accubans dormivit ut leo.* Item leo in resurrectione, quia tertia die resurrexit sic ut leo, cum mortuus natus sit, tertia die voce Patris suscitatur: *Genes. 49. Catulus leonis Iuda, ad praedam ascendisti fili mi,* hoc quantum ad passionem; *requiescens accubuisti ut leo*, hoc quantum ad resurrectionem. Item leo in aequitatis distributione: haec est enim leonis natura, quod leo humilianti se et prosternenti ad pedes suos mitem se praebet, stantem vero et rebellantem prosternit; sic facit Dominus: *1. Petri 5. Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* Item leo in iudicii districtione: *Amos 3. Leo rugiet, quis non timebit?* Secundo tribus regalis, quae ostenditur in generali, cum dicitur, *De tribu Iuda.* Hoc ad maiorem rectitudinem, et consolationem additur, ut non solum nasciturus ostendatur; sed etiam de qua tribu. Fuit autem Dominus de tribu Iuda, de qua fuit et Virgo Beata, ut habetur *Matth. 1.* et fuit conveniens ut Rex regum de tribu regia nasceretur: *Hebr. 7.* Manifestum est quod ex Iuda ortus est Dominus, de qua tribu nihil de sacerdotibus locutus est Moyses. Ostenditur etiam in speciali cum sequitur, *Radix David:* quia ipse est radix et principium procedens de stirpe David. Vel radix secundum divinitatem ipsius David, et etiam secundum humanitatem, scilicet inquantum credebatur incarnandus: quia inquantum credebatur incarnandus, ministrabat gratiam antiquis patribus, sicut radix ramis ministrat humorem. Augustinus *in Hyponost. Omnes sancti qui ante adventum fuere incarnationis Domini nostri Iesu Christi, fide non alia, nisi quae nunc est, salvi facti sunt.* Tertio ostenditur passio triumphalis. *Vicit*, idest diabolum vincet, scilicet per vim passionis: *Isaias 63. Ego qui loquor iustitiam. Aperire*, idest ad hoc aperiat librum, idest divinam dispositionem de redimendo genere humano, quam manifestavit, et esse piam, amandam, ac venerandam ostendit, cum ipsam redemptionem implevit. *Et solvere septem signacula:* de quibus et quorum solutione habetur *infra 6. Et vidi quod aperuisset.* Vel septem signacula sunt illa septem, sub quibus dispositum fuit ab aeterno redemptionem esse perficiendam, scilicet incarnatio, passio, descensus ad inferos, resurrectio, ascensio, adventus ad iudicium. Aliter. Librum; idest Scripturam sacram. Et solvere septem signacula eius, idest universa mysteria, sive secreta: quia cum in Scriptura legeretur de incarnatione, et passione, et resurrectione, et ascensione sub obscuritate, haec non plene intelligerentur, nisi implerentur: quod per solum Christum factum est. Gregorius *sup. hunc loc. Ipse librum aperuit, et signacula eius solvit, qui nascendo, moriendo, resurgendo, et ad caelos ascendendo, Scripturae sacrae nobis arcana patefecit. Et vidi.* Tertia pars est visionis, scilicet de agno aperiente librum. Hic enim ostenditur quomodo leo vicit, et quomodo completa est redemptio generis humani, de qua supra sermo fiebat.

Haec autem pars tria continet. Primum est descriptio aperientis. Secundum acceptio et apertio libri, *Et venit.* Tertium gratiarum actio pro redemptione generis humani, *Et cum aperuisset librum.* Apertor autem libri, scilicet Dominus Iesus describitur multipliciter. Primo quantum ad redemptionis generalitatem; unde dicitur, *Et vidi*, sicut ille senior praedixerat. *Et ecce.* Nota etiam praesentiae. *In medio throni.* Sic tangit ipsum corpus ecclesiae, quae est thronus, super quam sedet Dominus. Deinde tangit quaedam principalia membra Ecclesiae, scilicet et praedicatores; unde dicit, *Et in medio quatuor animalium*, idest praedicatorum, quorum est praedicare per quatuor partes orbis. Item etiam praesidentes sive pastores; unde sequitur, *Et in medio seniorum*, idest pastorum, qui debent esse maturi et vita, et sapientia. Per hoc quod vidit agnum sic in medio, ostensum est quod redemptionem fecit generaliter, quantum est de se: *2. Cor. 5. Et pro omnibus mortuus est Christus* etc. Secundo quantum ad innocentiae sanctitatem. *Agnum*, idest innocentem Christum: *Ioan. 1. Ecce agnus Dei.* Iste est agnus qui fuit victimatus pro liberatione hominum: *1. Petri 1. Non corruptibilibus auro vel argento* etc. Tertio quantum ad victricem pietatem. *Stantem*, in signum quod suos iuvare paratus est. Nota quod *supra 2.* vidit eum ambulantem. Item sedentem, *supra 3.* Item stantem, hic. Ambulat, dum dona distribuit. Sedet, cum merita diiudicat. Stat, cum se ad adiuvandum paratum demonstrat: *Act. 7. Ecce video caelos apertos* etc. Quarto quantum ad reparatam caritatem, ex qua mori voluit. *Tanquam occisum*, cum vere mortuus sit. Item si occisus, quomodo stans? Respondeo ad primum secundum Glossam, quod tamquam occisum dicitur: non quia non sit mortuus vere, sed quia mortuus secundum humanitatem, vivebat secundum divinitatem: vel quia horaria fuit eius mors, quia die tertia resurrexit. Vel *Tamquam* accipitur ut expressivum virtutis: sicut *Ioan. 1. Gloriam quasi unigeniti a Patre.* Ad aliud, quod stare ostensum est, quantum ad divinitatem; occisus quantum ad humanitatem. Vel quia ex morte est causa adiutorii. Quinto quantum ad dominativam potestatem. *Habentem cornua septem*, idest universam potestatem, quia per cornu potestas sive fortitudo signatur: *Danie. 7. Potestas eius potestas aeterna, quae non auferetur: Ps. Et dominabitur a mare usque ad mare.* Vel *Cornua septem*, idest universam victoriam iustorum, sive victoriam iustorum in septem aetatibus existentium: quia omnis iustorum victoria ab ipso est: *1. Cor. 15. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Iesum Christum Dominum nostrum.* Vel cornua sunt eminentiores iusti, ut habetur in Glossa. Sexto quantum ad communicativam sui bonitatem, quia ex bonitate communicat nobis dona Spiritus septiformis. *Et oculos septem*, idest spiritum septiformem in donis, sive dona Spiritus septiformis: quae dicuntur oculi, quia animam oculatam, et videntem ac illuminatam reddunt: *Zach. 3. Super lapidem unum, septem oculi sunt. Qui sunt septem Spiritus Dei;* quasi dicat: Per illos septem oculos signatur Spiritus septiformis in donis quae misit Dominus in omnem terram, quantum in se fuit, quando per Apostolos, et discipulos omnibus gratiam Spiritus sancti obtulit ad illuminationem

animarum : quia in omnem terram exivit sonus eorum. Sed quaeritur, quare Senior praedicens mysterium reparationis, vocat leonem, Ioannes vero nominat agnum, referens visionem? Respondeo. Quia superius agebatur de impotentia hominum, et angelorum ad humanam reparationem implendam; et ideo ibi Christus, qui potens fuit ad eandem reparationem, recte leo dicitur, in iudicium potestatis. Ioannes vero, quia de eius potestate sub nomine leonis tetigerat, eius sanctitatem, et innocentiam voluit ostendere; et ideo agnum nominavit : quia per hoc monstratur quod non pro se, sed pro homine passus est. Item de hoc quod dicitur, *Qui sunt septem Spiritus Dei missi in omnem terram*, quia Spiritus sanctus ubique est, ergo mitti non potest. Ambrosius *in libr. de Spir. sanct. Spiritus sanctus non habet circumscriptam virtutem, qui in omnibus et ubique semper est*. Item cum plurimi remanserint infideles, quomodo missus est Spiritus sanctus in omnem terram? Respondeo. Missio in creaturis multa importat, scilicet minoritatem missi respectu mittentis; mutationem loci; auctoritatem mittentis respectu missi; intentionem alicuius effectus vel alicuius facti, si sit missio ordinata. Minoritas non notatur in Spiritu sancto, cum dicitur mitti a Patre, et Filio in corda hominum : aequalis enim est Patri, et Filio, quia idem Deus : tres enim personae coaeternae sibi sunt, et coaequales; quia Pater, et Filius quicquid habent dant Spiritui sancto procedenti, et ideo minor esse non potest. Item nec mutatio loci, quia ubique est. Sed auctoritas ostenditur in Patre, et in Filio, respectu Spiritus sancti, cum dicitur mitti, quia ab eis procedit : et ideo ab utroque mittitur. nec ex illa auctoritate sequitur quod sit minor : quia illa auctoritas non potest esse minoris virtutis, secundum rationem originis : unde Augustinus *in libr. de Trin. Non ideo arbitrandum minorem esse Filium, quia missus est a Patre, nec ideo minorem Spiritum sanctum, quia et Pater eum misit et Filius; sive enim propter visibilem creaturam, sive potius propter principii commendationem, non propter inaequalitatem, vel paritatem, vel dissimilitudinem substantiae in Scripturis haec posita intelliguntur*. Similiter in missione quartum intelligitur, scilicet intentio alicuius boni. Dicitur enim mitti ratione iustificationis, et illuminationis internae, et ratione inhabitationis, ut scilicet inhabitet in anima ut in suo templo. Nota tamen quod missio, de qua hic loquitur, non intelligitur missio completa, quantum ad omnes habitatores terrae, quod scilicet omnibus fuerit datus Spiritus sanctus ; sed quod omnibus fuerit oblatus, dum Apostoli in omnem terram verbum fidei portaverunt. Vel potest dici quod in omnem terram missus est, quantum ad aliquos qui de omni terra crediderunt, et susceperunt Spiritum sanctum. Per hoc patet ad secundum. *Et venit*. Hic agitur de acceptione libri, et innuitur apertio. *Et venit*, scilicet agnus ad cognitionem hominum per carnem quam assumpsit. *Et accepit librum*, idest potestatem sive auctoritatem libri aperiendi. *De dextera sedentis in throno*, idest a se Deo, ipse homo. Ipse enim secundum quod homo auctoritatem et virtutem redimendi genus humanum habuit a se ipso inquantum Deus. Et est intelligendum quod librum aperuit, quia scilicet mortem sustinuit, et sic est divina dispositio completa, et sacra pagina reserata; unde sequitur, *Et cum aperuisset*. Sed quare potius ostensus est accepisse a se inquantum Deus, quam a Patre, vel Spiritu sancto? Item quare Pater potius dicitur sedere super thronum? Respondeo ad primum, quod hoc est, quia ipse Filius est incarnatus ad redimendum genus humanum, et ipse incarnatus dabat suae virtutem humanitati ad negotium reparationis humanae : et ideo potius dicitur ipse secundum quod homo accepisse librum a se Deo, quia nulla alia persona est ad redemptionem incarnata. Unde Verbo recte appropriatur datio libri, licet a tota Trinitate librum acceperit Christus homo. Vel quia in ipso Filio disponuntur omnia ab aeterno tamquam in arte et sapientia Patris, recte liber accipitur ab eo; unde supra eodem dicitur, quod *In dextera sedentis erat liber*. Vel si liber accipitur pro Scriptura, recte ei appropriatur cui et sapientia : *1. Cor. 1. Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam*. Ad aliud dicendum, quod est propter auctoritatem quae est in Patre, respectu Filii et Spiritus sancti; non quia sit dignior, vel potentior, cum personae sint sibi coaequales; sed quia origo, quia ab eo emanant, ita tamen quod totum accipiunt; et ideo est summa aequalitas. Vel quia ei appropriatur potentia : sedere autem in throno potentiam et imperium dicit, respectu creaturae, tamen tota Trinitas in throno sedet secundum virtutem. *Et cum aperuisset*. Hic ostenditur gratiarum actio; et primo ut est exhibita ab hominibus; secundo ut ab angelis, *Et vidi, et audivi*; tertio ut communiter ab omnibus, *Omnes audivi*. Gratiarum autem actio exhibita ab hominibus describitur multipliciter. Primo quantum ad reverentem humiliationem. *Et cum aperuisset librum*, idest divinam dispositionem implesset per actum redemptionis. Vel *librum*, idest Scripturam sacram. *Quatuor animalia*, idest universi praedicatores, quorum praecipue est Dei bonitatem magnificare. *Et viginti quatuor seniores*, idest praelati, sive iudices universi. De hoc magis dictum est supra. Ad tales pertinet extollere beneficia Dei. *Ceciderunt coram agno*, idest reverentiam dederunt cum humilitate, sentiendo de se humilia. Gregorius: *Origo virtutis humilitas est: illa in nobis virtus veraciter pullulat, quae in radice propria, idest in humilitate perdurat*. Coram agno dicit, quia ex consideratione Agni pro nobis passi oritur affectio humilitatis. Secundo quantum ad vitiorum mortificationem. *Habentes singuli citharas*, idest mortificationem vitiorum, et concupiscentiarum. In cithara est lignum, et chorda: per lignum signatur crux Christi, per chordas caro iustorum secundum diversa membra, ut sint plures chordae quae extenduntur in ligno, quando ad imitationem crucis austeritate, passionum dulcore, in auribus Dei melodiam reddunt : *Galat. 5. Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis*. Nota quod dicit *Singuli*, quia quilibet debet accipere poenitentiam sibi congruam: *Lucae 9. Si quis vult post me venire* etc. ad fugiendum autem voluptatem et mortificandam carnem efficaciter movet et adiuvat magnus amor ad Deum: unde Gregorius: *Vere Deum diligimus, si ad mandata eius nos a nostris voluptatibus coarctamus: nam qui adhuc per illicita desideria defluit, perfecte Deum non amat, quia ei in sua voluntate contradicit*. Tertio quantum ad virtuosam dilectionem. *Et phialas*, idest chorda lata per virtutem

dilectionis, quae se extendit ad inimicos diligendos. Phialae enim sunt quaedam vasa lata et lucida, ab hyali graece quod est vitrum latine. Latitudo debet esse amoris in affectu; lux caelestis cognitionis in intellectu: *Psal. Latum mandatum tuum nimis.* Gregorius: *Nihil Deo sine concordia placet. Aureas*, propter caelestem sapientiam, quae animam fulgere faciens dirigit ad diligendum et exhibendum debitum affectum, at ad servandum eandem contra bellum tentationum; vel contra iniurias sive molestias, et ad alia bona salutis: *Proverb. 12. Lex sapientiae fons vitae.* Vel *Aureas*, dum propter Deum diliguntur inimici, vel omne quod diligitur, quia ex hoc dilectio inimicorum. Et amicorum, et ipsius Dei habet pretium et valorem apud Deum; scilicet cum propter Deum diliguntur, sicut aurum dat vasi valorem et decorem. Gregorius: *Si quis qualibet amat, sed propter Deum non amat, caritatem non habet, sed habere se putat.* Caritas autem vera est, cum et in Deo diligitur amicus, et propter Deum diligitur inimicus. Quarto quantum ad orationis devotionem, *Plenas odoramentorum*, idest devotarum orationum. Oratio enim maxime et principaliter in corde: talis phiala multum placet in oculis Dei, idest mens plena et affluens orationis devotione. Et ideo ipsa oratio odoramentum dicitur, quia ad modum thuris odoriferi ascendit ad Deum, et in eius facie suaviter redolet: *Psal. Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo;* ut exponens subdit *quae sunt* per significationem: *Orationes sanctorum*, idest iustorum, quia tales sunt efficaces: *Proverb. 15. Longe est Dominus ab impiis, et orationes iustorum exaudit.* Quinto quantum ad laudis magnificationem. *Et cantabant.* Et primo describitur haec laus quantum ad iucunditatem, quae erat tum ex parte laudantium; unde cantus vocatur: *Et cantabant*, idest cum cantico et gaudio dicebant, *Canticum*; tum ex parte materiae laudis; unde dicit, *Novum*: quia de novo quod contigit, quia inventus est qui librum acciperet et aperiret. Item quia facta est novitas in genere humano prius vetusto, et ideo canticum est novum: et ita iucundum. Novus Rex, nova lex. Novus Dux, nova lux. Nova sunt omnia: *Psal. Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit.* Secundo describitur quantum ad tenorem. *Dicentes: Dignus.* Ubi primo magnificatur quantum ad dignitatem ex parte sui. Secundo quantum ad caritatem sive bonitatem respectu nostri, *Quoniam occisus.* Dicit igitur, *Dicentes: dignus es Domine:* Dominum vocant, quia servos se agnoscunt. propter emptionem: *1. Cor. 6. Non estis vestri, empti enim estis pretio magno:* unde serviendum est ei: *Colos. 3. Domino Christo servite. Deus*, dominus, per potestatem dominationis, *Deus* per essentiam deitatis; hoc enim confitetur devotio fidei de Christo, scilicet imperium potestatis, et naturam deitatis; et ex hoc exurgit in dulcissimum affectum: quia tantus ac talis ipse qui Deus est, tantum se humiliaverit, tantam caritatem exhibuerit: *Roman. 12. Qui est Deus benedictus* etc. *Dignus es accipere librum*, divinae dispositionis, sive sacrae Scripturae, Sed hic est dubitatio; quia iam librum acceperat agnus, ut supra dicitur. Quomodo ergo dicitur dignus accipere? Item iam occisus erat, et ita iam librum non solum acceperat, sed etiam aperuerat. Quid ergo est quod dicitur? Respondeo. Potest dici quod iam librum dispositionis divinae, sive Scripturae sacrae acceperat, quantum ad auctoritatem redimendi hominem, ut supra dictum est in litera. Item et quantum ad ipsius redemptionis exequutionem, quia librum iam aperuerat: iam enim occisus erat, sicut sequitur; sed nondum acceperat librum quantum ad completionem eius quod de divina dispositione, siva Scriptura sacra complendum erat, scilicet quantum ad sigillorum apertionem, quae nondum erat facta. Loquitur enim haec visio pro statu ecclesiae primitivae, post passionem antequam facta essent ea quae dicuntur in capite sequenti: unde sequitur de sigillorum apertione *infra 7.* quasi dicat: Cum iam tam ineffabilem caritatem exhibueris, quod nos tuo sanguine redemisti, et per ipsam redemptionem reges, et sacerdotes fecisti: *Dignus es*, ut quod restat compleas, idest sigilla aperias; quod de nullo alio dici potest. Per praedicta patet responsio ad obiecta. Vel potest intelligi de acceptione libri iam facta: et hoc modo per hoc quod dicitur *Dignus es accipere librum*, notatur praesens responsum, sicut *infra sod. Dignus es accipere virtutem.* Glossa *immunitatem* a *peccato.* Et tamen illam acceperat, et secundum hoc est sensus *Dignus es* etc. quasi dicat: Vere dignus eras librum accipere quem accepisti, et solvere signacula, idest mysteria sive secreta eiusdem libri manifestare, propter caritatem et pietatem quam tunc habebas; sed nondum ostendebas, quam iam manifestasti. *Quia occisus es;* et ista secundum hunc modum ponitur consequens pro antecedenti, scilicet effectus caritatis pro ipsa caritata. Dicit enim dignus es, ac si pro praesenti illo tempore in quo librum accepit dignus fuisti accipere de dextera sedentis in throno. Sed sic lequitur non sine causa: quia adhuc eadem dignitas manebat, quia eadem caritas, et bonitas quae erat ratio illius dignitatis. *Quoniam occisus* es etc. idest quia maximam caritatem et pietatem habebas, quam prius latentem ostendisti. *Quoniam occisus es.* Sic ergo magnificatur quantum ad dignitatem ex parte sui. Secundo magnificatur quantum ad bonitatem sive caritatem respectu nostri, quia manifestavit quod dignus fuerat accipere librum; unde sequitur, *Quoniam* etc. Bonitas autem, et caritas eius manifestata est in sua passiene, per quam sumus redempti: unde primo ostenditur passio salutaris; secundo fructus sive effectus passionis. *Et redemisti*: qui effectus est duplex, scilicet humana reparatio per pretii solutionem. Item reparatorum nobilitatio per gratiae collationem, *Et fecisti.* Dicit igitur, *Quoniam*; quasi dicat: Vere dignus es quoniam etc. expone et intellige iuxta primum, vel secundum modum praemissum. *Occisus es:* hoc autem fuit ex ineffabili et inaestimabili caritate: *1. Ioan. 3. In hoc cognovimus caritatem Dei, quoniam ille pro nobis animam suam posuit.* Rependenda est ergo ei dulcis dilectio: unde beatus Bernardus *in libr. De dilig. Deo: Dignus plane qui redemit, praesertim si advertatur, quis, quos, quantum amaverit. Et redemisti nos*, qui sub peccato, et sub manu diaboli captivati eramus: *Matth. 20. Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare. Deo*, idest ut Dei essemus, qui diaboli eramus servi: et ideo non debet homo convertere redemptionem in opus diaboli, quae facta est ad opus Dei: *1. Cor. 6. Non estis vestri: empti enim estis pretio magno; glorificate* etc. *In sanguine tuo*, qui est pretium impretiabile;

1. Petri 1. Non corruptibilibus auro, vel argento etc. et ideo cavendum est, ne fiat per peccatum iniuria tanto amatori: quia cum magna esset iniuria, magna esset vindicta: *Hebr. 10. Horrendum est incidere in manus Dei.* Ut autem ostendatur latitudo, et efficacia redemptionis, subiungitur: *Ex omni tribu.* Haec sic possunt distingui. Nam tribus dicitur secundum remota principia generationis: et dicitur tribus a tribus ordinibus, ut in tribus filiis Noe, *Gnes. 6.* In tribus autem ordinibus unius tribus sunt septuaginta duae; unde sequitur, *Et linguis*, idest ex eis qui in uno idiomate communicant. Item in una lingua sunt multi populi, sicut in una provincia sunt multi populi secundum diversas partes regionis; unde sequitur, *Et populo.* Item in uno populo quandoque sunt diversae nationes, idest homines diversarum nationum, sicut legitur *Act. 2. Erant autem in Hierusalem habitantes viri religiosi, ex omni natione quae sub caelo est. Nationes.* Dicitur hic multitudo hominum secundum diversas patrias in quibus nati sunt. Vel natio potest hic notare conditionem hominum in qua sunt, ut servus, liber, nobilis, ot ignobilis; et ita ad ostendendum efficaciam passionis, descenderunt per gradus a tribu ad linguam, et sic ulterius: *1. Ioan. 4. Pater misit Filium suum Salvatorem mundi.* Sed dubitatio est, quare dicit Deo: quia etiam existentes sub peccati iugo, sunt sub divina dominatione. Item quare sit talis distinctio inter Christum, et Deum: *Tu redemisti nos Deo*; cum ipse sit Deus unus cum Patre, sicut praemittitur, *Dignus es Domine Deus* etc. Respondeo. Ad primum dicendum, quod de divina dominatione super homines est loqui dupliciter, aut quantum ad dominium potestatis ex parte Dei, aut quantum ad subiectionem voluntatis ex parte hominis. Primo modo ante redemptionem erant homines subiecti divinae dominationi, quia Deus et bonorum, et malorum Dominus est, velint nolint: *Hester 12. Deus omnium es.* Sed non secundo modo, scilicet per voluntariam subiectionem: quia quasi tunc omnes serviebant erroribus, vel aliis peccatis: *Lucae 1. Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem plebis suae*: et sequitur: *Ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi*; et sic loquitur hic. Item dominatio divina potest esse super homines. Dicit autem communicante domino peccati: quia omnis *qui facit peccatum, servus est peccati*, *Ioan. 8.* aut non. Primo modo ante reparationem dominabatur Deus hominibus, quia subiecti erant homines domino peccati omnes universaliter, secundum aliquem modum: scilicet vel quantum ad culpam; vel quantum ad poenam, sive reatum poenae, ad minus scilicet carentiae divinae visionis: *Roman. 5. Omnes peccaverunt* etc. Post reparationem autem super eos qui perfecte sibi adhaerent, dominatur secundo modo, scilicet quia culpa mortalis eos non premit, nec reatus poenae sensibilis, nec reatus carentiae divinae visionis: *Rom. 6. Exhibete vos Deo* etc. Sequitur, *Peccatum enim vobis non dominabitur*: et quantum ad hoc loquitur hic cum dicit, *Redemisti nos Deo*, ut scilicet nobis non dominetur, nisi Deus; qui ante iugo peccati subiiciebamur: *Rom. 13. In hoc enim Christus mortuus est, et resurrexit, ut et vivorum, et mortuorum dominetur.* Ad secundum dicendum quod hoc propter carnem assumptam propter quam etiam ipse Christus differebat a se Deo: et sic quod dicitur, *Deo*, potest intelligi de ipsa Trinitate. Vel propter personalem distinctionem quae est inter Filium, et Patrem, cui soli quandoque Scriptura attribuere videtur illud quod etiam aliis personis convenit, ratione auctoritatis: et sic hoc quod dicitur, *Deo*, stat pro Patre, iuxta hoc quod ism dictum est, intelligitur quod dicitur *Ephes. 5. Omnis fornicator, aut immundus* etc. Item obiicitur de hoc quod dicitur, *Ex omni tribu* etc. quia dicitur *2. Cor. 5. Et pro omnibus mortuus est Christus.* Ergo non debuit dici quod ex omni tribu, sed omnem tribum. Respondeo. Dicendum de redemptione facta per passionem Dei, est loqui dupliciter; aut secundum sufficientiam, et sic passio redemit omnes, quia quantum est de se, omnes liberavit: omnibus enim redimendis et salvandis sufficiens est, etiam si essent infiniti mundi, ut dicit Anselmus *2. libro Cur Deus homo capit 14.* aut secundum efficientiam, et sic non omnes redemit per passionem, quia non omnes adhaerent redemptori: et ideo non omnes habent efficaciam redemptionis; et sic accipitur quod hic dicitur simpliciter, et illud *Matth. 26. Hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Et fecisti.* Hic ostendit nobilitatem reparatorum per gratiae collationem. Ostenditur autem dupliciter iustorum dignitas: scilicet dignitas regalis in superando vitia, dignitas sacerdotalis in agendo bona. Primo ergo tangitur nobilitas dignitatis regalis, *Et fecisti nos Deo nostro regnum*, idest tales per gratiam, ut regnemus per triumphum de vitiis, ut Deus regnet in nobis. Sed quare Dicit *Regnum* potius quam Reges? Respondeo. Per hoc signatur perfectio triumphi de vitiis. Item quia per hoc plus importatur, scilicet quod nos contra vitia potentes sumus: et sic regnamus. Item quod Deus in nobis regnat. Secundo nobilitas dignitatis sacerdotalis, *Et sacerdotes*, idest tales qui Deo offeramus nos, et omnia nostra in sacrificium, et pro aliis oremus: *Supra 1. Fecisti nos regnum, et Sacerdotes* etc. Tertio fit replicatio primae nobilitatis, scilicet regalis, quis per illam conservatur alia dignitas: quia nisi vincatur peccatum, omnia foedantur; unde sequitur, *Et regnabimus super terram*, idest super terrenitatem: unde de iustis dicit Gregorius: *In moribus reges sunt, quia se ipsos regere sciunt.* Vel *Super terram*, viventium: *Rom. 5. Abundantiam gratiae* etc. *Et vidi.* Hic ponitur gratiarum actio, secundum quod est exhibita ab angelis. Tria autem continet haec pars. Primum est laudantium descriptio: tum quantum ad dignitatem, tum quantum ad locum, tum quantum ad numerositatem secundum eorundem devotionem, *Voce magna dicentes.* Tertium laudis tenor, *Dignus.* Dicit igitur, *Et vidi*; quasi dicat, Non solum vidi praedicatores ex suo officio testificantes beneficium humanae reparationis; sed etiam angelos: et hoc est quod dicit, *Et vidi, Et audivi vocem angelorum multorum.* Gaudent enim angeli de humana reparatione; cum gaudeant etiam de uno peccatore poenitentiam agente, *Lucae 15.* Angelorum, inquam, existentium, *In circuitu throni*, idest ecclesiae: *Et animalium*, idest praedicatorum: *Et seniorum*, idest pastorum aliis sapienter et mature praesidentium, quia

tam super minores, quam supra maiores custodes vigiiant angeli: *Psal. Montes in circuitu eius. Erat numerus eorum millia millium*, idest plurima millia; quasi dicat eorum numerus erat maximus: tali enim modo loquendi designatur multiplicitas numerositatis: sicut et *Dan. 5. Millia millium* etc. Sed obiicitur, quia dicit *Vidi* etc. cum vox sit invisibilis. Item numquid angeli habent vocem? quod sic, videtur per haec verba. Item *1. Cor. 12. Si linguis hominum loquar, et angelorum*. Contra, quia non habent organa vocis. Respondeo ad primum. Haymo? *Vox videri non potest, sed videre ponitur pro intelligere: Supra 1. Et conversum sum ut viderem vocem*. Vel vidit angelum, audivit vocem. Ad aliud dicendum, quod vox loquendo proprio est sonus sensibilis prolatus organo corporali. Unde proprie vocem non habent angeli, nisi quando assumunt corpora. Potest tamen eorum locutio quam habent secundum se, dici vox, scilicet vox spiritualis: in ipsis enim est locutio spiritualis, quae fit ad alios angelos, per quosdam nutus spirituales, quos habent loco vocis. Unde Damascenus *2. libr. capit. 3. Lumina intellectualia sunt angeli, non lingua et auditu indigentia, sed et sine sermone voce prolato tradentia sibi invicem consilia et intelligentias*. Si ergo angelus loquatur angelo, vel animae sine corpore assumpto, utitur nutibus spiritualibus pro voce. Locutio autem angeli ad Deum est cogitatio, vel desiderium expressum. Unde laus angelorum sine corpore assumpto est admiratio divinae bonitatis: unde dicit Gregorius *sup. hunc loc. Aliter loquitur Deus ad angelos, aliter angeli ad Deum: Deus angelis loquitur, cum eis voluntas eius intima videndo manifestatur; angelorum vox in laudem conditoris, est ipsa admiratio intimae contemplationis*. Ad illud quod dicitur in litera dicendum, quod vox illa quam audivit, non fuit corporalis, sicut nec visio. Ad aliud dicendum, quod proprio loquendo angeli de sua natura non habent linguas, quia lingua est instrumentum corporeum, sed secundum quendam modum dicuntur habere linguas, quia suo modo spirituali loquuntur. Item obiicitur, quia dicit: *Numerus*. Contra. *Iob 25. Nunquid est numerus militum eius?* Respondeo. Simpliciter sunt angeli sub numero: *Sapient. 9. Omnia in mensura et numero;* sed nobis est ille innumerabilis, propter multitudinem: et sic accipitur illud *Iob. Voce magna dicentium:* quia de re magna, et magna devotione affecti, admirando divinam bonitatem. Gregorius *sup. hunc loc. Per hoc quod super semetipsos respiciunt, in motum admirationis surgunt. Dignus*. Ponitur hic tenor laudis: et primo ponitur laus per relationem ad differentem statum Christi; secundo per relationem ad subiectionem creaturae multiplicitatis, *Et omnem creaturam*. Quantum ad differentem autem statum Christi ponitur multiplex laus. Primo quantum ad statum incarnationis, circa quam posuit, et dicuntur tria. *Virtus*, quantum ad corpus, quia non habuit in corpore fortitudinem: unde est infirmitas corporalis, et culpa originalis in anima: *Divinitatem*, quantum ad verbum unitum; *Sapientiam*, quantum ad animam. Secundo quantum ad passionem et fortitudinem. Tertio quantum ad resurrectionem; circa quam duo tanguntur, scilicet Claritas, *Honorem*. Item impassibilitas, *Gloriam:* haec duo sunt in corpore glorificato principalia. Quarto quantum ad ascensionem, *Et benedictionem:* quia tunc complementum divinae benedictionis accepit quantum ad humanitatem. Vel *Benedictionem*, propter exaltationem ad dexteram Patris. Dignus est accipere virtutem, ut ex parte carnis non sit infirmitas inclinans ad peccatum. Glossa, *Immunitatem a peccato*. Augustinus *10. libr. sup. Gen. Nec caro sua erat caro peccati, sed similitudo carnis peccati. Et divinitatem*, per unionem, idest dignus est unione sui, idest suae humanitatis ad divinitatem. Ipse verus Deus est, licet passus et mortuus secundum carnem fuerit: *Isaiae 45. Vere tu es Deus absconditus*. Sed quomodo dicitur, *Dignus es accipere virtutem, et divinitatem*, cum iam in incarnatione accepisset? Item quare dicit Glossa, *de congruo*, non de merito? Respondeo. Ad primum potest dici quod praesens confusum notatur, et intelligitur illud *dignus es* etc. pro statu incarnationis, sicut et illud supra *dignus es Domine Deus accipere librum* etc. sic autem loquitur, quia eadem dignitas manebat in Christo. Vel potest sic intelligi *Accipere*, idest quod accepisti, *Dignus es*, semper habere: et hoc est, quia libero arbitrio nihil distortum unquam commisit, et boni usus perfectionem habuit plenissimam: et iste sensus intellectivus confirmatur ex hoc quod adiungitur, *Qui occisus est*. Per hoc enim videtur dici dignus qui occisus est, sicut et supra *Dignus es Domine Deus* etc. *quoniam occisus es* etc. Ad aliud potest dici quod Christus ex parte carnis, et animae dignus fuit de congruo, propter singularem sinceritatem, et donorum plenitudinem unione ipsius carnis et animae ad divinitatem, ex qua fuit plena immunitas a peccato in tota eius vita, et fortitudo, et sapientia; tamen illam unionem non meruit, ut in unitate personae uniti Filii Dei singulariter assumpta esset. Si autem secundum modum praemissum intelligatur illud quod dicitur in litera, dignus est accipere, idest acceptam habere semper, potest intelligi Glossa sub hac ratione: quia Christus inquantum homo, dignus est semper habere illam unionem, et quae ea sequuntur dignitate congrui: quia cum nihil offensae umquam commiserit, et plenitudinem meritorum, et perfectam caritatem habuerit, quam in passione ostendit, non congruit illam unionem dissolvi. Sicut autem nullum meritum se umquam proprie loquendo potuit extendere ad ipsam unionem; sic potest dici quod nec ad eiusdem conservationem. Si autem obiiciatur contra primum modum intelligendi Glossam, quod simul fuit conceptio carnis, et creatio animae, cum ipsa unione utriusque dignitatis fuerit ad unionem. Item sinceritas, et donorum plenitudo simul fuerint cum illa unione: ergo per hoc non fuit dignitas ad unionem praedictam. Respondendum est, quod simul fuerunt haec omnia simultate temporis, non naturae: prius enim ordine naturae intelligitur res, et similiter eius dispositio qua unitur. *Et sapientiam*, per quam omnia novit, etiam secundum quod homo: *Lucae 2. Puer autem crescebat, et confortabatur plenus sapientia. Et fortitudinem*, per quam diabolum stravit: *Iob 9. Si fortitudo quaeritur, robustissimus est. Et honorem*, et in resurrectione admirabilem claritatem. *Gloriam*, per impassibilitatem: *Psal. Gloria et honore coronasti eum Domine. Et benedictionem*, in ascensione, ut supra expositum est.

Vel *Benedictionem*, quia per ascensionem suam nobis ingressum vitae paravit: propter nos enim ascendit; et ideo bene dicendum est ei: *Hebr. 6. Praecursor pro nobis introivit Iesus.* Gregorius: *Dominus Iesus Redemptor noster per mortem ac resurrectionem ascensionemque suam, nos ad immortalitatem, et ad superna gaudia reduxit. Et omnem creaturam*, idest subiectionem, et laudem omnis creaturae: tum creaturae rationalis quae vel est in caelo; unde dicitur, *Quae in caelo est*, ut angeli, et animae beatae: vel super terram; unde sequitur, *Et quae super terram*, ut homines mortales: aut sub terra; unde subditur, *Et subtus terram*, scilicet animas exutas, quae in inferno sunt, et daemones: *Philipp. 2. Dedit illi nomen quod est super omne nomen:* tum creaturae irrationalis; unde sequitur, *Et mari*, idest subiectionem maris: *Et quae in eo sunt*, ut pisces, quia Christus homo omnibus dominatur. Et si posset fieri, dignum esset ut ipsum mare, et quae sunt in eo, et omnia alia irrationabilia et rationabilia pro humana redemptione ei gratias cantarent: unde et pro redemptione tunc nondum facta, sed futura dicitur *in Psal. Laudent illum caeli et terra, mare* etc. Loquitur autem de mari; quia magna creatura, et multum apparet in eo divina potentia; unde *in Psal. Qui descendunt mare in navibus etc. ipsi viderunt mirabilia eius.* Vel *Virtus* dicitur quantum ad tentationum exsufflationem. *Divinitas*, quantum ad ineffabilem unionem, ut dictum est. *Sapientia*, quantum ad modi exquisitionem: *Iob 26. Prudentia eius* etc. *Fortitudo*, quantum ad ipsam redemptionem, sive passionem, ut prius dictum est. *Honor*, quantum ad magnificam resurrectionem. *Gloria*, quantum ad sublimem ascensionem. *Benedictio*, quantum ad fidelium multiplicationem, in qua magis et magis effertur benedicendus. *Omnes audivi*. Hic describitur gratiarum actio, quae est communiter exhibita ab omnibus; et primo ostenditur laudis exhibitio; secundo exhibitae confirmatio, *Et quatuor*. Dicit igitur, *Omnes audivi*, tam animalia, quam seniores, et angelos, ut esset laus plenior: *Psal. Benedicite Domino omnia opera eius. Dicentes sedenti in throno*, idest quiescenti et regnanti in ecclesia, scilicet Trinitati. *Et agno:* quia tam potenter diabolum in passione vicit, quia de sua resurrectione, et ascensione debetur laus toti Trinitati, et ipsi Christo secundum humanitatem, quia in omnibus procuravit nostram salutem. Ponitur autem secundum hoc prius laus pro ascensione, deinde pro resurrectione, tertio pro passione: quia magnificentia plus apparuit in ascensione, quam in resurrectione, et in utroque, quam in passione. Sed quare dicitur *Potestas sit sedenti in throno et agno?* Videtur enim frustra dictum: quia sine hoc est ei potestas, nec propter hoc habet potestatem, vel potestatis crementum. Respondeo. Hoc dicitur ad eius magnitudinem: non ut per hoc sit ei maior potestas, sicut nec nostra benedictio, vel laus ei dat aliquid; sed ut ostendatur esse potentissimus, et quia dignissime convenit ei potestas. Hoc autem ostenditur per modum optantis, propter vim et devotionem amoris, qui vult Deo, et diligit Deo omne quod ad excellentiam pertinet, et in hoc congratulatur. Hoc ergo dicitur ex amoris devotione, propter divinae magnificentiae magnificationem. Aliter possint intelligi haec. *Benedictio*, pro humana reparatione: *Luc. 1. Benedictus Dominus Deus* etc. *Honor*, pro infidelium conversione. *Gloria*, pro conversorum provectione in meritis: *1. Timoth. 1. Regi saeculorum immortali, invisibili, soli Deo honor et gloria in saecula saeculorum. Et potestas*, quasi dicat haec praedicta sint a nobis, per praeconium laudis. *Potestas* vero sit ei in se et per se. Potestas, inquam, in universali dominatione. Vel *Potestas* in virtuosa operatione, quia potest facere quicquid vult: *1. Paralip. ult. Tua est Domine magnificentia, et potestas, et gloria.* Et hoc totum sit: *In saecula*, consequutura: *Saeculorum*, quia aeterna est sua magnificentia: *1. Pet. 5. Ipsi gloria, et imperium in saecula saeculorum, Amen. Et quatuor.* Hic ponitur exhibitae laudis confirmatio, quae fit dupliciter, scilicet verbo; unde dicit, *Et quatuor animalia*, idest praedicatores, ut supra. *Dicebant amen:* hoc est, ita fiat. Vel *Amen*, quasi dicat: Verum est quod talis laus attribuenda est Deo. Praedicatorum est confirmare testimonium aliorum: *Isaias 43. Vere vos testes mei* etc. Item facto; unde sequitur, *Et viginti-quatuor:* et primo ostenditur reverentia in procidendo. *Et vigintiquatuor seniores*, idest omnes pastores, sive iudices: *Ceciderunt*, humiliando se, et referendo gratias reparatori hominum: talis casus bonus est, cum se pastor humiliat: *Eccle. 32. Rectorem te posuerunt, noli extolli* etc. Gregorius: *Potestas cum habetur, est cogitanda est ad utilitatem, et dissimulanda propter timorem. In facies suas*, idest in corda considerantes propriam infirmitatem. Per hoc notatur humiliatio mentis ad caelestia; non retro ad posteriora: *Daniel. 9. Consternatus cecidi in faciem meam.* Secundo devotio in adorando, *Et adoraverunt viventem in saecula saeculorum*, scilicet Deum Trinitatem. Ipse enim solus est dignus adoratione latriae: *Matth. 3. Dominum Deum tuum adorabis.*

CAPUT VI.

Et vidi quod aperuisset agnus unum de septem sigillis, et audivi unum de quatuor animalibus, dicens, tanquam vocem tonitrui: Veni, et vide. Et vidi. Et ecce equus albus, et qui sedebat super illum habebat arcum, et data est ei corona, et exivit vincens ut vinceret. Et cum aperuisset sigillum secundum, audivi secundum animal, dicens: Veni, et vide. Et exivit alius equus rufus, et qui sedebat super illum, datum est ei ut sumeret pacem de terra, et ut invicem se interficiant, et datus est ei gladius magnus. Et cum aperuisset sigillum tertium, audivi tertium animal dicens: Veni, et vide. Et ecce equus niger, et qui sedebat super illum, habebat stateram in manu sua. Et audivi tamquam vocem in medio quatuor animalium dicentem: Bilibris tritici denario uno, et tres bilibres hordei denario uno, et vinum, et oleum ne laeseris. Et cum aperuisset sigillum quartum, audivi vocem quarti animalis dicentis: Veni, et vide. Et ecce equus pallidus, et qui sedebat super eum, nomen illi Mors,

et infernus sequebatur eum : et data est illi potestas super quatuor partes terrae, interficere gladio , fame , et morte , et bestiis terrae. Et cum aperuisset sigillum quintum , vidi subtus altare animas interfectorum propter verbum Dei, et propter testimonium quod habebant, et clamabant voce magna , dicentes : Usquequo Domine , sanctus et verus , non iudicas , et non vindicas sanguinem nostrum , de his qui habitant in terra ? Et datae sunt illis singulae stulae albae ; et dictum est illis , ut requiescerent adbuc tempus modicum , donec compleantur conservi eorum, et fratres eorum qui interficiendi sunt , sicut et illi. Et vidi , cum aperuisset sigillum sextum : et ecce terraemotus magnus factus est, et sol factus niger tamquam saccus cilicinus : et luna tota facta est sicut sanguis , et stellae de caelo ceciderunt super terram , sicut ficus emittit grossos suos , cum a vento magno movetur : et caelum recessit sicut liber involutus : et omnis mons, et insulae de locis suis motae sunt; et reges terrae, et principes , et tribuni , et divites , et fortes , et omnis servus, et liber absconderunt se in speluncis , et in petris montium; et dicunt montibus et petris , Cadite super nos , et abscondite nos a facie sedentis super thronum, et ab ira agni, quoniam venit dies magnus irae ipsorum. Et quis poterit stare ?

CAPUT VI.

Et vidi. Quarta pars est huius partis , in qua agitur de revelatione mysteriorum: et agitur hic de apertione sigillorum , quae pertinent ad statum universalis ecclesiae. Dividitur autem in septem partes, secundum numerum sigillorum septem. Secunda pars ibi , *Et cum aperuisset sigillum secundum*. Tertia ibi, *Et cum aperuisset sigillum tertium*. Quarta, *Et cum aperuisset sigillum quartum*. Quinta ibi, *Et cum aperuisset sigillum quintum*. Sexta ibi, *Et vidi, et cum aperuisset sigillum sextum*. Septima , *infra 7. cap. Et cum aperuisset sigillum septimum*. Distinguuntur autem haec septem sigilla : quia quinque prima respiciunt statum ecclesiae praesentem, et praeteritum: duo sequentia pertinent ad futurum. Unde prima sic distinguuntur. Prima pertinet ad primam ecclesiae aedificationem , in tempore Christi, et Apostolorum , scilicet pro tempore conversationis Christi in mundo : et potest etiam extendi ad aedificationem ecclesiae per praedicationem Apostolorum post ascensionem Christi. Alia autem tria ad aedificatorum fidelium tribulationem. Quinta vero ad tribulatorum consolationem. Illa vero tria sic distinguuntur , quia primum ex illis tribus pertinet ad statum ecclesiae tempore martyrum : secundum in tempore haereticorum : tertium in tempore falsorum fratrum. Circa primum tria ponuntur. Primum est apertio signaculi. Secundum excitatio Ioannis ad videndum , *Et audivi*. Tertium tenor visionis, *Et vidi , et ecce*. Circa primum notatur ipsa apertio. Item actor apertionis , *Agnus*. Item gratia in apertione , quia homini erat occultum, nec per se cognosceret , quod notatur nomine sigilli, *Unum de septem sigillis*. Dicit igitur, *Et vidi*; quasi dicat: Ita vidi agnum accipere, et aperire librum. unde fideles et angeli gratias egerunt ei, nondum tamen signacula libri aperuerat. Et post vidi quod aperuisset : quia ante clausa erant, idest occulta hominibus , quae hic ostenduntur revelata de multiplici statu ecclesiae, hoc est de quo, priusquam fieret apertio , dicebatur *supra 5. Dignus es Domine Deus accipere librum , et aperire signacula eius. Agnus*. Ad agnum qui librum aperuerat per passionem pertinebat aperire signacula libri: de quo *Isaiae 16. Emitte agnum Domine. Unum de septem sigillis* , idest unum de occultis pertinentibus ad statum ecclesiae , de quibus *supra 5. Signatum sigillis septem :* et per hoc ostenditur eius gratia revelanda. Nota quod sub figuris fiebant Ioanni istae revelationes , sicut ipsa litera ostendit , et supra habetur in Prologo : unde in dextera sedentis in throno vidit librum cum septem sigillis , quem nullus poterat aperire , praeter agnum: pro cuius solutione multae gratiae sunt eidem exhibitae, ut supra habitum est. Deinde sicut hic refertur , vidit quod agnus aperuisset unum de illis septem sigillis , et unum de illis quatuor animalibus, quae prius viderat , vocavit eum ad videndum , et vidit equum album , et eius sessor tenebat arcum, et data fuit ei corona, et exiit ad vincendum. Iuxta hunc modum intellige in aliis quae sequuntur, per septem sigilla signari septem obscuritates, sive septem occulta, quae erant hominibus ignota de septem statibus ecclesiae. Primum fuit de primitiva statu ecclesiae per Christum praedicantem, et per Apostolos aedificata est. Secundum de persecutione ecclesiae tempore martyrum per infideles. Tertium de persecutione ecclesiae per haereticos. Quartum de persecutione ecclesiae per falsos fratres, et sic deinceps, ut infra habetur. Per apertionem septem sigillorum signatur manifestatio illorum occultorum praedictorum de septemplici statu ecclesiae , quae facta est per Agnum Ioanni , et per Ioannem Ecclesiae. Et fortasse eadem apertio sive manifestatio facta fuerat alicui de fundatoribus ecclesiae ; sed hoc describitur sub figura apertionis septem sigillorum. Sub apertione autem cuiuslibet sigilli comprehenditur illud quod sequitur, ut hic subiungitur, *Et vidi, et ecce equus albus*. Per quatuor animalia possunt intelligi quatuor Evangelistae, excitantes ecclesiam, cuius typum gerit Ioannes ad intelligendum. Vel quatuor praedicatorum ordines. *Et audivi unum de quatuor animalibus , tamquam vocem tonitrui* , idest eius vox erat quasi tonitrui. *Veni* , o Ioannes per maiorem attentionem , *Et vide* , quae tibi ostenduntur , scilicet ea quae sequuntur. *Et vidi , et ecce* etc. Per illud animal potest intelligi Ioannes, qui altissimum tonitruum fecit loquens de divinitate, per quam Agnus vicit , cum arcu Scripturae. Per secundum Lucas designatur per vitulum loquens de passione Dei , per quam habetur robur martyrum in passionibus. Per tertium animal signatur Matthaeus loquens de humanitate Domini : in qua multum erraverunt haeretici. Per quartum animal signatur Marcus loquens de dominica resurrectione , ex cuius consideratione confunditur hypocrisis ; quae gloria resurrectionis privat hypocritas. Vel secundum or-

dinem supra positum, per primum animal signatur Marcus, per leonem: ipse enim de praedicatione Christi, in qua Christus tanquam leo rugiit, loquutus est, per quem primum ecclesia condita est; et de eius resurrectione, in qua fortis et victor apparuit: *Supra 4. Animal primum simile leoni*. Per primum etiam animal intelligitur quartus ordo praedicatorum praedicantium de Christi doctrina, et resurrectione. Per quartum Ioannes agens de immensitate deitatis, cuius consideratio dissipat hypocrisim. *Tamquam vocem tonitrui*, quia dum praedicabatur per Apostolos in primitiva ecclesia Christi resurrectio, terror salubris fiebat in infidelibus Iudaeis. Oportuit enim in primitiva ecclesia, resurrectionem Christi recenter mortui praedicari, ut crederetur resurrexisse: *Act. 2. Dextera Dei exaltatus* etc. et sequitur: *His auditis compuncti sunt corde. Veni et vide*. Per hoc intelligitur, quod praedicatores primitivae ecclesiae convertendos invitabant. Glossa: *Primitivi sequentem ecclesiam invitabant*. Ioannes gerit hic typum ecclesiae, quantum ad illos qui per alios ad caelestem intelligentiam invitabantur. *Et vidi*. Hic ponitur tenor visionis. Et primo ponitur descriptio mystici corporis, sive membrorum ecclesiae. Secundo descriptio ipsius capitis, scilicet Christi, *Et qui sedebat:* primum per sedem; secundum per sedentem. Dicit igitur, *Et vidi*, supra in principio dicitur *Vidi* etc. Quomodo differt haec visio ab illa? Respondeo. Primo vidit indistincte; hic distincte et plane. Quid ante viderit ostendit, *Et ecce*. Ostendit illud quod sequitur fuisse in praesentis sub oculis. *Equus albus*. Equus dicitur in primitiva ecclesia praedicatores propter quatuor: scilicet propter ferocitatem in praeliando contra tentationes vitiorum, carnis, mundi, diaboli: *Iob 39. Exultat audacter, in occursum pergit armatis* etc. de equo, idest ecclesia, vel iusto, et maxime de praedicatore. Item propter officium in portando, quia iustus portat Deum per operationem: *1. Cor. 6. Glorificate, et portate Deum in corpore vestro*. Propter praedicationem, praedicando: *Acto. 9. Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum*. Item propter velocitatem in discurrendo: *Prov. 6. Discurre festina*. Item propter durabilitatem in obediendo: *Iacob. 3. Equis frena in ore mittimus: Ezech. 1. Ubi erat impetus spiritus* etc. Albus, propter sinceritatem innocentiae per baptismum, vel gratiam: *Psal. Asperges me Domine hyssopo. Et qui sedebat*. Hic describitur Christus quadrupliciter. Primo ut sessor ad regendum. *Et qui sedebat super illum:* hic est Christus qui insidet ecclesiae, sive in iustis per gratiam, inhabitat enim in eis, et regit eos: *Sap. 7.* secundum aliam literam: *Anima iusti sedes est sapientiae*. Haec autem sessio est mediante sella, scilicet iustitia vitae: *Psal. Iustitia et iudicium praeparatio sedis tuae*. Calcaria sunt timor quo declinatur malum, et amor quo agitur bonum. Secundo, ut armatus ad vulnerandum. *Habebat arcum*, idest Scripturam, quae percutit corda ut vulneremur amore: *Psal. Arcum suum tetendit, et paravit illum*. De hoc arcu tot procedunt sagittae, quot verba sacra: *Psal. Sagittae potentis acutae*. In arcu est lignum durum, et chorda mollis, quae flectit lignum: similiter in sacra Scriptura vetus testamentum, quod habet duritiam, et novum molle per gratiam et mitigans vetus. Per hunc arcum vulnerantur quidam ad mortem, per comminationem: *Deut. 32. Congregabo super eos mala;* quidam ad medelam, per amoris suggestionem: *Psal. Sagittas suas ardentibus effecit*. Hoc arcu quosdam vulneravit ad vitam, qui scilicet convertebantur: hoc est vulnus amoris: *Cant. 2.* secundum aliam literam; *Vulnerata caritate ego sum;* quosdam ad directionem, quos scilicet confutabat per Scripturam, sicut cum per illud *Psal. Dixit Dominus Domino* etc. probans Christum in lege promissum esse Deum. Et satanam repulit in tentatione per Scripturam, *Matth. 3.* Nobilis est talis arcus: *Eccle. 43. Vide arcum, et benedic eum qui fecit illum*. Tertio ut coronatus, ad alliciendum, *Et data est ei corona*, a Deo Patre, vel a tota Trinitate. *Ei*, secundum humanitatem; *Corona*, idest dignitas regalis ad praesidendum hominibus per obedientiam: *Psal. Ego autem constitutus sum Rex*. Dignitas haec, et honorificentia regis nostri debet allicere ad eius obsequium, et amorem. Bernardus: *Veni Domine Iesu, aufer scandala de regno tuo, quod est anima mea, ut regnes tu qui debes in ea*. Quarto ut fortis ad triumphandum, *Et exivit*, per effectum et manifestationem. *Exivit*, inquam, *sedens super equum*, idest processit per discipulos ad convertendum homines, videlicet ante passionem, et post ascensionem: ante passionem misit beatum Ioannem Baptistam, et discipulos quos ipse per se converterat, de quorum missione *Lucae 9.* et *10.* post ascensionem similiter misit eos: *Marci ult. Euntes in mundum universum. Vincens*, prius in Iudaeis, quibus fuit primo praedicandum: *Ut vinceret*, postea discipulos in Gentibus, quae postea sunt per discipulos conversae: *Act. 13. Audientes Gentes gavisae sunt* etc. Cum enim in lege promissus fuisset Christus Iudaeis, conveniens fuit, ut eis prius praedicaret, et sic multi conversi sunt; quibusdam autem manentibus in obstinatione, convenienter transierunt discipuli ad gentiles, *Acto. 13.* Vel *Vincens*, diabolum prius in se per arcum, et passionem: *Ut vinceret*, in membris, idest doceret nos suo exemplo, et iuvaret ad vincendum: *Supra 4. Vicit leo* etc. Haec igitur apertio primi sigilli, idest manifestatio primi status ecclesiae, scilicet quia Christus insidens ecclesiae, sive eius discipulis, simul cum eis praedicavit, et per arcum doctrinae, et passionem diabolum vicit, expellens eum de corporibus hominum. Et etiam potest hoc intelligi de praedicatione discipulorum post ascensionem, ut dictum est. *Et cum aperuisset*. Hic agitur de apertione secundi sigilli, quae pertinet ad statum persecutionis ecclesiae tempore martyrum per infideles, quod pertinet ad inordinationem respectu potentiae; sequens autem per haereticos pertinet ad inordinationem respectu sapientiae; subsequens autem, scilicet quarta persecutio per falsos fratres, pertinet ad inordinationem respectu bonitatis, seu gratiae. Primo autem tangitur sigilli apertio. Secundo excitatio ad videndum, *Audivi*. Tertio describitur ipsa visio, *Et exivit alius equus*. Dicit igitur, *Et cum aperuisset sigillum secundum*. Per quam apertionem signata est manifestatio obscuritatis pertinentis ad statum ecclesiae secundum, quae facta est Ioanni, et per ipsum ecclesiae: forsan etiam aliis facta fuerat illa manifestatio; et sic intellige apertionem aliorum sigillorum. *Audivi secundum animal dicens veni*, per altiorem considerationem: *Et vide*, illud quod sequitur. Per illud ani-

mal potest intelligi Lucas: qui praedicavit, et scripsit immolationem dominicae passionis, per cuius virtutem, et considerationem datur robur in persequutionibus adversitatum. Vel per illud animal intelligi potest ordo, sive caetus praedicatorum praedicantium dominicam passionem in robur contra adversa, quorum typum tenuit ipse Lucas: *Supra 4. Et secundum animal simile vitulo.* Tales invitant ecclesiam, quae per Ioannem intelligitur, ad intelligentiam spiritualem, *Veni, et vide.* Quod autem dicitur secundum animal, intelligitur non ordine temporis necessario, sed ordine visionis: ille enim ordo praedicatorum eodem tempore potest esse cum aliis. *Et exivit.* Hic ponitur ipsa visio. Et primo ponitur descriptio corporis, scilicet malorum, qui sunt corpus et membra, scilicet diaboli. Secundo capitis, *Et qui sedebat.* Dicit igitur, *Et alius*, praedicto contrarius: quia ille bonus, iste malus: alius, quia ille albus propter munditiam, iste rufus propter malitiam. *Equus*, scilicet caetus persequutorum, qui fideles persequebantur, sicut factum est tempore martyrum per tyrannos, et alios crudeles, et adhuc fit quandoque. Et dicitur equus, quia veloces ad malum: *Prov. 1. Pedes eorum ad malum currunt.* Item portant diabolum insidentem eis, sicut sequitur, *Et qui sedebat super eum.* Item propter ineptitudinem ad bonum: quia sicut est brutum animal, ita et ipsi sunt facti brutales: *Psal. Nolite fieri sicut equus et mulus.* Sic ergo perversi dicuntur equus, tum propter ineptitudinem ad bonum, tum propter velocitatem ad malum, tum propter subiectionem ad diabolum. *Rufus*, per quod signatur malitia crudelitatis, et effusio sanguinis: *Prov. 1. Et festinant ut effundant sanguinem innocentem. Exivit*, quia a conceptu cordis procedunt ad actum operis: *Psal. Concepit dolum, et peperit iniquitatem. Et qui sedebat.* Hic describitur nequitia capitis, scilicet diaboli, primo quantum ad iam habitam dominationem; secundo quantum ad amplioris dominationis promissionem, *Datum est.* Non potest autem ampliari eius dominatio, deiiciendo homines in peccato, nisi permittatur a Deo. Unde ibi primo ostenditur potestatis permissio; et hoc, tum quantum ad concordiam tollendam, tum quantum ad vitam extinguendam. Secundo ostenditur potestatis permissae magnitudo, *Et datus.* Dicit igitur, *Et qui sedebat super eum*, scilicet diabolus qui insidet perversis, sicut equo suo, ducens eos per devia: et per eos pugnat contra alios. De hoc Isidorus *in 3. lib. de sum. bono: Diabolus in electis non habitat: qui vero in corpore eius sunt, in ipsis habitat, quia ipsi sunt templum eius: Isaiae 10. Gabee sedes nostra.* Gabee interpretatur vallis, quia in eis qui peccata abscondunt quantum ad confessionem, sicut vallis occultat ea quae continet, et qui ad modum vallis in imo sunt, diaboli sedes sunt. *Datum est ei:* Glossa, *idest concessum a Deo; ut sumeret*, tolleret: *pacem de terra*, idest pacem temporalem, et pacem animi de cordibus terrae deditis. Multum laborat ad ponendam discordiam. Gregorius: *Valde caritatem nostram, idest amorem humilem, quem nobis vicissim impendimus timet, et concordiae nostrae invidet: quia hanc nos tenemus in terra, quam ipse tenere nolens amisit in caelo: Marci 9. Et pacem habete inter vos.* Item contra pacem animi pugnat: *Isaiae 57. Non est pax impiis, dicit Dominus. Et datum est*, facere per suggestiones: *Ut interficiant se invicem*, scilicet unus alium, scilicet gladio materiali. Ipse enim concitat bella et rixas, unde quandoque sequitur ut homines se invicem interficiant. Vel gladio persuasionis, dum unus alium corrumpit spiritualiter persuadendo mala: et totum fit diabolo suggerente, qui non tantum bonis, sed etiam malis nocere studet: *Abacuc 1. Semper interficere Gentes non cessat.* Mutatur autem modus loquendi, *Interficiant*, cum prius dixerit ut sumeret: quia per cursum vitae durat hoc malum. *Et datus est ei gladius magnus*, idest magna potestas truncandi et deiiciendi, quia ad multos et magnos deiiciendos, ut in Petrum, *Matth. 26.* et quantum ad multas et magnas persecutiones concitandas: *Iob 41. Non est potestas super terram.* Nota Glossae: *Videns hanc potestatem tentabat infideles de persecutione martyrum, ut eos deiiceret.* Gregorius: *Dum Gentilitas destitui mores suos doluit, in martyrum necem, non solum iracundos ac turbidos, sed etiam placidos erexit.* Sed obiicitur de hoc quod dixit datum est ei. Glossa, *concessum a Deo.* Ergo data est ei licentia malefaciendi a Deo. Respondeo dicendum, quod est multiplex concessio, scilicet per rei collationem. Gregorius *in homil. Servis suis bona sua tradidit, quia fidelibus suis spiritualia dona concessit.* Item per alicuius actus licentiam: sicut abbas dat monacho debili licentiam comedendi carnes. Item per permissionem, ut cum Moyses concessit dari libellum repudii, *Deuteron. 23.* et sic accipitur hoc loco Glossa, quia usus potestatis diaboli in tentando est concessus, idest permissus; tamen potestas tentandi quae bona est, concessa, idest collata est a Deo. Omnis enim potestas est de genere bonorum, inquantum potestas; sed abusus est malus. Gregorius: *Omnis voluntas eius semper iniqua est: a semetipso habet voluntatem, sed a Deo potestatem.* Item obiicitur de hoc quod dicitur, *Datus est illi:* quomodo enim dedit ei Dominus potestatem tentandi, cum sciret eum eadem abusurum? Respondeo. Una ratio est ex parte creatoris praecedentis, quia congruum fuit angelum creari, cum potestate faciendi bonum et malum, ut cognosceretur quid creatura ex Deo, quid ex se haberet. Item ut appareret, quam infirma sit creatura sub immutabilitate ipsius Dei, qui peccare non potest. Item ut commendabilius esset meritum stantium, et inexcusabilius demeritum eorum qui peccarent. Gregorius *in Moral. Mire omnipotens Deus naturam spirituum bonam, sed mutabilem condidit: ut et qui permanere renuerent, et qui in conditione persisterent, tanto in ea iam dignius, quanto et ex arbitrio starent.* Secunda ratio est ex parte fructus sequentis: quia ex eius tempore provenit fructus bonis cum tentantur, et vincunt tentatorem. Isidorus *in 3. lib. de sum. bono: Diabolus tentando pro fructibus sanctorum servit.* Quantum vero ad eos qui vincuntur, elicitur bonum de tentatione diaboli: quia postea resurgunt humiliores, et fortiores: aut si finaliter vincuntur, manifestatur divina iustitia in eorum damnatione: et iterum sanctorum gloria maior est considerata poena malorum: *Psal. Laetabitur iustus, cum viderit vindictam.* Si autem quod dicitur, *Datus est gladius*, intelligatur de potestate ipsa, tunc proprie intelligitur datus; si quantum ad abusum, tunc intelligitur datus, idest permissus: ipsa enim po-

testas data est ei ab initio, sed usus quandoque permittitur ei a Deo. Item obiicitur de hoc quod dicitur *Magnus*, quia debilis est hostis, quia non potest vincere nisi volentem. Respondeo. Dicendum, quod diaboli potestas magna est ad tentandum propter sui latitudinem, quia potest tentare bonos, et malos minores, et maiores, ut tangit Glossa. Item propter persuasionum qualitatem, quia permotiva tentatio aliquando per ea quae homo timet, aliquando suggerendo quae placent. Gregorius: *Astutu eius consilia dum dulcia resonant, ad noxia cor inclinant.* Item propter modi multiplicitatem, quia tentare potest, nunc mulcendo, nunc terrendo occulte et aperte, visibiliter et invisibiliter, interius, exterius, assumpto corpore et non assumpto; sed in nobis est suscipere, vel non suscipere, sicut dicit Damascenus. Parva tamen est eius potestas ad deiiciendum per se, quia non potest hominem deiicere, nisi homo se illi subiiciat per consensum: tunc enim efficitur magna, non ex se, sed aliorum debilitate. Potestas igitur eius et magna est ad persuadendum, et modica ad vincendum de se: unde Gregorius: *Nimirum hostis sicut contra consentientes est fortis; ita contra resistentes est debilis: aliis ergo leo est, aliis formica.* Sed obiicitur de Glossa, quae gladium vocat potestatem interficiendi. Dicendum quod ponitur consequens pro antecedenti. *Potestas interficiendi*, idest tentandi, sive persuadendi, ex qua persuasione sequitur interfectio per peccatum. Sic autem loquitur propter verbum praecedens. *Et ut invicem se interficiant*; ipse enim illud procurat. Simili modo accipitur illud *Psal. Draco ille quem formasti ad illudendum ei*: quia diabolus conditus est a Deo, quantum fuit ex se, ad hoc ut ex eius tentationibus iusti proficiant, dum resistunt; ex quo sequitur eius illusio, quia sequitur contrarium eius quod ipse intendit. *Et cum aperuisset.* Hic primo tangitur sigilli apertio: *Et cum aperuisset sigillum tertium*, expone iuxta modum supra positum. Secundo excitatio ad audiendum, *Audivi tertium animal.* Primo quod potest intelligi Matthaeus, qui specialius scribit de incarnatione. Per ipsum potest intelligi etiam ordo praedicantium Christi incarnationem, quod fuit necessarium maxime tempore haereticorum: circa namque incarnationem Filii Dei fuerunt plurimae haereses: horum typum tenuit Matthaeus: *Supra 4. Et tertium animal* etc. *Veni et vide*, ut supra. Tertio ponitur ipsa visio, *Et ecce*: et primo describitur visio quantum ad fidelium tribulationem; secundo quantum ad eorumdem consolationem, *Et audivi.* Circa primum primo describitur nequitia corporis; secundo capitis, *Et qui sedebat.* Dicit igitur, *Et ecce equus*, scilicet caetus haereticorum, qui dicuntur equus diaboli, propter illa tria superius posita: *Niger*, propter tenebras errorum: sicut enim inter omnes colores niger magis recedit a natura lucis; sic haeretici a luce catholicae veritatis: *Naum 2. Facies eorum*, idest intellectus eorum, in quibus debet lucere splendor virtutis fidei, *sicut nigredo ollae.* Nota Glossae *videns* etc. *Et qui sedebat.* Hic describitur nequitia diaboli. Primo quantum ad acquisitam dominationem, *Et qui sedebat super eum*, scilicet diabolus qui sedet super haereticos: *Supra 2. Ubi sedes est satanae.* Secundo quantum ad modum acquirendi ampliorem. Modus autem est duplex. Unus per doctrinam haereticorum receptoriam; unde dicitur, *Habebat stateram.* Alius quantum ad operationem simulatoriam, *In manu sua.* Utroque enim modo trahit haereticos diabolus. Per haereticos quantum ad primum dicit, *Habebat stateram.* Per quod signatur quod haeretici dicunt se habere discretionem in Scriptura, et de ipsa praedicant; tamen male intelligendo, et exponendo. Diabolo hoc attribuitur, quia eius suggestione agunt. Discretio autem in Scriptura *Statera* dicitur: quia sicut statera recta non declinat a rectitudine mensurae, sic nec discretio, seu peritia vera a sano intellectu: et sicut statera sine pondere huc et illuc fluctuat, sic intelligentia Scripturae sine pondere expositionis catholicae ad errorem declinat; et ideo in eis non est statera nisi dolosa: *Osee 3. Chanaan in manu eius statera dolosa:* Isidorus 1. *lib. de sum. bono: Vis per quam fit haeresis, obscuritas est divinarum Scripturarum, in qua caligantes haeretici, aliud quam res se habeat intelligunt. In manus sua*: quia ut magis decipiant, opera de genere bonorum faciunt, secundum quod praedicant, tamen duplici corde. Isidorus *in eod. Quamvis haeretici legem, et prophetas opere implere contendant, propter erroris tamen impietatem a vultu Dei proiiciuntur, et a iustorum caetibus separantur. Et audivi.* Haec est tribulatorum consolatio: quia primo describitur quantum ad locum auditae vocis; intellecta nequitia haereticorum. *Et audivi tanquam vocem*, scilicet angeli existentis, *in medio quatuor animalium.* Per hoc intelligitur quod magna est tribulatio quae fit per haereticos, quia certum et magnum adiutorium datur, scilicet concors doctrina quatuor Evangelistarum, et etiam exhortatio, et fulcimentum universorum praedicatorum, qui per quatuor animalia intelliguntur. Per hoc enim quod dicitur *In medio* etc. intelligitur quod illa vox firmatur communi testimonio quatuor Evangelistarum, et omnium praedicatorum, qui idem secundum rem dicunt. Ex hoc patet quod recurrendum est ad doctrinam sacrae paginae in adversis temporibus: *Rom. 15. Quaecumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.* Dicitur autem *Tamquam vocem*, quia non erat vox corporalis; licet quantum ad aliquid similem haberet. Secundo quantum ad formam ipsius consolationis, *dicentem bilibris.* Consolationis autem forma et tenor est, quia suos cultores, cum eos emit sanguine proprio, non permittit Dominus laedi; sed muniet contra diabolum. Primo ergo describitur consolatio quantum ad pretium emptionis. Secundo quantum ad munimentum protectionis, *Ne laeseris.* Pretium autem emptionis ostenditur, tum quantum ad martyres, tum quantum ad confessores, *Et vinum*: sub his enim comprehenduntur omnes fideles. Martyres autem quidam sunt maiores, qui per bilibrem tritici; quidam minores, qui per tres bilibres hordei. Dicit igitur *Dicentem bilibris*, idest ecclesia quantum ad maiores martyres qui maius martyrium sustinuerunt, et maiorem doctrinam habuerunt, et maius exemplum ad alios; et maius meritum apud Deum: quod totum per bilibrem tritici designatur, quia triticum attritum melius nutrit quam hordeum, et magis est acceptabile ratione valoris. Bilibris est vas continens duos sextarios: et ita est quasi duplex mensura. Libra autem constat ex duodecim unciis: unde per bilibrem

signatur ecclesia servans praecepta duodecim Apostolorum, continens duplicem mensuram, scilicet Gentiles, et Iudaeos conversos; vel fidem, et operationem, vel geminam dilectionem Dei, et proximi: Deus enim bonam mensuram exigit, quae non potest esse nisi diligatur vero corde Deus, et proximus. Gregorius: *Est in dilectione Dei necessario tenenda fides et vita; in dilectione vero proximi debet summopere patientia et benignitas custodiri.* Reddet autem et ipse maximam: *Lucae 7. Mensuram bonam etc.* Vel *Bilibris*, propter meritum perfectionis in vita, et martyrii in morte: *Tritici*, idest abundans tritico, scilicet meritis passionis, et resurrectione eruditionum, et exemplorum, et excellentia dilectionis, et operum, quae cibus est Dei. Bonum est hoc triticum: *Denario*, supple est emptum, idest sanguine Christi: 1. *Cor. 6. Non estis vestri: empti enim estis pretio magno.* Dicitur autem sanguis Christi denarius, quia pretium est hominis empti, sicut denarius rei venalis. Dicitur autem in singulari, quia unum est pretium omnium hominum; et quia per ipsum in unitatem fidei, et caritatis colliguntur fideles: *Ephes. 4. Unus Deus, una fides, unum baptisma.* Contra hanc veritatem pugnant haeretici. Isidorus 1. *lib. de sum. bono: Haeretici ingenti studio mendacia sua discunt, et labore vehementi, ne ad unitatem ecclesiae veniant, decertant. Et tres bilibres hordei*, idest martyres minoris gradus, qui dicuntur bilibres propter fidem, et opera; vel propter duplicem dilectionem; vel propter meritum vitae, et mortis. Dicuntur autem tres, propter fidem Trinitatis, sine qua non est salus. Item propter perfectionem meriti in martyrio; licet non ita excelsi, ut praemissi: tres enim bilibres faciunt senarium, quo signatur perfectio. *Hordei*, idest hordeum continentes, idest habentes meritum martyrii; licet non tantum ut primi, quia hordeum atteritur, et sic inde fit panis; sed non ita suavis, ut est triticeus; similiter nec isti sunt in tanta altitudine meriti apud Deum, ut praecedentes. Item sunt habentes refectionem documenti, et exempli. Hordeum enim reficit, minus tamen quam triticum. *Denario*, sunt empti: *Supra 6, Occisus es, et redemisti nos Deo in sanguine tuo. Et vinum.* Ordo sive status confessorum hic describitur quantum ad duo. Primo quantum ad fervorem dilectionis ad Deum; unde dicitur, *Et vinum*, scilicet ferventes dilectione: *Rom. 7. Spiritu ferventes.* Secundo quantum ad dulcedinem miserationis ad proximum, *Et oleum*, scilicet illi qui habent lenitatem misericordiae ad alios: *Iob 31. Ab infantia mea crevit mecum miseratio.* Quidam habent et fervorem ad Deum, et miserationem ad proximum, quidam ad alterum; tamen omnes utrumque habere debent: quia debent cum effectu compati si possunt: unde Gregorius: *Numquam autem qui vere compatitur, quod necessarium proximo conspicit, negat.* Utrumque, supple cum praedictis est emptum denario sanguinis Dei: quia uno pretio sunt omnes empti: 2. *Cor. 6. Et pro omnibus mortuus est Christus etc.* Vel aliter. Notandum quod duplex est status iustorum: quidam enim vivunt in adversitate: hi designantur per bilibrem tritici, et per tres bilibres hordei, sive sint martyres, sive non: atteruntur enim adversis, sicut teritur triticum et hordeum; sed quidam sunt maioris meriti per patientiam latiorem, et dilectionem maiorem, qui per bilibrem tritici; quidam minoris, isti per tres bilibres hordei, quod est minoris valoris quam triticum. Gregorius: *Sancta ecclesia idcirco adversa vitae praesentis tolerat, ut hanc superna gratia ad aeterna praemia perducat.* Quidam vivunt in tranquillitate, respectu aliorum: et horum quidam vacant fructui praedicationis: qui signatur per vinum, quia alios inebriat: *Proverb. 11. Et qui inebriat etc.* Quidam suavitati devotionis in oratione, vel contemplatione, qui scilicet officium praedicandi non habent: hi signantur per oleum, quia interna devotione pinguescunt, et interno sapore pascuntur. Gregorius: *Contemplationis vitae amabilis valde dulcedo est, quae super semetipsum animam rapit, caelestia aperit, terrena debere esse contempni ostendit, spiritualia mentis oculis patefacit.* Et nota quod vinum debet esse oleum, quia praedicatores suavitati contemplationis insistere debent, ut ibi hauriant quod effundant aliis sicut nubes: *Isaiae 60. Qui sunt isti qui ut nubes volant?* Non tamen oportet omnes esse praedicatores: quia non in omnibus est scientia, nec officium, nec alia quae in talibus requiruntur. *Ne laeseris*, o tu diabole sessor equi; *aliquem istorum*, quantum ad animam, etsi quantum ad corpus; quasi dicat: O vos fideles, non timeatis a facie haereticorum, et aliorum persequutorum, quia Dominus, qui vos suo redemit sanguine, proteget vos: et tu diabole non laedas eos tentatione erroris, vel alia: *Psal. Custodiet Dominus omnia ossa tua.* Vel denarius potest aliter accipi, et quod dicitur *vinum* et *oleum*, potest teneri accusative. Bilibris tritici, ut primo modo, vel secundo est expositum, manet. In denario, scilicet in decalogo; et ideo o diabole nihil habes mortiferum in eis. Et tres bilibres, ut prius expositum est, manet. In denario, decalogi: et o diabole *Ne laeseris*, per tentationem quantum ad animam: *Vinum*, idest eos qui reficiuntur sanguine, signando per vinum in contemplatione, vel sacramenti perceptione. *Et oleum*, idest eos qui sunt illuminati interna unctione: et secundum hunc modum confessores, sive illi qui in tranquillitate vivunt, describuntur, et quantum ad fructum dominicae passionis, et unctionem internae illuminationis. Potest et tertio modo intelligi denarius pro aeterna retributione. Bilibris tritici est ditanda sive praemianda denario aeterni praemii. Similiter et tres bilibres. Et ideo tentatio haereticorum non praevalebit eis finaliter, *Matth. 20.* Ne laeseris, o Diabole, vinum et oleum ut prius. Sed obiicitur; quia multi qui iusti fuerant, pervertuntur quandoque per haereticos, vel per peccatum aliquod mortale. Item diabolus non est obediens Deo, vel angelo; frustra ergo praecipitur ei, *Ne laeseris.* Respondeo ad primum, quod hoc intelligitur de iustis qui Domino adhaerent per dilectionem, et corde non consentiunt, et faciunt quod suum est contra tentationes: *Psal. Custodit Dominus omnes diligentes se.* Cum autem desierint adhaerere Deo, incipiunt perverti, nec proteguntur a Deo a lapsu mortalis culpae: *Osee 7. Vae eis, quoniam recesserunt a me.* Nota ergo quod quidam sunt longe a Deo per aliquod mortale: et tales non sunt bilibres tritici, nec hordei, nec vinum, nec oleum: unde non loquitur de his: tales enim facilius possunt deiici; amplius per tentationes haeresis, vel alterius peccati. Li-

etiam tales Dominus quandoque a multis tentationibus illaesos custodiat. Quidam adhaerent Deo per affectum et effectum ; tales autem resistunt tentationibus, vel faciunt quod suum est; et tales Dominus custodit, et de his agitur hic. Aut se deiici permittunt; et de his non loquitur haec litera. Ad secundum dicendum, quod illa prohibitio quam intellexit Ioannes, fieri diabolo in illa visione, non fuit frustra, licet diabolus non curet obedire, quia per eam signatur, quod Dominus in ipsa re cohibeat diabolum, ne eius tentatio noceat iustis adhaerentibus ipsi Deo , sicut Glossa innuit, cum dicit: *Quia non proficitis* etc. *Proverb. 3. In latere tuo* etc. *Et cum aperuisset sigillum quartum*. Dividitur ut supra. Nota Glossae. *Et audivi vocem quarti animalis.* Per hoc potest intelligi Ioannes, qui divinitatis sublimitatem subtilius intellexit. Per quem ordo praedicantium divinitatem Christi designatur, quod maxime necessarium est contra hypocritas, quorum simulatio consideratione divinitatis dissipatur; quia Deus veritas est , et ideo hypocrisim detestatur et damnat: *Supra 4. Et quartum animal simile aquilae.* Primum ergo animal advocat ad contemplationem primi status ecclesiae, in quo ecclesia est per Christi doctrinam, et resurrectionem condita; quod convenit Marco , qui de Christi doctrina, et resurrectione agit, cuius est facies leonis. Secundum ad contemplationem passionis, et tribulationis, sub tempore martyrum; quod convenit Lucae, cuius est facies vituli , qui est animal immolatitium. Tertium ad contemplationem erroris in haereticis; quod convenit Matthaeo describenti Christi incarnationem, circa quam multi erraverunt haeretici: unde eius est facies hominis. Quartum ad contemplationem hypocrisis in falsis fratribus; quod pertinet ad Ioannem, cuius est facies aquilae, quia altius scripsit de divinitate , per cuius praedicationem confutatur hypocrisis. *Et ecce.* Hic ostenditur ipsa visio , quae pertinet ad statum ecclesiae in tempore falsorum fratrum , quos diabolus inducit ut ecclesiam per eorum hypocrisim pervertat. Primo ergo ostenditur nequitia corporis ecclesiam persequentis. Secundo capitis, per eos operantis, *Et qui sedebat.* Dicit igitur, *Et ecce equus*, caetus falsorum fratrum hypocritarum, qui boni filii ecclesiae videntur, et veri fratres iustorum in gratia, sanctitate; sed sunt per fidem fictam, et vitam simulatam falsi fratres, ideo dicuntur equus diaboli, qui sedet in eis sicut post sequetur, et per eos procedit ad nocendum ecclesiae: *Galat. 2. Sed propter introductos falsos fratres, qui* etc. *Pallidus*, per carnis macerationem exteriorem: *Matth. 5. Exterminant enim facies suas*, idest extra terminos naturalis coloris ponunt. Vel *Pallidus*, quia mortuus morte falsitatis per hypocrisim: et per ipsam vult diabolus alios in fide pervertere , ne vivant: *2. Cor. 11. Periculis in falsis fratribus. Et qui sedebat.* Hic describitur nequitia capitis , scilicet ipsius diaboli. Et primo quantum ad sedem propriam. *Et qui sedebat super eum*, scilicet diabolus, qui licet sedeat per dominationem in omnibus malis; tamen specialius dicitur sedere in falsis fratribus, qui fide carent, et tamen se veros fideles et verbo, et simulato opere mentiuntur: *Iob 40. Sub umbra dormit in secreto calami.* Secundo quantum ad nominis ignominiam, *Nomen illi mors*, quia per illum est mors corporis introducta : *Sap. 2. Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum.* Item falsos hypocritas spiritualiter occidit : *Supra 3. Nomen habes quod vivas* etc. Item per falsos fratres occidere vult alios pervertendo fidem. Item multos interfici procurat corporaliter: *Supra sod. Datus est ei gladius magnus.* Tertio quantum ad horrendam sequelam, *Et infernus sequebatur eum:* sic videbat in illa visione sub figuris. Per hoc signatur quod infernalis poena debetur ei, et equo eius. idest impiis. Licet enim non puniatur, post iudicium tamen acerbius punietur: et tunc non evagabuntur daemones ut nunc; sed in inferno erunt immersi: *Iob 41. Videntibus cunctis praecipitabitur.* Gregorius : *Antiquus hostis belial, videlicet crudelis et fortis, in medio captivus ducetur, et cum suo corpore, idest cum reprobis omnibus, aeternas gehennae incendiis mancipabitur.* Vel per infernum signantur mali, qui nec divitiis satiantur , nec cupiditatibus: *Eccle. 7. Avarus non implebitur pecunia;* nec honoribus, ut superbi; nec deliciis, ut voluptuosi: quibus etiam debetur infernus, et mors: *Infra 20. Infernus, et mors missi sunt in stagnum ignis.* Isti sequentur eum, quia vivunt secundum eius monita, et sunt de eius familia: *Supra 2. Qui se dicunt Iudaeos esse, et non sunt , sed sunt synagoga satanae;* non illum qui dicit *Ioan. 8. Ego sum lux mundi: qui sequitur me, non ambulat in tenebris.* Quarto quantum ad concessam potentiam, *Et data est ei*, scilicet a Deo, *potestas.* Gregorius: *Formidari non debet, qui nihil nisi permissus valet. Super quatuor partes terrae*, idest super omnes reprobos in quatuor partibus terrae morantes, scilicet oriente, occidente, parte australi, et aquilonari, et per se et per ministros, quos mittit per universum mundum, sicut Christus misit suos. Vel super Iudaeos, Paganos, Haereticos , et falsos Christianos. Vel quatuor affectiones , scilicet timoris , spei , sive cupiditatis, doloris, et gaudii: et in his consistit meritum, si bonae sint; demeritum, si malae. De his Boetius *in libro de Cons. Philos. 1. Metro septimo.*

Tu quoque si vis *Lumine claro*
Cernere verum; *Tramite recto*
Carpere callem: *Pelle timorem,*
Spemque fugato, *Ne dolor adsit.*
Nubila mens est *Vinctaque frenis*
Haec ubi regnant.

Differunt autem : quia timor est respectu futuri mali; dolor respectu mali praesentis: spes, sive cupiditas, respectu futuri boni; gaudium, respectu boni praesentis. *Interficere*, idest data est ei potestas interficiendi: *Gladio*, peccatum persuadendo: *Fame* , divini verbi quam procreat per falsos fratres, qui praedicationis fructum impediunt Deo permittente: *Amos 8. Mittam famem in terram. Et morte*, corporis, quam aliquando procurat: *Et bestiis terrae*, ad literam, vel bestialibus ministris, per quos nocet , quales sunt falsi fratres: de quibus principaliter agitur : *Psal. Comparatus est iumentis insipientibus.* Sed quaeritur circa hoc quod dicitur, *Et infernus* etc. unde est quod mali potius volunt sequi diabolum, quam Deum ? quantum ad modum vivendi , cum errare se videant. Respondeo. Hoc est propter multa, quae unam rationem complent, scilicet propter deceptoriam vanitatem, scilicet ex parte rei: et hoc vel quantum ad rei delectabilis mulcebritatem, qua allicit: unde Gregorius: *Hostis callidus unde mulcet, inde decipit.* Vel rei tristabilis apparentem adversitatem: ideo potius volunt

esse in peccato, quam poenitentiam agere: unde Gregorius: *Modo multorum mentes persuadet blandiendo, modo pertrahit ad culpam, terrendo.* Item propter intellectus caliginem: quia non plene vident seipsos, et vitam suam, licet in quadam nube videant: *Psal. Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant.* Item propter affectus confractionem. Dissipant enim et confractum habent affectum: ideo sicut navis confracta et sine velo, cum vento impellitur, immergitur undis tentationum, quia non habent secum nautam: *Proverb. 15. Longe est ab impiis Dominus.* Item propter accidiae torporem: quia nec damna, quae incurrerunt; nec gehennam, quam meruerunt; nec gratiam, quam contempserunt; nec Deum, quem offenderunt; nec praemia, quae amiserunt, considerare curant, nec adiutorium divinum postulant: *1. Thessal. 5. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: Psal. Accedite ad eum, et illuminamini.* Item quomodo dat diabolo Dominus potestatem interficiendi spiritualiter? videtur enim Dominus esse causa mali; quod minime sequitur. Respondeo. De potestate interficiendi spiritualiter est loqui dupliciter; aut quantum ad possibilitatem ad malum actum; eadem autem potestas est benefaciendi et male, scilicet liberi arbitrii: unde bona est: et sic potestas interficiendi data est diabolo: non tamen ad interficiendum, sed ad bene agendum: hoc enim est gloriosius, cum liberum arbitrium quod potest in bonum et malum, eligit bonum, et cavet a malo: *Eccle. 31. Qui potuit transgredi, et non est transgressus*: possibilitatem autem ad actum malum intelligo, ut ad actum bonum, non ut ad malum, quia sic potius est impotentia; aut quantum ad malum usum; et sic non est proprie data potestas a Deo, quia non dat ei male uti potestate, nec dat potestatem ad malum usum, sed permissa: unde *Data* dicitur hic, idest permissa: quia permittitur eum uti male sua potestate. Hoc autem iuste permittit: unde Gregorius: *Ex se quidem tentare quoslibet appetit, sed eos qui tentandi sunt, et prout tentandi sunt, non nisi iuste Deus tentari permittit.* Per praedicta patet responsio: quia potestas hic dicitur dari, idest permitti, quantum ad malum usum. Ad obiectum dicendum, quod non est Deus alicuius peccati auctor, quia illam potestatem dat recte. Illa enim eadem potestas est, quae et benefaciendi, nec ad malefaciendum dat, imo prohibet malum usum. Item ipsum usum permittit iuste: tum propter meritum perversitatis diabolicae, quia totus est ardens ad perdendum animas: unde meretur permitti tentare homines, unde sibi maior poena accrescat: *Habacuc 1. Semper interficere gentes non cessat:* ubi Glossa: *Studium diaboli est ut semper interficiat:* tum propter meritum culpae in malis, ut Glossa innuit: unde Gregorius: *Multos autem meritis exigentibus hostis ferme permittitur, ut cum Deum deserunt, hosti damnato famulentur:* tum propter materiam profectus in bonis. Isidorus *3. lib. de summ. bon. Utilitati sanctorum servit diabolus, quando eis suis tentationibus non decipit, sed erudit. Et cum aperuisset sigillum quintum.* Apertio quinti sigilli pertinet ad tribulatorum consolationem. Nota Glossae, *Ostensis.* Primo autem ostenditur sigilli apertio, *Et cum aperuisset sigillum quintum:* per cuius apertionem signatur manifestatio quintae obscuritatis, pertinentia ad iustorum consolationem. Secundo ponitur ipsa visio, *Vidi.* Vidit autem in visione sub quodam altari animas martyrum clamantes, et desiderantes resurrectionem generalem accelerari, *Et data est eis consolatio a Deo.* Continet autem haec visio sive ostensio quatuor, scilicet loci considerationem, meriti perfectionem, *Animas.* Item desiderii expressionem, *Et clamabant.* Item consolationis immissionem, sive exhibitionem, *Et datae sunt.* Dicit igitur, *Vidi subtus altare:* sic vidit in visione. Per altare signatur Christus, in quo et per quem Deo Patri offerre debemus quicquid boni agimus, et per ipsum est acceptabile quicquid Deo est gratum. Sub hoc altari, scilicet sub Christo, sunt animae: non solum in statu viae, sed etiam in statu patriae, sicut sub eo a quo proteguntur sicut sub umbraculo, contra omne malum: in patria enim nihil mali est: *Psal. Proteges eos in abscondito faciei tuae.* Vel sub eo sunt, quia secundum Haymonem capiti suo coaequari non possunt. Item sub eo sunt per humiliationem, considerando suam parvitatem, et eius sublimitatem: *Ioan. 3. Qui de caelo venit, super omnes est. Animas interfectorum.* Hic ostenditur meritum martyrum. Primo quantum ad crebram passionem: *Animas interfectorum*, per persecutores: *Heb. 11. Lapidati sunt, secti sunt.* Secundo quantum ad iustam rationem, *Propter verbum Dei*, idest propter praeceptum Dei quod impleverunt. *Et propter testimonium quod habebant*, ad alios, idest propter testificationem interfecti sunt. Vel *Propter verbum Dei*, quia praedicaverunt Christi divinitatem; *Et testimonium*, idest quia testificati sunt Christi humanitatem: *Act. 1. Eritis mihi testes* etc. Augustinus *in serm. de Mart. Si attendamus solas passiones, coronantur et latrones, ergo homo Dei prius sibi eligat coronam, et securus accedat ad poenam. Et clamabant.* Hic primo ponitur desiderium: *Et clamabant voce magna:* haec magna vox clamoris est vehementia desiderii. Gregorius *sup. hunc loc. Magnus quippe clamor animarum magnum est desiderium: tanto enim quisque minus clamat, quanto minus desiderat; et tanto maiorem vocem in aures incircumscripti Spiritus exprimit, quanto se in eius desiderium plenius fundit.* Secundo exprimitur ipsum desideratum, *Dicentes: Usquequo.* Ubi duo ponuntur, scilicet captatio benevolentiae: tum a potestate, *Domine*, qui potes iudicium facere: *Psal. Omnia quaecunque voluit fecit:* tum a bonitate, *Sanctus:* unde sanctitatem amas, et remuneras: *1. Reg. 2. Non est sanctus, ut est Deus noster:* tum a veritate, *Et verus*, in promissis: unde decet te reddere quod promisisti de praemio, *Fulgebunt iusti Matth. 13. Rom. 3. Est autem Deus verax.* Item petitio iustitiae, *Usquequo non iudicas sanguinem nostrum?* gloriam nostram consummando per corporum resurrectionem: *Deut. 32. Vindicabit Dominus populum suum. Et non vindicas*, scilicet nostros persecutores puniendo. Non vindicas, inquam. *De his qui habitant in terra?* idest inhaerent terrenis per amorem. Vel *Non vindicas sanguinem nostrum*, idest non facis iudicium de effusione sanguinis, scilicet puniendo tyrannos, et persequutores: unde exponendo subdit: *Et non vindicas nos*, vel sanguinem nostrum de his qui habitant in terra. Per hoc autem quod dicitur *Usquequo*, notatur dilatio generalis resurrectionis, quam desiderant: in qua et boni amplius remunerandi sunt, et mali puniendi; quasi dicat: Quamdiu differs vindictam recipere de nostris persequutionibus, et tuorum

praemium consummare? Aliqui libri habent alio ordine iiteram; Non iudicas et vindicas sanguinem etc. eadem expositio est. Sed obiicitur de hoc quod dicunt, *Usquequo*: quia si sic desiderant; ergo cum differatur, affliguntur: quia *Proverb. 13. Spes quae differtur, affligit animam.* Item sciunt illud quod desiderant esse futurum, scilicet suae gloriae consummationem, et divinae iustitiae manifestationem in malis. Quare ergo petunt? Respondeo. Ad primum dicendum, quod desiderare aliquid fieri est dupliciter; aut fieri statim: et sic dilatio affligit expectatorem; aut fieri opportuno tempore: et sic ex dilatione non est afflictio, manet tamen desiderii continuatio. Hoc autem modo secundo est in animabus beatis, conformant enim bonitatem suam divinae, nec volunt resurrectionem generalem fieri, nisi secundum quod Dominus ordinavit eam futuram; tamen eam desideranter expectant, et ideo dicunt, *Usquequo* etc. Gregorius: *Non quicquam desiderant, quod ab eius, quem cernunt, voluntate discordet.* Ad secundum dicendum, secundum beatum Gregorium, quod suum petere, est desiderium suum ad Dominum extendere; petunt autem extremum iudicium, et gloriae resurrectionem, licet non ignorent venturum; tum propter desiderii vehementiam, tum propter voluntatem divinam, quia Deus vult eos hoc petere, cum ipsa petitio cedat in ipsius Dei magnificationem; a quo tantum bonum dandum speratur, et sine quo non habetur: et faciat etiam ad gloriae manifestandam magnitudinem. Gregorius *sup. hunc loc. In ipso positae sanctorum animae, de ipso accipiunt ut ab ipso petant, quod eum facere velle noverunt, de ipso bibunt, quod ab ipso sitiunt, et modo nobis adhuc incomprehensibili, quod petendo esuriunt, praesciendo satiantur.* Item obiicitur de hoc quod dicitur, *Et vindicas* etc. quia dicitur *Eccle. 28. Qui vindicari vult* etc. *Levit. 19. Non quaeras ultionem.* Item *Matth. 5. Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos* Si dicas quod principaliter intendunt petere generalem resurrectionem, non persequutorum damnationem, quae eis placeat ex odio; tunc quaeritur ad quid de vindicta loquantur. Respondeo ad hoc intelligendum, quod beatae animae intelliguntur hic petere extremum iudicium, et resurrectionem, ubi earum gloria ex corporum glorificatione augebitur, et numerus salvandorum complebitur, et divina iustitia in impiorum damnatione manifestabitur. Cedent autem haec tria beatis in cumulum gaudii, scilicet plenitudo suae gloriae, plena societas caelestis curiae, et complacentia divinae iustitiae; quod autem ita sit, apparet ex textu sequenti, ubi dicitur, *Et datae sunt.* Item, *Et dictum est eis.* Item Glossa, *desiderant.* Item Gregorius *sup. hunc loc. Quid est animas vindictae petitionem dicere, nisi diem extremi iudicii, et resurrectionem extinctorum corporum desiderare?* Ad iilas auctoritates dicendum, quod velle vindictam est dupliciter; aut ex libidine vindictae sive malitiae, et hoc est illicitum; et sic loquuntur illae auctoritates: aut ex zelo iustitiae; et sic est licitum. Dicendum igitur, quod beatae animae potius vellent malos hic correctos, quam in futuro damnari; sed cum sciant eos, qui sunt incorrigibiles in futuro damnandos, placet eis, quod divinae iustitiae placere noverunt. Unde *sup. illud Rom. 12. Mihi vindictam* etc. ubi verba quae hic habentur exponuntur, dicit Glossa: *Bonus magis cupit corrigi inimicum quam puniri: et cum Deus punit, non delectatur de poena inimici, qui non odit eum, sed de iudicio, quia Deum diligit, hoc ei placet quod et Domino.* Ad aliud dicendum videtur, quod ideo petunt vindictam inimicorum, licet principaliter eam non intendant, quia ex zelo iustitiae, et ex affectu divini amoris indignantur beatae animae, sicut et ipse Deus contra nequitiam persequutorum, qui ipsum Deum impugnant, et eius cultum impedire satagunt, et eius cultores affligunt; unde eorum malitiam, et potestatem terminari vellent. Item quia, ut dictum est, consilium divinae sapientiae, et severitatem divinae iustitiae circa tales noverunt, ipsi iustitiae congaudent, sicut dicit Glossa praedicta. *Et datae.* Hic ostenditur consolationis immissio: quae dupliciter ostenditur data: et primo per doni collationem; secundo per internam inspirationem: sive facto et verbo, scilicet interno: *Et dictum est:* hoc enim duplici modo recipiunt a Deo consolationem beatae animae circa desiderium gloriae corporum, quae differtur; videlicet quod interim data est eis prima stola, scilicet fruitio divinitatis. Item quia data est praescientia, sive certitudo futurae glorificationis suorum corporum; et Deus docet eas quod debent expectare, quousque simul corpora animorum glorificentur: et tunc erit gaudium maius. Dicit igitur, *Et datae sunt*, liberaliter. *Non sunt condignae passiones huius saeculi ad futuram gloriam quae revelabitur in nobis*, *Rom. 8. Illis singulae*, sicut singulae meruerant: *Stolae*, idest praemia divinae fruitionis, quae dicuntur *Stolae* propter pulchritudinem. *Albae* propter sinceritatem. Stola est vestis talaris, quae totum hominem cingit: haec est aeterna beatitudo, quae omnem miseriam tollit: et dicitur a Telon quod est longum: *Supra 3. Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis.* Hoc autem dicitur, quia nunc animae habent primam stolam, scilicet fruitionem; in fine vero habebunt simul gloriam corporis, quae est secunda stola: *Isaias 40. In terra sua duplicia possidebunt.* Gregorius *sup. hunc loc. Sancti sola adhuc animarum beatitudine perfruuntur; in fine vero mundi binas stolas accepturi sunt: quia cum animarum perfecto gaudio, etiam corporibus incorruptis vestientur. Et dictum est illis*, idest a Deo inspiratum. Gregorius: *Sine strepitu sermo est, qui auditum aperit, et habere sonitum nescit. Ut requiescerent*, idest patienter expectarent: *Adhuc*, praeter praeteritam expectationem: *Tempus modicum*, quia totum tempus usque ad resurrectionem breve est respectu aeternitatis: *Isaias 10. Adhuc tempus modicum* etc. *Donec impleatur numerus*, a Deo praeordinatus: *Conservorum eorum*, quia sunt sub uno dominatore, cui debetur subiectio: *Et fratrum eorum*, quia sunt cum eis sub uno patre cui debetur dilectio. *Qui*, scilicet conservi et fratres eorum, *Interfecti sunt*, idest interficientur per manus persequutorum: *Sicut et illi*, interfecti sunt. Non dicit illae, cum tamen de animabus loqueretur prius, quia non animae interficiuntur, sed homines. Aliqui libri habent *Donec compleantur conservi eorum, et fratres eorum qui* etc. et est idem sensus. Horum numerus implebitur, quando omnes qui sunt interficiendi, erunt iam facti martyres; et hoc erit in fine mundi: et

post hoc fiet iudicium, et tunc fiet quod animae supra petierunt: et interim debent expectare ex amore fratrum, et amore ipsius Domini, quia corpora sanctorum simul suscitanda, et glorificanda sunt. Gregorius *sup. hunc loc. Animarum vox est, hoc quod desiderant: respondentis Dei sermo est, hoc quod eas retributionis rectitudine inter desideria confirmat. Et vidi.* Hic agitur de apertione sexti sigilli, et septimi ad statum finalem Ecclesiae in tempore antichristi. In apertione octavi ostenditur pax quae restituetur post tempus antichristi; hic autem sic proceditur: quia primo ostenditur sigilli apertio, *Et vidi*, scilicet illud quod sequitur, *Cum aperuisset sigillum sextum, et ecce terraemotus*: per cuius apertionem intelligitur manifestatio eius quod erat occultum, scilicet de persecutione sub tempore antichristi. Et dicitur sextum respectu quinque obscuritatum, de quibus supra dixit. Secundo describitur ipsa visio, *Et ecce.* Ubi primo ostenditur tribulatio Ecclesiae sub tempore antichristi. Secundo ostenditur ecclesiae consolatio ex benevolentia Christi, *Et vidi alterum angelum*, post principium sequentis capituli. Tribulatio autem Ecclesiae quae sub antichristo erit, ostensa est Ioanni sub quibusdam figuris sive similitudinibus, multiplicis immutationis. Unde primo tangitur immutatio inferioris corporis sive elementi. Secundo inferiorum simul et superiorum corporum, *Et sol.* Tertio immutatio mediorum, scilicet aeris, et eorum quae fiunt in aere. Prima duo pertinent ad illationem mali. Tertium ad subtractionem boni. Prima duo distinguuntur: quia immutatio inferioris corporis, scilicet terrae, ostendit ipsius causam tribulationis; immutatio inferiorum, et superiorum corporum ostendit eiusdem tribulationis effectum sive sequelam. Dicit igitur, *Et ecce*; quasi dicat vidi: et quid viderit ostendit, *Et ecce.* Nota est manifestationis sibi factae. *Terraemotus factus est magnus.* Per quod signatur magna commotio tribulationis, quae fiet per antichristum, et suos ministros, qui etiam terrenis per amorem infixi, operante diabolo per eos, quia tunc solvendus est: *Infra 20. Benedicetur. Magnus*, iuxta illud *Matth. 24. Erit tunc tribulatio magna. Et sol.* Hic ostenditur immutatio simul corporum inferiorum, et superiorum. Ostenditur autem triplex immutatio. Primo in caelo. Secundo in montibus, et insulis, *Et omnes montes.* Tertio in hominibus, *Et reges.* Prima duo pertinent ad effectum tribulationis iam consecutum. Tertium ad gravioris effectus consecuturi motum. Item in caelo ostenditur immutatio duplex. Primo in corporibus caelestibus: tum sole, tum luna, tum stellis. Secundo in ipso caelo, *Et caelum.* Immutatio solis ostendit effectum tribulationis, respectu capitis: non quia aliud efficiatur in Christo per illam tribulationem; sed quia per illam tribulationem fiet ut Christus non sit apud homines in ea magnificentia, in qua prius. Immutatio lunae ostendit effectum tribulationis respectu mystici corporis. Immutatio stellarum, et caeli, et montium, et insularum, ostendit sive signat effectum tribulationis respectu membrorum, sed differenter: quia casus stellarum ostendit effectum, sive sequelam tribulationis, quantum ad labentis recessus caeli, et motionem montium et insularum, quantum ad perseverantes; sed recessus caeli, quantum ad praedicatores, qui proficiunt proximo; motio montium quantum ad contemplativos, qui vacant Deo; motio insularum quantum ad activos qui bene utuntur mundo. Dicit igitur, *Et sol*, idest Christus lux hominum, et angelorum, cuius radiis mentes illustrantur et decorantur: *Malach. 3. Orietur vobis sol iustitiae. Factus est niger*, idest obscurus, non in se, sed in omnibus, quibus eius claritas erit occulta. *Tamquam saccus cilicinus*, qui est vilissimus: tempore enim antichristi non apparebit magnificentia Christi per doctrinam ut modo, quia non sic audebunt praedicare. Item nec per miracula, ut dicit Glossa: tunc enim per antichristum, et suos miracula fient; *Matth. 24. Surgent enim pseudochristi.* Isidorus 1. *libr. de sum. bono: Non solum contra persequentes, sed etiam contra miraculis coruscantes, dimicaturi sunt sancti.* Sed quare tunc Dominus tantam persecutionem fieri permittet? Item quare miracula subtrahet? Respondeo ad primum, quod hoc permittet propter electorum probationem, et meriti accumulationem: propterea hoc exiget malitia perversorum, per quam mali merebuntur in illa tribulatione succumbere, ut magis damnentur. Item perversitas diaboli hoc permitti merebitur a se fieri, ut ex hoc acrius mereatur damnari. Deus igitur non erit causa persecutionis; sed permittet eam fieri iuste: unde Isidorus 1. *lib. de sum. bon. Quanto breve tempus videt diabolus sibi restare, ut damnetur; tanto in magna persecutionis ira movetur. Divina iustitia permittente, ut glorificentur iusti, sordidentur iniusti, et ut diabolo durior crescat damnationis sententia.* Ad aliud dicendum videtur iuxta praedicta, quod non faciet Dominus miracula tunc; tum propter electorum probationem, et per consequens maiorem glorificationem; tum propter malorum excaecationem, quorum malitia merebitur sibi subtrahi viam internae illuminationis. Vel per solem intelliguntur viri perfecti, qui in se retinebunt suam claritatem, sed ab aliis viles et peccatores reputabuntur, et occidentur per antichristum. Saccus enim signum est vilitatis, cilicium solet peccatoribus dari. Vel per hoc signatur lapsus quorumdam iustorum prius per vitam fulgidorum, qui per infidelitatem denigrabuntur, et viles fient, et asperi per errorem, quia error animam sibi ipsi asperam facit. Nota quod cilicius saccus est vilis vestis, et dicitur a Cilicia regione in qua fuit repertus. *Et luna*, idest Ecclesia, quae in quibusdam membris patitur eclipsim, sicut luna quae lumen a vero sole Christo recipit, sicut luna a sole: *Tota facta est ut sanguis*, idest tota ubique tribulabitur, et patietur, quia effusio sanguinis indicium est tribulationis. Ad literam etiam multus sanguis fidelium in diversis partibus effundetur per ministros antichristi, procurante diabolo. Isidorus *in eod. In Martyres magnam crudelitatem diabolus exercuerat etiam ligatus: crudelior tamen erit sub antichristi temporibus, quando erit solvendus. Et stellae caeli*, qui prius erant lucidi per conversationem, vel praedicationem: *Ceciderunt*, a fide: *Super terram*, idest in concupiscentiam, et amorem terrenorum. Cadent enim tunc multi a fide, et plus diligent terrena quam caelestia: tales enim corrumpet antichristus muneribus, et promissionibus: *Ioel. 2. Stellae retraxerunt splendorem suum. Sicut ficus emittit*, idest abiicit: *Grossos suos*, idest

fructus inanes. Grossus scilicet est ficus immatura sive primitiva, leniter cadens ad impulsum venti; unde sequitur, *Cum a vento*: sic quidam ad impetum persecutionis antichristi abiicient fidem, quae non fuit solida in eis: *Lucas 8. Ad tempus credunt* etc. *Et caelum*, idest viri caelestes, praedicationem impiis celantes. *Recessit*, idest separabunt se, et recedent a malis fide, et opere, quia eos non imitabuntur: unde Gregorius: *Viam antichristi non solum Helias et Enoch, qui in eius exprobrationem reducentur ad medium; sed etiam omnes electi arguent dum contemnent, de virtute mentis, eius malitiae resistent. Sicut liber*, quasi dicat, recedent existentes. *Sicut liber involutus*, quia celabunt in malis doctrinam. Liber involutus celat id quod continet, nisi eis quibus voluntarie aperitur: sicut sancti illius temporis se suis manifestabunt, et alienis abscondent: *Isaias 54. Complicabuntur sicut liber caeli. Et omnes montes*, idest virtute et contemplatione eminentes, qui prius lumen a sole suscipiunt, et aliis orando, et aedificando, et docendo transfundunt: *Psal. Illuminans tu mirabiliter a montibus aeternis.* Item a terra super terram elevantur: *Isaiae 58. Sustollam te super altitudinem terrae. Et insulae*, scilicet activi boni tribulationibus vexati, sicut insula undis percutitur. Est enim insula regio, vel terra in salo posita, locus scilicet circumdatus mari. Activi autem sentient impulsus tribulationum multiplices, quia damnum in rebus, et afflictionem in corporibus: quia antichristus per principes saeculares puniet nolentes sibi adhaerere, et suorum praedicatorum doctrinam recipere: unde Gregorius: *Quos eius ministri apparent loquendo seducere, multi potentes saeviendo studebunt et affligendo terrere. De locis suis motae sunt*, idest separabuntur a malis fide, et opere, in quorum consortio quasi in loco suo morari per corporalem conversationem solebant. Vel *De locis suis*, quia suas habitationes relinquunt propter gravitatem persecutionum: quia qui erunt solidi in amore divino, praeeligent gravissima pati, potius quam a suo dilecto separari: *Deut. 33. Inundationem maris quasi lac sugent.* Simile loquitur de martyribus praeteritis: *Hebr. 11. In solitudinibus errantes.* Posset et de malis intelligi. *Montes*, idest superbi: *Iob 16. Mons cadens defluit. Et insulae*, idest saeculi negotiis agitati. *De locis suis motae sunt*, idest a fide recedent, quae est fidelibus sedes et locus: unde Gregorius: *Nonnulli fidem rerum caelestium ad vitae spiritualis desiderium inclinabunt. Et reges.* Hic agitur de illa tribulatione, quantum ad timorem gravioris effectus, sive pressurae. Primo autem ostenditur multiplicitas timentium. Secundo timoris indicium, *Absconderunt se*. Timentes autem erunt de omni statu, scilicet praelatorum, et subditorum. Unde primo agitur de praelatis. Secundo de subditis, *Et divites.* Item de praelatis secundum triplicem gradum: quia praelati vel sunt in gradu alto, aut altiori, aut altissimo. Si in altissimo sunt, *Sunt reges terrae*, idest pastores altissimi, altissimi gradus, ut primates, archiepiscopi: et sic altissimus in ascendendo, qui scilicet bene se ipsos per carnis mortificationem quae terra est, similiter et alios bene regunt: *Supra 1. Primogenitus mortuorum, et princeps regum terrae.* Si in altiori solio sunt, *Principes terrae*, ut sunt episcopi. Si in alto sic, *Tribuni*, ut sunt archidiaconi, archipresbyteri, sacerdotes, curati. Tribunus dicitur ille qui praeest uni tribui. Graece autem dicitur Chiliarchus, Latine millerarius: 1. *Reg. 44.* de David legitur quod erat tribunus super mille viros. Per tribunos possunt intelligi minores praelati, sicut tribuni sunt minores principibus et regibus. *Et divites.* Hic agitur de subditis: et primo de his qui sunt meriti maioris, quos describit, tum quantum ad diligentiam in operando bona; et isti sunt, *Divites*, scilicet in operibus bonis, et virtutibus: *Supra 11. Dives es, et blasphemaris:* tum quantum ad victoriam in expugnando vitia, tam in tentationibus, quam in adversitatibus; et isti sunt, *Fortes*, scilicet contra vitia: nec enim tentatio vincere, nec adversitas eos deiicere potest: *Proverb. 12. Manus fortium dominabitur* etc. qui insistunt actibus bonis, nec multum tentantur. Alii vero multis tentationibus, et adversis impugnantur. Possunt etiam divitiae, et fortitudo intelligi in eisdem. Secundo de his qui minoris: hi autem vel sunt coniugati, et isti dicuntur servi, *Et servus*, idest coniugatus, qui sub iugo est: *1. Cor. 7. Alligatus es uxori* etc. aut liberi, sive soluti, unde dicit, *Et liberi:* Glossa coniugio: *1. Cor. 7. Qui sine uxore est, solicitus est quae Dei sunt.* De utroque statu sunt boni, qui tamen timebunt multum sub antichristo; unde sequitur, *Abscondent se.* Vel illi qui sunt minoris meriti describuntur, tum quantum ad famulatus humilitatem, *Servus*, scilicet Dei: *Coloss. 3. Domino Christo servite*: tum quantum ad peccati immunitatem, *Et liberi*, scilicet a peccato: *Rom. 6. Liberati a peccato. Et abscondent se.* Hic tangitur timoris indicium; duplici autem indicio manifestabunt suum timorem, scilicet ipso actu confugendi. Item verbo exorandi, *Et dicunt.* Ubi primo ostenditur affectus orationis. Secundo necessitas exauditionis, *Quoniam venit.* Dicit igitur, *Abscondent se in speluncis et petris montium*, idest confugient ad obumbrationem, et defensionem angelorum, et sanctorum, qui montes sunt per gloriae sublimitatem: *Psal. Levavi oculos meos ad montes.* Rogabunt boni, ut dicit Glossa, sanctorum orationibus se protegi ab ira Dei, qui tunc suos ita permittet affligi. Et videtur hic maxime de imperfectis accipiendum, qui timebunt maiorem adhuc afflictionem supervenire, cum videbunt per principes interfici fideles, et multos ad infidelitatem labi: unde recurrent ad auxilia sanctorum. Potest etiam per speluncas et petras montium intelligi adumbratio et defensio, sive soliditas virorum perfectorum: qui erunt montes per vitae celsitudinem; ad quorum orationes confugient alii, qui non erunt tanti, pro evasione illius afflictionis, quam crudeliter antichristus, et sui fidelibus infliget. Vel pro evasione periculi labendi in errorem, cum videbunt miracula fieri per antichristum et suos ministros: Deo hoc ex ira suae iustitiae fieri permitteate. *Et dicunt*, idest dicent: *Montibus*, idest angelis, et sanctis per gloriam excelsis: *Et petris*, scilicet eisdem in Deo iam prorsus solidis. Vel per montes et petras viri perfecti, et contemplativi, sive sint religiosi, sive non, qui sunt montes per vitae eminentiam; petrae per internam constantiam. *Cadite super nos*, afflictionem, idest animum compatientem nobis misericorditer inflectite. *Super nos*,

iuvantes per vos ; *Et abscondite*, oratione : *Nos a facie*, idest praesentia, *Sedentis super thronum*, scilicet deitatis Patris, vel Trinitatis, vel Christi secundum divinitatem regnantis, et quiescentis in ecclesia, sive mentibus iustorum. Hoc intelligitur de praesentia qua se manifestat in effectu iustitiae. Ex magna enim ira Dei erit tunc, quod tantam tribulationem fieri permittet, quia multi propter malitiam, et peccata multa et magna, merebuntur in adversitate cadere in errore ut magis damnentur : unde Gregorius loquens de illa tribulatione sub tempore antichristi dicit : *Dum humilitas fidelium multitudine, et manifestatione quasi destituetur, terribili occultae dispositionis examine, inde bonis misericordia largior, unde malis ira iusta cumulabitur. Et ab ira agni*, idest Christi secundum humanitatem : quia contra ipsum secundum humanitatem, et divinitatem commissae sunt offensae multiplices ; ideo eius iram, idest iustitiam eius homines tunc sustinebunt. In hoc autem confunditur humana superbia, quod scilicet agnum dulcem et mitem faciunt iratum : *Ierem. 25. Facta est terra eorum in desolationem, a facie irae columbae.* Item quia offendunt eum, qui pro ipsis voluit immolari : *Ierem. 12. Et ego quasi agnus* etc. *Quoniam venit:* quasi dicant, necesse est ut subveniatis. *Quoniam venit iam*, scilicet, *Deus magnus*, propter magnam tribulationem, idest tempus iam factum est praesens : *Irae ipsorum*, idest Patris sedentis, et Agni. *Et quis poterit stare*, nisi vestris precibus adiutus? quasi dicat : Haec adversa et tentamenta non possunt sustineri viribus humanis, quia ex una parte fiet per antichristum et suos multa miracula, et praedicabuntur audacter errores ; ex alia per principes occidentur fideles. Iuxta modum praemissum videtur Glossa exponere *Rogant boni* etc. Solet etiam convenientius intelligi de timore poenae iudicio inferendae. Tempore enim antichristi appropinquare videbitur, sive aestimabitur sententia extremi iudicii. Et ideo timebunt boni maxime imperfecti; unde sensus est secundum hunc modum: *A facie*, idest a severitate, per quam praesentiam suae iustitiae ostendet Deus Trinitas, *Et ab ira agni*, scilicet quam ostendet in iudicio instante. *Quoniam venit*, idest imminet, *dies*, scilicet dies iudicii. *Irae*, scilicet contra peccatores, et *quis poterit stare*, in tanta iudicii districtione, idest expectare severitatem illius iudicii? *Malach. 3. Et quis stabit ad videndum eum ?* Alia non mutantur. Posset etiam intelligi de multis, qui fidem tempore antichristi deserent, ne amittant ea quae diligent : quos describit tum quantum ad dignitatis sublimitatem in gradu altissimo, altiori, et minus alto, tum quantum ad rerum copiositatem, cum vocat divites, tum quantum ad malitiae perversitatem, cum vocat fortes, scilicet ad mala, tum quantum ad conditionis qualitatem, tam servitutis quam libertatis : qui aestimantes diem iudicii instare, invocabunt auxilia daemonum, ut eos ab ira iudicis liberent, quos secuti sunt. *Abscondite*, idest abscondent, hoc est subsidium quaerent. *In speluncis et petris*, idest in refugio et defensione daemonum ; qui montes sunt per superbiam, et petrae post vocantur, propter pertinaciam. *Cadite* etc. Expositio est iuxta modum praeteritum. *Abscondite*, idest vestra virtute protegite. Nota quod cum antichristus per aliquod tempus, scilicet per tres annos et dimidium, in magna potestate regnaverit, ut habetur infra, vili morte interficietur, in monte Oliveti in papilione, et in solio suo, in illo loco contra quem ascendit Christus ad caelos. Illo autem interfecto, non statim immediate venit Christus ad iudicium, sed concedentur electis ad poenitentiam quadragintaduo dies, ut habetur in Glossa *super fin. sequentis cap.* et habetur de praedictis *super illud 2. Thes. 2. Quem Dominus Iesus* etc. in Glossa. Quando autem post illos quadragintaduos dies venturus sit Dominus, prorsus ignoratur. Sed quaeritur de hoc quod dicitur *Stellae caeli ceciderunt*. Cum enim illa tribulatio sit maxima, quomodo Dominus subtrahet robur gratiae hominibus, quo sustentante non caderent? Respondeo. Dicendum, quod nullum cadere finaliter permittet Deus, qui ei vero corde adhaereat, et in tentationibus et adversis gratiae subsidium fideliter et ferventer requirat, sicut dicit Glossa. Unde multi erunt qui divina gratia confortati, statum, facta, et dona contemnent: unde Gregorius: *Dei adiutorio electi, ut antichristo resistere valeant, fulcientur.* Item ratione eius quod dicitur, *Venit dies magnus irae ipsorum*, quaeritur utrum ita sit in Deo; quod sic, videtur per haec verba. Item *Psal. Quis novit potestatem irae tuae?* Contra. Ira dicit aliquando turbationem. Sed Deus semper est tranquillus: *Sapien. 12. Tu autem dominator virtutis, cum tranquillitate iudicas.* Item ira dicit affectionem. Sed in Deo non est affectio. Augustinus *12. de Civit. Dei. Nec affici dicendus est: patitur quippe qui afficitur.* Respondeo. Notandum secundum beatum Gregorium, quod duplex est ira, scilicet per vitium. Hoc in Deo esse non potest, quia reprehensibilis: *Eccle. 7. Ne sis velox ad irascendum; ira enim in sinu stulti requiescit.* Item ira per zelum, et hoc in iudice vel in principe, qui habet culpas punire: secundum quod exemplum in actum habet quatuor, scilicet affectionem, et hoc est ex naturae imperfectione; et secundum hunc modum non est in Deo. Item turbationem aliquam vel poenalem, vel aliquo modo culpabilem, licet venialem: et haec turbatio est ex naturae corruptione: et secundum hoc etiam non est ira in Deo. Item poenae amorem, vel dispositionem intuitu iustitiae; et sic est ira in Deo. Deus enim ex zelo iustitiae praedisponit poenam inferre antequam inferat: unde Gregorius *sup. illud Iob 4. Flante Deo periisse, et spiritu irae eius esse consumptos* dicit beatus Gregorius *5. lib. Moral. Ut vindictam Dominus cogitans demonstretur, flare irascendo dicitur.* Item signorum ostensionem : quandoque iudex detestans mala commissa, signa irae ostendit, vel ipsam poenae inflictionem, vel alia antecedentia poenam, vel concomitantia. Iuxta hoc dicitur ira esse in Deo, scilicet quia aliqua facit quae videntur signa, ut in Deo, ut est ipsa poenae inflictio, vel aliqua praecedentia ipsam poenam, ut dura comminatio quam facit impiis : unde Hugo *in primo lib. de Sacr. parte quarta: Signa irae dicuntur.* Ex praedictis patet, quod ira non est in Deo quantum ad affectionem, nec quantum ad turbationem; sed quantum ad dispositionem, sive ordinationem poenae respectu puniendorum, et quantum ad apparentiam signorum, quibus videtur iratus, licet non sit quantum ad turbulentiam. Maxime autem quantum ad ipsam poenae inflictionem. Gregorius *3. Mor. Quando vindictam peccatoris exequitur, is qui in semetipso tranquillus est, pereuntibus turbulentus videtur.* Per hoc patet ad obiecta.

CAPUT VII.

Post haec vidi quatuor angelos stantes super quatuor angulos terrae, tenentes quatuor ventos terrae ne flarent super terram, neque super mare, neque in ullam arborem. Et vidi alterum angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei vivi, et clamavit voce magna quatuor angelis, quibus datum est nocere terrae, et mari, dicens: Nolite nocere terrae, et mari, neque arboribus, quoadusque signemus servos Dei nostri in frontibus suis. Et audivi numerum signatorum, centum quadraginta quatuor millia signati ex omni tribu filiorum Israel. Ex tribu Iuda duodecim millia signati. Ex tribu Ruben duodecim millia signati. Ex tribu Gad duodecim millia signati. Ex tribu Aser duodecim millia signati. Ex tribu Nephthalim duodecim millia signati. Ex tribu Manasse duodecim millia signati. Ex tribu Simeon duodecim millia. Ex tribu Levi duodecim millia signati. Ex tribu Issachar duodecim millia signati. Ex tribu Zabulon duodecim millia signati. Ex tribu Beniamin duodecim millia signati. Post haec vidi turbam magnam quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, et tribubus, et populis, et linguis, stantes ante thronum, et in conspectu agni, amicti stolis albis, et palmae in manibus eorum, et clamabant voce magna, dicentes: Salus Deo nostro, qui sedet super thronum, et agno. Et omnes angeli stabant in circuitu throni, et seniorum, et quatuor animalium, et ceciderunt in conspectu throni in facies suas, et adoraverunt Deum, dicentes, Amen. Benedictio, et claritas, et sapientia, et gratiarum actio, honor, et virtus, et fortitudo Deo nostro in saecula saeculorum, Amen. Et respondit unus de senioribus, et dixit mihi: Hi qui amicti sunt stolis albis, qui sunt? et unde venerunt? Et dixi illi; Domine mi tu scis. Et dixit mihi: Hi sunt qui venerunt de tribulatione magna, et laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine agni: ideo sunt ante thronum Dei, et serviunt ei die ac nocte in templo eius, et qui sedet in throno, habitabit super illos: non esurient, neque sitient amplius, nec cadet super illos sol, neque ullus aestus, quoniam agnus qui in medio throni est, reget illos, et deducet eos ad vitae fontes aquarum, et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.

CAP. VII.

Post haec vidi. Hic tangitur Immutatio mediorum, scilicet ventorum in aere: et sub illa figura ostenditur persequutio in subtractione boni, scilicet praedicationis. Tria autem hic tanguntur. Primo ostenditur in generali daemonum aviditas ad nocendum. Secundo in speciali praedicationis impedimentum, *Tenentes.* Tertio malitia impedientium, *Ne flarent.* Dicit igitur, *Post haec*, scilicet post praemissa: *Vidi quatuor angelos.* Daemones dicuntur angeli quantum ad naturae dignitatem; quia creatura nobilis naturae conditi sunt, ut si perstitissent, essent nuncii Dei, ad implendam voluntatem divinam. Hi sunt de quibus dicitur *Iob 4. Et in angelis suis reperit pravitatem.* Item possunt dici angeli, quia missi: tum a Deo ad probationem bonorum, *Iob 2.* item ad deceptionem malorum: *3. Reg. 22. Egredere et fac ita:* tum a diabolo principe ad subversionem cunctorum. Dicuntur autem quatuor universi daemones, propter quatuor partes mundi, in quibus nocent. Vel secundum Haymonem, quia praesunt quatuor regnis principalioribus, scilicet Assyriorum, Medorum, Macedonum, Romanorum Haec sunt principalia regna, de quibus habetur *Daniel. 7.* ubi loquitur de quatuor bestiis. *Stantes*, scilicet insistentiam, et studium, et aviditatem nocendi. *Super quatuor angulos terrae*, idest super quatuor partes terrae, scilicet partem orientalem, occidentalem, australem, et aquilonarem, etiam, usque ad *Angulos*, idest remotissimas partes terrae, quia in omnibus partibus nocere student: *Iob 1. Circuivi terram et perambulavi eam.* Sed quid est quod dicit Glossa, quia diabolus mittitur ad deceptionem malorum? quia si sic: ergo diabolus habet a Deo potestatem malefaciendi. Item secundum hoc deceptio est a Deo. Respondeo. Dicitur mitti a Deo, quia permittitur decipere quosdam, non quia a Deo recipiat ad hoc auctoritatem, unde non propter hoc sequitur, quod illa deceptio sit a Deo. Item est deceptio, actio, et hoc ex parte diaboli peccatum est; et ideo a Deo non est, quia non fit Deo auctoritatem dante, sed permittente. Est etiam deceptio passio in decepto; et quia iusta est, ideo inquantum est poena, a Deo est. *Tenentes*, idest recipientes, et impedientes: *Quatuor ventos*, idest universos praedicatores: qui dicuntur venti, quia ventus nubes excitat, et sic terram rigat, rigatam facit fructificare, et faciem terrae fructificantis hilarem reddit; sic praedicator corda pravorum resolvit in lacrymas: et sic animae fructificant, et gaudium internum recipiunt. Item flando, idest praedicando desiccant terram cordis humani, ad humiditatem peccati. Item ventus concutit homines, et arbores, et huiusmodi; sic praedicator animas ad timorem concutit, dum ostendit poenam gehennae, et multiplex damnum culpae: tamen sicut ventus quandoque mitigatur, sic praedicator quandoque debet condescendere, et allicere ad spem, et amorem. Dicuntur autem quatuor propter partes quatuor, quas debent illustrare doctrinis et exemplis. Vel propter quatuor Evangelia, de quibus sumi debet materia praedicationis. Vel propter quatuor virtutes cardinales, ut sint quasi lapides quadrati in fundamento templi, *3. Reg. 5. Ezechiel. 37. A quatuor ventis veni spiritus*, etc. *Ne flarent*; quia flatus, idest praedicatio praedicatorum desiccaret humorem vitiorum, et concuteret corda hominum, sicut flatus desiccat terram, et concutit arbores, et ipsa corda hominum. *Super terram*, idest homines amantes ea quae sunt terrae: et ita efficiuntur terra per vilitatem. Augustinus: *Talis est quisque, qualis sua dilectio; si ter-*

rum diligis, terra eris. Item Augustinus in *lib. de Acta Christ. Dictum est diabolo, terram manducabis, datus est ergo in cibum diabolo peccator; non sumus terra, si nolumus manducari a serpente. Neque super mare,* idest super peccatores diversis vitiis fluctuantes. Vel per terram avari qui terram diligunt Augustinus 2. *lib. de Serm. Domini in mont. Animus terrenorum cupiditate sordescit.* Per mare vero voluptuosi, ratione spumositatis et foetoris. Propter primum dicitur *Iudae 1. Fluctus feri maris, spumantes suas confusiones.* Propter secundum punita est voluptas poena ignis sulphuris, *Genes. 19.* Item per mare superbi, ratione timoris et fervoris: tument enim per elongationem. Augustinus *in lib. de serv. virgini. Non aliter invenitur requies animae, nisi in quieto tumore digesto: fervent per variam cogitationem, et affectionem, et locutionem: Isaiae 57. Impii quasi mare fervens* etc. boni vero signantur per arborem; unde dicit, *Neque in ullam arborem,* idest neque in aliquam paratam ad fructificandum, vel quae excedat terrenitatem. Omnes enim vult damnificare diabolus, et praedicationem impedire pro viribus: *1. Thessa. 2. Voluimus venire ad vos, sed impedivit nos satanas. Et vidi alterum.* Ostensa tribulatione ecclesiae, hic ostenditur consolatio, quae est ex cohabitatione potestatis daemonia. Item ex numerositate salvandorum Item ex dignitate meritorum. Rursus ex magnitudine praemiorum. Unde haec pars habet quatuor. In prima ostenditur consolatio ex cohabitatione adversariorum. In secunda ex numerositate salvandorum: ad totam enim ac talem societatem non est pigritandum ascendere, etiam si adversa occurrant, *Post haec vidi turbam.* In tertia ex dignitate meritorum, ibi, *Stantes ante thronum.* In quarta ex magnitudine praemiorum, *Et respondit unus.* Circa primum primo describitur persona refrenantis. Secundo ostenditur imperium quo refrenantur, *Et clamavit.* Tertio ostenditur qui sunt qui refrenantur, quia daemones malitiosi, *Quatuor angelis.* Quarto ad quid refrenantur, dicens: *Nolite.* Persona autem refrenans describitur primo quantum ad mysterium humile reparationis cum signo per angelum. Secundo quantum ad profectum nostrae promotionis, *Ascendentem.* Tertio quantum ad donum spiritualis consignationis, *Habentem.* Dicit igitur, *Et vidi.* Sic videram daemones volentes hominibus nocere. *Et vidi alterum angelum,* a quo compescerentur. Per quem signatur Christus; qui dicitur angelus propter reparationis mysterium, quia scilicet missus est ad humanam reparationem, per virtutem eruditionis, per exemplum conversationis, per sustinentiam passionis. Dicitur ergo angelus inquantum homo, dicitur, inquam, angelus, non natura, sed officio: *Isaiae 9.* secundum Septuaginta: *Et vocabitur nomen eius magni consilii angelus.* Et bene dicitur *Alterum;* quia sicut sunt prompti ad nocendum; sic iste ad adiuvandum, et protegendum, sicut infra sequitur. *Ascendentem,* in suis per effectum, hoc est promoventem suos. *Ab ortu solis,* idest a tempore resurrectionis, quando quasi sol novus ortus est mundo, per ipsius Christi glorificationem. Ex tunc autem fides coepit multiplicari, quia discipulis apparuit, in fide instruxit, donis ditavit, per mundum misit, et per eos fidem in hominibus multiplicavit. *Ab ortu solis;* idest a nativitate sui ipsius, qui est sol iustitiae, illuminans omnes qui illuminari quaerunt: *Malach. ult. Orietur vobis sol iustitiae. Ascendentem,* idest proficientem sapientia et aetate, *Luc. 2.* Sed quomodo hoc dico, cum ab ipso instanti incarnationis habuerit plenitudinem sapientiae? ut dicit Bernardus. Item *Lucae 2. Confortabatur plenus sapientia?* Respondeo. Profectus sapientiae non intelligitur in Christo quantum ad sapientiae augmentationem, sed quantum ad manifestationem, quae paulatim fiebat secundum quod aetate crescebat, sicut exponit Damascenus, et Anselmus. Alia litera est. Descendentem, quia ipse secundum quod homo descendit a se Deo, qui est ortus solis, idest Patris, quia ab eo natus secundum divinitatem. Ipse enim inquantum Deus plasmavit carnem quam assumpsit, non virtus naturae. Sed contra. Aut est descensus secundum divinitatem, aut secundum humanitatem: si primo modo, contra. Quia ille descensus est per creationem secundum Glossam, hoc est per plasmationem. Divinitatis autem non est creari, sed creare. Si secundo modo; aut ergo secundum locum, aut secundum peccati casum: si secundum locum, ergo caro illa *est* allata de caelo; quod est haereticum: si secundum peccati lapsum; Contra Augustinus *10. lib. sup. Genes. Nec caro sua erat caro peccati.* Respondeo. Descensus iste fuit secundum humanitatem, ut dicit Glossa. Nec tamen secundum locum, nec secundum casum peccati, sed secundum effectum, sicut causatum descendit a causa: quia causa superior est et dignior causato: et sic omnis creatura descendit a Deo; sed specialiter illa quae sunt virtute supernaturali. *Habentem* etc. Sic videbat in visione sua. Per hoc signatur, quod Christus habet ad opus fidelium signum crucis ad consignandum suos. Haec autem consignatio fit, cum interius cordibus fidem, amorem, memoriam, et imitationem suae crucis imprimit; et exterius baptismum dispensat per ministros quo consignantur, et discernuntur fideles ab infidelibus. Hoc est signum Dei vivi, quia per hoc cognoscimur ad Deum pertinere: *2. Cor. 1. Signavit* nos etc. *Vivi,* ad differentiam idolorum, qui sunt dii falsi, et mortui, quorum signum portant infideles. Vel hoc signum potest intelligi potentia aequalis Patri, quam in miraculis manifestavit, per quam ostendebatur esse vivus et verus Deus: *Ioan. 10. Opera quae ego facio.* Vel signum Dei vivi immunitas a peccato secundum Glossam; quod ad solum Deum pertinet: *Iob 15. Quis est homo, ut immaculatus sit?* Contra. Quia Beata Virgo nullum peccatum commisit. Item aliquis bene contritus, et confessus potest esse sine omni peccato Respondeo. Dicendum, quod Beata Virgo nullum peccatum actuale commisit; tamen originale habuit, a quo ante ortum sanctificata fuit, et ita non fuit omni tempore sine omni peccato; quod autem hic dicitur, intelligitur pro omni tempore. Per hoc patet ad aliud, quia Glossa loquitur de immunitate a peccato secundum omne tempus, quod nulli homini convenit praeter Christum. *Et clamavit voce magna,* idest magna virtute, sive magno imperio suae voluntatis: iste clamor, sive hoc imperium fuit ipsa refrenatio potestatis daemonum per passionis suae virtutem: unde Glossa: *Clamare Dei, est facere: Infra 20. Apprehendit draconem* etc. *Quatuor angelis,* idest universis daemonibus per quatuor partes orbis nocere optantibus: *Quibus datum est,* idest permissum: *Nocere,* per gravissimas tentationes vitiorum, et per procura-

tionem mortis hominum; *Terrae et mari*, idest peccatoribus, qui sunt viles propter peccata iam facta, et fluxibiles quantum ad facta, et iterum quantum ad facienda. Propter prius dicuntur terra; propter secundum mare. Vel terra avaros signat; mare, quia spumat, luxuriosos. Item quia fervet, superbos. Gregorius *sup. illud 20. Apocalyp. Apprehendet draconem: Draco dicitur: quia malitiose nobis nocere appetit. Dicens: Nolite.* Hic ostenditur quantum ad quid refrenantur, scilicet ne noceant daemones hominibus consignandis signaculo fidei, et gratiae, donec consignentur. Non quod post noceant, sed quod dicitur donec, vel quousque, accipitur inclusive: quia cum erunt consignati, minus eis spiritualiter noceri poterunt. Primo, inquam, prohibentur nocere consignandis. Secundo agit de ipsis iam consignatis, *Et audivi*. Dicit igitur, *Dicens: Nolite nocere.* Notandum quod ex ipsis verbis, quae obscuritatem habent, potest colligi, quod Dominus in passione, et virtute passionis compescuit daemones, ne eos qui erant credituri, ac fidei signaculo consignandi, tentarent quantum vellent, et ne tentando in errore retinerent. Unde post ascensionem ad praedicationem discipulorum, et aliorum praedicatorum, multa millia convertebantur, sicut loquente Petro conversi sunt multi increduli, circiter tria millia, et consignati sunt signaculo crucis et fidei per baptismum, *Act. 2.* Et in eisdem Actibus legitur multa conversio Iudaeorum, et Paganorum, praedicantibus Apostolis facta. Et ad verba beatae Catharinae conversi sunt multi Philosophi; et alia consimilia leguntur multa. Hoc autem erat, quia daemones virtute dominicae passionis, quam pro salute hominum tulit, coerciti erant, ne eos involverent errorum tenebris quantum vellent, et ne eos in ipsis tenebris perpetuo detinerent; et sic erunt coerciti usque ad finem mundi quantum ad electos qui sunt credituri; licet modo sunt in tenebris errorum, donec impleatur numerus electorum; unde et modo aliqui convertuntur: et in fine praedicantibus Helia, et Enoch convertentur Iudaei, et signaculo Dei per fidem, et gratiam consignabuntur. Hoc est ergo quod dicit, *Nolite nocere*, O daemones, quasi dicat, Non laboretis nocere per tentationum gravitates quantum velletis, quia non poteritis. *Terrae et mari*, idest peccatoribus vilibus et fluxilibus, ut dictum est supra. Vel modo praemisso. *Neque arboribus*, bonis, terram excedentibus, et ad fructificandum paratis. Dicuntur ergo iusti arbores, quia sunt fructiferi per bonam operationem; folia habent in medicinam, per salutiferam eruditionem; umbram habent per aedificatoriam aedificationem; quae est aliis propter exemplum in refrigerium contra aestum vitiorum. In terra radicantur per humilitatem, in ramis dilatantur per caritatem. De tali arbore *Matth. 7. Omnis arbor bona fructus bonos facit. Quoadusque signemus*, exemplo formando interius signaculum fidei, cum affectu misericordiae, et virtute imitandi crucem: et ministri mei, disponendo exterius per doctrinam et sacramenta, per quae disponitur anima ad impressionem signaculi fidei, et gratiae, quod est signaculum crucis, quia a cruce provenit, et servos esse crucis ostendit. *Servos Dei nostri*, idest electos qui futuri sunt servi Dei, licet modo sint in errore infidelitatis. *Nostri* dicit, idest mei, inquantum homo sum, et ministrorum meorum, qui sunt coadiutores mei: quia Deo Patri subiicimur, et per affectum amoris ipsum habemus Deum. *In frontibus eorum*, interioribus, idest in mentibus, ut sint audaces ad confitendum crucem et nomen meum, constantes ad sustinentiam adversorum: frons enim sedes est verecundiae, vel audaciae; et ideo signat audaciam, et constantiam exclusa verecundia. Cum agitur causa fidei, hoc est signum Thau, quo signandus est quilibet in fronte, idest signaculum crucis, quod est signum Dei vivi, quo debet mens consignari, scilicet ut habeat fidem crucis, et amorem, ac memoriam, et affectum imitandi, et audaciam confitendi, et constantiam sustinendi: *Ezech. 9. Signa super frontes* etc. et sequitur, *Omnem super quem videritis Thau ne occidatis.* Potest etiam intelligi de fronte exteriori: per baptismum enim in quo operatur Deus interius, et dispensatur exterius, consignatur non solum anima, sed etiam corpus, quia totum corpus per baptismum dedicatur Deo: unde in scapulis, vertice, et pectore fit inunctio, ut dicit Glossa; sed tamen hic specialiter frons exprimitur: tum quia signum crucis specialius in fronte, et facie imprimitur: tum quia in fronte est signum audaciae et constantiae; vel verecundiae et pusillanimitatis; unde frons hic exprimitur, ut audacia, et constantia, quae debet esse non solum in mente, sed etiam in corpore, significetur. Propter hoc etiam in confirmatione fit consignatio in fronte per episcopum sancto Chrismate, et signo crucis in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et sic per hanc consignationem, de qua hic agitur, et sanguis agni in utroque poste, scilicet in interius et exterius, ne percussio fiat in domo, *Exod. 12.* Haec autem consignatio fit in frontibus a Domino, et ministris suis: unde dicitur, *Quoadusque* etc. quia ad hoc ut sit homo audax et constans, non solum mente, sed etiam ipso actu in corpore ad confitendum nomen Christi, et sustinendum adversa, non sufficit dispensatio sacramentorum exterius per ministros, nisi et Deus gratiam interius infundat: sed cum utrumque concurrat, tunc consignatio huiusmodi perficitur. Et notandum quod *Quousque*, ut supradictum est, non accipitur exclusive, sed inclusive, ut ibi: *Dixit Dominus Domino meo* etc. *Matth. 1. Et non cognoscebat eam donec peperit* etc. constat enim quod nec post; sed Evangelista loquitur pro tempore pro quo poterat esse dubium. Similis modus loquendi est: Non facias malum usque ad mortem. Similiter intelligendum in proposito. Post consignationem enim virtute signi, quod est fides, et gratia, et amor crucis in anima cum imitatione, et etiam impressio crucis in corpore, proteguntur fideles a daemonibus magis quam ante, ut patet per illam figuram *Exodi 12. et Ezechiel. 9.* Item fides crucis, et gratia cum aliis adnexis intus et extra dicitur signaculum; quia per hoc cognoscuntur esse servi, et milites Dei: et iterum per hoc discernuntur fideles et iusti ab infidelibus et iniustis. Unde fideles, qui sunt mali, non habent hoc signaculum nisi truncatum; quia decoloratum; quia fidem habent sine gratia, et amore, et imitatione: unde per hoc non cognoscuntur esse Dei milites, sed discernuntur ab infidelibus: infideles tamen per illud non distinguuntur ab iniustis, cum et ipsi sint iniusti: habent enim signaculum diaboli superscriptum: *Matth. 22. Cuius est imago haec,*

et superscriptio? sic potest ab eis quaeri et modo et in iudicio: et possunt respondere, Caesaris, idest diaboli: interpretatur enim possidens principes, quia maxime nititur ad dominandum maioribus, et praecipue eos possidet. Item nota quod illud quod dictum est, *Nolite nocere* etc. videtur intelligendum, non de cohibitione ab omni nocumento spirituali, cum etiam consignatis quandoque noceant spiritualiter per tentamenta; sed ne noceant quantum vellent, et in peccato semper detineant. Item illud quod dictum est, *Clamavit* etc. *Et Nolite nocere* etc. secundum Glossam intelligitur de clamore et verbo reali. Per hoc enim quod Ioannes in visione audivit angelum clamantem, *Nolite nocere* etc. figuratur quod Christus clamore reali daemones cohibuit a nocumento electorum in passione, et per passionem, idest per meritum et efficaciam suae passionis fecit, ne quantum vellent nocerent per tentationes electis credituris, ne impedirentur ad fidem converti; nec etiam iam conversis, dummodo ei per fidem, amorem, et imitationem adhaerere velint. Gregorius *sup. illud Apoc. 20. Apprehendit draconem* etc. *Utiliter potentia divinae dispensationis astringitur, ne inquantum nocere valet effrenetur.* Item quod dictum est, *Nolite nocere terrae et mari*, videtur intelligendum de illis solum, qui licet aliquando sunt in tenebris infidelitatis, vel peccati alterius, sunt quandoque convertendi, et finaliter perseveraturi; non de omnibus malis universaliter. Item manente intellectu praemisso de nocumento spirituali, posset illud nocumentum intelligi etiam corporaliter; ne scilicet noceant procurando mortem credituris antequam credant: possent enim nisi cohibeantur hoc facere: vel concitando odia, vel rixas usque ad homicidia, vel etiam suffocando humana corpora, ne ad fidem veniant infideles. Sed virtus dominicae passionis operante Christo pro credituris cohibet eos, ne mortem electis inferant, per quam praecluditur via ad salutem, vel ante fidem vel post. Sed dubitabit aliquis quomodo cohibetur, si permissio fit eis: dictum est enim: *Quibus datum est*; si enim nocere permittuntur, non cohibentur. Item quando loquitur de permissione, non loquitur de arboribus, sed quando loquitur de cohibitione; unde hoc? Item si per arbores intelliguntur boni, sicut Glossa vult post principium huius capitis; tales videntur consignati. Quomodo ergo dicuntur consignandi cum aliis qui prius erant mali? Respondeo dicendum, quod pro diversis temporibus intelligitur. Tempore enim ante adventum Christi permittebatur per tentationes multum nocere: unde fere totum mundum erroribus involverat; sed Dominus in passione, et virtute passionis ipsum cohibuit, ne tantum posset tentare electos, et tantum tentando nocere, quantum prius usque ad tempus antichristi, quo solvetur, idest sua potestate uti atrociter a Deo permittetur. *Vas his: infra 20. Apprehendet draconem* etc. Praeterea haec cohibitio non videtur intelligenda quantum ad omnem modum nocendi; sed ne possent daemones nocere per tentationes quantum ante passionem, et etiam quantum vellent. Isidorus *3. lib. de sum. bon. Non amplius tentat electos diabolus quam permittit Dei voluntas.* Ad aliud dicendum, quod per terram, et mare intelliguntur mali pro tempore sive statu peccati, licet aliquando sint convertendi: per arbores vero boni. Licet autem tam malis quam bonis nocere appetant daemones; tamen existentibus in gratia non sic permittuntur nocere, ut eis qui sunt in culpa: unde incredulis ante passionem magis nocere poterat quam bonis. Per passionem vero cohibitus est, quantum ad bonos, et etiam quantum ad malos, tamen crediturос; et ideo non ponitur prius nomen arboris, sed post. Ad aliud dicendum, quod est duplex consignatio, scilicet consignatio mere invisibilis, quae fit per gratiam simplicem; quam Deus etiam sine sacramento infundit: et haec consignatio est per fidem, et amorem; et potest haberi ante baptismum ab homine bene contrito, sicut habebat Cornelius, de quo *Act. 10.* Item consignatio partim visibilis, partim invisibilis, quae est per gratiam sacramentalem. In sacramento enim operatur Deus invisibiliter; homo autem exterius visibiliter, et ipsum sacramentum visibiliter suscipitur. Aliqui autem licet sint boni, tamen non sunt hoc modo consignati, ut patet in Cornelio; qui prius erat bonus, et post ad doctrinam beati Petri baptismum suscepit, *Act. 10.* De hac secunda loquitur hic; unde dicit *Quoadusque signemus*, scilicet ego, et ministri mei per baptismum, et alia sacramenta. *Et audivi.* Hic agitur de iam consignatis: et nota quod superius agebatur pro statu ante consignationem; hic autem pro statu iam factae consignationis: quia hoc intellexit quales erunt illi qui usque ad finem mundi signati erunt. Primo autem agitur de consignatis in generali. Secundo in speciali, *Ex tribu Iuda.* In generali autem ponit consignatos sub numero quodam, scilicet *Centum quadraginta quatuor millia*, dicens, *Et audivi*, in mea visione; *Numerum signatorum*, idest omnium qui usque ad finem erunt signati signo crucis, intus per fidem, et amorem, et memoriam, et affectum imitandi; exterius autem per sacramentorum susceptionem, maxime baptismi, et per ipsam imitationem. *Centum quadraginta quatuor millia.* Nota quod sub hoc numero intelliguntur omnes electi existentes sub tempore gratiae usque ad finem mundi. Nec iste numerus ponitur ratione numeri, sed ratione mysterii, sicut vult Glossa. Nec tantum per hunc numerum signantur illi qui sunt de genere Iudaeorum; sed etiam de Gentibus. Licet secundum superficiem videatur loqui solum de filiis Israel: et hoc habetur in Glossa: *Infra super illud: Post haec vidi turbam* etc. *Cum secundum figuram* etc. Per numerum ergo qui in tota hac litera ponitur, non signatur quot sint electi; sed quales debent esse. *Ex omni tribu filiorum Israel:* sic ostensum est ei in visione propter mysterium: unde sensus secundum sensum mysticum: Intellexi quales erunt illi, qui signati erunt ex omnibus fidem Iacob imitantibus: *Rom. 9. Non enim omnes, qui sunt ex Israel* etc. Iusti enim sunt spiritu aliter ex tribu filiorum Israel. Dicitur autem *Ex omni tribu*, quia multiplex est tribus iustorum, qui filii Israel sunt spiritualiter; per imitationem secundum quod est multiplex gradus iustitiae in electis, ut infra patebit: unde illi qui sunt sub uno gradu iustitiae, sunt una tribus; qui sub alio, sunt alia tribus, et sic ulterius. Per illum autem numerum signantur quae sunt necessaria iustis, scilicet perfectio in diligendo, quae signatur per millenarium, qui est numerus perfectus,

quia ad eum terminatur plenus cursus numerorum: et si quis velit post eum numerare, oportet redire ad numeros praecedentes. Item perfectio in operando, quae per centum; quia numerus est completus: usque ad ipsum enim decurrit numerus, licet millenarius sit perfectior. Item labor in sustinendo, scilicet poenalis et difficilis, ut in statu poenitentiae, quae per quadraginta signatur; qui numerus est poenitentium, quia tot diebus ieiunavit Moyses, et ipse Christus: partes enim aliquotae quadragenarii faciunt quinquaginta, qui est numerus remissionis: quia poenitentia ducit ad remissionem peccatorum. Huius autem partes aliquotae quadragenarii sunt unum, duo, quatuor, quinque, octo, decem, viginti. Ex his simul sumptis colligitur numerus quinquagenarius. Item doctrina in regulando, quae continetur in quatuor Evangeliis; unde signatur per quaternarium. Omnia enim praedicta debent fieri secundum regulationem, quae ex quatuor Evangeliis habetur. Vel aliter. Numerus enim praedictus colligitur ex duodecim millibus per duodenarium in se ductis, sicut patet in sequentibus: nam duodecim millia duodecies sumpta faciunt praemissum numerum, scilicet centum quadraginta quatuor millia. Millenarius signat perfectionem, duodenarius, qui colligitur ex tribus quater sumptis, signat fidem Trinitatis, per quatuor partes orbis. Per alium vero duodenarium, per quae fit revolutio duodenarii, ad praemissum numerum complendum, intelligi potest doctrina duodecim Apostolorum, secundum quam debent homines regulari in perfectione vitae, et in ipsa fide. Vel duodecim filii Israel, quorum nomina in litera ponuntur, propter mysterium in litera. Illi ergo sunt signati, qui habent perfectionem vitae, cum Trinitatis fide, in quatuor partibus orbis, secundum doctrinam duodecim Apostolorum. Vel secundum imitationem, et conformitatem ad duodecim filios Israel iuxta nominum rationem. Ponitur autem secundum Glossam finitum pro infinito: quia sub certo numero sunt electi noti Dei: *2. Timoth. 2. Cognovit Dominus qui sunt eius.* Aliqui libri habent, *Centum sexaginta quatuor millia signati, ex omni* etc. et tunc sic litera suppleri potest. Andivi numerum signatorum, qui numerus centum sexaginta quatuor millia, scilicet homines signati ex omni etc. Quidam libri non habent *Signati*. Et illud videtur melius, cum ante dicatur *Signatorum* etc. Centum sexaginta quatuor, quod sumitur accusative. *Ex tribu Iuda.* Hic enim in speciali agitur de signatis: et praemissus numerus subdividitur per duodecim millia duodecies sumpta. Et ponuntur nomina duodecim filiorum Israel, propter mysterium, ut patet in Glossa. Signatur autem hic quadruplex status iustorum; scilicet status poenitentium, proficientium, perfectorum, et perseverantium, secundum quadruplicem denarium duodenarii filiorum Israel: et secundum hoc dividitur haec pars in quatuor. Ad statum autem poenitentium tria requiruntur, scilicet humilitas in confitendo; quae per Iudam signatur, quod interpretatur confitens. In confessione autem intelligitur contritio, quae debet concomitari poenitentibus. Igitur necessaria est cum contritione confessio peccati: *Proverb. 28. Qui abscondit scelera sua, non dirigetur; qui autem confessus* etc. Potest etiam intelligi de confessione laudis: *Psal. Confitebor Domino nimis in ore meo.* Ordina sic literam, Signati ex tribu Iuda erant duodecim millia, hoc est signati de statu confitentium, qui sunt quasi una tribus spiritualis sequens fidem, et vitam Iacob sive Israel qui fuit Patriarcha, habent per quatuor partes orbis; sive secundum regulam quatuor Evangeliorum, fidem Trinitatis, et perfectionem sanctitatis: per millenarium enim, ut dictum est, signatur perfectio; per duodenarium, qui colligitur ex quatuor tribus per invicem ductis, intelliguntur vocati ex quatuor partibus mundi, ad fidem sanctae Trinitatis. Vel per quaternarium intelligitur doctrina salutis contenta in quatuor Evangeliis. Unum praemissorum est specialiter pertinens ad statum poenitentium, scilicet confessio; alia duo sunt generalia ad omnem statum, scilicet perfectio sanctitatis intelligitur de perfectione sustinentiae: haec enim est omnibus necessaria: *Matth. 5. Estote perfecti* etc. Item fides Trinitatis: *Hebr. 10. Sine fide impossibile est placere Deo.* Unde duodecim millia in qualibet tribu ponuntur, quia in omni gradu et statu sunt illa duo necessaria per quatuor partes orbis: sive iuxta doctrinam quadruplicis Evangelii. Et nota quod per duodecim tribus filiorum Israel, qui intelliguntur ipsi iusti secundum duodecim gradus quadruplicis status praemissi. Unde illi qui sunt in gradu confessionis, sunt una tribus. Ratione satisfactionis sunt alia tribus; et sic ulterius de aliis quae sequuntur. Ipsi etiam iusti sunt filii Israel per imitationem, quia eius fidem, et sanctitatem imitantur. Et potest iustus esse in diversis tribubus, quia in diversis gradibus, qui sunt sub uno statu, ut patet in primis tribubus, sive gradibus pertinentibus ad primum statum. Aliter potest litera ordinari, aliis non mutatis. Ex tribu Iuda. *Duodecim milia erant signati*, ita quod adiectivum quantum ad genus referatur ad duodecim millia, ratione eius quod subintelligitur, quia in hoc quod dicitur *Duodecim millia* intelliguntur homines; et etiam quandoque solet dici sex millia viri, vel duodecim millia homines, ut *2. Machab. 8. Eduxerunt ad sex millia viros.* et *2. Machab. 12. Commiserunt cum eo Arabes, quinque millia viri, et equites quingenti*, hoc est dicere secundum intellectum mysticum qui tenent confessionem peccati vel laudis: et per quatuor partes orbis habent fidem Trinitatis, cum perfectione vitae, sunt signati, quia in confitentibus cum ipsa confessione sufficientiae, et sub fide Trinitatis gratis formata, intellige gratiam gratum facientem, et fidei sacramenta, ut baptismus et alia. Qui autem habet praedicta, portat signum quod est de familia Dei, et quod est ordinatus ad gloriam si semper hoc teneat. Et sic intellige consignationem in omnibus sequentibus. Consignatio enim haec fit per fidem Trinitatis in qua intelliguntur alii articuli. Et per gratiam quae est forma fidei, et per sacramenta fidei; et hoc implicito intelliguntur, et fide Trinitatis, et per vitam perfectam, quae comprehendit memoriam dominicae crucis, et affectum imitandi, et ipsam imitationem in actu. His autem praedictis additur aliud speciale, secundum gradus distinctos, qui sunt duodecim, secundum duodecim nomina filiorum Israel. Iudas autem primus ponitur, cum fuerit quartus: quia confessio fidei, sive peccati praecedit: et rursus per hoc ostenditur, per hoc quod carnalis generatio non est hic attacta, sed spiritualis. Item intelligitur satisfactio, quia poenitens debet dare operam generationi rectorum ope-

rum, ut Deo sufficiat, et damna quae sibi ipse peccando intulit, resarciat: quod signatur per Ruben, quod interpretatur videns filium, idest opera bona ad iucundandum: quia cum quis bene operatur, potest videndo filios suos, idest opera, iucundari in Deo: *Psal. Filii tui sicut novellae olivarum, in circuitu mensae tuae.* Gregorius *in homil. sup. ill. Luc. 12. Sint lumbi vestri praec. et luc. ard. Unusquisque tanto maiorem debet quaerere bonorum operum lucra per poenitentiam, quanto graviora sibi intulit damna per culpam.* Dicit igitur, *Signati ex tribu Ruben, erant duodecim millia,* idest illi qui sunt signati de gradu bene operantium, qui sunt una tribus filiorum Iacob, qui eius filii sunt per imitationem, habent perfectionem vitae cum fide Trinitatis per quatuor partes orbis, sive secundum quatuor Evangeliorum doctrinam, quae dirigit ad fidem sanam, et vitam perfectam. Vel, *Duodecim millia,* scilicet homines, erant signati ex tribu Ruben; quasi dicat: Qui sunt fecundi in bonis operibus, et habent perfectionem vitae cum Trinitatis fide, per diversas partes orbis, sive secundum doctrinam quatuor Evangeliorum, illi sunt signati, qui hoc faciunt ad illud signaculum. Primò modo, vel secundo, expone in aliis quae sequuntur. Item requiritur virtuositas in pugnando, scilicet contra tentationes vitiorum, quod signatur per Gad, quod interpretatur tentatio: *Iob* 7. secundum aliam literam: *Tentatio est vita hominis super terram: Iacob. 4. Resistite diabolo, et fugiet a vobis.* Item interpretatur accinctus, quia ad expugnandum, et vincendum tentationes debet homo accingi virtute mentis: *Psal. Et praecinxisti me virtute ad bellum.* Item et ad sustinendum tribulationes et adversitates: *Psal. Ego autem in flagella paratus sum. Ex tribu Aser.* Hic agitur de signatis quantum ad statum secundum, scilicet proficientium, in quo est triplex gradus. Primus ordo est recta ad mundum, quod signatur per Aser, quod interpretatur beatus: talis enim est beatus, sicut tangit Glossa, qui non est mundanis intentus; sed recte ordinatus est ad ea quae sunt mundi, vel bene utendo eis, vel abiiciendo: *Matth. 5. Beati pauperes spiritu: Eccle. 31. Beatus est dives qui inventus est sine macula* etc. *qui potuit transgredi, et non est transgressus* etc. Secundus est latitudo caritatis ad proximum, scilicet in exhibendo caritatum beneficia proximis, et diligendo omnes etiam inimicos; quod signatur per *Nephthalim*, quod interpretatur latitudo: *Psal. Latum mandatum tuum nimis.* Tertius fervor caritatis ad Deum, qui facit oblivisci omnia temporalia, et extendere affectum in Deum; quod signatur per *Manassen*, quod interpretatur *oblivio: Philipp. 3. Quae quidem retro sunt obliviscens.* Talis autem propinquus est perfectioni; unde recte sequitur de statu perfectorum, *Ex tribu Symeon.* In hoc autem statu triplex est gradus. Primus est vehementia afflictionis in dolendo: viri enim perfecti vehementer dolent de peccatis, si quae aliquando commiserunt. Item de peccatis aliorum. Item de incolatu huius miseriae, quae signatur per *Symeonem*, quod exauditor tristitiae interpretatur. Ille exaudit tristitiam qui motu gratiae excitantus ad dolendum de peccatis quandoque a se commissis, vel etiam de alienis, vel de praesentis miseriae incolatu amplectitur: *Matth. 5. Beati qui lugent: Ioan. 16. Tristitia vestra vertetur in gaudium.* Secundus operum supererogatio in agendo, quod signatur per *Levi*, quod interpretatur additus, quia praeceptis vel sibi iniunctis adduntur alia sicut consilia, et alia quae sunt supererogationis. De quibus dicit beatus Gregorius: *Praestantiori desiderio plus exhibere appetunt quam praeceptis generalibus audire potuerunt.* Tertius mentis elevatio in desiderando illam, in contemplando scilicet divinam fruitionem, ad quam omnino suspirant; quod signatur per *Issachar*, quod interpretatur merces: *Philipp. 3. Nostra conversatio in caelis est. Ex tribu Zabulon.* Hic agitur de signatis quantum ad quartum statum, scilicet perseverantium, qui scilicet diu in culmine perfectionis fuerunt, et iam propinqui sunt ad praemium percipiendum. Est autem et in hoc triplex gradus. Primus fortitudo ad adversa sustinenda, quia tales cum sint in altissimo statu, libentissime cuncta adversa pati parati sunt; quod signatur per *Zabulon*, quod interpretatur habitaculum fortitudinis: quia habitant in interno munimento fortitudinis ad sustinendum omne adversum: *Tob. 5. Forti animo esto* etc. *Act. 21. Ego autem non solum alligari* etc. Secundus est sedulitas ad merita cumulanda; quod signatur per *Ioseph*, quod interpretatur augmentum: quia tales semper augere merita student: *Genes. 49. Filius accrescens Ioseph.* Tertius est idoneitas ad praemia percipienda: quia merito diuturnitatis, et altae perfectionis facti sunt idonei ad praemii perceptionem; quod signatur per *Beniamin*, quod interpretatur filius dexterae, idest merito fervidae perseverantiae, filius divinae clementiae, qui dat suis filiis aeternam mercedem: *Cant. 2. Et dextera illius amplexabitur me.* Vel dexterae, hoc est ipsius beatitudinis; quia ad eam sicut ad haereditatem propriam est deputatus, et ad eam idoneus. Isidorus *1. lib. de sum. bon. Dextera Patris beatitudo est, sicut sinistra miseria.* Vel potest hic intelligi caritas ad beneficia intelligenda, quia omnes noverunt esse a Deo, et nihil ab homine; et ideo sunt filii dexterae, idest divinae misericordiae, cui omnia adscribunt commendabilia. Unde Gregorius: *Sancti viri quicquid in se boni inspiciunt, immortalis gratiae donum esse cognoscunt.* Ad praemissum quadruplicem statum est reducere omnes electos. His praemissis gradibus debet quilibet reptare manibus ac pedibus, ut ad beatitudinem quandoque pertingat. Primus enim est humilitas perfectionis, sive sit confessio peccati, in qua intelligitur concomitans contritio cordis: de qua confessione dicit beatus Gregorius: *Unicuique peccatori iam exordium illuminationis est humilitas confessionis;* sive sit confessio fidei, quia *fides est substantia rerum, Hebr. 11.* sive confessio laudis. Gregorius: *Indignus est dandis, qui non agit gratias pro acceptis.* Post haec sequitur fecunditas operationis: unde sequitur *Ruben: Coloss. 1. In omni opere bono fructificantes.* Ex hoc provenit virilitas expugnationis, scilicet tentationum, quia ipsa bona iuvant ad superanda mala; unde sequitur *Gad*, tentatio: *Ephes. 6. Induite vos armaturam Dei.* Ad hoc sequitur contemptus vanitatis, quia merito praemissorum datur gratia et virtus, ad non diligendum temporalia, ut verius diligatur Deus; unde sequitur *Aser*, beatus: *Psal. Beatum dixerunt populum cui haec sunt: beatus populus cuius Dominus Deus eius.* Ex hoc provenit miseratio pietatis, ut proximis subveniatur; unde sequi-

tur *Nephthalim: Proverb. 22. Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur.* Ex his adhaesio caritatis surgit, scilicet ad Deum. Gregorius: *Per amorem proximi Dei amor nutritur.* Et ideo bene sequitur *Manassen*, quia per amorem magnum ad Deum omnia inferiora dantur oblivioni. Gregorius: *Sicut mors corpus interimit, sic ab amore temporalium aeternae vitae caritas occidit.* Ex adhaesione autem amoris ad Deum oritur vehementia anxietatis, scilicet de offensis propriis, quandoque prius commissis, vel de alienis; unde sequitur *Symeon: Rom. 9. Tristitia mihi inest magna* etc. Ad praemissa sequitur, operante gratia, supererogatio bonitatis, ut ultra quam tenetur agat: unde sequitur *Levi*. Gregorius: *Perfectiores sub generali iudicio non tenentur, quia et praecepta generalia vivendo vincunt.* Vult dicere quod tales qui relinquunt saeculum, et observent consilia, erunt iudices, non iudicati. Ex his autem inardescit desiderium aeternitatis, iuvamine contemplationis; unde sequitur *Issachar: Philipp. 1. Desiderium habens dissolvi* etc. Ad desiderium autem, et fervorem contemplationis sequitur magnitudo fortitudinis, scilicet ad sustinentiam quorumlibet adversorum; unde subditur *Zabulon: Proverb. 10. Manus fortium divitias parat.* Sed post haec omnia necessaria est sedulitas sollicitudinis, ne scilicet cesset cumulare merita; unde sequitur *Ioseph*. Sicut beatus Franciscus propinquus morti dicebat: *Incipiamus fratres Domino Deo servire, quia usque nunc vix vel parum in illo profecimus: Eccle. 10. 1. Mane semina semen tuum, et vespere non cesset manus tua.* Ex cunctis autem praemissis sequitur propinquitas beatitudinis; unde sequitur *Beniamin: Psal. Cum dederit dilectis suis somnum, Ecce haereditas Domini filii merces.* Sed circa literam dubitatur. Primo quare ponitur numerus, cum de numero electorum hic non agatur, quia non est iste numerus electorum: plures enim longe sunt. Item ex hoc videtur dari occasio credendi, quod non sint plures salvandi: Item aperte posset dici, quod sub tanta obscuritate dicitur. Secundo quare loquitur de tribubus Israel, cum de Gentibus plures sint salvandi quam de Iudaeis? Tertio quare potius agitur de Israel quam de Abraham qui fuit pater credentium? *Rom. 4.* Quarto quare non potius tribus Dan, cum ipse fuerit verius filius Israel quam Manasses; Manasses enim fuit filius Ioseph, filii Israel; Dan autem fuit immediate filius Iacob. Quinto quare non potius Effraim qui fuit frater Manasse? Sexto quare cum hic solum de signatis agatur, quid erit de eis qui non signantur per susceptionem sacramentorum? et quia non possunt, eo quod non habent tempus. Respondeo ad primum. Dicendum, quod iste liber est revelationum, quae factae sunt beato Ioanni, sub quibusdam figuris; et hoc propter alios, non propter ipsum: ipse enim omnia intelligebat, sicut supra habetur *in Prologo*. Ratio autem quare istae revelationes sunt clausae sub velamine et obscuritate, est multiplex. Prima propter perversos, ne scilicet perversis esset locus pervertendi verba huius libri, si aperta essent, quia non sunt margaritae ante porcos mittendae. Secunda propter fastidiosos: si enim esset totum in aperto, vilesceret. Nunc autem in ampliori reverentia suscipitur, et pretiosius habetur, et sapidius cogitatur, et diligitur. Haec duplex ratio ponitur in Glossa *super illud supra 1. Et design. mit.* Tertia ratio est propter ingratos, ne quis sibi tribuat intelligentiam Scripturarum, sed Deo qui claudit et aperit: *Supra 3.* ubi dicit Glossa, *claudit ut quaeramus, aperit ut inveniamus, ut largitor habeat suae bonitatis gratias.* Quarta ratio est propter affectuosos, ut scilicet meritum eis accrescat in humili et pia inquisitione Scripturae: est enim in hoc meritum, cum ex affectu amoris, et devotionis indagantur Scripturae. Quod innuit Augustinus de expositione Scripturae loquens, et dicens *12. lib. Conf. Sacrificem tibi famulatum cogitationis, et linguae meae, da quod offeram tibi.* Sub obscuritate ergo loquitur propter praedicta. Sub tali autem numero facta est, et scripta revelatio, propter mysterium quod habet, ut supra expositum est: non enim est contemnenda ratio numeri; unde Augustinus *11. lib. Conf. Ratio numeri contemnenda non est, qui in multis sanctarum Scripturarum locis, quam magna aestimanda sunt, elucet diligenter intuentibus.* Quod autem ille numerus tantum ratione mysterii, non numeri ponatur, patet ex Glossa: *Intellexi* etc. Et per aliam quae ponitur infra: *Cum secundum figuram* etc. Item per utile. Item per simile: *Infra 13. Qui habet intellectum computet numerum bestiae, Numerus* etc. Item absit quod tam parvus sit numerus electorum sub tempore gratiae. Ad primum ergo patet, quod numerus ponitur propter mysterium, licet de numeri ratione non agatur hic: et licet maior sit numerus electorum. Ad secundum obiectum dicendum, quod non datur ex hoc illa occasio, licet posset quis confingere quod inde occasio sumatur: aliud enim est occasio data, aliud occasio sumpta: nam cum ille liber sit liber occultarum nobis visionum. Item cum prius dicatur numerus salvandorum esse innumerabilis; datur per hoc via ad intelligendum aliter quam superficies literae sonat. Nec debet quis in huiusmodi sensui suo inniti: unde qui male intelligit, non ipsa libri verba, sed se ipsum arguat. Praeterea ipse Deus qui Ioanni haec revelavit, pie pulsanti aperit intellectum, ut dicit Damascenus *4. lib. cap. 10.* Ad aliud dicendum, quod etsi posset dici aperte, tamen aliter placuit divinae sapientiae propter praemissa, et hic, et in plurimis locis huius libri, et Scripturae sacrae. Ad secundum quaesitum dicendum, quod hoc est propter mysterium, ut patet ex Glossa. Non enim loquitur de tribubus Israel, secundum literalem sensum; quia sic videretur quod tantum Iudaei salvandi essent, sed secundum spiritualem. Iacob enim qui dictus est Israel, fuit Patriarcha sanctissimus, et magnae fidei, et magnae patientiae in adversis multis quae sustinuit, et magnae ad Deum familiaritatis, ut patet in Genesi. Unde oportet quod per imitationem simus ipsius filii, et de eius progenie spiritualiter: unde de eius tribubus agitur ratione mysterii. Sanctitas enim et facta priorum patrum nobis sunt in exemplum. De populo autem Iudaeorum fuerunt patres sancti, quia illum populum sibi Deus in peculiarem assumpsit, licet de Gentibus aliqui iusti fuerint etiam ante Christi adventum, ut Iob. Isidorus *1. lib. de sum. bono: Facta priorum vir sanctus imitanda considerat.* Ad tertium quaesitum dicendum, quod similiter et Abraham ducitur fidelibus in exemplum, ut patet *Rom. 4.* et *9. Hebr. 11.* Item et Israel, ut *Rom. 9.* et hic. In

hoc autem loco potius agitur de Israel, cuius ratio potest accipi, tum ex parte nominis, quia Israel interpretatur vir videns Deum: unde virtutem et rem huius nominis debet habere quilibet, ut oculo fidei, et amoris Deum videat; vel princeps cum Deo, ut scilicet quilibet principetur carni, ac vitiis, et semper adhaereat Deo: tum ratione progeniei, quia plures habuit filios quam Abraham, et maioris auctoritatis, excepto Isaac: unde ratione patris, et ipsorum suorum nominum proponuntur fidelibus in documentis, duodecim patriarchae filii Israel, ut sicut de eorum tribu, implendo rem nominis eorum in se ipsis, ut habetur in Glossa: et quanto plures fuerunt, tanto maius documentum sumitur etiam ex nominibus ipsorum: *Rom. 9. Non enim omnes, qui sunt ex Israel* etc. Ad aliud dicendum, quod ideo non ponitur Dan, ut ostendatur antichristus de omni sanctorum numero expellendus, qui nascetur de tribu Dan, ut dicit Glossa. Loco autem eius ponitur Levi. Item alia ratio ponitur in Glossa. Ad quintum solet dici, quod ideo non ponitur tribus Ephraim, ut ostendantur idolatrae et schismatici, non habere partem in sorte sanctorum. De tribu enim Ephraim fuit Ieroboam, qui populum Israel fecit idolatrare, adorando vitulos aureos, ut divideret eos ab aliis qui colebant Deum in templo Hierusalem. *3. Reg. 12.* Et nota quod tribus Levi non computatur in veteri testamento inter alias tribus filiorum Israel, quantum ad numerum duodecim patriarcharum; quia Dominus illam tribum assumpsit sibi in ministerium cultus sui. Sed hic ponitur inter alios ratione mysterii. Loco autem Levi posita est tribus Manasse, apud Iudaeos in numero tribuum filiorum Iacob. Tribus autem Ephraim pro Ioseph patre suo, ut dicit Magister in historia Levitici, et hoc ipsum praedixit Israel *Gen. 48.* Ad aliud dicendum, quod illi qui non possunt consignari per sacramenta, ad ultimum tamen si aliter se disponunt inter consignatos reputantur, et sufficit signaculum interius: unde Hugo *in lib. de Sacr. 2. parte 6. Bona voluntas cum devotione fidei non despicitur, quamvis a sacramento aquae percipiendo articulo necessitatis impediatur.* Si autem quaeritur, quare non sufficiebat in generali dicere, *Ex omni tribu filiorum Israel*, ita quod nomina in speciali non exprimerentur? Illud dicendum quod propter duo. Primum est, ut ostenderet illas virtutes in electis esse debere, quae per expressa nomina filiorum Israel designantur. Secundum ut in computatione tribuum ostenderet antichristum, et omnes idolatras, et actores schismatum esse longe a societate iustorum, per hoc quod Dan et Ephraim non nominantur hic: de tribu enim Dan descendet antichristus; de tribu Ephraim fuit Ieroboam, ut dictum est. *Post haec vidi turbam magnam.* Secunda pars est in qua ponitur consolatio ex numerositate salvandorum. Illa enim societas numerosa erit, et innumerabilis est homini mortali, Nota Glossae, *Cum secundum figuram* etc. Per hoc autem debent homines fieri solliciti ad sustinendum quaelibet adversa, et tempore antichristi, de quo supra habitum est, et alio quolibet tempore, et ad agendum bona, et detestandum vitia, ne a tanta et tali societate excludantur. Sanctorum autem numerositas est mortalibus innumerabilis, et colligitur ex diversis nationibus mundi. Unde primo ostenditur salvandorum numerositas. Secundo innumerabilitas. *Quam dinumerare.* Tertio varietas, quia ex diversis partibus, et nationibus sunt colligendi, *Ex omnibus.* Dicit igitur, *Post haec*, scilicet postquam videram Christum prohibentem daemones a nocumento electorum, insignantem suos et qualitatem signatorum: *Vidi*, in visione mea interius, non oculo corporali: *Turbam*, idest multitudinem: *Magnam*, numero magnam, et dignitate, ac merito, quia ad regnum aeternum praeordinata. Turba dicitur multitudo hominum tumultuantium, qui signum est turbationis faciens. Item turba proprie solet dici hominum inferiorum et vulgarium; hic tamen turba signat multitudinem ipsam, non turbationem. Item multitudinem omnium salvandorum, sive sint nobiles, sive ignobiles, pauperes, vel divites, quia Deus personam hominis non accipit, *Galat. 2.* Sed obiicitur *Matth. 20. Multi sunt vocati, pauci vero electi.* Respondeo. Revera magna erit multitudo eorum qui erunt in patria, sicut hic ostenditur, et iam plurima millia animarum sunt in gloria: multa enim martyrum millia una vice interficiebantur quandoque, sed dicuntur pauci salvandi respectu damnatorum. *Quam dinumerare nemo poterat*, propter ipsam multitudinem; Deo tamen ille numerus est numerabilis, secundum quod dicit Glossa: *Qui et numerat multitudinem stellarum.* Sed quid est quod dicit *Nemo?* Nunquid illi qui sunt in patria, salvandorum numerum noverunt? Item cum supra sub numero posuerit fideles, *Audivi numerum signatorum centum quadraginta quatuor millia*; quomodo hic dicit multitudinem electorum esse innumeram? Item aut per illa verba praemissa, *Et audivi* etc. intelliguntur omnes salvandi de Iudaeis, et Gentibus; aut solum de Iudaeis. Si primo modo; contradicit Glossa: quod superius secundum figuram, sub certo numero vidit designatos, et tantum de filiis Israel. Ergo tantum de Iudaeis. Si secundo modo; contra Glossa dicit, *Nunc aperte docet quod per illum numerum* etc. Item videtur Glossa sibi contraria. Respondeo. Ad primum dicendum, quod probabile est angelos, et bonos qui sunt in patria scire numerum hominum salvandorum: hoc enim est materia gaudii plenioris. Ad illud quod obiicitur, dicendum, quod hic dicitur *Nemo*, intelligitur de homine puro, et mortali in statu viae. Ad aliud dicendum secundum Glossam illam cum secundum figuram designatos etc. quod ille numerus praemissus *Audivi numerum* etc. non ponitur ratione numeri, quia non est ille numerus salvandorum, plures longe sunt salvandi; sed ratione mysterii, ut supra ostensum est. Unde ne crederentur signati, sive salvandi, comprehendi sub illo numero, ostenditur vidisse eos sub multitudine innumerabili. Quod ergo ante audiverat sub figura numeri propter mysterium; postea vidit supra omnem numerum, quantum ad cognitionem mortalium. Haec igitur verba explanant praecedentia. Ad aliud patet, quod ex his verbis patet secundum Glossam, quod verba superiora *Audivi numerum* etc. de omnibus salvandis ex Iudaeis, et Gentibus intelligenda sunt. Quod autem dicit Glossa, quod superius vidit tantum de filiis Israel intelligendum, secundum superficiem et figuram tantum, sicut praemittitur, *Cum secundum figuram* etc. Per hoc patet ad aliud quod secundum Glossam non est contraria ei quod sequitur in ipsa Glossa, quia prima pars Glossae loquitur quantum ad superficiem

visionis : audivit enim auditu imaginario, vel intellectuali, de omni tribu filiorum Israel tot signatos esse, sed secundum rem, ut dicit finis Glossae, per hos intelliguntur universi fideles salvandi, quia sunt filii Israel per veram imitationem. *Ex omnibus*. Hic ostenditur salvandorum varietas, quia divina pietate ex toto mundo assumuntur. Nationes autem eorum tangit tum in generali, tum in speciali. In generali autem inquantum ad Gentiles; unde dicit, *Ex omnibus gentibus*. De his enim ecclesia pro parte maiori. Et quantum ad Iudaeos; unde sequitur, *Et tribubus*, scilicet Iudaeorum, quorum fuerunt multae tribus. Specialiter autem duodecim, de quibus fuerunt Apostoli et alii multi fideles, et etiam multi convertentur in fine praedicante Helia et Enoch : de utrisque dicitur *in Psal. Exaltabor in Gentibus, et exaltabor in terra*. In speciali autem tangitur origo sanctorum, ex parte corporis ; tum quantum ad congregationes urbium, et populi qui sunt in diversis urbibus; tum quantum ad diversitates idiomatum, *Et linguis*, idest ex hominibus diversarum linguarum: *Matth. 8. Dico autem vobis, quod multi ab oriente et occidente* etc. Vel *Gentibus*, scilicet tam Iudaeorum quam Gentilium : nomen enim gentis dicitur non tantum in Gentibus, sed etiam quandoque in Iudaeis : *Ioan. 11. Et non tantum pro Gente* etc. *Et tribubus :* in unaquaque Gente sicut gens Iudaeorum habet tribus multas, sic et Gentilium: *Et populis*, in diversis urbibus, ut dictum est ; quia unus populus est in una urbe; vel populis in tribubus : quia una magna tribus multos populos habet, sicut una ex tribubus filiorum Iacob multos populos habebat, et multas urbes replebat: *Et linguis*, in uno populo, quia quandoque in uno populo sunt diversae linguae, ut dicit Glossa. De universis enim partibus mundi sunt electi, sicut signatur *Isaias 43. Dicam Aquiloni da, et Austro etc. affert filios meos de longinquo* etc. Sed videtur Glossa contraria Glossae, quae *super illud, supra 5. Ex omni tribu* etc. dicit, quod in singulis linguis sunt multi populi; hic autem dicit quod in uno populo sunt diversae linguae. Respondeo. Non est contrarium, quia utrunque est verum. In una enim provincia, ubi est una lingua, sunt multi populi, secundum diversas partes provinciae. Rursus in populo eiusdem urbis quandoque sunt diversae linguae propter aggregationem hominum ex diversis nationibus terrarum : unde *Act. 2. Erant autem in Hierusalem habitantes* etc. *Et quomodo nos audivimus* etc. *Stantes*. Hic introducitur consolatio ex dignitate: nobilissimus enim, et pulcherrimus est status gratiae, et meritorum in iustis : unde ne ab ea quis excludatur, sustinere debet quantalibet adversa: nam contra tribulationes, de quibus supra habitum est, ostenduntur fidelibus consolationes, ne tempore antichristi, vel alio deficiant in adversis. Non enim sine causa tam diligenter numerositatem salvandorum, et nobilitatem status gratiae ac meritorum describit. Nota igitur, quod dignitas sive nobilitas meritorum describitur multipliciter. Primo quantum ad locum iustorum : locus enim dignior attestatur dignitati personae, Secundo quantum ad decorem indumentorum, *Amicti stolis albis*. Tertio quantum ad insignia triumphorum. *Et palmae*. Quarto quantum ad devotionem praeconiorum. Decantare enim Deo devota praeconia non parvae est dignitatis, *Et clamabant*. Quinto quantum ad benevolentiam angelorum, *Et omnes*. Dicit igitur, *Stantes*, scilicet rectos : *Ante thronum*, idest ante Ecclesiam, quae est thronus Dei, in quo sedet, et in quo, et per quem, quantum ad perfectos, iudicabit mundum. Ante hunc thronum stant iusti per promptitudinem obediendi suis praelatis : *Heb. ult. Obedite praepositis vestris*. Gregorius : *Obedientia sola virtus est, quae menti virtutes caeteras inserit, insertasque custodit*. Quod autem dicitur *Stantes*, refertur ad praedicta, quia dixerat *Turbam;* quod nomen est collectivum, et multos in unum ponit; quasi dicat, Vidi plurimos et innumerabiles *Stantes* etc. Vel per thronum potest intelligi dominatio divinae maiestatis, cui sunt iusti parati obedire; at vidi stantes, *In conspectu agni*, scilicet Christi hominis per promptitudinem famulandi, vel per desiderium videndi : quia in conspectu agni sunt iusti etiam in via, dum prompti sunt ei servire interim, et desiderant ipsum conspicere in patria. Praeterea viri spirituales student continue conspicere ipsum oculo amoris et meditationis; unde beatus Bernardus: *Omne tempus in quo de Deo non cogitas, hoc te reputa perdidisse* ; et subiungit : *Mens namque sapientis semper est apud Deum*. Item de beato Francisco legitur, quod ambulans, sedens, comedens, bibens orationi erat intentus. Locus ergo iustorum in via est rectus status, sive rectitudo cogitationis, et voluntatis, per quam sunt praesto praelatis ad obediendum, praesto etiam Christo ad famulandum. Item avidi ad ipsum inspiciendum in patria ; et perfectiores student intueri continue oculo amoris et meditationis in via. In hoc loco lata mente quiescunt: *Psal. Statuisti in loco spatioso pedes meos:* iste est locus nobilis. Locus autem malorum est vilis status, et obliquitas cogitationis, et affectionis, per quam delectantur in vilibus : *Iere. 3. Leva oculos tuos in directum, et vide ubi nunc prostrata sis*. Sed quomodo iusti dicuntur stare, *Ante thronum*, hoc est ecclesiam, cum omnes iusti simul accepti sunt ipsa ecclesia? Respondeo, secundum quod exponitur iuxta Glossam de obedientia ad praelatos, per thronum intelligitur in hoc loco ecclesia quantum ad praelatos, in quibus maxime Deus sedet, si sint quales debent esse. Per hoc notatur quod dicitur, *Stantes*, subditi : licet quod antecedat, *Vidi turbam*, intelligatur de omnibus fidelibus secundum Glossam: secundum enim regulam Ticonii, quandoque loquitur Scriptura vario modo, licet videatur loqui sub modo uniformi, ut illud quod in Psalmis dicitur, *Cum occideret eos quaerebant eum ;* cum tamen alii essent qui occidebantur, alii qui quaerebant Dominum. Multo ergo magis potest fieri, ut Scriptura loquens prius de omnibus iustis, post loquatur quasi sub uniformitate de quibusdam, et post rursus de omnibus. Quod enim sequitur, *Amicti* etc. recte de omnibus iustis tam praelatis quam subditis intelligitur. Si autem per *Thronum* intelligatur divina maiestas omnibus dominans et iudicans, tunc quod dicitur, *Stantes*, pro omnibus rectis universaliter accipitur. Quod ergo obiicitur, quod omnes iusti simul accepti sunt Ecclesia, verum est. Sed quod dicitur *Stantes*, non accipitur secundum primum modum de omnibus, sed subditis. Et thronus dicitur ecclesia, secundum quod consistit in praelatis per appropriationem. *Amicti*, quasi dicat: *Vidi stantes*

et erant amicti, idest cooperti sive induti in decorem et ornatum: *Stolis*, idest vestimentis: *Albis*, idest sinceris et pulchris. Haec sunt indumenta virtutum, ut est indumentum munditiae corporis, et animae, prudentiae, fortitudinis, caritatis, pietatis, orationis, humilitatis, et aliarum virtutum et meritorum ex his procedentium: *Supra 3. Suadeo tibi emere* etc. His vestibus oportet decorari ad intrandum ad regem, et obtinendum per orationem desiderata, et sic bene recipietur et exaudietur: quod signatur in Hester, quae regalibus indumentis intravit ornata ad regem, et obtinuit pro se et pro populo, *Hester 5. Et palmae*. Hic ostenditur dignitas quantum ad insignia triumphorum de diabolo, carne, et mundo et vitiis. *Et palmae* etc. sic in visione videbat. Per palmas, quae solent dari victoribus in signum triumphi, signatur dignitas iustorum in victoria vitiorum. Palmas autem vidit in manibus, quia in recta operatione, et per rectam operationem non solum in foliis verborum triumphant iusti de vitiis. Gregorius *sup. hunc loc. Palmas in manibus habere, est victorias in operatione tenuisse. Et clamabant voce magna*, idest devotione magna sive desiderio. Animarum verba ipsa sunt desideria. *Dicentes*, interna locutione affectus, sine strepitu vocis: *Salus*, idest benedictio et laus de nostra salute spirituali, quae est per gratiam a peccatis, et periculo tentationum: *Sit Deo nostro*, scilicet Deo Patri, vel toti Trinitati: *Qui sedet*, idest quiescit et regnat: *Super thronum*, idest super ecclesiam militantem, quae est sedes Dei: *Et agno*, scilicet Christo homini, qui est mediator, per quem habemus quicquid boni recipimus: *Eccle. ult. Danti mihi gratiam, dabo gloriam*. Possent etiam praemissa intelligi pro statu patriae; et secundum hoc describitur praemium: tum quantum ad divinitatis fruitionem, *Stantes ante thronum*, idest ante divinam maiestatem, praesentes quando contemplantur fruendo: *1. Cor. 4. Tunc autem facie ad faciem*: tum quantum ad humanitatis contemplationem, *In conspectu agni*. Ipsum enim conspicient in gaudium ineffabile, dominum et fratrem suum: *Isaiae 33. Regem in decore suo videbunt*: tum quantum ad gloriosum decorem: *Amicti stolis albis*, quia duplici stola, scilicet animae, et corporis decorabuntur beati: *Sapien. 5. Accipient regnum decoris de manu Domini*: tum quantum ad triumphalem honorem. *Et palmae*, idest praemia victoriae: per palmas enim quae dantur victoribus, intelligitur praemium quo victor honorificatur: maximus enim honor est per victoriam obtinere gloriam: *In manibus eorum*, quia per opera bona straverunt vitia. Gregorius *sup. hunc loc. Operationis palma ibi retribuetur, ubi iam sine certamine gaudetur*. Tum quantum ad ferroris devotionem, sive laudis magnitudinem: ex fervore enim devotissimo, et plenissimo, Deo attribuent suum praemium, et omnia bona. *Et clamabant* etc. ut prius. *Salus*, idest laus, et benedictio pro salute gloriae: *Deo nostro*, scilicet Patri, vel Trinitati: *Qui sedet super thronum*, idest super ecclesiam triumphantem: *Et agno*, scilicet Christo, cuius passione et merito beati sumus: *Rom. 5. In vita regnabunt per unum Iesum Christum*. In patria utique beati Dominum laudabunt ex intimis: *Psal. Beati qui habitant in domo tua Domine, in saecula saeculorum laudabunt te*. Veruntamen principalis intellectus esse videtur pro statu viae, secundum Glossam, et etiam secundum ea quae sequuntur, *Et omnes angeli*. Item de his eisdem dicitur *infra*: *Agnus qui in medio throni est, reget eos* etc. *Et omnes*. Hic ostenditur dignitas meritorum, quantum ad benevolentiam angelorum: dignitas enim est habere gratiam angelorum sanctorum. Horum autem benevolentia est ad iustos; tum quantum ad actum in adiuvando; tum quantum ad affectum in congaudendo; unde sequitur, *Et ceciderunt*. Dicit igitur, *Et omnes angeli*: omnes enim angeli tam maiores quam minores, hominem mortalem iuvant. *Stabant*, ut iuvantes: *In circuitu*, idest in protectione: *Throni*, idest ecclesiae, in qua Deus sedet: et sic tangit ipsum corpus mysticum, communiter: deinde membra maiora, specialiter; tum pastores, *Et seniorum*: tum praedicatores, *Et quatuor animalium*: quia ipsam ecclesiam angeli custodiunt et promovent: *Psal. Montes in circuitu eius*. Specialiter autem pastores, qui bene incumbunt ovibus, dirigunt et protegunt: *Isaiae 62. Super muros tuos* etc. Secundo autem expedit, quia totum pondus vertitur in ipsos, *2. Reg. ult. 1.* de Saul. Item et praedicatores, qui verbo et exemplo aedificant, informant angeli et muniunt: *Isaiae 6. Volavit ad me unus de Seraphin* etc. *Et ceciderunt*. Hic ostenditur angelorum ad homines benevolentia, in congaudendo eorum spiritualibus bonis, quos habituri sunt consortes, sicut tangit Glossa, unde congaudentes homini fundunt Deo gratiarum actionem, non solum pro donis sibi datis, sed etiam pro beneficiis homini a Deo concessis. Haec autem gratiarum actio, in qua se homini congaudere ostendunt, describitur primo quantum ad reverentiam humilitatis; secundo quantum ad devotionem orationis, *Et adoraverunt*; tertio quantum ad ipsam formam magnificationis, dicentes, *Amen*. Dicit igitur, *Et ceciderunt*, idest humiliaverunt se: humilians enim se cadit feliciter per humilitatem, non ascendit damnabiliter per elationem: *Ezechiel. 2. Vidi et cecidi in faciem meam*. Superbi autem dicuntur *Num. 15. Multum erigimini filii Levi*, *In conspectu throni*, parati scilicet ad obediendum, sedenti in throno, idest Deo sedenti in sua dominatione, sive in ecclesia militante et triumphante, ut semper Deo sint accepti. Glossa: *Non conspicerentur, scilicet oculo benevolentiae*. Angeli enim semper desiderant, et semper habent Christi benevolentiam et amorem: Augustinus *10, lib. de civ. Dei: In superna civitate Dei voluntas incommutabilis lex est. In facies suas*, idest mentes suas, considerando propriam parvitatem, et eius sublimitatem, et ei ex affectu gratias agendo, pro electorum consignatione et salute. Quid est autem angelos, cum sint incorporei, cadere in facies, nisi suam celsitudinem, respectu divinae, quasi nihil reputare, et quicquid habent, ei humiliter attribuere? *Iob 25. Stellae non sunt mundae in conspectu eius*. Nota quod est casus multiplex, videlicet divinae dignationis, cum aliquod donum gratiae datur homini, et dicitur casus, quia condescensio est: *Ezech. 8. Cecidit super me manus Domini Dei*: *Act. 10. Adhuc loquente Petro verba haec, cecidit Spiritus sanctus super eos qui audiebant verbum*. Item reverentis humiliationis, ut hic, *Et ceciderunt in conspectu throni*: et *supra 1. Cecidi ad pedes eius tamquam mortuus*. Mortalis praevaricationis: *Eccle. 2. Ne deflectatis ab illo ne*

cadatis. Qui enim adhaeret Deo in alto est: unde Augustinus *in lib. de mor. eccl. Toto mundo est omnino sublimior mens inhaerens Deo; unde cum ab eo recedit, et ipsum offendit, male cadit.* Unde Augustinus *4. lib. Conf. Filii hominum usquequo graves corde? Nunquid et post descensum vitae non vultis ascendere? cecidistis enim ascendentes contra eum.* Item temporalis tribulationis, sive punitionis: *Isaias 8. Cadent, et conterentur, et irretientur, et capientur.* Corporalis dissolutionis, quando cadit quis a vita per mortem: *Eccle. 11. Si ceciderit lignum ad Austrum aut ad Aquilonem: in quocunque loco ceciderit, ibi erit;* quasi dicat: Si homo moritur in statu bono, secundum illum iudicabitur: similiter si in malo, iudicabitur iuxta demeritum gehennalis perditionis: *Proverb. 26. Qui fodit foveam, incidet in eam. Et adoraverunt Deum,* qui est adorandus latria ratione summae maiestatis: *Matth. 8. Dominum Deum tuum adorabis. Dicentes Amen.* Hic ponitur ipsa forma magnificationis sive gratiarum actionis: et primo ponitur confirmatio laudis ab hominibus exhibita, *Dicentes, Amen,* quasi dicant per modum congratulationis, Ita sit: et hoc est Amen, idest fiat, quod salus et benedictio sit Deo Trinitati, et agno. Haec autem, et consequentia dicunt congaudendo homini consignato ad salutem percipiendam. Bernardus *in lib. Med. suar. Diligunt quidem suos concives supernae potestates, et pro his qui haereditatem capiunt salutis, sollicite congaudent.* Secundo subditur de nota laudis angelicae: *Benedictio* etc. Possunt autem haec septem distingui iuxta ea quae suscipit homo a Deo in via, scilicet nobilitatem naturae, humanam redemptionem, salubrem cognitionem, donorum infusionem, bonorum operationem, vitiorum impugnationem, adversorum perpessionem, sive arduorum aggressionem. *Benedictio*, idest exaltatio et laus pro nobilitate naturae, quia scilicet nobis et hominibus rationalem naturam dedit, quod nulli alii creaturae convenit. De hoc est multum Deus benedicendus. Bernardus *in lib. Med. Ad imaginem et similitudinem suam fecit nos, quod nulli alii creaturae donare voluit. Et claritas,* idest clarificatio et veneratio pro humana redemptione, pro qua totis visceribus est Deus clarificandus et extollendus: *Ioan. 16. Ille me clarificabit,* idest Spiritus sanctus me redemptorem hominum faciet clarificari et magnificari. *Et sapientia,* idest laus propter summam sapientiam pro salubri cognitione, qui tam angelos quam homines suae sapientiae, qua novit omnia, facit esse participes ut cognitione sapientiae sint radiosi, ex qua omnia bona sequuntur: *Daniel. 2. Sapientia et fortitudo eius sunt, dat sapientiam sapientibus* etc. Vel sapientia sit Deo, quia devotio amoris optat et vult esse quod ei convenit; et hoc pro salubri cognitione quam dat rationali creaturae. *Et gratiarum actio*, pro donorum infusione, ut sunt virtutes, et dona proprie dicta, et alia huiusmodi. Augustinus *4. lib. Conf. Tibi laus, tibi gratia fons misericordiarum: Honor*, pro bonorum operatione, quia concivibus nostris bene operari concedis: *Psal. Afferte Domino gloriam et honorem: Et virtus,* idest laus virtutis, pro vitiorum expugnatione, quia quod vincunt a te habent, qui es summa virtus dans tuis virtutem triumphi. Vel ipsa virtus summa et aeterna sit Deo, de qua suis influit virtutem victoriae: *Sapien. 12. Virtutem ostendis tu, qui non crederis esse in virtute confirmatus. Et fortitudo*, idest laus fortitudinis, pro arduorum aggressione, seu adversorum perpessione, hoc enim est a te, et potest intelligi tam de fortitudine creata quam increata, quia pro utraque est laudandus: de sua enim fortitudine increata creatam influit in homine, sic et de aliis consimilibus praemissis intellige. Vel fortitudo sit Deo, de qua facit suos fortes, ut habetur *Isaiae 40. Qui dat lasso virtutem, et his qui non sunt, fortitudinem et robur multiplicat.* Haec omnia praemissa sint Deo nostro: nostro ratione amoris et ratione subiectionis; quasi dicant: Deum nostrum laudamus, quia concives nostros sic insignivit. *In saecula saeculorum*, idest in aeternum. In praesenti enim tempore sunt multa saecula, idest multae mensurae, et partitiones donationum, quorum unum sequitur aliud. In futuro vero unum saeculum perpetuum, quod sequitur post saecula praesentia. Laus igitur sit ei, in saecula consecutiva, saeculorum *Amen*, idest ita fiat, confirmatio est praemissorum. Vel aliter ut primum *Amen* referatur ad sequentia. Deus enim est extollendus propter praemissorum completionem in hominum redemptione, propter peccatorum remissionem, propter spiritualium elargitionem, rectissimam gubernationem, meritorum provectionem, provectorum conservationem, potestativam dominationem, excelsam operationem. Dicit igitur, *Dicentes amen*, idest veritas in promissis: *Sit Deo nostro;* quasi dicant: Laus sit ei pro promissorum impletione, quae facta est in humana redemptione, sic amen supra nominaliter, sicut et *supra 3.* haec dicit Amen testis fidelis. *Benedictio*, pro peccatorum remissione: *Et claritas*, pro spiritualium elargitione. Claritas dicitur magnificatio qua Deus ostenditur clarus et magnificus: *Et sapientia*, idest laus sapientiae in decentissima gubernatione. Vel ipsa sapientia sit ei, quam manifestat in sapientissima gubernatione universorum. Ex provectione, *Honor*, pro provectorum conservatione: *Et virtus*, idest laus sive veneratio virtutis in potenti dominatione, quia virtuose dominatur, et omnia vincit: *Et fortitudo*, idest laus et gloria fortitudinis pro magnifica operatione, quia summe fortis est ad operandum quicquid vult. Vel *Virtus et fortitudo sit Deo*, hoc dicitur prae affectu amoris. Haec omnia sint Deo nostro in saecula saeculorum amen: expone ut prius amen. Ponitur prius et posterius; sed prius ponitur nominaliter, secundum hunc modum ponitur, iam secundo verbaliter. *Et respondit.* Posita consolatione ex cohibitione adversariorum, at ex numerositate salvandorum, et ex dignitate meritorum, ponitur hic quarta consolatio, videlicet ex magnitudine praemiorum: quia enim erit maxima tribulatio sub tempore antichristi, introducitur multiplicitas consolationis, et haec quadruplex consolatio in aliis etiam adversitatibus est consideranda. Inducitur autem unus de senioribus, quos prius viderat, quaerens de statu praemiandorum, qui superius visi sunt induti stolis albis, cum palmis in manibus; cui respondit Ioannes se ignorare qui essent: unde senior manifestavit ei qui essent, et quanta praemia sustinentibus adversa dabuntur. Primo ergo ponitur quaestio senioris. Secundo responsio Ioannis, *Et dixi*. Tertio manifestatio retributionis, *Et dixit mihi.* Dicit igitur, *Et*

respondit; quasi dicat, ita vidi innumerabiles stantes ante thronum, et stolis albis amictos, *Et unus de senioribus*, quos viderat *supra 4.* respondit mihi miranti, et statum visae turbae consideranti. *Et dixit mihi: Hi qui amicti sunt stolis albis*, de quibus supra eodem habitum est et expositum: *Qui sunt?* idest quantae dignitatis: *Et unde venerunt?* sicut solet quaeri quandoque de aliquibus: Qui sunt isti, et de quo loco veniunt? quasi dicat: Attendite quanta dignitate meritorum sunt, et unde ad eam ascenderunt, quia de multiplici industria et labore ad ipsam dignitatem pervenerunt. Per illum seniorem intelligitur caetus patrum hagiographorum, qui scilicet Scripturam condiderunt, ut sunt Prophetae, et Apostoli, et alii qui in Scripturis ostendunt passionum sustinentiam, et actionum industriam esse necessariam ad gloriam obtinendam. Isti enim sunt de numero patrum, per quos alii reguntur: patrum, inquam, per vigintiquatuor seniores designatorum, ut supra saepe habitum est: *2. Cor. 4. Id quod in praesenti est momentaneum: 1. Petri 4. Communicantes Christi passionibus gaudete*, ut etc. Ioannes vero gerit typum ecclesiae, quae per ipsos patres instruitur, sicut sequitur, *Hi sunt* etc. quasi dicat: Illi sunt idonei ad salutem qui adversa constanter sustinent, et Christum imitantes serviunt Deo. Sed quomodo dicitur Respondit, cum nullus sit quaerens? Item ad quid senior quaerit illud quod novit? Respondeo ad primum. Dicendum, quod secundum Glossam, quod Ioannes visa multitudine innumerabili, et decenter ornata desiderabat scire quid hoc esset, unde eius desiderium quasi quaestio quaedam erat: unde senior respondit, idest desiderio satisfecit. Ad aliud dicendum, quod ideo quaerit, ut occasionem habeat docendi; sicut frequenter Dominus interrogat discipulos, ut occasionem habeat docendi eos. *Et dixi illi: Domine mi tu scis*; quasi dicat, nescio; sed tu cum scias ostende mihi. Hic ostenditur, quod interpretatio est in his, et in aliis huius libri quaerenda, quia non propter sensum literalem sunt posita. Item notatur humilitas, quam debet habere, qui vult sibi pandi occulta: *Matth. 11. Abscondisti haec a sapientibus. Et dixit mihi.* Hic ostenditur ipsa manifestatio retributionis per seniorem facta. Et quia per viam pervenitur ad terminum; ideo primo manifestatur via per quam ad gloriam pervenitur; secundo ipsa gloria quae percipitur, *Non esurient.* Via autem qua tenditur ad gloriam describitur primo quantum ad merita acquisita iam de praeterito, et hoc tum quantum ad sustinentiam adversorum, tum quantum ad expiationem vitiorum, *Et laverunt*, tum quantum ad regulationem meritorum, iuxta exercitia passionis Christi, *Et dealbaverunt.* Et secundo quantum ad merita de praesenti; quae describuntur tum quantum ad promptam affectionem, *Ideo* etc. tum quantum ad sedulam conversationem, *Servient* etc. tum quantum ad divinam inhabitationem, quae est origo meriti, *Et qui sedet.* Sex ergo ostenduntur necessaria ad obtinendum praemium, scilicet fortis sustinentia tribulationis, industria internae purificationis, configuratio dominicae passionis: ad cuius exercitia debent omnia nostra merita regulari in amando, in agendo, in patiendo, et in vincendo, videlicet pugnam tentationum. Item promptitudo sanctae affectionis: quia etiam post multos labores oportet promptum esse ad ampliores. Item sedulitas devotae conversationis: non enim sufficit esse promptum, nisi actualiter sequatur ipsum agere. Item dignatio divinae inhabitationis, sine qua nullum est meritum. Dicit igitur, *Et dixit mihi, hi*, quos vidisti stantes ante thronum in stolis albis: *Sunt qui venerunt*, ad tantam dignitatem status et meritorum nobilitatem. Ecce qui parum adhuc profecit in meritis, adhuc longe est. Augustinus *lib. 4. Conf. Filii hominum usquequo graves corde? Numquid et post descensum vitae non vultis ascendere? De tribulatione magna*: non dicit simpliciter de tribulatione, sed de magna, quia per patientem sustinentiam magnarum et multarum tribulationum ad meriti sublimitatem pervenitur. Gregorius: *De patientia perfectio nascitur.* Item *Iac. 1. Patientia opus perfectum habet: 1. Cor. 1. Ut sitis perfecti* etc. Et sic tandem ad regnum pertingitur: *Act. 14. Per multas tribulationes* etc. Bene autem dicit, *Venerunt*, non remanserunt per impatientiam, quae impedit profectum virtutis, non retro abierunt per inobedientiam, non declinaverunt a dextris vel a sinistris per inconstantiam. Item recte dicitur, *De tribulatione*, non de divitiis, non de deliciis, non de honoribus, non de litigiis, et aliis illicitis; talia enim impediunt ascensum virtutis. *Et laverunt*, idest mundaverunt a sordibus peccatorum prius aliquando commissorum, quia nemo sine peccato praeter Christum: *Stolas suas*, quibus amicti sunt, idest indumenta sive ornamenta innocentiae, et virtutum, et meritorum ex eis procedentium. Per peccatum enim adiunctum obfuscantur huiusmodi stolae aliquatenus, sed per fervorem, idest austeritatem poenitentiae lavantur, dum consuetudo frequentium et multiplicantium culparum excluditur: ut totum purum sit, et indumenta sint munda. Ad hoc autem requiritur strenuitas liberi arbitrii ipsi gratiae cooperantis: unde dicitur, *Laverunt: Isaiae 1. Lavamini, mundi estote. Et dealbaverunt*, idest magis ac magis candidas fecerunt per imitationem Christi passi; unde sequitur, *In sanguine agni*, idest in fide, et amore, et imitatione Christi; qui suum sanguinem innocentem fudit amore nostri: unde et ipsi eius amore ipsum imitantes fugiunt mala, operantur bona, sustinent adversa; et sic eorum stolae dealbantur: *Supra 3. Ambulabunt mecum in albis.* Gregorius: *Dominum Deum Iesum Christum redemptorem nostrum bonis operibus sequi studeamus: aspiciamus qua graditur, et eius vestigia munda teneamus.* Possent etiam per stolas intelligi corpora, quae quando munda sunt, sunt homini in spirituale ornamentum: has stolas iusti laverunt, quia si quando aliquid minus mundum commiserunt, postmodum per poenitentiam expiaverunt. Et dealbaverunt, quia sua corpora magis ac magis candida, idest pulchra et Deo accepta per imitationem Christi fecerunt bene operando, adversa sustinendo, carnem mortificando. Bernardus *in lib. Meditationum: Fudit ipse sanguinem suum pro tua redemptione, funde et tu tuum quotidiana corporis afflictione.* Nota quod lotionem spiritualem multa faciunt. Videlicet pretium dominicae passionis: *Supra 1. Qui dilexit nos, et lavit nos.* etc. Efficacia baptismalis regenerationis: *Psal. Lavabis me, et super nivem dealbabor.* Virtus caelestis eruditionis: unde verbum divinae Scripturae comparatur mari, idest vasi lavatorio: *Supra 4. Et in conspectu sedis tanquam mare vitreum simile crystal-*

lo: Ioan. 15. Iam vos mundi estis. Solida sustinentia tribulationis: *Isaias 1. Si abluerit Dominus sordem*, etc. *Tobias 3. In tempore tribulationis peccata dimittis.* Operatio divinae miserationis, scilicet per gratiam iustificantem, quam Deus infundit mentibus: *Ezechiel. 16. Lavi te aqua*, idest gratia purificante, *et emundavi sanguinem tuum ex te: Psal. Amplius lava me.* Industria humanae cooperationis, cum scilicet homo cooperando gratiae per contritionem, confessionem, satisfactionem, dilectionis fervorem lavat seipsum. Aut sic: *Et laverunt stolas suas: Isaiae 1. Lavamini, mundi estote:* Sed obiicitur de hoc quod dicitur *Laverunt:* quia si potest homo se abluere, quare dicitur *in Psal. Amplius lava me?* Quid est ergo quod dicit, *Et laverunt?* Respondeo. Est lavare effective; et sic solus Deus lavat hominem. Item dispositive; et sic ipse homo lavat se, dum se per liberum arbitrium ad lotionem a Deo faciendam disponit. Et secundum hoc patet ad obiectum. Sed obiicitur de hoc quod dicitur *Stolas suas*: indumenta enim spiritualia, scilicet innocentiae, et virtutis, et meritorum non manent cum peccato. Illud autem quod lavatur, praeexistit cum ipsa sorde antequam lavetur. Responderi potest hoc intelligi de lotione a peccatis venialibus multiplicibus et frequentibus, et parvis et magnis in illo genere, quae animae ornatum, idest virtutum, et meritorum decorem non parum obfuscant: multi enim venientes ad statum gratiae, licet habeant stolas virtutum, et aliquorum meritorum; nondum tamen bene lotas habent, quia dum sunt in statu incipientium, multiplicia et frequentia peccata venialia committunt, in multis sordidis cogitationibus, in inordinatis affectionibus. Item licet in consensum pravum rationis non cadant. Item offendunt in impatientiis, in tepiditatibus, in torpore, in multiloquio, et illicita locutione, et otiositate verbi, et temporis, et in negligentia orationis, et modicitate devotionis. Post hoc vero multi dum hoc considerant, ardenter abiiciunt, et sic stolas lavant; quia per fervorem poenitentiae vigilantiorem diligentiam, cor, linguam, actus, et ipsum corpus, et animam ab illis vitiis expiant, et deinceps rectius ambulant; et sic indumenta spiritualia per priorem consuetudinem aliquatenus obfuscata quasi lavantur, dum in maiore sinceritate habentur: sic enim faciendum est: *1. Cor. 14. Cum autem factus sum vir, evacuavi quae erant parvuli.* Ad obiectum patet: quia et licet huiusmodi indumenta non maneant cum mortali, manent tamen cum venialibus, per quae eorum decor minuitur: et ideo ab huiusmodi debet homo stolas suas lavare. Augustinus *in lib. de Poen. Levia peccata puritatem nobilis naturae inficiunt.* Item Isidorus *2. lib. de sum. bon. Perfecti levia delicta quasi gravissima lugent.* Si autem stolae intelligantur corpora; tunc lotio potest intelligi a mortali. Item tertio obiicitur de hoc quod dicitur *Dealbaverunt*: idem enim videtur in spiritualibus lotio, et dealbatio, quia anima munda est alba. Ad quid igitur post lotionem subditur dealbatio in sanguine, cum potius rubricatio fieri videatur? Respondeo. Ad primum dicendum, quod etsi omne spiritualiter mundum sit spiritualiter album, idest pulchrum; tamen in hoc loco est differentia; quia lotio ponit sinceritatem, et per consequens quandam pulchritudinem; dealbatio autem addit pulchritudinis crementum. Item mundum et album, licet sint idem per concomitantiam, non tamen per essentiam: quia mundum tollit deformitatem, album ponit pulchritudinem de se. Item lotio fit per poenitentiae fervorem, dealbatio per dictam imitationem. Potest tamen utrumque referri ad illud quod sequitur, *In sanguine agni;* quia et purificatio, et pulchritudinis ampliatio fiunt rectissime per fidem, et considerationem, et imitationem dominicae passionis; et tamen adhuc est differentia: quia lotio dicit depurationem, dealbatio pulchritudinis ampliationem. Item si esset idem, non esset inconveniens: quia Scriptura idem dicit sub diversis vocabulis, quandoque ad expressionem; hic tamen non est idem, ut visum Ad secundum dicendum, quod si de materiali coloratione intelligeretur, sanguis rubeum colorem daret, non album; quod autem hic dicitur, de spirituali coloratione accipitur. Spiritualiter autem tam rubeum quam album colorem facit in homine, et eius stolis sanguis dominicus: rubeum per igneum amorem; album per pulchritudinis candorem. Hic tamen potius de dealbatione loquitur, ut simul et sinceritas notetur, et pulchritudo ac acceptabilitas, quia color albus pulchrior et acceptabilior est: unde dealbatio, quantum est de vocabulo, magis dicit pulchritudinem, quam rubricatio; licet secundum rem sit pulchrius rubor ignis amoris. Nota quod sicut sanguis per nimiam decoctionem vertitur in lac in uberibus in mulieribus; sic sanguis Christi per vehementem decoctionem conversus fuit quasi in lac quantum ad effectum, quia dealbat ut lac. *Ideo.* Hic ostenditur promptitudo sacrae affectionis ad obediendum pastoribus qui vicem Dei tenent, vel ad serviendum. Dicit igitur, *Ideo*, scilicet quia sunt tribulationibus examinati, poenitentia loti, Christi sanguine dealbati: *Sunt ante thronum eius*, scilicet Dei, sive agni, idest ante ecclesiam, parati scilicet obedire praelatis; in quibus si boni sunt, sedet Deus, et per eos iudicat et disponit. Vel ante thronum eius, idest ante eius maiestatem regnantem, parati scilicet ei servire; quasi dicat, Tales facti, cooperante industria liberi arbitrii, ideo data est eis gratia ut stent prompti obedire praelatis, sive servire imperio divinae maiestatis: *Supra eod. Stantes ante thronum et in conspectu agni.* Bene autem dicitur *Ideo*, quia unum bonum ducit ad aliud: *Matth. 25. Omni habenti dabitur, et abundabit: Serviunt*, quia bonis actibus exterioribus et interioribus: *Ei*, cui ab omni creatura serviendum est, propter summam dominationem: *Psal. Servite Domino in timore: Die ac nocte*, ad literam, quia die ac nocte serviendum est Deo. Vel actu operis vel laudis; vel orationis vel meditationis; vel alio actu bono in prosperis et adversis. *In templo eius*, idest in ecclesia, sive collegio fidelium qui sunt templum Dei; *1. Cor. 3. Templum Dei sanctum est, quod estis vos. Et qui sedet super thronum*, scilicet Deus, qui in ecclesia militante, vel triumphante sedet et quiescit: *Habitat super illos*, idest habitat in eis per dona gratiae praesidens et vigilans super eos regendos et protegendos, cui subeunt et ipsi per obedientiam: *1. Cor. 3. Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Non esurient.* Ostensa via, describitur ipsa gloria. Et primo ostenditur gloria patriae; secundo manifestatur actor sive dator gloriae, *Quoniam agnus.* Gloria autem describitur primo quantum ad plenitudinem boni. Secundo quantum ad exclusionem mali

Neque cadet. Plenitudo autem boni per hoc ostenditur, quia in patria nulla indigentia, nullus defectus erit; quae indigentia sive defectus signatur nomine famis et sitis. Cum enim quis caret cibo necessario quem appetit, fames est; cum vult potum, nec habet, sitis est. Et transumuntur etiam haec vocabula ad signandum appetitum cuiuslibet cum defectu eiusdem. Per hoc ergo quod dicitur in patria famem et sitim abesse, ostenditur boni plenitudinem ibi esse: hoc est quod dicit *Non esurient;* quasi dicat: Tanta sunt iustorum merita; et ideo postquam agnus eos introduxerit ad praemia, sicut infra sequitur, *Non esurient*, quia pane vitae fruentur: *Neque sitient amplius*, quia fonte vitae inebriabuntur; quasi dicat, Nullus defectus erit ibi: et ad hoc ostendendum tollit famem et sitim. Ille est enim duplex defectus rei omnino necessariae, scilicet cibi et potus, et per hoc etiam intelligitur removeri omnis alius defectus; quia illa vocabula etiam ultra extenduntur, ut dictum est, et hoc quia plenitudo boni erit: *Psal. Satiabor cum apparuerit gloria tua. Replebimur* etc. *Neque cadet.* Hic describitur gloria quantum ad exclusionem mali: et primo maioris: secundo minoris, *Neque ullus.* Dicit igitur, *Neque cadet super illos sol*, idest maior tribulatio quae exurit hominem: sicut multum calens exurit terram et herbam: *Iaco. 1. Exortus est sol* etc. *Neque ullus aestus*, idest minor tribulatio: et dicit neque ullus, scilicet temporalis vel aeternus, corporalis vel spiritualis. Tribulatio enim quasi aestus affligit hominem. Nil autem tale erit in patria: *Isaias 35. Et fugiet dolor et gemitus.*.Sed obiicitur: quia dicitur *Eccle. 24. Qui edunt me, adhuc esurient.* Respondeo. Est esuries sive sitis corporalis; haec non est in patria. Est etiam spiritualis; et haec est triplex. Quaedam est rei non habitae ut habeatur, sicut peccator attritus dolore esurit et sitit gratiam: *Ioel. 1. Bestiae agri quasi area sitiens* etc. Quaedam rei habitae ut magis habeatur, ut in viro iusto, qui esurit maiora dona gratiae: *Lucae 1. Esurientes implevit bonis.* Augustinus *11. Confes. Gustavi et esurio et sitio te.* Quaedam rei pulchrae ut continuetur: et sic beati etiam post iudicium esurient, et sitient videre Deum, idest desiderabunt: unde in Prosa dicitur: *Fruuntur, nec fastidiunt, quo frui magis sitiunt: 1. Petri 1. In quem desiderant angeli prospicere.* His ergo verbis, *Non esurient* etc. ostenditur in patria non esse famem vel sitim corporalem, nec etiam post iudicium spiritualem primo modo vel secundo: quia post iudicium non habendum, non desiderabitur, sed habitum continuandum. Item nota quod in fame et siti sunt duo defectus, et iste omnino excluditur. Item desiderium, et illud semper manebit respectu continuationis. Ad illud Ecclesiastici patet, quia in patria non erit esuries vel sitis quantum ad defectum rei alicuius, quin habeatur quando congruet haberi; erit tamen quantum ad desiderium continuationis. Et sic potest illud intelligi, si exponatur de futuro; tamen pro serie textus proprie intelligitur pro statu viae. *Quoniam.* Hic ostenditur causa seu actor gloriae, qui est Deus: et primo ostenditur actor plenitudinis bonorum; secundo exclusionis malorum, *Et auferet.* Quo autem ordine sit actor gloriae, quantum ad bonorum plenitudinem manifestatur: primo enim ostenditur causa meriti; secundo praemii, *Et deducet.* Dicit igitur, *Quoniam;* quasi dicat: Praedicta erunt in patria iustis. *Quoniam agnus*, scilicet Christus pius innocens, et pro hominibus victimatus: *Qui in medio throni est*, idest in medio ecclesiae, quae est thronus, sive sedes Dei. Ipse enim omnibus communiter paratus est auxilium dare: *Reget eos*, in praesenti per gratiam: *Psal. Dominus regit me, et nihil mihi deerit: Et deducet*, faciendo ire de virtute in virtutem: *Ad vitae fontes aquarum*, idest ad fontes, hoc est ad plenam abundantiam: *Aquarum*, idest omnimodae refectionis; quia desiderium ibi terminabitur, sicut sitis potu aquae sedatur. Ibi enim erit plenitudo boni: *Isaias 49. Non esurient, neque sitient, et non percutiet eos aestus et sol, quia miserator eorum reget, et ad fontes aquae potabit eos.* Vitae, quasi dicat aquarum, dico vitae, quia illa refectio erit vivifica. Potat enim vinum et immortale: *Psal. Quoniam apud te est fons vitae. Et absterget Deus*, tanquam mater quae solet extergere et lavare faciem pueri a lacrymis post verbera: *Omnem lacrymam ab oculis eorum*, idest omnem dolorem, cuius indicium est lacryma in oculis: *Isaias 25. Auferet Dominus Deus omnem lacrymam ab omni facie.* Et nota quod dicit *Omnem lacrymam.* Est enim lacryma pro peccatis propriis, pro alienis, pro incolatu miseriae, pro dilatione gloriae, et nulla remanebit: *Infra 21. Et absterget Deus omnem lacrymam.* Nota etiam virtutem resurrectionis per hoc quod dicit *Ab oculis eorum.* Oculus enim quiddam carneum est, qui liberabitur ab omni passione, et passibilitate, et praemiabitur in aeternitate: *Iob 19. Et rursum circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Dominum meum.* Quaedam ex praemissis possent intelligi pro statu patriae. Hi qui amicti sunt stolis albis, idest ornamentis gloriae. *Qui sunt, et unde venerunt?* haec est quaestio. *Domine mi* etc. ut supra. *Hi sunt qui venerunt*, ad tantam gloriam: *De tribulatione magna, et laverunt stolas suas*, idest ornamenta virtutum purificaverunt. Vel corpora, ut supra. Ideo sunt ante thronum eius, idest ante eius praesentem maiestatem per apertam visionem: serviuntque ei in templo eius, idest in caelo: *Die ac nocte*, idest continue omni duratione, in qua solet esse apud homines dies et nox, per laudis magnificationem. *Et qui sedet super thronum*, idest super ecclesiam triumphantem, habitat super illos, per inhabitationem gloriae, de culmine suae bonitatis influens abundantissime super eos. *Non esurient.* Sed quod principalior intellectus sit pro statu viae usque illuc, *Non esurient* etc. patet ex eo quod sequitur, *Reget eos et deducet* etc. Sed obiicitur, quia non loquitur de exclusione mali culpae: ergo insufficienter ostendit gloriam iustorum. Item unus est fons vitae, sicut dicitur in *Psalm. Apud te est fons vitae.* Item licet non sit lacryma in oculis, tamen quandoque non minus afflictio est in animo. Ergo non tantum de exclusione lacrymae ab oculis, sed etiam angustiae ab intimis, loqui debuit. Respondeo. Dicendum, quod excludit illud malum, quod communius solet ab hominibus timeri, ut sic alliciat ad desiderium praemii. Hoc autem est malum poenae. Dat tamen intelligi exclusionem mali culpae, quia non plene satiari potest, qui alicui offensae subiacet. Item non est sine lacryma, idest causa lacrymae, qui peccatum habet. Licet ergo non expresse omnia quae sunt in patria tangat, tamen per ea quae ponit omnia im-

plicite possunt intelligi. Ad aliud dicendum, quod, si nomen fontis accipiatur pro bono creato, dicitur in plurali *Fontes*, ad signandum plenam abundantiam ac multiplicem; quia nomen fontis nomen est abundantiae, non ad signandum originis principalis multiplicitatem. Hic enim tantum una est, scilicet Deus: et sic accipit Glossa. Si autem pro increato; sic per hoc quod dicitur *Fontes* intelligitur divina bonitas et increata et infinita, ex qua est omnia et perfecta refectio in patria. Et dicitur in plurali, propter multiplicitatem effectuum et varietatem praemiorum· sicut et Spiritus sanctus dicitur multiplex, *Sapient.* 8. Ad tertium dicendum, quod cum lacryma sit signum doloris, qui vel ex aliqua culpa vel ex aliquibus adversis oritur, hic accipitur signum, tum ratione signi, tum ratione signati, tum ratione etiam signi et signati; unde sensus est: *Absterget omnem lacrymam ab oculis eorum*, idest omnem fletum, et omnem dolorem, et omnem causam doloris, cuius signum quandoque est lacryma in oculis. Si enim de sola lacryma loqueretur, parum hoc esset.

CAPUT VIII.

Et cum aperuisset sigillum septimum, factum est silentium in caelo quasi media hora. Et vidi septem angelos stantes in conspectu Dei, et datae sunt illis septem tubae. Et alius angelus venit, et stetit ante altare, habens thuribulum aureum, et data sunt illi incensa multa, ut daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum, quod est ante thronum. Et ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu angeli coram Deo. Et accepit angelus thuribulum aureum, et implevit illud de igne altaris, et misit in terram, et facta sunt tonitrua, et voces, et fulgura, et terraemotus magnus. Et septem angeli qui habebant septem tubas, praeparaverunt se ut tuba canerent. Et primus angelus tuba cecinit, et facta est grando et ignis, mixta in sanguine, et missum est in terram, et tertia pars terrae combusta est, et tertia pars arborum concremata est, et omne foenum viride combustum est. Et secundum angelus tuba cecinit, et tamquam mons magnus igne ardens, missus est in mare: et facta est tertia pars maris, sanguis: et mortua est tertia pars creaturae eorum, quae habebant animas in mari, et tertia pars navium interiit. Et tertius angelus tuba cecinit, et cecidit de caelo stella magna ardens tanquam facula, et cecidit in tertiam partem fluminum, et in fontes aquarum, et nomen stellae dicitur absynthium: et facta est tertia pars aquarum in absynthium, et multi hominum mortui sunt de aquis: quia amarae factae sunt. Et quartus angelus tuba cecinit: et percussa est tertia pars solis, et tertia pars lunae, et tertia pars stellarum, ita ut obscuraretur tertia pars eorum, et diei non luceret pars tertia, et noctis similiter. Et vidi, et audivi vocem unius aquilae volantis per medium caeli dicentis voce magna: Vae vae vae habitantibus in terra, de caeteris vocibus trium angelorum qui erant tuba cani turi.

CAPUT VIII.

Et cum aperuisset. Hic agitur de apertione sigilli septimi, in qua manifestatur status ecclesiae post mortem antichristi, quando dabitur Ecclesiae pax; quae tamen parum durabit. Apertio igitur huius sigilli est manifestatio illius status, qui clausus est, et signatus in sacra Scriptura. Dicit igitur, *Et cum aperuisset sigillum septimum:* per cuius apertionem signatur manifestatio septimi mysterii, quod prius erat clausum, scilicet de statu ecclesiae post mortem antichristi: *Factum est silentium in caelo quasi media hora:* sic videbat in visione. Per illud silentium signatur pax et tranquillitas, quae est futura in ecclesia, quae caelum est propter caelestem claritatem, propter fidei caritatem, et vitae sublimitatem. Post mortem antichristi parum durabit; et ideo signatur per silentium, quasi dimidiae horae, quia cito post veniet Dominus ad iudicium, ut dicit Glossa. Nota igitur, quod sicut dicit Glossa, post mortem antichristi dabuntur quadragintaduo dies ad poenitendum eis, qui titubaverunt in persecutione antichristi, sicut habuerunt Iudaei quadraginta duos annos ad poenitendum post passionem Christi, ut dicit Hieronymus. Et notandum quod non tantum erit tunc pax bonis, sed etiam malis, idest fautoribus antichristi, qui credent se in prosperitatibus diu victuros; et in malitia obstinati non convertentur. Ducent autem uxores, celebrabunt convivia dicentes: Licet princeps noster sit mortuus, tamen pacem habemus, et securitatem. Sed ut dicitur *I. Thessal. 10. Dies Domini sicut fur in nocte ita veniet: cum enim dixerint pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habentis.* Tropologice per silentium secundum beatum Gregorium intelligitur secretum intimae contemplationis, in quo silere debet tumultus cogitationum, ut anima iusti quae caelum est per elevationem a terrenis, at claritatem mentis, cum sponso loqui, ut eius vocem dulcissimam audire possit: unde beatus Gregorius *sup. hunc loc. Caelum quippe est anima iusti: anima itaque iusti dum ad aeterna sublimia per sublevationem contemplationis intendit, surgentes ab infimis cogitationum tumultus premit, et intra se Deo quoddam silentium facit.* Hoc autem silentium quasi media hora fit, quando non diu durat quies contemplationis; sed vel necessitas corporalis, vel aliud aliquid interrumpit eam; unde Gregorius: *Hoc silentium contemplationis, et haec quies mentis in hac vita non potest esse perfecta.* Sic igitur terminatur visio secunda.

Et vidi septem angelos. Tertia visio est in qua agitur de angelis clangentibus tubis. In hac igitur tertia visione magna sunt septem angeli clangentes tubis. Prima enim visio fuit de correctione ecclesiarum. Secunda de revelatione mysteriorum. Haec vero tertia de cantu tubarum. Prima fuit correctio. Secunda consolatoria. Tertia est terribilis et comminatoria. Nota Glossae *in hac visione* etc. Dividitur autem haec pars

in duas. In prima agitur de quibusdam praeambulis ad cantum tubarum. In secunda de ipso cantu earum, *Et primus angelus*. Praeambula ad cantum tubarum, de quo infra sequitur, ponuntur tria, scilicet praedicatorum institutio ad praedicandi officium. Item excommunicatio de damnatione impoenitentium, *Et alius angelus*. Item praeparatio ad officii actum sive exercitium, *Et septem angeli*. Institutio autem praedicatorum ostenditur sub figura septem tubarum, quae septem angelis datae sunt, et ostenduntur quatuor quae praedicatori sunt necessaria, scilicet vita ad aedificandum; scientia ad docendum. Haec duo in nomine angeli intelliguntur. Promptitudo sive zelus ad proficiendum, *Stantes*. Auctoritas ad exequendum, *Et datae*. Dicit igitur, *Et vidi:* quasi dicat, Ex praemissis intellexi salvationem iustorum. Post haec ex opposito intellexi damnationem malorum per officium praedicationis praedicatoribus iniunctum: unde per septem angelos intelligitur universitas praedicatorum; qui introducuntur canentes tubis ad ostendendam malignorum et infidelium damnationem, iuxta similitudinem sacerdotum, qui canentes tubis destruxerunt moenia Hierico, *Iosue 6.* Hoc est ergo quod dicit, et post praedicta, *Vidi septem angelos*, idest universos praedicatores, quia numerus septenarius signat universitatem: tota enim vita hominum dierum septenario volvitur. Designantur autem praedicatores per angelos, qui debent habere sublimem vitam, ut aedificent exemplo, et caelestem scientiam, ut erudiant verbo. Vita enim sancta, et divinorum scientia sunt in angelis. De vita dicit Gregorius loquens de praedicatoribus sancte viventibus: *Dum propria vita sumunt, quod per linguam proximo conferunt*: *Psal. Peccatori autem dixit Deus, quare tu enarras iustitias meas?* De scientia *Malach. 2. Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est.* Isidorus *3. Lib. de sum. bon. Desinat locum docendi suscipere qui nescit docere. Caecus si caeco ducatum praebeat, ambo in foveam cadunt.* Qui autem haec duo habet, propinquam habet dispositionem ut fiat angelus, idest nuncius Dei annunciando et praedicando quae sunt salutis: *Isaiae 33. Angeli pacis amare flebunt.* Dicuntur autem septem propter universitatem, ut dictum est. Item quia septem donis Spiritus sancti repleri debent, secundum Glossam. Item quia fidem Trinitatis per quatuor mundi partes annunciant. Item propter septem quae debent habere praedicatores, sicut dicit Beatus Bernardus *sup. illud Cant. 1. Oleum effusum nomen tuum.* Antequam effundatur verbum praedicationis, debet praecedere primo compunctio; secundo devotio; tertio poenitentiae labor; quarto pietatis opus; quinto orationis studium; sexto contemplationis otium; septimo plenitudo dilectionis. *Stantes in conspectu Dei*, idest promptos et zelantes, ad proficiendum proximo secundum voluntatem et imperium Dei, non per incuriam et defectum zeli iacentes: *Tob. 5. Invenit iuvenem stantem splendidum praecinctum* etc. *Rom. 1. In me promptum est et vobis qui Romae estis evangelizare:* talis promptitudo valde placet Deo: *2. Timoth. 2. Sed verbum Dei non est alligatum.* Vel *Stantes*, scilicet rectos per affectionem calcantes terrena. Item in sursum erectos sive elevatos, per contemplationem. *In conspectu Dei*, idest ut Deum aspiciant per intentionem, ut omnia propter Deum faciant. Item ut Deum aspiciant per ipsam contemplationem: praedicatores enim orationi, et contemplationi debent insistere, ut ibi hauriant quod aliis effundant. Ambrosius: *Calcatis terrenis cupiditatibus, divinae contemplationi inhaerent. Et datae sunt illis septem tubae*, idest universum officium praedicationis commissum est eis a Deo qui vel per se, vel per praelatos concedit officium praedicandi: aliter enim praedicare non debet, non enim est usurpandum tantum officium: *Rom. 10. Quomodo praedicabunt, nisi mittantur?* Comparatur autem tubae praedicatio, sive officium praedicandi propter sonum, quia publice et aperte fieri debet: *Isaiae 58. Clama ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam.* Item propter usum: usus enim tubarum apud Iudaeos erat in bellis, in festis, in conviviis: similiter praedicatio excitat ad bellum contra vitia: *Iosue 6.* legitur quod septem sacerdotes septem tubis clangebant ad bellandum contra Hiericho, idest contra vitia mundi, quae mutatur ut luna: Hiericho enim interpretatur luna. Item vocat ad vera solemnia, scilicet gratiae et gloriae: *Isaiae 30. Canticum erit vobis sicut vox sanctificatae solemnitatis.* Item invitat ad omnia convivia quae fiunt hic per gratiam, et in futuro per gloriam: *Infra 19. Audivi quasi vocem tubae magnae, gaudeamus et exultemus* etc. Septem autem tubae dicuntur propter universitatem officii praedicationis, quod datur praedicatoribus ad hoc idoneis, ut scilicet de universa Scriptura praedicent. Item ut praedicent universis, divitibus, pauperibus, magnis et parvis, bonis et malis, fidelibus et incredulis. Item ut praedicent universa quae ad salutem pertinent, ut de vitiis et virtutibus, suppliciis et praemiis: *Hester 7.* Tubae quorum usus est in Iubileo, idest quibus annunciatur peccatorum remissio, quae est in via, et reversio ad haereditatem quae erit in gloria: de quibus tubis *Iosue 6. Et aliis.* Hic agitur de excommunicatione praedictorum, ne ipsis praedicatoribus adscribatur malorum damnatio, vel ipsi mali videantur inexcusabiles; ideo prius ostendit, nec ipsos praedicatores accusabiles, nec ipsos impios inexcusabiles. Cum enim Christus ex sua caritate pro omnibus quantum est de se passus fuerit, et omnes apud Patrem iuvare paratus sit, pro omnium etiam salute praedicatores suos per orbem miserit; patet nec praedicatores a bono doctore ad bonum hominum missos deberi accusari, si aliqui damnantur, nec posse excusari homines qui damnantur. Nota Glossae, *Dicturus* etc. Ad ostendendum autem, quod nec ex parte Christi, nec a parte praedicatorum est causa vel culpa damnationis malorum, sed ex parte ipsorum, tria ostenduntur. Primo Christi caritas sive pietas. Secundo praedicatorum bonitas, *Et accepit* Tertio commissa auctoritas, *Et misit*. Christi autem caritas ostenditur in tribus. Primo in affectu redimendi. Secundo in affectu regendi, *Habens thuribulum*. Tertio in efficacia obtinendi, scilicet pro hominibus illud quod desiderant, *Et data sunt ei*. Ex his patet nec Christum nec eius Apostolos, sive praedicatores esse de impiorum damnatione culpandos. Caritas autem Christi quantum ad affectum redimendi hominem ostenditur primo quantum ad humilitatem incarnationis; secundo quan-

tum ad desiderium passionis, *Et stetit.* Dicit igitur, *Et alius*, quasi dicat: Ita vidi praedicatores. *Et alius angelus*, scilicet Christus: qui dicitur angelus, quia missus a Patre in mundum ad annunciandum quae sunt salutis, hominibus. Non enim dicitur angelus inquantum Deus, sed inquantum homo: *Isaiae 9.* secundum aliam literam, *Et vocabitur nomen eius magni consilii angelus.* Dicitur autem *Alius*, ab aliis praemissis, quia altior et maior eis in dignitate: *Ioan. 3. Qui de caelo est, super omnes est: Venit*, per humilitatis assumptionem: *1. Timoth. 1. Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere.* Sed quomodo dicitur venisse, qui locum non potest mutare, qui ubique est totus? *Ierem. 23. Caelum et terram ego impleo.* Augustinus *6. lib. Conf. Ubique totus es, et nusquam locorum es.* Respondeo. In his verbis et consimilibus, non intelligitur Dominus venisse per loci mutationem; sed per humanitatis assumptionem: ipsum assumere fuit venire. Et sic saepe eius incarnatio vocatur adventus, ratione humiliationis quae ostenditur vocabulo veniendi. Item ratione manifestationis: unde dicitur venisse, quia per carnem se dignatus est manifestare. Hoc est quod dicit Augustinus *1. lib. de Doct. Chri. Non per locorum spatia veniendo; sed in carne mortali mortalibus apparendo, venisse ad nos dicitur; illuc ergo venit, ubi erat. Quomodo venit, nisi quod Verbum caro factum est, et habitavit in nobis?* Haec Augustinus. *Et stetit ante altare*, idest paratus fuit et affectuosus se immolare in cruce, quae est altare, in quo oblatus est Deo Patri sacrificium nostrae redemptionis, scilicet ipse Deus homo: *Lucae 12. Et quomodo coarctor usquedum perficiatur?* Vel *Alius*, ipse Christus, quia super eo quasi super altari offerunt fideles Patri preces, et merita: qui dicitur stare ante altare, idest ante seipsum, quia scilicet per se ipsum placet Patri, non per alium mediatorem. *Stetit*, ergo, *ante altare*, idest paratus fuit se hostiam Patri offerre, non per mediatorem alium, sed per se ipsum. Vel Alius, Ecclesia in cuius unitate habet offerri omne bonum Deo; alioquin ei non placet. Ante hoc altare ostensus est Christus stare: quia omnes qui sunt, vel esse volunt de unitate ecclesiae, paratus est iuvare, et ducere ad salutem; et omnibus se offert quantum est de se: *1. Petri 1. Sperate in eam quae offertur vobis gratiam.* Nota fides dicitur *altare:* nihil enim Deo est acceptum, quod non offertur spiritualiter in fide: *Psal. Tunc imponent super altare tuum vitulos.* Item cor iusti etiam dicitur altare, quia in eo immolantur motus bestiales: unde dicitur altare holocausti. De altari *Exodi 26.* Praeterea sancta desideria in eo igne caritatis cremantur: unde dicitur altare thymiamatis: *Exodi 30. Facies altare ad adolendum thymiama.* Item crux Christi: in ipsa enim oblatum est illud sacrificium dignitatis quod est ipse Christus: *Amos 9. Vidi Dominum stantem super altare.* Item Christus ipse, ut dicit Glossa: quia per eum, et super eum offerimus Patri preces nostras. Item ecclesia, super cuius unitatem debet offerri Deo omne bonum nostrum: *Isaiae 60. Offerentur super placabili altari meo*, scilicet fideles super ecclesiae unitatem. *Habens thuribulum.* Hic ostenditur Christi caritas in effectu regendi, specialiter quantum ad Apostolos, quos ipse rexit, ut per eos alios regeret; unde dicit *Habens thuribulum*, idest Apostolos, qui sunt quasi thuribula, et vasa ignis Spiritus sancti inferius clausa, per contemptum carnis et terrenorum; superius aperta, per desiderium supernorum; de quibus exeunt vapores thymiamatis, idest orationum ex interna devotione ascendentes coram Domino: de quibus etiam exit odor ad homines, per quem Christus manifestatur, quem praedicant docendo, et sequuntur imitando: *2. Cor. 2. Odorem notitiae suae manifestat per nos in omni loco. Aureum*, propter caelestem sapientiam, per quam sunt fulgidi, decori ac pretiosi apud Deum, et homines. Vel propter caritatem, quae dat fulgorem, decorem, ac valorem. De quo auro *supra 3. Suadeo tibi emere aurum ignitum.* In Apostolis fuit sapientia caelestis, et affectus caritatis ad Deum, et ad salutem hominum. De his *3. Reg. 10. Omnia vasa, in quibus potabat Salomon, erant aurea. In manu sua*, idest in suo regimine. In hoc autem ostenditur caritas, et pietas Christi ad genus humanum; quia ad conversionem, et instructionem hominum eius Apostolos, et discipulos, et alios praedicatores praeparavit eligendo, informando, regendo, mittendo, sicut infra sequitur. Unde nec ex parte Christi, nec suorum praedicatorum est culpa, si qui damnantur. Specialiter tamen de Apostolis, et discipulis hic agitur. Nota quod cor humanum debet esse thuribulum in quo sit ignis amoris, et thus devotionis, et sic ascendet coram Deo odor sacrae meditationis, affectionis, et orationis. Sine igne autem hoc fieri non potest per quem thus resolvitur: *Eccle. 1. Quasi ignis effulgens, et thus ardens in igne.* Debet autem clausum esse inferius, apertum superius: *Colos. 3. Quae sursum sunt quaerite.* Debet etiam esse aureum per veram et caelestem sapientiam, sine qua nihil est fulgidum, acceptum, sive decorum ac pretiosum in conspectu Dei. De hoc thuribulo aureo per figuram dicitur *3. Reg. 7.* ubi legitur quod Salomon fecit thuribulum ex auro purissimo. *Et data sunt.* Hic ostenditur Christi caritas in efficacia impetrandi. Ipse enim pro eis qui sibi adhaerent, efficaciter impetrat quod desiderant. Primo ergo ostenditur orationum effusio sive oblatio apud mediatorem. Secundo earundem exauditio per ipsum apud Patrem, *Et ascendit.* Dicit igitur *Et data*; quasi dicat: Ita prius praeparavit Apostolos, et discipulos ad salutem hominum. Ipsos etiam homines paratus est apud Patrem iuvare, si in fide ipsum invocent. Et hoc est *Et data sunt ei*, idest angelo: *Incensa multa*, idest Christo offeruntur a iustis orationes Deo acceptabiles: *Psal. Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo:* et dicit, *Multa*, propter multas innovationes sanctarum affectionum, et varietatem meditationum, et orationum. *Ut daret de orationibus sanctorum omnium*, idest iustorum, idest ut repraesentaret orationes iustorum Deo Patri. Ipse enim est mediator noster, per quem accessum habemus ad Patrem, et per quem orationes iustorum exaudiuntur. Unde et in orationibus ecclesiae petitur orationum exauditio per ipsum Filium: unde dicitur *Dominum nostrum* etc. Dicit autem partitionem de orationibus, non omnes orationes: quia non omnes orationes iustorum exaudiuntur, sed illae quae sunt utiles ad salutem. Quandoque enim petitur quod non est expediens dari, ut patet in oratione Pauli: *2. Cor. 2. Ter Dominum rogavi. Super altare aureum*, idest Deo trinitati, qui

est super ipsum Christum, inquantum homo est: qui inquantum Christus, est altare, quia super ipsum offerimus preces, et merita nostra Deo. *Aureum*, propter pretiositatem: totus enim est aureus, quia totus pretiosus, et iam secundum quod homo. *Quod*, scilicet altare, *est ante thronum*, idest in beneplacito Patris sedentis in throno, idest in ecclesia quam inhabitat et regit. Ipsum enim altare, quod est Christus, est per omnia Patri acceptum. Item placet Patri, ut per hoc altare homines, et hominum orationes fiant acceptabiles. Vel ut daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum, idest repraesentaret eas Deo, super se ipsum qui est altare aureum, ut dictum est. Ipse enim non per alium, sed per se ipsum offert orationes iustorum Patri: nam alius mediator non est: *Hebr.* 7. *Accedens per semetipsum ad Deum semper vivens ad interpellandum pro nobis. Quod est ante thronum*, idest ecclesiam, quia Christus Dominus se offert suis, promptum ad placandum Patri, et ad offerendum orationes eorum Patri sicut pontifex bonus: *Hebr. 4. Habentes pontificem magnum qui penetravit caelos Iesum. Et ascendit*, idest factus est acceptabilis: *Fumus*, idest compunctio et devotio, *incensorum*, idest ad modum incensorum redolens: *De orationibus sanctorum*, quae sunt incensae, de quibus iam dixit, *Et data sunt ei incensa multa*. Compunctio autem et devotio dicitur fumus: quia sicut ex igne operante in lignis, dum ea ignit et concremat, ascendit fumus; sic ex igne amoris operante interius in cogitationibus et affectionibus, et ignente et concremante eas procedit compunctio et devotio in oratione, quae devotio est Deo acceptabilis; et ideo dicitur de orationibus fumus ascendere coram Deo. *De manu angeli*, idest mediante operatione, sive interpellatione Christi. *Coram Deo*, scilicet Patre. Ipse enim est mediator, per quem devotio orationum fit efficax et acceptabilis apud Patrem: *1. Ioan. 2. Advocatum habemus apud Patrem*. Sed quomodo dicitur Christus offerre orationes iustorum Deo, cum ipse sit Deus? Offerens autem, et cui offertur differri debent. Item quare dicitur offerri Patri, ut dicit Glossa *super illud*, *ut daret*, cum aeque sint offerendae orationes tribus personis, quia sibi sunt coaequales? Respondeo ad primum, quod recte dicitur Christus offerre Deo preces nostras, quia ipse inquantum offerens differt a se inquantum ei offertur, et a Patre, et Spiritu sancto. Ipse enim inquantum homo est, offert preces nostras sibi, inquantum Deus, et Patri, et Spiritui sancto. Ipse enim est mediator inquantum homo, sicut dicit Augustinus; et sic offert devotionem hominum Trinitati, ut dicit Glossa *sup. il. Sup. alt.* Ad aliud dicendum, quod, sicut dictum est, Christus homo offert preces iustorum Trinitati. Quandoque autem dicitur offerri Patri: non quia non similiter offerat sibi inquantum Deo, et Spiritui sancto, cum personae sunt sibi coaequales; sed illud dicitur ratione auctoritatis, quae convenit Patri: quae non dicit maiorem dignitatem in Patre, sed dicit originem respectu aliarum personarum: quia a Patre est Filius, similiter et Spiritus sanctus. *Et acceperunt*. Hic introducitur bonitas missorum Apostolorum ad ostendendam excusationem eorum, et inexcusabilitatem impiorum: quia repleti fuerunt gratia Spiritus sancti: unde patet eos desiderasse et procurasse quantum in se fuit salutem hominum: et hoc est quod dicit, *Et accepit angelus*, idest Christus: *Thuribulum aureum*, idest Apostolos, accepit, inquam, non tactu corporali, sed amplexu spirituali, manu scilicet suae bonitatis, ad replendum eos amplioribus donis; unde sequitur: *Et implevit illud*, scilicet thuribulum, idest Apostolos et discipulos, cum Spiritum sanctum super eos effudit abunde: *Act. 1. Repleti sunt omnes Spiritu sancto. De igne altaris*, idest de igne Spiritus sancti, quo tempore plenus fuit, qui est altare fidelium: *Ioan. 1. Plenum gratiae et veritatis*. Ut enim essent idonei, et haberent virtutes ad praedicandum hominibus, datus est eis Spiritus sanctus in abundantia. Et per hoc signatum est quod praedicator debet habere claritatem in scientia, et ardorem in vita: claritatem etiam in exemplo, et ardorem in animo. Ignis enim in cuius specie apparuit super eos Spiritus, lucet et ardet: unde de illo nobile praedicatore, scilicet Ioanne Baptista dicitur *Ioan. 5. Ille erat lucerna ardens et lucens*. Vel, de igne altaris, idest de igne, cuius vis fuit manifestata in patibulo crucis. Ignis enim Spiritus sancti in Christo multum luxit, et suum ardorem manifestavit in cruce: ex sola enim caritate passus est, et de isto igne dedit Apostolis, ut hominum salutem zelarent, et pro Christo, vel pro ipsis hominibus mori parati essent: *Ioan. 1. Et de plenitudine eius omnes accepimus*. Sed quomodo hic dicitur accepisse thuribulum, idest Apostolos, cum prius accepisset eos? unde et supra dicitur, *Qui habet thuribulum in manu sua*. Respondeo. Acceperat prius ad illuminandum, et regendum. Hic autem dicitur accepisse ad aliud, idest ad amplius replendum, et ad mittendum repletos ad homines convertendos, sicut post sequitur. Item obiicitur de hoc quod dicitur *Implevit illud de igne altaris*. Cum enim haec praepositio denotet partialitatem, aut notat partem Spiritus sancti qui erat in Christo, datam Apostolis, aut partem gratiae creatae: si primo modo; ergo habet partem et partem, quod falsum est: si secundo; ergo pars gratiae Christi ablata est a Christo, et data ipsis, quod est absurdum. Respondeo. Per haec verba *Implevit illud de igne altaris*, intelligitur ipse Spiritus sanctus amplius datus Apostolis, et etiam dona eius. Cum enim datur ipse, dantur et eius dona, et e contrario, quod est intelligendum de donis gratum facientibus, tum illa partialitas, quae notatur per illam praepositionem, non intelligitur respectu Spiritus sancti in se, sed respectu gratiae creatae, sive donorum. Nota ergo quod illa praepositio duo notat, scilicet partialitatem et conformitatem: partialitatem autem dico, non quia gratia data Apostolis in Pentecosten sit pars gratiae, quae est in Christo secundum virtutem; sed pars dicitur secundum quemdam modum loquendi: quia gratia Spiritus sancti longe copiosior fuit in Christo quam in Apostolis: ita ut ipsi quasi partem gratiae habere videntur, Christus vero totam. Conformitas vero fuit: quia gratia illa tam in Christo quam in eis fuit ad illustrandum et ad accendendum proprium subiectum, et etiam ad redundandum in alios per effectum. Ad obiectum patet, quia non notatur pars gratiae secundum virtutem: non enim fuit aliqua pars gratiae Christi data Apostolis, sed secundum proportionem: quia longe minus fuit in Apostolis gratia, in Christo autem perfectissime, ut dictum est. Simili modo dicitur *Num. 11. Auferam de*

spiritu tuo tradamque eis. Et misit. Hic ostenditur auctoritas Apostolis commissa, per quam patet eos non esse culpandos, nec ipsum Christum de damnatione reproborum; cum ipse Christus salutem hominum zelans, Apostolos ad eorum salutem miserit. Iuxta missionem autem tangitur de actu ad quem missi sunt, et de effectu consequente. Primo ergo ostenditur missio Apostolorum. Secundo actus missorum, *Et facta*. Tertio commotio populorum, *Et terraemotus*. Dicit igitur, *Et misit*, thuribulum impletum, idest Apostolos, *In terram*, idest ad diversas partes terrae: *Marci ult. Euntes in mundum universum* etc. Vel *In terram*, idest ad illos qui apti erant ferre fructum ad modum terrae, ut fuerunt Gentiles. De quibus *Psal. In auditu auris* etc. *Et facta*. Notatur actus missorum, qui fuit triplex. Emiserunt enim tonitrua comminationum, voces admonitionum, fulgura miraculorum. Dicit igitur, *Et facta sunt*, ab Apostolis missis: *Tonitrua*, comminationum, quae terrent: *Et voces*, admonitionum, quae mulcent. Vel *Voces*, promissionum: *Et fulgura*, miraculorum, quae simul illuminant et incutiunt timorem Dei: de his tribus *supra 4. Et de throno procedunt fulgura et voces et tonitrua*: *Et terraemotus*, idest terrenorum hominum motus, idest interior commotio: *Magnus*, supple factus est ad praedicationem Apostolorum. Magna enim commotione concitati sunt homines ad verba eorum: quidam ad bonum, scilicet ad conversionem, sicut legitur *Act. 13. Quod crediderunt de Gentilibus quotquot erant praeordinati ad vitam:* quidam ad malum, ut ad blasphemiam, vel ad persequendum ipsos praedicantes, sicut legitur *Act. 13.* quod *Iudaei concitaverunt mulieres religiosas et honestas, et primos civitatis, et excitaverunt persequutionem in Apostolos*. Aliter potest intelligi. Ostenditur enim caritas et benevolentia Christi ad salutem hominum multiplex, ut ostendatur causa damnationis non esse nisi ex parte eorum qui damnantur: unde primo ostenditur mysterium Incarnationis; secundo promptitudo complendae redemptionis, *Et stetit*; tertio sustinentia desideratae passionis, *Et data sunt*; quarto destinatio dilatandae praedicationis, *Et misit in terram*. Dicit igitur, *Et alius*, expone ut supra. *Et stetit*. Hic ostenditur in Christo promptitudo complendae redemptionis; et hoc dupliciter. Primo quantum ad affectum animae: *Et stetit ante altare*, expone ut supra. Secundo quantum ad obedientiam ex parte carnis. *Habens thuribulum*, idest carnem sive humanitatem in qua crematur: thus, idest orationes sanctorum, unde ascendit fumus in odorem suavissimum Deo. Iusti enim ante Christi adventum habebant quidem thus, idest orationes; sed non thuribulum: unde eorum orationes non habuerunt plenam efficaciam; nunc autem habemus, scilicet Christi humanitatem, in qua crematur thus devotionis, quia per eam fit oratio acceptabilis. Aureum propter acceptabilitatem et pretiositatem, quam habuit eius humanitas propter immunitatem a peccato, et propter unionem cum Verbo. Hoc thuribulum aureum signatur per illud de quo dicitur *Heb. 9.* Post velamentum autem tabernaculum, quod dicitur sancta sanctorum, aureum habens thuribulum. *In manu sua*, idest in potestate sua et perfecta obedientia; quia caro Christi omnino fuit obediens spiritui, quod signatur *Genes. 7.* in arca Noe, ubi omnia animalia erant pacata, idest omnes motus sensualitatis in Christo. *Et data*. Hic ostenditur sustinentia passionis Christi. Ante passionem praecesserunt multae orationes iustorum pro redemptione. Secundo orationum exauditio in acceptatione, *Et ascendit*. Tertio ipsa earundem adimpletio in passione, *Et accepit*. Dicit igitur, *Et data sunt ei incensa multa*, idest datae sunt ei a Deo Patre multiplices orationes Deo acceptabiles pro generis humani reparatione, idest data est Christo secundum humanitatem auctoritas, virtus, et idoneitas praesentandi apud Patrem orationes antiquorum qui redemptionem petierant: unde sequitur: *Ut daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum*, idest ut repraesentaret eas Patri super se ipsum patientem. Ipse enim patiens fuit altare, super quo factae sunt acceptabiles per eius passionem orationes antiquorum, qui supplicaverunt Deo pro reparatione. *Quod est ante thronum*, idest in beneplacito sedentis in throno; quia Patri placebat orationes iustorum super hoc altare immolari, per ipsius Christi passionem. Vel, *Ante thronum*, idest ecclesiam, ut supra. Vel super altare, idest crucem in qua se pro omnibus obtulit. Aureum, propter pretiositatem: quia in eo oblatum est pretium humanae redemptionis. *Quod est ante thronum*, idest in beneplacito Dei sedentis in throno, quia placuit Deo, ut quod fuit contractum ligno praevaricationis, solveretur per lignum crucis, de quo *Proverb. 13. Lignum vitae desiderium veniens*. In hoc enim ligno impletum fuit desiderium antiquorum. Vel, *Ante thronum*, idest ecclesiam: quia nobis offertur crux Christi in refugium et auxilium. Item quia semper debet haberi tanta gratia prae oculis mentis: *Eccle. 29. Gratiam fideiussoris ne obliviscaris*. Bernardus sup. il. *Cant. 1. Fasciculus myr.* etc. *Si sapiens fueris hunc myrrhae tam carum fasciculum de principali pectoris tui nec ad horam patiaris auferri. Amara illa omnia, quae pro te pertulit semper in memoria retinens et assidua meditatione revolvens*. Ut daret de orationibus, quia non omnes orationes erant pro redemptione, sed pro aliis etiam obtinendis. Vel quia non omnes orationes iustorum erant exauditae, sicut quas non expediebat exaudiri, ut tactum est supra. *Sanctorum omnium*, hoc dicit, quia oratio omnium iustorum, qui amplius quibusdam aliis illuminati fuerunt, erant ut Filius Dei genus humanum redimeret; licet non omnis oratio eorum. Hoc enim orabant iusti qui fuerunt ante eius passionem. Unde dictum est Symeoni per Spiritum, adventum Christi expectanti, quod non videret mortem nisi vidisset Christum Domini: et dicitur *Isai. 63. Utinam disrumperes caelos, et descenderes: Psal. Inclina caelos tuos, et descende;* quasi dicat: Christo data est potestas, efficacia, idoneitas, ut orationes antiquorum ac desideria de reparatione per ipsum facienda Patri praesentaret, et impleret super seipsum patientem, sive super crucem. *Et ascendit*, per acceptationem: *Fumus incensorum*, idest devotio redolens sicut multa incensa. *De orationibus sanctorum de manu angeli*, idest mediante ipso Christo. *Coram Deo*, Trinitate: quia per ipsum mediatorem factae sunt apud Patrem acceptabiles orationes antiquorum. Ipso enim offerente eas Patri etiam ante passionem magis factae sunt Deo acceptabiles, quam prius; licet et ante disponeret eas implere: unde ipse dicitur mediator non solum propter passionem, sed etiam preces iustorum Pa-

tri praesentando, et impetrando: *1. Timoth. 2. Unus est mediator Dei et hominum homo Christus Iesus.* Maxime autem praesentavit in passione, in qua impletum est desiderium sanctorum; unde sequitur: *Et accepit angelus thuribulum aureum*, idest carnem suam paravit, et exposuit passioni, quando venit Hierusalem, sciens quod ibi occideretur: *Matth. 20. Ecce ascendimus Hierosolymam etc. Ioan. 19. Iesus autem sciens omnia quae ventura erant super eum, processit et dixit: Quem quaeritis? Et implevit illud*, scilicet thuribulum, idest humanitatem, scilicet corpus et animam: *De igne altaris*, idest de ardore passionis, quam in cruce sustinuit, quae hic dicitur altare. Passio propter vehementiam doloris igni comparatur: *Psal. Igne me examinasti.* Per hoc etiam quod dicitur *Implevit*, ostenditur immensitas ac gravitas passionis: *Psal. Repleta est malis*, idest afflictionibus, *anima mea. Et misit.* Hic ostenditur destinatio dilatandae praedicationis: et primo ostenditur destinatio sive missio praedicatorum; secundo actus destinatorum, *Et facta sunt*; tertio commotio populorum, ut prius et post passionem. *Misit*, scilicet thuribulum, idest humanitatem suam: *In terram*, idest terrenos praedicatores ad hoc destinatos, ut eam credant et imitentur creditam: unde et Apostoli dicuntur equus Domini: *Supra: Et facta sunt*, per Apostolos a Deo destinatos, per orbem terrarum: *Tonitrua*, ut supra. *Et septem angeli.* Hic ostenditur praeparatio praedicatorum ad officii actum, scilicet ad praedicandum. Postquam enim ostensum est Christum esse mediatorem, et quantum est de se paratum omnes suscipere ad salutem, convenienter subditur de damnatione impiorum, quae intelligitur ex praedicatione praedicatorum: quam damnationem patet ex praemissis esse inexcusabilem. Prius tamen agitur de praeparatione praedicatorum. Dicit igitur, *Et septem angeli*, idest universi praedicatores spiritu septiformi imbuti: *Qui habebant septem tubas*, idest universum officium praedicandi, ut supra. *Praeparaverunt se*, implendo prius opere quod dicturi erant ore, secundum exemplum Domini, de quo *Act. 1. Coepit Iesus facere et docere.* Gregorius: *Necesse est ut qui verbum Dei loquitur, prius studeat scire qualiter vivat, ut post ex vita colligat, quae et qualiter dicat.* Item excitando se ad mentis ardorem, ad quam alios debent accendere per sermonem: unde Gregorius: *Ipsi de omnipotente Deo sciunt loqui suaviter, qui hunc didicerunt in cordis sui visceribus amare veraciter.* Item ordinando intentionem, ut non ad inanem gloriam, vel propter lucrum temporale; sed propter Deum, et proprium meritum, et supremum bonum: *2. Cor. 2. Non sumus sicut plurimi adulterantes* etc. Isidorus *2. lib. de sum. bon. Mala est intentio, quae pro terreno lucro aut vana gloria est.* Item praevidendo prudenter, quid sit dicendum, et quibus, et quando, et quantum, et qualiter. Gregorius: *In ore pastoris magna debet esse consideratio locutionis. Pensare enim debet doctor, quid loquatur, quando loquatur, qualiter loquatur, et quantum loquatur: si enim unum defuerit, locutio apta non erit.* Item fundendo orationem: unde Augustinus *4. lib. de Doct. Chr. Orando pro se ac pro illis quos est allocuturus, sit orator, antequam doctor.* Praeparatio igitur praedicatorum debet esse multiplex: videlicet per operis exhibitionem, per affectus inflammationem, per intentionis ordinationem, per materiae et circumstantiarum praemeditationem, per devotam orationem. Ad quid autem haec sit praeparatio, subditur, *Ut tuba canerent*, idest ut officio praedicationis uterentur in actu. Recte autem sic loquitur: quia etsi praedicatio quandoque terrere debeat, tamen etiam debet allicere ad amorem. Quantum ad incussionem timoris officium praedicandi, sive praedicatio dicitur tuba; quantum ad secundum, vocatur praedicatio cantus: *Ioel. 2. Canite tuba in Syon.* Quidam semper se praeparant et numquam canunt, qui semper student, et nunquam praedicant. Sed obiicit Glossa, quia dicitur *Matth. 10. Nolite cogitare quomodo aut quid loquamini.* Item quare dicitur, *Ut tuba caneret* in singulari, cum ante dixerit *Septem tubas?* Respondeo. Ad primum respondet Glossa, quod Apostoli fuerunt privilegiati in hoc, quia Spiritus sanctus eis ita aderat, quod non oportebat eos praemeditari; sed alii qui non sunt in hoc privilegiati, praemeditari debent. Aliter posset esse praesumptio, vel inanis gloria, nisi in casu, scilicet cum subito praedicare oportet vel huiusmodi; et nisi esset praedicator multum habens ad manum ea quae sunt Dei propter altitudinem intelligentiae, vel gustum experientiae, vel donum illuminationis internae. Nota autem quantum ad materiam praedicationis, quod debet esse praemeditatio de vero, honesto, et salutifero. Nam circa illud quod praedicandum est, haec tria sunt attendenda, scilicet veritas, quia falsa non sunt praedicanda: *1. Timoth. 2. Veritatem dico, non mentior, Doctor Gentium in fide et veritate.* Item honestas: non enim omnia vera sunt praedicanda, quia quaedam non decerent. De his duobus dicitur in *Psal. Eloquia Dei eloquia casta, argentum igne examinatum.* Item utilitas: non enim omnia vera et honesta sunt praedicanda; sed quae sunt ad salutem utilia: *Matth. 4. Praedicans Evangelium regni.* Ad illud potest dici, quod sic recte loquitur, quia licet sint diversa praedicandi officia, et diversae praedicationes, secundum praedicatorum diversitatem; tamen unitas est in origine, et in fine. Origo est Scriptura sacra, unde debet omnis praedicatio sumi. Finis est honorificatio divina in eius laude, et humana salute. Vel quia quilibet praedicator habet proprium officium, et propriam praedicationem. *Et primus.* Hic agitur de ipso cantu tubarum, in quo cantu ostenditur damnatio reproborum. Vidit autem, et audivit septem angelos tuba canentes ad signandum praedicationem universorum praedicatorum, secundum diversos status ecclesiae; et primo agitur de cantu pertinente ad statum ecclesiae initialem, vel medium, ut est cantus quatuor angelorum; secundo de cantu pertinente ad statum ultimum, ut est cantus trium angelorum sequentium, *circa finem huius capit. Et vidi.* Prima pars dividitur in quatuor, secundum cantus quatuor angelorum. Primo ergo agitur de cantu primi angeli. Secundo secundi, *Et secundus angelus.* Tertio tertii, *Et tertius.* Quarto quarti, *Et quartus.* Ad intelligentiam horum notandum, quod a principio fundationis ecclesiae perseveravit praedicatio evangelica; multa tamen hostis generis humani successive obiecit impedimenta semper graviora: primo Iudaeorum; secundo Gentilium principum, ut Romanorum et aliorum; tertio haereticorum; quarto falsorum fratrum; quin-

lo antichristi et suorum. Horum damnationem denunciant isti angeli. Distinguuntur autem sic cantus septem angelorum. Quia cantus quatuor angelorum pertinent ad statum ecclesiae initialem, vel medium, quaedam enim pertinent ad initialem; quaedam ad medium ecclesiae statum, quia non solum in primo statu fuerunt haeretici, et falsi fratres, sed etiam in statu medio. Cantus vero trium angelorum pertinent ad statum finalem sive ultimum. Unde prima quatuor narrantur ut praeterita; tria vero ut futura, ut dicit Glossa in fine cantus quarti angeli. Rursus cantus quatuor angelorum sic differunt: nam primus angelus ostendit damnationem Iudaeorum: secundus matricidarum, scilicet Gentium persequentium ecclesiam; tertius haereticorum; quartus falsorum fratrum: tres vero ultimi sic differunt, quintus enim ostendit praecursores antichristi; sextus ipsum antichristum cum suis: septimus iudicium et finem mundi. In prima vero parte sic proceditur. Primo ostenditur praedicatio Apostolorum. Secundo perversitas Iudaeorum, *Et facta est*. Tertio poena eorundem perversorum, *Et missum est*. Dicit igitur, *Et primus angelus*, idest primus ordo praedicatorum, scilicet ordo sive caetus Apostolorum et discipulorum; et dicitur primus ordine narrationis, et etiam primus ordine temporis: quia prius contigit excaecatio Iudaeorum praedicantibus Apostolis. Nota quod secundum diversitatem statuum ecclesiae est diversitas, et ordo angelorum. Item etiam secundum diversitatem et ordinem persecutionum. Primus igitur angelus est primus ordo praedicatorum, scilicet Apostolorum, quoad primum statum ecclesiae praedicantium Iudaeis. Secundus angelus est ordo praedicatorum, quoad secundum statum, scilicet Apostolorum et discipulorum praedicantium Gentilibus. Unde ille secundus angelus dicitur ratione secundi status, licet iidem praedicatores fuerint. Tertius angelus, ordo praedicatorum quantum ad tertium statum; et sic ulterius, ut infra patebit. *Tuba cecinit*, idest timorem incussit, et ad amorem allexit praedicando, quantum in se fuit. Et nota quod praedicator debet strictiorem partem tubae ex parte sua ponere, latam ex parte hominum; quia maiorem perfectionem debet in se habere, quam aliis stricte suadeat, cuius contrarium faciunt quidam. De praedicatione Apostolorum ad Iudaeos habetur *Act. 2. 3. 4. 5.* et in aliis locis Actuum. *Et facta est*. Hic ostenditur perversitas Iudaeorum; et hoc quantum ad tria. Primo quantum ad divini verbi repulsionem. Secundo quantum ad internae iracundiae concitationem, *Et ignis*. Tertio quantum ad actualem Apostolorum interfectionem, *Mixta sanguine*. Quid ergo sequutum sit ex Apostolorum praedicatione ostenditur. Inde enim facti sunt magis perversi propter suam nequitiam: unde dicitur, *Et facta est grando*, idest praedicatio quae est de se suavis, Iudaeis visa fuit quasi grando contundens et molesta: unde eam repulerunt: *Act. 27.* legitur quod *Paulo praedicante Iudaei levaverunt vocem dicentes: Tolle de terra huiusmodi, et proiiciebant vestimenta sua, et iactabant pulverem in aera. Et ignis* est factus, scilicet iracundiae sive invidiae contra Apostolos *Act. 13. Videntes turbas Iudaei* etc. et haec duo erant, *Mixta sanguine*, idest sanguinis effusione, quia ex illis duobus sequuta est interfectio praedicatorum: unde Stephanum interfecerunt *Act. 7.* Vel *Grando* potest intelligi contumelia verborum, et immanitas exteriorum persequutionum: *Act. 8. Facta est persecutio magna in Ecclesia quae erat Hierosolymis* etc. *Et ignis* ete ut supra. Aliqui libri habent in sanguine, idest cum sanguine, idem sensus est. *Et missum est in terra*. Hic ostenditur poena: et primo ostenditur reatus poenae in generali, *Et missum est*, scilicet hoc totum, idest *Grando, Ignis, et Sanguis: In terra*, idest in Iudaeos terrenos. Vel quia ut terra fructificare debent, cum essent exculti per Legem, et Prophetas. Per hoc signatur quod praemissa perversitas eos obligat ad poenam. In eos enim cadit, quia in eos per reatum poenae redundat: per hoc enim meruerunt excaecari, hinc et tandem damnari: *Psal. Obscurentur oculi eorum ne videant, et dorsum eorum semper incurva, effunde super eos iram tuam* etc. Haec dicuntur de Iudaeis, sicut vult Apostolus *Rom. 11.* Secundo ostenditur ipsa poena in speciali et tertia. Nota quod in Iudaeis erat triplex differentia. Quidam enim erant terrenis dediti, qui signantur per terram. Quidam in lege iusti secundum opera esteriora, credentes se recte agere: ut sic erat de multis: isti signantur per arbores. Alii in vita ficti male agentes, et bene simulantes, et se male agere scientes, ut hypocritae: hi signantur per foenum viride. In primis iterum erant tres partes. Prima pars fuit de Iudaeis credentibus ante Apostolorum praedicationem, scilicet visis operibus Christi. Alia pars fuit credentium post eorum praedicationem. Tertia obstinatorum, quis nec ante nec post crediderunt. Similiter in secundis triplex pars eodem modo, scilicet credentium ante praedicationem. Item post. Item nec ante nec post. Dicit igitur, *Et tertia*: quia ita facti sunt perversi Iudaei in magna parte; et ideo, *Tertia pars terrae*, idest terrenis deditorum: *Combusta est*, excaecata igne peccati sive malitiae: *Psal. Supercecidit ignis, et non viderunt solem*. Vel *Combusta est*, idest comburetur igne perpetuo: *Isaiae 33. Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante?* quasi dicat: Tertia pars eorum qui terrenis inhiant, excaecata est et excaecanda de Iudaeis, ut ad fidem non veniant, et per hoc damnanda. Duae partes salvabuntur, scilicet qui crediderunt ante Apostolorum praedicationem, vel qui post; quia a terrenitate conversi sunt, et etiam multi adhuc convertentur, si velimus secundam partem in futurum extendere. *Et tertia pars arborum*, idest eorum qui erant in lege iusti, et conversantes sine querela, tendentes in sursum per bona opera sicut bonae arbores. *Combusta*, idest comburetur igne aeterno: *Isaiae ult. Vermis eorum non morietur*. De Iudaeis enim qui bene operabantur, quidam salvantur, scilicet duae partes, videlicet qui crediderunt ante praedicationem Apostolorum, et qui post, qui tamen in fide cum gratia perstiterunt; tertia vero pars damnatur, scilicet illi qui nec ante nec post crediderunt in Christum, licet aliquando bona opera habuerint, scilicet Legis doctrinam. *Et omne foenum viride combustum est*, idest omnis Iudaeus in vita fictus et hypocrita excaecatus est et consumptus igne infidelitatis, vel hypocrisis, si quod bonum quandoque habuit. Et bene foeno comparatur: quia cito arescit laus et favor humanus, quam quaerunt; sicut foenum primo viret, et post aret. Viride

autem dicitur, quia aliquid viroris habere videtur per speciem exteriorem, et quia in flore et virore laudis delectatur: *Iob 8. Cum adhuc sit in flore* etc. Tales vix statum mutant: unde huiusmodi foenum totaliter combustum est. Aliter possent haec distingui. Quidam enim ex Iudaeis erant apti ad activam; hi per terram quae est apta ad fructificandum. Quidam ad contemplativam; qui per arbores, quae in altum eriguntur. Quidam ad neutram; ut qui omnino vanitatibus inserviebant sequendo mundi florem et virorem per elationem, vel cupiditatem, vel voluptatem, vel hypocrisim, vel infidelitatem, qui etiam ante adventum Christi. Quidam male sentiebant inter Iudaeos, ut Sadducaei, qui dicebant resurrectionem non esse; qui tamen transiecunt vel transituri sunt, ut foenum viride arescit. Tales autem qui quasi nullam dispositionem habent ad bonum, non facile convertuntur; et ideo dicitur, *Omne foenum viride esse combustum: Isaiae 40. Exsiccatum est foenum, et cecidit flos.* In primis est triplex differentia, sive pars. Duae partes sunt perfectae, secundum quod in vita activa est dicere hominem perfectum et minus perfectum, vel praelati boni et subditi: et per has duas partes in gratia perseverantes intelliguntur electi. Tertia vero pars est tota numerositas reproborum damnandorum, ut dicit Glossa. Similiter intellige in eis qui sunt apti ad contemplativam; quia inorum sunt tres partes, scilicet perfecti, minus perfecti, et reprobi, qui vel non insistunt contemplationi, licet essent apti; vel si insistunt aliquo tempore, non finaliter persistunt. Quidam enim de contemplativis etiam damnabuntur propter defectum perseverantiae: unde *Matth. 24. Duo in lecto, unus assumetur, alter relinquetur.* Combustionem intellige, ut superius. Sed obiicitur de hoc quod dicitur, *Tertia pars* etc. quia dicitur *Matth. 20. Multi sunt vocati, pauci vero electi.* Ergo plures sunt reprobi, quam electi: et *Zach. 13. Partes duae dispergentur* etc. Respondeo. Dicendum, quod per binarium signatur hic duplex status bonorum, scilicet status eorum qui ante Apostolorum praedicationem crediderunt in Christum, cum eius signa viderent; et eorum qui post. Vel perfectorum, et imperfectorum, ut vult Glossa: unde quod hic dicitur, non est referendum ad personarum multitudinem, sed ad status duplicitatem, ut patet ex Glossa: et quod specialiter dictum est de Iudaeis, habet etiam locum in ecclesia, quia quidam sunt apti ad activam, quidam ad contemplativam, quidam ad neutram; et priorum tertia pars, idest reprobi qui non finaliter persistunt, damnabuntur: *Matth. 24. Duo erunt in agro* etc. et sic ulterius ut supra dictum est. Sed obiicitur de hoc quod dicitur, *Et omne foenum viride*, quia videtur dicere debuisse, Tertia pars foeni etc. ut supra. Quare ergo dicit *Omne?* Respondeo. Per foenum viride signantur illi, qui multum adhaerent mundanae vanitati, quos multum allexit et traxit viror mundi; qui tamen cito evanescent, ut foenum viride, quod hodie est et cras in clibanum mittitur. Propter huiusmodi autem adhaerentiam fiunt inepti ad conversionem, quamvis non impossibiles: unde quod dicitur *Omne foenum viride* etc. intelligendum est de eis qui firmiter et finaliter mundano virori et flori adhaerent: unde dicitur *Omne*, et non ponitur Tertia pars: licet quandoque aliqui multum prius vanis infixi convertantur; tamen difficillime et raro. Non sic est de his qui supra terra vocantur: quia etsi sint cupidi, tamen non sic tenaciter adhaerent, ut hypocritae et huiusmodi. Tertio quaeritur communiter de Iudaeis circa praemissa, quare scilicet Deus Iudaeos primo ad se traxit ante legem et sub lege, Gentiles autem in infidelitate reliquit? Postea vero paucis Iudaeis conversis tempore gratiae per se et per Apostolos, respectu eorum qui permanserunt infideles, reliquit Iudaeos, et facti sunt obstinati, Gentiles autem prius idola colentes convertit? Respondeo. Licet aliqua super haec vera possent dici; tamen melius dicitur huius rationem plenam et claram apud Deum esse, et nobis occultam esse. In talibus enim occulta sunt sua iudicia, tamen iustissima: quia nihil sine ratione iustissima facit: unde dicit beatus Gregorius: *Incomprehensibilitas divini iudicii humanae mentis oculis non valet penetrari, quare primum Iudaea credidit, Gentilitate omni in perfidia gentilitatis remanente; postmodum vero ad fidem Gentilium corda mollita sunt, et Iudaeorum infidelitas obdurata:* haec Gregorius. Propter hoc, sicut dicit ipse Gregorius, exclamat Apostolus *Rom. 11. O altitudo divitiarum* etc. Et sicut dicit beatus Gregorius: *Iudicia Dei magis sunt veneranda quam discutienda. Et secundus.* Hic agitur de cantu secundi angeli, per quem intelligitur doctrina praedicatorum in secundo statu ecclesiae, scilicet quando Apostoli, et alii praedicaverunt Gentibus: cuius praedicationis occasione concitati sunt Gentiles ad persecutionem fidelium instigante diabolo, et ideo magis sunt a Deo destituti. Primo ergo ostenditur doctrina praedicatorum; secundo nequitia Gentilium, *Et tanquam;* tertio poena ipsorum, *Et facta est.* Dicit igitur, *Et secundus angelus*, idest ordo praedicatorum in secundo statu, scilicet ordo eorundem Apostolorum, et discipulorum, a Iudaeis ad Gentiles transeuntium: et dicitur secundus ordine narrationis, et etiam ordine temporis, licet non ordine personarum; quia iidem Apostoli praedicaverunt primo Iudaeis, ut supra habitum est, secundo Gentilibus, ut hic dicitur. *Tuba cecinit*, idest inter Gentes praedicavit: *Act. 13. Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repulistis illud, et indignos vos iudicastis aeternae vitae, ecce convertimur ad Gentes. Et tanquam mons*, scilicet diabolus, qui est tanquam mons per superbiam, per quam est grossus et altus: *Ier. 51. Ecce ego ad te mons pestifer: Magnus*, propter magnitudinem superbiae: adhuc enim valde superbus est: *Iob 41. Ipse est rex super universos filios superbiae: Ardens igne*, invidiae: hoc igne ardet diabolus: invidet enim saluti humanae, quia videt hominem ad beatitudinem, quam ipse amisit, posse ascendere: et ideo ardens dolore invidiae, hominem tentat, ut eum ad tartara trahat: *Sapient. 2. Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum.* Bene autem invidia dicitur ignis, quia mentem cremat, et vexat per dolorem de alieno bono tum in diabolo, tum in aliis invidis: unde Gregorius: *Cum devictum cor livoris putredo corruperit, color pallore afficitur, oculi deprimuntur, mens accenditur, et membra frigescunt, fit in cogitatione rabies, in dentibus stridor, nil laetum de proximis libet; quia tabescentem mentem sua poena sauciat, quam felicitas torquet aliena. Missus est*, idest immissus: *In mare*, idest Gentiles ad nocendum, et provocan-

dum eos contra Apostolos et alios praedicatores. Mundus autem sive Gentilitas dicitur mare, ratione tumoris per superbiam : *Ionas 1. Mare ibat et intumescebat.* Ratione inquietudinis, per gulam, quia affectus gulosi non quiescit: *Prov. 30. Sanguisugas duas sunt filios dicentes offer offer:* gula scilicet, et luxuria: sanguisuga est carnalitas. Ratione foetoris , quantum ad luxuriam , propter quam voluptuosi vocantur hirci : *Zach. 10. Et super hircos visitabo.* Ratione capacitatis, quantum ad avaritiam, quia non redundat: *Eccle. 1. Omnia flumina intrant in mare , et mare non redundat.* Ratione fervoris, quantum ad iracundiam: *Isaias 57. Impii quasi mare fervens.* Gregorius: *Irae suae stimulis accensum cor palpitat, corpus tremit, lingua se praepedit , facies ignescit , exasperantur oculi , et nequaquam recognoscuntur noti.* Ratione amaritudinis , quantum ad accidiam, quae dum utilem laborem, vel bonae actionis, vel praedicationis, vel meditationis aut orationis refugit, internam amaritudinem gignit: unde Gregorius vocans eam nomine tristitiae dicit ita: *Cum mens dulcedinem tranquillitatis per tristitiam amiserit, nihil hanc nisi moeror pascit.* Ratione obscuritatis, quantum ad perfidiam. Mare enim ratione profunditatis et fluctuationis obscuritatem habet, sic et infideles obscuri sunt per tenebras errorum : *Rom. 1. Obscuratum est insipiens cor eorum.* Nequitia igitur gentilium ex inhabitatione diaboli, tum ex figura maris propter multiplex vitium. Sed a quo est missus diabolus in Gentiles? Item ante erat in Gentibus, quomodo ergo praedicantibus Apostolis est missus in eos ? Respondeo. Dicendum, quod diabolus missus est in Gentiles, vel a propria libidine, quia nocere appetit, ipsum impellente in corda hominum: vel ab ipso Deo non impellente, sed permittente, quia non potest nocere nisi a Deo permissus : et ideo potest dici missus ab eo , non ut agente, sed ut iuste permittente. Iuxta hoc dicitur de Saul *1. Reg. 16. Exagitabat eum spiritus nequam a Domino:* similiter *Matth. 8. Si eiicis nos, mitte nos in gregem porcorum.* Ad aliud dicendum , quod diabolus dupliciter mittitur , idest immittitur in aliquem , aut possidere incipiendo ; et sic mittitur in eum qui cum prius iustus esset , nunc de novo peccat mortaliter; aut prius possessum amplius sive plenius possidendo; et sic mittitur in eos qui prius erant mali. Hoc modo accipitur quod hic dicitur, quia praedicantibus Apostolis et aliis , dum Gentiles multi repulerunt verbum Dei, permisit iuste diabolum eis magis praedominari , ita ut praedicatores flagellarent et occiderent. Iuxta hoc dicitur de Iuda *Ioan. 13. Et post buccellam introivit in eum satanas. Et facta est.* Hic ostenditur poena Gentilium obstinatorum conversis tamen multis , quae poena non est solum poena praecise , sed etiam est in eis quaedam poena , quae est culpa, et crudelitas persecutionis, quae sequitur ex praecedentibus peccatis. Quidam autem Gentilium erant minores , qui designantur nomine maris : licet prius nomen maris communiter pro parvis , et magnis acciperetur. Hic enim loquitur sub distinctione, non prius. Quidam maiores , et hoc sub duplici differentia , scilicet vel ratione scientiae vel apparentis bonitatis ; et hi nomine creaturae habentis animam in mari designantur: vel ratione potestatis, et hi per naves : et omnes hi subdistinguuntur secundum triplicem differentiam, vel statum; et ideo dicitur *Tertia pars* etc. Dicit igitur diabolo instigante , *Facta est tertia pars maris*, idest Gentilium minorum, qui nomine communi designantur. Horum quidam adprobaverunt et receperunt doctrinam sanctorum in aperto : quidam humano timentes , in occulto , et hae sunt duae partes; quidam nullo modo adprobaverunt, nec receperunt, sed persecutionem concitaverunt usque ad occisionem : unde dicitur, *Et facta est tertia pars maris sanguis*, idest peccatrix , persequendo sanctos fideles. Per sanguinem enim peccatum signatur , ratione infectionis , ratione horroris , ratione signi mortis , quia peccatum turpiter inficit, horribile est, et signum est mortis spiritualis, immo et causa : *Osee 4. Sanguis sanguinem tetigit.* Vel *Sanguis* , idest crudelis actualiter per sanguinis effusionem : *Matth. 7. Omnes insidiantur in sanguine* etc. Istae tres partes possunt aliter accipi , scilicet perfecti , et imperfecti , licet aliquando mali fuerint. Item reprobi. Sed obiicitur de hoc quod dicitur *Sanguis*. Primo modo per Glossam. Nam quomodo dicitur tunc facta fuisse peccatrix haec tertia pars , cum prius esset peccatrix? Respondeo. Non per peccatorum inchoationem, sed accumulationem. Et per montem missum in mare et concitantem illud , dum ei Gentiles obedierunt persequendo fideles. *Mortua est*, morte culpae; et per hoc obligata ad mortem gehennae : *Psal. Illumina oculos meos ne unquam obdormiam in morte. Tertia pars creaturae*, idest multiplicitas creaturarum : nomen enim creaturae agitur hic quasi collective ; unde singulare ponitur pro plurali , ut patet per hoc quod dicitur *Tertia pars creaturae:* Simile *Exod. 8. Venit musca gravissima in domos Pharaonis* , idest multiplicitas muscarum gravissimarum, ut patet ex sequentibus. Item *Exodi 10. Arreptam locustam proiecit in mare.* Nomen etiam creaturae accipitur pro digniori creatura, scilicet pro homine, quia homo est dignior creatura inter creaturas inferiores; et etiam pro hominibus, qui inter Gentiles videbantur digniores, ut Philosophi et huiusmodi. Iuxta hunc modum accipitur *Rom. 1. Invisibilia Dei a creatura mundi* etc. unde sequitur , *Quos* , scilicet creaturae; ut fiat relatio ad plurale subintellectum in nomine singulariter posito, ut dictum est: *Habebant animas* , idest discretionem, per quam digniores aliis videbantur. Anima enim secundum quod intelligitur rationalis , discretionem dat intellectui in eo quod rationalis; maxime quia hic specialiter et cum pondere ponitur. Vel *Animas* , idest vitam nobiliorem, secundum opera exteriora. Philosophi enim et huiusmodi Gentiles habebant maiorem discretionem, et etiam quaedam bona opera : unde secundum Glossam digniores aliis reputabantur. *In mari* , idest in mundo, sive in societate Gentilium, qui per mare signantur, ut supra dictum est ; quasi dicat , Quidam philosophorum, et aliorum qui in scientia vel vita digniores aliis videbantur , conversi sunt , et sic non mortui. Alii vero qui dicuntur *Tertia pars*, facti sunt obstinati, et persequebantur fideles magis ac magis; mortui sunt, morte nequitiae , et dispositi ad mortem gehennae. Nota igitur quod Philosophorum et huiusmodi tres erant partes: quidam enim ex ordine rationis praeparati fuerunt ad gratiam recipiendam praedicantibus Apostolis; alii per doctrinam, et miracula, et exempla sanctorum,

et hi intelliguntur non esse mortui; sed tertii erant, qui nec sic nec sic credere voluerunt, de quibus dicitur, *Tertia pars* etc. Vel tres partes sunt perfecti et imperfecti post conversionem, licet aliquando mali fuerunt. Item reprobi. Sed quomodo dicitur *Mortua est*, cum prius essent mortui per peccatum infidelitatis, et aliud multiplex? Respondeo. Dupliciter est mori spiritualiter. Aut per primam gratiae amissionem: et sic dicitur mortuus, qui de novo peccavit mortaliter, cum ante viveret per gratiam: unde Isidorus *1. lib. de sum. bon. Vita corporis anima, vita animae Deus est: et sicut corpus mortuum sine anima, ita anima mortua est sine Deo.* Aut per maiorem elongationem, scilicet a gratia, sive a Deo: quod fit, cum peccatum multiplicatur, et maxime cum anima induratur, et sic accipitur hic. *Et tertia pars navium*, idest eorum qui alios gubernabant et portabant, et quorum motu alii movebantur, ut erant principes, et huiusmodi aliorum rectores: *Interiit*, idest mortua est, spiritualiter ut prius. In talibus erant tres partes; quidam enim satis facile crediderunt; quidam difficile; tertii nullo modo. De quibus dicitur, *Tertia pars navium*. Vel perfecti, et imperfecti. Multi enim principes gentiles conversi ascenderunt ad statum perfectionis. Tertia pars est reproborum. Hanc distinctionem refert Glossa. Ad omnia huiusmodi *Isaiae 23. Iubilate naves maris, quia vastata est fortitudo vestra.* Sed de hoc tertio modo distinguendi, quem supra posuit Glossa, obiicitur; quia quandoque perfecti cadunt, similiter et imperfecti. Item quaeritur, quare fit talis distinctio, *Tertia pars maris facta est ut sanguis*, et in aliis dicitur, *Mortua est*, vel *Interiit?* Respondeo. Ad primum dicendum, quod illa distinctio de perfectis et imperfectis intelligitur de eis qui finaliter in gratia decedunt. Ad aliud dici potest, quod tam minores quam maiores, qui sunt tertia pars, facti sunt sanguis, et similiter mortui sunt: quia tamen maiores maiori nequitia suffocati sunt quam minores propter auctoritatem vel excellentiam in qua confidebant. Et quia status altus quandoque est occasio maioris perversitatis: ideo ipsi dicuntur mortui fuisse, vel interiisse. Minores vero sanguis propter peccatum persecutionis fidelium, vel crudelitatem. Mors autem signat peccati, sive crudelitatis exaggerationem: expressius enim dicit mors quam sanguis quantitatem, vel nocumentum peccati. *Et tertius.* Hic agitur de cantu tertii angeli. Per quem cantum intelligitur praedicatio sanctorum in tertio statu ecclesiae, tempore scilicet haereticorum, qui procurante diabolo male exposuerunt et exponunt Scripturas. Et sic quatuor. In prima ostenditur praedicatio sanctorum; in secunda nequitia capitis haereticorum diaboli, *Et cecidit*; in tertia perversitas ipsorum membrorum, *Et facta est;* in quarta deceptio auditorum, *Et multi*. Dicit igitur, *Et tertius angelus*, idest ordo praedicatorum, qui scilicet in tertio statu ecclesiae praedicaverunt, scilicet tempore haereticorum. Isti fuerunt non tantum Apostoli, et discipuli, sed etiam alii multi, quia contra haereses praedicaverunt. *Tuba cecinit*, idest Iudaeis et Gentibus praedicavit, docendo virtutem, confutando errores; ut beatus Augustinus, Hilarius, Hieronymus, Gregorius, Leo Papa, et alii multi, qui contra errores praedicabant, ut habetur in eorum sermonibus, et libris. Dicitur autem *Tertius angelus*, et ordine narrationis, et etiam temporis. Nota Glossae, *Et tertius* etc. *Et cecidit.* Hic ostenditur nequitia diaboli. Primo quantum ad poenam, quae poena declarat eius propriam superbiam propter quam cecidit. Secundo quantum ad naturam, scilicet scientiam naturalem, *Stella magna*. Tertio quantum ad culpam, *Ardens* etc. Ubi primo ostenditur culpa eius quantum ad malitiam invidiae interius. Secundo quantum ad effectum malitiae exterius, *Et cecidit*. Cuius maxime effectus ostenditur duplex: unus est perversio intellectus, faciendo male intelligere Scripturam; alius amaricatio affectus, *Et nomen*. Dicit igitur, *Et cecidit de caelo*, ad literam merito superbiae: *Luc. 10. Videbam satanam sicut fulgur de caelo cadentem. Stella*, idest diabolus, qui dicitur stella per naturalem scientiam: *Ezech. 28. Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia et decore:* non enim scientiam prorsus amisit. Unde Isidorus *1. lib. de sum. bon. Praevaricatores angeli, etiam sanctitate amissa, non tamen amiserunt vivacem creaturae angelicae sensum. Magna*, per scientiae eminentiam: quia magnam valde scientiam habent, et naturalem, et acquisitam per experientiam tam antiqui temporis. Isidorus *1. lib. de sum. bon. Triplici modo scientiae acumine vigent angeli praevaricatores, idest subtilitate naturae, experientia temporum, revelatione supernorum spirituum.* Vel *Magna* per potentiam: *Iob 41. Non est potestas super terram* etc. His autem donis Dei abutitur diabolus, impugnando datorem per superbiam, et nequitiam. *Ardens*, flamma invidiae et malitiae contra hominem. *Tanquam facula:* quia ardet interius ad modum faculae per invidiam desiderans incendere homines, et incendendo affectu vel effectu alios, seipsum igne malitiae consumit et urit, sicut facula cum incenditur consumitur: *Iob 40. De ore eius procedunt lampades sicut tedae ignis accensae.* Idem est teda quod facula hic. *Et cecidit*, idest immisit se motus dolore invidiae, dum vidit virtutem catholicam praedicari. *In tertiam partem fluminum*, idest parvam expositionem: *Et in fontes aquarum*, idest in evangelicam, et apostolicam, et propheticam doctrinam, quae est origo totius salutaris doctrinae. Per fontes enim secundum Glossam intelliguntur quatuor Evangelia, quae sunt quasi fons et origo doctrinae, fidei, et morum. Per fontes etiam potest intelligi lex vetus; et dicuntur fontes aquarum, idest doctrinarum, quibus anima rigatur ad fructificandum, et mundatur ac reficitur. In hos fontes aquarum *Cadit*, idest se immittit diabolus, dum ad hoc vigilat ut sacra verba faciat male intelligi: unde de haereticis quos pervertit diabolus, dicitur *2. Petri 3. Sunt quaedam difficilia intellectu, quae indocti et instabiles depravant* etc. Per flumina vero ex fontibus emanantia intelliguntur Scripturarum expositiones, quae ex eis trahuntur, sicut flumina a fontibus. Harum expositionum sunt tres partes, sive tres modi, videlicet expositio literalis et spiritualis et utraque recta; tertio est expositio perversa. Vel unus modus est secundum principia fidei; alius secundum principia morum; tertius secundum placita excaecatae rationis. In hanc tertiam partem immittit se diabolus, ut scilicet eam haereticis suggerat et teneri irrevocabiliter faciat, et suadeat aliis seminari. Recte autem prius loquitur de expositionibus quam de Scripturis: quia diabolus per pravitatem expositionum

procedit ad perversionem Scripturarum. Item dicit *In fontes*, propter multiplicitatem in diversis libris et partibus suis. Item non dicit in tertiam partem fontium; quia in sacra Scriptura nihil est nisi rectum. Dicit autem in tertiam partem fluminum, quia quaedam sunt expositiones bonae; quaedam malae. Vel *fluminum*, idest praedicatorum, qui aliis deferunt sive propinant copiam doctrinae, quae per aquam fluminis intelligitur. Ratione emanationis, irrigationis, et refectionis horum fluminum est triplex pars: quidam praedicant innitendo lumini gratiae; quidam adhaerendo aliorum doctrinae, ut qui per se non sufficiunt, sed maiorum dicta accipiunt; tertii adquiescendo conceptae phantasiae, scilicet erroneae sententiae. Et in fontes, idest Scripturas sacras, ut prius. Sed ad quid agitur hic de casu diaboli? Respondeo. Recte de eo hic agitur, licet in principio mundi contigerit, ut ostendatur nequitia diaboli, quae per poenam patet: quia propter superbiam de caelo cecidit, et illam nequitiam accumulat, dum adhuc ad hominum damnationem laborat. Aliter potest intelligi ab illo loco *Et cecidit* etc. *Stella*, idest caetus haereticorum, sive haereticus, qui multum videtur sapiens, ut haeresiarcha, qui dicitur stella, quia videtur habere lucem sapientiae et doctrinae, docet autem nocte, de die non audet, quia ut dicitur *Proverb. 7. Aquae furtivae dulciores sunt.* Vel si de die in latibulis: *Iob 37. Ingredietur bestia latibulum suum.* Stella enim noctu lucet. *Magna*, propter magnam sapientiae apparentiam. Vel *Magna*, propter magnam superbiam: *Ierem. 48. Audivimus superbiam Moab.* Superbus est valde. Moab interpretatur ex patre. Haeretici autem sunt ex patre diabolo. Ardens, igne invidiae, sive iracundiae, contra ecclesiam, non tamen sicut stella, sed sicut facula: quia illud quod incendit, sive se, sive alios in carbonem deformem redigit. *Cecidit de caelo*, idest de ecclesia, quae in alto est per fidem et amorem. *Et cecidit in tertiam partem fluminum*, expone ut supra, idest in haereticas expositiones, quas ex Scripturis trahunt, ut flumina ex fontibus sunt, et ad alios fluere faciunt, quas magis ac magis adinvenerunt, et inventas muniunt, licet falso, et falso munitis utuntur contra fideles. *Et in fontes aquarum*, idest sacras Scripturas, ex quibus manant aquae doctrinarum reficientium, quae per expositiones pravas pervertunt. Isidorus *1. libr. de sum. bon. In divinarum Scripturarum obscuritate caligantes haeretici, aliud quam res habet intelligunt. Et nomen stellae*, scilicet diaboli, *dicitur absynthium*, idest amaritudo; quia potum amarum ministrat haereticis, dum eis pravas expositiones suggerit. Ministrat etiam per eos aliis; sicut enim absynthium est herba amarissima; sic diabolus in eis amaritudinem qui male sapiunt facit, quia anima eorum amaricatur per errorem, et tandem per damnationem. Vel nomen stellae, scilicet haeretici apparenter sapientes, dicitur absynthium, quia alios in amaritudinem erroris mittit: *Prov. 5. Favus distillans labia meretricis, et nitidius oleo guttur eius, amara quasi absynthium.* Haec meretrix est doctrina haereticorum. *Et facta.* Hic ostenditur perversitas haereticorum, quia scilicet amaritudinem propinant aliis suggerente diabolo per expositiones graves, et propter casum stellae, idest diaboli, sive haeretici, in tertiam partem fluminum. *Facta est tertia pars aquae*, idest expositionum, quibus potus ministratur animae, sive bonus sive malus, secundum quod est expositio bona vel mala; sicut aqua datur in potum, sive documenta Scripturarum secundum expositionem fiunt amaricativa. *In absynthium*, quasi dicat; tertius sensus est, qui est haereticorum, talis factus est per astutiam eorum, ut sit amaritudine erroris intoxicatus: student enim ad pravas expositiones inveniendas, persuadendas et continuandas, licet falso: per quas generatur amaritudo erroris in auditoribus quando consentiunt. Isidorus *in eod. Haeretici ingenti studio mendacia sua discunt: Thren. 3. Inebriavit me absynthio.* Verbum est ecclesiae. *Et multi.* Hic ostenditur deceptio auditorum, unde propter iniuriam in Deum, cuius Scripturam pervertunt, et propter offensam in proximum, quem potu erroris perimunt, patet damnationem deberi haereticis. Dicit igitur, *Multi homines*, doctrinae haereticorum acquiescentes: *Mortui sunt*, in anima per errorem, unde et meruerunt aeternam mortem: *De aquis*, scilicet de doctrinis Scripturarum male intellectis, et male expositis: unde sequitur, *Quia amarae factae sunt*: dum enim male per haereticos exponuntur documenta Scripturae, redundant per erroris amaritudinem auditoribus in mortem: quae bene intellecta per virtutis dulcedinem vitam gratiae darent, et gloriae: *Isaiae 34. Amara erit potio bibentibus illam.* Sed quare Dominus permittit haereticos esse, et impugnantes ecclesiam, cum tantum malum inde sequatur? Respondeo. Triplex ratio reddi potest. Una est propter conditionem libertatis ex parte liberi arbitrii eorum qui Deo conservatori non adhaerent, sed ab eo recedunt, permittit agere et moveri secundum quod volunt: unde dicit Augustinus *7. de Civit. Dei: Sic administrat Deus omnia quae creavit, ut ipsa proprios agere motus sinat.* Secunda est propter meritum iniquitatis, tum ex parte haereticorum, tum ex parte eorum qui per eos seducuntur; quia propter peccata praecedentia, et contemptum divinorum mandatorum, permittuntur illi cadere in errorem per se; et isti per eos seduci: unde de his qui per se errant dicit Gregorius: *Saepe cum negligunt bene vivere, etiam usque ad perfidiam dilabuntur, nullo persequente.* Item dicit Anselmus *in princ. lib. de Incarna. Verb.* De aliis vero qui per haereticos decipiuntur procurante diabolo, habetur per Gregorium dicentem: *Multos autem meritis exigentibus hostis ferire permittitur: ut cum Deum deserunt, hosti damnato famulentur.* Hoc autem est ira divinae iustitiae, quae permittit utrosque ire in viam suam: *Apoca. ult. Qui in sordibus est, sordescat adhuc.* Ista tamen ratio non semper, nec in omnibus habet locum, sed aliquando et in aliquibus. Tertia ratio est propter inquisitionem veritatis ex parte catholicorum; ut scilicet doctores ecclesiae diligentius veritatem inquirant, ad eandem defendendam, et perfidiam confutandam: unde dicit Augustinus, et habetur *in Glossa sup. illud 1. Cor. 11. Oport. haer. esse, ut qui prob. sunt* etc. *Ab adversario mota quaestio discendi existit occasio. Multa quippe ad fidem pertinentia dum haereticorum callida inquietudine exagitantur, ut adversus eos defendi possint et considerantur diligentius, et intelliguntur clarius, et praedicantur instantius.* Ad obiectum dicendum, quod licet ex hoc multa mala proveniant,

conveniens tamen est a Deo permitti, ut sicut haeretici propter praedicta: quia si Deo homines amore stabili inhaererent, eos Dominus teneret, ne caderent in errorem, per se, nec per alios deciperentur. Unde patet quod eorum culpa est, cum labuntur per se, vel per alios: unde de adhaerentibus Deo dictum est supra, ubi agitur de haereticis, Bilibris tritici. Item de omnibus malis Dominus bonum aliquod elicit, licet multi propter illa damnentur. *Et quartus.* Hic agitur de cantu quarti angeli, per quem signatur praedicatio sanctorum in quarto statu ecclesiae, scilicet in tempore falsorum fratrum; ad quam praedicationem secuta est damnatio eorundem falsorum fratrum. Primo ergo tangitur doctrina praedicatorum, *Et quartus angelus*, idest quartus ordo praedicatorum; et dicitur quartus ordo ratione quarti status ecclesiae: nota Glossae, *Quartus ordine Tuba cecinit*, idest praedicavit tempore falsorum fratrum contra ipsos falsos fratres, et hypocritas. Secundo ostenditur condemnatio falsorum fratrum, *Et tertia:* at horum quidam fuerunt in magno statu, quidam in minori: quidam illuminantes alios, quidam illuminati. Unde primo ostenditur damnatio quantum ad illuminantes. Secundo quantum ad illuminatos, *Et diei*, Illuminantes autem, aut illuminant excellenter, hi signantur per solem; aut mediocriter, isti per lunam; aut tenuiter, isti per stellas. Item illuminati, aut illuminantur a maioribus doctoribus, isti per diem; aut a minoribus, isti per noctem. Dicit igitur, *Et percussa est;* quasi dicat: Ita sancti praedicaverunt, et procurante diabolo et impediente fructum doctrinae. *Tertia pars solis*, idest maiorum qui erant in statu, in quo illuminabant vel illuminare debebant, verbo et exemplo, alios excellenter, sicut sol, ut maiores praelati et praedicatores: *Percussa est*, obscuritate, quasi dicat, excaecata est per omnem subtractionem, et per hoc obligata ad damnationem: quia cum contra falsos fratres praedicaretur dolens diabolus concitavit et pervertit amplius corda hominum. Vel ipsos fratres falsos reddendo peiores et magis caecos, tam de maioribus, quam de minoribus, ut infra sequitur. Vel eos qui prius boni erant, tam de maiori statu, quam de minori excaecando, et in statu falsitatis inducendo: utroque enim modo potest intelligi. Tertia pars dicitur ratione reproborum, isti enim excaecantur. Aliae duae partes sunt perfecti et imperfecti; iusti veritatis et unitatis amatores. Isti non percutiuntur finaliter. Inter praelatos enim et praedicatores dignitate vel scientia et doctrina maiores, sunt perfecti et imperfecti electi. Item reprobi. Sed quid est quod dicit Glossa *Excaecata subtractione gratiae?* Non enim videtur decens quod Deus qui est summe pius gratiam subtrahat. Respondeo. Dicendum quod Deus dicitur subtrahere gratiam non proprie et positive, sed large et negative: non enim ipse aufert, sed dicitur eam subtrahere, quando non conservat, vel quia ab ea elongari permittit. *Et tertia pars lunae*, idest mediocritas pastorum et praedicatorum alios mediocriter illuminantium, vel existentium in statu pastoris, vel praedicatoris, in quo debent illuminare caeteros: *Philip. 2. Inter quos lucetis sicut luminaria* etc. Supple, *Percussa est*. Duae partes lunae sunt perfecti et imperfecti iusti, de numero eorum qui sunt mediocres secundum statum pastoris, vel praedicatoris. Mediocres dico officio vel dignitate, licet quidam sunt perfecti merito, quando sunt in statu gratiae. Tertia pars lunae est, omnes reprobi, qui sunt in hoc statu in mediocribus; et isti sunt percussi, ut prius. *Et tertia pars stellarum*, idest reprobi inter eos qui alios illuminabant, vel statum habebant alios illuminandi, licet tenuiter et minus quam praedicti, ut stellae minus illuminant quam luna vel quam sol diem: sic qui sunt in inferiori gradu praelationis, vel qui habent parvam doctrinam praedicationis: supple, *Percussa est*, ut supra. Talium secundum quod sunt aliquando in statu gratiae, sunt quidam perfecti in vita, ut quidam rectores ecclesiarum vel praedicatores pollentes magna doctrina: quidam imperfecti: alii reprobi. *Ita*, percussa est obscuritate: *Ut obscuraretur*, defectu luminis cognitionis et operationis. *Tertia pars eorum*, scilicet omnium praedictorum, idest ita ut reprobi obtenebrarentur per defectum luminis spiritualis, aliis in sua claritate manentibus: *Ioel. 5. Sol et luna obtenebrati sunt et stellae retraxerunt splendorem suum.* Deinde ostenditur damnatio quantum ad prius illuminatos, vel qui illuminari debebant per alios, *et diei*, quia ita percussa est tertia pars praedictorum, ut obscuraretur. *Et ita ut non luceret*, in se, sed obscura esset propter defectum luminis fidei et operationis, cuiusmodi lumen deficit in falsis fratribus. *Pars tertia diei*, idest eorum qui illuminabantur aliquando a maioribus praelatis et praedicatoribus. Dies dicitur hic respectu solis, scilicet illi qui a maioribus illuminati sunt aliquando, ut dicit Glossa, ut sunt Laici et Clerici quidam, qui habent altiores pastores, et meliores praedicatores. Horum sunt tres partes, scilicet perfecti pro tempore gratiae, et si aliquando in suo statu fuerint. Item imperfecti. Item reprobi. Haec est tertia pars quae obscurata fuit aliquando per falsitatem et hypocrisim, ut est in falsis fratribus, et adhuc fit. Quantum ad tales potest illud accipi *Iob 3. Dies illa vertatur in tenebras. Et noctis*, similiter supple. Tertia pars non luceret, idest reprobi inter eos qui a minoribus pastoribus et praedicatoribus aliquatenus illuminantur. Nox enim dicitur respectu lunae stellarum, scilicet illi qui a minoribus praelatis et doctoribus reguntur, et ab eis lumen recipiunt, licet non magnum, ut nox non magnum lumen recipit a luna et stellis. Inter tales quidam sunt qui secundum modum illius status perfecti sunt ex doctrina interiori, quidam imperfecti, alii reprobi. Isti sunt tertia pars quae perdit fulgorem. De talibus potest intelligi illud *Iob 3. Noctem illam tenebrosus turbo possideat.* In his ultimis aliter potest accipi triplex pars. Quidam videntur boni, et sunt quidam qui videntur et non sunt, et hi sunt tertia pars quae obscurantur, licet aliquando in bono statu fuerunt. Vel si prius in malo, magis elongantur a lumine. Horum omnium praemissorum quidam permanserunt in lumine, qui sub duabus partibus intelliguntur. Alii vero sunt obscurati diabolo machinante, amissa cognitione fidei, et rectitudine operationis; quod dupliciter potest intelligi, ut dictum est supra: vel quia cum prius essent veri et boni fratres, facti sunt falsi fratres, sicut et quidam alii prius erant: quia diabolus impediens fructum praedicationis induxit eos per astutas et improbas tentationes in hunc statum; vel quia cum prius essent falsi, facti sunt diabolo fortius instigante falsiores, fi-

dem abiicientes, et fidelibus dolose insidiantes, et fidem veram simulantes. *Et vidi*. Habito de cantu quatuor angelorum, qui pertinet ad statum ecclesiae initialem, vel medium; agit hic de cantu trium angelorum sequentium, qui pertinet ad statum ecclesiae finalem seu ultimum. Primo autem ostenditur quoddam praeambulum. Secundo agit de ipso cantu aliorum angelorum *in cap. sequ. Et quintus angelus*. Praeambulum autem illud est clamor aquilae volantis per medium caelum, et dicentis fortiter, *Vae vae vae habitantibus in terra*. Per hanc aquilam signatur caetus praedicatorum venturas miserias denunciantium. Primo autem ponitur descriptio praedicatorum miserias denunciantium. Secundo ipsa denunciatio miseriarum. *Vae vae* etc. Caetus autem praedicatorum describitur multipliciter. Primo quantum ad doctrinae uniformitatem. Secundo quantum ad intelligentiae subtilitatem, *Aquilae*. Tertio quantum ad zeli sedulitatem, *Volantis*. Quarto quantum ad informationis communitatem, *Per medium caeli*. Quinto quantum ad constantiae magnanimitatem, *Dicentis voce magna*. Dicit igitur, *Et vidi*; quasi dicat: Ita vidi praemissa, et pars illa quae prius videram, vidi ea quae sequuntur visu interno, et in illa visione: *Audivi*, auditu interiori: *Vocem* etc. et sic quod dicitur vidi, commune est ad auditum, et ea quae post dicuntur. Vel visio refertur ad aquilam, auditus ad vocem aquilae. *Vocem unius aquilae*. Nota quod sic vidit in visione, scilicet quod quaedam aquila volabat per medium caeli, et voce magna dicebat, *Vae vae vae habitantibus in terra*; et hoc dicebat iuxta ea quae erant dicturi tres angeli sequentes. Per illam autem aquilam, ut dicit Glossa, signantur praedicatores, qui futura mala quandoque praeostendunt, secundum quod per Scripturam vel aliter percipiunt, et sic ecclesiam praemuniunt. Hoc est quod dicitur, *Vocem*: per quam intelligitur praedicatio sanctorum praedicatorum, qui sua voce alios excitant: *Cant. 2. Vox tua dulcis. Unius*. Omnes praedicatores dicuntur una aquila, propter uniformitatem doctrinae; quia omnes docent catholicam virtutem. Vel *Unius*, quia omnes tendunt ad unum; quia sancti praedicatores, qui intendunt honorem Dei, et salutem proximi: unde Augustinus *in Ench. Tunc recte fiunt quae mandat Deus, et quae consilio monet, cum referuntur ad dilectionem Dei et proximi. Aquilae*. Praedicator dicitur aquila propter sublimitatem intelligentiae, sive perspicacitatem; quia aquila visum multum acutum habet, sic praedicator debet habere acumen intelligentiae in divinis: *Iob 39. Et de longe oculi eius prospiciunt. Volantis*, idest huc et illuc discurrentis: *Pro. 6. Discurre, festina* etc. Ideo dicitur Scriptura volumen: *Zach. 5. Et ecce volumen volans*. In hoc ostenditur diligentia et zelus sanctorum praedicatorum, in discurrendo et laborando pro animabus. *Per medium caeli*, idest per medium ecclesiae, quae est caelum, quia alta per vitae eminentiam, celans in se divina secreta per prudentiam. Per hoc notatur communitas doctrinae: quia medium est nota communitatis, quia bonis, et malis, parvis, et magnis praedicandum est, paucis etiam, et multis: *Eccle. 15. In medio ecclesiae aperiet os eius*. Hoc est contra eos qui non nisi in locis famosis praedicare dignantur, cum tamen Dominus uni mulierculae doctrinam dederit, *Ioan. 4*. Vel *Volantis*, idest per intellectum elevatum velociter transeuntis. *Per medium caeli*, idest per medium Scripturae, non declinandum scilicet ad dexteram, per scrutinium maiestatis: *Prover. 25. Qui perscrutator est maiestatis, opprimetur a gloria*. Nec ad sinistram, per solam acceptionem sensus literalis; quia non omnia sunt ad literam accipienda, ut patet *Galat. 4. Abraham duos filios habuit etc.* Medio tutissimus ibis, *Dicentis, voce magna*: Glossa *magna stabilitate*. Ille enim loquitur magna voce, cuius vox fulcitur magna constantia mentis ad sustinendum quaelibet adversa: *Act. 21. Ego autem non solum alligari* etc. Vel *Voce magna*, Glossa, *quia in toto mundo: Psal. In omnem terram exivit sonus eorum*. Vel *voce magna*, per operationem voci adiunctam: unde multi praedicatores habent vocem parvam, quia non habent in opere efficaciam. Nota quod est dicere sine voce, ut in cogitatione sine intellectu: *Matth. 9. Dicebat intra se: Si tetigero tantum vestimenta eius, salva ero*. Et est dicere voce, sed parva: *Matth. 23. Dicunt enim et non faciunt*. Item est dicere voce magna, cum vox pondus sumit ex opere adiuncto; et sic accipitur quod hic dicitur. Gregorius: *Necesse est ut quod docendo loquitur, hoc vigilanter operetur. Vae vae vae*, idest triplex miseria erit: *Habitantibus in terra*, idest infixis in terrenis per affectum, non viris iustis. *Vae*, scilicet quantum ad carentiam divinae visionis. *Vae*, quantum ad poenam vermis rodentis, scilicet conscientiam. *Vae*, quantum ad supplicium ignis vorantis. Vel, *Vae*, superbis. *Vae*, voluptuosis, *Vae*, cupidis. Propter hoc triplex vae dicitur *Zachar. 2 O o o fugite de terra Babylonis: Ioel. 1. A a a diei, quia prope est dies Domini*. Vel triplex vae ponitur propter triplicem miseriam, quae accidet temporibus sequentium praedicatorum; qui inferius distincte ostendentur, cum agitur de cantu trium angelorum: unde *infra 9*. postquam dictum est de quinto angelo. *Vae unum abiit, et ecce veniunt adhuc duo vae*; unde sequitur, de ceteris etc. Glossa: Accipiens haec tria vae; hoc est, haec tria vae quae praedixit aquila, referuntur ad tres damnationes a vocibus trium angelorum denunciandas, de quibus infra habetur. Per hoc potest intelligi, quod praedicatores praecedentes praeostendunt hominibus, quasi in generali miserias sive poenas, quae a praedicatoribus sequentibus sunt annunciandae expressius et in speciali. Per hoc autem quod dicitur *Dicentis Vae vae vae*, patet quod verba huius libri sunt secundum sensum mysticum accipienda: quia aquila materialis loqui non potest. Licet ergo in visione sic viderit, tamen propter aliud mysticum sic vidit, ut vult Glossa. Quidam dicunt quod hic est titulus eorum quae sequuntur; sed melius videtur sic. Sed quare potius apponitur pronunciatio ante cantum trium angelorum, quam ante cantum quatuor praecedentium? Respondeo. Potest dici quod ideo, quia mala futura in novissimis graviora erunt; et ideo praedicatores illa potius praenunciant, antequam accidant, quod signatur per aquilam praenunciantem ea quae postea contingent. Nota quod praedicator debet esse aquila per vitae innovationem. Aquila enim renovatur excutiendo rostrum ad petram; sic praedicator excutiendo onus vanitatis ad considerationem Christi: *2. Cor 4. Licet is qui foris est noster homo corrumpatur* etc. Per acutam cognitionem: aquila enim habet

visum acutum, et videt solem in rota; sic praedicator in his quae sunt Dei: *Iob 39. Et de longe oculi eius prospiciunt.* Per sublimem contemplationem, quia aquila volat in altum, et moratur in altum: *Iob 39. In arduis ponst nidum suum, in petris manet, in praeruptis silicibus commoratur, atque inaccessis rupibus.* Per sedulam piscationem, ut piscetur per praedicationem voluptuosos, sicut aquila pisces inquirit piscando: *Matth. 4. Faciam vos fieri piscatores hominum.* Illos autem pisces debet comedere, ideat corpori ecclesiae incorporare. Per cautam expugnationem, ut vincat diabolum: aquila enim pugnat cum cervis, ut dicit Plinius: nam insidens cornibus pulverem excutit in oculos, pennis ora contundens: *1. Cor. 9. Sic pugno, non quasi aerem verberans.* Per sacram intentionem: aquila enim ponit gemmam in nido; sic praedicator spem et desiderium gloriae in animo, ut eam intendat, non ad vanum: *Proverb. 17. Gemma gratissima expectatio praestolantis.* Vel *gemma* in nido, correctio in secreto, eum erit opportunum humiliter corrigat: *Proverb. 25. Inauris aurea et margarita fulgens* etc. Per finis considerationem: aquila enim respicit ungues; sic praedicator finem: *Eccle. 7. Memorare novissima etc.* Hieronymus: *Facile contemnit omnia, qui se cogitat semper moriturum.*

CAPUT IX.

Et quintus angelus tuba cecinit, et vidi stellam de caelo cecidisse in terram; et data est ei clavis putei abyssi. Et aperuit puteum abyssi, et ascendit fumus putei, sicut fumus fornacis magnae, et obscuratus est sol, et aer de fumo putei. Et de fumo putei exierunt locustae in terram, et data est illis potestas, sicut habent potestatem scorpiones terrae: et praeceptum est illis, ne laederent foenum terrae, neque omne viride, neque omnem arborem: nisi tantum homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis: et datum est illi ne occiderent eos, sed ut cruciarentur mensibus quinque: et cruciatus eorum, ut cruciatus scorpii cum percutit hominem. Et in diebus illis quaerent homines mortem, et non invenient eam: et desiderabunt mori, et fugiet mors ab eis. Et similitudines locustarum similes equis paratis in praelium, et super capita earum tanquam coronae similes auro, et facies earum tamquam facies hominum, et habebant capillos sicut capillos mulierum, et dente earum sicut dentes leonum erant: et habebant loricas, sicut loricas ferreas, et vox alarum earum, sicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum: et habebant caudas similes scorpinuum, et aculei erant in caudis earum, et potestas earum nocere hominibus mensibus quinque: et habebant super se regem angelum abyssi, cui nomen Hebraice Abadon, Graece autem Apollyon, et Latine habens nomen Exterminans. Vae unum abiit, et ecce veniunt adhuc duo vae post haec. Et sextus angelus tuba cecinit, et audivi vocem unam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei, dicentem sexto angelo, qui habebat tubam: Solve quatuor angelos qui alligati sunt in flumine magno Euphrate. Soluti sunt quatuor angeli, qui parati erant in horam, et diem, et mensem, et annum, ut occiderent tertiam partem hominum. Et numerus equestris exercitus, vicies millies dena millia. Et audivi numerum eorum. Et ita vidi equos in visione, et qui sedebant super eos, habebant loricas igneas, et hyacinthinas, et sulphureas: et capita equorum erant, tanquam capita leonum, et de ore eorum procedit ignis, et fumus, et sulphur. Et ab his tribus plagis occisa est tertia pars hominum, de igne, et de fumo, et sulphure, quae procedebant ex ore ipsorum. Potestas enim equorum in ore eorum est, et in caudis eorum: nam caudae eorum similes serpentibus, habentes capita, et in his nocent. Et caeteri homines, qui non sunt occisi in his plagis, neque poenitentiam egerunt de operibus manuum suarum, ut non adorarent daemonia, et simulacra aurea, et argentea, et aerea, et lapidea, et lignea, quae neque videre possunt, neque audire, neque ambulare; et non egerunt poenitentiam ab homicidiis suis, neque a veneficiis suis, neque a fornicatione sua, neque a furtis suis.

CAPUT IX.

Et quintus. Habito quodam praeambulo ad cantum trium angelorum; hic agitur de cantu ipsorum. Dividitur autem pars ista in tres, secundum triplicem cantum trium angelorum. In prima agitur de praecursoribus antichristi. In secunda de antichristo et ministris suis, *infra eod. Et sextus.* In tertia de iudicio et fine mundi, *ante finem. 11. cap. Et septimus.* In prima parte ponitur determinatio propositi principalis. Secundo subditur conclusio huius partis, *Vae unum.* Circa primum primo ostenditur sanctorum praedicatio. Secundo damnatio praeparantium viam antichristo, *Et vidi.* Dicit igitur, *Et quintus:* quia ita cecinerunt quatuor angeli, et post eorum cantum, *Quintus angelus,* idest quintus ordo praedicatorum, qui scilicet erunt in quinto statu ecclesiae, scilicet tempore praecursorum antichristi. Dicitur autem quintus ordine narrationis et rei. Nota Glossam, *Tuba cecinit,* idest praedicavit contra eos qui viam antichristo venturo praeparabunt, quorum damnatio hic ostenditur. *Et vidi.* Hic ostenditur damnatio praecursorum antichristi, per hoc quod ostenditur causa damnationis eorum, scilicet ipsorum nequitia multiplex et magna, quae eos in damnatione immerget. Quoniam autem diabolus caput omnis malitiae es sua nequitia perversos excitat, et perversiores facit; ideo agitur de malitia ipsius diaboli. Primo ergo agitur de nequitia diaboli. Secundo de nequitia praecursorum antichristi, *Et data est illis potestas.* Quia vero diabolus, ex hoc quod se vidit de caelo deiectum, motus invidia, studet ad deiectionem hominum, quod non potest nisi ex divino per-

missu: nec eius studium caret effectu in quibusdam; ideo primo agitur de eius lapsu; secundo de potestatis permissu, *Et data;* tertio de permissae potestatis usu, *Et aperuit;* quarto de potestatis et usus effectu, *Et ascendit fumus.* Dicit igitur, *Et vidi*, cum vidissem angelum canentem: *Stellam de caelo cecidisse:* sic vidit in visione. Per hoc signatus est casus diaboli sive luciferi, qui dicitur stella ratione naturae pulcherrimae in qua conditus est; quae tamen natura per peccatum est obfuscata. Dicitur etiam stella principaliter ratione scientiae sive notitiae, quae magna est in eo, non autem eam prorsus perdidit; sed tamen non habet tantam claritatem scientiae ut ante lapsum, qui in illo primordio mundi cecidit de caelo propter superbiam: *Isaiae 14. Quomodo cecidisti Lucifer qui mane oriebaris? Cecidit in terram*, idest in inferiora haec: quia in hoc aere inferiori est iuxta terram sicut in carcere, aut in inferno, qui est infra terram. Vel *In terram*, idest in animam, terrenorum amore terrenam, talibus enim dominatur: *Genes. 3. Terram comedes* etc. Sed ad quid hic agitur de casu diaboli, cum in principio mundi acciderit? Respondeo. Dicendum videtur quod ideo, quia casus suus excitat in eo invidiam et malitiam ad tentandum homines, ne scilicet possent illuc ascendere unde ipse irrevocabiliter cecidit: unde Glossa, *Diabolum videt. Et data est illi clavis*, idest potestas: *Putei abyssi*, idest potestas tentandi de profunditate iniquitatis, contra fidem et mores. Puteus profundus est, unde signat profunditatem. Abyssus cum profunditate habet obscuritatem: unde dicitur ab a, quod est sine, et bysso, idest candore, quasi sine candore; unde abyssus signat iniquitatem, obscuritatem, per peccatum infidelitatis et vitiorum, quae sunt contra mores. Data est igitur diabolo clavis putei abyssi, idest permissa est illi potestas tentandi de profunditate iniquitatis involventis et obscurantis animam ac sepelientis: *Infra 16. Bestia ascensura est de abysso.* Potestas autem diaboli ad tentandum dicitur clavis, quia aperit ingressum ad malum, et per hoc claudit ad bonum; aperit ingressum ad gehennam, et claudit ad gloriam. Vel *Clavis* dicitur potestas dominandi super eos qui sunt putei abyssi, idest qui sunt in profunditate peccatorum obtenebrantium, et alios in ipsa profunditate immergunt, et absorbent: tales sunt maxime haeretici, ut dicit Glossa, quia talibus permittitur dominari, maxime in ultimis temporibus. De huiusmodi abysso mystice dicitur *Genes. 1. Et tenebrae erant super faciem abyssi.* Sed quomodo dicitur post casum data ei potestas tentandi, cum ab initio suae creationis eam habuerit? Potestas enim male agendi vel bene est ipsum liberum arbitrium. Respondeo. De potestate tentandi est loqui dupliciter: aut quantum ad primam potentiam tentandi, quae est liberum arbitrium; et sic potestas tentandi fuit data omnibus angelis in ipsa creatione, scilicet liberum arbitrium; aut quantum ad usum potentiae; et sic quantum ad usum malum dicitur esse ei data potestas, idest permissa post lapsum: tunc enim potestatem prius sibi datam ad bonum convertit ad malum usum, quod non potuit nisi permissus. Et sic loquitur hic, scilicet quantum ad usum. De hoc magis dictum est *supra 3. Et aperuit puteum abyssi*, idest profunditatem tenebrosae nequitiae haereticorum fecit manifestam, quia haereses prius latentes fecit proferri ad decipiendum alios: vel ipsos haereticos, qui sunt puteus abyssi, fecit prodire ad decipiendum. Iste puteus plenus est aquis mortis, et mortem ministrantibus; sed ecclesia est puteus aquis vivis redundans: *Cant. 4. Fons hortorum, puteus aquarum viventium. Et ascendit.* Hic ostenditur effectus, qui tangitur triplex. Primus est emanatio erroneorum documentorum. Secundus est excaecatio multorum catholicorum, *Et obscuratus.* Tertius est multiplicatio nefandorum haereticorum, *Et de fumo.* Dicit igitur, *Et ascendit*, idest surrexit per eminentiam superbiae, quae prius in corde quasi latebat, vel per profectum in malo: *Fumus*, idest doctrina prava, in se obscura, et alios excaecans quasi fumus: *Iob 40. De naribus eius procedit fumus* etc. Sicut fumus *Fornacis magnae*, idest sicut doctrina antichristi, quae est sicut fumus obtenebrans et involvens se huc et illuc, quia diffundens. Fornax magna dicitur antichristus, quia consumet malos, et purgabit bonos. Hic est fornax Nabuchodonosor, quae quosdam consumpsit, tres autem pueros non laesit, *Danielis 3.* Magna autem recte dicitur, quia per eius doctrinam et persecutionem magna fit consumptio reproborum, et probatio electorum. Posset etiam intelligi, et fieri comparatio ad fumum fornacis magnae, de qua magnus fumus procedit, sic de haereticorum doctrina, multum excaecans, et se diffundens. Sed quomodo dicitur, *Sicut fumus fornacis magnae*, secundum primum modum, cum antichristus alios excedat in malitia? Respondeo. Non notatur aequalitas, sed magna similitudo, sicut dicitur *Matth. 5. Estote perfecti sicut* etc. *Et obscuratus est sol*, idest quidam qui prius alios illuminabant, sunt obscurati per fumum, idest tenebras illius doctrinae haereticorum. *Et aer*, idest quidam qui prius per alios illuminabantur: sol enim illuminat, aer illuminatur. *De fumo putei*, idest de obscura et excaecativa doctrina haereticorum, qui sunt puteus per profunditatem errorum demersi, et demergentes. Dicitur autem, *Obscuratus:* quia non omnino homines obtenebrantur, quin aliquid videant, licet ad insipientiam sibi; quia lumen dextri oculi perdunt, non sinistri, quia non amittunt calliditatem et astutiam mundi: *1. Reg. 11. In hoc feriam vobiscum foedus, ut omnium* etc. *Et de fumo putei*, idest de obscura doctrina haereticorum profundorum in erroribus: *Exierunt*, idest exibunt, hoc est praedicabunt: *Locustas*, idest alii haeretici pseudo praedicatores, discipuli praecedentium haereticorum, parantes eum eis viam antichristo: *Matth. 24. Surgent pseudochristi* etc. quia nec volant per contemplationem, vel salubrem cogitationem; et non stant in uno loco propter instabilitatem; et in peius recidunt per peiorem errorem, quia de malo cadunt in peius. Item non diu volabunt, sed cito corruent, quia eorum doctrina per praedicationem Enoch et Heliae destruetur: *Exod. 7. Virga Moysi devoravit virgas magorum.* Item quia bonos et bona aliorum spiritualia corrodent detrahendo et impediendo. De his *Exod. 10. Mane facto ventus urens levavit locustas. In terram*, idest in orbem terrarum. Vel *In terram*, idest in eos qui terram amant, ut talpa, quia talibus nocebit doctrina haereticorum: unde de locustis dicitur *Exod. 10. Ascenderunt super universam terram Aegypti. Et data est.* Hic agitur de nequitia praecursorum antichristi, de qui-

bus iam aliqua teligit. Nola tamen quod praemissa possunt aliter accipi sic. *Vidi stellam*, idest caetum haereticorum, qui prius erant vel dicebantur lucentes doctrina, vel vita, vel utroque. *De caelo*, idest de ecclesia; quae caelum est per fidei et vitae sublimitatem. *Cecidit*, per errorem: *In terram*, idest in terrenorum amorem, ut est rerum copia, honorum et carnis voluptas: *Supra 8. Et cecidit de caelo stella* etc. *Et data est illi*, idest permissa est: *Clavis*, idest potestas: *Putei abyssi*, idest doctrinae quae demergit in profundum peccatorum animam obtenebrantium ad modum abyssi. Vel in profundum inferni: utroque modo doctrina haereticorum recte dicitur *Puteus abyssi*. Et aperuit puteum abyssi, idest manifestavit doctrinam suam, quae est puteus, quia in profundum demergit: et est puteus abyssi, quia demergit in caliginem peccati, vel inferni: praedicant enim haeretici aliis suos errores. *Et ascendit*, idest inde surrexit, idest surget: *Fumus*, idest obscuritas erroris sicut fumus. Ad literam ponitur similitudo. Vel sicut obscuritas doctrinae errorum antichristi magna erit. *Et obscuratus est sol*, idest illuminans doctrina veritatis, et per hoc multi homines fideles pervertuntur; unde sequitur *Et aer*, idest ecclesia quantum ad quaedam membra. Comparatur autem aeri: quia illuminatur per sacram Scripturam, sicut aer per solem. Item sicut aer est inter caelum et terram, sic ecclesia mente est in caelo, corpore in terra. *Et de fumo*, idest de fumoso et obscurante ac excaecante errore doctrinae: *Exierunt locustae*, idest alii haeretici procreati sunt etc. ut supra: quia haeretici student ad haereticorum multiplicationem: *Iob 8. Haec est enim laetitia viae eius* etc. *Et data est*. Hic agitur de nequitia haereticorum praecursorum antichristi, et sequitur recte post praemissa secundum duplicem modum exponendi. Et quia non possunt nocere nisi permissi, quorum tamen est maxima malitia, et iuvantur in malum a suo capite, scilicet diabolo; ideo primo ostenditur permissio divina. Secundo eorundem malitia, *Et similitudines locustarum*. Tertio persecutionis mora, *Et potestas earum*. Quarto capitis potentia, *Et habebant super se*. Circa primum primo ostenditur dispensatio permissionis. Secundo restrictio potestatis, *Et praeceptum*. Tertio gravitas adversitatis, *Et cruciatus*. Dicit igitur, *Data est illis*, scilicet haereticis per alios haereticos ex prava doctrina generatis, praeparantes viam antichristo quos iam locustas vocavit: et hoc extendit se usque ad principes quosdam qui erunt membra antichristi, etiam antequam veniat. Data est, inquam, idest permissa quantum ad usum malum: *Ioan. 19. Non haberes in me potestatem ullam, nisi tibi datum esset*. *Sicut habent scorpiones terrae*, qui habitant in terra. Scorpio habet blandam et mitem faciem, ita ut facile habeas animum tangendi; sed cauda latenter pungit acerrime appropinquantes: sicut haeretici mollibus verbis et signis alliciunt; sed latenter inficiunt et interficiunt erroribus, et etiam quandoque morte corporali: *Ezechiel. 2. Subversores sunt tecum, et cum scorpionibus ambulas*. Item quando scorpio tangit, non sentitur, sed post, quando diffunditur venenum; sic etiam de doctrina haereticorum: *Osee 7. Comederunt alieni robur eius, et ipse nescivit*: *Terrae*, quia in terrenis habitat per affectionem. *Et praeceptum*. Hic ostenditur restrictio potestatis: et primo ostenditur restrictio quantum ad personas, quibus scilicet nocere vellent haeretici; secundo quantum ad effectum in ipsas, *Et dictum est*. Quantum autem ad personas fit restrictio: quia electis non permittuntur nocere finaliter laedendo, sed reprobis. Primo ergo fit restrictio quantum ad electos. Secundo permissio quantum ad reprobos, *Nisi tantum*. Electos autem tangit quantum ad statum incipientium, proficientium, et perfectorum. Dicit igitur, *Et praeceptum*: quia ita permissum est ut noceant, sed tamen permissione non larga; unde dicitur, *Et praeceptum est illis*, idest divina cohibitione refrenati sunt. Glossa: *Dolos istorum refrenat* etc. *Ne laederent*, interficiendo spiritualiter, per doctrinam et exemplum. Nec dicit, Ne percuterent: iusti enim licet corpore flagellentur, tamen Dominus custodit eos quantum ad animas: *Psal. Custodit Dominus omnes diligentes se*. *Foenum*, idest incipientes, qui rudes sunt in bono, ac imperfecti et simplices et faciles decipi, sicut foenum rude quodammodo est, et non magni ac perfecti valoris, et facile destrui et dissipari potest: *1. Cor. 3. Non potui vobis loqui quasi spiritualibus* etc. *Terrae*, quia tales temporalia quae ad terram pertinent, non omnino abiiciunt, sed sub Deo diligunt. *Neque omne viride*, idest neque aliquos proficientes, qui iam virent virore virtutum, unde placent oculis Dei: *Eccle. 40. Gratiam et speciem desiderabit oculus*: et super hoc virides sationes. *Neque omnem arborem*, idest neque alios perfectos: qui in altum elevantur per meritum perfectionis, et iam ad soliditatem ligni pervenerunt, et copiose fructificant: *Eccle. 39. Obaudite me divini fructus*. Vel per haec tria possunt intelligi tres ordines salvandorum in ecclesia Noe, Daniel, et Iob. *Ezech. 14*. Per foenum, quod praecisum ultra non pullulat, signatur Daniel qui non pullulavit per generationem, quia continens fuit. Per quam signatur ordo continentium. Per viride Iob, qui prolem produxit, per quem signatur ordo coniugatorum bonorum. Per arborem, sub cuius ramis recipitur refrigerium et consolatio, Noe, qui fuit rector in arca. Per quem boni praelati, quia Dominus omnes iustos sibi adhaerentes custodit a tentatione haereticorum finaliter, sive sint continentes, sive coniugati, sive praelati: *Eccle. 34. Oculi Domini super timentes eum, protector potentiae* etc. *Nisi tantum*, supple literam sic. Praeceptum est, inquam, eis, ut nullum penitus laederent, Nisi tantum homines, non sapientes divina. *Qui non habent signum Dei vivi*, qui non habent per constantiam mentis et audaciam signum crucis vel fidei, nolentes exterius aperte confiteri nomen Christi. Per frontem enim, quae est sedes verecundiae vel audaciae, signatur constantia in mente, ad confitendum exterius nomen Christi; Glossa, *qui non audent* etc. *Supra 7. Nolite nocere terrae et mari neque arboribus, quoadusque signemus* etc. *Ezech. 9. Omnem super quem videritis Tau, ne occidatis*. Reprobi enim qui non portant signaculum Dei vivi finaliter in frontibus, idest qui non habent fidem et gratiam cum constantia et audacia confitendi, laeduntur et extinguentur spiritualiter per errores haereticorum. Nota per hoc quod dicitur, *Nisi tantum homines*, quod propter peccata hominum permittuntur mali nocere spiritualiter ipsis hominibus: *Dan. 8. Robur datum est ei contra iuge sacrificium propter peccata*. Sed obi-

citur, quia *supra 8.* dicitur, quod *Omne foenum viride combustum est.* Quomodo ergo dicitur, quod foenum et omne viride non laedetur? Item *Isaias 40. Omnis caro foenum.* Ergo per foenum intelligitur omnis homo. Ergo si foenum non permittitur laedi, nullus prorsus laedetur. Respondeo. Dicendum, quod idem vocabulum non semper eodem modo accipitur in Scriptura, sed secundum diversas considerationes diversimode in diversis locis accipitur; ut mons quandoque signat superbiam, quandoque perfectionis eminentiam: unde Augustinus *3. lib. de Doct. Chr. Non putemus esse praescriptum, ut quod in aliquo loco res aliqua per similitudinem significaverit, hoc eam semper significare credamus.* Foenum ergo *supra 8.* signat homines vanos qui vana et quae cito deficiunt sequuntur, sicut foenum viride cito siccatur et arescit; hic autem simplices, et rudes in fide signat, secundum Glossam, qui tamen boni sunt. Item viride signat superius eos qui virorem mundi sectantur; hic eos qui virorem virtutis. Ad aliud dicendum, iuxta hoc quod hominem est dicere foenum dupliciter. Aut quantum ad corpus, et sic accipitur ratione figurantis corporis, *Isaias 40.* et sic omnis homo est foenum in via. Hoc autem modo hic non accipitur. Aut quantum ad animam; et tunc aut accipitur in malo, et sic *supra 8.* aut in bono, scilicet ut significet eos qui possunt esse cibus animalium, idest praedicatorum, qui per animalia designantur *supra 4.* licet tales sunt adhuc rudes et imperfecti: et sic accipitur hic. *Et datum est.* Hic agitur de restrictione quantum ad effectum, scilicet ne occidant spiritualiter, sed corporaliter affligant. Primo ergo ostenditur quantum ad quid est restrictio. Secundo quantum ad quid permissio, *Sed ut cruciarentur.* Tertio ostenditur temporis duratio, *Mensibus quinque.* Dicit igitur, *Et dictum est:* haec referuntur ad illud quod supra dictum est, *Et praeceptum est illis ne laederent.* Ibi enim ostensa est restrictio, quantum ad personas; quantum autem ad effectum non nisi semiplene: unde ad exponendum, a qua laesione restringuntur, et quantum ad quid permittuntur dicit, *Et dictum est illis*, idest prohibitum: *Ne occidant eos*, morte spirituali culpae finalis: *Iob 2. Veruntamen animam illius serva.* Sed permissum est ut cruciarentur afflictione corporali, quia mali permittuntur bonos corporaliter affligere: *Iob 10. Terra data est in manibus impii. Mensibus quinque*, idest toto tempore vitae suae, quamdiu in quinque sensibus degunt. Non sine causa positum est nomen mensis ad signandum vitam hominis: mensis enim ipso suo nomine defectum sonat, a mene quod est defectus: quia luna semel in mense defectum patitur; similiter et vita humana defectum multiplicem habet. Rursus mensis quatuor septimanas continet, et septimana septem dies: unde per mensem signatur vita hominis, quae multis defectibus subiacet; quam iusti peragunt cum observantia quatuor Evangeliorum, et septiformi gratia Spiritus sancti, quia iuvantur ad omnia. Per quinarium vero signatur quintuplex sensus corporis. Quamdiu enim iusti vivent in corpore mortali sub usu quinque sensuum, permittentur praecursores antichristi, sicut quidam principes et alii perversi, corporaliter eos affligere; sed post hanc vitam, quando non erit necessitas mortalium sensuum, quae modo est, non poterit eis nocere: *Infra 21. Et mors ultra non erit, neque clamor, neque luctus, neque dolor erit ultra, quia prima abierunt.* Alia litera habet, *Mensibus sex*, propter sex aetates vitae hominis, scilicet infantiam, pueritiam, adolescentiam, iuventutem, senectam, aetatem decrepitam; quia perversi quandoque affligunt etiam infantes et decrepitos; et sic permittentur praecursores antichristi posse facere. *Et cruciatus.* Hic ostenditur gravitas adversitatis, sive afflictionis ab eis inflictae: et primo ostenditur gravitas ex comparationis exemplo, quia scilicet similis erit illa afflictio percussioni scorpionis; secundo ex mordendi desiderio, *Et in diebus.* Dicit igitur, *Cruciatus*, idest crucians afflictio: *Eorum*, idest quam ipsi infligent, est vel erit: *Ut cruciatus scorpii.* Scorpio scorpionis dicitur vel scorpius scorpii: *Cum percutit hominem*, pugnando occulte et graviter; et ideo vocatur percussio: sic et isti graviter persequentur. Scorpio occulte percutit cauda, facie blandiendo; sic haeretici blandiuntur quandoque in verbis, sed latenter tunc suggerent principibus, ut fideles torqueant. Haec est autem gravissima persecutio, propter quod dicitur *Proverb. 27. Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta odientis oscula.* Item percussus a scorpione non statim moritur, sed languet; sic isti quandoque non statim interficient, sed diu vexabunt, cum tamen levius esset statim interfici. *Et in diebus illis*, quando tantae afflictiones infligentur iustis, quandoque occulte, quandoque aperte, a praecursoribus antichristi: *Quaerent*, affectu et planctu et oratione: *Homines*, iusti quos permittentur perversi affligere corporaliter, non spiritualiter laedere: *Mortem*, scilicet corporalem; quia timebunt lapsum propter tribulationis gravitatem in duris carceribus, flagellis et aliis malis. Quandoque enim contingit in magnis adversis praeeligere mortem, vel propter timorem offensae, vel propter ipsam gravitatem poenae: *Tob. 3. Praecipe in pace recipi spiritum meum; expedit enim mihi magis mori quam vivere. Et non invenient eam.* Glossa, *ut probatiores reddantur.* Quomodo autem quaerent ostendit, *Et desiderabunt mori;* quasi dicat: Non qualitercumque quaerent, sed cum desiderio magno: et per hoc quod haec tribulatio praedicitur, fidelis praemunitur. Gregorius: *Minus enim feriunt iacula quae praevidentur: et nos* etc. Vel potest hoc referri ad praelatos, illud praecedens ad subditos: unde Glossa, *Hoc de praelatis: 3. Reg. 18. Petivit animae suae ut moreretur*, dicitur de Helia, quem persequebatur Iezabel. *Et fugiet mors ab illis*, ut magis mereantur: *Iob 3. Expectant mortem, et non venit.* Vel de praelatis, ut gregi proficiant secundum Glossam: *Philip. 1. Scio quia manebo et permanebo cum omnibus vobis.* Haymon: *Nolentes vivunt, sed dilatam mortem propter aliorum salutem aequanimiter ferunt.* Sed dubitatio est de hoc quod dicitur, *Dictum est illis ne occiderent eos*, quia quandoque iusti deficiunt in adversis, et cadunt. Respondeo. Dicendum, quod Dominus quosdam electorum non permittit occidi spiritualiter, quia custodit a mortali; quosdam autem etsi permittit occidi, non tamen finaliter, quia vero corde resurgent, et finaliter persistent. Illud ergo accipitur vel simpliciter ne occidant quosdam spiritualiter, vel ne occi-

dant aliquem electorum finaliter. Item de hoc quod dicitur, *Et cruciatus* etc. quare enim permitteret Dominus sic electos affligi, cum tam gravis tribulatio sit periculosa propter periculum lapsus? Respondeo. Propter maius meritum, et exemplum: unde Glossa, *Et non invenient, ut probatiores reddantur: 2. Cor. 1. Sicut socii passionum* etc. Ad obiectum dicendum, quod Dominus tollit periculum ad minus quantum ad finalem statum; quia protegit electos a periculo in adversis, vel si labuntur, surgere facit: *Psal. Salus autem iustorum a Domino, et protector eorum in tempore tribulationis. Et similitudines.* Hic ostenditur malitia haereticorum qui erunt discipuli praecedentium haereticorum, sicut supra habitum est, quorum utrique praeparabunt viam antichristo. Huiusmodi autem discipulos incepit supra describere sub specie locustarum, sicut in visione vidit. Describit autem eos sub specie locustarum habentium multiplicem dispositionem: unde huiusmodi locustas describit primo quantum ad agilitatem ipsarum, quia prompte ad currendum contra fideles; sicut equi sunt agiles ad cursum; secundo quantum ad ornatum capitum, *Et super capita*; tertio quantum ad speciem facierum, *Et facies*; quarto quantum ad condecorationem capillorum, *Et habebant capillos*; quinto quantum ad qualitatem dentium, *Et dentes*; sexto quantum ad formam armorum, *Et habebant loricas*; septimo quantum ad sonitum alarum, *Et vox*; octavo quantum ad dispositionem caudarum, *Et habebant caudas*. Haec omnia habent mysterium, ut patebit. Dicit igitur, *Et similitudines locustarum*, idest locustae imaginativae: non enim videbat corporales locustas, sed similitudines locustarum, visione imaginaria; quia revelationes ei fiebant sub quibusdam figuris: propter significationem illarum specierum, ad infirmationem fidelium propter quos describendum erat. Et patet ex hac litera, quod sensus mysticus est quaerendus hic, non literalis *Similes*, erant: *Equis paratis in praelium.* Per hoc signatur, quod haeretici, qui locustis comparantur, ut supra habitum est, sunt prompti ac veloces ad faciendum impetum contra fideles, et feroces ad persequendum, sicut equus velox est, et ferox ad praelium: *Ier. 8. Omnes conversi sunt ad cursum suum, quasi equus impetu vadens in praelium. Et super capita*, idest super doctores: *Earum*, scilicet haeresiarchas, qui sunt capita aliorum. Vel super mentes quae regunt alia quae sunt in homine. *Erant tanquam coronae*, idest victoriae acquisitae de fidelibus praecipitatis: quia gloriantur se victoriam habuisse de quibusdam catholicis in errorem inductis. Haec tamen non est vera victoria; quia tunc ipsi haeretici diabolo amplius subduntur; unde recte dicitur, *Tanquam*. Item dicunt se vincere per veram sapientiam; quae tamen solum videtur et non est, sed error; unde sequitur: *Similes auro*, idest de non vero auro, quia de non vera sapientia sunt illae victoriae: *1. Timoth. 3. Habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes. Et facies*, idest vultus: *Earum, sicut facies hominum:* quia haeretici simulant et simulabunt se esse rationales et pios et mansuetos; quia homo est animal rationale, et natura mansuetum, et ipse homo cognoscitur per faciem esse homo: sunt tamen intus crudeles. Unde sunt Syrenae quae habent vultum virgineum, et tamen sunt animalia irrationalia: *Isai. 13. Et syrenae in delubris voluptatis. Et habebant capillos*, idest cogitationes, quae sunt multiplices ut capilli, et a mente procedunt, et menti adhaerent. *Sicut capilli mulierum*, quia sunt fragiles ac fluxibiles ut capilli mulierum: et machinantur ipsae eorum cogitationes deceptiones aliorum, ut mulier mala capillos parat ad decipiendum alios. Vel per capillos mulierum mores istorum intelliguntur: quia exterius a mente procedunt, et sunt molles, et fluxibiles, et effeminati, et in malitia multiplices, et ad aliorum deceptionem ab eis dependentes: *Iob 36. Vita eorum inter effeminatos.* Vel capilli mulierum possunt intelligi minores eis adhaerentes, qui multi erunt sicut capilli, et ad decipiendum astuti, et malitiosi, ut mulier, et erunt ad mala fluxibiles, et ab eis sicut a capite pendentes: quia eorum documenta sequentur. *Et dentes*, idest doctores et expositores eorum, qui panem mendacii, et erroris eis praeparant male exponendo et docendo: *Iob 33. Vigilantes ad praedam, praeparant panem libidinis.* Sed talis panis intoxicatus est: *Iob 20. Panis eius in utero vertatur in fel aspidum. Erant sicut dentes leonum*, quia fetor est in tali doctrina, sicut dentes leonum in hiatu habet fetorem, ut dicit Glossa. Vel *Dentes* eorum ministri, et ipsi etiam principes, per quos quasi per dentes, ipsi haeretici laniant fideles corporaliter et spiritualiter, sicut dentes leonum fortiter et crudeliter laniant praedam. Posset etiam intelligi de omnibus illis praecursoribus antichristi communiter. Dentes eorum, idest multiplex malitia eorum parata ad discindendum et devorandum fideles, sicut dentes leonum: quia haec malitia et fetorem habet in docendo, et crudelitatem in nocendo corporaliter et spiritualiter: *Eccle. 21. Dentes leonis dentes eius, et habebant loricas, sicut loricas ferreas.* Glossa, *idest corda obstinata, quae sagitta veritatis non penetrat*; quasi dicat: Corda dura habebunt, quae ita obstinata erunt, ut veritas ea non penetret: unde comparabilia erunt loricis ferreis: *Iob 41. Corpus eius ut scuta fusilia.* Vel habebunt loricas, idest sententias quibus se arment, sicut lorica ferrea est forte munimentum. Multae autem rationes multipliciter involutae sunt diversae maculae in his loricis. Isidorus *1. Lib. de sum. bon.* loquens de haereticis: *Docuerunt linguam suam loqui mendacium, ut iniquum facerent laboraverunt.* Sumit autem illud de *Ieremia 9.* Sed videtur eis male attribui lorica, quia lorica est fides cum caritate: *Thessalo. ult. Induti lorica fidei, et caritatis.* Item contra secundam expositionem, quam Glossa ponit, obiicitur: quia sententia haereticorum non potest muniri, etsi videatur. Respondeo. Ad primum dicendum secundum Augustinum, ut supra dictum est, quod non semper sumuntur vocabula in eadem significatione. Nomen ergo loricae hic accipitur in malo, et signat perversam obstinationem. In verbo vero Apostoli sumitur in bono, et signat salubrem munitionem. Ad aliud dicendum, quod illa munitio non vere est, sed apparenter; et ideo comparatur loricae ferreae, scilicet quia se dicunt rationibus munitos, et quia sic videtur. *Et vox*, idest tumultus et clamor: quia videntes se ratione vincere non posse, verborum tumultum faciunt, ut sic saltem victores appareant. *Alarum suarum*, idest sententiarum quibus se pertinaciter ex-

tollunt: alae enim sunt eorum sententiae, quas ostentant esse magnas, ut alti videantur: *Sicut vox curruum multorum equorum currentium in bello:* quia haeretici sunt multi, et eorum multitudo concorditer ecclesiam impugnat. Et sicut diversi currus diversis equis, et diversis viis ad idem bellum raptim currunt; sic isti licet diversis haeresibus inter se divisi, unanimiter ecclesiam impugnant, docendo errores, disputando, persequendo: ad eius enim impugnationem uniuntur: *Iob 41.* dicitur de squamis: *Una alteri adhaerebit, et tenentes se nequaquam separabuntur.* Isidorus *1. Lib. de sum. bon. Sic invicem haeretici sese collidunt, ut contra ecclesiam pari erroris spiritu decertent.* Et nota quod cum vox ab ore animalis proferatur: dicit tamen *Vox alarum:* quia quantum ad mysterium haec est vox haereticorum. *Et habebant caudas similes scorpionum*, idest habebunt faventes sibi principes, dure pungentes, vel afflictionibus, vel deceptoriis erroribus, quibus eos seducunt, ad modum caudarum scorpionum; licet ipsi principes muneribus alliciant, et promissionibus blandiantur, sicut scorpio. Principes autem dicuntur caudae; quia terrent minis et flagellis, et blandiuntur donis et promissis, more canis, qui iratus cauda terret, laetus blanditur; et quia pungunt, peccare eos faciunt, quantum est de se: unde dicitur de diabolo *Iob 11. Caudam suam stringit quasi cedrum. Et aculei*, idest punctiones vel flagellorum, vel persuasionum mortiferarum, quibus student pugnare ad pervertendum et interficiendum spiritualiter veneno erroris, sicut aculeus caudae scorpionis venenum infert. *In caudis earum*, in principibus qui multipliciter fideles volunt pervertere. Vel caudas similes habebunt scorpionum, idest dolosas sententias, quibus latenter laedent animas, licet in facie blandiantur; et in his caudis sunt aculei, idest punctio venenosa, et mortifera nisi caveatur. *Et potestas.* Hic agitur de persequutionis mora. *Et potestas*, a Deo permissa: *Earum*, idest locustarum, scilicet haereticorum est: *Nocere hominibus mensibus quinque*, idest toto tempore vitae hominis, in qua vivunt sub usu quinque sensuum: expone ut supra. Ultra vero huius vitae tempus nocere non poterunt. Sed ad quid hic repetitur de mora temporis; cum supra eodem de hoc dictum sit? Respondeo. Potest dici quod supra dicitur de cruciatu bonorum: unde ibi dicitur, *Sed ut cruciarent mensibus quinque;* hic autem agitur de nocumento malorum, idest qui nocent malos; quia bonis non nocetur, licet crucientur; malos autem vel per flagella, vel per blandimenta, vel per documenta trahent ad interitum animae, et sic nocebunt. Et ideo praemuniuntur hic electi, ut sint fortes contra tentationes et persequutiones haereticorum, ne eis possint nocere, quamdiu hic vivunt. Si tamen velimus intelligere etiam de nocumento illato bonis, possumus intelligere illud nocumentum corporale esse. Et non inconvenienter repetitur de mora temporis: quia per hoc est consolatio magna iustis, quod non possunt etiam corporibus nocere, nisi quamdiu vivunt, in quinque sensibus corporis, et post mortalem hanc vitam praemium suscipient. *Et habebant.* Hic ostenditur potentia per quam possunt praemissa. *Et habebant*, illae locustae praemissae: *Regem*, scilicet diabolum, per quem possunt praedicta, quia eius potestas naturalis magna est, cum non prohibetur a Deo, vel eius angelis: *Iob 41. Non est potestas super terram* etc. Nec potest tamen violentiam facere libero arbitrio, sicut dicit Damascenus. Ipse autem est rex malorum, et specialiter eorum de quibus hic agitur, erit rex et dux: *Iob 41. Ipse est rex super omnes filios superbiae. Angelum abyssi*, idest angelum de inferno, scilicet ipsum diabolum: quia ipse per maiorem superbiam meruit maiorem cruciatum infernalem quam alii. Dicitur autem infernus abyssus; quia caret candore, et omni gaudio, et quia caret fundamento, idest fine poenarum. Dicitur autem abyssus ab a quod est sine, et basis quod est fundamentum. Item quia habet profunditatem. Ratione ergo tenebrositatis, ratione infinitatis, ratione profunditatis poenarum dicitur infernus abyssus: *Iob 41. Aestimabit abyssum quasi senescentem.* Gregorius: *Abyssum senescere aestimat qui terminari in suppliciis supernam animadversionem putat.* Vel abyssus dicitur cor peccatoris, peccati caligine tenebrosum, cuius angelus est diabolus; quia angelus annunciat peccatori mala quae ei suadet, et dominatur ei: *Iob 28. Abyssus dicit non est in me. Cui nomen hebraice*, idest lingua hebraeorum: *Labadon*, quod dicitur Graece *Apollyon:* et Latina lingua, *Exterminans*, ut sequitur. Debet autem dici Labadon non Abadon, sicut dicit beatus Hieronymus in *Interpretationibus*, sed vitio scriptorum est corruptum et subtractum L. Interpretatur autem exterminans: quia diabolus exterminare nititur hominem a gratia in via, et a gloria in patria, idest extra terminum ponere: *Psal. Exterminavit eam aper de sylva.* Labadon autem Graecum est, et interpretatur indicans. Unde per interpretationem quae sequitur, patet quod non debet hic esse Abbadon. Tribus linguis solemnibus nominat diabolum, ut omnes excitet ad cavendum eius astutias; sicut titulus Domini scriptus fuit tribus linguis, ut signaretur illud *Philippen. 2. Et omnis lingua confiteatur* etc. *Ioan. 19. Et sicut evangelium scriptum est in triplici lingua.* Scripsit enim Matthaeus Hebraice; Lucas et Ioannes Graece; Marcus autem Latine, qui scripsit Romanis; quasi dicat: Vos Hebraei, Graeci, et Latini cavete ab eius seductione. In his autem linguis omnes aliae intelliguntur: quia enim hae tres sunt principaliores, ideo eas ponit. *Vae unum.* Hic ponitur conclusio praedictorum: *Vae unum*, idest damnatio praecursorum antichristi: *Abiit*, quantum ad narrationem libri, idest iam determinata est, per hoc scilicet quod eorum nequitia propter quam damnandi sunt, descripta est: ita videtur. Vel lege Glossam superius in principio praemissae partis, ubi dicit quod ibi agitur de damnatione praeparantium viam antichristo. *Et ecce veniunt adhuc duo vae post haec*, idest adhuc ostendetur duplex damnatio, scilicet antichristi, et suorum, cum agetur de cantu sexti angeli: etiam damnatio malorum in iudicio, cum agetur de cantu septimi angeli. Vel istud *Vae* potest intelligi tribulatio hominum, quae fiet per praecursores antichristi; non tantum corporalis, sed etiam spiritualis, quia multi per eos pervertentur. *Vae unum abiit*, idest completum est, scilicet tribulatio quae sub tuba quinti angeli continetur: *Completum est* dico, quantum ad visionem et narrationem, et complebuntur in re tempore suo; quia per illa praemissa signantur illa

quae erant ventura. Et postquam complebitur illa tribulatio ante tempus antichristi, veniet alia sub tempore antichristi, et iterum alia in fine mundi: unde sequitur, *Et ecce veniunt adhuc duo vae post haec*, idest duplex tribulatio: una scilicet quam antichristus, et sui inferet hominibus; non solum corporaliter, sed etiam spiritualiter, quia multos pervertet; alia est tribulatio damnationis quae erit in iudicio. Haec duo vae dicit venire, quantum ad significationem, et quantum ad rem, quia significabuntur inferius per ea quae vidit in cantu sexti angeli et septimi, et sic etiam accident in ultimis temporibus iudicii, et iam narravit. Vidit et narravit illa vae quae sequuntur infra: et corporaliter in re erit ordo ille. Vel posset secundum Glossam quod dicitur, *Post haec*, referri ad sequentem literam, *Post haec et sextus* etc. *Et sextus angelus*. Hic agitur de tubicinio sexti angeli, et ostenditur damnatio perversorum qui erunt tempore antichristi, per hoc quod eorum nequitia describitur. Primo autem ponitur determinatio propositi principalis, scilicet de statu ecclesiae sub tempore antichristi. Secundo subiungitur conclusio huius partis *ante finem 11, cap. Vae secundum*. Circa primum notandum, quod tunc erit persequutio, nec deerit omnino divina consolatio; ideo primo ostenditur ipsa praedicatio; secundo fidelium persequutio sub antichristo, *Et soluti sunt;* tertio tribulatorum fidelium consolatio, *10. cap. Et vidi alium angelum fortem*. In prima parte primo ostenditur sanctorum praedicatio. Secundo materia praedicationis, *Et audivi vocem unam*. Dicit igitur, *Et sextus:* quia ita cecinerant quinque, et post eos, *Et sextus angelus*, idest ordo sextus praedicatorum, idest in sexto statu praedicantium, et dicitur sextus et ordine narrationis, et ordine temporis. Nota Glossam *Tuba cecinit*, idest praedicabit: hoc erit tempore antichristi. Sed quomodo hoc, cum non audeant tunc praedicare fideles? Dicitur enim *supra 6. sup. ill. Sic. sacc. cil.* etc. *Lux in sacco posita, lucem praedicationis nunquam effundens*. Respondeo. Potest dici, quod in principio cum natus erit antichristus, antequam potestatem suam dilataverit, praedicatio fiet; sed post eum erit in magna sua dominatione, tunc praedicatio erit particularis, non generalis, ut modo, nec ita solemnis ut modo: et pro illo tempore, quod erit gravissima persecutio, loquitur illa Glossa; et quod dicitur *Nunquam effundens*, intelligitur de solemni et multum publica praedicatione, non sicut modo est, ut fiat vis in hoc vocabulo *Effundens*. Erit enim tunc aliqua praedicatio, ut *infra 11.* habetur de Helia et Enoch. *Et audivi*. Hic ostenditur materia praedicationis, scilicet illud quod tunc praedicari debebit. Non omne tamen quod tunc praedicabitur, tangitur hic, sed quiddam, scilicet quod gravis tribulatio imminet, quia potestas daemonum laxabitur: et ad hoc praedicandum sancti praedicatores qui erunt circa illa tempora, et temporibus praeteritis praedicaverunt, excitabunt alios, qui erunt tempore antichristi, ut fideles sint magis cauti, quod signatur per vocem dicentem angelo etc. idest praedica solvendos. Primo ergo ostenditur ipse instruens. Secundo instructus, *Dicentem sexto angelo* etc. Tertio de quo est instructio, scilicet de eo quod est praedicandum, *Solve* etc. Dicit igitur, *Et audivi vocem unam*, procedentem, *Ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei:* de quo altari habitum est *supra 8. Dicentem sexto angelo qui habebat tubam: Solve* etc. sic audiebat interno auditu in illa visione. Per hoc signatur, sicut Glossa velle videtur, quod praedicatores, qui ante praeterito tempore praedicaverunt, alios praedicatores venientes qui tempore antichristi erunt, excitant et instruunt, ut fideles contra adversa sub antichristo ventura praemuniant praedicando ea, et roborando corda fidelium contra ipsa: unde Glossa: *Praecones praeteriti temporis praemonent illos, qui erunt tempore antichristi, quid sint facturi*. Dicit itaque: *Audivi vocem unam*, idest doctrinam unam conformem, consonam in veritate et in rectitudine et in fine: quia praedicatores unam doctrinam habent per conformitatem, licet diversis modis loquantur. Omnes enim recti et boni praedicatores veritatem et doctrinam sacrae Scripturae docent, et eodem fine, scilicet ad honorem Dei et salutem hominum. Et illi praedicatores praeteriti temporis docebunt alios, sive excitabunt sub doctrinae Evangelicae uniformitate, quae loquitur de adversitate sub tempore antichristi futura, ut sint paratiores et magis experti, excitant et instruunt alios. *Ex quatuor cornibus altaris*, supple procedentem, hoc est de praedicatoribus Christi. Altare enim Christus est: quia in ipso per ipsum offerre debemus Patri quicquid volumus esse acceptum, sive sacrificium orationis, sive alia bona: *Hebr. ult. Habemus altare de quo edere* etc. Hoc altare est aureum, propter splendorem sapientiae: *Coloss. 2. In quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi*. Propter eminentiam caritatis intimae, qua scilicet nos dilexit. Aurum enim splendet et praeeminet aliis metallis: similiter sapientia fulget, et caritas non tantum fulget, sed etiam omni virtuti praeeminet: *Ephes. 3. Scire etiam supereminentem scientiae caritatem Christi. Quod est ante oculos Dei*, idest quod est acceptabile Patri. Per omnia tangit illud quod dicitur *supra 8. Super altare aureum quod est ante thronum Dei: Matth. 3. Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*. Huius altaris cornua sunt praedicatores sancti, per quos debet Christus èlevari et extolli, sicut per cornua: *Exod, 30. Facies altare ad adolendum thymiama de lignis Sethim: cornua ex ipso procedant*. Item quia debent esse pro Christo mori parati, et portare in memoria et affectu, et imitationis effectu effundere sanguinem; sicut in cornibus altaris in Lege ponebatur sanguis: *Lev. 4. Pones de eodem sanguine in cornibus altaris, quod est coram Domino*. Haec autem cornua dicuntur quatuor, propter quatuor quae debent praedicare de Christo. Duo sunt assumptae infirmitatis, scilicet Nativitas et Passio: duo sunt divinae potestatis, scilicet Resurrectio et Ascensio. Vel quatuor propter quatuor modos expositionis Scripturarum, scilicet modum Historicum sive literalem, et Allegoricum, Moralem et Anagogicum. Vel altare est ecclesia, super cuius unitate offerendum est Deo omne bonum. Aureum autem dicitur propter caelestem sapientiam, et caritatem quae est in ea. Huius altaris cornua sunt praedicatores: quia ipsam defendunt quasi eius cornua: et dicuntur quatuor propter praedicta, *Quod est* etc. quia ecclesia quantum ad iustos acceptabilis est Deo. De quo autem sit instructio ostenditur cum sequitur, *Dicen*,

tem sexto angelo qui habebat tubam, idest sexto ordini praedicatorum, qui scilicet habebant officium praedicandi in sexto statu, scilicet tempore antichristi. *Solve*, idest praedica sive annuncia fidelibus, esse solvendos, idest laxandos quantum ad potestatem: *Quatuor angelos*, idest universos daemones, ut sibi fideles caveant ut sint constantes. Aliter posset haec vox intelligi, scilicet doctrina Evangeliorum, quae per hoc ipsum quod praedicit tribulationes futuras, sub tempore antichristi, excitat praedicatores, qui erunt illo tempore ad praemuniendum fideles. *Et audivi vocem unam*, idest concordem doctrinam Evangelistarum, quia in nullo dissentiunt, licet non eisdem verbis loquantur, et de antichristo concorditer docent. *Procedentem ex quatuor cornibus*, idest de quatuor Evangelistis, vel ipsis Evangeliis: quia omnes Evangelistae loquuntur de antichristo. Et per hoc quasi invitat praedicatores illius temporis ad annunciandum fidelibus persecutiones antichristi. *Altaris aurei*, idest Christi, vel ecclesiae, ut supra. Evangelistae autem sunt cornua altaris, quod est Christus, vel ecclesia, quia Christum elevaverunt sive extulerunt verbo, scripto, et vitae exemplo, et intincti fuerunt sanguine Christi. Item fuerunt ecclesiae in defensionem. *Quod est ante oculos Dei*, ut prius expone. *Dicentem*, per hoc quod de antichristo loquitur: nam hoc ipso debent praedicatores, qui tunc erunt, esse instructi, ad praemuniendum fideles: *Sexto angelo*, ut prius: *Solve*, idest praedica solvendos. *Quatuor angelos*, idest universos daemones ad persequendum homines corporaliter et spiritualiter, exigentibus meritis malorum, et propter purgationes electorum. Daemones autem dicuntur angeli: sive ratione naturae nobilis, quia naturam habent angelicam; tum ratione missionis, quia mittuntur a principe imperante, et a Deo permittente; quod tamen non dicitur proprie mitti, sed large. Dicuntur autem quatuor, propter quatuor partes mundi, per quas nocent. Vel quod quatuor de Christo praedicta impugnant: *Supra 7. Vidi quatuor angelos stantes super quatuor angulos terrae qui alligati sunt in flumine magno Euphrate*, idest in cordibus divitum et principum mundanorum, in quibus latent et dominantur occulte, restricti tamen interim quantum ad alios ne saeviant sicut poterunt sub antichristo saevire. Nota quod Euphrates est flumen Babylonis, circumiens Babylonem, ut dicit Glossa, quod diviserunt Persi et Medi in multos rivos, et sic ingressi sunt Babylonem. Est autem hoc flumen vorax et profundum ac magnum; et interpretatur Euphrates, pulverulentus, vel humidus, vel crescens, vel fructifer. Unde per Euphratem flumen magnum figurantur illi principes mundani, et quidam pravi divites, qui vivunt in pulvere elationis excaecantis, et in humo delitiarum carnis, quae humus est, et sunt in abundantia rerum, et in ea crescunt: et in praemissis sunt profunde et immersi quasi vorati, et ex his fluunt in alia ad modum fluminis, quia proficiunt in peius. Hoc flumen dicitur magnum propter magnitudinem et multitudinem scelerum. In his habitant daemones, quia eis dominantur; sed in eis ligantur, quia ita in eis habitant quod nondum permittuntur aperte desaevire in bonos; sed tunc solventur, quia per ipsos principes, et per alios perversos nocere permittentur hominibus, quando potestas diaboli laxabitur; ideo dicitur: *Quia alligati sunt in flumine magno Euphrate:* unde dicit beatus Gregorius: *Hostis antiqui virtus tunc a bonorum cordibus religatur, et in reproborum mentibus reclusus premitur; tempore vero antichristi de iniquorum cordibus non occulte saevientibus, eductus procedit, et tunc accepta potestate, contra ecclesiam in vim apertae persequutionis erumpet:* haec Gregorius. Vel secundum Glossam, Alligati, idest refrenati a nocumento hominum, ne scilicet tantum noceant quantum possent, et vellent. In flumine magno Euphrate, idest in passione Domini, qui habuit abundantiam et impetum magnum angustiae; ideo comparatur magno flumini: *Psal. De torrente in via bibet*. Item frugem salutis attulit mundo, scilicet reconciliationem et dona: ergo et praemia gloriae; quod signatur per Euphratem, quod interpretatur frugifer: *Rom. 5. Reconciliati sumus Deo per mortem Filii eius*; et sequitur: *Abundantiam gratiae et donationis et iustitiae accipientes in vita regnabunt per unum Iesum Christum*. Vel *Solve*, idest perversos, qui scilicet per flumen magnum Euphratem signantur excommunica, et sic solventur. *Et soluti sunt*. Habito de praedicatione, quae fit per praedicatores; agitur hic de persequutione, quae fiet per antichristum et suos complices: et describuntur sub similitudine belli, sive congressus equitum equis et armis pugnantium. Primo ergo ponitur descriptio equitum. Secundo descriptio eorum quae erunt eis in adiutorium, *Et ita vidi equos*. Tertio congressus eorum, *Et de ore eorum*. Quarto damnum ex congressu illatum, *Et ab his*. Circa primum primo describuntur equites, scilicet daemones, quantum ad laxatam potestatem. Secundo quantum ad nocendi sive pugnandi aviditatem, *Qui parati sunt*. Tertio quantum ad exercitus numerositatem, *Et numerus*. Dicit igitur, *Et soluti sunt* etc. idest solventur tempore statuto et praefinito a Deo, idest permittentur tribulare multum homines spiritualiter et etiam corporaliter, propter nocumentum spirituale: *Infra 20. Solvetur satanas de carcere suo. Qui parati*. Hic notatur nocendi aviditas, quae maxima erit, quia omni hora nocere appetent; unde dicit, *Qui parati erant*, idest qui erunt prompti, et avidi, scilicet ad nocendum, sicut post subditur, *Ut occiderent* etc. *Inter horam et diem*, idest in omni parte horae et diei et mensis et anni sine interpolatione; quasi dicat: Non est inter partes horae, vel diei, vel mensis, vel anni aliquid temporis, in quo non sint parati ad nocendum hominibus: unde Glossa: *Continue et diu*. Augustinus *2. libr. de Civi. Dei: Daemones ad decipiendum vigilantissimi sunt*. Vel per hoc potest tota duratio persequutionis intelligi. Durabit enim persequutio antichristi tribus annis et dimidio: unde per horam intelligitur dimidius annus; per diem annus unus; per mensem alius tertius annus exprimitur. Item notatur etiam qualitas et processus persecutionis in praemisso tempore: persequutio enim quae videbitur primo, non videbitur gravis, respectu eius quae erit ultimo, ut quasi hora videatur unius diei; sequens vero erit gravis supra hanc, sicut dies excedit horam; subsequens autem erit gravior, sicut mensis maior est quam dies; ultima vero gravissima, sicut annus superexcedit horam diem et mensem: unde illi tres anni et dimidius recte per haec quae gradum important, significantur. Item talibus minutiis signa-

tur illud tempus, ut ostendatur illam persequutionem fore sine interpolatione: *Infra 12. Per tempus et tempora et dimidium temporis*, idest tribus annis et dimidio: *Daniel. 7. Et tradentur in manu sive usque ad tempus et tempora et dimidium temporis*. Ad quid autem erant parati, ostenditur, cum subditur, *Ut occiderent tertiam partem hominum*, idest reprobos qui non sunt activi, nec contemplativi. Vel non sunt iusti secundum statum perfectionis, vel imperfectionis. Occiderent, inquam, morte culpae in praesenti, et morte gehennae in futuro: *Supra 8. Et tertia pars terrae combusta est: Habacuc 1. Semper interficere Gentes non cessat. Et numerus*. Hic agitur de numero equitum diaboli; et ponitur iste numerus propter mysterium: equites enim huius exercitus sunt daemones, equi horum equitum sunt pravi homines, princeps horum omnium est diabolus qui dicitur Lucifer. Isti autem equites, scilicet daemones, ponuntur sub tali numero propter numerum sacratum: daemones enim faciunt haereticos quibus praesident, simulare se perfectos in observantia divinorum praeceptorum; cum tamen ipsi haeretici transgrediantur praecepta, et omittant ipsam perfectionem de qua gloriantur, cum fidem non habeant, sine qua praecepta servare non possunt. Per hoc ergo quod dicuntur *Dena millia*, ostenditur simulatio perfectionis in observantia decalogi, quae simulatio est in haereticis, procurantibus ipsis daemonibus, qui insident eis: per millenarium enim perfectio; per decem vero Decalogus praeceptorum. Et dicuntur dena millia, non propter perfectionem observantiae Decalogi, quae sit in haereticis, sed quam simulant secundum doctrinam daemonum, sicut *supra 6*. dicitur: *Ecce equus niger, et qui sedebat super eum habebat stateram in manu sua:* ubi attribuitur diabolo, quod per eius suggestionem faciunt haeretici, qui dicunt se habere rectum Scripturae intellectum, cum non habeant. Per numerum vero additum, scilicet *Vigies millies*, ostenditur defectus perfectionis praedictae, quia vicenarius numerus, eo quod recedit a denario, sicut binarius ab unitate, signat transgressionem Decalogi, et omissionem perfectionis significatae per millies. Isidorus *1. libr. de sum. bon. Haeretici quamvis legem et prophetas opere implere contendant, a vultu Dei proiiciuntur, et a iustorum caetibus separantur. Et audivi*, quia dixerat numerum exercitus equestris, idest exercitus equitum esse tantum; nunc ut quod dixit certius sit, dicit se haec audisse: saepe enim dicit se vidisse vel audisse, ad certitudinem testimonii. *Et audivi*, in visione, auditu interno: *Numerum eorum*, scilicet equitum, supple, esse illum qui dictus est. Ponitur autem numerus ille propter significationem, ut dictum est. Vel aliter secundum quod Glossa innuere videtur, ut hic numerus equitum diaboli, et equitum Dei intelligatur; et equites intelligantur haeretici, qui equitant contra fideles; equites Dei viri iusti. Per dena millia signantur boni, qui vere habent perfectionem observantiae decem praeceptorum, ad minus perfectionem sufficientiae. Per vigies millies mali: quia plures sunt mali quam boni. Item quia vicenarius numerus sic se habet ad denarium, sicut binarius ad unitatem. Unde sicut binarius ab unitate recedens signat transgressionem; sic ille numerus a denario recedens signat transgressores Decalogi, et omissores perfectionis, quae signatur per mille. Dicit igitur secundum hunc modum, *Et numerus exercitus equestris*, idest equitum, scilicet Dei et diaboli, qui invicem pugnant, est vel erat, *Vigies millies dena millia;* ita quod vigies millies referatur ad equites diaboli, dena millia ad equites Dei, ut dictum est. De hoc duplici exercitu *1. Machab. 6.* ubi dicitur, quod *exercitus Antiochi et Iudas comparaverunt se in praelium. Et audivi numerum eorum*, idest intellexi quid per eorum numerum signaretur. Vel intellexi complures esse malos quam bonos secundum Glossam, quia numerus malorum ponitur maior, licet uterque ponatur ratione mysterii. Sed tunc quaeritur: Quare mali signantur per adverbia, boni vero per nomina? Item quare duplicatur numerus malorum quantum ad modum dicendi, supra numerum bonorum? Item quare sub tanta obscuritate dicitur quod manifeste dici potuit? Respondeo. Ad primum dici potest, quod malum per se non stat, sed coalescit in bono naturae rationalis. Item adverbium est pars non principalis, nomen autem est pars principalis; similiter mali quiddam vile sunt, boni autem aliquid magnum. Ad aliud potest dici quod haec est ratio, quia malum est multifarium et accidit superfluitate et diminutione; bonum autem est indivisibile, et virtus in medietate consistit. Ad aliud dicendum, quod cum ille sit liber Revelationum, voluit divina sapientia, quae omnia decenter ordinat, haec obscure tradere propter perversos, scilicet haereticos, ne haec perverterent, si essent aperta. Item propter fastidiosos, ut scilicet reverentius et gratantius accipiantur. Item per talem modum magis manifestatur divina sapientia, quae sic convenienter sua mysteria celat. De his magis dictum est *supra 7. Et ita vidi*. Hic agitur de eis quae erunt daemonibus in adiutorium nocendi. Haec autem sunt equi, scilicet pravi homines, et arma, scilicet sententiae erroris. Primo autem agitur de equis equitum. Secundo de armis eorum, *Et qui sedebat*. Tertio de dispositione equorum, *Et capita*. Dicit igitur, *Et ita vidi:* quia sic vidi equites sub illo numero, et ita sicut videram equites sub numero illo, *Vidi equos in visione;* quasi dicat: Secundum numerum equitum vidi numerum equorum; et intelligatur de numero signante, non de numero numerante. Si aliquis quaereret, quare potius agitur de numero signante, quam de numero numerante? Et dicendum quod cum liber iste sit de Revelationibus factis ad aedificationem ecclesiae, et numerus numerans non sit ad aedificationem, sed numerus signans, ideo etc. *Et qui sedebant*. Hic agitur de armis equitum: vidit enim eos loricatos loricis igneis, hyacinthinis, et sulphureis; per quod signantur mentes perversae et obstinatae, quibus daemones roborant haereticos contra fideles. Unde primo ostenditur, quomodo eos possident per dominationem. Secundo quomodo eis utuntur ad aliorum deceptionem, *Habebant loricas*. Ubi primo tangitur obstinata perversitas. Secundo accumulata iniquitas, *Igneas:* quae triplex ostenditur. Prima est fervor irae, quia ira et malitia ardent haeretici contra fideles; unde dicitur *Igneas*. Secunda simulatio vitae, *Hyacinthinas*. Tertia fetor doctrinae, *Et sulphureas*. Haec enim tria sunt adnexa obstinatae perversitati haereticorum, et per hoc daemones praeparant eos ad decipiendum fideles. Dicit igitur, *Et qui sedebant super eos*, scilicet

daemones, qui dominabuntur haereticis et pravis hominibus, tempore antichristi, et per quos sicut per equos eis subiectos, portabuntur ad alios expugnandos. *Habebant loricas*, idest habebunt obstinatam perversitatem, sive mentes induratas, non tantum in se, sed in haereticis: quia procurabunt quod haeretici sint obstinati, ita quod se vinci a catholicis non permittant, ut perversitas obstinata sit eis quasi lorica fortis: *1. Reg. 17.* dicitur de Golia, quod lorica hamata induebatur. *Igneas*, idest igne irae sive malitiae, quia sicut ipsi daemones sunt igne irae accensi contra iustos; ita accendent magis ac magis haereticos contra ipsos. *Hyacinthinas*, idest coloratas simulatione vitae: hyacinthus enim est lapis pretiosus habens colorem caeli, per quem signatur similitudo vitae sanctae sive caelestis. *Et sulphureas*, fetore doctrinae, quia doctrina a mentibus haereticorum, procurantibus daemonibus procedens, fetida est, in conspectu Dei et hominum fidelium. Fetida autem est ratione erroris: sulphur enim fetet. Hec tria sunt adnexa mentibus eorum induratis. Vel loricae possunt intelligi sententiae quibus daemones muniunt haereticos: quae sententiae describuntur multipliciter, quia daemones per huius sententias erroris reddunt haereticos munitos ad sui defensionem; unde dicit, *Habebant loricas*, idest sententias fortes secundum apparentiam, quibus haereticos munient sub quibusdam rationibus. Item acutas, ad aliorum deceptionem. Igneas, quia accendent haereticos ad imbuendum alios; et etiam multos catholicos imflammabunt ad consensum erroris: *Supra 8. Cecidit de caelo stella magna ardens tanquam facula.* Item caecas apud se hyacinthinas, idest excaecantes eos et famosos reddentes: Hyacinthus enim est lapis fumidi coloris. Alia litera habet *Fumidas: Iob 40. De naribus eius procedit fumus.* Item fetidas apud Deum, et etiam apud fideles per ipsam perfidiam, per blasphemiam, per infamiam. Et sulphureas; et ideo dicitur *infra 21. Pars illorum erit in stagno ardenti igne et sulphure.* Vel expone de poena aeterna secundum Glossam. *Et capita*, Hic agitur de dispositione equorum, qui habebunt capita ad modum leonum; unde dicit, *Et capita equorum*, idest maiores super haereticos, ut sunt haeresiarchae et principes. *Erant tanquam capita leonum*, idest erunt crudeles in actu persequendi, et superbi et vitiis fetidi: Leo enim est animal crudele et rugiens, et fetorem habet in hiatu oris in capite: *Habacus 2. Suscitabuntur lacerantes te, et eris in rapinam eis.* Multum enim repraesentabunt crudelitatem diaboli regis sui. De quo *Ier. 6. Crudelis est, et non miserebitur. Et de ore.* Hic agitur de congressu, secundum quod fit per doctrinam erroris. Pugnabunt autem tam maiores quam minores aliis modis, scilicet blandiendo, comminando corporaliter, et temporaliter persequendo, quod habetur per illud quod praemissum est de capitibus leonum. *Et de ore eorum*, idest de eorum praedicatione, scilicet equorum, scilicet haereticorum, qui portant daemones ad homines decipiendos, ut patet *infra eod: Potestas equorum in ore eorum. Procedit ignis.* Doctrina eorum ostenditur esse inflammativa; unde dicitur *Ignis*, idest doctrina alios accendens, quia nova placebunt hominibus: unde accendentur corda hominum. Item comburentur, igne devorante per errorem. Item excaecativa, *Et fumus*, idest doctrina fumosa excaecans. Item infectiva, *Et sulphureus*, idest doctrina fetens; et per hoc inficiens multos. Vel per hoc potest intelligi doctrina quae est eis et aliis causa poenae aeternae. Ubi sunt haec tria secundum Glossam, scilicet ignis excrucians: *Isaias ult. Ignis eorum non extinguetur.* Item caligo obtenebrans; unde dicitur, *Et fumus: Isai. 34. Ascendet fumus eius in generatione et generationem.* Item fetor penetrans, *Et sulphureas: Psal. Ignis sulphur et spiritus procellarum. Et ab his.* Hic ostenditur damnum ex congressu illatum. Et quia hoc damnum est de damnatione hominum, et multi alii damnabuntur, praeter eos qui per antichristum seducentur; ideo incidenter agit de praedicatione aliorum. Primo ergo agit de perditis hac persecutione. Secundo de perditis alia ratione, *Et caeteri homines.* Circa primum primo ostendit malorum perditionem. Secundo replicat perditionis originem, *Et de igne.* Tertio subdit ampliorem originis descriptionem, *Potestas enim equorum* Dicit igitur, *Et ab his tribus plagis*, scilicet ab igne, fumo, sulphure, idest ab inflammatione, excaecatione, et fetore doctrinae haereticorum, per quae inferentur plagae animabus. Vel per ignem potest intelligi suggestio haereticorum ad avaritiam vel cupiditatem, quae est ignis accendens; per fumum suggestio ad superbiam, quae elevatur in altum et excaecat et evanescit ut fumus; per sulphur suggestio ad actionem pravam, quae habet fetorem in conspectu Dei, quia pravi homines in illo suggerent facere multa mala. *Occisa est*, idest occidetur morte culpae, et tandem morte gehennae: *Supra 8. Multi homines mortui sunt de aquis* etc. *Tertia pars hominum*, idest multitudo reproborum, quia boni non illo modo occidentur, quia in adversis merebuntur: *Rom. 8. Omnia cooperantur in bonum* etc. Reprobi dicuntur tertia pars, quia nec sunt in activa, nec contemplativa. Vel quia non sunt in statu iustorum perfectorum vel imperfectorum Vel una pars est quae incepit poenitentiam et complevit: huic statim reddetur paradisus; alia quae incepit, sed non complevit: huic debetur purgatorius: alia, quae nec incepit finaliter nec complevit; cui debetur infernus. *Et de igne.* Hic replicat huius perditionis originem sive causam ad expressionem malitiae eorum, et ad indicium rectitudinis, et ut magis caveatur: et ponitur, *Et*, pro idest de igne etc. et ex uno modo praemisso. *Ex ore*, idest suggestione ipsorum dum praedicant. Vel suggerunt errorem, vel aliud peccatum: *Gen. 41. Quod autem vidisti secundo, ad eandem rem pertinens somnium, firmitatis indicium est. Potestas enim.* Hic describit plenius originem sive causam perditionis praedictorum. Hanc autem ostendit duplicem, scilicet per doctrinam et astutiam: quia cum non poterunt primo per doctrinam pervertere, per astutiam machinabuntur tandem decipere. Primo ergo ostenditur perniciosa doctrina. Secundo machinationis astutia, *Et in caudis.* Tertio astutiae nequitia, *Nam caudae.* Quarto nequitiae efficacia, *Et in his nocent.* Dicit igitur, *Potestas enim*; quasi dicat: Vere ex ore eorum procedet malum, unde alii damnentur. *Nam potestas equorum*, idest haereticorum, super quos sedent et dominantur daemones, et per quos alios impugnant: *Est*, idest erit; sed loquitur ac si iam esset, quia certum est esse futurum. Vel quia iam de praesenti in parte hoc impletur in quibusdam haereticis. *In ore*,

idest in praedicatione, seu suggestione eorum, quia dolose et blandis verbis, et allectivis rationibus suggerent errores hominibus: antichristus enim mittet suos praedicatores ad decipiendum homines: *Proverb. 5. Favus distillans labia meretricis* etc. et haec meretris est haeresis. Gregorius *sup. hunc loc. Nequissimi praedicatores perversa suadendo praedicabunt. Et in caudis eorum*, idest in occultis deceptionibus, qui astute machinabunt decipere, vel promissis vel astutis minis. Vel aliter. Erunt enim quidam sive praedicatores antichristi, sive alii, qui videntes se non posse aperte quosdam fideles seducere, astute per aliam viam procedent, sicut vult Glossa; et tales comparantur caudis, quia cauda non sic apparet ut facies, et iterum cooperit corporis turpitudinem; sic tales astutiam suam abscondunt, et turpitudinem erroris sui cooperiunt: *Eccle 11. Attende tibi a pestifero, fabricat enim mala. Nam caudae.* Hic ostenditur astutiae nequitia. Primo quia machinabuntur contra fideles per se decipiendo. Secundo quia per potentiores affligendo, *Habentes capita.* Dicit igitur *Nam* Vere in caudis est eorum potestas: *Nam caudae eorum*, idest illi qui inter eos sunt astuti deceptibiles aliorum. Et bene dicuntur *Caudae eorum*, quia omnes mali sunt quasi unum corpus; sed secundum diversos actus comparantur diversis partibus corporis. Sunt vel erunt, *Similes serpentibus*, quia scilicet venenum erroris latet in eis, et astute student ad immittendum. Et in sententiis varii sunt, quia multiplices sententias habent perfidiae, sicut serpens terram comedit: *Isa. 65. Serpenti pulvis panis eius:* alia litera habet, *Draconibus*, qui scilicet occulte insidiantur: *Isa. 55. Absorbuit me quasi draco. Habentes capita*, scilicet ad modum serpentum, idest principes et divites, qui sunt aliis priores et altiores per potentiam, et mordentes fideles per saevitiam: quia haeretici, cum non poterunt per se decipere fideles, facient eos per alios maiores affligi, sicut insinuat Glossa; unde Gregorius: *Multi potentum studebunt fideles saeviendo et affligendo terrere. Et in his*, scilicet capitibus, *Nocent*, idest nocebunt caudae, cum non poterunt per se nocere, quia multi per saevitiam principum seducentur. Gregorius: *Quicquid tunc antichristus callide machinabitur, etiam cum virtute saecularis potentiae exequetur.* Vel aliter. Ut per os equorum, idest haereticorum designetur praedicatio praedicatorum; per caudas potestas maiorum: unde sensus est secundum beatum Gregorium: *Potestas equorum, idest haereticorum*, ut supra: *Est*, idest erit: *In ore eorum*, idest in suggestione doctorum: *Et in caudis eorum*, idest in potentibus, ut erunt principes qui erunt caudae eorum, quia iuvabunt eos ad seducendum homines: unde Gregorius *sup. hunc loc. In ore doctorum scientia, in cauda vero saecularium potestas signatur.* Potentes autem per caudam signantur, quia potestas saecularis retro est sicut cauda, idest inter vilia et contemnenda computanda est: unde beatus Gregorius *sup. hunc loc. Retro est omne quod transit, ante vero omne quod veniens permanet. Nam caudae eorum*, idest principes haereticos iuvantes, per potentiam contemnendam et vanam. *Similes serpentibus*, quantum ad venenum perfidiae in deceptione animarum, quia intoxicati erunt haeresibus principes multi. Obedient antichristo, et alios errore venenabuntur quantum ad animas habentes capita per crudelitatem malitiae in afflictione corporum. Dicit igitur, *Habentes capita*, idest multiplices ac crudeles malitias, per quas mordebunt et affligent corpora fidelium. Notandum igitur, quod, sicut dicit beatus Gregorius, *Antichristus dupliciter studebit fideles pervertere, scilicet per doctrinam suorum praedicatorum, et per potentiam principum.* Unde dicit beatus Gregorius *sup. verba praem. Duplici calliditate contra fideles agetur: quia quod eis ab aliis verbis blandientibus dicetur, hoc ab aliis gladiis ferientibus imperabitur.* Sed quare diabolus temporibus ultimis magis saeviet per se et per suos ministros, quam nunc, cum semper crudelissimae malitiae sit? Respondeo. Dicendum, quod erit duplici ratione, scilicet propter laxationem potestatis, quia tunc permittetur a Deo uti sua potestate, cum nunc non permittatur: quae permissio fiet exigentibus meritis impiorum, et ad probationem electorum: *Infra 20. Post haec oportet illum solvi modico tempore.* Item propter brevitatem temporis, quia cognoscet in ultimis temporibus quod breve tempus ei restat ad nocendum saluti hominum; et ideo tunc faciet quicquid poterit mali: *Infra 12. Vae terrae, et mari, quia descendit ad vos diabolus habens iram magnam, sciens quod modicum tempus habet.* Gregorius: *Antiquus hostis atrocius extrema mundi tentaturus aggreditur, quia considerat quod iuxta sit ut licentiam amittat nequissimae libertatis. Et caeteri.* Hic agitur de eis qui damnabuntur sine persecutione antichristi: quae damnatio erit propter peccata, de quibus non poenituerunt finaliter. Unde hic multiplex peccatum ostenditur, quia omne peccatum vel contra fidem, vel contra mores. Peccatum autem contra fidem tangitur duplex, scilicet adoratio daemoniorum in seipsis, vel in corporibus assumptis, procurant enim se adorari. Item adoratio simulacrorum, *Et simulacra.* Peccatum vero contra mores ostendit multiplex. Tangit autem specialiter peccata actus exterioris: et per hoc magis ostendit eos inexcusabiles, quia etiam actu ipso peccaverunt, nec tamen de actu poenituerunt. Ponit autem expresse peccata quibus peccatur in proximum, sicut per infidelitatem, de qua primo loquitur; peccant in Deum: et in his intelligitur peccatum in seipsum. Item fornicatio, de qua sequitur, non tantum est in proximum, sed in semetipsum. Peccatum autem quo peccatur in proximum, aut nocet proximo quantum ad personam, aut quantum ad rem: si quantum ad personam; aut quantum ad esse naturae, aut quantum ad esse moris: si quantum ad esse naturae, sic est occisio; quae fit dupliciter: aut aperte, et sic vocatur hic homicidium; aut occulte, et sic fit quandoque per veneficium; si quantum ad esse moris, sic est fornicatio, per quam destruitur esse moris, non tantum in se, sed etiam in alio; si quantum ad rem personae, sic est furtum. Dicit igitur, *Et caeteri;* quasi dicat: Ita multi peribunt decepti per antichristum et suos. Et similiter, *Caeteri homines*, supple secundum Glossam peribunt. *Qui non sunt occisi in his plagis:* contra quos scilicet non fuit conatus diaboli in persecutione antichristi, ut qui erunt ei subditi per infidelitatem, vel aliud peccatum: quos quia de iure quieto possidebit, non persequetur; vel qui erunt vel fuerunt ante tempus antichristi. Neque poe-

nitentiam egerunt *de operibus manuum suarum*, scilicet de malis actibus. Haec est causa quare peribunt, scilicet peccata cum impoenitentia: *Lucae 13. Si poenitentiam non habueritis, omnes similiter peribitis.* Ostendit autem quae sunt illa mala opera subdens, *Et non adorarent daemonia*, quia non egerunt poenitentiam ut non adorarent daemonia, scilicet deinceps, quia si poenitentia salubris abiicitur, deinceps actum malum. Et adoratio daemoniorum vocatur opus manuum tum propter adnexum, quia manibus colunt daemonia idolatrae sacrificando eis, et supplicando, et aliis modis; tum quia ita damnatur homo per talem adorationem, sicut per aliud grave opus manibus commissum: *Deut. 22. Immolaverunt daemoniis, et non Deo.* Daemones enim multum volunt et procurant adorari ab hominibus: *Matth. 4. Haec omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me. Et ut non adorarent simulacra*, idest idola, a simulando, quia non est in eis veritas divinitatis, sed simulatio est prorsus. *Aurea et argentea* etc. Tangit multiplicem materiam de qua fiunt idola: et hoc facit ad irrisionem, quia de diversa materia corporea faciunt sibi deos, ut volunt, scilicet de auro vel argento, vel aere, vel lapide, vel ligno: *Psal. Simulacra Gentium argentum et aurum. Quae neque videre.* Removet ab idolis triplicem actum quem non videntur posse habere propter organa corporea, quae habere adhuc videntur, scilicet usum, auditum, et gressum; tactum autem et odoratum et gustum non exprimit, quia in exclusione praecedentium intelliguntur excludi. Item in expressione materiae idolorum excluduntur omnes actus sensuum; sed tamen quidam actus exprimuntur, qui sunt magis nobiles et evidentes in re sensibili: *Psal. Oculos habent et non videbunt.* Dupliciter ergo tangitur peccatum idolatriae, quia diabolus multos gentiles decepit: *Sap. 13. Infelices sunt, et inter mortuos spes illorum* etc. Dicit ergo corporeitatem simulacrorum ex parte materiae, et ideo non possunt esse dii: quia Deus est nobilis et invisibilis naturae. Item vanitatem sive inefficaciam ex parte formae, quia in forma sua videntur habere virtutem ad quosdam actus, ut non habent. *Et non egerunt poenitentiam ab homicidiis*: quod peccatum est grave: *Exod. 20. Non occides. Neque a veneficiis suis*, scilicet per quae quandoque procuratur occulte mors alterius, ut dando venenum. Vel alio modo. Est enim veneficium species maleficii: *Infra ult. Foris canes et venefici. Neque a fornicatione sua*: ecce quod fornicatio peccatum mortale est: *Hebrae. ult. Fornicatores et adulteros iudicabit Deus. Neque a furtis suis*, idest a se factis, quae sunt contra legem Dei: *Ex. 20.* ubi scriptum est: *Non furtum facies.* Sed dubitatur de hoc quod dicitur, *Neque poenitentiam egerunt ut non adorarent daemonia:* quia velle videtur quod ad poenitentiam sufficiat actum malum relinquere; cum tamen oporteat se per actum poenitentiae punire: unde Augustinus: *Poenitentia est quaedam dolentis vindicta, puniens in se quod dolet commisisse.* Item de hoc quod dicitur, *Ut non adorarent daemonia*, et quaeritur, unde est quod daemones volunt et procurant adorari, cum sciant hoc soli Deo deberi, et inde sibi poenam augeri? Item cum adulterium et incestus et huiusmodi sint graviora quam fornicatio, quaeritur quare non loquatur de illis? Respondeo ad primum, quod non vult dicere, quod sufficiat ad poenitentiam dimittere pravum actum, cum oporteat se pro peccatis punire, ut dicit Augustinus, et *Ioel. 2. Convertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio* etc. sed per hoc ostendit, quod ad veram poenitentiam et salubrem, necesse est actum pravum dimittere: aliter enim non esset salubris; unde Gregorius: *Poenitere est acta peccata deflere, et flenda non committere.* Unde patet quod aliquis bene peccata sua defleat, non tamen vere poenitet, nisi ipsum actum malum relinquat: unde Isidorus: *Irrisor est et non poenitens, qui adhuc agit quod poenitet. Multi lacrymas indesinenter fundunt, et peccare non desinunt.* Ad aliud dicendum, quod illud est propter superbiam et propter malitiam: propter superbiam volunt tanquam dii honorari: *Psal. Superbia qui te oderunt, ascendit semper.* Item Augustinus *in 10. lib. de Civ. Dei: Qui divinitatem sibi arrogant spiritus, non cuiuslibet corporis fumo, sed supplicantis animo delectantur.* Propter malitiam vero procurant homines per huiusmodi grave peccatum damnari, et sibi in inferno sociari; unde Augustinus *2. lib. de Civ. Dei: Intelliguntur daemones, sicut nobis notum est in literis sacris, negotium suum agere ut pro Diis habeantur et colantur: ut hi qui exhibent unam pessimam causam cum eis habeant in iudicio Dei.* Ad obiecta dicendum, quod per superbiam usurpat, quod scit soli Deo convenire; per malitiam vero decipit hominem, licet sciat, inde poenam sibi accrescere: unde *sup. illud Iob 41. Qui fact. est ut nul. tim.* dicit beatus Gregorius: *Nec Deum timet, neque hoc quod passurus est metuit.* Ad ultimum dicendum, quod ideo de illis gravioribus non loquitur, quia breviter sub nomine fornicationis illa maiora includit: unde nomine fornicationis intelligitur et simplex fornicatio, soluti cum soluta, et adulterium, et alia maiora. Unde notandum, quod est duplex fornicatio, scilicet spiritualis; et haec est in omni mortali, cum scilicet anima recedit a suo sponso: *Psal. Perdidisti omnem qui fornicatur abs te.* Item corporalis; et haec aliquando dicitur communiter, scilicet pro actu illicito carnali: *1. Cor. 6. Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* Similiter haec aliquando accipitur spiritualiter, scilicet pro illicito actu cum soluta.

CAPUT X.

Et vidi alium angelum fortem descendentem de caelo, amictum nube: et iris in capite eius, et facies eius erat ut sol, et pedes eius tanquam columna ignis, et habebat in manu sua libellum apertum, et posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram, et clamavit voce magna, quemadmodum cum leo rugit. Et cum clamasset, locuta sunt septem tonitrua voces suas. Et cum locuta fuissent septem tonitrua voces suas, ego scripturus eram, et audivi vocem de caelo dicentem mihi: Signa quae locuta sunt septem tonitrua, et noli ea scribere. Et angelus quem vidi stantem super mare et super terram, levavit manum suam ad caelum, et iuravit per viventem in saecula saeculorum, qui crea-

vit caelum, et ea quae in eo sunt, et terram, et ea quae in ea sunt, et mare, et ea quae in eo sunt, Quia tempus non erit amplius, sed in diebus vocis septimi angeli, cum coeperit tuba canere, consummabitur mysterium Dei, sicut evangelizavit per servos suos prophetas. Et audivi vocem de caelo iterum loquentem mecum, et dicentem: Vade, et accipe librum apertum de manu angeli stantis super mare, et super terram. Et abii ad angelum, dicens ei ut daret mihi librum. Et dixit mihi: Accipe librum, et devora illum, et faciet amaricari ventrem tuum; sed in ore tuo erit dulce, tanquam mel. Et accepi librum de manu angeli, et devoravi illum: et erat in ore meo tanquam mel dulce, et cum devorassem eum, amaricatus est venter meus, et dicit mihi: Oportet te iterum prophetare gentibus, et populis, et linguis, et regibus multis.

CAPUT X.

Et vidi alium angelum. Habito de persecutione quae erit subtempore antichristi; agitur hic de consolatione fidelium, quam tunc habebunt, et etiam nunc possunt habere. Dividitur autem haec pars in quatuor. In prima ponitur consolatio ex dominici regiminis ordinatione: et haec consolatio est contra adversa illius temporis generaliter, quia qui pro ecclesia incarnatus et passus, et eam semper regit, nec dimittet suos in illis adversis. Specialiter tamen est contra defectum sive subtractionem praedicationis. In secunda parte ponitur consolatio ex aeternae mercedis certitudine, sive praeordinatione, *Et angelus quem vidi.* In tertia ex salubris doctrinae praemunitione, *Et vox quam audivi.* In quarta ex futura fidei testificatione: *Infra 11. Et dabo duobus testibus.* Consolatio autem ex dominici regiminis ordinatione est, quia scilicet Dominus sic rexit ecclesiam, quod pro ea regenda et custodienda et salvanda, incarnatus et passus est, et praedicatores per mundum instituit, quando conveniens fuit: et praedicationem subtrahet, quando non erit congruum praedicare, quia praedicatio, si ita solemnis et multa esset tempore antichristi, ut modo est, contemneretur, et margaritae ante porcos ponerentur: et ideo sustinere debebunt fideles, quia Dominus per sapientiam sic ordinabit: et misericordia, qua pro hominibus se humiliavit, et eis prius praedicatores dedit, suis electis non deerit. Nota Glossae infra eodem *super illud Et audivi vocem de caelo* etc. *Quia tempore antichristi* etc. Sic autem proceditur in prima parte: primo ostenditur dominicum regimen quantum ad statum ecclesiae initialem vel medium, quia aliqua pertinent ad primum statum, aliqua ad medium; secundo quantum ad finalem sive ultimum, *Et cum locuta fuissent.* Circa primum ostenditur primo quomodo Dominus regit per se ecclesiam. Secundo quomodo per suos, *Et facies.* Per se autem regit et rexit ecclesiam, quia per carnem assumptam se ecclesiae coniunxit, et eam pie redemit, et eadem pietate promovet et protegit: unde de incarnatione et passione hic tangitur. Primo agitur de eius regimine implicite et in generali. Secundo explicite et in speciali, *Descendentem.* In generali vero, quantum ad duo: tum quantum ad Mediatoris pietatem, propter quam dicitur *Angelus*; tum quantum ad liberationis potestatem, propter quam dicitur *Fortis.* In speciali vero ostendit dominicum regimen hoc modo, quia cum ab incarnatione totum bonum proveniat, primo ostendit incarnationis caritatem; secundo emanantem utilitatem; ut hanc ponitur duplex. Una est munimentum contra vitia, ex parte humanitatis: unde dicitur: *Amictum nube.* Secunda est benevolentia ad salubria ex parte divinitatis, *Et iris.* Ex his autem diligenter consideratis magna consolatio surgit in animo, quae vexatur adversis. Dicit igitur, *Et vidi*; quasi dicat: Ita vidi angelos malos paratos nocere tempore antichristi: et e contra, *Vidi*, interno oculo, *Alium*, idest bonum angelum contrarium qui sunt avidi ad nocendum, iste vero ad adiuvandum: *Angelum*, scilicet Christum, qui venit ut annunciaret hominibus quae sunt salutis, et sua caritate impleret officium Mediatoris: ut ideo dicitur Angelus, quia quasi nuncium Patris se nobis in praedictis exhibuit. Christus autem dicitur Angelus, inquantum homo, non in quantum Deus. Dicitur, inquam, Angelus, non natura, sed officio: *Isaiae 9.* secundum aliam literam: *Et vocabitur nomen eius magni consilii Angelus.* Ex hoc autem colligitur quod suis non deerit, qui tam dulciter eos dilexit: *Rom. 8. Qui enim proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum; quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit? Fortem:* cuius fortitudo apparuit, quando per infirmitatem carnis, et passionis in carne diabolum vicit, et hominem liberavit: *Luc. 11. Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quae possidet. Si autem fortior illo superveniens vicerit eum, universa arma eius auferet in quibus confidebat, et spolia eius distribuet.* Unde patet quod fortis est ad protegendum suos in adversis, et tempore antichristi, et alio quocumque: *Iob 9. Si fortitudo quaeritur, robustissimus est.* Sed contra *Habacuc 3. Ibi abscondita est fortitudo eius.* Ergo non in cruce apparuit eius fortitudo, cuius contrarium vult Glossa. Respondeo. De Christo patiente in cruce est loqui tripliciter, scilicet quantum ad suppliciorum perpessionem, quantum ad mortis consummationem; ut quantum ad haec duo abscondita est, et non apparuit eius fortitudo, sed caritatis magnitudo. Item quantum ad humanam redemptionem; et sic eius fortitudo multum in cruce apparuit, si tunc esset qui eam cognosceret; quia magna fortitudo fuit, per infirmitatem carnis patientis vincere fortem diabolum, et hominem liberare: *Psal. Dominus fortis et potens, Dominus potens in praelio. Descendentem de caelo*, scilicet se per carnis assumptionem humiliantem de sublimitate suae maiestatis: *Psal. Inclinavit caelos, et descendit.* Item dicitur descendisse de caelo, quia se hominibus in terra fecit cognoscibilem, qui ante fere a solis angelis cognoscebatur in caelo: non enim dicitur descendisse de caelo localiter, cum ubique sit: *Ier. 23. Caelum et terram ego impleo:* unde Glossa, *A cognitione angelorum* etc. *Amictum*, idest coopertum: *Nube*, idest humanitate assumpta, quae nobis est refrigerium contra vitia, sicut nubes protegit ab aestu;

Isa. 19. Ascendet Dominus super nubem levem. Haec enim nubes effundit pluviam doctorum in Evangelio: *Matth. 23. Magister vester unus est Christus.* Item facit interpositionem exemplorum, sicut nubes interponitur inter nos et aestum solis. Dat igitur nobis refrigerium contra vitia et adversa, per exemplum innocentiae a malis: *1. Petr. 2. Qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore eius.* Item per exemplum iustitiae in bonis: *Ioan. 8. Quae placita sunt ei, facio semper.* Item per exemplum patientiae in adversis: *1. Petr. 4. Christo in carne passo, et vos eadem cogitatione armamini.* Denique effert efficaciam meritorum, quia per merita sua effert suis remedium contra vitia: unde *Psal. Sub umbra alarum tuarum protege me. Et iris*, idest divina propitiatio et benevolentia; cuius signum est redemptio per passionem, et purificatio per regenerationem; quae duo signentur per colorem rubeum et caeruleum sive aquaticum, qui sunt in iride, ut dictum est *supra 4. Et iris erat in circuitu sedis.* Item iris fuit signum pacis inter Deum et homines: similiter assumptio humanitatis fuit signum benevolentiae Dei ad homines: *Genes. 9. Ponam arcum meum etc. In capite eius*, idest divinitate, quae est caput Christi, inquantum homo: *1. Cor. 9. Caput autem Christi Deus.* Haec autem benevolentia divinitatis dedit efficaciam redemptioni, quia non esset sufficiens pretium, nisi esset simul homo, et Deus, ut ostendit Anselmus: *2. Cor. Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.* Ipsa etiam divinitas benevolentia est hominibus in eis quae sunt salutis, ratione incarnationis, et merito passionis: unde beatus Bernardus *in sermon. An ad Iesum trepidas accedere? frater tuus est, et caro tua: huuc tibi fratrem Maria dedit. Facies eius.* Hic ostenditur, quomodo regit ecclesiam per suos. Specialiter autem loquitur de maioribus membris. Primo ergo ostendit quomodo Christus regit ecclesiam per exemplum contemplativorum. Secundo quomodo per doctrinam praedicatorum, *Et pedes.* Ubi primo agit de ipsis praedicatoribus. Secundo de materia praedicationis, *Et habebat.* Tertio de missione ad praedicandum, *Et posuit.* Quarto de ipsa doctrina praedicantium, *Et clamavit.* Dicit igitur, *Et facies eius*, idest illi in quibus relucet ipse per imitationem qui sunt ei conformes per configurationem: et per hoc sunt quasi facies Dei, quia ipsum ostendunt et repraesentant in se, sicut facies manifestat hominem. *Sicut sol:* quis tales qui sunt perfecti imitatores Christi, sicut sunt contemplativi, in se sunt illuminosi, et alios claro suo exemplo illuminantes, sicut sol inferiora, propter perfectionem contemplationis, et opera sanctae rogationis. Talibus maxime dicitur *Matth. 5. Vos estis lux mundi.* Vel, *Facies eius*, idest praesentia in carne, per quam se hominibus praesentem reddidit: sicut sol, idest illustrat mundum, documentis, exemplis et donis: *Ioan. 8. Ego sum lux mundi; qui sequitur me, non ambulat in tenebris: Supra 1. Et facies eius sicut sol lucet in virtute. Et pedes eius.* Hic agitur de regimine per doctrinam praedicatorum: et primo de ipsis praedicatoribus, quos describit primo quantum ad praeconium nominis dominici; secundo quantum ad fructus sui praeconii; qui fructus est triplex, scilicet roborationis, ad firmandum irascibilem, quod signatur per columnam; item illuminationis, ad clarificandum rationalem; item inflammationis, ad accendendum concupiscibilem: et haec duo nomine ignis designantur, cuius est illuminare et accendere. Dicit igitur, *Et pedes eius*, idest praedicatores, ipsum per mundum suo praeconio portantes: *Act. 9. Vas electionis mihi est iste, ut portet nomen meum coram Gentibus et Regibus et filiis Israel.* Vel quia corpus Christi mysticum sustentant vi doctrinae: *Rom. 15. Debemus nos firmiores imbecillitatem aliorum sustinere. Tanquam columna ignis*, idest illuminant alios, inflammant et roborant, quod signatur per ignem formam columnae habentem: columna enim solet dare firmitatem. De illuminatione et inflammatione *Ioan. 5. Ille erat lucerna ardens, et lucens.* De roboratione *supra 3. Qui vicerit, faciam illum columnam meam etc. Et habebat in manu sua*, quia opere complevit quod docuit. Item per efficaciam passionis implevit Scripturam quantum ad praenunciationem humanae redemptionis: *Librum apertum*, idest Scripturam, quae est liber, in quo legitur quicquid est salutis; et est liber apertus, quia ipse Dominus praedicando populis, manifestavit secreta mysteria Scripturae. Item in patibulo crucis implevit ea quae de humana redemptione fuerant praefigurata et praedicta. Item suis documentis aperuit discipulis Scripturam, et per eos aliis. Propter haec tria dicitur liber apertus. Secundum Glossam dicitur ergo Christus habere librum apertum in manu, quia scilicet habet Scripturam ad opus fidelium informandorum et praedicatorum de Scriptura haurientium. Dicitur autem Scripturam habere, quia ipse est dux et princeps totius Scripturae, quia et ipse eam dedit, et ipse eius intellectum ostendit: quam Scripturam dicitur habere in manu, quia quod docet in Scriptura, et quod praedicavit, sicut legitur in Scriptura, opere complevit. Vel, *In manu*, idest in dominatione et potestate, quia eius est dare Scripturam et eius intelligentiam, vel omnino subtrahere, si velit. Scriptura autem dicitur liber apertus praedicto modo, scilicet ipso actu praedicationis, ipsa etiam efficacia passionis, verbo etiam suae informationis, quando aperuit Apostolis et discipulis sensum ut intelligerent Scripturas, *Lucas ult: Supra 5. Vicit leo de tribu Iuda, radix David, aperire librum, et solvere septem etc.* De hoc autem libro dat praedicatoribus materiam praedicationis. Sed quare dicit libellum, et non librum? Respondeo. Potest dici quod ideo, quia ea quae sunt in Scriptura pro magna parte sui ad Christi humilitatem referuntur. Vel propter statum ecclesiae, qui per hunc librum informatur, quia scilicet praesens status ecclesiae modicus est respectu status futuri in gloria: *Matth. 11. Qui autem minor est in regno caelorum, maior est illo. Et posuit pedem dextrum*, idest firmiores praedicatores, secundum Glossam, quia in dextera parte hominis magis viget virtus. Praedicator autem dicitur pes Christi, quia ipsum portat per mundum, praedicando eius nomen. Vel quia sustentat, ut praedictum est, corpus eius mysticum. *Super mare*, idest super maximos peccatores, qui sunt in maiori amaritudine et profunditate et fluxibilitate vitiorum, sicut Petrus et Paulus positi sunt Romae, ubi erat populus crudelis et durus. *Sinistrum autem*, idest praedicatores minores, et imperfectiores, quia sinistra non ita nobilis et fortis est, ut dextra pars. *Super terram*, idest super peccatores, terrenorum amatores; licet non in gra-

vissimo gradu criminum. Terra enim licet peccatores significet; tamen mare peccatorem signat sub maiori gravitate scelerum, propter amaritudinem, profunditatem, fluxum; quasi dicat, Maiores: *Sap. 8. Et disponit omnia suaviter. Et clamavit.* Hic agitur de ipsa doctrina praedicantium: et primo de doctrina praecedentium, scilicet Apostolorum, et discipulorum, et aliorum qui praedicaverunt in principio ecclesiae primitivae; secundo de doctrina subsequentium, *Et cum clamasset.* Dicit igitur, *Et clamavit.* Glossa per eos scilicet praedicatores, quos per mundum misit et instituit, idest ipsi eius virtute clamaverunt. Praedicatio autem dicitur clamor, quia vehementer debet animam excitare, et terrendo per comminationem, et alliciendo per promissionem, et divinae bonitatis manifestationem: *Isa. 56. Clama ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam;* unde sequitur, *Voce magna*, idest de magnis agente, cum de praemiis loquitur, et supplicia comminatur. Unde quantum ad comminationem ponitur exemplum, *Quemadmodum cum leo rugit;* quasi dicat: Dominus per suos praedicatores terret peccatores comminatione suppliciorum, sicut leo suo rugitu animalia terret, ut tangit Glossa. Timor enim poenae primo terret peccatorem, deinde subtrahitur ad amorem: *Amos 3. Leo rugiet, quis non timebit? Et cum clamasset*, idest cum clamore praedicationis homines comminando et attrahendo vocasset per suos praedicatores: *Septem tonitrua*, idest universi praedicatores, aliis praecedentibus succedentes: sicut illi qui post Apostolos et discipulos et alios, qui in primitiva ecclesia praedicaverant, venerunt, ut innuit Glossa. Et dicuntur *Tonitrua*, ratione terroris quem inferunt comminando supplicia: *Psal. Vox tonitrui tui in rota. Locuta sunt*, praedicando: *Voces suas*, idest suo tempori congruas. Vel *Suas*, idest quae conveniunt ratione officii praedicationis, idest vocis salutis, non fabularum et vanitatis: praecedentibus enim praedicatoribus conformant se praedicatores qui post eos veniunt, quia primi fuerunt sancti et a Deo missi: *Cant. ult. Fac me audire vocem tuam.* Sed quare vocat tonitrua praedicatores, cum non tantum terrere, sed etiam allicere debeant ad amorem? Respondeo. Non ideo vocantur praedicatores tonitrua, quia solum debeant comminari malis, cum sit etiam vocare, praemia annunciare, et multiplex allicere; sed quia non pauci sunt qui plus inducuntur ad bonum timore poenae, quando praedicatores minantur, quam amore gloriae; et ideo sic loquitur. *Et cum locuta.* Habito de regimine dominico in ecclesia quantum ad statum ecclesiae initialem vel medium; hic agitur de eodem quantum ad statum finalem sive ultimum, quia licet praedicatores illius temporis, scilicet sub tempore antichristi, ex zelo praedicare velint; tamen Dominus sic reget statum illum ecclesiae, quod subtrahet praedicationem, quia inde infideles in peius proficerent. Primo ergo ostenditur praedicatorum affectio ad praedicationem. Secundo praedicationis subtractio per divinam ordinationem, *Et audivi.* Dicit igitur, *Et cum locuta fuissent* etc. Nota tenorem visionis. Audiebat enim tonitrua tonantia, et ipse voluit scribere illud quod sonabant, et dictum est ei per vocem de caelo, ne scriberet, sed occulta teneret ea quae clamaverant illa septem tonitrua. Per hoc, sicut dicit Glossa, signatur quod praedicatores, qui erunt tempore antichristi, quorum typum gerit in hoc loco Ioannes, volent praedicare ex zelo, sed Dominus oppositum ordinabit. Sensus igitur est secundum Glossam. *Et audivi*, quasi dicat ita universi praedicatores praedicare ante tempus antichristi. Cum locuta fuissent septem tonitrua voces suas, idest enim universi praedicatores ante tempus antichristi praedicassent, sicut suo tempori, vel suo officio congruebat. *Et*, idest etiam. *Ego scripturus eram*, scilicet voces tonitruorum, idest praedicatorum temporis antichristi, quorum personam gero, volent praedicare, sicut alii ante eos praedicaverunt: scribere enim in hoc loco est manifestare praedicando; qui enim scribit, praeparat viam ad notitiam rei quae scribitur: similiter qui praedicat, praeparat viam hominibus ad intelligenda divina quae praedicat. Hoc autem erit ex zelo. Glossa: *Tempore antichristi praedicare volent ex praecedentium imitatione: Psal. Zelus domus tuae comedit me. Et audivi*, idest intellexi, hoc est praedicatores intelligent illo tempore: *Vocem*, idest inspirationem: *De caelo*, idest facta a Deo, qui habitat in sublimitate suae maiestatis. Vel *de caelo*, idest de ecclesia, quia Deus in ecclesia habitat, et habitans in ecclesia, tanquam in suo caelo, inspirabit praedicatoribus, quod non praedicent, ut Glossa vult. Tamen secundum quod accipitur de ipsa visione Ioannis, vox illa intelligitur locutio angelica quae ad Ioannem fiebat. *Dicentem mihi: Signa.* Haec sigilla, idest clauda, sicut illud quod sub sigillo absconditur. *Quae locuta sunt septem tonitrua*, idest quae praedicaverunt universi praedicatores, scilicet ea quae dirigunt ad salutem, ut de vitiis cavendis, de bonis agendis, de suppliciis, de praemiis, de bonitate et beneficiis Dei, et de aliis multis. Glossa: *Sigilla ut amicis pateat et inimicos lateat: Isaias 8. Liga testimonium, signa legem, in discipulis meis. Et noli ea scribere*, idest manifestare infidelibus, quia inde in peius proficerent: et ut dicit Apostolus *2. Timoth. 4. Sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus.* Et ex hoc datur consolatio, quia scilicet Christus, qui ante cum expediebat, dedit doctrinam in ore praedicatorum, tunc eam subtrahet, quando non erit tempus congruum praedicationi publicae, sicut nunc fit, quasi dicat: Tunc intelligent divina virtute quod praedicare non debeant, quia doctrina eorum non admitteretur, sed conculcaretur: *Matth. 7. Nolite sanctum dare canibus.* Sed contra: quia tunc praedicabunt Enoch et Helias, ut habetur *infra 11.* Respondeo. Dicendum, quod praedicatio dicitur tunc esse subtrahenda, non quia omnino non praedicetur, sed quia non erit praedicatio generalis, ut nunc, sed particularis. Item quia non sic erit solemnis, ut nunc. *Et angelus quem vidi.* Hic ponitur secunda consolatio, quae est ex aeternae mercedis praeordinatione, quae praeordinatio ostenditur in prophetarum pronunciatione, et suo tempore complebitur. Unde primo ostenditur stabilitas divinae praeordinationis. Secundo tempus complendae retributionis, *Sed in diebus.* Tertio testimonium propheticae pronunciationis, *Sicut Evangelium.* Sed primo et tertio est duplex certitudo dandae mercedis: ex secundo autem ostenditur, quando erit completio exhibitionis. Dicit igitur, *Et angelus;* quasi dicat: Ita subtrahetur praedicatio tempore antichristi, sed non ad detrimentum salutis electorum; qui enim patienter sustinebunt, et corp-

nabuntur; et hoc est *Et angelus*, scilicet Christus: *Quem vidi stantem*, scilicet suis pedibus, scilicet per suos praedicatores: *Supra mare et supra terram.* Tangit illud quod supra eodem dictum est. *Posuit pedem suum dextrum* etc. idest paratum iuvare peccatores, tam illos qui sunt in mari gravitate scelerum, quam illos qui sunt in terra per suos praedicatores, ut supra expositum est. *Levavit manum suam ad caelum.* Sic vidit de angelo qui sibi hoc ostendebat: et exprimitur in hoc modus iurandi. Per hoc signatur, sicut dicit Glossa, quod Christus levavit, hoc est exaltavit humanitatem suam ad sublimitatem gloriae ad dexteram Patris, per quam humanitatem operatus est quasi per manum salutem humanam: et per hoc paravit nobis ingressum ad gloriam, de qua post subditur *Hebr. 6. Praecursor introivit pro nobis Iesus.* Vel *Levavit manum suam ad caelum*, idest Christus levavit et offert auxilium suum per gratiam ecclesiae militanti; quae caelum est per fidei et caritatis ac vitae sublimitatem et claritatem, ut perveniat ad statum triumphantis, de quo sequitur *infra: Et iuravit per viventem in saecula saeculorum*, idest per Patrem et per se Deum; quasi dicat: Virtute suae divinitatis, per quam suam carnem resuscitavit, faciens eam vivere in aeternum, firmiter statuit, sive praeordinavit illud quod sequitur, scilicet praemium immutabile esse dandum electis: quis iurare Dei est firmiter statuere, sicut vult Glossa. Et per hoc quod dicitur *Viventem in saecula saeculorum*, innuitur quod sicut ipse non solum ex parte divinitatis, sed etiam humanitatis, vivit in aeternum; sic vivent et sui. *Qui creavit caelum*, scilicet empireum: *Et ea quae in eo sunt*, scilicet angelos et animas beatas. Vel *Caelum*, scilicet sydereum: *Et ea quae in eo sunt*, scilicet sydera omnia: *Et terram*, ad literam: *Et omnia quae in ea sunt*, ut gressibilia et reptilia. Ex hoc autem elidilitur error quorundam haereticorum, qui dixerunt creaturas corporales maxime viles non esse factas a Deo bono: *Ioan. 1. Omnia per ipsum facta sunt: Act. 17. Deus qui fecit mundum et omnia quae in eo sunt. Et mare*, ad literam. *Et ea quae in eo sunt*, ut pisces; quasi dicat: Qui omnia creavit, de nobis firmiter statuit et potenter implevit: *Genes. 1. In principio creavit Deus caelum et terram: Psal. Qui fecit caelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt.* Quid autem angelus, quem Ioannes videbat, iuravit, hoc est quid Christus de electis stabiliter praeordinavit, ostenditur cum subditur, *quia*, idest quod: *Tempus*, idest varietas sive mutabilitas, quae in tempore fieri solet: *Amplius non erit*, scilicet postquam iusti pro meritis bonorum actuum, et sustinentiae adversorum, receperint mercedem; quasi dicat, merces immutabilis, et sine status et rerum varietate, sine aliquorum adversorum immissione dabitur iustis, qui in tentationibus et adversis fortes fuerunt: quia immortales et impassibiles fient, et status eorum invariabilis erit, qui tamen nunc mutabilitati subiacent: *Rom. 8. Vanitati subiecta est creatura* etc. et sequitur: *Ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertate gloriae filiorum Dei.* Ecce qualis merces dabitur sanctis, scilicet plenitudo totius boni cum omnimoda invariabilitate in perpetuum: *Psal. In pace in idipsum dormiam et requiescam*, hoc est immutabiliter. *Sed in diebus vocis septimi angeli*, idest ultimorum praedicatorum, quorum vox, idest praedicatio, erit ultimo tempore, sicut *infra 11.* patet: tunc enim praedicabit septimus ordo praedicatorum. *Cum caeperit*, scilicet septimus angelus, idest septimus ordo praedicatorum: *Tuba canere*, idest praedicare, hoc est, quando ultimi praedicatores ultimo tempore praedicabunt. Et dicit, *Caeperit*, quia parum durabit illa praedicatio, quae erit post mortem antichristi: quia non diu post durabit mundus, consummabitur mysterium Dei, idest complebitur secreta Dei praeordinatio de praemiatione iustorum. Illa autem praeordinatio dicitur mysterium, idest secretum, quia ineffabile est. Item quia ipsum praemium praeordinatum et inenarrabile: *1. Cor. 2. Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quae praeparavit Deus iis qui diligunt illum: Isa. 64. Oculus non vidit* etc. Postquam enim erit conversus populus Iudaeorum, qui sunt electi, quia reliquiae convertentur, et Gentes ad fidem intraverint virtute praedicationis, tunc erit iudicium, et retributio universorum. *Sicut evangelizavit*, idest annunciavit, sive praedixit. Evangelizatio enim est bona annunciatio. Propriissime autem Christi doctrina dicitur Evangelium sive evangelizatio; tamen etiam doctrina Apostolorum et etiam prophetarum potest dici evangelizatio, secundum quod nomen accipitur in communi significatione. *Per servos suos prophetas*, fore scilicet consummandum: *Daniel. 12. Evigilabunt alii in vitam aeternam, alii in opprobrium ut videant semper: Zach. 13. Et erit dies una quae nota est Domino, non dies neque nox: Psal. Beati qui habitant in domo tua Domine, in saecula saeculorum laudabunt te: Isai. 35. Gaudium et laetitiam obtinebunt, et fugiet dolor, et gemitus.* Ex hoc igitur praemio perseverantibus exhibendo surgit consolatio in adversis. Augustinus in *lib. de bono pat. Vis desideriorum facit tolerantiam laborum et dolorum.* Sed obiicitur. Ad quid agitur de ascensione Christi, cum agitur de eius iuramento, cum nihil videatur facere ad propositum? Nam secundum Glossam *Levatio manus est exaltatio dominicae humanitatis.* Respondeo. Dici potest quod ideo de eius ascensione hic agitur, quia in eius ascensione quam fecit propter nos, apparuit praeordinatio qua disposuerat praemiare suos electos: propter eos enim ascendit. Item quia praeordinavit suos electos introducere in locum incommutabilis mercedis, de qua post loquitur, et per ipsam ascensionem complebitur, ut praeordinatum est *Ioan. 14. Si abiero, et praeparavero vobis locum.* Haec autem praeordinatio intelligitur per iuramentum: quia iuratio Dei est firma dispositio, ut vult Glossa. Secundo quaeritur de hoc quod dicitur, *Qui creavit caelum* etc. quare non loquitur de aere et igne, sicut de aliis duobus elementis, et de caelo, cum Deus omnia fecerit? Respondeo. Videtur dicendum, quod cum loquatur hic de creatione rerum ad manifestationem divinae potentiae, quatenus potest implere quod disposuit de homine, agit specialiter et expresse de illis creaturis quae habent sensibilem magnitudinem, ut est terra et mare et caelum; aer autem non est visibilis ita aperte, ut terra, vel mare, vel sydereum caelum, quod videtur saltem per hoc quod eius corpora, scilicet stellae, videntur. Si autem intelligitur de empyreo, illud est corpus nobilissimum: unde merito de eo fit sermo. Ignis autem, ut est in

sua sphera, non est manifestus hic inferius oculo corporali; ignis autem qui est apud nos, intelligitur in eis quae sunt in terra. Licet autem de aere non loquatur; tamen nominatis caelo et terra, datur intelligi illud quod est in medio, scilicet aer. Vel cum dicitur caelum, datur intelligi aer, quia nomine caeli quandoque signatur. Item obiicitur de hoc quod dicitur, *Tempus amplius non erit*, quia dicitur in *Psal. Et erit tempus eorum in saecula*. Respondeo. Tempus dupliciter potest dici. Uno modo dicitur tempus mensura motus primi mobilis; et sic tempus non erit post iudicium, quia motus firmamenti cessabit: *Habacuc 3. Sol et luna steterunt in habitaculo suo*, idest stabunt in caelo. Alio modo dicitur tempus mensura motus rerum mutabilium: et sic fuit tempus cum primum mobile esset conditum, quia fuit motus sive mutabilitas in rebus, quia mutatio sive variatio aliqua in rebus est causa temporis: unde Augustinus *12. lib. Conf. Rerum mutationibus serviunt tempora dum variantur*. Hoc modo non erit tempus in electis post iudicium, quia non erit in eis variatio; nec mutabilitas, quia erunt incorporales, et immortales; nec status eorum vel praemium variabitur, sed semper immutatum manebit. Nunc autem multiplex fit variatio. Modo enim bonum crescit, modo malum culpae vel poenae succedit, modo timor, modo quasi securitas, modo est tepor, modo fervor, et sic in aliis multis. Et ideo dicitur tempus non erit amplius, scilicet nec motus primi mobilis, cuius mensura est tempus, nec motus vel mutabilitas in electis, qui nunc subiacent multiplici varietati temporum et poenarum; et de hoc intelligitur principaliter. Ponitur enim hic tempus pro mutatione seu varietate, quam tempus comitatur. In reprobis autem in inferno erit tempus, quia variatio et mutatio erit in eis, quia transibunt ab aquis nivium ad calorem nimium, *Iob 24.* et sic accipitur illud Psalmistae: *Et erit tempus eorum in saecula*; ut tempus dicat variationem quae erit in eis, quantum ad poenas. Quod autem hic dicitur, tantum de electis intelligitur. *Et vocem quam audivi*. Hic ponitur consolatio ex salubris doctrinae praemunitione. Ipse enim Ioannes tenens typum praedicatorum, praecipitur interim praedicare, ut fideles magis sint cauti, cum venerit antichristus, quia minus feriunt iacula quae praevidentur. Et licet hoc intelligatur de persona ipsa Ioannis, tamen in hoc ipso intelligitur quod Dominus vult Ecclesiam suam per alios praedicatores similiter instrui et praemuniri: et est hoc ad consolationem fidelium, qui sunt ante tempus antichristi, et etiam eorum qui tunc erunt, quia facilius vincent et resistent, quia scient illud tempus esse praenunciatum per praedicatores, et per Scripturam sacram. Nota Glossae *Ostensa* etc. Sic autem proceditur. Primo agitur de Scripturae informatione, quia necessaria est ad praedicandum. Secundo de praedicationis testificatione, *Et dixit mihi: Oportet te iterum*. Tertio de praedicatoris discretione, *Infra 11. Et datus est mihi*. Circa primum, quia ad informationem praedicatoris necessaria est notitia, quantum ad intellectum, et devotio, quantum ad affectum; primo agitur de informatione quantum ad notitiam, ex parte intellectus; secundo quantum ad aviditatem, ex parte affectus, *Et dixit mihi: Accipe*. Circa primum primo ostenditur praeceptum datum Ioanni. Secundo subditur impletio praecepti, *Et abii*. Dicit igitur, *Et vox*, supple fuit illa quae sequitur cum subditur *Vade* etc. *Quam scilicet, audivi de caelo*, idest de sublimitate divinae bonitatis: *Iterum loquentem*: quia prius audiverat vocem angelicam; ideo dicit *Iterum*: dictum est enim ante *Audivi vocem*. Haec autem vox est vox angeli qui Ioannem instruebat, ut librum acciperet de manu cuiusdam angeli, quem prius viderat descendentem; et videbatur de caelo venire vox illa; unde dicitur *Audivi de caelo*. Vel vox ista est divina admonitio, quae loquitur de caelo, idest de celsitudine suae bonitatis, quia humanae necessitati condescendit. *Et dicentem vade:* aliqui libri habent, *Et vocem:* et secundum hoc potest sic ordinari, *Et vocem:* quasi dicat: Vox quam audivi, fuit illa quae sequitur, *Audivi inquam: Iterum loquentem* etc. ut prius. Per hoc signatur quod multiplex allocutio interna, sive angeli, sive Dei, fit praedicatori zelanti animas, et sancte viventi: *Psal. Vox Domini praeparantis cervos*. *Vade*, idest accede magis ad Christum, et promerere gratiam intelligentiae elongando a mundo: *Matth. 13. Abiit et vendidit omnia quae habuit* etc. *Et accipe librum apertum*, idest Scripturam per Christum impletam, fidelibus intimatam, idest pete et accipe intelligentiam Scripturae, quam Christus aperuit, et praenunciata implendo, et suis declarando. *De manu angeli*, idest de potestate Christi, idest a Christo, qui eam habet in potestate sua: Ipse enim Christus dat suis sapientiam et intelligentiam Scripturae: *Prov. 2. Ex ore eius prudentia et scientia*. *Stantis super mare, et super terram*, idest parati iuvare omnes peccatores, si ad ipsum accedant, sive sint in maiori gradu vitiorum, sive in minori: *Psal. Prope est Dominus omnibus invocantibus eum*. Sed obiicitur de hoc quod dicitur, *Vade*; Glossa, *Promerere Dei gratiam*. Nam beatus Ioannes habebat abundantiam gratiae. Item obiicitur de hoc quod dicitur, *Accipe librum:* Glossa, *Scripturam:* habebat enim intelligentiam Scripturae, cum suscepisset abunde cum aliis Spiritum sanctum illuminantem et accendentem. Respondeo. Ad primum dicendum, quod de gratia est loqui dupliciter: aut quantum ad gratiae primae donum, quod scilicet primo datur homini cum a peccatis iustificatur, et sic non accipitur quod hic dicitur: aut quantum ad gratiae augmentum, et sic intelligitur. Licet enim abundantem gratiam suscepisset in missione Spiritus sancti, tamen poterat augeri tam gratia gratificans, quam gratia illuminans, ad maiorem intellectum Scripturae. Item hoc dicitur ad signandum quod quilibet praedicator debet abundare gratia, et magis ac magis promereri eam. Ad aliud dicendum, quod licet haberet beatus Ioannes, sublimis aquila, sublimem intelligentiam Scripturarum; tamen augeri poterat: et quantum ad hoc potest intelligi. Item hoc dicitur, non tantum propter beatum Ioannem, sed etiam propter alios praedicatores: necessaria enim est eis intelligentia Scripturae: et ideo eam et eius augmentum quaerere debent a Deo. Unde Damascenus *4. lib. 10. cap. Et qui pet. acc. et qui quaer. inv. et puls. aper. Pulsemus igitur in optimum paradysum scripturarum, quos odorifera et dulcissima et speciosissima*. *Et abii:* sicut mihi visum fuerat: *Ad angelum*. Refert tenorem visionis. Per hoc

signatur, quod praedicator debet ad Christum accedere, magis ac magis per terrenorum contemptum, et maiorem amoris affectum, et meritorum profectum; petens ab eo oranda et bene operando: librum, idest intellectum Scripturae, sicut fecit beatus Ioannes: unde dicit, *Et abii* etc. *Iacob. 1. Si quis indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter. Et dixit mihi.* Hic agitur de aviditate affectus: et primo ostenditur praeceptum iniunctum Ioanni; secundo completio praecepti, *Et accepi*. Dicit igitur, *Et dixit mihi: accipe.* Nota tenorem visionis. Per hoc significatum est, quod Deus exigat a praedicatore, ut ab ipso accipiat donum intelligentiae: quod Deus paratus est dare, et ut cum aviditate imprimat cordi, et meditetur ac inquirat, et opere observet, quod aliis praedicat. Dicit igitur, *Et dixit mihi*, scilicet angelus, idest Christus. *Accipe*, scilicet librum, ut post sequitur, cum subditur, *Librum*, hoc est accipe intelligentiam Scripturae, ut quid alios docere debeas, hoc Dominus dicit praedicari; et si non verbo, tamen ipso facto, quando dat vel offert ei gratiam intelligentiae: *Luc. 21. Ego enim dabo vobis os et sapientiam* etc. Item cum exigit praecepto vel naturali, vel in Scriptura expresso, ut praedicator se praeparet ad accipiendum intellectum Scripturae, ut Scripturam ferventer sibi imprimat: unde de ignorantibus et tepidis dicitur *Isaiae 56. Speculatores eius coeci omnes, nescierunt universi. Et devora illum*, idest in memoria firmiter, profunde, et avide imprime, ut ibi mediteris salubriter, et actu impleas efficaciter. Nota quod tria sunt proposita, scilicet *Vade, Accipe*, et *Devora*. Vade per desiderii et vitae profectum. Accipe Scripturae intellectum. Devora per sitientem affectum. Devorare enim librum, est in mente avide amplexari, ad considerandum devote, et implendum in re: unde Ambrosius: *Devorare librum est Scripturarum intelligentium secretis visceribus recondere: Ezech. 2. Comede volumen istud.* Vel devora, idest cum effectu pertracta, masticando per inquisitionem, et sic transglutiendo ut nutriaris, quia illud quod devoratur comeditur. Comestio autem signat masticationem difficilium in Scriptura, et devoratio aviditatem addit: unde Gregorius exponens illud verbum Devora: *Pertracta et intellige, idest prius mande, et tunc degluti.* Et nota quod sicut dicit beatus Gregorius: *Scriptura cibus et potus est: in locis obscuris est cibus, quia mandendo et ruminando sumitur, ut hic tangitur, devora illum. In locis autem apertis, potus est, quia facile intelligitur, sicut potum sine masticatione sumimus: Proverb. 5. Bibe aquam de cisterna tua.* Sed quare hic potus dicit Devora quam Bibe? Respondeo. Dicendum secundum beatum Gregorium, quod loquitur hic de difficilibus, non de facilibus. Difficilia autem beatus Ioannes diligenter et affectuose pertractabat ad exponendum aliis, et sic debet quilibet praedicator. *Et faciet amaricari*, idest amare dolere: *Ventrem tuum*, idest sensualitatem sive carnem infirmam. Sensualitas enim mollis est et infirma, sicut est mollior pars corporis. Sensualitas ergo per librum devoratum amaricatur, quia cum consideratur verbum Dei ad implendum in se, generatur horror in sensualitate, seu carne, propter afflictionem, quae intelligitur esse in observantia verborum. Item quando verbum Dei impletur, tunc enim devoratur, et comeditur ad nutrimentum, sensualitas affligitur. Item cum investigatur verbum, ut aliis praedicetur, cum cogitatur tribulatio sustinenda, sensualitas amaricatur: *Ier. 4. Ventrem meum doleo, ventrem meum doleo.* Consideratio tamen verbi Dei, et eius impletio, dulcis est rationi; unde sequitur, *Sed in ore tuo*, idest in mente sive ratione; quae dicitur os, quia per eam dum masticat verbum Dei, venit nutrimentum ad animam: *Erit dulce tanquam mel*: quia verbum Dei, dum devote consideratur, et ferventer praedicatur, dulcedinem parit in mente; licet faciat amaritudinem in carne: *Ezech. 3. Comedi illud, et factum est in ore meo quasi mel dulce. Et accepi librum*, idest intelligentiam Scripturarum: *De manu angeli*, idest de potestate Christi sive bonitate, quia Christus sua virtute et bonitate facit intelligere Scripturam. Accepit autem quia petierat, ut supra dixit *Matth. 7. Omnis qui petit accipit.* Vel *De manu angeli*, idest de operatione Christi, quia ipsa Christi operatio, qua Scripturam quam praedicavit, opere complevit, iuvat ad intellectum Scripturae, dum quis ipsum imitando operatur, de quo dicitur *Act. 1. Coepit Iesus facere et docere. Et devoravi eum*, idest in memoria avide recondidi: quia illud quod comedendo devoratur, cum aviditate traiicitur. Tunc enim devorat homo librum, quando verbo Dei se satiat, et nutrit per impletionem verbi, sicut innuit Glossa. Vel devoravi eum, idest operando complevi avide ad spiritus nutrimentum: illud enim quod devoratur comedendo, avide incorporatur ad corporis nutrimentum. Vel Devoravi secundum Gregorium, idest avide inquirendo, quasi masticando pertractavi, ut sic glutirem ad reficiendum. *Et erat in ore meo* etc. idest dum ore cordis comederem considerando et pertractando avide, erat mihi dulce sive suave, quia dulcis est sermo Dei animae bene dispositae, dum devote consideratur: *Psal. Quam dulcia faucibus meis eloquia tua.* Vel dum opere implerem, quod est devorare, secundum unum modum, erat sermo Dei dum opere implebatur, dulcis in ore cordis, ubi sentitur sapor boni operis et divini sermonis: *Psal. Iudicia Domini vera, iustificata in semetipsa, et dulciora super mel et favum.* Tamen licet verbum Dei dum intra consideratur, et exterius impletur, dulce sit rationi propter fervidam caritatem ad Deum; tamen grave est sensualitati propter sensualitatem; unde sequitur, *Et cum devorassem eum*, idest mente avide recondidissem, vel inquirendo ruminassem, vel operando complessem ad nutrimentum animae. *Amaricatus*, idest amara afflictione cruciatus: *Venter meus*, idest sensualitas, quae debilis est et infirma, quia dum verbum Dei consideratur, vel implendum in mortificatione carnis, vel denunciandum aliis, unde quandaque timetur tribulatio, fit in carne horror amarus. Item quando verbum impletur opere, licet dulce sit menti quantum ad rationem; amaritudinem tamen gignit in carne, propter gravitatem poenitentiae, quae est in verborum impletione, quia spiritus quidem promptus est, caro autem infirma, *Matth. 26.* Morale. Notandum circa illud, *Accipe librum, et devora illum.* Hoc dicitur cuilibet Christiano Iste enim liber est ipse Christus, vel eius vita. *Iob 31. Librum scribat ipse qui iudicat.* Istum liber de manu angeli, idest de gratia et misericordia Christi accipi-

tur. Ipse enim est qui dat seipsum ad possidendum, ad diligendum, ad meditandum, ad imitandum. Facile autem potest legi in hoc libro, quia scriptus est liber iste literis grossis et legibilibus, scdicet humilitate, patientia, paupertate, utilitate, innocentia, benignitate, constantia, caritate, sapientia, livore vulnerum, et grossis guttis ac rivis sanguinis immaculati, et aliis literis multis: *Habacuc 2. Scribe librum, explana eum super tabulas, ut percurrat qui legerit.* Tabulae istae sunt lignum crucis. In hoc libro scriptum fuit stilo clavorum perforantium manus, pedes, ac latus, et stilo flagellorum pertrahentium sanguinem in corpore eius. Hic liber devoratur, quando magna amoris aviditate, meditando ad interiora traiicitur ut anima nutriatur. Debet autem devorari, quia dulcissimus est interno affectui ad meditandum, et revolvendum, et ad servandum per imitationem: *Galat. 6. Mihi autem absit gloriari*, nisi in *cruce Domini nostri Iesu Christi;* licet inde gravetur sensualitas: *Gal. 6. Stigmata Domini Iesu* etc. Item secundum quod de libro Scripturae intelligitur, licet praedicatori principaliter dicatur *Accipe librum et devora illum*, scilicet propter aliorum instructionem; tamen cuilibet fideli dicitur, ut librum Scripturae devoret propter propriam salutem, vel per se meditando, si novit; vel ab aliis audiendo. Tunc autem devorat, quando avide considerat: unde *sup. hunc loc.* dicit beatus Gregorius: *Librum devoramus, cum verba vitae cum aviditate sumimus.* Sunt autem qui librum accipiunt, dum apud se meditantur, vel ab alio audiunt, sed non devorant, quia avidi vel affectuosi non sunt, et implere negligunt; et ideo ieiuni multi legunt, et ab ipsa lectione ieiuni sunt. Multi audiunt, et post vocem vacui et ieiuni recedunt. Qui autem librum devorat, licet sensualitas abhorreat, et eam impletio verborum affligat; tamen liber devoratus, idest verbum avide in mente impressum, dulcedinem facit in ore affectionis interius, ut dictum est supra: unde Gregorius *sup. hunc loc. Veritatis pabulum dulciter intrinsecus ruminant.* Item etiam dulcedinem introducit in ore exterius, dum dulci affectu salubria proponit aliis: unde *sup. hunc loc.* Gregorius: *De eorum ore praedicatio tanto audientibus dulcis est, quanto eorum actio suis praedicationibus nota est. Nam sermo dulcedinem non habet, quem vita reproba intra conscientiam remordet. Et dixit mihi: Oportet te.* Hic agitur de restitutione praedicationis: et intelligitur hic de ipsa persona beati Ioannis. Dicit ergo, *Et dixit mihi*, scilicet angelus: *Oportet te:* quia Dei voluntas, quam te eius servum oportet implere, oportet etiam quia hominibus necessarium. *Prophetare*, idest praedicare. Prophetare enim quandoque accipitur pro praedicare, ut *1. Cor. 14. Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad aedificationem. Iterum;* prius enim ante relegationem praedicaverat: et ab exilio in quo haec vidit et scripsit liberandus erat. Non erat autem paucis praedicaturus; unde subditur, *Populis et gentibus:* praedicavit enim tam minoribus quam maioribus. Maiores, inquam, secundum gradum altissimum, qui vocantur hic Reges; minores sunt omnes qui eis subdunt. Isti autem sunt de Iudaeis, et nomine populorum: quia nomen populi eis appropriatur quandoque sicut Gentilibus nomen Gentis, aut de gentilibus. Et sic sunt Gentes et linguae. Sed per hoc quod dicitur, *Gentes*, ostenditur diversitas nationum et regionum; per hoc vero quod dicitur, *Et linguis*, subdividit quod dixerat Gentibus, ut in uno regno est una gens, et tamen diversa idiomata; et ita sub una gente sunt diversarum linguarum homines. Beatus igitur Ioannes, postquam rediit ab exilio in Asiam, praedicavit multum, quia et Iudaeis et Gentilibus, tam Regibus, quam subiectis, et hoc vel verbo, vel scripto. Cum enim rediit de Pathmos in Asiam, invenit Asiam corruptam per haereses in multis: unde instanter praedicavit, et Evangelium scripsit, in quo errores destruxit, et omnes in veritate instruxit. In ipso Ioanne intelliguntur alii praedicatores, quos Dominus ante tempus antichristi vult instanter praedicare; maioribus et minoribus, etiam postquam diu laboraverunt vel adversa sustinuerunt: unde dicitur per angelum, per quem Christus signatur: *Oportet te iterum prophetare* etc. quia Christus praecipit praedicatoribus annunciare verbum Dei; unde dicit per Apostolum *2. Timothe. 4. Praedica verbum, insta opportune, importune.*

CAPUT. XI.

Et datus est mihi calamus similis virgae, et dictum est mihi: Surge, et metire templum Dei, et altare, et adorantes in eo: atrium autem quod est intra templum, eiice foras, et ne metiaris illud, quoniam datum est Gentibus, et civitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus: et dabo duobus testibus meis, et prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis. Hi sunt duae olivae, et duo candelabra, in conspectu Domini terrae stantia. Et si quis voluerit eis nocere, ignis exiet de ore eorum, et devorabit inimicos eorum: et si quis voluerit eos laedere, sic oportet eum occidi. Hi habent potestatem claudendi caelum, ne pluat diebus prophetiae ipsorum: et potestatem habent super aquas, convertendi eas in sanguinem: et percutere terram omni plaga, quotiescumque voluerint. Et cum finierint testimonium suum, bestia quae ascendit de abysso, faciet adversum eos bellum, et vincet illos, et occidet eos. Et corpora eorum iacebunt in plateis civitatis magnae, quae vocatur spiritualiter Sodoma, et Aegyptus, ubi et Dominus eorum crucifixus est. Et videbunt de tribubus, et populis, et linguis, et gentibus corpora eorum per tres dies et dimidium: et corpora eorum non sinent poni in monumentis: et inhabitantes terram gaudebunt super illos, et iucundabuntur, et munera mittent invicem; quoniam hi duo prophetae cruciaverunt eos, qui habitabant super terram. Et post dies tres et dimidium, spiritus vitae a Deo intravit in eos: et steterunt super pedes suos, et timor magnus cecidit super eos qui viderunt eos. Et audierunt vocem magnam de caelo, dicentem eis: Ascendite huc. Et ascenderunt

in caelum in nube, et viderunt illos inimici eorum. Et in illa hora factus est terraemotus magnus, et decima pars civitatis cecidit, et occisa sunt in terraemotu nomina hominum septem millia, et reliqui in timorem sunt missi, et dederunt gloriam Deo caeli. Vae secundum abiit, et ecce vae tertium veniet cito. Et septimus angelus tuba cecinit, et factae sunt voces magnae in caelo dicentes: Factum est regnum huius mundi Domini nostri, et Christi eius, et regnabit in saecula saeculorum, Amen. Et vigintiquatuor seniores qui in conspectu Dei sedent in sedibus suis, ceciderunt in facies suas, et adoraverunt Deum, dicentes: Gratias agimus tibi Domine Deus noster omnipotens, qui es, et qui eras, et qui venturus es; quia accepisti virtutem tuam magnam, et regnasti. Et iratae sunt gentes, et advenit ira tua, et tempus mortuorum iudicari, et reddere mercedem servis tuis prophetis et sanctis, et timentibus nomen tuum, pusillis, et magnis, et exterminandi eos qui corruperunt terram. Et apertum est templum Dei in caelo, et visa est Arca testamenti eius in templo eius, et facta sunt fulgura, et voces, et terraemotus, et grando magna.

CAPUT XI.

Et datus est mihi calamus. Hic agitur de praedicatoris discretione, quia discrete praedicandum est, iuxta capacitatem audientium, et qualitatem vitae ipsorum. Et primo agitur de discretione quantum ad ipsius discretionis donum, quod scilicet datur a Deo. Secundo quantum ad doni usum, *Et dictum est mihi.* Dicit igitur, *Et datus est mihi.* Per hoc patet quod discretio praedicatoris, qua novit non solum quid sit praedicandum, sed etiam qualiter, et quibus, et quando, et quantum donum Dei est: *Iob 38. Quis dedit gallo intelligentiam?* Super quem locum dicit beatus Gregorius: *Veritatis doctori, discretionis virtus, ut noverit quibus, quid, quando, vel quomodo inferat, divinitus ministratur. Calamus,* idest discretio: sicut enim mediante calamo apte et disposito bene scribitur; sic mediante discretione convenienter et salubriter scribitur verbum Dei in cordibus auditorum, quia non omnia omnibus conveniunt; unde Gregorius: *Non una eademque cunctis exhortatio convenit: quia nec cunctos par morum qualitas adstringit.* Item sicut calamus, nisi interius incaustum habeat, non scribit; sic et discretio praedicatoris in intellectu, nisi repleatur gratia, ie affectu vacua remanet, nec affectum habet: *Psal. Lingua mea calamus scribae, velociter scribentis.* Item sicut calamo recte mensuratur res; sic recta discretione mensurat praedicator hominum capacitatem et vitae qualitatem; unde sequitur, *Metire: Ezech. 40. Calamus mensurae in manu eius. Similis virgae:* quia si vera est discretio, recta est, et facit recte docere, secundum conditionem rei ac personae et temporis; et tunc ad modum virgae recta est. Item virga est instrumentum regiminis, similiter per discretionem alii docendo bene reguntur: *Psal. Virga directionis, virga regni tui.* Item facit reges eos, qui bene et discrete alios docent; unde haec est virga sceptrum regale, ut Glossa tangit. Nota quod calamus discretionis non est rectus ut virga, quando tam parva est discretio regula, ut regulare praedicatores non possint. Item si utitur discretione, vel propter favorem saecularem, vel propter substantiam, vel gloriam temporalem, non est calamus rectus: *2. Cor. 4. Non enim nosmetipsos praedicamus, sed Dominum Iesum.* Valde autem necessaria est rectitudo huius calami, idest discretionis, ut non solum quantum ad intentionem sit rectitudo; sed etiam quantum ad exequutionem: quia quandoque unus recipit quod alius contemnit: saepe alicui obest, quod alteri prodest. Unde Gregorius: *Saepe aliis officiunt quae aliis prosunt. Pro qualitate igitur audientium formari debet sermo doctorum. Et dictum est mihi.* Hic agitur de discretione quantum ad usum. Debet enim praedicator, per normam discretionis, quibusdam sapienter doctrinam dare, aliis vero omnino subtrahere, qui scilicet contemnunt. Unde primo agitur de usu discretionis, quantum ad praedicationis convenientem distributionem. Secundo quantum ad eiusdem omnimodam subtractionem, *Atrium autem.* Circa primum prime ostenditur quoddam praeambulum. Secunde ostenditur usus discretionis in informatione fidelium, *Et metire.* Dicit igitur, *Et dictum est mihi.* Audiebat vocem sibi dicentem: *Surge,* idest erige te, vel praepara ad praedicandum. Hoc enim praeambulum exigitur ad actum discretum praedicandi. Per hoc namque quod Ioanni dictum est, *Surge,* significatur quod praedicator prius debet se erigere virtutibus, per vitae rectitudinem et proficiendi zelum, deposito mentis torpore, ut prius alios erigat per verbum: *Ezech. 3. Surge et egredere in campum: Et metire templum Dei, et altare, et adorantes in eo.* Tria iubet. Metiri scilicet templum, per quod intelligitur ecclesia. Item altare, quod est Christus. Rursus adorantes in templo, idest eos qui adorare debent in ecclesia. Metiri templum est per donum discretionis statum ecclesiae prudenter considerare, secundum capacitatis diversitatem, ut praedicentur maiora provectis, facilia vero simplicibus: *1. Cor. 3. Tamquam parvulis in Christo, lac vobis dedi potum, non escam:* et *1. Cor. 2. Sapientiam loquimur inter perfectos.* Item secundum vitae qualitatem; et sic iuxta capacitatem intelligentiae et qualitatem, doctrinam ministrare, quia aliter est praedicandum iustis, aliter eis qui non recte ambulare videntur; aliter religiosis, aliter clericis, aliter laicis; aliter superbis, aliter voluptuosis, aliter cupidis; aliter fidelibus, aliter infidelibus; unde Gregorius: *Sanctus quisque praedicator, prius in auditoribus suis qualitatem vitae considerat, et tunc demum ad erudiendum vocem praedicationis format.* Metiri altare est considerare quae sunt dicenda de Christo, et sic ea aliis proponere, quia non omnia quae sunt de Christo, sunt omnibus communiter praedicanda: quia vel non intelligerent, vel male intelligerent, vel non inde proficerent. Magna enim est discretio necessaria circa praedicanda; unde Gregorius: *Considerare debemus quid loquamur, ut sermo noster sale gratiae sit semper conditus.* Metiri adorantes in templo, scilicet eos qui adoraturi sunt vel adorare deberent, est fidelium, qui sunt in ecclesia, capacitatem et vitae qualitatem considerare, et sic eos instruere, qualiter Deum in unitatem ecclesiae ve-

nerentur. Dicit igitur, *Metire templum*, idest calamo discretionis mensura, et considera ecclesiam catholicam, in qua Deus sicut in suo templo colitur, attendens singulorum capacitatem et vitae qualitatem; et sic praedica, et per hoc ecclesiam magis ac magis aedifica, ut sit amplius templum Dei. Gregorius: *Pensare debet doctor quid loquatur, cui loquatur, quando loquatur, et qualiter loquatur: si enim unum defuerit, locutio apta non erit. Et altare*, idest Christum, super quo, in templo ecclesiae, offerre debemus munera nostra ipsi, inquantum est Deus, et Patri, et Spiritui sancto. De hoc altari, *Exod. 20.* Quasi dicat: Mensura et considera quae sunt ecclesiae praedicanda de Christo, et sic praedica, et praedicando fac, ut Christus sit ecclesiae in altare. Et metire adorantes in eo, scilicet in templo, idest considera modum fidelium et praedicando doce qualiter in ecclesia, quae est templum Dei, adorent, idest Deum humiliter et devote venerentur. Et potest hoc intelligi de adoratione speciali, ut cum quis se devote humiliat coram maiestate divina: *Psal. Venite adoremus, et procidamus ante Deum.* Vel de adoratione generali, secundum quod servire Deo humiliter et devote est ipsum adorare. Hoc autem habet fieri in templo, idest in ecclesiae unitate; unde Gregorius: *Sola est ecclesia in qua bonum opus fructuose peragitur. Atrium autem.* Hic agitur de discretionis usu, quantum ad praedicationis subtractionem, quia doctrina subtrahitur obstinatis. Primo praecipitur praedicationis subtractio. Secundo dicitur ratio subtractionis, *Quoniam datum est.* Circa primum, quia mali in malo obstinati merentur ab ecclesia separari, et a doctrina salutis elongari; ideo primo iniungitur Ioanni subtrahere perversis ecclesiasticam communionem; secundo subtrahere salutis praedicationem. Dicit igitur, *Atrium autem*, quasi dicat, benevolos cum discretione informa. Atrium autem, idest falsos Christianos qui ficti sunt in malo indurati, simulantes se esse de ecclesia, cum non sint. Hos comparat atrio, quia dicunt se adhaerere ecclesiae, sicut atrium adhaeret templo; tamen non pertinent ad ecclesiam secundum veritatem: unde dicuntur esse foris templum. Item quia sicut atrium sanctum est, tamen in eo sepeliuntur cadavera; ita isti fuerunt aliquando sacramentaliter sanctificati per baptismum, cum intus faetent, faetore vitiorum. *Quod est foris templum*, idest extra ecclesiam iuncto: licet non numero, quantum ad speciem exteriorem: *Eiice foras*, idest excommunicando ostende esse foras secundum Glossam. Haec eiectio quae fit per excommunicationem signata fuit per eiectionem Adae de paradiso *Genes. 3.* et in eiectione Agar ancillae Sarae *Genes. 21. Galat. 4. Eiice ancillam.* Vel *Eiice*, idest praedica esse foras, et non esse de fidelium numero, secundum veritatem: *Ierem. 15. Eiice illos a facie mea;* quasi dicat: Illos qui sunt falsi Christiani, simulantes se esse veros filios ecclesiae, cum non sint, quia vel fide carent; vel si fidem habent, in moribus pravis obstinati sunt, manifesta esse extra ecclesiam, vel excommunicando, vel praedicando. Sed quomodo dicitur atrium quod est foris templum, eiici foras? Quod enim extra est, quomodo eiici potest? Item quomodo dicitur *Eiice* excommunicando secundum Glossam, cum excommunicatio non ita cito sit ferenda, cum vel non est certa contumacia, vel quando aliud remedium potest haberi? Item fitne aliud per excommunicationem, nisi quod ostenduntur esse extra ecclesiam? videtur quod non, per Glossam, quae dicit excommunicando ostende esse foras. Item eiectio de ecclesia fit per mortale: eo enim ipso quo peccat quis mortaliter, eiicit se de unitate fidelium, quae est per gratiam et caritatem. Sed contra, quia excommunicare, est extra communionem ponere. Item *1. Cor. 5. Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare?* Ergo non potest eos qui foris sunt excommunicare. Respondeo. Ad primum dicendum, quod atrium quod est foris secundum veritatem praecipitur eiici quantum ad manifestationem, idest manifestari esse foras, quod fit excommunicando, ut dicit Glossa, vel praedicando: vel qui sunt extra ecclesiam quantum ad communionem caritatis, quia non sunt sub unitate gratiae et caritatis, cum fidelibus praecipiuntur eiici, per exclusionem a communione Christianae societatis, quae est insimul loquendo, bibendo, comedendo, et simul sacramenta ecclesiae participando, quae exclusio fit per excommunicationem. Ad aliud dicendum, quod hic loquitur de obstinatis qui cessare nolunt, nec ad statum gratiae redire, et quorum crimen notorium vel legitimis testibus probatum, vel confessione propria in iudicio directum, et non invenitur aliud efficax remedium. Licet enim brevi sermone dicatur Eiice, intelligendae sunt tamen, in praecepto divino, vel angelico, circumstantiae debitae, quas debet attendere qui excommunicat. Hic enim ostenditur quod spirituali gladio ecclesiae sunt feriendi, qui a magnis offensis contemnunt corrigi. Hoc tamen nihilominus ad personam beati Ioannis pertinere videtur, qui multos perversos, post regressum de exilio, in ecclesiis Asianis invenit. Ad aliud dicendum, quod triplex est communio fidelium in ecclesia, scilicet unitivae caritatis. Item sacramentalis participationis, scilicet qua communicant in sacramentorum participatione. Item christianae societatis, scilicet tam in sacramentorum participatione, quam in conversando per mutuam loquelam, cibum et potum, et sic in aliis. Et secundum hoc est triplex excommunicatio sive eiectio de ecclesia. Una est per quodlibet mortale, quod tollit primam communionem. Quantum ad hanc nihil facit excommunicatio primo et per se, nisi quod eam manifestat, et sic accipit Glossa. Alia est excommunicatio sive eiectio quae dicitur minor, et haec tollit secundam communionem, scilicet sacramentorum; sed de hac sola non est hic sermo. Hanc tamen eiectionem facit ecclesia ferendo excommunicationem minorem. Tertia est, quae dicitur excommunicatio maior, quae privat sacramentis, et suffragiis ecclesiae et societate fidelium in loquela, et in aliis huiusmodi nisi in casibus a iure exceptis: et hanc eiectionem facit ecclesia propter perversitatem malorum, ut corrigantur propter confusionem et damni considerationem, vel ut alii, ne attentent similia, terreantur: et hanc eiectionem ostendit Glossa, cum ponit ipsum vocabulum excommunicationis. Quantum ergo ad primam eiectionem non fit aliud per excommunicationem, quam ostensio illius eiectionis factae per mortale: quae obiectio prius facta declaratur magis per excommunicationem maiorem: non enim videtur aliquatenus ferenda, nisi pro mortali; tamen simpliciter plus fit per excommunicationem, quam ostensio, sci-

licet exclusio a christiana societate, ut dictum est. Ad Glossam patet: quia cum dicit Glossa *Ostende esse foras*, loquitur quantum ad primam eiectionem; tamen per hoc quod dicit excommunicando, ostendit quod plus est ibi quam ostensio. Ad aliud patet: quia obiicitur de prima eiectione, et illam non facit ecclesia, sed declarat. Secundam autem et tertiam declarat et facit. Ad aliud dicendum, quod hic loquitur de his qui aliquo modo sunt intus, scilicet quia susceperunt ecclesiae sacramenta, saltem baptismum, et ideo ecclesia eos excommunicat, cum magna causa hoc exigit: unde haeretici excommunicantur. Apostolus autem loquitur de eis qui omnino sunt foris, nec unquam intus fuerunt, quia pagani sunt; et tales non indicat feriendo gladio spirituali. *Et ne metiaris illud*, idest nullam circa eos discretionem adhibeas ad praedicandum, sed omnino praedicationem subtrahe, quia non sunt dandae margaritae ante porcos, *Matth. 7.* Aliter per calamum potest intelligi Scriptura secundum Glossam, quia calamo metitur quis longitudinem, latitudinem, et altitudinem construendae domus; sic qui habet Scripturae intelligentiam, metitur cum ea singulorum capacitatem, ut maioribus minora proponat: *Exod. 27. Si quis aperuerit cisternam et foderit, et non operuerit eam, cecideritque bos aut asinus in eam, reddet dominus cisternae pretium iumentorum.* Cisterna est Scriptura; bos et asinus fidelis et infidelis: cadere in cisternam, est cadere in errorem: et qui stulte, quod non debuit, praedicavit, tenetur ad restitutionem animarum in multis casibus. Item quia Scriptura sacra, quasi calamo scribitur in anima fides, caritas, et alia bona. Item sicut calamus non scribit, nisi habeat incaustum in se, sic nec Scriptura scribit virtutes in anima, nisi adiungatur ei gratia. Item de bona praedicatione Scripturae non est laudandus praedicator, sed Spiritus sanctus: unde beatus Bernardus: *De bona literae ternatura laudatur manus, non calamus: sic de bona sententia non laudatur praedicator, sed spiritus*: et dicit *Datus est*, quia Scriptura sacra donum Dei est: *Eccle. 1. Omnis sapientia a Domino Deo est.* Similis virgae, propter rectitudinem: *Prov. 8. Recti sunt sermones mei* etc. Item propter dignitatem, quia reges constituit, quia virga sceptralis signum est dignitatis regalis: *Prov. 8. Per me reges regnant.* Propter flexibilitatem, in omnem expositionem convenientem: *Daniel. 12. Et multiplex erit scientia. Et dictum est* etc. *Metire*, scilicet calamo Scripturae, quia Scriptura docet considerare capacitatem hominum, et sic praedicare: *Ioan. 16. Multa habeo vobis dicere, quae non potestis portare modo. Templum* etc. ut prius. *Quoniam datum est.* Hic ponitur ratio quare non est eis praedicandum, quia conformes sunt in vita Gentilibus: unde verbum non reciperent ad salutem, sed contemnerent. Dicit igitur. *Quoniam;* quasi dicat: Ideo non praedices falsis Christianis obstinatis: *quoniam datum est*, scilicet atrium: *Gentibus*, idest Deo eos deserente, facti sunt similes Gentilibus in vitiorum profunditate sepultis; et ideo conculcarent margaritas: *Psal. Commixti sunt inter Gentes, et didicerunt opera eorum. Et civitatem.* Hic ponitur consolatio ex futura fidei testificatione, quae fiet per Enoch et Heliam, qui tempore antichristi fortiter testificabuntur veritatem catholicam praedicando; et hoc est in consolationem fidelibus etiam qui sunt ante tempus antichristi: et erit in consolationem eis, qui tunc erunt. Primo autem tangitur futura tribulatio ecclesiae. Secundo ostenditur consolatio in tribulatione, *Et dabo.* Dicit igitur, *Et civitatem sanctam*, scilicet ecclesiam fidelium, quae est civium unitas per fidei et caritatis uniformitatem: *Psal. Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei*: quae sancta est coniunctione ad sponsum, qui est sanctus sanctorum, sanctificata sanguine sponsi: *Ephes. 5. Christus dilexit ecclesiam, et semetipsum tradidit pro ea ut illam sanctificaret* etc. *Calcabunt*, scilicet Gentiles, idest persequentur, et suppeditabunt temporaliter et corporaliter. Et dicit *Calcabunt*, non comminuent; sed sicut silex cum calcatur pedibus elimatur: *Ezech. 3. Ut adamantem et silicem dedi te.* Proficiunt enim iusti ex persecutionibus: *1. Cor. 12. Cum autem infirmor, tunc fortior sum et potens. Mensibus quadraginta duobus*, idest tribus annis et dimidio, secundum computationem anni solaris: nam tribus annis et dimidio regnabit antichristus, et per se et per suos ecclesiam persequetur; sicut Christus tanto tempore praedicavit, ut dicit Glossa: *Daniel. 7. Tradentur in manu eius usque ad tempus et tempora et dimidium temporis.* Praeterea sicut populus Israel quadraginta duobus mansionibus pervenit ad terram promissionum, *Num 33.* et in illis mansionibus multa mala prius sustinuit ab hostibus; ita ecclesia per persecutiones quas in istis quadraginta duobus mensibus sustinebit, perveniet ad terram viventium: omnia enim in figura contingebant illis, *1. Cor. 10.* Et nota, quod postquam dictum est Ioanni qualiter debet praedicare post reditum de exilio, redit ad describendum statum Ecclesiae sub tempore antichristi, de quo principaliter in hac parte intendit. De quo et *supra 9.* caeperat loqui; et ostendit quantum illa persecutio durabit; deinde subdit consolationem fidelium, cum subdit, *Et dabo.* Agens autem de Helia et Enoch, qui erunt in magnam consolationem fidelibus, procedit sic. Primo agit de eorum praedicatione. Secundo de potestate, *Hi habent potestatem.* Tertio de passione, *Et cum finierint.* Quarto de retributione, *Et post tres dies et dimidium.* Circa primum primo agit de ipsa eorum praedicatione. Secundo de adiunctis praedicationi, quae scilicet eorum praedicationem commendabilem reddent, *Amicti* etc. quia in praedicatione ad actum praedicationis reddendum commendabilem, multa concurrere debent. Circa praedicationem vero tria tanguntur. Primum est gratia ad praedicandum, *Dabo.* Secundum ipse actus praedicandi, *Et prophetabunt.* Tertio duratio praedicationis, *Diebus* etc. Dicit igitur, *Et dabo*; quasi dicat, ita calcabuntur fideles, et in illa tribulatione: *Dabo duobus testibus meis*, scilicet Heliae et Enoch, ut dicit Glossa, qui nunc sunt in paradiso terrestri: et tunc, scilicet tempore antichristi, venient in publicum ad testificandam veritatem catholicam, et cum suum testimonium finierint, interficiet eos antichristus, ut infra eodem dicitur. Per hoc quod dicit *Duobus*, ostendit sufficientiam testium: *Matth. 18. In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum.* Vel duobus, quia de duobus testimonium perhibebunt in Christo, scilicet quod est Deus et homo. Vel de duobus, scilicet de magnificatione Christi, et reprobatione

antichristus. Testes autem Christi erunt hi duo, et in vita recte vivendo, et recte docendo, et in morte pro Christo patiendo: unde et secundum Haymonem duplex martyrium erit in eis: alterum in mente, multa enim erit angustia eorum pro his quae videbunt, et multa adversa sustinebunt; alterum in carne. De Enoch dicitur *Genes. 5. Ambulavit Enoch cum Deo, et non apparuit, quia tulit eum Deus.* De Helia *4. Reg. 2. Ascendit Helias per turbinem in caelum.* Quid autem est daturus Dominus, non dicitur, sed intelligitur gratia ad praedicandum et idoneitas ad testificandum. Non autem dicitur, quid eis dabit, quia non est facile narrabile: magna enim dabitur eis gratia ad testificandum convenienter de Christo: unde in hoc quod donum non exprimitur, intelligitur magnitudo doni. Similiter dicitur in *Psal. Ponam in salutari:* non dicitur quid ponet. *Et prophetabunt*, idest praedicabunt, sicut accipitur *1. Cor. 14. Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad aedificationem.* Per eorum autem praedicationem convertentur Iudaei qui tunc erunt, et intelligent se fuisse deceptos, expectando suum messiam. Roborabuntur etiam per eos multi fideles in fide ecclesiae: unde beatus Gregorius: *Temporibus antichristi, gentibus ad plenum susceptis, Helia et Enoch praedicantibus, quoquot ex plebe iudaica fuerint inventi convertentur, et fideles quique roborati, in soliditate sanctae ecclesiae persistent.* Hoc etiam dicitur, sicut dicit Gregorius, de Helia per Malachiam: *Malach. 4. Ecce ego mittam vobis Heliam prophetam* etc. *Diebus mille ducentis sexaginta*, idest tribus annis et dimidio, sicut Christus praedicavit tanto tempore, ut dicit Glossa. Notandum tamen quod iste numerus dierum non complet per integrum tres annos et dimidium, ut dicit alia Glossa, imo deficiunt viginti unum dies: sicut et Christus non complevit dimidium annum praedicationis post tres annos quibus praedicaverat: quia Christus postquam fuit baptizatus supervixit tribus annis et dimidio, non tamen integro, quia pro dimidio anno computatur tantum temporis quantum de Epiphania Domini usque ad Pascha. Tamen Scriptura non facit vim saepe de minutiis: unde posito maiori numero, non fit vis de minori: unde ponuntur tres anni et dimidius, licet ille dimidius non sit integre completus. Per istos duos, qui tunc praedicabunt, intelliguntur etiam alii qui praedicabunt similiter illo tempore, ut vult Glossa. Enoch enim interpretatur dedicatio: unde signat sanctos praedicatores illius temporis, qui erunt Deo sanctitate amoris dedicati, et alios dedicabunt. Helias interpretatur robustus dominator, et signat eosdem praedicatores, qui sibi ipsis, et omni vitio dominabuntur: *Proverb. 12. Manus fortium dominabuntur.* Sed potest quaeri de Helia et Enoch, ad quid translati sunt in paradisum, cum alii homines non tam longo tempore vivant? Item quomodo ibi vivunt? Item si morituri sunt, ad quid tam diu protenditur vita eorum, cum diu vivere quaedam afflictio sit? Item quare isti specialius mittentur ad praedicandum tempore antichristi, quia de his specialius fit mentio, licet et alii sunt qui praedicent? ut innuit Glossa. Respondeo. Ad primum videtur dicendum secundum beatum Gregorium, quod ideo ibi positi sunt ex divina voluntate, ut ibi serventur ad testificandum tempore antichristi nomen Christi, et fidei catholicae veritatem. Tunc enim procedent in medium; et ita fortiter et fideliter praedicabunt quod mortem propter hoc ab antichristo sustinebunt: unde Gregorius in *Gregoriano*, et habetur in *Morali: Tam crudelia ac dura antichristus facturus est, ut priores patres qui in eius expugnatione servati sunt, carnalis mortis dolore transigat.* Loquitur autem de Helia et Enoch: unde ibi dicit: *Helias et Enoch in exprobrationem antichristi reducentur ad medium.* Hoc etiam dicit Magister in *Historiis super Genesim.* Ad aliud dicendum, quod creduntur in paradiso vesci ligno vitae; vivunt autem in magna quiete carnis et spiritus, et dant operam delectationi, quae est ad Deum: unde de Helia dicit Beatus Gregorius in *Gregoriano: In caelum aereum, quod terrae est proximum, Helias sublevatus legitur, ut in quandam terrae secretam regionem repente duceretur, ubi in magna iam carnis et spiritus quiete viveret, quousque in fine mundi redeat, et mortis debitum solvat.* Vult etiam Augustinus *9. lib. sup. Gen.* quod quasi in quodam medio statu sunt inter statum viae, quem habent alii mortales, et inter statum gloriae. Ad aliud patet iam quod secundum Gregorium adhuc videntur ibi divina voluntate tam longo tempore vivere, ut tempore antichristi testificentur efficaciter nomen Christi. Nec eorum vita longa est eis afflictio, sicut est in aliis hominibus multis: quia secundum animam sunt in iucunditate quietis internae, sicut vult Gregorius: et etiam secundum corpus habent quietem, in fine tamen multa amarissima sustinebunt cum praedicabunt. Ad aliud videtur dicendum, quod ideo specialius isti mittentur, quam alii: licet alii sint zelantes pro veritate catholica tempore antichristi, quia scilicet unus est de tempore ante Legem, scilicet Enoch, alius de tempore sub Lege, et per hoc erit eorum testimonium solidum, quod homines antiquorum temporum secundum diversos temporum status, de quibus in Scriptura legitur, quod translati fuerunt, et quorum vita per Scripturam commendatur, de Christo cum magna soliditate animi testificabuntur: et ita homines cuiuslibet temporis dabunt testimonium Christo, et contradicent antichristo, Enoch qui pertinet ad tempus ante Legem, Helias, qui est de tempore Legis, et christiani praedicatores, qui erunt de tempore gratiae. *Amicti.* Hic agitur de adiunctis praedicationi eorum, per quae eorum praedicatio commendabilis reddetur. Extolluntur autem hic quantum ad multa, quibus eorum praedicatio fulcietur. Primum est humilitas austerae poenitentiae. Secundum est inunctio perfectae gratiae, *Hi sunt duo olivae.* Tertium diffusio caritatis publicae, *Et duo candelabra.* Quartum fervor affectionis devotae, *In conspectu.* Quintum virtus invictae constantiae, *Et si quis voluerit nocere.* Sextum pondus divinae benevolentiae, *Et si quis velit eos laedere.* Haec praedicta florebunt in eis; agent enim in corpore ingentem poenitentiam, habebunt in anima perfectam gratiam, dabunt aliis claritatem apertam, verbo scilicet et exemplo: habebunt ad Deum affectionem intimam, tenebunt ad persecutores immobilem constantiam, et in his omnibus obtinebunt acceptabilitatem divinam, quod patebit in poena persecutorum. Dicit igitur, *Amicti;* quasi dicat, praedicabunt ipsi, dico amicti, idest cooperti sive induti; *Saccis*, idest vilibus pannis. In praeconibus enim secundi adventus erit vilitas habi-

tus exterioris indicium humilitatis et sanctitatis, sicut in praecone primi adventus. De quo *Marc. 1. Erat Ioannes vestitus pilis cameli, et zona pellicea circa lumbos eius.* Praedicabunt enim Helias et Enoch poenitentiam, et exemplo eam ostendent, sicut dicit Glossa. Item in hoc notatur, quod ultimis temporibus ecclesia revertetur ad humilitatem primi status. Item per saccum intelligitur humilitas et austeritas poenitentiae, quae erit in Helia et Enoch; et quae ulterius debent esse in viro poenitente. Gregorius: *Si abiectio vilis indumenti virtus non esset, Evangelista tam vigilanter non diceret de Ioanne Baptista: Erat indutus pilis cameli. Hi sunt duae olivae*, idest duae arbores spirituales unctionem gratiae perfecte in se habentes, et aliis mysterialiter dantes. Oliva est arbor in qua invenitur oleum. Per oleum quod supernatat aliis liquoribus, signatur gratia et virtutes et dona, quia haec omnibus bonis temporalibus et corporalibus supereminent, et animam inungunt, et pinguem faciunt: *Psal. Sicut adipe et pinguedine* etc. Magna enim gratia erit in eis: *Zach. 4. Quid sunt duae olivae istae?* etc. Per hoc etiam ostenditur quod praedicator debet habere excellenter dona gratiae. Nota quod ad hoc quod aliquis sit idoneus testis, requiritur quod habeat veritatis notitiam. Item quod habeat fidelitatem, et audaciam: quia si veritatem, quam sciret, dimidiaret vel celaret, et non fideliter et audacter diceret testimonium, bonus testis non esset. Item quod non posset replicari contra eius vitam. Haec tria ostenduntur de his testibus, scilicet Helia et Enoch. Primum per hoc quod dicitur, *Dabo*, scilicet gratiam praedicandi, et ea quae ad actum praedicandi concurrunt. Item etiam quae est notitia mentis divinae. Secundum per hoc quod dicitur, *Testibus meis:* quia testis non est, qui in dicendo testimonium fidelis non est. Tertium per hoc quod dicitur, *Amicti;* et caetera quae sequuntur. *Et duo candelabra*, idest dantes aliis lumen, quasi apertum et publicum, scilicet verbo et exemplo manifesto, sicut candelabrum manifeste lumen suum ostendit. Gregorius: *Helias et Enoch, uterque per Zachariam duae olivae, et per Ioannem duo candelabra nominantur.* Per hoc autem notatur lumen apertum doctrinae et vitae, quod debet esse in praedicatoribus: *Matth. 5. Vos estis lux mundi.* Item: *Luceat lux vestra coram hominibus. In conspectu Dei.* Hic ostenditur fervor affectionis devotae; unde dicit, *Stantes*, per rectitudinem et promptitudinem affectionis, et elevationem mentis. *In conspectu Domini terrae*, idest in conspectu Dei qui est dominator totius orbis terrarum; quasi dicat: Prompti erunt implere beneplacitum universalis dominatoris, nec in sua actione intendent, nisi ut placeant divino conspectui. Vel secundum Haymonem: Sancti intimae contemplationi conditoris inhaerent: propter haec omnia dicitur quod stabunt in conspectu Dei. Item per hoc quod dicitur *Domini terrae*, confutatur error haereticorum, qui dicunt quod corporalia non sint a Deo, sed a principe tenebrarum: si hoc esset, non esset Deus Dominus terrae. Item per hoc confutatur superbia antichristi, qui se dicet dominum terrae, cum solus Deus sit verus universorum Dominus: *Zach. 4. Isti sunt duo filii olei, qui assistunt dominatori universae terrae.* Hic informatur praedicator, ut habeat rectam intentionem: *1. Cor. 2. Non sumus*, sicut plurimi, *adulterantes verbum Dei*, ut sit promptus ad divinae voluntatis impletionem: *Ephes. 6. Facientes voluntatem Dei ex animo*, ut sit etiam erectus in sursum per contemplationem; *Philipp. 3. Nostra autem conversatio in coelis est. Et si quis.* Hic ostenditur eorum invicta constantia in confessione veritatis; quasi dicat: Si qui velint eos pervertere per virtutem verbi divini, confutabunt ipsos, nec aliquatenus desistent a proposito; unde dicit, *Et si quis*, de numero malorum: *Voluerit nocere eis*, scilicet spiritualiter, scilicet a proposito revocare: *Ignis*, idest spiritualis virtus divini verbi, quae comparatur igni, quia bonos accendit, et impios quasi consumit, dum eos retundit et refellit: *Exiet de ore eorum*, ad confutandum perversos: *Et devorabit inimicos eorum*, idest quasi devoratos reddet, dum eos refellet, et impotentes ostendet ad resistendum: *Lucae 22. Dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere omnes adversarii vestri: Ier. 5. Dabo verba mea in ore tuo in ignem, et populum istum in ligna, et vorabit eos.* Vel *ignis*, idest spiritualis sententia de aeterno ardore. *Exiet* de ore eorum, comminando vel praedicendo eis poenam aeternam constanter, sicut legitur de multis martyribus. *Et devorabit eos*, idest damnabit, idest damnandos esse ostendet; quasi dicat; Persuasionibus pravitatis constanter comminabuntur. Vel praedicent poenam aeternam, nec aliquatenus acquiescent. In hoc datur praedicatoribus exemplum constantiae, ut propter metum non cedant: unde de Helia dicitur *Eccle. 48. Verbum illius quasi facula ardebat;* et sequitur: *In diebus suis non pertimuit principem, nec superavit eum verbum aliquod.* Sic etiam erit tempore antichristi. *Et si quis voluerit eos laedere*, scilicet morte corporali, ut antichristus, quando inveniet eos inflexibiles: *Sic*, idest sine sententia, scilicet sententia mortis; licet illa quam inferunt, sit corporalis, illa quam sustinebunt, sit spiritualis et aeterna. *Oportet eum occidi*, scilicet morte aeterna: *Matth. 26. Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt.* Dominus enim interfectores electorum obstinatos damnabit: et hoc complebitur spiritualiter in antichristo: *2. Thessa. 4. Quem Dominus Iesus interficiet* etc. In hoc autem manifestatur benevolentia divini amoris ad electos, quia non sustinet eorum occisionem transire inultam. Hoc autem quod hic dicitur, differt ab eo quod dicitur ante immediate, quia ibi agitur de nocumento spirituali, hic vero de laesione corporali. *Hi habent:* Hic agitur de eorum potestate, quae ostenditur quantum ad tria. Primo quantum ad caeli clausionem. Secundo quantum ad aquarum mutationem, *Et potestatem.* Tertio quantum ad plagarum immissionem. ibi, *Et percutere terram.* Dicit igitur, *Hi*, scilicet Helias et Enoch: *Habent*, loquitur pro tempore antichristi, idest habebunt: *Potestatem claudendi caelum*, idest aerem, ad litteram: *Ne pluat*, si ipsi noluerint: *Diebus prophetiae ipsorum*, idest tempore eis dato ad praedicandum, scilicet tribus annis et fere dimidio. Hoc videtur intelligendum ad litteram, quia et hoc legitur fecisse Heliam: unde legitur *3. Reg. 17.* quod ad preces Heliae clausum fuerit caelum, ne daret rorem vel pluviam tribus annis et sex mensibus: *Iacob. 5. Helias erat homo similis nobis* etc. Vel potest intelligi de clausione spirituali, qua Scripturam abscondent pro tempore: unde dicitur: *Hi habent potestatem claudendi caelum*, idest abscon-

dendi Scripturam; quae dicitur caelum a celando, quia divina arcana celat. *Ne pluat*, idest ne fiat pluvia doctrinae: *Diebus prophetiae*, idest praedicationis ipsorum; quasi dicat: In potestate eorum et voluntate erit praedicare, quando erit opportunum et congruum; et non praedicare quando non erit congruum. Haec autem gratia non ita datur aliis praedicatoribus, ut possint et sciant praedicare quando est congruum, et tacere quando non congruit praedicare. Ipsi autem, ut dicit Glossa, non nisi congruo tempore praedicabunt: *Eccle. 8. Omni negotio tempus est et opportunitas. Et potestatem habent super aquas convertendi eas in sanguinem.* Hoc etiam videtur intelligendum ad literam, sicut factum est per Moysen *Exodi* 7. Vel spiritualiter. Habebunt potestatem super aquas doctrinae, quae irrigat fideles, et foecundat ad modum aquarum. Potestatem, inquam, convertendi eas in sanguinem, idest habebunt potestatem praedicandi virtuose, constanter, et efficaciter, ita ut aqua doctrinae convertatur malis in sanguinem, idest in peccatum: quia ex hoc quod ipsi audacter et confidenter praedicabunt, mali fient peiores, et in eos erunt crudeliores; et sic ponitur consequens pro antecedente. De his aquis *Proverb. 18. Aqua profunda ex ore viri* etc. *Et percutere terram*, idest habitatores terrae: *Omni plaga, quotiescumque voluerint.* Forsitan ad literam intelligitur, sicut legitur de Moyse *Exodi* 7. 8. 9. 10. 11. Spiritualiter autem potest hoc intelligi de potestate convincendi et confutandi impios, licet non propter hoc resipiscant. Dicit igitur, *Et potestatem habebunt percutere terram*, idest impios terrenos: *Omni plaga*, idest omni genere confutationis sive convictionis, quod erit gravis plaga. *Quotiescumque voluerint*, scilicet quoties eis videbitur opportunum: magna enim virtus doctrinae et praedicationis erit in eis. Vel omni plaga, scilicet per comminationem gravem omnium poenarum inferni: unde propter virtutem praedicationis, quae dabitur eis, dicitur supra eodem, *Et dabo duobus testibus meis. Et cum finierint.* Hic agitur de morte sive passione ipsorum: nam interficientur ab antichristo. Primo autem describitur eorum mors quantum ad temporis congruitatem, quia postquam finierint testimonium suum de Christo non ante, quia Deus suaviter disponit omnia. Secundo quantum ad mortis sive passionis actorem, *Bestia* etc. Tertio quantum ad ordinem sive modum, *Faciet adversus.* Quarto quantum ad humanum spectaculum sive opprobrium, *Et corpora eorum.* Quinto quantum ad malitiam gaudentium, *Et inhabitantes.* Dicit igitur, *Et cum finierint testimonium suum*, scilicet praedicationis: cuius finitio in eis erit post tres annos et dimidium, ut dicit Glossa. *Bestia*, scilicet antichristus, bestialiter vivens, et crudeliter contra fideles saeviens: *Daniel. 7. Aspiciebam, et ecce bestia quarta terribilis atque mirabilis et fortis nimis* etc. *Quae ascendit*, idest ascendet per superbiam ad regnum sive potestatem obtinendam: *De abysso*, idest de Iudaeis, in infidelitate profundis et tenebrosis, scilicet de tribu Dan: *Genes. 49. Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita.* Per hoc quod dicitur coluber, notatur dolus antichristi. Per hoc quod dicitur cerastes, notatur potentia. Vel *De abysso*, idest per abyssum, idest per homines tenebrosos et profundos erroribus et peccatis, secundum Glossam, quia tales ipsum iuvabunt: unde Gregorius: *Quicquid tunc antichristus superbe extolletur, etiam cum virtute potentiae saecularis exequetur. Faciet adversus.* Hic ostenditur ordo et modus passionis eorum. Primo enim erit studium subversionis. Secundo erit ipse actus interfectionis, *Et vincet.* Dicit igitur, *Faciet adversus illos bellum*, scilicet disputationibus, miraculorum operationibus, persuasionibus, et promissionibus, et corporalibus tormentis. Haymo: *Adhibebit diversa genera tormentorum; et quos non poterit vincere, conabitur doctrina superare: dabit dona, promet verba suavia, adhibebit falsa miracula. Et vincet illos*, corporali violentia, non spirituali victoria, quia non succumbent nec per erroris consensum, nec per defectum rationum: non enim deerit eis qui dicit: *Ego dabo vobis os, et sapientiam*, etc. *Lucae 22.* unde sequitur, *Et occidet eos*, ad literam morte corporali, quam tamen libenter suscipient, iuxta illud *Matth. 10. Nolite timere eos qui corpus occidunt.* Gregorius *in Moral. Helias et Enoch ad medium revocabuntur, et crudelitatis eius saevitiam in sua adhuc mortali carne patientur. Et corpora.* Hic agitur de eorum morte, quantum ad subsequens spectaculum, sive humanum opprobrium. Primo ergo ostenditur spectaculi locus. Secundo tempus, scilicet per tres dies et dimidium, *Et videbunt.* Tertio modus, quia scilicet erunt corpora inhumata, et per hoc erunt hominibus in spectaculum sive opprobrium, *Et corpora.* Dicit igitur, *Et corpora eorum*, scilicet iam mortua: *Iacebunt*, inhumata: *In plateis civitatis*: nomen platearum plurali accipitur pro singulari, propter magnitudinem plateae. Aut dicitur in plateis, quia in diversis locis interficientur. Aut ab una platea deportabuntur, ut plures videntes eos timeant imitari. *Civitatis magnae*, idest Hierusalem, quae dicitur *magna* propter abundantiam malitiae: *Iere. 6. Haec est civitas visitationis, omnis calumnia* etc. Ad ostendendum civitatis nequitiam subdit: *Quae vocatur spiritualiter Sodoma*, quia muta, scilicet a laude Dei. Vel propter abominationes quae fient in Hierusalem, per quas Sodomae in culpa assimilatur: *Isaiae 1. Audite verbum Domini principes Sodomorum* etc. *Et Ægyptus*, quia tenebrosa in infidelitate: *Psal. Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant.* Sodoma enim interpretatur muta, Aegyptus tenebrae. *Ubi*, idest in qua civitate, scilicet Hierusalem, *Dominus eorum*, scilicet Heliae et Enoch, scilicet Christus, *Crucifixus est*, corporali crucifixione: et ita erunt ei conformes, et morte, et mortis loco. *Et videbunt.* Hic agitur de eorum morte quantum ad spectaculi tempus: *Et videbunt de populis*, quasi dicat, non omnes, sed quidam de populis etc. Videbunt, inquam, quidam oculis, quidam fama. Haec autem quatuor quae ponit, possunt distingui secundum quadruplicem diversitatem quae est in hominibus. Est enim in hominibus diversitas loci, et sic sunt diversi populi; unde dicit, *De populis*, idest quidam de diversis multitudinibus hominum, secundum loca diversa distinctis. Diversi enim populi sunt diversae multitudines, secundum diversa loca, sive regionum, sive civitatum, vel particularium habitationum distinctae. Item est diversitas generis; unde dicit, *Et tribubus*, idest diversis multitudinibus hominum, secundum diversas cognationes. Item est diversitas idomatis; unde sequitur, *Et linguis*, idest ex hominibus diversarum linguarum. Item est diversitas ritus sive actionis in

cultu numinis, sive viri, sive effoeminati; unde subdit, *Et gentibus*, scilicet diversis, secundum diversitatem rituum. Gentes enim proprio gentiles; et diversae gentes sunt diversi gentiles, diversos ritus et cultus habentes. Diversi enim gentiles diversas sectas habent. *Per tres dies et dimidium:* ad literam intelligitur, et exponitur hoc de Helia et Enoch. *Et corpora eorum non sinentur*, idest non permittentur: *Poni in monumentis*, idest in sepulcris, ut scilicet hominibus sint spectaculum et opprobrium, et ne eorum memoria habeatur: quia monumenta sunt ad memoriam eorum qui in eis humati sunt: et ut alii terreantur, ne eos imitentur; et est probabile, quod foetorem non dabunt, quia comedunt de fructibus paradisi, qui sunt virtutis conservativae. Sed quare Dominus talia permittit de suis electis? Respondeo. Est enim ex parte impiorum, quia eorum perversitas exigit et meretur, ut permittantur implere suam malitiam: ut per consequens immergantur in maiorem damnationis miseriam: *Infra ult. Qui in sordibus est, sordescat adhuc.* Item ex parte bonorum, quia Deus ampliori cumulo gloriae tam in corpore quam in anima suos praemiabit: quia dum pro honore Dei patiuntur, vel viliter tractantur, Dominum honorificant: *1. Reg. 2. Qui me honorificaverit, glorificabo eum.* Licet enim tunc anima in corpore non sit, et tamen anima existens in corpore similiter Deo adhaeret, quod propter hoc ipsum corpus ita viliter tractatum fuit. *Et inhabitantes.* Hic agitur de malitia gaudentium. Primo autem ostenditur gaudium in animo. Secundo in signo, *Et iucundabuntur.* Tertio in facto, *Et munera.* Quarto subditur huius gaudii ratio, *Quoniam hi.* Dicit igitur, *Et inhabitantes terram*, et corpore et animo: *Gaudebunt*, interius in mente: *Super illos*, idest super morte et opprobrio eorum. In hoc ostenditur malitia eorum: *Proverb. 24. Cum ceciderit inimicus tuus ne gaudeas.* *Et iucundabuntur*, exterius in signo: *Et munera mittent invicem*, idest unus alii, propter gaudium. Tangit consuetudinem congaudentium; sed *extrema gaudii luctus occupat*, *Prover. 14.* *Quoniam hi duo prophetae*, scilicet Helias et Enoch, *Cruciaverunt eos*, scilicet contradicendo, ac sine timore resistendo eis, et corripiendo, et cruciando, praedicando audacter: *Prov. 15. Non amat pestilens eum qui se corripit.* *Eos qui inhabitant*, vel *inhabitabant*, carne, *super terram*, mente tamen sub terra. Ex hoc quod dicit *Cruciaverunt*, patet quod quasi cruciatus est malis doctrina sapientiae: *Eccle. 6. Quam aspera est nimium sapientia indoctis hominibus?* *Et post dies tres.* Hic agitur de eorum retributione. Retributio autem ipsorum erit quantum ad resurrectionem, qua corpora reformabuntur; et quantum ad gloriam, qua anima simul et corpus sublimabuntur. Primo ergo ostenditur eorum retributio quantum ad corporum resurrectionem. Secundo quantum ad gloriae sublimationem, *Et audierunt.* Resurrectio autem Heliae et Enoch describitur primo quantum ad tempus; secundo quantum ad causam, *Spiritus vitae;* tertio quantum ad signum, *Et steterunt*; quarto quantum ad effectum, quia inde timor generabitur in aliis qui videbunt, *Et timor.* Dicit igitur, *Et post tres dies et dimidium.* Quidam voluerunt hoc intelligi de generali resurrectione. Ergo *et post tres dies et dimidium*, idest post illos tres annos et dimidium, et sumitur dies pro anno, iuxta illud *Ezechiel. 4. Diem pro anno dedi tibi.* Hoc autem erit in iudicio *Daniel. 7. Post tempus et tempora et dimidium temporis iudicium sedit.* *Spiritus vitae*, idest anima aeternaliter et essentialiter in se vivens, et vivificans corpus: *A Deo intravit in eos*, idest operante divina virtute intravit in corpora ipsorum: *Ezechiel. 37. Ecce intromittam in vos spiritum, et vivetis.* *Et steterunt super pedes suos*, scilicet virtute sua, idest sibi a Deo data stabunt sancti incorruptibiles et immortales non indigentes humano auxilio, sed in se firmi. Et in hoc ostenditur stabilitas resurrectionis. Augustinus *in lib. de vera relig. Corpus stabilitatem habebit per animam stabilitam in Deo, quae non per se stabilitur, sed per Deum, quo firmatur.* *Et timor magnus cecidit*, idest cadet: *Super eos qui viderunt*, idest videbunt: *Eos*, ita scilicet glorificatos: *Sapient. 5. Videntes turbabuntur timore horribili, et mirabuntur* etc. Vel expone ad literam. *Post tres dies et dimidium*, ad literam, *Spiritus vitae* etc. ut supra. *Et steterunt* etc. *Et timor magnus*, scilicet Dei vel aeterni supplicii, *Cecidit super eos*, idest cadet ut pondus opprimens. Qui viderunt eos, prius mortuos et post glorificatos: *Iob 31. Semper quasi timentes super me fluctus timui Deum.* Sed quaeritur utrum Helias et Enoch resurgant glorificati in corpore, aut iterum morituri, ut Lazarus? qui non iterum morituri videntur, quia cum martyrium sustinuerunt prius, non videtur conveniens, quod iterum transeant per mortis afflictionem. Sed glorificati, quomodo ergo videri poterunt oculo mortali? Item quaeritur, unde erit quod resurgent ante corpora aliorum? Respondeo. Dicunt quod resurgent non morituri, sed in corporibus glorificatis, quia propter speciale testimonium Christo exhibitum privilegiati erunt. Ad obiectum respondetur. quod licet corpus glorificatum a mortalibus videri non possit, quantum est ex parte mortalium; potestas tamen est ex parte corporis glorificati, quando vult, et cui vult se manifestare, et visibile exhibere. Ad aliud respondetur, quod hoc erit, quia nobilitabit eos Dominus hoc privilegio, ut ante alios resurgant, propter praerogativam gratiae et meritorum in speciali testimonio, in vita, doctrina, et martyrio sub tempore tam acerbae persequutionis; sicut et privilegiati fuerant prius in longitudine vitae, et loco, et modo vivendi. *Et audierunt.* Hic agitur de gloriae sublimatione, quae fit divina virtute, et voluntate, et sequentur ad eam motus hominum. Unde primo ostenditur gloriae causa, quae est divina virtus, sive voluntas; quae in illa voce intelligitur. Secundo ipsa gloria sive corona, *Et ascenderunt.* Tertio eius sequela, *Et viderunt.* Dicit igitur, *Et audient*, scilicet Helias et Enoch, idest audient: *Vocem magnam*, idest magnae potestatis: *De caelo*, idest de celsitudine divinae maiestatis. Vel *de caelo*, idest de Christo procedente, vel archangelo: *Dicentem illis*, scilicet Heliae et Enoch: *Ascendite*, vos qui fuistis in valle humilitatis: *Ascendite huc*, scilicet ad consortium sanctorum: *Lucae 13. Qui se humiliat, exaltabitur.* Forsitan sicut quaedam vox, scilicet vel ipsius Christi, vel alicuius archangeli suscitari faciet corpora hominum generaliter; ita vocabit aliqua vox vel Christi, vel archangeli Heliam et Enoch post suam resurrectionem specialem, ut ascendant in caelum ad gloriam sanctorum. Vel per huius vocem signatur

nutus vel reale imperium divinae voluntatis, cuius voluntatis efficacia sive nutu sublimabuntur ad gloriam; quasi dicat: Percipient sive cognoscent nutum divinae voluntatis de sui sublimatione ad caelum, et sic fiet quia ascendent; unde sequitur: *Et ascenderunt*, idest ascendent: *In caelum*, scilicet empireum, *In nube*. Potest de nube materiali intelligi. In hoc sunt conformes Christo, de quo *Acto. 1. Et nubes suscepit eum ab oculis eorum*. Vel *In nube*, idest in corpore subtili et agili. Potest etiam secundum Glossam per nubem intelligi refrigerium gloriae. Sic igitur ista vox aut erit ad literam vox aliqua eos vocaliter vocans ad perceptionem gloriae. Aut si non erit vox sensibilis et corporalis, erit vox realis, scilicet nutus divinae voluntatis; et signatur per vocem quam audivit auditu interiori in sua visione beatus Ioannes, dicentem quibusdam testibus Dei, *Ascendite huc:* simile est supra 7. *Clamavit quatuor angelis quibus datum est nocere etc.* ubi dicit Glossa, *Clamare Dei est facere. Et viderunt*. Hic ostenditur sequela gloriae ipsorum, quia cognita gloria Heliae et Enoch, sequetur magnum malum in multis. Primo ergo ostenditur cognitionis aspectus. Secundo sequens effectus, scilicet magnum malum quod sequetur in reprobis: ex quo tamen malo proveniet fructus electis, et in illa hora. Unde primo ostenditur effectus sequens in reprobo. Secundo ostenditur fructus ex illo effectu consequens in electis, *Et reliqui*. Effectus autem sequuturus in reprobis ostenditur triplex, scilicet motus, casus, et interitus. Motus est concitatio per malitiam. Casus est lapsus per culpam, quae sequetur ex illa concitatione. Interitus autem obstinatio per impoenitentiam. Dicit igitur, *Et viderunt*, idest videbunt: *Eos*, scilicet Heliam et Enoch ascendentes ad locum gloriae. Videbunt, inquam, vel oculo corporali, vel aspectu interno per aliquod signum datum a Deo, ut miraculum vel aliquid aliud. *Inimici eorum*, scilicet infideles qui odio habent fideles: *Proverb. 29. Abominantur impii eos qui in recta sunt via*. Propter hoc dolebunt de eorum gloria, et procedent ad persequendam ecclesiam; unde sequitur, *Et in illa hora*, idest in illo tempore glorificationis istorum: *Factus est terrae motus magnus:* utrum ad literam ita fiet, non satis certum videtur, sed spiritualiter fiet, sicut dicit Glossa. Sensus ergo est: Factus est terrae motus magnus, idest magna commotio terrenorum hominum, quia occisis magistris ecclesiae, concitabuntur per malitiam ad persequendum et subvertendum ipsam: et ad hoc sequetur lapsus multorum; unde sequitur, *Et decima pars civitatis*. Haec civitas est tota numerositas, sive multitudo angelorum, et hominum. Decima pars huius civitatis est multitudo hominum: homines enim supra numerum novem ordinum angelorum sunt quasi decima pars civitatis: unde homo per drachmam decimam signatur *Lucae 15*. Sensus ergo est: Decima pars civitatis, scilicet homo qui est quasi decima pars civitatis, idest totius multitudinis angelorum et hominum supra novem ordines angelorum. Vel secundum Glossam, quia ad hoc constitutus est homo, ut decimus ordo qui ceciderat restauraretur. *Cecidit*, idest cadet: Glossa *de ecclesia*, idest de unitate ecclesiae, vel quantum ad fidem, vel quantum ad gratiam lapsu culpae, vel erroris, vel alterius peccati in illa praemissa persequutione, quia multi fundentur sicut plumbum in ignem: *Luc. 8. Ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt*. Hoc autem intelligendum est de homine, non universaliter, sed quantum ad reprobos, qui finaliter cadent, sicut postea sequetur. *Et occisi sunt*, occisione spirituali et finali, quia scilicet non resipuerunt, sicut dicit Glossa. Unde occisio supra casum addit obstinationem, sive impoenitentiam finalem. *In terraemotu*, scilicet praemisso, idest in illa persecutione, scilicet per consensum erroris, vel ad peccatum mortiferum: *Nomina hominum septem millia*, idest universi in malitia perfecti, solum nomen, non rem salutaris boni habentes. Septenarius signat universitatem; millenarius perfectionem, sive in bono; et sic frequenter accipitur; sive in malo, secundum quod aliquis dicitur bonus vel perfectus latro. Unde per septem millia signatur hic multitudo malorum, quae finaliter tunc interibit morte finaliter impoenitentiae. Quandoque accipitur in bono iste numerus: *3. Reg. 19. Reliqui mihi septem millia virorum qui non curvaverunt genua Baal*. Dicit autem, *Occisi sunt nomina* etc. quia mali nomen habent, non rem nominis: *Supra 3. Nomen habes quod vivas, et mortuus es*. Hoc autem adiectivum *Occisi*, respicit substantivum *Nomina*: non quantum ad consignificatum vocis, sed quantum ad consignatum, quia sensus est: Nomina, idest homines habentes nomina sola, ut cum dicitur christianus, vel fidelis, vel cultor Dei, et huiusmodi denominationes. Simile de Datam et Abyron quos terra absorbuit, *Num. 16.* ubi dicitur quod per nomina vocabantur. Vel *Ceciderunt*, scilicet in poenam gehennae. *Et occisi sunt*, idest omnino in inferno detrusi. Sed obiicitur de hoc quod dicitur, *Decima pars civitatis cecidit*. Decima enim intelligitur vel omnis homo, vel electi, ut habetur ex Parabola *Lucae 15. Aut quae mulier habens drachmas decem*. Sed nec omnis homo cadet spiritualiter et finaliter, nec electi. Item obiicitur de hoc quod dicitur in Glossa, quod homo ad hoc constitutus est, ut decimus ordo qui ceciderat restitueretur: quia homo factus est ad fruendum Deo, ergo non propter suppletionem angelicae ruinae. Dicit enim Anselmus *2. lib. Cur Deus hom. cap. 4. Fecit Deus rationalem naturam ad gaudendum de se*. Item fieret homo etiamsi non peccasset aliquis angelus: unde Anselmus *1. lib. Cur Deus hom. Humana natura pro seipsa facta est*. Unde palam est, quod etiamsi nullus angelus periisset, homines tamen in civitate caelesti locum suum habuissent. Item obiicitur de hoc quod dicit Glossa, de decimo ordine angelorum: quia etiamsi nullus angelus peccasset, non essent nisi novem ordines, ut dicit Magister *in sententiis*. Respondeo. Homo dicitur tertia pars civitatis, ut dictum est, quia post novem ordines angelorum est quasi decimus, etiam quia angeli sunt in nobiliori statu, scilicet gloriae, ideo distincti sunt, et secundum varios ordines dispositi: unde sunt quasi novem partes civitatis, idest numerositatis, quae est simul ex angelis et hominibus. Homo autem quia in statu viae est, non distinguitur ita certa distinctione: unde ponitur pro decima parte civitatis. Vel posset poni ratio quam ponit Glossa, quia scilicet homo factus est, ut numerus angelorum lapsorum per eum restituatur; qui numerus tantus est, quod de ipso posset constitui decimus or-

do; tamen prima ratio principalior est, et colligitur ex Glossa *super Lucam 13.* Ad aliud autem quod obiicitur, notandum quod cum homo sit decima pars civitatis, quia omnis homo, quantum est ex parte Dei, ordinatur ad beatitudinem; possumus loqui de hac decima, sive de homine, communiter quantum ad bonos et malos; et sic non est dicere, quod tota pars civitatis cadat; aut specialiter quantum ad electos, et sic proprie accipitur *Lucae 15.* Et si quis velit illam Parabolam de drachma decima inventa de omnibus hominibus accipere, intelligitur illa inventio secundum sufficientiam, quantum ad electos vero, secundum efficaciam; aut specialiter quantum ad reprobos, et sic accipitur hic. Dicendum ergo quod licet decima pars intelligatur homo, tamen non prorsus eodem modo per omnia accipitur hic et *15. Lucae*: quia inquantum ad electos qui sunt inventi secundum efficaciam, vel quantum ad omnes communiter; omnes enim invenit quantum ad sufficientiam, quia omnes reparavit quantum fuit in se. Hic autem accipitur quantum ad reprobos. Ad aliud dicendum, quod Deus est finis sive causa finalis hominis, scilicet finis per se sive principalis, scilicet divina fruitio, sive Deus inquantum fruibilis. Item finis per accidens, sive secundarius, scilicet reparatio angelicae ruinae. Potest autem res una habere duplicem finem, dummodo unus sit principalis, et per se: de secundo loquitur Glossa, non tamen excluditur primus, cum sit principalis: et concedendum, sicut dicit Anselmus, quod etiamsi nullus cecidisset angelus, homo tamen conditus esset; et ex hoc non sequitur nisi quod homo non est factus propter angelicae ruinae reparationem principaliter, sed secundario per accidens, est enim illa causa nonnulla, quare factus est homo. Ad aliud dicendum, quod etiamsi nullus angelus cecidisset, non essent nisi novem ordines angelorum, et hoc est propter expressiorem repraesentationem beatissimae Trinitatis per ternas hierarchias, quare quaelibet ternos ordines habet. Quod autem dicit Glossa de decimo ordine per homines reparando et prius lapso, potest dici sicut Magister dicit *in Sententiis*, quod de hominibus restaurabitur decimus ordo qui cecidit, idest reparabitur illud quod de angelis lapsum est, de quibus tot corruerunt, unde posset fieri decimus ordo. *Et reliqui.* Hic ostenditur fructus ex praemisso effectu sequens in electis, qui erit duplex, scilicet metus pro se ipsis, et affectus in Deum, qui manifestabitur in laude eius, *Et dederunt gloriam.* Dicit igitur, *Et reliqui, a praemissis.* Reliqui, inquam, qui non ceciderunt; *In timore sunt missi*, idest timuerunt ne caderent viso casu malorum. Ex hoc patet, quod cum quis videt casum alterius, debet alii compati, et pro seipso timere: *1. Cor. 9. Qui se existimat stare, videat ne cadat.* Item debet Deum glorificare, cuius gratia stat; unde sequitur, *Et dederunt gloriam*, idest glorificabant, hoc est laudabunt, gratias agendo, quia eos non permittit cadere sicut alios, vel extollendo eius iustitiam, quae semper recte agit: *Deuterono. 32. Date gloriam Deo nostro. Deo caeli*: et si caeli, multo magis terrae. Sed caelum exprimitur quia dignius; et ideo dignius est omnino a cunctis extolli: *Act. 17. Deus qui fecit caelum et terram. Hic caeli et terrae cum sit Dominus* etc. *Vae secundum.* Hic ponitur conclusio huius partis. Vae secundum, inter illa tria vae, de quibus *supra 8. Vae vae vae.* Hoc autem vae est damnatio antichristi, et suorum, quae descripta est per hoc quod ostensa est nequitia ipsorum, ratione cuius damnandi sunt. *Abiit*, scilicet quantum ad narrationem; quasi dicat. Ostensum est secundum vae. *Et ecce:* nota est certitudinis: *Vae tertium*, idest damnatio malorum communis in iudicio, quae est tertium vae inter tria vae praemissa. *Veniet cito:* et quantum ad narrationem, et secundum rem: quia post mortem antichristi instabit iudicium. Vel vae secundum est tribulatio, quae hominibus infertur, non tantum corporalis, sed etiam spiritualis; quia et corporaliter affligentur multi, et spiritualiter multi subvertentur: *Abiit*, idest abibit, hoc est complebitur tempus antichristi. *Et ecce tertium vae*, scilicet damnatio malorum communiter in iudicio. *Veniet cito*, quia post tempus et mortem antichristi instabit iudicium, et damnatio impiorum, ut dictum est. *Et septimus.* Hic agitur de cantu septimi angeli, et similiter agitur hic de iudicio, et fine mundi. Notandum igitur quod post mortem antichristi praedicabunt sancti praedicatores, et fideles magnificabunt Deum, cuius potestas in destructione antichristi iam manifestata erit, et amplius apparebit in iudicio instanti. Primo ergo ostenditur praedicatio sanctorum: *Et septimus angelus*, idest septimus ordo praedicatorum existentium in septimo statu ecclesiae, scilicet post mortem antichristi: et dicitur septimus ordine narrationis et temporis: *Tuba cecinit*, idest canet, hoc est praedicabit: quia interfecto antichristo, praedicabunt fideles praedicatores. Secundo ostenditur divinae laudis praeconium: et primo ostenditur laus divina in iustis communiter; secundo in maioribus specialiter, *Et viginti quatuor.* Circa primum tria tanguntur. Primo ostenditur laudantium affectus. Secundo laudis locus, *In caelo.* Tertio laudandi modus, *Dicentes, Factum est.* Dicit igitur, *Et factae sunt*, idest fient: *Voces magnae*, idest devotae laudes, scilicet de conservatione suorum, et confusione impiorum, quos confundet cum antichristum interficiet. Vel de suorum salvatione, quae tunc instabit. Per hoc autem quod dicitur *Magnae*, ostenditur affectus magnae devotionis, et alti desiderii. Gregorius: *Tanto quis maiorem vocem in aures incircumscripti Spiritus exprimit, quanto se in eius desiderium plenius fundit. In caelo*, idest in ecclesia per caelestem conversationem excelsa: *Philip. 3. Nostra conversatio in caelis est.* Bene dicit, *In caelo*, quia in sola ecclesia fidelium est laus Deo acceptabilis, *quia sine fide impossibile est placere Deo, Hebr. 10.* unde Gregorius loquens de Ecclesia dicit: *Hunc omnes sancti summo studio locum quaerunt, quaerentes inveniunt, invenientes tenent. Dicentes* etc. Hic ostenditur forma sive modus laudandi: est enim haec laus quantum ad duo, scilicet universalitatem, et quantum ad eiusdem aeternitatem, *Et regnabunt.* Dicit igitur, *Dicentes: Factum est regnum*, idest dominatio et imperium. *Huius mundi:* factum est, inquam, *Dei nostri*, scilicet Patris, qui Deus iustorum dicitur per devotam dilectionem, et humilem subiectionem. *Et Christi eius*, idest Filii qui est Christus Patris; quia Christus, inquantum homo, nihil habet, vel habuit, nisi quod Patris est, quia diabolus nihil habet in eo, sed Pater: *Ioan. 14. Venit enim princeps mun-*

di huius, et in me non habet quicquam. Vel Christus eius dicitur, idest unctus ab eo, inquantum homo: *Psal. Unxit te Deus Deus tuus oleo laetitiae;* quasi dicat: Iam manifestatur in deiectione antichristi, et suorum, et exaltatione electorum, quod ad Patrem et Filium pertinet dominatio universalis omnium. Ex hoc enim quod iusti post mortem antichristi videbunt Deum deiecisse impios, qui ante persequebantur ecclesiam, quia interficiendo antichristum, manifestabit eos vane in eos sperasse. Videbunt etiam Deum suos de persecutione impiorum liberasse, et pacem reddidisse. Iam in parte ostensum erit, quod universalis dominatio ad ipsum pertinet. Rursus quia sperabunt iudicium in brevi futurum, recte dicunt, *Factum est regnum* etc. Haec autem dominatio universalis semper durabit; unde sequitur, *Et regnabit*, scilicet Pater et Filius, *In saecula*, consequutiva, *Saeculorum*, hoc est in aeternum. *Amen*, idest vere fiet quod dictum est. Vel *Amen*, hoc est ita fiat: *Psal. Et dominatio tua in omni generatione et generatione.* Et ideo sancti semper cum eo regnabunt: *Dan. 7. Suscipient regnum Dei altissimi, et obtinebunt usque in saeculum.* Sed quid est quod dicitur, *Factum est regnum* etc. cum ab initio mundi regnaret Deus universaliter super omnia? Item quare hic non fit mentio de Spiritu sancto? Respondeo. Ad primum dicendum, quod Deus secundum rem Dominus fuit et Rex universorum ab initio mundi; verumtamen quando impii dominari videbantur impediendo eius cultum, et persequendo cultores, non manifestabitur plene plena dominatio Dei, sicut manifestabatur post destructionem antichristi, quando etiam expectabitur maior manifestatio in brevi per iudicium futura, ut dictum est. Loquitur ergo hic quantum ad manifestationem. Ad aliud dicendum, quod ea quae dicuntur de Patre et Filio quantum ad regnum dominationis, aeque conveniunt Spiritui sancto, unde etiam de ipso sunt aequaliter intelligenda: ubicumque enim nominatur una persona, in his quae sunt essentialia, non personalia vel notionalia, intelliguntur aliae personae, sicut dicit Augustinus: quia est una trium essentia; virtus, dominatio, et maiestas. In Patre ergo et Filio intelligitur Spiritus sanctus, sicut nexus, et unitas, et caritas amborum. Specialiter autem hic exprimitur *Pater*, quia ei appropriatur potentia. Dominatio autem potentiam dicit. Item exprimitur Filius, et non Spiritus sanctus, quia Filius in passione visibiliter in carne sua fuit tractatus. Et tempore antichristi specialiter eius nomen, et dominationem perimere intendebunt impii: et ideo eius dominatio exprimitur hic. Quando autem de bonitate agitur, quae attribuitur Spiritui sancto, tunc nominatur specialiter Spiritus sanctus, ut *Rom. 8. Ipse Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei:* et *supra 1. Et a spiritibus* etc. Notandum quod mundus uno modo dicitur universitas creaturae, tam rationalis, sive sit in gratia, sive non, quam irrationalis: *Joan. 1. In mundo erat, et mundus per ipsum factus est.* Quandoque dicitur mundus numerositas electorum *Joan. 3. Sic Deus dilexit mundum.* Licet posset accipi tam pro bonis quam pro malis, quia pro omnibus est Christus passus secundum sufficientiam, pro electis autem tantum secundum efficaciam. Quandoque numerositas malorum: *Joan. 1. Et mundus eum non cognovit.* Item *12. Nunc princeps mundi huius* etc. Omnibus his modis est Deus Dominus mundi secundum veritatem; tamen hoc, ut dictum est, fit tunc magis manifestum. Primo modo potest hic accipi, maxime autem quantum ad omnes homines, sive boni sive mali sunt. *Et vigintiquatuor.* Hic describitur laus in maioribus specialiter, quorum est Deum magnificare reverenter et devote. Primo ergo describitur hic magnificatio quantum ad reverentiam humiliationis. Secundo quantum ad devotionem adorationis. Tertio quantum ad formam ipsius magnificationis, *Dicentes, gratias agimus tibi.* Dicit igitur, *Et viginti quatuor seniores.* Per hos intelliguntur patres et rectores aliorum, qui auctoritate officii, maturitate vitae, et doctrina sapientiae alios regunt. Haec omnia in nomine seniorum intelliguntur. Possunt autem intelligi tam patres veteris testamenti quam novi, per hunc numerum, quantum est de ipso numero, ut habetur in Glossa *supra 4.* tamen hic videtur propter illa quae sequuntur, intelligi tantum de patribus novi testamenti, qui tunc erunt in carne mortali, qui per hunc numerum signantur. Duodenario enim qui est numerus abundans, signatur perfectio, sive perfectio in pastoribus quae duplex est, scilicet vitae quantum ad actus supererogationis. Item pastoralis curae in diligentia perfecti regiminis: unde recte duplicatur numerus, ut dicantur viginti quatuor, scilicet propter perfectionem vitae, et pastoralis curae. *Qui in conspectu Dei*, idest considerantes quod placet Deo. In conspectu enim Dei stat, qui eius voluntatem considerat, promptus ad implendum, attendendo Deum ubique praesentem. Haymo: *In conspectu Dei sedent qui in cunctis quae agunt, Deum sibi praesentem attendunt.* *Sedent*, idest praesident vel iudicant, quia sedere quandoque importat auctoritatem et iudicium: *Matth. 19. Sedebitis et vos super sedes. In sedibus suis*, idest in officiis seu gradibus dignitatum. Dignitas enim seu pastorale officium, quasi sedes est eius qui praesidet, quia sedes quandoque dignitatem significat, sicut de Deo dicitur *in Psal. Sedes tua Deus in saeculum saeculi.* Vel *in sedibus suis*, idest in suis subditis, in quibus sicut in sedibus sedent, quando eis recte praesident, et eos iudicant, idest disponunt et regunt convenienter. Item in hoc quod dicitur *Sedent*. Nota quod boni pastores vigilanter incumbunt ovibus regendis; non propter terrena negotia propria vel aliena suum officium negligunt: tales enim non sedent in sedibus suis, sed eas relinquunt: *Act. 20. Attendite vobis et universo gregi.* Item nota quod sunt qui sedent in sedibus suis, idest dignitatibus vel subditis, quantum ad dominatum, non quantum ad curae pastoralis actum, et de ipsa sede non curant, nisi ut in eis sublimes appareant: tales non sedent in sedibus in conspectu Dei. De his dicit Gregorius: *Plerumque qui praesunt in dominatu, sibi metum a subditis exigunt, intus se tumore cordis extollunt, cunctosque subditos in sui comparatione despiciunt. Ceciderunt*, idest cadent: *In facies suas*, idest intus in corda sua; quasi dicat: Boni pastores humiliabunt se in conspectu Dei: hoc est enim cadere in faciem, idest in ipsum cor, quod dicitur facies; quia sicut homo per faciem cognoscitur; sic per voluntatem cognoscitur cordis, utrum sit homo de ovibus Dei. Item quia cor hominis debet respicere ea quae sunt ante se, non quae retro, sicut facies habet as-

pectum ad ea quae sunt ante. Nota Glossao *In facies* etc. *Eccle. 3. Quanto magnus es, humilia te in omnibus. Et adoraverunt Deum*, cui debetur sola adoratio latriae: *Matth. 4. Dominum Deum tuum adorabis. Dicentes, gratias* etc. Hic ostenditur forma sive modus magnificationis. Dupliciter autem habet magnificare creatura rationalis Deum, scilicet ei pro beneficiis regratiando, et eius magnificentiam extollendo, ut qui est dominus omnium, et Deus verus, et est omnipotens et bonus. Primo ergo ponitur forma magnificationis quantum ad gratiarum actionem pro beneficiis. *Dicentes: gratias agimus tibi Domine Deus noster omnipotens:* quia nos aliis cadentibus servasti, quod inimicos fidei confudisti, et tuos exaltasti, et pacem eis dedisti. Erunt enim in magna quiete post mortem antichristi, *supra 7. Factum est silentium* etc. Hic docemur gratias agere Deo de donis suis: *1. Thessal. ult. Sine intermissione orate, in omnibus gratias agite: haec est enim* etc. Secundo quantum ad praeconium magnificentiae ipsius beneficii ne sit nuda gratiarum actio. Primo autem ponitur magnificatio divinae magnificentiae succincte, et quasi in generali. Secundo diffuse, et in speciali, *Qui es*. Circa primum tria tangit, quae sunt unum omnino in Deo, scilicet praesidentiam, naturam, potentiam: praesidentiam qua dominatur: naturam qua est Deus: potentiam, qua potest operari quicquid vult: Dominus, praesidentia: *Hester 12. Dominus omnium es* etc. Deus, natura. Haec est laus soli Deo conveniens, et nulli communicabilis, scilicet quod habeat divinitatis naturam: *Isa. 45. Non est Deus ultra absque me*. Omnipotens, infinita potentia: *Exod. 15. Omnipotens nomen eius*. Quia vero ex natura divinitatis praeest omnibus, et omnes, et omnia ei subiici debent, dicitur Deus noster, quia tibi subiicimur, Noster, quia te super omnia diligentes colimus. Haec tria valde sunt honoranda, universalitas praesidentiae, sublimitas naturae, infinitas potentiae: *Infra 19. Et audivi quasi vocem* etc. *Qui es, et qui eras*. Hic diffuse et in speciali ponitur praeconium divinae magnificentiae: et primo quantum ad naturam; secundo quantum ad potentiam, *Et accepisti;* tertio quantum ad praesidentiam, *Et regnasti;* quarto quantum ad iustitiam, *Et advenit*. Licet autem de iustitia ante expresse dictum non sit, tamen infra exprimitur, quia tunc erit proprie iustitiae tempus. Natura divinitatis magnificatur: tum quantum ad immutabilitatem in essendo, *Qui es*, immutabiliter: *Iacob. 1. Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio: Exod. 3. Ego sum qui sum:* tum quantum ad aeternitatem in durando, quia caret principio, et per consequens fine. *Et qui eras*, quando adhuc mundus non erat: *Ioan. 1. In principio erat Verbum*. Aliqui libri habent, *Et qui venturus es;* tamen multi non habent, quia sequitur: *Et advenit* etc. *Quia accepisti virtutem tuam*, Idest manifestasti potestatem tuam in dissipando hostes fidei, qui prius fideles premebant. Multum enim manifestabitur potestas Christi, quando interficiet impium antichristum, et fidelibus dabit magnam tranquillitatem, qui prius valde pressi fuerunt. Dicitur autem Deus accipere virtutem suam, quando eam manifestat: quasi enim eam deposuisse videtur, quando cultum suum impediri, et impios regnare permittit: *Sapien. 12. Virtutem ostendis* etc: *Magnam*, quia incomparabilem: *Psal. Domine Deus virtutum quis similis tibi? Et regnasti*, idest te regnare, hoc est dominari ostendisti: *supra impios*, qui ante persequebantur fideles; et *supra iustos*, quia per operationem divinae potentiae manifestatur dominatio eius: *1. Paralip. ult. Tuum Domine regnum, tu es super omnes principes*. Vel *Accepisti virtutem*, a Patre secundum humanitatem, scilicet resurgendo, quam nunc manifestasti, et per hoc regnasti, idest te regnare ostendisti, ut prius. De dominatione autem Christi dolebunt impii, videntes suum principem viliter interfectum; et eius dominatum, quem sequebantur, periisse; unde sequitur, *Et iratae sunt gentes*, idest gentiliter viventes, scilicet de tuo regno, idest de tua dominatione, per quam suam amiserunt, qua quasi regnabant sub antichristo: *Psal. Dominus regnabit, irascantur populi. Et advenit*. Hic magnificatur divina magnificentia quantum ad iustitiam in retributione meritorum: et primo ostenditur specialiter iustitia quantum ad malos; secundo communiter quantum ad malos et bonos, *Et tempus*. Ubi primo agit indistincte, et simul de retributione omnium. Secundo separatim et distincte, *Et reddere*. Ubi primo agitur distincte de praemiatione bonorum. Secundo de damnatione malorum, *Et exterminandi*. Dicit igitur, *Et advenit ira tua*, idest instat vindicta tua, quae est signum irae, contra eos qui de tuo regno irati sunt: *Eccle. 5. Subito veniet ira illius* etc. Quia autem tunc quasi praesens reputabitur iudicium quia instabit; ideo dicitur, *Advenit*, iam praesens factum est, idest cito veniet. Hoc dictum est quantum ad malos specialiter; quantum vero ad omnes communiter subditur, *Et tempus mortuorum*: qui tunc erunt mortui tam boni quam mali, vel omnes vel maior pars antequam fiat iudicium. *Tempus*, inquam, scilicet opportunitas, vel tempus a te praeordinatum: *Advenit iudicari*, idest ut iudicentur, iudicio discretionis, scilicet ut separentur mali a bonis; et iudicio retributionis, ut quilibet iudicetur ad poenam vel gloriam secundum merita. Vel Iudicium, alia litera, idest ut iudices eos, scilicet omnes: *Psal. Iudicabit orbem terrae in aequitate* etc. *Et reddere*. Hic agitur distincte quantum ad bonos. Et advenit tempus reddere, idest ut reddas. *Mercedem*, scilicet aeternam et infinitam et ineffabilem: de qua *Matth. 5. Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in caelis*. Per hoc autem quod dicitur *Reddere*, nota meritum ex parte iustorum, et iustitia retribuens ex parte Dei: *2. Timoth. 4. In reliquo reposita est mihi corona iustitiae quam reddet mihi iustus iudex. Servis tuis*, idest eis qui tibi servierunt: *Matth. 15. Euge serve bone et fidelis*. Deinde tangit quaedam in quibus servitur Deo, quae sunt annunciatio veritatis; unde dicitur: *Prophetis*, idest qui aliis veritatem annunciaverunt. Et potest nomen prophetae hic accipi tam pro eo qui praedicit futura, quam pro eo qui annunciat ea quae sunt salutis praedicando: *Supra 10. Oportet te iterum prophetare*, quia nomen prophetae quandoque large accipitur. Item imitatio bonitatis. *Et sanctis*, in actibus vitae bonae et sanctae: *Leviti. 19. Sancti estote, quia ego sanctus sum*. Item reverentia potestatis: *Et timentibus nomen tuum*, quod est magnum et potestativum: *Psal. Dedisti haereditatem timentibus nomen tuum*. Primum, scilicet prophetia est speciale, scilicet in prae-

dicentibus futura et praedicantibus divina. Et quod dictum est servis tuis, posset specialiter referri ad prophetas; vel generaliter ad omnes iustos, ut supra tactum est. Sanctitas vero large dicta, secundum quod ponit statum gratiae, et timor Dei, sunt communia ad omnes iustos. Vel aliter. De iustis est loqui tripliciter. Aut quantum ad doctrinam, et sic sunt prophetae, expone ut prius: et est intelligendum de eis, qui Deo servierunt, sicut ante dicitur *Servis tuis*. Aut quantum ad vitam, sicut illi quibus non est datum officium praedicandi aliis, vel praedicendi futura; et tales considerantur aut quantum ad specialem statum, scilicet perfectionis, et sic sunt prophetae sancti; aut secundum generalem, qui est in omnibus iustis, scilicet statum gratiae, sive sunt perfecti sive non, et sic sunt timentes Dominum. Ut autem intelligatur iustos esse praemiandos, sine acceptione personae, tam parvos quam magnos, subditur, *Pusillis*, idest parvis, quantum ad ea quae sunt mundi*: Et magnis*, idest qui in his quae mundi sunt videntur magni, ut in nobilitate vel dignitate vel divitiis: et explanatur hoc quod praecedit *Timentibus* etc. *Sapient. 6. Pusillum et magnum ipse fecit, et aequaliter etc. Et exterminandi eos.* Hic agitur de poena malorum: *Et advenit*, idest imminet tempus: *Exterminandi*, idest extra terminum ponendi, scilicet eiiciendo eos consortio sanctorum, ut in perpetuum gloria priventur, et a vanitate mundanorum quae dilexerunt, ut in aeternum crucientur*: Matth. 3. Omnis arbor quae non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur. Eos qui corruperunt terram*, idest homines habitantes in terra. Corruperunt, inquam, per documenta, per exempla, sicut illi qui per haereses corrumpebant alios, tempore antichristi: *Ier. 51. Ecce ego ad te mons pestifer, qui corrumpis universam terram.* Sed quare non agitur de laude Dei in praedicatoribus qui signantur per quatuor animalia *supra 4.* sicut in pastoribus, qui signantur per vigintiquatuor seniores. Respondeo secundum aliquos, Non tantum pastores, sed etiam praedicatores intelliguntur hoc in loco per vigintiquatuor seniores. Vel potest dici, quod laus praedicatorum illius temporis intelligatur in eorum praedicatione cum dicitur: *Et septimus angelus.* Secundo obiicitur, quod exterminare est actus diaboli: *Supra 9. Cui nomen Hebraice* etc. Ergo non pertinet ad Deum. Respondeo. Dicendum, quod exterminare eo modo quo est actus diaboli, non est actus Dei: Diabolus enim exterminat, quantum est de se iustos et iniustos; Deus solum iniustos: Diabolus exterminat a gratia suggerendo peccatum, et a gloria ne obtineatur, per hoc quod in peccatum inducit; Deus autem nunquam exterminat a gratia, nec suadet malum, sed vocat ad gratiam: et dat ipsam gratiam, et suadet bonum. Nec quantum est de se exterminaret ab ingressu gloriae; sed hanc exterminationem facit, non impediendo hominem a profectu meriti, cum omnino merita quaerat, sed ulciscendo et puniendo peccata hominis qui hoc meretur. Item diabolus exterminat hominem sitibundus, et ex invidia; Deus autem quasi coactus, et ex iustitia: *Psal. Quoniam iustus Dominus et iustitias dilexit* etc. Tertio obiicitur de hoc quod dicit, *Qui corruperunt terram*, quia non solum illi damnabuntur qui alios documento, vel exemplo, aut corpora sua, quae terrea sunt, peccato carnali corruperunt; sed etiam alii qui occulte peccatis spiritualibus peccaverunt. Quomodo ergo fit solum sermo de ipsis? Respondeo. Dicendum videtur, quod de istis loquitur antonomastice qui alios corruperunt per exemplum vitae, vel errorem doctrinae; sicut factum est ante adventum Christi; et fiet maxime sub antichristo. Unde et maior eis poena debetur; non tamen propter hoc a damnatione excluduntur alii, cum dicatur etiam de eis qui bona omittunt: *Matth. 3. Omnis arbor quae non facit fructum bonum, excidetur. Et apertum est.* Hic describitur quarta visio, quae est de pugna mulieris et draconis. Nota igitur de differentia septimae visionis, quod quatuor primae respiciunt universalem statum ecclesiae; tres vero ultimae finalem. In primis iterum est differentia. Prima enim continet correptionem septem ecclesiarum, et est correctoria. Unde frequenter monet ad poenitentiam, et saepe dicitur *Age poenitentiam supra 2. et 3.* et sic excitat ad affectum doloris. Secunda est consolatoria per revelationem mysteriorum amoris. Tertia est comminatoria per angelos clangentes tubas ostendens damnationem malorum, et sic trahit ad affectum timoris. Quarta quae hic describitur, est exhortatoria ad constantiam in pugna exemplo mulieris, idest ecclesiae; et erigit ad affectum spei de adversariis Dei. Et sic quatuor visiones quatuor generant nobis ordinatas et salubres affectiones. Prima affectum doloris de peccatis. Secunda affectum amoris vel gaudii de divinis beneficiis. Tertia affectum timoris de suppliciis. Quarta affectum spei de tentationibus superandis. In hac igitur visione agitur de pugna mulieris cum dracone, et eius victoria, et profectu meriti: hoc est de pugna ecclesiae contra hostes, et eius victoria, et profectu. Materia ergo huius visionis est mulier bene ornata, bona auxilia habens in bello spirituali, et vincens, et vincendo proficiens; et per hoc fideles armantur ad constantiam in tentationibus et adversis, et eriguntur ad fiduciam de auxilio Dei. Sic autem proceditur. Primo ponit quaedam praeambula ad principale visionis. Secundo describit ipsam visionem, videlicet quantum ad illud quod principaliter intendit in ea. Licet enim a principio capituli totum sit de hac visione; tamen illud quod sequitur, est principale in visione; unde sequitur: *Et signum magnum.* Praeambula autem ad principale visionis ponuntur duo. Primum templi apertio. Secundum multiplex mutatio, *Et facta sunt.* Primum signat occultorum reserationem. Secundum praedicationis diffusionem. Et ab his dependet visio, quae post describitur, ut dicit Glossa. Dicit igitur, *Et apertum*; quasi dicat: Ita vidi praemissa, et adhuc vidi amplius: et hoc est quod dicit, *Et apertum est*, idest manifestatum et reseratum, cum prius esset clausum: *Templum Dei*, idest occultum sive mysterium Dei dignum et venerandum, in quo consistit virtus divini cultus: *In caelo*, idest in ecclesia, quae caelum est per virtutum et vitae claritatem et meritorum sublimitatem: *Supra 4. Post haec vidi, et ecce ostium apertum in caelo.* Templum dicitur illud, quod est secretum sive occultum de Deo: et sacramentum venerabile ac dignum, sicut templum clausum secreta continet. Sacramentum est venerabile quoque ac dignum: unde sicut Glossa innuit templum Dei dicitur hic occultum sive mysterium Dei dignum

ae venerandum, quod ante adventum Christi clausum erat in Scriptura, quia nondum manifestatum. Tunc autem hoc templum Dei apertum fuit in caelo, quando secreta divinorum mysteriorum in Scriptura clausorum manifestata fuerunt per Christum carnem assumentem, quia tunc coepit aperire templum, idest mysteria. Item per ipsum Christum praedicantem, patientem, ac morientem: tunc enim apertum est quod primo in Scriptura erat occultum. Item per ipsum Christum post resurrectionem aperientem discipulis sensum ut intelligerent Scripturas. Item per ipsum dantem Spiritum sanctum discipulis, et aliis fidelibus, per quem intelliguntur, quae prius clausa erant, ut tangit Glossa: *Ezech. 43. Fili hominis ostende templum domui Israel Et confundantur ab iniquitatibus suis.* Quid autem ex apertione templi visum fuerit, ostenditur, cum sequitur: *Et visa est*, idest hominibus manifestata in carne visibili: *Arca*, idest Christus qui est arca, quae continet omnes thesauros sapientiae: *Colos. 2. In quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi.* Item gratiae: *Ioan. 1. Plenum gratiae et veritatis.* Item fit hic mentio de Arca testamenti, quae fuit sub lege. Hoc enim videtur tangere haec visio. Haec autem Arca Christus est, ut dictum est, et continet urnam auream continentem Manna, idest habet in se humanitatem purissimam, cui est unita divinitas, cuius est dulcedo super mel et favum. De urna *Exod. 16.* Item continet virgam Aaron, plenariae potestatis, cuius est dominari in praesidendo: *Psal. Virgam virtutis tuae emittet Dominus ex Sion: Matth. ult. Data est mihi omnis potestas* etc. Item regere in informando, scilicet documentis et exemplis et deducendo donis: *Psal. Virga directionis, virga regni tui.* Item corrigere flagellando: *Psal. Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt: Hebr. 12. Quis enim filius, quem non corripiat pater?* Rursus continet tabulas testamenti, quia ipse habet plenam notitiam veteris ac novi testamenti, et docet nos, sicut magister certissimus: *Matth. 23. Magister vester unus est Christus.* Dicitur autem Arca testamenti eius, scilicet Dei, quia continet in se vetus testamentum, et etiam novum, idest utriusque habet notitiam, quam etiam dat fidelibus, et vetus in se complevit, et novum instituit. Tangitur historia de Arca testamenti, quae scilicet continebat testamentum vetus, quae erat in secundo tabernaculo, quod dicebatur Sancta sanctorum, ut habetur *Hebr. 9.* Post velamentum autem secundum tabernaculum quod dicitur Sancta sanctorum. Illud secundum tabernaculum, quod hic secundum Glossam videtur vocari templum, signat mysteria Dei de humana redemptione, sicut innuit Glossa: in quibus mysteriis erat haec arca, idest Christus latens in eis: quia de ipso erant illa mysteria Legis, quae erant sub figuris et prophetis velata. Haec igitur Arca visa est; quia Christus qui prius erat in sua divinitate invisibilis, et in mysteriis Scripturae occultus, factus est visibilis et manifestus in carne assumpta, per hoc quod templum est apertum, idest mysteria, ut supra est expositum, reserata; unde sequitur, *In templo eius*, scilicet aperto, idest in mysteriis revelatis. Quasi dicat aperto templo, idest revelatis mysteriis, quae in divina praeordinatione et in Scriptura latebant, visus est Christus, idest cognitus oculo fidei et amoris: *Psal. Notum fecit Dominus salutare suum, viderunt omnes fines terrae salutare Dei nostri.* Pulcherrima est arca haec, et delectabilis ad videndum: *Cant. 1. Et totus desiderabilis.* Pulcher autem oculus est necessarius, scilicet oculus amoris. Bernardus: *Caritas est oculus, qua videtur Deus. Et facta sunt.* Hic ponitur secundum praeambulum, scilicet multiplex immutatio, scilicet fulgura etc. Haec enim viderat in visione, per quae signatur diffusio praedicationis per Apostolos et alios, postquam Christus templum aperuerat, et se cognosci fecerat, sicut superius est expositum. Primo autem tangitur id quod fuit ex parte praedicatorum. Secundo id quod fuit ex parte auditorum, *Et terraemotus.* Ex parte praedicatorum fuerunt tria, scilicet operatio miraculorum; unde dicitur, *Et facta sunt*, per praedicatores, quos misit Dominus post dationem Spiritus sancti, cum templum iam apertum esset. *Fulgura*, idest miracula, quae in primitiva ecclesia fuerunt necessaria. Et dicuntur fulgura, quia illuminabant ad fidem. Item terrebant inducendo Dei potentis timorem. Item urebant, accendendo ad amorem, findebant ad contritionem. Fetere faciebant peccata ad detestationem, confessionem, et satisfactionem: *Psal. Illuxerunt fulgura eius* etc. Item lenitas admonitionum; unde sequitur, *Et voces*, idest exhortationes cum mansuetudine propositae: *Cant. 2. Vox tua dulcis.* Item terror comminationum; unde subditur, *Tonitrua*, idest comminationes deterrentes: *Supra 4. Et de throno procedunt fulgura et voces et tonitrua. Et terraemotus.* Hic tangitur illud quod fuit ex parte audientium. Et primo agitur de obstinatis et poenitentibus communiter, quia utrique moti sunt, licet differenter, quia quidam ad bonum, quidam ad malum; unde dicitur, *Et terraemotus*, supple factus est, idest terreni moti sunt, quidam ad fidem, quidam ad iram. De utrisque *Act. 13. circa finem supra 8. Facta sunt tonitrua* etc. Secundo agitur de obstinatis specialiter; unde dicitur, *Et grando*: supple facta est. Hoc dicitur quantum ad obstinatos: haec enim praedicatio in se et bonis suavis, visa est quibusdam contundens et intollerabilis. Vel *grando*, idest contumelia et gravitas verborum et persecutionum: *Supra 8. Et facta est grando et ignis* etc. De hoc *Act. 8. Facta est persecutio magna in ecclesia.* Aliqui codices non habent hic *Tonitrua*: tamen secundum Haymonem ponuntur hic quinque praedicta, scilicet fulgura, voces, tonitrua, terraemotus, et grando. Aperte tamen non videtur tangere illud nomen *Tonitrua*. Ex his autem praeambulis duobus praemissis, sequutum est illud, quod in visione infra describitur. Ex his enim quae Dominus docuit, fecit, pertulit, et dedit, aperiens per hoc templum, nec non et ex documentis et miraculis Apostolorum, facta est ecclesia sponsa divina, facta est potens ad proficiendum et triumphandum, et ex his iisdem incitatus est diabolus ad persequendum, unde subditur visio.

CAPUT. XII.

Et signum magnum apparuit in caelo, mulier amicta sole, et luna sub pedibus eius, et in capite eius corona stellarum duodecim, et in utero habens, et clamat parturiens, et cruciatur ut pariat. Et visum est aliud signum in caelo, et ecce draco magnus rufus, habens capita septem, et cornua decem, et in capitibus eius diademata septem, et cauda eius trahebat tertiam partem stellarum caeli, et misit eas in terram; et draco stetit ante mulierem, quae erat paritura, ut cum peperisset, filium eius devoraret. Et peperit filium masculum, qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea, et raptus est filius eius ad Deum, et ad thronum eius, et mulier fugit in solitudinem, ubi habebat locum paratum a Deo, ut ibi pascat eam diebus mille ducentis sexaginta. Et factum est praelium magnum in caelo: Michael, et angeli eius praeliabantur cum dracone, et draco pugnabat, et angeli eius: et non valuerunt, neque locus inventus est eorum amplius in caelo, et proiectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur diabolus, et satanas, qui seducit universum orbem, et proiectus est in terram, et angeli eius cum illo missi sunt. Et audivi vocem magnam in caelo dicentem, Nunc facta est salus, et virtus, et regnum Dei nostri, et potestas Christi eius: quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte. Et ipsi vicerant eum propter sanguinem agni, et propter verbum testimonii sui, et non dilexerunt animas suas usque ad mortem: propterea laetamini caeli, et qui habitatis in eis. Vae terrae et mari, quia descendit diabolus ad vos habens iram magnam, sciens quod modicum tempus habet. Et postquam vidit draco, quod proiectus esset in terram, persecutus est mulierem, quae peperit masculum: et datae sunt mulieri alae duae aquilae magnae, ut volaret in desertum, in locum suum, ubi alitur per tempus, et tempora, et dimidium temporis a facie serpentis. Et misit serpens ex ore suo post mulierem aquam, tanquam flumen, ut eam faceret trahi a flumine. Et adiuvit terra mulierem, et aperuit terra os suum, et absorbuit flumen, quod misit draco de ore suo. Et iratus est draco in mulierem, et abiit facere praelium cum reliquis de semine eius, qui custodiunt mandata Dei, et habent testimonium Iesu Christi. Et stetit supra arenam maris.

CAPUT XII.

Et signum. Notandum quod quandoque aliquid unum et idem particulare videbat in diversis visionibus, quia faciebat ad diversa; in aliis tamen erat differentia visionum. Primum ergo praeambulum tactum fuit *supra* secundum partem *4. capite* in visione secunda. Secundum vero *supra 8.* ut tangit Gloss. In hac igitur quarta visione agitur de pugna mulieris et draconis, et victoria et profectu mulieris, idest ecclesiae in persecutione. Sic autem proceditur. Primo agitur de profectu ecclesiae in persecutione. Secundo de finali retributione, scilicet bonorum sustinentium, et malorum inferentium persequutionem: *Infra 14. Et vidi, et ecce nubem.* Persecutionem autem sustinet ecclesia a diabolo, sustinebit et ab antichristo. Unde primo agitur de profectu ecclesiae in persecutione diaboli. Secundo de profectu eius in persecutione antichristi, *13. capi. Et vidi de mari bestiam.* Rursus circa primum primo agitur de profectu ecclesiae sub persequutione diaboli occulta. Secundo de eius profectu sub manifesta persequutione secundum Glossam hic et inferius. De manifesta persequutione habetur ibi, *Et postquam vidit draco.* In prima parte primo describuntur pugnantes, scilicet mulier, et draco. Secundo ostenditur aviditas hostis repugnatoris, *Et draco stetit.* Tertio auxilium impugnatae mulieris, *Et peperit masculum.* Quarto deiectio ipsius draconis, *Et proiectus est draco.* Quinto sanctorum iubilus de triumpho deiectionis, sive adiutoris, scilicet Dei, *Et audivi vocem.* Circa primum primo describitur mulier bellum sustinens. Secundo draco bellum inferens, *Et visum est aliud.* Mulier autem describitur quantum ad quatuor, quae decent eam quae Regi desponsatur. Primo autem describitur implicite, et in generali. Secundo explicite, et in speciali, *Mulier amicta.* Ubi describitur quantum ad figuras designantes ecclesiae laudem. Primo quantum ad ornatum speciositatis. Secundo quantum ad dominationem potestatis, *Et luna.* Tertio quantum ad indicium sive insigne dignitatis, *In capite.* Quarto quantum ad virtutem foecunditatis, *Et in utero.* Dicit igitur, *Et signum;* quasi dicat: Ita vidi praemissa, et praeter illa vidi aliud, scilicet magnum signum, scilicet quaedam mulier apparuit amicta sole, et sic de aliis: et hoc est quod dicit, *Et signum magnum*, scilicet figura quiddam magnum signans; *Apparuit in caelo*, idest in ecclesia militante; quasi dicat: Vidi per visionem quasi in caelo quandam figuram magnam, significantem aliquid. Hoc signum, sive haec figura, fuit illud quod sequitur, scilicet de muliere amicta sole, et habente lunam sub pedibus, et sic ulterius. Apparuit autem hoc signum in caelo: quia illud signum, sive haec figura, est de ecclesia significata per caelum. Signum autem dicit apparuisse, quia haec et alia videbat sub figuris sive signis; sicut supra in Prologo dictum est, ut ea sub congruis similitudinibus scriberet, et traderet nobis. Hoc autem signum magnum dicitur, quia magna signat ecclesia, scilicet amabilem speciositatem, dominativam potestatem, regiam dignitatem, sobolis foecunditatem. Haec autem quatuor magni ponderis sunt apud Deum, et magnae utilitatis in ecclesia ipsa; et haec per huius-

modi signa signantur. Augustinus 2. *de Doct. Chr. Nemo ambigit per similitudinem libentius quaelibet cognosci.* Sed cum haec signa obscuram significationem habeant, nec sit certum quis intellectus sit accipiendus, videtur fuisse utilius, si aperte sine signis nobis veritas exprimeretur. Item unus intelligit uno modo, alius alio : et videtur quod saltem unus deviet ab intellectu recto. Respondeo. Dicendum, quod hae visiones sub figuris obscuris scriptae sunt convenientissima ratione, et est ad hoc et alias plurimas Scripturae obscuritates ratio multiplex, tum ex parte legentium, ex parte quorum est quadruplex ratio, ut dictum est *supra* 7. tum ex parte Scripturae, ut scilicet foecundius veritas per ipsa signa detur intelligi, quod fit dupliciter, scilicet quantum ad ipsam rem in se : quia ipsa res plenius ostenditur per ipsa signa, quia signa non plus important quam vocabulum nudum, sicut plus importatur cum dicitur, *Mulier amicta sole*, et *luna sub pedibus eius*, quam si diceretur: Ecclesia decora spiritualiter et contemnens temporalia, sicut plus sonat ignis quam amor : *Lucae 12. Ignem veni mittere in terram.* Item quantum ad intellectuum multiplicitatem, quia ipsa obscuritas dat viam ad multiplicem intellectum, et sic maius documentum elicitur; unde Augustinus 9. *lib. de Civ. Dei: Divini sermonis obscuritas ad hoc utilis est, quod plures sententias veritatis parit, et lucem notitiae producit, dum alius sic, alius sic intelligit.* Ad primum obiectum dicendum, quod, sicut dicit Augustinus 9. *lib. Conf. non frustra voluit Deus scribi tot paginarum opaca secreta. Unde Dominus sanctis doctoribus revelavit intellectum Scripturae, quantum iudicavit esse necessarium nobis.* Per ipsos autem datur via ad intelligentiam Scripturarum, ut patet de beatis Gregorio, Augustino, Hieronymo, Chrysostomo, et aliis sanctis expositoribus. Item quotidie aliis studiosis qui sunt ad docendum caeteros idonei, revelat quantum placet suae sapientiae, omnia congrue dispensante. Dat etiam quandoque intellectum indignis, propter commodum aliorum. Maxime autem dat Dominus intellectum humilibus, et orationi instantibus. De humilibus *Matth. 11. Abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* De orantibus Damascenus 4. *lib. cap. 10. Pulsemus avide, sic enim aperietur.* Licet igitur homini certum non sit de se, et per se, quis intellectus in Scriptura habendus sit; tamen per documenta sanctorum cognoscitur, et etiam per donum illuminationis internae. Ad aliud dicendum secundum Augustinum, quod non est deviatio propter hoc a recto intellectu, licet unus intelligat alio modo quam alter, vel licet unus intelligat pluribus modis. Scriptura enim secundum Augustinum, *Fons est educens rivulos multos.* Et non est dubitandum quin beatus Ioannes perfectius et clarius intellexerit ea quae scripsit, quam doctor exponens; et probabile est, quod omnes convenientes expositiones, quae ponuntur in eis, ipse in ipsis verbis intellexit, cum per ipsum haec ad nos manaverint, et prius ipse receperit. Item etiam si non omnes intellectus qui habentur in his, non novit ille per quem liber aliquis Scripturae est editus; non propter hoc latuit Spiritum sanctum aliquis utilis et congruus intellectus: unde Augustinus loquens de Moyse, et de illis verbis in principio creavit Deus etc. dicit 12. *lib. Conf. Si quid homo minus videt, numquid Spiritum tuum bonum in terram deducentem latere potuit, quicquid eras in eis verbis tu ipse revelaturus legentibus? Mulier.* Hic in speciali describitur mulier, et hoc quantum ad quatuor praemissa, quia signum apparuit, scilicet, *Mulier amicta sole*, idest ecclesia induta sive ornata Christo illuminante et decorante. Ecclesia dicitur mulier, quia scientia Verbi divini generat filios sponso suo, et nutrit cum diligentia et labore. Haec est Hester, quam Rex amat super omnes mulieres, sicut dicitur *Hester 2.* quia Christus plus diligit ecclesiam, quam congregationes fidelium ante legem et sub lege. Huius est indumentum et ornamentum Christus : *Roman. 13. Sed induimini Iesum Christum:* quia regit, calefacit, protegit, decorat, et honorificat eam, sicut vestis nobilis hominem indutum. Christus autem dicitur sol propter claritatem quam habet in se, et quam efficit in ecclesia sive in iustis. Pulcher talis ornatus, et delectabilis aspectu : *Mal. ult. Orietur vobis timentibus sol iustitiae: Eccle. 10. Dulce lumen et desiderabile est oculis videre solem. Et luna*, idest rerum temporalitas sive temporalia, quae subiacent multiplici mutationi, sicut luna multipliciter mutatur : *Eccle. 1. Vanitas vanitatum et omnia vanitas. Sub pedibus eius*, idest sub affectionibus: quia non subiicitur temporalibus ecclesia, quantum ad iustos, per amorem et cupiditatem; sed eis dominatur. Affectus autem sunt pedes, quia eis tota anima, et omnia merita innituntur et sustentantur. Item per eos inceditur, proficiendo in meritis. Item cum eis quasi cum pedibus calcanda sunt vana: unde dicitur hic, *Luna sub pedibus eius.* Gregorius *sup. hunc loc. Quia ecclesia cuncta temporalia despicit, lunam sub pedibus premit.* Nota quod ecclesia despicit sive calcat pedibus lunam, propter amorem solis. *Philip. 2. Omnia detrimentum feci, et arbitror ut stercora ut Christum lucrifaciam.* De hoc Hieronymus : *Humanas terrenasque opes contemne, ut illi placeas pauper, cui difficile opulentus placere potes. Et in capite.* Hic ostenditur insigne regiae dignitatis, quia in capite suo habet coronam duodecim stellarum : ornatus enim capitis coronat et decorat ac nobilitat eam. Dicit igitur, *Et in capite eius*, scilicet in Christo, qui est caput ecclesiae ipsam regens, ei providens, in ea influens sensum fidei, et motum dilectionis et operationis : *Colos. 1. Ipsum dedit caput super omnem ecclesiam. Corona stellarum duodecim*, idest nobilis victoria duodecim Apostolorum, hoc est duodecim apostoli in se lucidi, et aliorum illuminativi, in oculis terrenorum minimi : coram Deo magni, contra vitia, et contra diabolum, et contra hostes fidei victoriosi. quae victoria per coronam signatur, quia victoribus dari solet; et dicitur haec corona esse in Christo, quia hoc cedit ad honorem ipsius, et ad ostensionem regiae dignitatis in eo, cuius milites fuerunt Apostoli, et cuius virtute, et ad cuius gloriam vicerunt omne vitium et diabolum, et fidei impugnatores, quos vicerat efficacia doctrinae, operatione, potestate, et miraculis, et virtute constantiae; quia propter adversa non cesserunt : 2 *Cor. 2. Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu.* Comparantur autem stellis, quia in se luminosi aliis praebent lucem in nocte adversitatis et infidelitatis : *Baruch 3.*

Stellae dederunt lumen in custodiis suis, sicut Thomas in India maiore, ipse Ioannes in Asia, Andreas in Achaia, similiter de aliis. Dicitur autem hoc ad laudem ecclesiae, quia per hoc ostenditur ipsa habere dignitatem regiam, quod caput suum est coronatum: quia corona capitis cedit in honorem totius corporis. Vel *Corona duodecim stellarum* est gloria duodecim particularium praemiorum, quae sunt in Christe. Etiam ecclesia habet hanc coronam in suo capite, idest Christo, et ab eo eandem recipiet in se ipsa. Hae duodecim stellae sunt septem dotes, tres animae, scilicet visio aperta: *1. Ioan. 3. Videbimus eum sicuti est.* Dilectio plena: *Isaiae 31. Dixit Dominus cuius ignis in Sion, et caminus eius in Hierusalem.* Item tentio, sive comprehensio aeterna: *Philipp. 3. Sequor autem si quo modo comprehendam* etc. Sunt autem quatuor corporis, scilicet claritas: *Matth. 13. Fulgebunt iusti sicut sol.* Impassibilitas: *1. Cor. 15. Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem.* Agilitas: *Sapient. 3. Tanquam scintillae in arundineto discurrent.* Subtilitas: *Ioan. 22. Stetit Iesus ianuis clausis.* Item cum his septem dotibus erunt alia quinque, scilicet gaudium de evasione totius mali: *Psal. Laqueus contritus est, et nos liberati sumus.* Item filiatio Dei in perceptione haereditatis: *Roman. 8. Quod si filii, et haeredes.* Item societas iubilosa: *Ephes. 3. Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis* etc. Pax perpetua: *Psal. In pace in idipsum, dormiam et requiescam.* Securitas firma: *Zach. 15. Sedebit Hierusalem secura.* In his consistit abundantia totius boni, et in his intelliguntur omnia bona patriae. Vel *In capite eius*, idest in eius primordio, quia in primitivo statu habuit Apostolos ecclesia, ex quibus fuit quasi coronata, quia magnam auctoritatem obtinebat per eos, et victoriam. Vel *In capite*, idest in mente. *Corona duodecim stellarum*, idest duodecim fructus, ipsam reddentes victoriosam et claram: de quibus *Galat. 5. Fructus autem Spiritus, caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, mansuetudo, bonitas, longanimitas, fides, modestia, continentia, castitas.* Quilibet ecclesiae verus filius hos duodecim fructus habet. Vel in mente sua habet duodecim articulos, quae sunt ecclesiae in coronam, idest dignitatem et victoriam, cum per eos cum adnexa caritate Christo coniungitur, et vitia debellantur: *1. Ioan. ult. Haec est victoria quae vincit mundum, fides nostra.* Allegorice de beata Virgine. *Signum*, scilicet, illud quod sequitur, scilicet de beata Virgine, quod fuit amicta sole, et habuit lunam sub pedibus, et coronam duodecim stellarum in capite. Hoc enim fuit signum divinae bonitatis et sapientiae, signum caritatis et pietatis ad genus humanum: *Isa. 7. Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum* etc. *Magnum*, quia valde magnum indicium bonitatis suae et caritatis ad homines ostendit in ipsa: *In caelo*, idest in ecclesia, de qua fuit Virge beatissima perfecte. Quod autem fuit hoc signum ostendit *mulier*, scilicet Virgo beata benedicta super omnes mulieres, quae salutis auctorem peperit viris ac mulieribus: *Proverb. 11. Mulier gratiosa inveniet gloriam. Amicta*, idest ornata, *Sole*, idest Christo, qui de seipso ipsam ornavit, decoravit, et fecit totam luminosam; non suis radiis solum, sed et seipso: unde Virginis claritas in alios redundabat. Unde beatus Bernardus *in quod serm. Mariae praesentia totus illustrabatur orbis, adeo ut et ipsa iam caelestis patria clarius rutilet virgineae lampadis illustrata fulgore.* Sed contra *Iere. 31. Foemina circumdabit virum.* Ergo potius ipsa circumdedit Christo, non fuit eo circumdata vel amicta. Respondeo. Utrumque verum est, nec sunt contraria; sed unum potius est alterius causa. Fuit enim circumdatus Christus inquantum eius filius, dum ipsum de se genitum virgo in utero circumdedit. Circumdedit etiam eam inquantum eius ornatus, dum eam seipso spiritualiter decoravit. *Et luna*, idest temporalia, mutabilia, et defectibilia ut luna: *Sub pedibus*, idest sub affectibus: *Eius*, idest omnia temporalia calcavit per eorum contemptum, ne quoquemodo fuscarent eius dilectionem ad filium. Ideo de ipsa dicitur *Eccle. 24. Ego mater pulchrae dilectionis.* Amor enim commutabilis boni aliquo modo semper derogat amori boni incommutabilis: unde Augustinus *10. lib. Conf. Minus te amat, qui tecum aliquid amat. Et in capite eius* etc. Idest ipsam sublimavit sive honorificavit dignitas privilegiorum, sicut corona in capite esput et ipsum hominem honorificum facit. Hae duodecim stellae sunt secundum Bernardum duodecim praerogativae beatae Virginis. Quatuor de caelo, quia super eam erant. Quatuor ex parte animae. Quatuor ex parte corporis. Primae quatuor praerogativae sunt sanctificatio ipsius Virginis, salutatio angeli, obumbratio Spiritus sancti, inenarrabilis conceptio Filii Dei. Aliae quatuor fuerunt donum humilitatis, magnanimitas fidei, mansuetudo pudoris, sive zelus humanae salutis, quia sacro pudore salubriter pudorata fuit. Item salutem humanam multum zelavit. Quartum fuit martyrium cordis: *Lucae 2. Et tuam ipsius animam pertransibit gladius.* Alia quatuor sunt, quia fuit virginitate purissima, sine corruptione foecunda, sine gravamine gravida, sine dolore puerpera. Et bene dicuntur stellae, quia eam claram et sublimem reddebant. Extollitur ergo his verbis universalis Regina, quantum ad amabilem speciositatem, immutabilem sanctitatem, et admirabilem dignitatem. *Et in utero.* Hic agitur de foecunditate ecclesiae: novos enim filios Christo sponso parit. Ad hoc autem concurrit semen divini verbi, quod suscepit ecclesia a sponso Christo. Item doctrina praedicationis, quae homines disponit ut fiant filii Dei per adoptionem. Item quandoque praedicatores et pastores se affligunt per mortificationem carnis ut homines convertant. Primo ergo ostenditur verbum in corde. Secundo doctrina in ore, *Et clamabat.* Tertio afflictio in corpore, *Et cruciatur.* Dicit igitur, *Et in utero:* Glossa *in iugi memoria: Habens.* Glossa *verbum Dei.* Iste est foetus quem ecclesia suscepit a suo sponso, de quo satagit formare filios pulchros et novos. Unde Anselmus *in lib. de Conc. grat. et lib. arbi. Est autem semen verbum Dei: Matt. 13. Semen est verbum Dei. Et clamat*, idest ecclesia in praedicatoribus et pastoribus bonis. Clamat ecclesia in maioribus, praedicando cum affectu, qui in clamore intelligitur: *Isai. 57. Clama ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam. Parturiens*, idest cum labore satagens ad pariendum filios spirituales. Parturitio est praeparatio partus, quae fit cum frequenti cruciatu et dolore; et per hoc signatur diligentia et laboris frequentia in officio praedicandi et adiuvandi animas:

Galat. 4. Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur in vobis Christus. Clamori autem praedicationis debet adiungi clamor orationis, quae prorsus est necessaria: *Psal. Clamavit ad me, et exaudiam eum.* Augustinus *4. lib. de Doct. Christ. Priusquam exerant proferentem linguam, ad Deum levent animam sitientem. Et cruciatur,* interiori desiderio, et exteriori carnis maceratione: *Ut pariat*, scilicet spirituales filios Deo Partus enim est quando proles nascitur; unde procedit parturitio, idest praeparatio ad partum, et sequitur partus. Sancti enim praedicatores quandoque se affligunt corporaliter, ut efficaciter animas convertant, et Deo pariant: *1. Cor. 9. Castigo corpus meum et in servitutem redigo* etc. *2. Cor. 11. In fame et siti* etc. Haec verba non conveniunt beatissimae orbis Reginae, quantum ad partum filii, quia sine dolore peperit; sed quantum ad compassionem dominicae passionis. *Et habens in utero*, idest in intimis cordis, per plenum amorem. *Et clamabat*, per compassionem instante filii passione: *Parturiens*, idest ad modum parturientis afflictionem sustinens quando per acutum doloris gladium martyr effecta est, ut praedixerat Symeon *Lucae 2. Tuam ipsius animam pertransibit gladius.* Unde beatus Bernardus: *Vere tuam animam, o mater beata, gladius pertransivit: tuam ergo animam pertransivit vis doloris, ut plus quam martyrem non immerito praedicemus, in qua nimirum corporeae sensum passionis excessit compassionis affectus. Et cruciatur ut pariat*, ut intelligatur pro tempore passionis, idest flagrat afflictivo desiderio, ut parturitionis eius finis veniat. Parturitionis eius finis fuit cessatio doloris filii, et redemptio generis humani: unde sibi convenit illud *Isai. 66. Antequam parturiret peperit, antequam veniret partus eius peperit masculum.* Antequam parturiret, idest ad modum parturientis doleret, compatiendo filio patienti. *Peperit:* verum est quia in ipsa partus praecessit parturitionem, quia peperit sine dolore: et antequam veniret partus, idest finis parturitionis, scilicet redemptio humana, peperit masculum. *Et visum.* Hic describitur draco bellum inferens: et primo implicite et in generali; secundo explicite et in speciali, *Ecce.* Dicit igitur, *Et visum est*, idest apparuit: *Aliud signum*, aliud dico a primo, quia primum fuit signum bonitatis et dignitatis ecclesiae, quae impugnatur; hoc autem est signum perversitatis diaboli, a quo impugnatur. *In caelo.* Tangit igitur tenorem visionis, quia scilicet vidit aliud quoddam signum in caelum, scilicet draconem magnum rufum, et sic de aliis quae sequuntur. Hoc signum signat malitiam diaboli in ecclesia, idest contra ecclesiam, quae caelum est propter splendorem meritorum in iustis: unde *sup. hunc loc.* dicit Gregorius: *Caelum est ecclesia, quae in nocte vitae praesentis, dum innumeras in se sanctorum virtutes continet, radiantibus desuper syderibus fulget. Et ecce.* Hic describitur draco impugnator in speciali: et primo describitur quantum ad potestatem in habitu; secundo quantum ad malignitatem in actu, *Et cauda.* Circa primum primo agitur de eius potentia quam habet in se. Secundo de eius praesidentia super principes, *Habens septem capita.* Eius autem potentia quam habet in se, habet adnexam astutiam, et utraque magna est; habet et adnexam saevitiam. Unde circa primum primo ostenditur potestas eum astutia. Secundo utriusque vehementia, *Magnus.* Tertio malitiosa saevitia, *Rufus.* Dicit igitur, *Et ecce.* Specificat hic quod est illud signum. Per hoc quod dicit *Ecce*, notatur praesentia visionis; quasi dicat: Ante oculos vidi draconem talem. Per hoc etiam potest intelligi, quod diabolus semper praesto est ad nocendum, quia *Ecce* adverbium est demonstrandi. *Draco*, scilicet diabolus fortis astutus. Nomen enim draconis dicit fortitudinem; quia draco cum astutia fortitudinem habet: unde dicitur draco, hoc est diabolus, pugnare cum Michaele: *Iob 41. Non est potestas super terram* etc. Item draco dicit astutiam: unde Augustinus *in quod. sermon. Leo aperte irascitur, draco occulte insidiatur. Magnus*, propter magnitudinem utriusque: *Ezechiel. 29. Ecce ego ad te draco magne, qui cubas in medio fluminum.* Vel *Magnus*, propter elationem: *Iob 41. Ipse est rex super filios superbiae. Rufus*, idest saevissimus. Color enim rufus signat crudelitatem in effusione sanguinis, idest in interfectione spirituali: *Ioan. 8. Ille homicida erat ab initio. Habens septem capita*, idest universos pravos principes possidet, et per ipsos nititur subvertere multos. Et quia per illos et per alios principibus subiectos facit decalogum violari, recte sequitur, *Et cornua decem*, idest omnes perversos homines, legis decalogum impugnantes. Numerus enim denarius, quia numerus est completus, signat universitatem perversorum, qui decalogum praeceptorum salutis et in se et in aliis impugnant: cornu enim impugnationem signat. Et sic principes dicuntur capita, inquantum aliis praesident. Ipsi etiam et eorum subditi dicuntur cornu, inquantum decalogum impugnant. Vel cornu possunt intelligi secundum Glossam alii eis subditi, per quos faciunt legem frangi ab hominibus: unde Glossa *Reges* etc. Quia vero principes plusquam alii nocent, multos fideles deiiciunt in infidelitatem, vel aliud commissum, et sic videntur victores, subditur, *Et in capitibus suis*, idest in principibus suis: habet, *Diademata septem*, idest universas victorias, de subversis secundum Glossam, universas, inquam, quia de universis vitiis. Item secundum omnem modum tentandi, quia perversi principes, maxime infideles, multipliciter seducunt homines, scilicet per astutiam, per potentiam, per documenta, per blandimenta, per minas, per dona, per flagella. Hoc etiam nunc fit, maxime autem fiet sub antichristo. Talis autem victoria apparens est, non vera, quia qui videtur in huiusmodi vincere, post ipse a diabolo vincitur: unde *supra 9.* additur *Tanquam*, *Et super capita earum tanquam similes auro. Et cauda.* Hic ostenditur malignitas in actu, quia multos qui lucere per vitam videbantur, seducit; unde dicitur, *Et cauda eius*, idest deceptio fraudulenta, qua celant vitia, et vitiorum incommoda, sicut cauda celantur turpia. *Trahebat*, idest trahit de fide ad infidelitatem, per suggestionem et blandimenta, et astutiam multiplicem. *Tertiam partem stellarum*, idest illos qui lucem vitae habere videbantur et alios illuminare. Eorum enim qui videntur lucere per doctrinam et vitam, quidam habent lucem vitae activae, quidam contemplativae, et hoc stabiliter et finaliter, quidam neutram, sed solum phantasticam, licet fidem informem habeant: et hi sunt tertia pars: *Supra 9. Tertia pars hominum occisa. Et*

misit in terram, scilicet tractos allexit terrenorum amore. Primo enim draco ille homines seducit trahendo a fide, vel a statu gratiae, et sic eos aliquo tempore per blandas tentationes seducit; postmodum ut magis eos involvat, allicit terrenorum amore, et facit aperte peccare, ad pervertendum ulterius alios: unde Gregorius *sup. hunc loc. Stellas de caelo in terram cadere est, relicta spe caelestium illo duce ad ambitum gloriae saecularis inhiare*. Secundum aliquos exponuntur haec verba praeter modum praemissum de reprobis angelis. *Cauda eius*, idest naturalium excellentiam, qua alios traxit, sicut aliquid trahitur cauda: *Trahebat*, idest traxit deiiciendo per superbiam. Ipse enim diabolus cum primo esset omnibus excellentior, videns suam naturalem excellentiam, superbuit. Multi autem ex aliis videntes eum tam excellentem, consenserunt eius superbiae, et ei adhaeserunt. *Tertiam partem stellarum*, idest omnes angelos reprobos, qui stellae erant per claritatem ac volubilitatem naturae. Una pars angelorum est multitudo eorum qui assistunt ita, quod si mittuntur, raro mittuntur. Alia est eorum quia ita assistunt, quod frequenter mittuntur. Tertia pars sunt illi, qui nec sunt de illis, nec de istis. Hos traxit diabolus de primis et secundis: *Dan. 7. Millia millium et decies centena millia* etc. Per hoc autem quod dicitur *trahebat*, intelligitur motus violentior, quia motus quo declinaverunt aliqui post ipsum, fuit contra naturam, potius enim naturale est converti ad suum factorem. Unde Augustinus de homine loquens *in 2. lib. cont. Faust.* dicit: *Sed nec ipse homo contra naturam facit quicquam, nisi cum peccat. Et misit eos in terram*, quia propter excellentiam naturalium eius, adhaeserunt ei, et ceciderunt in hunc aerem inferiorem propinquum terrae, ut seducerent homines. Vel *in terram*, idest in infernum, qui est sub terra; et etiam terra vocatur, propter firmitatem, quia semper durabit: *Iob 10. Terram misit* etc. *Et draco*. Hic ostenditur aviditas hostis impugnatoris, qua sitit devorare fideles. *Et draco*, quasi dicat, ita fortis est draco, et iam multos seduxit, et sua potestate confisus, et experientia edoctus, adhuc sitit bonos pervertere: et hoc est, *Et draco*, idest diabolus, cum fortitudine et veneno malitiae, habens insidiosam astutiam. *Stetit*. Per hoc notatur mora et aviditas nocendi: unde Augustinus *2. lib. de Civ. Dei: Daemones semper sunt ad decipiendum vigilantissimi. Ante mulierem*, idest contra ecclesiam Deo filios parientem, quia semper ecclesiae insidiatur ut fidelibus noceat: *1. Petri 5. Adversarius vester diabolus, tamquam leo rugiens, circuit quaerens quem devoret. Quae paritura erat*, idest quae quantum ad aliquos convertendos, propinqua erat partui, quia quantum ad aliquos longe est a partu, quantum ad aliquos prope, quantum ad aliquos est in pariendo, cum scilicet eos cum effectu convertit; quantum ad aliquos post partum, cum scilicet aliqui iam sunt fideles et iusti, et eos educat ecclesia lacte documenti et exempli: *Isaias ult. Parturivit et peperit Sion filios suos*. Quod autem dicit, *Paritura*, potest intelligi pro tempore praeterito, quia olim iam diu incepit filios Deo procreare. Intelligendum etiam pro praesenti, hoc enim habet quotidie locum. Quid autem intendit draco, ostenditur cum subditur: *Ut cum peperisset*, idest aliquem in fide vel mores bonos generasset: *Filium eius*, scilicet spiritualem: *Devoraret*, idest ad peccatum traheret; tenet similitudinem draconis, qui devorat. Per hoc patet quod in principio cum quis inchoat bene agere, diabolus sitit eum devorare: *Ier. 51. Replevit ventrem suum teneritudine mea*. Sed quid est quod dicit stetit? Aut enim dicitur stetit secundum locum, aut secundum affectum. Si secundum locum; contra *1. Petri 5. Tanquam leo rugiens circuit* etc. Si secundum affectum; sed stare affectu est habere rectum affectum: unde *supra 8. Vidi septem angelos stantes in conspectu Dei*. Respondeo. Stare est dupliciter. Aut secundum locum; et sic non accipitur hic secundum sensum mysticum, quia non semper stat eodem loco. Aut secundum affectum; et tunc aut accipitur in bono, et sic dicit affectum rectum et promptum ad bonum, ut *supra 8*. aut in malo, et sic dicit affectum intentum et sitibundum ad malum; et sic accipitur hic. *Et peperit*. Hic agitur de auxilio in pugna mulieris: et primo ostenditur auxilium ei praestitum a filio per se; secundo a ministris filii, *Et factus est*. Circa primum primo ostenditur partus filii auxiliantis. Secundo potestas ad auxiliandum, *Masculum*. Tertio ipsum auxilium praestitum, *Et mulier*. Potestas autem ostenditur quantum ad quatuor. Primo quantum ad gratiae validitatem, cum dicitur, *Masculum*. Secundo quantum ad praesidentiae dignitatem, *Qui recturus*. Tertio quantum ad divinitatis maiestatem, *Et raptus est*. Quarto quantum ad iudiciariam auctoritatem, *Et ad thronum eius*. Nam secundum haec quatuor habet Christus magnam potestatem ad auxiliandum ecclesiae. In ipso enim secundum humanitatem fuit, et est plenitudo gratiae, per quam habet robur ad resistendum diabolo, ne ecclesiae noceat. In ipso enim est sublimitas praesidentiae: quia etiam secundum quod homo, dux est et princeps ecclesiae; unde eam defendere potest. Item in eo est maiestas divinae naturae, quia aequalis est Patri, et per hoc omnia potest. Item in eo est dominium auctoritatis iudiciariae, per quam poterit de diabolo vindictam accipere de his quae contra ecclesiam machinatur. Dicit igitur, *Et peperit filium*; quasi dicat, Ita ecclesia paritura erat et quotidie parit. Inter multos autem filios quos peperit, genuit unum, alius digniorem: et hoc est quod dicit, *Et peperit*, scilicet mulier ecclesia: *Filium*, idest Christum per Virginem matrem, quae fuit membrum et pars ecclesiae; unde hoc attribuitur toti, quod est partis: corpori, quod est membri. Dum enim Virgo beata filium peperit, ipsa ecclesia per Virginem ipsum peperit, scilicet inter multos quos genuit. Dupliciter enim parit ecclesia filium, scilicet vel spiritualiter, et sic peperit, et quotidie parit fideles per virtutem doctrinae et exemplum vitae; vel corporaliter, et sic peperit Christum per Virginem, quae erat pars ipsius ecclesiae, et hoc fuit per virtutem ipsi Virgini datam mirabiliter: unde de Virgine dicitur *Matth. 1. Et peperit filium suum primogenitum; et vocavit nomen eius Iesum*; quasi dicat: Paratus erat draco ad devorandos filios ecclesiae; sed iratus est ei filius qui draconem arceret. *Masculum*, idest nihil infirmitatis contrariae virtuti habentem, nihilque femineum in operibus suis, quia in ipsa sua infantia ab ipsa incarnatione plenam gratiam habuit, et in aetate sequente fortia opera fecit. Unde per for-

titudinem gratiae plenae in se, et fecundae in meritis, potens est resistere diabolo impugnanti ecclesiam: *Isa. ult. Antequam veniret partus eius, peperit masculum. Partus*, idest potestas pariendi secundum cursum naturae. *Qui recturus erat*, in actu et via recte vivendi: *Gentes*, idest electos ex Gentibus. Ex quo patet latitudo suae praesidentiae, quia supra Gentiles et Iudaeos dominabitur, etiam inquantum homo: *Rom. 15. Qui exurget regere Gentes* etc. *In virga ferrea*, idest potentia infrangibili et invincibili. Unde cum sit potens rector suorum, certum est quod eos defendere potest. Vel *Virga*, idest iustitia, propter rectitudinem: *Ferrea*, idest inflectibili: et quia suos regit iuste, non declinabit ab eorum defensione: *Psal. Reges eos in virga ferrea. Et raptus est filius eius*, scilicet Christus qui est filius ecclesiae, per hoc quod est filius Virginis beatissimae quae membrum est, et nobilis pars ecclesiae. *Ad Deum*, idest ad aequalitatem Dei Patris; quasi dicat: Ascendit in caelum, et sic manifestavit se Patri esse aequalem inquantum Deus; licet ad carnem suscipiendam se humiliaverit: *Philipp. 2. Non rapinam est arbitratus esse aequalem Deo*. Per hoc autem quod dicitur *Raptus*, potest intelligi nobilitatio naturae humanae: quae supra propriam conditionem facta est nobilis, dum Filius in ipsa natura humana existens cognoscitur Patri aequalis, quia per hoc magis manifestatur dignitas humanitatis. Raptus enim dicit virtutem, quae quasi quandam violentiam conditioni naturae facit, dum ipsam naturam tam nobiliter extollit. Sed quomodo dicitur raptus ad aequalitatem Patris, cum inquantum Deus semper eam habuerit, secundum humanitatem autem nunquam? Respondeo. Raptus iste ad aequalitatem Patris est secundum manifestationem, quia post ascensionem magis apparuit eius divinitas inquantum est Patri aequalis, quam ante: et intelligitur de ipso secundum divinitatem humanitati unitam: propter quam unionem nihil amisit; sed eius divinitas ante ascensionem a paucis cognoscebatur. Postmodum autem manifestata fuit, cum Spiritum sanctum effudit, et discipulos per mundum praedicare fecit. *Et ad thronum eius*, scilicet Patris est raptus, idest potestatem iudiciariam se habere ostendit. Totum hoc post ascensionem patuit, magis quam ante. Et potest intelligi tam de potestate iudicandi inquantum Deus, quam habet eandem cum Patre; vel de potestate iudicandi, quam habet a Patre inquantum homo. Et secundum hoc dicitur esse raptus propter altitudinem huius dignitatis, quae est supra naturam humanam, secundum se acceptam. Dicitur autem raptus ad thronum Patris, quia etiam inquantum homo participat iudiciariam potestatem Patris: *Ioan. 5. Pater omne iudicium dedit Filio*. Hoc autem magis claruit per ascensionem, quia tunc fides dilatata est. *Et mulier*. Hic ostenditur ipsum auxilium praestitum: et hoc in tribus. Primo quantum ad confugium, quia dedit Christus ecclesiae gratiam confugiendi ad secretum mentis, et declinandi a tumultu mundano. Secundo quantum ad locum, quia facit ecclesiam manere in loco spirituali sibi congruo, et ipsum locum praeparat, *Ubi habet*. Tertio quantum ad pastum, *Ut ibi pascat*. Dicit igitur, *Et mulier*; quasi dicat: Talem filium peperit mulier, cui draco insidiabatur, et per auxilium huius filii, *Mulier*, idest ecclesia, virtutibus et filiis spiritualibus foecunda: *Fugit*, volens cavere insidias et nocumenta draconis: *In solitudinem*, idest secretum mentis, ibi sola est per exclusionem tumultus mundanorum desideriorum. Hoc autem confugium est per auxilium Christi, quia ex Dei dono est: *Iob 39. Cui dedi in solitudine domum*. Gregorius: *Bene conversantibus solitudo mentis tribuitur, ut exurgentem intrinsecus strepitum terrenorum desideriorum premant; et quoddam sibi cum Domino intra se secretum quaerant. Ubi habet locum*, idest in qua solitudine interni secreti habet ecclesia quantum ad viros iustos mansionem spiritualem, qua tanquam loco quietatur: *Paratum a Deo*: quia non potest haberi locum interni secreti, in quo anima quiescit, nisi ex magno Dei dono qui hunc locum suis paravit: quia per exemplum vitae et passionis, omnia contemnere docuit, et sibi ac Deo interius vacare. Paravit etiam per meritum et efficaciam ipsius passionis, per quam suis gratiam tribuit. Parat etiam amplius, quando gratiam ad hoc tribuit, et sic animam in hoc loco manere facit, et ibi cum ea familiariter loquitur: *Osee 2. Adducam eam in solitudine, et loquar ad cor eius*. Et per hoc quod dicitur, *Habet locum*, ostenditur quod non est egrediendum unquam exterius, per amorem vanitatis mundanae, sed interius morari debet. In solitudine enim est anima, quando non inhiat exterioribus, sed interius aeternis; licet corporaliter sit homo inter homines. Unde Gregorius: *Si prematur aliquis corporaliter popularibus turbis, et cum nullos curare saecularium tumultus in corde patiatur, non est in urbe. Ut ibi*; quasi dicat; Deus paravit vel parat locum ecclesiae: *Ut ibi pascat illam*, scilicet pastu doctrinae, quia qui apud se in interno secreto habitat, efficacius pascitur verbo Scripturae vel praedicationis: quietius enim et sapidius et plenius capit. Et bene dicitur *Pascat*, quia ipsa doctrina Scripturae a Deo est, et quod anima inde reficiatur, ex dono eius est: *Psal. In loco pascuae ibi me collocabit*. Item pascit Deus ecclesiam quantum ad iustos interna consolatione, ut eum dat delicias spiritus: *Isai. 51. Ponet desertum quasi delicias, et solitudinem quasi hortum Domini* etc. Item caelesti pane, idest seipso spiritualiter et sacramentaliter: *Sapient. 16. Angelorum esca nutrivisti populum tuum* etc. *Diebus mille ducentis sexaginta*, idest toto tempore quo subsistet ecclesia, per virtutem dominicae praedicationis tribus annis et dimidio. Ipse Christus enim tanto tempore praedicavit: ex cuius praedicatione ortum habet praedicatio Scripturae, ex qua praedicatione pascitur ecclesia. Totum ergo tempus ecclesiae a passione Domini usque ad finem mundi signatur per dies mille ducentos sexaginta, quia scilicet in omni tempore suae praedicationis sustentatur ecclesia doctrina dominicae praedicationis, quam Christus tribus annis et dimidio fecit. Vel potest referri specialiter ad tempus antichristi, quando ecclesia pascetur praedicatione Heliae et Enoch, et etiam interna refectione, maxime quantum ad perfectos qui tunc erunt. Hoc autem erit per dies mille ducentos sexaginta, idest per tres annos et dimidium, quibus regnabit antichristus: *Supra 11. Et prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta*. Potest aliter intelligi haec solitudo, de qua dicitur, *fugit in solitudinem*, de solitudine poenitentiae: quae bene dicitur solitudo, quia

deserit homo per eam omnia peccata, in quibus est mala societas: et quia ipsa poenitentia describitur a multis, quia pauci incolunt poenitentiae desertum. Ad hoc desertum confugit ecclesia, quando videt draconis insidias, quia iusti quando vident se tentari, ad poenitentiam recurrunt augentes eius austeritatem: *Psal. Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine.* Iste locus datur eis a Deo, et pabulo verbi Dei in eo pascuntur, sicut sequitur, *Ubi habet locum paratum a Deo, ut ibi pascat eam* etc. expone ut prius. Ex praemissis colligitur documentum, quod cum quis tentatur a dracone, debet fugere ad solitudinem quietis internae, idest in secretum mentis; ubi in oratione meditatione et contemplatione loquatur solus cum Domino sine societate mundanorum cogitatuum, et desideriorum. Hanc solitudinem Deus dat, et ibi animam secum loquentem pascit. Gregorius: *Bene conversantibus solitudo mentis tribuitur: ubi cum Domino, exteriore cessante strepitu, per interna desideria silenter loquatur: Iob 3. Qui aedificat sibi solitudines.* Debet etiam confugere ad solitudinem poenitentiae, quam debet augere: isto enim est locus quem Deus animae parat, ut in latitudine cordis habitet ibi: *Psal. Statuisti in loco spatioso pedes meos.* Maxime autem expedit confugere ad solitudinem claustri: ibi enim Dominus animam pascit, quousque perveniat in fortitudinem cibi ad montem Dei Oreb, *3. Reg. 19.* Sed obiicitur, quia dicitur *Eccls. 4. Vae soli, quia cum ceciderit, non habet sublevantem.* Respondeo, praeter solitudinem corporalem sive localem, est triplex solitudo sive desertum, scilicet solitudo status culpae, in quo est homo solus, quia sine Deo est, et sine societate iustorum, non enim est de numero iustorum, qui sunt sub una societate secundum animum, licet divisi sunt secundum locum. De hac solitudine dicitur *Eccls. 4. Vae soli.* Bernardus in *Epist. ad Carthus. Vere solus est, cum quo Deus non est.* Item est solitudo status gratiae in qua homo solus est quantum ad strepitum mundanae vanitatis: vana homo nec cogitet, nec affectet, nec proferat, nec audiat, nec agat, et in hac solitudine cum Deo loquatur: de hac solitudine dicitur hic. Gregorius: *Nihil prodest solitudo corporis, si solitudo defuerit cordis.* Est etiam solitudo sive desertum status gloriae, qui dicitur desertum, quia a multis deseritur, et quia nil vanum est ibi: unde recte dicitur desertum vel solitudo a vanis: *Lucae 15. Nonne reliquit nonagintanovem in deserto?* idest in caelo. *Et factum est.* Hic ostenditur auxilium ecclesiae praestitum a ministris Filii, scilicet Christi, scilicet ab angelis; et agitur de bello quod est inter bonos angelos et malos circa salutem hominum: et primo describitur bellum; secundo ostenditur impotentia bellantium adversariorum, *Et non valuerunt.* Circa primum primo tangitur praemium in generali, Secundo in speciali, *Michael.* Ubi primo describitur praelium ex parte angelorum bonorum, qui student ad adiuvandum. Secundo ex parte reproborum, qui satagunt ad nocendum, *Et draco.* Dicit igitur, *Et factum est,* postquam filius ad caelum est raptus. Post passionem enim videns se diabolus ab electis foras eiectum, studuit nocere homini; maxime autem post ascensionem quando vidit fidem praedicari. *Praelium,* scilicet illud de quo sequitur: quia Michael et eius angeli pugnant cum diabolo et daemonibus, ad protegendum homines; daemones autem contra sanctos angelos, ad damnificandum homines. *Magnum*: quia sancti angeli student nos iuvare; mali autem nocere. Vel *Magnum*, propter diuturnitatem, quia durat a passione Domini usque ad finem mundi. *In caelo*: secundum aliquos intelligitur de praelio quodam quod factum est in caelo, quando in principio mundi angeli boni et mali diversis affectibus et consensibus movebantur: quando Lucifer dixit: *Ascendam in caelum* etc. Alii autem steterunt in affectu contrario. Tamen alius intellectus magis consonat literae, scilicet de angelis bonis iuvantibus ecclesiam contra malos. Unde notandum quod beatus Ioannes in hac visione vidit Michaelem cum angelis sibi subiectis pugnare in caelo cum dracone, idest diabolo et aliis daemonibus. Et Michael et angeli eius vicerunt. Hoc autem praelium signat bellum quod est inter sanctos angelos et reprobos angelos. Angeli enim boni pugnant pro homine; reprobi ad nocumentum hominis, et tandem reprobi succumbunt. Hoc autem praelium fit in caelo, idest in ecclesia, quae claritate, sublimitate, et stabilitate est caelum. *Michael.* Hic exponitur in speciali quod est illud praelium. Nota igitur quod praelium, quod vidit beatus Ioannes, signat bellum quoddam inter sanctos angelos et malignos circa humanam salutem, quod durat a passione Domini usque ad finem mundi. Dicit igitur, *Michael*: huic adscribitur pugna, quia ipse est princeps ecclesiae: *Daniel. 10. Nemo est adiutor meus in omnibus his, nisi Michael princeps vester. Et angeli eius,* scilicet minores qui ecclesiam tuentur et custodiunt: *Praeliabantur,* idest praeliantur cum dracone, idest cum diabolo per malitiam venenato, et ad venenandum astuto. Michael archangelus est princeps ac praepositus ecclesiae: et ipse et angeli qui sunt sub eo, ecclesiam potegunt ab angelis malis: *Hebr. 1. Omnes administratorii spiritus sunt.* Maxime autem hoc erit tempore antichristi secundum Gregorium: *Daniel. 12. In tempore illo consurget Michael* etc. *Et draco,* idest diabolus: *Pugnabat*, idest pugnat Quod enim Ioannes tunc vidit, signat illud quod a passione Christi fit usque ad finem mundi. *Et angeli eius*, idest alii angeli apostatae ei subiecti, qui non cessant nocere ecclesiae: *Habacuc 2. Semper interficere gentes non cessat.* Praeliantur boni angeli contra malos angelos suadentes bona hominibus, ac revelantes utilia, et roborantes contra vitia, et orando pro ipsis, et daemones arcendo ab eis. Praeliantur mali angeli contra bonos angelos, immittendo hominibus occasionaliter, licet non causaliter, cogitationes malas, et persuadendo mala, et debiles reddendo contra vitia, et nocendo eis quantum possunt. De his dicit Haymo: *Pugnant ad invicem, quia sicut daemones parati sunt ad impugnandum, ita sancti angeli ad resistendum. Erigamus ergo arma securi, quia fortissimos nostras patrias conciues, et invictos adiutores habemus.* Aliter secundum Glossam potest intelligi de maioribus qui sunt in ecclesia et minoribus. Per Michaelem ergo, cuius nomen interpretatur quis ut Deus, intelliguntur maiores in ecclesia, qui debent magna opera facere, per quae ostendatur magnitudo Dei, et quod Deo nullus est similis. Per ipsum enim fiunt omnia opera magna suorum. Angeli sunt minores, sub maiori-

bus in minori officio pastorali, animas tamen zelantes; vel etiam simplices subditi, tamen vita magni. Omnes tales ecclesiam iuvant contra diabolum et daemones documentis, exemplis, meritis, et orationum suffragiis. Non debent igitur pacem habere cum dracone praelati, sed pugnare cum eo. Sed pacem cum eo habent: *Lucae 22. Facti sunt amici Herodes et Pilatus.* Et non dicunt Quis ut Deus, sed, Quis ut mundus, quem scilicet omnino sequuntur. Auctor pacis est, *Genes. 14. Da mihi animas, caetera tolle tibi.* Sed obiicitur, quod non tantum Michael et eius angeli nos iuvant, sed et omnes angeli: *Supra 7. Et omnes angeli stabant in circuitu throni*, idest in protectione, secundum Glossam. Respondeo. Dicendum quod omnes angeli nos adiuvant vel orando, vel bona suadendo, vel daemones arcendo: unde Augustinus *10. de civ. Dei: Nos pro suis viribus iuvant angeli quique, virtutesque superiores.* Potius tamen hoc dicitur de Michaele, quia ipse est praepositus specialiter, et princeps ecclesiae militantis, sicut fuit princeps synagogae: *Daniel. 12. In tempore illo consurget Michael.* etc. *Et non valuerunt.* Hic agitur de impotentia adversariorum, quia boni angeli vincunt, mali vincuntur. Quoniam igitur mali angeli impotentes sunt contra bonos angelos, et contra homines electos; ideo primo ostenditur impotentia adversariorum contra angelos bonos. Secundo contra homines electos, *Neque locus*, quasi dicat, Ita pugnant. *Et non valuerunt*, idest invalidi sunt contra adiutoria bonorum angelorum, idest resistere eis non possunt. Item nec electos deiicere; unde sequitur: *Neque locus eorum inventus est amplius in caelo*, idest in ecclesia quantum ad electos; quasi dicat: Diabolus non potest invenire amplius locum, idest dominium et mansionem in electis, qui per vitae claritatem, altitudinem, et firmitatem sunt caelum. Et dicit *Amplius*: quia aliquando multos possederat in peccatis; sed per Dei donum et angelicum auxilium, expellitur, nec potest eis prevalere, quia Deo adhaerentes fulciuntur per angelos: licet enim diabolus quandoque transeat per membra ecclesiae cruciando, vel tentando; tamen non habet locum vel mansionem in eis, quia firmamentum est Dominus timentibus eum, et per angelos iuvat. Et si aliquando permissione divina contingat electos cadere, adhuc non habet locum in eis: quia non potest detinere quantum vult, sed Dei gratia fortiores resurgunt: *2. Petr. 2. Novit Deus pios de tentatione eripere. Et proiectus est.* Hic ostenditur draconis et suorum deiectio: quae plus dicit quam impotentia. Ostendit enim ab angelis bonis deiectos. Primo autem ostenditur deiectio diaboli. Secundo famulantium sibi, *Et angeli eius.* Dicit igitur, *Et proiectus est*, idest procul eiectus est ab hominibus, per adiutorium angelorum, ut eis non praevaleat: quia sancti angeli eos efficaciter arcent, quantum est ex parte sua, nisi culpa hominis hoc impediat. *Draco ille*, scilicet diabolus draco, per violentiam: *Magnus*, propter malitiae vehementiam: *Serpens*, propter astutiam: *2. Cor. 11. Timeo ne sicut serpens seduxit Hevam* etc. *Antiquus*, propter experientiam. Et ideo cavendum est ab eo, qui expertus est, et exercitatus in malitia: *Ioan. 8. Ille homicida erat ab initio. Qui vocatur diabolus*, propter superbiam, cuius merito cecidit. Diabolus enim interpretatur deorsum fluens: fluit etiam a malis ad malos, et eos fluere facit. *Et satanas*, per invidiam sive nequitiam, per quam adversatur humanae saluti: satanas enim interpretatur adversarius: *1. Petri 5. Adversarius vester diabolus* etc. Deinde exponit qualiter adversatur. *Qui seducit*, idest decipit, seorsum ducens, idest separans a Deo et statu salutis: *Universum orbem*, quantum ad reprobos, qui sunt maior pars orbis: *Eccle. 1. Et stultorum infinitus est numerus. Proiectus est.* Hic agitur de deiectione aliorum daemonum. Replicat autem de diabolo, ut ostendat in quid proiectus est; unde dicit, *Proiectus est*, scilicet draco, idest procul ab electis per angelos eiicitur, et sic vincitur et deiicitur: *In terram*, idest in homines terrenos: quia terrenorum amatores gravius impugnant, quando vident te ab electis expelli, et non habere locum in eis. Dictum enim est serpenti *Genes. 3. Terram comedes.* Non autem est intelligendum, quod sancti angeli immittant diabolum in homines terrenos, sed non permittunt eos habere locum in iustis; et ideo dicuntur eos proiicere. Daemones autem sic proiecti immittunt se in terrenos, ut tangit Glossa. Vel *Proiectus est*, idest proiicitur, *In terram*, idest terrenos, quia angeli hoc non prohibent. *Et angeli eius*, idest alii daemones: *Cum eo missi sunt*, permissione divina, vel angelica, scilicet in terram, quia permittuntur possidere reprobos, qui Deo non adhaerent, quia porci sunt: *Matth. 8. Si eiicis nos, mitte nos in gregem porcorum.* Potest et haec proiectio intelligi de damnatione. Proiectus est, idest proiicietur, scilicet in infernum in die iudicii, ne de caetero aliquem possit tentare. Tunc in perpetuum detrudetur cum daemonibus in profundo inferni: unde Gregorius: *Immanissima bellua, ante iustorum oculos, aeternis gehennae ignibus mancipabitur. Draco* etc. ut prius. Deinde ostenditur, in quid proiicietur: *Proiectus est*, idest proiicietur, scilicet in fine: tunc enim sancti angeli, et homines electi devincent diabolum operante divina iustitia, quando in iudicio demergetur in infernum: unde sequitur, *In terram*, idest in infernum, qui intra terram est secundum Gregorium; et ipse etiam infernus quandoque terra dicitur, ratione firmitatis: *Iob 10. Terram miseriae* etc. *Et angeli eius cum illo missi sunt*: quia daemones cum suo principe mittentur in gehennam, ut de caetero non evagentur per mundum, ad decipiendum homines: *Matth. 25. Qui paratus est diabolo et angelis eius.* Prima expositio videtur principalis in litera, per ea quae sequuntur. Secunda autem superabundans; tamen vera. Sed obiicitur, quia *super illud Draco* dicit Glossa *pro violentia*. Contra. Damascenus *2. Ubi violentiam alicui inferre non praevalent.* Item non seducit universum orbem, quia multi sunt quos Dominus ab eo custodit. Respondeo. Ad primum dicendum, quod violentia dupliciter dicitur, scilicet stricte, ut cum quis ad quid cogitur, ita quod nullo modo voluntas est ad illud; ut si quis moveat manum ad thurificandum idolo violenter; et sic daemones non possunt facere violentiam, ut dicit Damascenus. Alio modo potest dici large, et minus proprie, ut cum per terrores, et importunas ac longas tentationes et huiusmodi tentant hominem; et sic est quaedam violentia, et sic loquitur Glossa. Iuxta hoc dicit Gregorius: *Prius leviter subrepit, postmodum vero s-*

tiam violenter rapit. Ad aliud dicendum, quod aliter iudicantur vocabula quantum ad locutionis significationem, aliter quantum ad loquentis acceptionem. Quod ergo dicitur *Universum orbem*, intelligitur quantum ad reprobos qui sunt maior pars orbis, ut dicit Glossa. Non tamen sine causa sic dicitur. Per hoc enim ostenditur nequitia diaboli, qui fere totum mundum decipit. *Et audivi.* Quinta pars est, in qua ostenditur sanctorum exultatio de triumpho deiectoris, scilicet Dei. Et primo ponitur exultatio de deiectione hostium. Secundo subditur invitatio aliorum ad gaudium, *Propterea laetamini.* Tertio invectio contra malos deiicientes in vitium, *Vae terrae.* Circa primum primo tangitur sanctorum exultatio sive congratulatio. Secundo materia exultationis, *Dicentem nunc facta est.* Dicit igitur, *Et audivi*; quasi dicat: Ita proiectus est draco, et ex hoc sancti in patria exultant; et hoc est quod dicit *Et audivi*, auditu interno: *Vocem magnam.* idest exultationem magnam: *Psal. Vox exultationis et salutis, in tabernaculis iustorum, quia dextera Domini fecit virtutem.* Secundum Haymonem: *Haec vox est desiderium magnum sanctorum de nostra victoria. In caelo*, idest in angelis sanctis et animabus beatis. Nota Glossae, *Cum ostendisset.* De quo sit haec exultatio, ostenditur cum dicitur, *Dicentem.* Primo autem ostenditur exultationis materia in generali Secundo in speciali, *Quia proiectus.* Materia exultationis est in generali de dominatione et victoria Dei, et Christi hominis. Unde circa primum primo ostenditur dominatio Dei in sua divinitate. Secundo dominatio Christi in assumpta humanitate, *Et potestas.* Dicit igitur, *Dicentem.* Haec dictio est intrinseca et mentalis in angelis et animabus beatis. *Nunc*, scilicet tempore gratiae: *Facta est salus*, idest dominatio et honor, in salvando a malo per remissionem peccatorum, et conservationem in lucta tentationum: *Isa. 12. Ecce Dominus salvator meus: Et virtus*, idest dominatio secundum quam suos iuvat in bono, ad operationem bonorum: *Isa. 40. Qui dat lasso virtutem: Et regnum*, idest dominatio secundum quam regit suos in profectu meritorum: non enim sufficit operatio bona, nisi proficiat ulterius: *Supra 5. Fecisti nos Deo nostro regnum* etc. *Dei nostri:* quasi dicat, Non draco, sed Deus noster obtinet dominatum; et intelligitur hoc de Patre, cui per appropriationem attribuitur potentia, licet aeque conveniat tribus personis. Potest etiam intelligi de tota Trinitate, et dicit, *Dei nostri*, ratione devotae dilectionis, et reverentia subiectionis: *Supra 5. Salus Deo nostro.* Item dicit, *Facta est*, quia ante adventum non erat victus diabolus; sed post per passionem Christi, et merita iustorum, et adiutoria angelorum. Haec autem tria praedicta facit Deus dominans in iustis: liberat a malo, adiuvat in bono, promovet in merito. Vel *Salus* quantum ad incipientes qui a malo liberantur. *Virtus*, quantum ad proficientes, qui in bono fortiter progrediuntur. *Regnum*, quantum ad perfectos, qui ei devote subiiciuntur: in eis enim completur illud *Matth. 6. Adveniat regnum tuum. Et potestas*, idest potestativa dominatio: *Christi eius*, idest Filii incarnati, qui est Christus Patris; quia ab eo secundum humanitatem unctus: *Psal. Unxit te Deus Deus tuus oleo laetitiae.* Vel quia ab eo singulariter dilectus: *Matth. 4. Hic est Filius meus dilectus*; quasi dicat: Christus expulso dracone dominatur in iustis pro quibus est humanatus et passus: *Daniel. 7. Potestas eius potestas aeterna. Quia proiectus.* Hic in speciali ostenditur materia exultationis: et exponitur quomodo praedicta Deo conveniunt, quia videlicet iusti divino auxilio devicerunt draconem, et sic regnat Deus in eis. Et primo ostenditur deiectio diaboli. Secundo ostenditur a quibus est deiectus seu victus, *Et ipsi.* Tertio per quid, *Propter sanguinem.* Unde ostenduntur iusti vincere diabolum per fidei fervorem, in considerando et diligendo passionem, *Propter sanguinem.* Item per fidei confessionem, *Et propter verbum.* Item per fidei operationem: quia fides facit iustos mortem subire, vel paratos esse, *Et non dilexerunt.* Dicit igitur, *Quia*; quasi dicat: Vere Deus in iustis dominatur, quia *Proiectus est*, idest procul ab electis eiectus divina virtute: *Accusator fratrum nostrorum*, idest iustorum, qui per cognationem caritatis sunt fratres angelorum. Diabolus dicitur accusator iustorum, quia laborat facere eos accusabiles apud Deum; et ideo se homo accusare debet, ne coram Deo sint accusabiles: *Prov. 18. Iustus prior accusator est sui. Qui accusabat eos.* Hic ostenditur quod officium accusandi exercet in actu quando potest; quasi dicat, tentando, instigando, faciebat eos accusabiles, cum ipsos aliquo tempore decipiebat; sed iam eis liberatis proiectus est Vel *Accusabat*, idest accusabiles facere laborabat: *Ante conspectum Dei nostri*, cui omnia nuda sunt: *Hebr. 4. Omnia nuda et aperta sunt oculis eius*; quasi dicat: Ad hoc accusabat, ut Deus offensas aspiceret et puniret. *Die ac nocte*, idest in prosperis et adversis, secundum Gregorium: quia satagit per prosperitatem mollire, per adversa frangere. Vel *Die ac nocte*, Glossa, *continue:* nam nocte et die invigilat nocere hominibus: *Iob 30. Qui me comedunt, non dormiunt. Et ipsi*, quasi dicat: Ita accusabat pugnando tentationibus, *Et ipsi* e contrario, *Vicerunt illum*, peccata abiiciendo, et deinceps tentationibus resistendo, et in meritis proficiendo. Notatur autem in hoc industria liberi arbitrii: *Roman. 12. Noli vinci a malo, sed vince in bono malum. Propter sanguinem*, idest propter fidem et considerationem et amorem sanguinis Christi. Passio enim Christi devote considerata et amata roborat animam contra diabolum: *1. Petri 4. Christo in carne passo et vos eadem cogitatione armamini. Agni*, idest Christi piissimi, innocentissimi pro hominibus immolati. Unde praecepit Dominus ut postes domus linirentur sanguine agni paschalis, ut sic liberarentur ab exterminatore, *Exod. 12.* Postes sunt intellectus et affectus. *Et propter verbum testimonii sui*, idest propter verbum quo testificati sunt fidem et veritatem catholicam, vel praedicando, vel in tormentis persistendo. Glossa *quia non tacent ubi necesse est: Act. 4. Virtute magna reddebant etc. Roman. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Et non dilexerunt animas suas*, idest vitas animales, hoc est corporales. *Usque ad mortem*, exclusive, idest non ita dilexerunt vitam corporis, ut mortem renuerent pati pro Christo: *Ioan. 12. Qui amat animam suam etc. Act. 20. Non facio animam meam pretiosiorem me.* Vel non foverunt carnem, ita quod animae perirent, ut dicit Glossa: *Matth. 10. Qui autem perdiderit.* Propterea quia

diabolus devictus est, et a iustis expulsus: *Laetamini*, pro honore Dei et salute hominis: *Caeli*, idest maiores iusti, per vitam altam caelestes: *Et qui habitatis in eis*, scilicet minores iusti. Minores enim ut activi, habitant in viris perfectis, ut in contemplativis, quia eis innituntur, et ab eis doctrinam, exemplum, et suffragium suscipiunt. Vel *Caeli* sunt angeli per gloriam clari et alti Omnes autem iusti habitant in eis, quia angeli omnes iustos tuentur et iuvant. Magna utique laetitia agenda est de deiectione diaboli, et salute humana: *Isa. ult. Laetamini cum Hierusalem, et exultate cum ea omnes qui diligitis eam.* Nota quod Ioannes audivit vocem quandam magnam dicentem: *Nunc facta est*: et videtur vox illa dixisse omnia quae sequuntur, usque ibi, *Et postea vidi*. Per hoc autem intelligitur quod angeli gaudent de daemonum eiectione, quia scilicet iustis non praevalent, et se invicem invitant ad gaudium, et omnes iustos, qui debent in ipsis angelis habitare, per desiderium et fulcimentum. Vel invitant iustos perfectos et imperfectos. Per hoc etiam quod vox illa subdit, *Vae terrae etc.* intelligitur quod angeli zelo iustitiae indignantur contra malos, qui Deo, iustorum protectori, non adhaerent, et diabolo subiiciuntur. Ex hoc etiam intelligitur, quod diabolus circa finem mundi gravius malis nocebit. *Vae terrae.* Hic ponitur invectio contra malos, qui per diabolum sunt demergendi in vitium. Sancti enim angeli non acceptant, quod reprobi a Deo suo recedunt. *Vae terrae*; quasi dicat: Vos boni laetari potestis, sed *Vae*, idest magnum malum accidet terrae. *Et mari*, idest universis reprobis. Terra dicuntur falsi Christiani, qui terram amant, licet fidem informem retineant. Mare sunt infideles, qui sunt in profunditate et amaritudine errorum. Vel terra sunt obstinati in vitiis, etsi non multa genera vitiorum multiplicent, ut alii multi. Mare fluentes de vitiis in vitia, ut qui multa genera peccatorum accumulant. Unde autem erit *Vae*, ostenditur cum sequitur, *Quia descendit*. iam de praeterito cum vident se a iustis expelli. Descendit, inquam, a iustis, in quibus fuerat per suggestionem. *Ad vos*, ut in vobis faciat mansionem: *Matth. 12. Cum immundus spiritus exierit ab homine etc.* Quid autem ex hoc *Vae* accidat, ostenditur cum subditur, *Habens iram magnam:* quia videt sibi multos subtrahi; et ideo nititur alios occupare, ne solus damnetur, ut dicit Gregorius. Ex hoc autem augetur irae malitia, quia videt modicum tempus restare usque ad finem mundi; unde sequitur, *Sciens*, per hoc quod antiquum est a principio, et videt mundum iam diu durasse. Item videt plurima quae in Scriptura praedicta, vel praefigurata fuerant iam impleta esse, et forsan aliis modis. *Quod modicum tempus habet*, scilicet d seducendum homines. Modicum, inquam, usque ad consummationem saeculi: quia a passione Domini usque ad diem iudicii modicum tempus est, respectu temporis quod praecessit. Multae enim aetates mundi praecesserant: *1. Ioan. 2. Filioli, novissima hora est: 1. Cor. 10. Nos sumus in quos fines saeculorum devenerunt.* Tanto autem gravius tentat, si permittatur, quanto propinquius finis mundi instat, ut tangit Glossa. Potest autem aliter hoc intelligi pro tempore ultimo, scilicet pro tempore antichristi. quia tunc gravius tentabit, videns modicum tempus restare usque ad iudicium: et secundum hoc dirigitur sermo ad eos, qui in ultimis temporibus erunt, *Vae terras* etc. Gregorius *sup. hunc loc.* dicit: *Antiquus hostis extrema mundi atrocius aggreditur; considerat quippe quod iuxta sit, ut licentiam amittat nequissimae libertatis. Tunc in magnae irae fervorem se dilatat, ne, qui in beatitudine stare non potuit, in damnationis suae foveam cum paucis ruat.* Obiicitur primo de hoc quod dicitur, *Proiectus est*, quia nondum est a iustis devictus; quandoque enim praevalet eis, et quidam ruunt. Respondeo. Dicendum, quod duplex est deiectio diaboli, semiplena: et hoc modo est in statu viae, quia licet iustos tentet. et quibusdam quandoque praevaleat, tamen plurimi iusti omnino ipsum devicerunt; ita quod post iustificationem a peccatis nunquam postea mortaliter peccant: et in statu ecclesiae uno die multa millia iustorum martyrium sustinebant; et ideo dicitur, *Nunc factus est salus et caetera*. De hoc valde laetandum est. Si autem aliqui cadunt ex electis, non praevalet eis finaliter, quia resurgunt. Item est plena, et hoc erit in fine mundi. De prima principaliter videtur litera loqui. Secundo obiicitur de hoc quod dicit, *Accusator*. Nunquid enim vocat vel adducit coram iudice? Respondeo. Diabolus dicitur accusare potius facto et desiderio, quam verbo accusatorio, scilicet quia homines accusabiles facit, per tentationes deiiciendo, vel accusabiles facere laborat. Unde Haymo: *Accusatio diaboli nil aliud est, quam ad malum praecipitatio. Tunc accusat, quando dignos accusatione reddit, non loquendo exterius, sed interius odiendo*. Hoc etiam modo exponit Glossa. Verumtamen si opportunum sibi videret, accusaret coram sanctis angelis vel Deo homines, vel verbo interiori vel verbo exteriori, in corpore assumpto. Tertio obiicitur de Glossa, quae dicit *Officium diaboli est accusare*. Contra. Nullus habet officium peccandi, cum omnibus peccatum interdicatur. Item a quo habet illud officium? Respondeo. Officium potest dupliciter dici, scilicet stricte, vel large. Proprie vel stricte dicit deputationem alicuius rationalis creaturae a superiori factam ad actum licitum vel salubrem, sicut hominis et angeli officium est servire Deo, et praelati officium est vigilare pro subditis. Large dicit deputationem alicuius creaturae ad aliquem actum licitum vel illicitum, sive deputatio sit a superiori, vel ab alio vel a seipso facta, sicut officium latronum est furari. Non ergo primo modo, sed secundo officium diaboli est accusare, quia scilicet ipse per suam malitiam se ad nocendum hominibus deputavit. Ad aliud dicendum, quod a sua malitia illud officium habet, et a permissione divina, quantum ad potestatem nocendi, quia nihil potest, nisi permissus. Quarto obiicitur de hoc quod dicunt, *Fratrum nostrorum*, quia nomen fratris importat unitatem naturae; sicut omnes homines dicuntur fratres, quantum ad unitatem naturae humanae, Dominus et omnes homines dicuntur proximi. Respondeo. Est fraternitas naturae, et haec importat naturae unitatem, sicut obiicitur. Item gratiae, sicut iusti sunt fratres, etiam non habito respectu ad communitatem naturae humanae, et sic iusti sunt fratres angelorum, scilicet fraternitate gratiae et caritatis et participationis eiusdem haereditatis De prima obiicitur. Quinto obiicitur de hoc quod dicitur *Non dilexe-*

runt animas suas: quia qui Deo servit, animam suam diligit: unde do iniusto dicitur *in Psal. Qui diligit iniquitatem, odit animam suam.* Respondeo. Nomen animae dupliciter accipitur; quandoque pro substantia spirituali: *Deut. 4. Custodite solicite animas vestras;* et sic iusti animas suas diligunt; et sic obiicitur. Quandoque pro vita corporali: *Lev. 17. Anima omnis carnis in sanguine est*, quia scilicet sanguis operatur ad vitam naturalem corporis; et sic iusti odio habent animam quantum ad hoc ut propter eam non peccent: *Ioan. 12. Qui odit animam suam* etc. et sic accipitur hic. *Et postquam vidit draco.* Hic agitur de profectu ecclesiae in persequutione aperta, secundum Glossam. Primo, autem de persecutione ecclesiae quantum ad maiores. Secundo quantum ad minores, *Et iratus est.* Circa primum primo agitur de persecutione diaboli. Secundo de importunitate persecutionis, *Et misit serpens.* Utrobique autem proficit ecclesia ad vitam per gratiam. Unde circa primum primo agitur de persecutione diaboli contra ecclesiam. Secundo de profectu ecclesiae per gratiam, *Et datae sunt.* Dicit igitur, *Et postquam:* Ita succubuit draco in persecutione occulta. *Et postquam vidit quod proiectus est*, idest divina virtute, et auxilio angelorum a iustis procul expulsus: *In terra*, idest terrenos. *Persecutus est mulierem*, aperta persecutione. Nota Glossae, *Cum videt diabolus* etc. *Quae peperit masculum*, ut supra. Ab hoc filio habet ecclesia adiutorium, contra persecutionem apertam, sicut contra occultam, sicut dicit Glossa: *Proverb. 3. Dominus erit in latere tuo etc. Et datae.* Hic ostenditur profectus ecclesiae in ipsa persecutione: et primo tangitur gratia data ecclesiae; secundo effectus ipsius gratiae, *Ut volaret.* Huius autem effectus est, quia gratia mentem elevat in contemplationem, et per hoc facit in persecutione proficere. Unde tangitur duplex effectus. Primus elevatio mentis. Secundus profectus in meritis, *Ubi alitur.* Dicit igitur, *Et datae sunt*, in remedium contra persecutionem. Per hoc patet, quod si quis non succumbit in adversis, hoc donum Dei est: *Psal. Salus iustorum a Domino, et protector eorum in tempore tribulationis. Mulieri*, scilicet ecclesiae: *Alae duae*, scilicet contemptus mundi, et desiderium praemii, quae animum elevant quasi alae. Vel duo testamenta. Vel dilectio Dei, propter quem sustinet, et dilectio proximi etiam a quo persecutiones sustinet. Iusti enim etiam suos persecutores diligunt: *Matth. 5. Diligite inimicos vestros* etc. Vel vita activa et contemplativa, quae signantur per Magdalenam et Martham, *Ioan. 11.* Specialiter autem et maximo duae alae sunt meditatio intima, et affectio calida: haec enim duo valde elevant ad contemplationem. Propter haec duo dicitur *Iob 39. In arduis ponet nidum suum. Aquilae magnae.* Per has alas magnam elevationem sui facit ecclesia ad divina, sicut aquila magnas alas habet: et per donum sibi datum fixum habet intuitum in Deum: *Isaiae 40. Assument pennas ut aquilae. Ut volaret*, idest celeriter et expedite virtuose in altum se per contemplationem elevaret: *Psal. Quis dabit mihi pennas, sicut columbae, et volabo et requiescam? In desertum*, idest in caelum, quod desertum est ab angelis apostatis, et desertum ab hominibus iniustis. Quando enim iusti tribulantur, elevant mentem ad considerationem praemii ut levius ferant. Gregorius: *Consideratio praemii minuit vim flagelli. In locum suum;* quasi dicat; Volans in desertum volat in locum suum, quia in caelo sicut in loco suo debet anima quiescere, quia propter caelum facta est: *Philip. 3. Nostra conversatio in caelis est.* Ostenditur autem hic manifeste profectus ecclesiae: superius enim dictum est quod mulier fugit in solitudinem; hic autem dicitur quod volavit in desertum alis sibi datis, per quod notatur augmentum gratiae, et maior profectus ecclesiae; quia volare plus dicit quam fugere, quia avis volans celeriter et expedite transit, nec terram pedibus tangit. *Ubi alitur*, idest in quo loco sive deserto existens per contemplationem. Nutritur autem a suo nutritio patre ac sponso, alimento Scripturae, cibo internae doctrinae caelitus infusae, et pastu intimae consolationis, et Manna sacramentalis refectionis: nam contemplativi magnam spiritus refectionem suscipiunt ex ipsius dominici corporis refectione. Hoc est Manna quo pascit Dominus filios Israel in deserto, *Sapient. 16. Per tempus*, idest per annum: *Et tempora*, idest duos annos: *Et dimidium temporis*, idest dimidium annum: hoc est Dominus pascit ecclesiam toto tempore quo subsistit ecclesia fundata per Christi praedicationem tribus annis et dimidio factam; et sic intelligitur tota duratio ecclesiae in statu viae a passione Domini usque ad finem mundi. Vel potest intelligi de tempore antichristi, quia tunc apertissime draco ecclesiam persequetur: et tunc perfecti volabunt per contemplationem in caelum, ubi nutrientur, quamdiu durabit antichristus, scilicet tribus annis et dimidio. Utroque modo expositum est supra eodem, diebus mille ducentis sexaginta. *A facie;* quasi dicat: Ita alitur ecclesia a facie: *Serpentis*, idest ut per hoc protegatur a praesentia impugnationis, quae fit per diabolum; qui dicitur *Serpens* propter astutiam et venenum malitiae, quo intoxicat per errorem et peccata. Vel ut volaret a facie serpentis: *Psal. Propter nomen tuum deduces me, et enutries me.* Aliter ab illo loco, *Ut volaret in desertum*, idest in quietem sive internum secretum mentis, ubi non est tumultus vanitatis mundanae, sive in cogitatu importuno, sive in affectionibus et desideriis. Ideo recte dicitur desertum. In hoc deserto inveniunt consolationem iusti in pressuris; ibi enim cognoscuntur omnia esse vana, quae sunt mundi. Haymo: *Solet hoc esse sanctorum proprium, ut quo magis pressuris angustiantur in terra, eo magis penna contemplationis eleventur ad summa. In locum suum*, quia internum secretum sive quies mentis est animae locus, ubi quiescere debet, de quo supra eodem. *Ubi habet locum* etc. *Ubi*, idest in quo interno secreto, *Alitur*, et caetera, ut prius. *Et misit.* Hic agitur de importunitate persecutionis, quia non semel tantum persequitur, sed pluries: et semel victus non desistit. Postquam enim in occulta pugna devictus est, pugnat persequutione aperta. Et cum in illa solus devictus est, ut iam praemissum est, *Datae sunt mulieri* et cetera. Adhuc persequitur, ut hic dicitur, *Et misit.* Primo autem ostenditur importunitas persequutionis diabolicae. Secundo auxilium praestitum ecclesiae, *Et adiuvit;* quasi dicat: Ita mulier volavit ad evadendum persequutionem diaboli, et tamen, *Misit*, idest emisit serpens, idest diabolus

astutus et malitia venenosus: *Ex ore suo*, idest ex inspiratione, qua inspirat impiis ut persequantur iustos. Vel *Ex ore suo*, idest ex persuasione malorum, qui suadent aliis persequi iustos. Mali enim sunt quasi os diaboli, quia per eos loquitur et suadet mala. *Post mulierem*. Bene dicitur post, quia tribulatio eam non attingit, quia non deiicit, *Emisit*, inquam, *Aquam tanquam flumen*, idest tribulationem inundantem et magnam ad modum fluminis: *Thren. 3. Inundaverunt aquae super caput meum. Ut eam*, scilicet mulierem, idest ecclesiam: *Faceret trahi*, ad peccatum: *A flumine*, idest a vehementia tribulationis; quasi dicat: Licet ecclesia habeat adiutorium contra persequutionem diaboli, et ipsum vincat; tamen inspirat et suggerit impiis, ut ecclesiam per tribulationes persequantur, ut scilicet ecclesia cadat in aliquod peccatum, sed Dominus conservat ecclesiam: *Cant. ult. Aquae multae non potuerunt extinguere. Et adiuvit*. Hic ostenditur auxilium praestitum ecclesiae: et primo ostenditur in generali; secundo in speciali, *Et aperuit*. Dicit igitur, *Et adiuvit terra*, idest Christus factus particeps nostrae terrenitatis, idest mortalitatis: *Mulierem*, idest ecclesiam dando ei vires patiendi adversa, merito et exemplo suae passionis, et virtute suae resurrectionis, et refectione intimae consolationis: *Psal. Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo*. Deinde in speciali subditur, *Et aperuit terra os suum*, idest Christus omnia sibi inflicta in passione, sustinuit gratanter, omnia libenter bibens, ad modum hominis aperientis os suum, et per hoc tum merito, tum exemplo, dedit ecclesiae virtutem finaliter sustinendi; unde sequitur, *Et absorbuit*, idest fecit absorberi, idest laetanter sustineri: *Flumen*, idest inundationem tribulationum: *Quod misit draco ex ore eius*, idest diabolus de sua inspiratione sive suggestione, qua suggerit malis ut persequantur ecclesiam. Et sic de ore suo mittit flumen contra eam; quasi dicat; Ecclesia persecutionem sustinet a diabolo per impios; sed a passione Christi habet adiutorium ad bibendum gratanter omnia: *1. Petri 2. Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum*. Vel *Absorbuit*, idest per gloriam suae resurrectionis omnes tribulationes ecclesiae consumpsit, quia per resurrectionem omnia sustinere docuit, cum ipsum praemium ostendit. Augustinus *in lib. de pat. Vis desideriorum facit tolerantiam laborum et dolorum*. Vel *Aperuit* etc. idest Christus aperit latitudinem misericordiae suae ministrans electis intimam consolationem. Vel per hoc *Absorbuit*, idest annullat tribulationem immissam contra ecclesiam, hoc est facit eam libenter ferre. Potest et aliter terra intelligi, scilicet perfectiores in ecclesia qui stabiles sunt, et portant ecclesiam, ut terra, quae supra sunt. *Terra*, idest perfectiores: *Adiuvit*, idest adiuvant, quia quod tunc vidit, signabat illud quod in ecclesia fit: *Mulierem*, idest ecclesiam, *Et aperuit terra os suum*, idest iusti perfecti se paratos exhibent ad sustinendum adversa, sicut qui os aperit in siti se parat ad bibendum. *Et absorbuit flumen*, idest gratanter tribulationes magnas sustinet, et sic ecclesia iuvatur, et per hoc stat ecclesia, et deiicitur draco. Hoc autem fiet maxime tempore antichristi, et fit nunc quantum ad aliquos, et factum fuit tempore martyrum: *Act. 21. Ego autem non solum alligari* etc. Sed quomodo agit de passione et resurrectione Christi, cum post eam contingant huiusmodi tribulationes? Respondeo. Quia in passione et resurrectione data fuit carnaliter virtus ad sustinendum. Item etsi passio et resurrectio transierunt tempore, manent tamen effectu et virtute. De his ergo agitur consequenter ex eis contra adversa. *Et iratus*. Hic agitur de persecutione quantum ad minores contra quos pugnat diabolus, maxime cum non potest maiores deiicere: et primo ostenditur motivum ad praeliandum; secundo ipsum praelium, *Et abiit*; tertio ostenditur quibus praevalet in praeliando, *Et sedit*. Motivum autem est ira, quia non praevalet maioribus. *Et iratus*, quasi dicat ita iuvatur ecclesia. *Et draco*, idest diabolus violentus, fortis et astutus: *Iratus est*, idest ira contra motus: *In mulierem*, idest contra ecclesiam, scilicet quia maiora membra non potest deiicere: *Gen. 3. Inimicitias ponam inter te et mulierem*: et incitatus ira, *Abiit*, ab istis recedens, eum eos vincere non potest: *Facere*. Idest parat facere: *Praelium*, immittendo tribulationes corporales, vel impias persuasiones per haereticos vel alios: *Cum reliquis*, scilicet cum minoribus: *De semine eius*, idest de eius progenie spirituali, quos scilicet procreavit semine verbi Dei: *1. Pet. 1. Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili per verbum Dei vivi* etc. Acrius autem persequitur bonos quam malos; unde dicit: *Qui custodiunt mandata Dei*, per operationem; et ideo vult eos ad frangendum pervertere, sicut in primis parentibus, *Cur praecepit vobis Deus?* etcaet. *Genes. 3. Et habent testimonium Iesu*, per audacem confessionem; quasi dicat: Illos minores specialius impugnat, qui sunt obedientes in mandatorum impletione, et sunt constantes in fidei confessione. Primum pertinet ad mores. Secundum ad fidei expressionem, cum necesse est inter tormenta: *Rom. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Et sedit*. Hic ostenditur quibus praevalet, scilicet quibusdam qui sunt infructuosi et reprobi; unde dicitur, *Et sedit*; quasi dicat: Ita pugnat cum minoribus, maxime cum iustis; non tamen praevalet omnibus minoribus; et hoc est quod dicit, *Et sedit*, idest sedet, scilicet moram faciens, et dominans: *Super arenam*, idest super homines malos, infructuosos, viles, fluidos sive labiles, et retinentes vestigia vitiorum, sicut arena sterilis est, vilis, fluida, et retinens impressa vestigia: *Maris*, idest mundi. Mali enim sunt arena maris, quia ad mare, idest ad mundum pertinent quem diligunt, cuius amaritudinem quasi dulcedinem bibunt: *Psal. Hoc mare magnum et spatiosum* etc. Non dicit supra petram, quis non dominantus, nec praevalent solidis; et ideo convertunt se ad arenam. Sed quid est quod dicitur, Abiit? scilicet a maioribus. Unde Glossa, *Istos iam deserens*. Non enim videtur dare quietem iustis, cum sit nequitia plenus. Respondeo. Dicendum, quod licet semper desideret nocumentum iustorum, tamen quandoque quosdam ad tempus saltem modicum deserit duplici ratione. Una est ut cum eos videt constantes, alios deiicere laboret, sicut haec litera dicit. Alia est ut iustos securiores reddat, et post facilius decipiat. Gregorius: *Ad tempus recedit, non ut malitiae potestatem praebeat, sed ut corda quae per quietem secura reddiderit*, re-

pente facilius evertat. Tertia ratio, quia Dominus non permittit ut semper tentet eosdem iustos maxime perfectos. Gregorius: *Formidari non debet, qui nihil nisi permissus valet.* Item obiicitur de ordine, quia fides est ante opera. Quare ergo prius de operibus loquitur? Respondeo. Etsi fides prius sit, tamen opera cum fide sunt digniora et utiliora, quam fidei confessio in ore. Item caritas, per quam fit observantia mandatorum maior est, ut dicit Haymo, quam aliae virtutes. Item ipsa opera faciunt hominem constantem ad confitendum nomen et fidem Christi.

CAPUT. XIII.

Et vidi de mari bestiam ascendentem, habentem capita septem, et cornua decem, et super cornua eius decem diademata, et super capita eius nomina blasphemiae. Et bestia quam vidi, similis erat pardo, et pedes eius sicut pedes ursi, et os eius sicut os leonis. Et dedit illi draco virtutem suam, et potestatem magnam. Et vidi unum de capitibus suis quasi occisum in mortem, et plaga mortis eius curata est. Et admirata est universa terra post bestiam. Et adoraverunt draconem, qui dedit potestatem bestiae, et adoraverunt bestiam, dicentes: Quis similis bestiae: et quis poterit pugnare cum ea? Et datum est ei os loquens magna, et blasphemias: et data est ei potestas facere menses quadraginta duos. Et aperuit os suum in blasphemias ad Deum blasphemare nomen eius, et tabernaculum eius, et eos qui in caelo habitant. Et est datum illi bellum facere cum sanctis, et vincere eos. Et data est illi potestas in omnem tribum, et populum, et linguam, et gentem, et adoraverunt eam omnes qui inhabitabant terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitae agni, qui occisus est ab origine mundi. Si quis habet aurem, audiat. Qui in captivitatem duxerit, in captivitatem vadet, qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. Hic est patientia et fides sanctorum. Et vidi aliam bestiam ascendentem de terra, et habebat cornua duo, similia agni, et loquebatur sicut draco. Et potestatem prioris bestiae omnem faciebat in conspectu eius, et fecit terram et habitantes in ea adorare bestiam primam, cuius curata est plaga mortis. Et fecit signa magna, ut etiam ignem faceret de caelo descendere in terram in conspectu hominum. Et seduxit habitantes in terra propter signa, quae data sunt illi facere in conspectu bestiae, dicens habitantibus in terra, ut faciant imaginem bestiae, quae habet plagam gladii, et vixit. Et datum est illi ut daret spiritum imagini bestiae, et ut loquatur imago bestiae, et faciet ut quicumque non adoraverint imaginem bestiae, occidantur. Et faciet omnes pusillos, et magnos, et divites, et pauperes, et liberos, et servos habere characterem in dextera manu sua, aut in frontibus suis, et ne quis possit emere aut vendere, nisi qui habeat characterem, aut nomen bestiae, aut numerum nominis eius. Hic sapientia est. Qui habet intellectum, computet numerum bestiae. Numerus enim hominis est, et numerus eius sexcenti sexagintasex.

CAPUT XIII.

Et vidi. Hic agitur de profectu ecclesiae sub tempore antichristi. Quoniam autem non est perficere sine divino adiutorio; ideo primo ad praemunitionem ostenditur tribulatio fienda sub antichristo. Secundo ad consolationem subditur auxilium conferendum a Christo, *14. cap. Et vidi, et ecce agnus.* Circa primum primo ostenditur persecutio facienda ab antichristo, mediantibus principibus. Secundo mediantibus pseudo praedicatoribus, *Et vidi aliam bestiam.* Circa primum notatur quod persequutio fiet per ipsum, et per alios multos, qui erunt subiugati diabolo: unde de aliis perversis, et de ipso antichristo agitur sub similitudine bestiae habentis multa capita et cornua. Haec bestia est corpus hominum multum perversorum: capita sunt principes qui eis praesidebunt. Unum autem illorum capitum principale erit antichristus. Primo ergo describitur ipsa bestia. Secundo potestas eidem exhibita, *Et dedit illi draco virtutem.* Tertio pugna bestiae cum ecclesia, *Et datum est illi bellum facere.* Quarto poena bestiae debita, *Si quis habet aurem.* Quinto profectus sive meriti materia, *Hic est patientia.* Bestia vero describitur primo quantum ad originem, *Et vidi de mari;* secundo quantum ad electionem, *Ascendentem;* tertio quantum ad capitum dispositionem, *Habentem capita septem;* quarto quantum ad coloris varietatem, *Et bestia quam vidi;* quinto quantum ad pedum qualitatem, *Et pedes:* sexto quantum ad oris voracitatem, *Et os eius.* Dicit igitur, *Et vidi;* quasi dicat: Ita draco laborat ad deiiciendos homines, et ad hoc multitudinem perversorum sibi instituet, maxime tempore antichristi, per quos alios deiiciat: et hoc est quod dicit *Et vidi,* scilicet interno visu: *Bestiam,* idest corpus, sive numerositatem hominum perversorum bestialiter viventium, et alios crudeliter devorantium, scilicet vel nocumento spirituali, vel corporali. Videtur autem haec bestia intelligenda multitudo malorum, non omnium, sed eorum qui sunt perversiores, et per quos diabolus decipit alios: hoc enim significat nomen bestiae. In hac autem intelliguntur et minores in dignitate saeculi, et etiam maiores, quorum capita quidam sunt aliorum, scilicet principes: et inter hos unus maximus erit antichristus, sicut infra sequitur. Unde de hac bestia videtur hic principaliter agi, ratione antichristi qui est unum principale caput ipsius bestiae. De bestia hac quantum ad corpus perversorum *Isaiae 35. Mala bestia non ascendet per eam. Ascendentem,* idest se elevantem sive extollentem ad mala, vel ad nocendum fidelibus. Sed tolluntur in altum ut lapsu graviore ruant: *Lucae 13. Qui se exaltat humiliabitur. De mari,* idest de mundo tempestuoso per tribulationes et tentationes, et amaro per transgressiones, quia ex diver-

sis nationibus mundi colligetur haec bestia. De hoc mari *Psal. Hoc mare magnum et spatiosum.* Vel *de mari*, idest de consortio malorum, quia de toto consortio malorum erunt quidam peiores et perversiores, qui hic dicuntur bestia; et per alios malos iuvabuntur ad elevandum se contra fideles: unde Glossa, *Per alios malos se extollentem. Habentem capita.* Hic tertio agitur de bestia quantum ad capitum dispositionem, quia vidit bestiam habentem septem capita, cum decem cornibus, et decem diadematibus. Sub similitudine autem capitum et aliorum praedictorum describitur bestia, quantum ad quatuor. Primo quantum ad principum multitudinem. Secundo quantum ad malitiae perversitatem, *Et cornua decem.* Tertio quantum ad iactantiae fastuositatem, *Et super cornua.* Quarto quantum ad blasphemiae temeritatem, *Et super capita.* Dicit igitur, *Habentem capita septem*, idest universos perversos principes, septem vitiis repletos, qui erunt capita aliorum in hac bestia. Et sicut maiores erunt dignitate, ita et perversitate. Ita periculosa est dignitas: *Amos 6. Vae vobis qui opulenti estis supra Sion, et confiditis in monte Samariae, optimates capita populorum.* Horum autem unum principale caput erit antichristus, sicut infra dicitur: et per hos principes multum nocebit draco. *Et cornua decem*, idest omnes perversos, per quos ipsi principes malitiose impugnabunt decalogum: principes enim per suos ministros, et alios adiutores sive per regna sibi subiecta compellent vel minis, vel damnis, vel flagellis, vel alio modo per malitiam fideles ad transgrediendum praecepta divina, sicut animalis cornuta suis cornibus impugnant alia. Ideo tales ministri et adiutores per decem cornua signantur, secundum Glossam *supra 12. Ecce draco magnus rufus.* Vel per cornua intelliguntur ipsi principes qui dicuntur capita, inquantum super homines sibi subditos regnant. Dicuntur etiam cornua, inquantum divina praecepta impugnant, frangendo in se, et faciendo frangi in aliis, sicut Glossa vult. *Et super cornua eius*, idest super adiutores, et ministros principum, vel similiter ipsos principes. *Decem diademata*, idest victoriae de proiectione fidelium per transgressionem decem praeceptorum; quasi dicat: laetabunt se fastuose de victoria, quam dicent se de fidelibus obtinuisse, facientes eos decalogum violare: *Supra 9. Et super capita earum tanquam coronae. Et super capita eius*, idest super principes, *Bestiae*, idest multitudinis perversorum, erunt *nomina blasphemiae:* quia principes valde blasphemabunt Christum, et hoc manifeste; ideo dicitur: *Super capita*, quia illa blasphemia erit maxima; ideo dicitur, *Nomina blasphemiae.* Quod enim videt nomina blasphemiae in illis capitibus, signat magnitudinem blasphemiae, quia expresse dicitur *Nomina.* Per hoc enim ostenditur, quod magna et expressa et aperta erit blasphemia. Maxime autem blasphemabit unum ex illis capitibus, scilicet antichristus, de quo infra eodem, *Et aperuit os suum etc. Et bestia quam vidi*, idest perversorum multitudo: *Similis erat*, idest erit: *Pardo*, in varietate sententiarum, quia unus habebit unam, et alius aliam, et in eodem variabuntur errore: sicut solet fieri in haereticis, in quibus tamen sententiis multi conveniunt. Vel *Similis*, in veritate simulationum, quibus celabunt quaedam vitia. Item in impatientia et crudelitate: pardus enim est bestia varietate discolor, impatiens et saevissima: *Ier. 13. Si mutare potest Aethiops pellem suam, et pardus varietates suas etc. Et pedes eius*, idest illi, qui mittentur a principibus deputati ad pergendum vel obsequendum sicut pedes. Qui, inquam, erunt pedes bestiae, quia alios iuvabunt ad malum erunt sicut *Pedes ursi*, idest fortiter et ferociter conculcabunt fideles. Ursus enim est animal ferox et fortissimum in pedibus, quibus et pedibus conculcat: *Daniel. 7. Et ecce bestia alia similis urso. Et os eius*, idest malitia inhians ad devorandum fideles tormentis, et errorum documentis, erit sicut *Os leonis*, per crudelitatem devorantem: *Supra 9. Dentes earum sicut dentes leonum erant.* Vel *Os eius*, idest maiores in peritia loquendi: *Sicut os leonis*, quia devorabunt alios voragine doctrinae, foetebunt errore in doctrina, ut tangit Glossa. *Et dedit illi.* Hic agitur de potestate bestiae quam dabit ei draco, et cuius usum permittet, et tamen antichristus simulabit se habere maiorem potestatem quam hanc. Per hoc decipientur non pauci. Primo ergo agitur de potestate data bestiae a diabolo. Secundo de potestate permissa a Deo, *Et datum est ei os.* Circa primum agitur de potestatis collatione. Secundo de maioris simulatione, *Et vidi unum.* Tertio de hominum deceptione, *Et admirata est.* Dicit igitur, *Et dedit illi*, idest dabit multitudini perversorum: *Draco*, idest diabolus ferox, violentus, astutus ut draco: *Virtutem suam*, ad operationem miraculorum: *Et potestatem magnam*, ad seductionem hominum. Dabit, inquam, iuvando perversos ad actus perversitatis, quia faciet eos operari adiutorio potentiae suae: nam in miraculis potest, quia novit naturas rerum, et quia magnam habet potentiam. Item potest dare divitias, et alia facere multa. Tamen miracula quae faciet, non proprie dicuntur miracula, quia non subito ea faciet, sed repente. Item multa faciet falso, non vere, sicut et falso simulabit se resurrexisse, ut sequitur. De potestate autem diaboli, quae dabitur antichristo, dicitur specialiter *2. Thessalo. 2. Cuius est adventus secundum operationem satanae in omni virtute* etc. *Iob 41. Non est potestas super terram. Et vidi.* Hic agitur de maioris potestatis simulatione: quia antichristus, qui erit unum magnum caput huius bestiae, simulabit se habere maiorem potestatem quam habeat; et ideo similabit se per tres dies mortuum, et tunc latebit; post vero apparebit dicens se resurrexisse, sicut dicit Ambrosius, et habetur in Glossa. Primo ergo tangitur simulatio mortis. Secundo simulatio resurrectionis, *Et plaga.* Dicit igitur, *Et vidi unum de capitibus suis:* Glossa *antichristum. Quasi occisum*, idest fingentem se tanquam mortuum, ut per hoc possit postea credi resurrexisse. *In mortem.* Hoc additur ad ostendendum, quod fingeret se esse vere et plene mortuum, ne credatur. Beatus Ioannes loquitur communiter, secundum quod dicitur aliquis quasi occisus, vel quasi mortuus, quando est morti propinquus: *Prov. 3. Abominatio est Domino omnis illusor. Et plaga mortis eius:* quia mors plaga est, quia naturam laedit. *Curata est: ly Quasi*, est repetendum secundum Haymonem, idest antichristus qui prius per triduum credebatur mortuus, postea crederetur resuscitatus. Non tamen secundum veritatem erit curata plaga mortis in eo, quia non prius habue-

rat veram mortem; sed potius eum absorbebit, quia post occidet eum Dominus spiritu oris sui, *2. Thessalo. 2.* Finget autem se ascendere in caelum: unde ascendet in aera ferentibus eum daemonibus, ut dicit Glossa. Sed postquam se multum inter homines magnificaverit, interficietur vili morte divina virtute, ut dictum est. *Et admirata est.* Hic agitur de hominum deceptione. Multi enim ex phantastica antichristi resurrectione decipientur. Deceptio autem haec describitur primo quantum ad erroris considerationem. Secundo quantum ad cultus exhibitionem, *Et adoraverunt draconem.* Ubi primo ostenditur cultus qui exhibetur diabolo. Secundo qui antichristo. *Et adoraverunt bestiam:* et hoc tum quantum ad reverentiam adorationis, tum quantum ad verbum magnificationis, *Dicentes: Quis similis.* Dicit igitur, *Et admirata;* quasi dicat: Ita se resurrexisse finget antichristus. *Et admirata est universa terra*, idest omnes terreni homines per hoc decepti et illusi admirabuntur quod talem habeat antichristus potestatem. Admirata est, inquam, *Post bestiam;* Glossa *post antichristum.* Bestia hic videtur poni pro ipso antichristo, qui erit principale caput praemissae bestiae multitudinis perversorum, et ipsam multitudinem perversorum adprobabunt, et imitando sequentur; quasi dicat: Postquam se resurrexisse finxerit, multi ex hoc mirabuntur, et ibunt post antichristum eius errores sequendo. Gregorius in *Gregoriano super Iob*, et habetur in *Moralibus: Hostis antiquus reprobum hominem tunc ingressurus, cunctos quos carnales invenerit, sub suae iugo dominationis rapit.* Sed numquid homines omnes, et electi ipsum sequentur? Constat quod non. Quomodo ergo dicitur *Admirata est universa terra etc.* Respondeo. Dicendum quod multi, sicut dicit Gregorius, eius documenta, tormenta, et facta contemnent. Quod vero hic dicitur *Universa terra*, dicitur quantum ad reprobos terram amantes: unde Gregorius: *Cunctos quos carnales invenerit. Et adoraverunt draconem*, idest diabolum qui sub specie boni se adorari procurat. *Qui dedit potestatem bestiae*, idest antichristo bestialiter viventi, et crudeliter fideles persequenti: nomen enim bestiae, quod supra est positum pro pervérsorum multitudine, hic adpropriatur antichristo, qui est omnium impiorum caput, quia eius apparens potentia redundabit in exaltationem aliorum perversorum, potestatem scilicet resurgendi, ut videbitur. Vult utique multum diabolus adorari; unde *Matth. 4. Haec omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me.* Non solum adorabunt diabolum, sed etiam antichristum; unde sequitur, *Et adoraverunt bestiam*, idest adorabunt antichristum se eidem humiliantes, quem credent resurrexisse, sicut discipuli Dominum post resurrectionem: *Matth. ult. Abierunt in Galilaeam, et videntes eum adoraverunt*, dicentes. Hic ostenditur cultus qui antichristo exhibebitur quantum ad verbum magnificationis: et primo ponitur magnificatio quantum ad potestatem operandi, *Dicentes: quis similis bestiae?* Idest antichristo in potestate, ut tanta possit agere, cum ex magna virtute resurrexerit. Sed de Deo hoc potius dicitur: *Eccle. 3. Magna potentia Dei solius.* Secundo quantum ad potestatem vincendi, quia dicent nullum ei posse resistere. *Et quis poterit pugnare cum ea?* quasi dicant, nulli, sive eius voluntati resistendo, sive aliter; sed licet potestatem habeat magnam vincendi corporaliter, tamen non erit inde extollendus, tum propter abusum, tum quia non habebit eam, nisi procurante diabolo, et permittente Deo: unde *infra eod. Et datum est illi bellum facere etc. Et datum est.* Habita de potestate quae dabitur antichristo a diabolo, hic agitur de potestate permissa a Deo: et primo ostendit divinam permissionem; secundo temporis durationem, *Et data*; tertio permissi exequutionem, *Et aperuit os suum.* Dicit igitur, *Et datum est ei*, idest dabitur ei: *Os loquens magna*, ad magnificationem sui: *Psal. Disperdat Dominus universa labia dolosa. Et blasphemias*, idest iniuriam Dei: blasphemabunt enim Deum, ut ipse solus colatur ut Deus: *Daniel. 7. Et sermones contra excelsum loquetur;* quasi dicat: Permittetur a Deo se arroganter magnificare, et dicere se esse Deum excellentem prae omnibus diis qui coluntur ab hominibus, et ipsum Deum verbis iniuriosis blasphemare: valde enim superbus erit, et se etiam Deo praefert, et sicut Deus vel plus quam Deus coli procurabit: *2. Thessalo. 2. Qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur aut colitur Deus. Data est ei*, idest a Deo permissa: *Potestas*, quam habebit procurante diabolo, et per subiectionem principum sub eo: *Facere menses quadraginta duos*, idest permittitur a Deo operari ea quae sunt nequitiae, blasphemare Deum, extollendo seipsum, et persequendo Dei electores per tres annos et dimidium. Ecce quantum durabit persequutio eius, *Supra 11. Et civitatem sanctam conculcabunt pedibus mensibus quadraginta duobus.* Quod autem dicitur facere, potest sic suppleri facere, scilicet opera nequitiae. *Quadraginta duos menses*, idest per quadraginta duos menses: quandoque enim ponitur accusativus loco ablativi, ut ille homo vixit centum annos. Vel sic et magis proprie ut videtur. *Facere*, idest complere: *Menses quadraginta duos*, idest tempus quadraginta duorum mensium, scilicet in nequitia sua. *Et aperuit os suum:* ecce permissi exequutio, hoc est aperiet, iuxta permissionem praemissam: *Os suum.* Per aperitionem oris sui notatur magnitudo blasphemiarum: sicut in apertione oris dominici notatur magnitudo documentorum: *Matth. 5. Et aperiens os suum etc. In blasphemias*, idest ad dicendas blasphemias: *Ad Deum*, idest contra Deum. Aperiet, inquam, os suum. *Blasphemare*, idest ad blasphemandum: *Nomen eius*, idest ad loquendum verba iniuriae contra nomen Dei, dicendo quod statuta Dei, sive praecepta, non sunt servanda, et quod non est alius Deus praeter se: et hoc dicet ad deprimendum nomen Dei, et ad extollentiam sui: *Daniel. 7. Adversus Deum Deorum loquetur magnifica.* Et aperiet os suum ad blasphemandum, *Tabernaculum eius*, idest ecclesiam militantem, quae militat Deo. Tabernaculum enim dicitur habitaculum pugnantium in bello: *Psal. Domine quis habitabit in tabernaculo tuo.* Vel *Tabernaculum*, idest carnem Christi, in qua Christus pro nobis militavit: *Psal. In sole posuit tabernaculum suum.* Dicet enim Christum hominem fuisse: propter hoc et propter alia dicitur antichristus; et tamen de Christo dicitur *Ioan. 1. Et Deus erat Verbum: Roman. 9. Qui est Deus benedictus in saecula amen: Colos. 2. In ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. Et eos qui in caelo*, idest in caelesti con-

versatione habitant; quasi dicat: Blasphemabunt Deum, et fidelium congregationem, et maximo maiores de ecclesia. Vel eos qui in caelis habitant, idest sanctos qui sunt in patria, quia dicent eos esse damnatos, cum tamen dicatur *Matth. 5. Beati qui persequutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum caelorum.* Item in eodem: *Gaudete et exultate etc. Philipp. 1. Cupio dissolvi et esse cum Christo: 2. Cor. 5. Scimus quoniam si terrestris* etc. Contra tales dicitur *Isaias 5. Vae qui dicitis bonum malum, et malum bonum; ponentes tenebras lucem, et lucem tenebras; ponentes amarum in dulce, et dulce in amarum. Vae qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes. Vae qui fortes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem; qui iustificatis impium pro muneribus, et iustitiam iusti aufertis ab eo.* Gregorius in *Gregoriano: Super sanctos quosqunque homines, et super ipsius divinitatis potentiam extollet, ita ut homo peccator, et tamen homo despiciens aestimari Deum se super homines mentiatur. Et datum est.* Hic agitur de pugna bestiae cum ecclesia ex parte antichristi, quod erit maximum caput illius bestiae. Et primo ostenditur pugna. Secundo victoria, sive efficacia, *Et vincere.* Tertio victoris potentia, *Et data.* Dicit igitur, *Et datum est illi*, idest permittetur antichristus a Deo, quia non poterit nisi a Deo permissus. *Bellum facere cum sanctis*, idest cum iustis, scilicet disputando, persuadendo, comminando, promittendo, flagellando. Et intelligitur quod iuxta hanc permissionem pugnabit: *Daniel. 7. Cornu illud faciebat bellum adversus sanctos. Et vincere illos*, scilicet corporaliter, ut dicit Glossa: quia affliget eos et interficiet. Hanc tamen victoriam non timent servi Dei; et ideo vincuntur spiritualiter: *Matth. 10. Nolite timere eos qui occidunt corpus.* Ut autem ostendatur magnitudo potentiae ad vincendum, subditur, *Et data.* Et primo agitur de eius potentia communiter respectu bonorum et malorum, scilicet quantum ad victoriam corporalem vel spiritualem. Secundo specialiter, scilicet respectu malorum ad victoriam spiritualem, *Et adoraverunt.* Dicit igitur, *Et data est ei*, idest a Deo permittitur: *Potestas*, quam diabolus subministrabit ei, et per se, et per principes, quos ei subiiciet: *In omnem tribum et populum*, idest in omnem populum Iudaeorum de omni tribu ipsorum ut fiat Endiadis: sicut cum dicitur, Arma virumque cano: per populum enim et tribum intelliguntur hic Iudaei; per linguam vero et Gentes intelliguntur diversae Gentilium nationes; unde sequitur, *Et linguam et gentem*, idest in omnes Gentiles secundum diversitatem omnium linguarum. Vel possunt haec distingui, secundum quadruplicem hominum diversitatem, ut *supra 10.* quasi dicat: Potestatem habebit vincendi tam Iudaeos quam Gentiles, scilicet vel corporaliter solum quantum ad electos, vel corporaliter simul et spiritualiter quantum ad reprobos, quos vincet spiritualiter per afflictionem corporalem: *Daniel. 7. Et roborabitur fortitudo eius, sed non in viribus suis, et supra quam credi potest universa vastabit, et prosperabitur et faciet et interficiet robustos etc. Et adoraverunt*, idest adorabunt venerando et colendo: *Eam*, scilicet bestiam, idest antichristum: *Omnes qui inhabitant terram*, idest omnes terrenorum amatores: unde dicit Gregorius in *Moral.* de diabolo operante per antichristum: *Qui bonis praesentibus delectantur, potestati illius se absque retractatione subiicient.* Ut autem ostendat se loqui de reprobis, subdit, *Quorum non sunt nomina scripta in libro vitae*, idest qui in aeterna Dei dispositione non sunt praedestinati ad vitam perpetuam: liber enim vitae est aeterna dispositio, in qua electi sunt quasi in libro scripti, quia ad vitam praeordinati. Vitae, inquam: *Agni*, scilicet Christi, qui ad hanc vitam ab aeterno praeordinavit, et eam tandem dabit. Vel *Libro*, inquam, *Agni*, quia aeterna dispositio, licet toti Trinitati conveniat, tamen Filio attribuitur: quare in Filio Pater omnia disposuit, sicut in sua sapientia, et per ipsum in tempore perficit. Item quia disposuit per Filii passionem dare vitam electis. Ipse ergo liber secundum rem est ipse Agnus, sicut dicit Glossa, sicut aeterna dispositio est ipse Deus. Reprobi autem non sunt scripti in hoc libro vitae, sed in libro mortis: *Ier. 17. Recedentes a te in terra scribentur.* Per hoc autem quod dicit, *Nomina non sunt scripta* etc. removet ab eis familiaritatem divinae dilectionis et electionis, quam habet ad electos: propter quod dicitur *Lucae 10. Gaudete autem quoniam nomina vestra scripta sunt in libro vitae.* Sed obiicitur, quia de nominibus reproborum fit quandoque mentio sub affirmatione: *Supra 11. Occisi sunt in terraemotu nomina hominum septem millia.* Respondeo. Dicendum, quod per illud intelligitur reprobos non habere nisi solum nomen vitae, dum dicuntur Christiani, vel fideles quidam ipsorum, vel dum secundum diversas sectas, nominant se iustos et recte agentes: *Supra 3. Nomen habes quod vivas, et mortuus es.* Non ergo illud dicitur propter divinam adprobationem, sed propter solam nuncupationem; hic autem nomen dicit adprobationem et familiaritatem divinam: *Exod. 33. Novi te ex nomine. Qui occisus est*, scilicet in suis, ut Abel *Gen. 4. ab origine mundi.* Abel enim fuit occisus quasi in origine mundi: et sic quasi ab initio mundi coepit persequutio, qua impii agnum in suis persequuntur: simile *Act. 9. Saule Saule quid me persequeris?* Vel *Occisus* etc. idest ab origine mundi praevisus occidi, quia ab aeterno dispositum est hunc agnum esse occidendum: simile *Eccles. 24. Ab initio et ante saecula creata sum*, idest praevisa creari secundum humanitatem. Per hoc autem excitat beatus Ioannes affectum fidelium ad amorem Agni, a cuius vita excluduntur reprobi, non ipsi. Sed quare dicit *Ab origine mundi*, cum ab aeterno hoc dispositum sit? Respondeo. Hoc quod dicitur, *Ab*, accipitur inclusive, ita quod includat, ita disponi hanc ipsam mundi originem, et dat intelligi dispositionis aeternitatem; sed Scriptura quandoque exprimit id quod melius ab homine mortali capitur. Magis autem capit homo id quod dicitur circa mundum et mundi originem, quam quod dicitur de ipsa divina aeternitate. Simile dicitur in Psalmis: *A saeculo et usque in saeculum tu es Deus.* Utrumque autem tangitur *Eccls. 24. Ab initio et ante saecula creata sum.* Item per hunc loquendi modum datur via ad multiplicem intellectum, ut patet in Glossa. *Si quis.* Hic agitur de poena bestiae debita: hic enim ostenditur impios esse damnandos, qui fideles cruciabunt; sed quia ad considerationem poenae malorum sequitur timor per quem vita-

tur imitatio ipsorum: ideo primo fit excitatio ad considerationem dicendorum; secundo subditur ipsa poena impiorum, *Qui in captivitatem*. Poena autem huius est aeternum supplicium quod culpae debetur. Unde primo ostenditur poena debita crudelitati affligenti circa mortem. Secundo crudelitati infligenti ipsam mortem, *Qui in gladio*. Dicit igitur, *Si quis*: raritas intelligitur per hoc quod dicit, *Si quis habet aures*, internas, scilicet intellectum et affectum, quia utrumque concurrit ad salubrem auditum. *Audiat*, idest efficaciter intelligat cum affectu, quae poena debeatur impiis; et ideo eis non adhaereat, nec eos imitetur ne poenam consimilem incurrat: unde Glossa, *quasi dicat, cavete omnes: Supra 2. Qui habet aures audiat, quid Spiritus dicat ecclesiis.* Quid autem sit audiendum, subditur, *Qui in captivitatem*, corporalem, quia impii tempore antichristi captivabunt fideles. Vel etiam spiritualem, ut dicit Glossa: *Duxerit*, scilicet cultores Dei. *Habacuc 1. Congregabit quasi arenam captivitatem. In captivitatem*, aeternae poenae: *Vadet: Isaias 33. Vae qui praedaris, nonne et praedaberis? Qui in gladio*, materiali vel spirituali, scilicet persuasionis: *Occiderit*, homines: *Oportet*, necessitate iustitiae, *Eum gladio*, divini iudicii, vel aeterni supplicii: *Occidi*: poena enim aeterna mors est. Hoc dicitur propter antichristum et suos, qui captivabunt et occident fideles; et ideo ipsi captivabuntur et occidentur morte perpetua. Captivatio inferni est intrusio tartarea. Occisio autem afflictio perpetua quae excludet a vita suavissima quae Deus est: *Matth. 26. Omnes qui acceperint gladium gladio peribunt.* Sed obiicitur, quia animae damnatae semper vivunt: quomodo ergo occiduntur? Respondeo. Dicendum quod damnati dicuntur occisi, non propter amissionem naturalis vitae, sed propter acerbitatem angustiae tartareae, quae tanta est quod vivere in ea mors est: unde Augustinus 7. *lib. de Civ. Dei: Nam et si anima in poenis vivit aeternis, mors est potius aeterna quam vita.* Item propter privationem vitae mellifluae, quae Deus est. Unde Augustinus *in eod. Summa mors animae est, alienatio a vita Dei in aeternitate supplicii. Hic est.* Hic ostenditur materia profectus ecclesiae, quia tribulatio tunc erit materia profectus. Ad hunc autem profectum concurrent duo, scilicet patientia in sustinendo, fides in informando, quia fides cum dilectione informabit ipsam patientiam, et faciet esse meritoriam. Item patientia in affectu, fides in intellectu, scilicet practico. *Hic*, scilicet in praedicta persequutione: *Est*, hoc est erit: *Patientia*, idest materia patientiae, quia patientia excitatur in adversis: *Roman. 5. Tribulatio patientiam operatur.* Gregorius: *Sancti corporalem poenam lucra putant, quia per hanc aeternam evadere non ignorant. Et fides sanctorum*, idest materia probandae fidei iustorum. Fides enim probatur adversis cum vincit, non a diversis, cum vincit non vincitur, sicut aurum igne: *1. Petri 1. Modicum nunc si oportet contristari in variis tentationibus, ut probatio vestrae fidei multo pretiosior auro, quod per ignem probatur etc.* Fides enim est quae docet et iuvat pati adversa, fugere vitia, agere bona: ostendit praemium simul et supplicium, et alia motiva ad bonum, et sic vincit: *1. Ioan. 5. Haec est victoria quae vincit mundum fides nostra.* Sancti sunt viri iusti, qui sunt a fece vitiorum sinceri, et tam a culpa omissi quam commissi sunt mundi, et per hoc mundo mortui: unde Isidorus: *Sancti viri ita huic mundo moriuntur, ut soli Deo vivere delectentur.* Vel *Hic*, idest in consideratione poenae et gloriae: *Est patientia*, idest causa patienter sustinendi: *Et fides*, idest causa tenendi fidem. Sed quare non tangitur de caritate, sine qua nec patientia valet, nec fides? Item fides praecedit patientiam, quia prima virtus est secundum actum. Item quaerit Haymo, cur Deus suos sic permittit affligi? Respondeo ad primum, quod de caritate tangit implicite in ipsa fide, quia de fide formata agit, ut patet ex hoc quod addidit Sanctorum. Sed quandoque loquitur Scriptura breviter: fides enim non est in sua plena ratione, nisi sit cum caritate, quia cognitio divinorum de se ordinat ad affectum. Simili modo accipitur *Matth. ult. Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit.* Ad aliud potest dici, quod fides tripliciter consideratur: aut inquantum movens, aut inquantum informans, aut inquantum effulgens. Inquantum movet alias virtutes, quantum ad actum praecedit; inquantum autem cum caritate informat actus aliarum virtutum, et se habet in ratione ultimi completivi ordine naturae et fine temporis, quod est completivum, tenet rationem posterioris ordine naturae. et sic ponitur hic. Item inquantum effulget, hoc est manifestatur per actum patientiae, se habet in ratione consequentis, quia manifestans prius est manifestato, inquantum huiusmodi. Ad aliud respondet Haymo, quia filii sunt et paterna haereditate donandi; *Flagellat autem omnem filium quem recipit Hebrae. 12.* Reprobi autem in bonis dies suos agunt, et bonos persequuntur, et sic ab haereditate excluduntur: Haymo: *Ira quae nunc misericorditer a sanctis incipit, in reprobis sine misericordia conquiescet. Et vidi aliam.* Hic agitur de persequutione facienda ab antichristo, mediantibus pseudo praedicatoribus: unde Glossa *Descripta tribulatione.* Sic autem proceditur. Primo describit pseudo praedicatorum persequutionem. Secundo excitat fideles ad circumspectionem, *Hic sapientia est.* Circa primum primo ponitur descriptio persequutorum. Secundo subditur persecutio ipsorum, *Et loquebatur.* Describit autem persequutores quantum ad tria. Primo quantum ad vitae perversitatem sub nomine bestiae. Secundo quantum ad progressum perversitatis, *Ascendentem.* Tertio quantum ad simulationem sanctitatis, *Et habebat.* Dicit igitur, *Et vidi*; quasi dicat: Ita mihi ostensum est quo modo antichristus persequetur ecclesiam per principes. Ostensum etiam mihi est, quomodo persequetur eam per suos praedicatores: et hoc est, *Et vidi bestiam*, idest caetum pseudo apostolorum, quos antichristus per mundum mittet, ut dicit Glossa, qui erunt bestiales, per vitae brutalitatem, quoad se, et crudelitatem in catholicos. *Aliam*, a praemissa et ea minorem. Gregorius in *Gregoriano: Antichristus praedicationem suam in sapientium carnalium sensibus ponens, praedicatores suos, in saeculo per populos sparget. Ascendentem*, per progressum de malo in maius, quia in principio ascendent de malo in malum proficiendo: *De terra*, idest de amore terrenorum: hoc enim facit eos proficere in perversitate, scilicet amor divitiarum, deliciarum, et honorum. Diabolus enim revelabit antichristo thesauros

absconditos auri et argenti. Gregorius loquens de malis qui erunt sub antichristo : *Nonnulli fidem rerum caelestium ad vitae temporalis desiderium inclinabunt.* Vel *Ascendentem*, idest se per superbiam elevantem. *De terra*, idest de terrena dignitate: unde Gregorius *sup. hunc loc. De terra quippe ascendere, est de terrena gloria superbire. Et habebat*, idest habebit: *Duo cornua*, scilicet sapientiam in doctrina, et perfectionem in vita, quibus cornibus impugnabit fideles haec bestia : simulabunt enim se habere sapientiam et vitam. *Similia agni*, idest similia cornibus agni. Vidit beatus Ioannes bestiam quandam habentem cornua, quasi cornua agni; hoc autem vidit propter mysterium, quia pseudo praedicatores dicent se habere sapientiam et vitam quae vere in Christo fuerunt: in ipsis autem solum phantastice: unde dicit *Similia*. Gregorius *sup. hunc loc. Praedicatorum antichristi multitudo, eam quam in se veraciter Dominus habuerit, sibi singularem inesse sapientiam mentietur, et vitam.* Haec sunt cornua agni nostri, scilicet sublimitas sapientiae, et eminentia vitae, quibus impugnavit, et adhuc impugnat impios. Vel haec duo cornua sunt duo testamenta, quae sibi usurpabunt ; quae tamen sunt agni vere : et per hoc male exposita impugnabunt fideles quae non implebunt, licet hoc simulent. Unde Gregorius: *Praedicatores antichristi clari erunt per iustitiae simulationem, sed obscuri per nequitiae perpetrationem. Et loquebatur.* Hic agitur de persequutione impiorum : et primo agitur de persecutione verbi ; secundo de persequutione operis, *Et potestatem*. Dicit igitur, *Et loquebatur*, idest loquetur: *Sicut draco*, idest perversa suadendo et blasphemando Deum et sanctos. Erit haec bestia conformis diabolo loquenti in antichristo. Loquentur tamen simulando se habere cornua agni, ut sic decipiant : unde Gregorius *sup. hunc loc. Ista ergo bestia, idest praedicantium multitudo, assumet agni speciem, ut draconis exerceat operationem.* Item nomine draconis intelligitur venenum et astutia infundendi. Loqui ergo sicut draco est loquendo perversa, secundum conformitatem diaboli, sub simulatione veritatis venenum infundere: *Psal. Venenum aspidum sub labiis eorum. Et potestatem.* Hic agitur de persequutione operis, quia non tantum verbo, sed et facto persequentur fideles. Haec autem persequutio principaliter erit spiritualis. Licet enim corporaliter et temporaliter persequentur ecclesiam, totum tamen fiet ad ecclesiae subversionem. Prima autem fiet persequutio operis in generali. Secundo in speciali, *Et fecit terram*. Dicit igitur, *Et faciebat*, idest caetus praedicatorum antichristi : *Faciebat omnem potestatem prioris bestiae*, idest exercebit omnem operationem potestatis antichristi. Omnes enim modos decipiendi exercebunt quibus et antichristus potestate diabolica, quae erit principaliter in antichristo, erit tamen et in aliis. *In conspectu eius*, idest secundum beneplacitum eius: *2. Cor. 2. Ex Deo coram Deo in Christo loquimur.* In omnibus enim praeponent caput suum, idest antichristum, ut dicit Glossa. Ex hoc patet quod eum suum Dominum et caput vocabunt. *Et fecit terram.* Hic ostenditur persequutio operis in speciali. Haec autem persequutio fiet hoc modo. Praedicatores enim antichristi facient homines antichristum adorare. Item facient miracula, per quae inducent multos a fide recedere. Item facient homines statuam antichristi colere. Item compellent multos characterem sive signum antichristi portare. In his quatuor magna erit persequutio animarum: et ad hanc adiungetur persequutio corporum. Primo ergo ostenditur persequutio quantum ad antichristi adorationem. Secundo quantum ad miraculorum operationem, *Et fecit signa.* Tertio quantum ad statuae venerationem, *Dicens habitantibus.* Quarto quantum ad subiectorum consignationem. *Et faciet omnes.* Dicit igitur, *Et fecit*, idest faciet promissis vel donis, vel minis, vel flagellis, vel aliis modis : *Terram*, idest terrae amatores : *Et inhabitantes in ea*, idest perseverantes in amore terrae, hoc est terrenae vanitatis. Vel *Terram*, idest homines de terra secundum corpus conditos, et ideo ad terram per affectum inclinabiles ; unde sequitur, *Et inhabitantes in ea*, scilicet terra secundum animam, hoc est amatores terrenorum. *Adorare bestiam primam*, idest de qua prius narratum est, scilicet antichristum: *Cuius curata est*, idest curata videbitur: *Plaga mortis*, idest qui resurrexisse credetur. Nota Glossae, *Quia hi simulata resurrectione* etc. De hoc *supra eodem*, *Et plaga mortis eius curata est :* et sequitur : *Et adoraverunt bestiam* etc. valde enim superbus erit antichristus, et per suos praedicatores procurabit se coli, et nomen suum diffundi: unde Gregorius *in Gregoriano: Nomen suum longe lateque ante mortem suam conabitur antichristus diffundere, et in terrena gloria appetet, si possibile esset in perpetuum permanere. Et fecit signa.* Hic agitur de persequutione quantum ad miraculorum operationem, per hoc enim multi pervertentur. Primo autem ostendit ipsam miraculorum operationem. Secundo consequentem hominum subversionem, *Et seduxit.* Miracula autem tangit primo in generali. Secundo describit in speciali, *Ut etiam.* Dicit igitur, *Et fecit*, idest faciet, scilicet caetus pseudo praedicatorum antichristi: *Signa magna*, idest magna miracula, quae videbantur signa magnae potestatis in antichristo, ad cuius honorem fient per operationem daemonum ex permissione divina : unde dicit Gregorius *in Gregoriano : Illo tempore complebitur, quod veritatis ore per Evangelium dicitur : Surgent pseudo Christi et pseudo prophetae, et dabunt signa magna et prodigia, ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. Ut etiam ;* quasi dicat : Multa signa faciet haec bestia, Ita, *Ut etiam ignem*, ad literam, *Faceret*, idest faciat: *De caelo descendere in terram*, scilicet super eos qui antichristo obedient ; quia confirmationem suae praedicationis dabunt spiritum malignum in specie ignis, sicut dicit Glossa, sicut Apostolis datus est Spiritus sanctus in specie ignis : *Act. 2. Apparuerunt illis dispartitae linguae tanquam ignis. In conspectu hominum*; quasi dicat: Hoc fiet aperte, ut per hoc inducant homines ad credendum quod ipsi erunt sanctiores quam discipuli Christi, qui acceperunt in conclavi. Antichristus et sui facient secundum simulationem facta Christi, ut fidem christianorum pervertant, et eos antichristianos faciant. Simulabit enim antichristus mortem et resurrectionem et ascensionem, ut habitum est supra. Et finget Spiritus sancti missionem, ut hic habetur. *Et seduxit*, scilicet bestia, idest seducet, idest seorsum a virtute ducet : per praesens notatur studium et insistentia: *Habitantes in terram*,

per amorem, hoc est terrae amatores, propter signa, idest miracula quae data sunt, idest permissa a Deo. *Illi*, scilicet bestiae, idest caetui pseudo praedicatorum: *Facere*, idest quae permittetur facere: *In conspectu bestiae*, idest secundum beneplacitum et iussum antichristi, vel ad praesentiam nominis invocati, quia ad invocationem nominis antichristi facient huiusmodi miracula, ut vult Glossa; tamen totum fiet operatione diaboli, sicut dicitur *2. Thess. 2. Cuius est adventus, secundum operationem satanae, in prodigiis* etc. De huius seductione *Matth. 24. Multi pseudo prophetae surgent, et seducent multos:* et sequitur: *Et dabunt signa magna et prodigia* etc. *Dicens*. Hic agitur de persequutione quantum ad statuae reverentiam; quia compellent pseudoapostoli homines facere statuam antichristi; et videbitur statua loqui, et futura praedicere, et compellentur homines eam adorare. Primo ergo tangit statuae formationem. Secundo formatae loquutionem, *Et datum*. Tertio humanam venerationem, *Et faciet, ut quicumque*. Dicit igitur, *Dicens*; quasi dicat: Seducet homines: *Dicens*, idest praecipiens: *Habitantibus in terra*, idest amatoribus terrenorum, quia tales erunt antichristo subiecti, et per istos seducent alios: *Ut facerent*, idest faciant: *Imaginem*, idest ad literam statuam aliquam: *Bestiae*, idest antichristi: *Quae*, scilicet bestia: *Habet plagam gladii*, idest cicatrices sive vestigia vulnerum, quae sunt signa praeteritae mortis, quae mors per gladium intelligitur, sicut legitur de Christo *Ioan. 20. Infer digitum tuum huc* etc. *Et vixit*, idest simulate resurrexit. Potest etiam aliter intelligi sic. *Dicens*, idest praedicans. *Ut facerent imaginem* etc. idest ut faciant se conformes antichristo sequendo eius documenta, qui resurrexisse videbitur; sicut praedicatores Christi praedicant hominibus, ut ei se conforment; *1. Petri 2. Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius. Et datum est illi*, idest dabitur pseudo praedicatoribus a diabolo, divina permissione: *Ut daret*, idest ut dent: *Spiritum*, scilicet malignum: *Imagini bestiae*, idest statuae antichristi, quia praedicatores antichristi facient spiritum malignum esse in illa statua; et per illum spiritum loquetur statua phantastice; unde sequitur, *Et datum est ei*, scilicet multitudini pseudo praedicatorum facere, *Ut loquatur imago bestiae*, idest statua antichristi: quia, sicut dicit Glossa, arte magica per virtutem daemonis facient statuam loqui, et futura praedicere. Sed ex hoc quod dicitur, *Ut daret spiritum imagini*, videtur quod imago sive statua huiusmodi sit viva, si in se spiritum habeat. Item si statua loquatur: ergo erit creatura rationalis, quia loqui est creaturae rationalis. Respondeo. Ad primum dicendum, quod statua non erit viva, quia licet habeat spiritum malignum inhabitantem, non tamen naturaliter unitum: habebit ut motorem, non ut formam perficientem. Ad aliud dicendum, quod loqui non sumitur proprie, sed secundum quod per spiritum praesidentem idolis dicebantur olim idola loqui, cum daemones in eis dabant responsa. Loqui enim est cum intentione proferre per organum rationali animae unitum naturaliter. Aliter potest intelligi sic. *Datum est*, idest dabitur illi caetui pseudopraedicatorum, ut prius. *Ut daret*, idest ut det, scilicet spiritum, scilicet malignum: *Imagini bestiae*, idest hominibus qui erunt conformes antichristo, et per hoc erunt eius imago. *Et dabitur ei facere*, ut loquatur imago bestiae, variis signis: quia, sicut dicit Glossa, faciet antichristus, vel sui praedicatores spiritum malignum super homines descendere, et variis linguis loqui, sicut de Apostolis legitur, *Act. 2.* et de aliis fidelibus *Act. 10. Audiebant illos loquentes linguis* etc. Et heu multi hodie portant imaginem bestiae, idest antichristi, vel diaboli per conformitatem: *Matth. 22. Cuius est imago haec et inscriptio? Dicunt ei: Caesaris. Et faciet*, haec bestia, scilicet multitudo pseudopraedicatorum, per principes, qui eis obedient: *Ut quicumque non adoraverint imaginem bestiae*, idest statuam antichristi ad literam: *Occidatur*, morte corporis. Quos enim pseudoapostoli non poterunt documentis, vel miraculis pervertere, per principes trucidabunt et occident: unde Gregorius: *Quos praedicatores appetent loquendo seducere, multi potentum studebunt et saeviendo et affligendo terrere. Et faciet omnes.* Hic agitur de persequutione quantum ad consignationem, quia compellent homines habere signum antichristi. Primo autem ostendit consignandorum numerositatem. Secundo ostendit compulsionem ad consignationem, *Quod ne quis*. Dicit igitur, *Et faciet*, praedicta bestia, per principes vel alio modo: *Omnes pusillos*, idest parvos potestate, ut sunt minores: *Et magnos*, potestate, ut sunt maiores: *Et divites et pauperes*, in rebus: *Et liberos et servos*, secundum personalem conditionem. Et ita eos qui signum antichristi habebunt, describit quantum ad potentiam, quantum ad fortunam, quantum ad personam sive conditionem personae, ut est libertas et servitus. Quod autem dicitur, *Omnes pusillos* etc. facit distributionem non pro singulis generum, sed pro generibus singulorum, quia de pusillis et magnis multi pervertentur, similiter et de aliis, non tamen omnes. Vel *Pusillos*, apud Deum: *Magnos*, apud homines: divites, rebus; pauperes, virtutibus; liberos a Deo; servos, sub peccato vel diabolo. *Habere characterem*, idest signum antichristi: *In dextera manu*, idest in aperta operatione. Aut in frontibus, idest in confessione oris, ita quod non erubescant confiteri nomen et dominium antichristi. Sicut enim veri christiani habent signum Christi per fidem formatam in corde, et rectitudinem in opere, et expressionem fidei in ore; ita compellentur homines portare signum antichristi; quod signum erit iniquitas in opere, quod est habere signum in manu. Vel audaciam confitendi nomen eius ore, quod est portare signum in fronte, per quam intelligitur audacia, unde Glossa, *In manu*. Per dexteram autem manum signatur opus malum apertum, quia manus dextera magis est in promptu. Hoc est signum contrarium signo electorum: de quo *supra 7. Quoadusque signemus* etc. Ad huiusmodi autem signum compellent per poenam; unde sequitur, *Et faciet ne quis possit emere*, ab aliis: *Aut vendere*, aliis: *Nisi habeat characterem*, idest signum, scilicet in opere. Signum enim antichristi portabit, qui ei per opera se conformabit. *Aut nomen bestiae*, scilicet antichristi, in denominatione vel expressione: quia compellentur portare nomen antichristi, ut scilicet denominentur ab eo antichristiani ab antichristo, vel alio nomine, sicut a Christo dicun-

tur christiani. Item ut eius nomen ore confiteantur. *Aut numerum nominis eius*, scilicet corde expectando, scilicet a Deo remunerationem minorem, quae signatur per sex, vel mediocrem, quae per sexaginta, vel maximam, quae per sexcentos, et credendo ipsum posse sic suos remunerare. Iste enim est numerus nominis antichristi, sicut post seqnitur. Nota Glossae, *Qui expectant* etc. Ad literam intelligitur, quod non permittentur vendere vel emere nisi signum antichristi portent in opere aperto; quod est portare characterem, vel eius nomen in sua denominatione, aut in oris confessione, quod est portare nomen bestiae: aut se ostendat habere verbo, vel alio modo fidem potestatis eius in corde credendo: quod antichristus potest remunerare suos praemio minori, vel mediocri, vel maximo: quod etiam est portare numerum nominis eius, quia numerus nominis antichristi est sexcenti sexaginta duo, sicut post sequitur. Hunc enim numerum habet qui credit illud quod per numerum signatur antichristo convenire, cum tantum usurpative ei conveniat, non vere. Sed quare dicitur sub disiunctione habere characterem in manu aut in frontibus? Nonne sicut Deus requirit actum rectum, et confessionem verae fidei, sic ille dolosus requiret malum actum, et malam expressionem oris? Respondeo. Dicendum, quod utrumque requiret antichristus ab hominibus per se et per suos praedicatores; tamen per alterum solum poterunt multi evadere poenas quae ab ipso et a suis infligentur, quia ipsi non semper opera videbunt, nec semper verbum quo homines confiteantur antichristum audient, sed recipient alterum. Deus autem qui omnia videt, et cuius sunt omnia, et actum operis, et confessionem oris, et devotionem cordis requirit. Bernardus *in libro de dilig. Deo: Si me totum debeo pro me facto, quid addam pro me refecto? Hic sapientia est.* Hic excitat fideles ad circumspectionem, quia per investigationem numeri nominis antichristi potest cognosci, quod non erit nisi lactator pessimus et deceptor dolosus, et per hoc potest caveri. Primo autem excitat, difficultatem ostendendo, quia difficile est huiusmodi numerum intelligere. Secundo ad investigationem exhortando, *Qui habet*. Tertio ipsam veritatem docendo, *Numerus enim*. Dicit igitur, *Hic*, idest in huius numeri investigatione: *Sapientia est*, idest in inquisitione huius numeri manifestatur sapientia in inquisitore, quia difficile est. Vel *Sapientia* est necessaria propter difficultatem ad inveniendum numerum, et iterum numeri significationem. Sed quare non ponit expresse significationem numeri, sicut et ipsum numerum ponit, sicut etiam exponit de dracone *supra 12. Proiectus est draco ille serpens antiquus qui vocatur diabolus et satanas* etc? Respondeo. Ne pro sua manifestatione apud superbos vilesceret, et ut ad intelligentiam numeri magis excitet: quia res obscura, sicut dicit Glossa, attentos facit. Illud autem de diabolo non sic contemnitur, quia ipsa nomina diaboli generant horrorem. Item per hoc quod sic obscure loquitur, et tamen dat intelligi quod hic numerus ponitur propter significationem, docemur quod numerus in Scriptura saepe ponitur, non causa numeri, sed significationis. Deinde admonet ad investigandum. Voluit autem Beatus Ioannes hic solicitare lectorem ipsa monitione. *Qui habet intellectum*, idest sapientiam, per quam obscura intelligat: *Computet numerum bestiae;* quasi dicat: Qui per nomen antichristi importatur, computet et numeri significationem cognoscat. Ne autem per illum numerum credatur antichristus esse Deus, cum sit tantum homo, ostendit quis sit numerus, et quod antichristus est purus homo, non Deus. *Numerus*; quasi dicat numorum bestiae, idest antichristi computet, ut sic deceptionem antichristi percipiat, qua se Deum dicet, cum sit tantum homo, et hoc est: *Numerus enim*, scilicet nominis eius antichristi: *Est hominis*, non Dei; qui ipse erit homo non Deus, quasi dicat, non Deus, sed homo erit. Gregorius: *Antichristus super ipsius divinitatis potentiam extolletur, ita ut homo peccator, et tamen homo despiciens aestimari Deum se super homines mentiatur.* Deinde subdit ipsum numerum, et numerus eius, scilicet antichristi, qui numerus in eius nomine intelligitur. *Est sexcenti sexaginta sex:* non ponit significationem numeri, nec ostendit quomodo in eius nomine sit iste numerus, quia per hoc magis excitatur attentio, ut dicit Glossa. Nec fiat de substantivo quod respondeat huic adiectivo sexcenti, et iste numerus ponatur ratione significationis, non numeri. Nota ergo quod cum liber iste Graece scriptus sit, secundum Graecos est hic numerus quaerendus; apud quos omnes literae numerum signant, sicut apud nos quaedam. Nomen antichristi Graece dicitur, *Antemos*, quod interpretatur contrarius, quia Christo contrarius erit, et eius honori. Numerus huius nominis est sexcenti sexaginta sex: hoc enim nomen tantum numerum signat: sicut enim apud nos V. signat. quinque. C. centum. X. decem: ita apud Graecos. a. signat unum. n. quinquaginta. o. septuaginta. s. ducenta. t. signat trecenta. e. quinque. m. quadraginta. Horum omnium summa est sexcenta sexaginta sex. Item aliud nomen antichristi Graecum est Arnoyme, quod interpretatur nego, quia Christum negabit esse Deum. Hoc nomen importat praedictum numerum. A. signat unum. R. signat centum. N. quinquaginta. O. septuaginta. Y. quadringenta. M. quadraginta. E. quinque. Haec omnia faciunt illum numerum, qui ponitur in litera. Item aliud nomen eius est Teitan, quod interpretatur sol. Vel gigas, quia dicet se solem iustitiae, et gigantem geminae substantiae: quia ea quae Christo vere conveniunt, sibi falso attribuet, quia superbissimus erit. T. signat trecenta. E. quinque. I. decem. item. T. trecenta. A. unum N. quinquaginta; et ita haec tria Graeca nomina antichristi praedictum numerum signant. Item nomen eius quoddam in literis Latinis eundem numerum reddit, quod est Dic lux, quia dicet se lucem: dicet enim se esse Deum. D. apud Latinos signat quingenta. I. unum. C. centum. L. quinquaginta. V. quinque. X. decem. Si ergo habemus numerum nominis bestiae, scilicet antichristi; nunc videamus quid signat: propter hoc enim agitur hic de ipso numero. Notandum ergo secundum Glossam, quod senarius qui est prius numerus perfectus, signat minus perfectos; qui licet sint in coniugio, tamen cavent a mortali, et divina praecepta servant, non tamen consilia implent. Isti habent perfectionem sufficientiae, sine qua non est salus, et dicuntur imperfecti respectu perfectorum. Per simplicem ergo senarium signatur minima perfectio. Sexagenarius autem numerus signat mediocriter

perfectos, qui sunt in castitate, et divina praecepta servant cum perfectione consiliorum, non tamen secundum altiorem perfectionis gradum: denarius enim signat observantiam decalogi. Senarius vero denariorum, qui iam non est simplex, signat perfectionem consiliorum. Sexcentenarius autem numerus signat perfectissimos, qui et praecepta, et consilia perfectissime servant. Centenarius enim magnam perfectionem signat, quia multos numeros continet, et ad ipsum terminatur cursus praecedentium numerorum: unde retro incipere oportet centenario terminato; cum vero additur senarius centenorum, per quem multiplicatur centenarius, signatur perfectio cumulata. Per sex ergo signantur minus perfecti, sive perfectio minima in bonis, quae est fructus trigesimus in statu viae, *Matth. 8.* Per sexaginta perfectio mediocris, quae est fructus sexagesimus. Per sexcenta perfectio maxima, quae *Matth. 8.* dicitur fructus centesimus. Per hunc ergo talem numerum, qui in nomine bestiae intelligitur, signatur quod antichristus dicet se Deum, cui servire debeant homines in omni gradu vitae tam minus perfecti, quam mediocriter perfecti, quam perfectissimi; ita ut qui ei altero modo non servierit, serviat modo alio. Qui etiam possit secundum diversos gradus vitae remunerare homines, praemio minori, vel mediocri, vel maximo: et ita per hunc numerum poterit aestimari Deus ab erroneis, cum tamen tantum sit homo; unde dicitur hic, *Numerus enim hominis est.* Nec apud eos qui ei servient, erit alius gradus bonae vitae, licet videatur. Unde ipse antichristus cum ipso corpore malorum vocatur bestia, propter bestialem vitam: *Supra eod. in princ. cap. Et vidi de mari bestiam ascendentem.* Aliter sic. In hoc numero est triplex senarius, scilicet senarius unitatum, senarius denariorum, senarius centenorum. Primus senarius signat perfectionem naturae, quae sex diebus creatae fuerunt et completae. Senarius vero denariorum signat perfectionem meritorum, quae est in observantia Decalogi, cum impletione consiliorum: quia denarius signat observantiam Decalogi; senarius vero, per quem multiplicatur denarius, signat perfectionem eiusdem observantiae, cum additione consiliorum. Senarius vero centenorum signat perfectionem praemiorum, quia consummata perfectio est in praemio. Centenarius autem dicit perfectionem, cuius cumulus signatur per senarium centenorum. Per hunc ergo totalem numerum signatur quod antichristus dicet se esse Deum, et principium omnis perfectionis, scilicet perfectionis naturae omnium rerum, et perfectionem gloriae. Haec est computatio numeri nominis bestiae. Numerum ergo nominis bestiae habebit, qui ipsum antichristum credet esse Deum, cui sit ab omnibus secundum omnem gradum vitae serviendum: et qui possit dare praemia secundum diversos gradus obsequiorum: et qui sit principium sive auctor omnis perfectionis. Ut autem necessitate compulsi cogantur adhaerere antichristo, vel eius opera agendo, vel nomen eius portando in eius denominatione, aut oris expressione, vel fidem eius tenendo quod sit Deus, prohibeat vendere et emere, nisi assentiant ei vel eius praedicatoribus: ipse tamen Deus non erit, sed homo, et erit peccator impiissimus: unde Apostolus vocat eum filium perditionis, *2. Thessalo. 2. Et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur, aut quod colitur Deus:* et in ipso omnis plenitudo malitiae et omnis iniquitas abundabit, sicut dicit ibi Glossa; et quod pessimus deceptor fuerit, patebit tandem, quando viliter deiicietur, et interficietur a Domino, sive per se, sive per Michaelem. Occidetur autem, ut doctores credunt, in monte Oliveti in papilione et in solio suo, in illo loco contra quem Christus in caelo ascendit, sicut dicit Glossa *super illud 2. Thessalon. 2. Quem Dominus Iesus* etc. Quaeritur hic cum multi credant iuxta hunc numerum antichristum esse Deum, quomodo sapiens poterit cognoscere, ipsum esse falsum et impium deceptorem, cui non sit adhaerendum, licet multi credant contrarium? Item videtur quod non sint culpabiles qui ei adhaerebunt. Cum enim ex una parte sint tormenta, ex alia parte sint miracula multa et magna, ut quod statuam suam faciet loqui, et futura praedicere, et alia multa signa, cum tamen fideles miracula faciant nulla vel pauca; ex alia parte magna divitiarum et honorum munera, ex alia sanctitatis et perfectionis indicia; non videtur mirum si multi decipiantur. Ergo cum fideles tunc et in miraculis, et in aliis videantur inferiores antichristo, non erit accusabilis, qui antichristum sequetur. Respondeo. Ad primum dicendum, quod licet iuxta hunc numerum qui falso antichristo conveniet, aliqui credant ipsum Deum esse; tamen sapiens homo poterit cognoscere ipsum esse hominem purum, et hoc per ipsum numerum ad eius opera comparatum. Erit enim crudelissimus, quia crudeliter homines trucidabit et interficiet. Item erit superbissimus: dignitates enim et honores saeculares exquiret. De Christo autem contrarium legitur: fuit enim piissimus; unde mulierem quae secundum Legem lapidanda erat, prudentissime et piissime liberavit *Ioan. 8.* et *Matth. 5. Si quis te percusserit in unam maxillam* etc. Item fuit humillimus: *Matth. 11. Discite a me quia mitis sum et humilis corde.* Item cum vellent eum habere in regem fugit, *Ioan. 6.* Item in passione humilitatem incomparabilem exhibuit: *Philip. 2. Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem.* Comparantes ergo numerum ad eius opera, poterunt cognoscere numerum non signare in antichristo divinitatem nisi falso. Item ipsum esse purum hominem, poterunt cognoscere per Scripturam, quae antichristum ostendit esse peccatorem hominem: quod non potest convenire Deo: *2. Thessalo. 2. Et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis etc.* Item per illuminationem internam, quia qui ad Deum toto corde clamabunt, recipient internam eruditionem: *Psal. Clamavit ad me, et exaudiam eum* etc. Ad secundum patet per hoc. Licet enim multi caeci fiant ut non intelligant, tamen sapiens poterit percipere ipsum esse pessimum deceptorem ex operibus impiis. Licet enim in multis simulet se sanctum; tamen opera crudelitatis, et elationis, et alterius nequitiae multiplicis manifestabunt, qualis ipse erit, si sit qui intelligat: *Matth. 7. A fructibus eorum cognoscetis eos.* Item ex Scripturis sanctis quae praedicant eius nequitiam, ut patet *in hoc libro* et *2. Thes. 2.* et *Daniel. 7.* et *11.* et in multis aliis locis. Et hoc multum poterit proficere fidelibus: unde Isidorus *1. lib. de sum bono* exponens illud *Matth. 24. Ita ut in err. ind. etc. Ibunt electi in errorem titubatio-*

nis ad modicum, pro multitudine prodigiorum; sed cito resipiscentes, cordis errorem religione coercebunt, scientes praedictum a Domino esse, ut dum hoc fecerint adversarii, non conturbentur sancti. Item ex illuminationibus internis: quia Deus suos in adversia non deseret, si ad ipsum confugiant; sed quid credere debeant docebit, scilicet fidem catholicam. Augustinus *2. lib. de Serm. Dom. in mont. Deus semper paratus est dare suam lucem nobis intelligibilem et spiritalem.* Ad tertium iam patet, quod non erunt excusabiles, si antichristo adhaereant: quia ex his tribus, et forsan ex aliis multis poterit eius nequitia deprehendi. Et ideo potius tormenta mortis erunt sustinenda quam ei adhaerendum.

CAPUT. XIV.

Et vidi, et ecce agnus stabat supra montem Sion, et cum eo centum quadraginta quatuor millia, habentes nomen eius, et nomen patris eius scriptum in frontibus suis. Et audivi vocem de caelo, tanquam vocem aquarum multarum, et tanquam vocem tonitrui magni. Et vocem quam audivi, sicut citharoedorum citharizantium in citharis suis. Et cantabant quasi canticum novum ante sedem, et ante quatuor animalia, et seniores, et nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terra. Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati: virgines enim sunt. Hi sequuntur agnum quocunque ierit. Hi empti sunt ex hominibus primitiae Deo et Agno: et in ore eorum non est inventum mendacium: sine macula enim sunt ante thronum Dei. Et vidi alterum angelum volantem per medium caeli, habentem Evangelium aeternum, ut evangelizaret sedentibus super terram, et super omnem gentem, et tribum, et linguam, et populum, dicens magna voce, Timete Dominum, et date illi honorem, quia venit hora iudicii eius: et adorate eum qui fecit caelum et terram, mare et fontes aquarum. Et alius angelus secutus est, dicens: Cecidit, cecidit Babylon illa magna, quae a vino irae fornicationis suae potavit omnes gentes. Et tertius angelus secutus est illos, dicens voce magna: Si quis adoraverit bestiam, et imaginem eius, et acceperit characterem in fronte sua, aut in manu sua: et hic bibet de vino irae Dei, quod mixtum est mero in calice irae ipsius, et cruciabitur igne et sulphure in conspectu angelorum sanctorum, et ante conspectum agni: et fumus tormentorum eorum ascendet in saecula saeculorum; nec habent requiem die ac nocte, qui adoraverunt bestiam, et imaginem eius, et si quis acceperit characterem nominis eius. Hic patientia sanctorum est, qui custodivit mandata Dei et fidem Iesu. Et audivi vocem de caelo dicentem mihi: Scribe, Beati mortui qui in Domino moriuntur. Amodo iam dicit Spiritus, ut requiescant a laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos. Et vidi, et ecce nubem candidam: et super nubem sedentem similem filio hominis, habentem in capite suo coronam auream, et in manu sua falcem acutam. Et alius angelus exivit de templo, clamans voce magna ad sedentem super nubem: Mitte falcem tuam, et mete, quia venit hora, ut metatur, quoniam aruit messis terrae. Et misit qui sedebat super nubem falcem suam in terram, et demessuit eam. Et alius angelus exivit de templo, quod est in caelo, habens et ipse falcem acutam. Et alius angelus exivit de altari, qui habebat potestatem supra ignem, et clamavit voce magna ad eum qui habebat falcem acutam, dicens: Mitte falcem tuam acutam, et vindemia botros vineae terrae: quoniam maturae sunt uvae eius. Et misit angelus falcem suam acutam in terram; et vindemiavit vineam terrae, et misit in lacum irae Dei magnum; et calcatus est lacus extra civitatem, et exivit sanguis de lacu usque ad fraenos equorum per stadia mille sexcenta.

CAPUT XIV.

Et vidi, et ecce. Habito de tribulatione immittenda ab antichristo; hic agitur de auxilio dando a Christo: nam sine eius auxilio impossibile est stare in gratia inter adversa, vel in adversis merendo proficere. Agnus autem adiutor iustorum est amabilis et ratione sui, et ratione familiae, quae est dignissima et valde nobilis; quae etiam familia adiuvat hominem in adversis: unde agitur de Agno adiutore, et de eius familia. Quoniam autem Agnus est tantus, et talem habet familiam, ideo sibi famulandum est ab omnibus; ex quo famulatu provenit merces immensa. Unde primo ostenditur auxilium mulieris. Secundo subditur monitio ad famulatum adiutoris, *Et vidi alterum.* Tertio subiungitur ratio ex parte remunerationis, *Et audivi.* Circa primum primo describitur Agnus dator adiutorii. Secundo describitur familia agni, *Et cum eo* Agnus autem describitur quantum ad tria. Primo quantum ad misericordiam in redimendo, sub nomine agni. Secundo quantum ad benevolentiam in adiuvando, *Stabat.* Tertio quantum ad excellentiam in praesidendo, *Super montem.* Describitur ergo quantum ad redemptionem, defensionem, et dominationem; et haec omnia faciunt ad propositum. Dicit igitur, *Et vidi*; quasi dicat: Ita vidi tribulationem quae iustis infertur; vidi etiam consolationem adiutorii quod dabitur; et hoc est *Et vidi*, aspectu interno. Quid autem viderit, subdit, *Et ecce.* Nota praesentiam et certitudinem visionis, quia vidit sub oculis, quae sequuntur. Item per hoc potest intelligi promptitudo eius ad adiuvandum: *Isa. 58. Clamabunt et dicet ecce adsum. Agnus*, idest Christus ad modum agni pro nobis immolatus, et ideo suis non deerit, quos tam care redemit: *1. Petri 1. Non corruptibilibus auro vel argen-*

to etc. *Stabat*, idest stat, Glossa, *Ut adiuvans:* stare enim iuvantis est: *Act. 7. Vidit gloriam Dei, et Iesum stantem.* Et ideo fortiter standum est in adversis: *Psal. Dominus mihi adiutor, non timebo* etc. *Super montem Sion*, idest supra ecclesiam, quae mons est propter virtutis sublimitatem. Mons autem Sion, propter contemplationis speculationem. Sion enim interpretatur specula vel speculum, quia ecclesia quantum ad iustos speculatur Deum oculo fidei, et amoris, et contemplationis: *Psal. Psallite Deo nostro qui habitat in Sion.* Dicitur autem Dominus stare supra ecclesiam: tum quia superior est et dignior tota ecclesia: *Ioan. 3. Qui de caelo venit, super omnes est;* tum quia praesidet et dominatur ecclesiae. Ipse enim Christus rex noster est, etiam inquantum homo; et ideo sicut bonus rex conservat servos: *Psal. Ego autem constitutus sum rex ab eo super montem Sion. Et cum eo.* Hic agitur de familia agni. Dignitas enim familiae ostendit quantus sit adiutor iste, et item ipsa familia est in adiutorium, et ideo debet stare homo fortiter in adversis. Describitur autem familia primo quantum ad vitae sanctitatem sub figura illius numeri. Secundo quantum ad excellentiae dignitatem, *Habentes nomen.* Tertio quantum ad adiunctam iucunditatem, quae sequitur ex praedictis, *Et audivi.* Dicit igitur, *Et cum eo*, scilicet cum Agno, erant, idest cum Christo sunt per conformitatem imitationis, et per adhaerentiam dilectionis. Non enim dicit *Cum eo*, quasi sicut supra ecclesiam, cum ipsae virgines sint de ecclesia; sed cum eo sunt per unionis societatem. Vel *Cum eo*, scilicet supra montem Sion, scilicet supra ecclesiam quantum ad aliquos, qui non habent meritum virginitatis: *Centum quadraginta quatuor millia*, idest virgines in integritate plena desudantes, in poenitentia ferventes, ad documenta evangelica perfecti in perseverantia. Hic enim agitur de familia Agni, quantum ad quaedam nobilissima membra ecclesiae, scilicet virgines, quae cum virginitate habent fervorem ad Deum. Beatus enim Ioannes virgo fuit, unde recte ei ostensus fuit virginum status. Nota ergo quod per centum signatur integritas perfectae virginitatis, quia fructus centesimus est perfectio status virginum. Numerus enim centenarius, quia terminat numeros, et est numerus completus, signat perfectionem; hic autem specialiter perfectionem status virginitatis, sicut et *Matth. 13.* Numerus autem quadragenarius significat fervidam poenitentiam: hic est enim numerus poenitentium: partes enim aliquotae quadragenarii surgunt in quinquagenarium, qui est numerus remissionis, quae habetur per poenitentiam Licet autem virgines sanctam virginitatem servent; tamen propter aliqua venialia poenitentiam agunt. Per quaternarium signatur evangelica doctrina, quam attente observant. Per millenarium autem, qui est numerus completissimus, signatur perfectio perseverantiae, quae omnia praedicta perficit. Vel per centenarium perfectio intemeratae virginitatis. Per quadragenarium labor poenitentialis austeritatis. Per quaternarium fervor evangelicae sanctitatis, ut in dispergendis rebus propriis, et calcandis divitiis, et relinquendis, saltem affectu, carnalibus et huiusmodi. Haec tria non mutantur. Per millenarium vero perfectio intimae charitatis, qua scilicet calent in Deo, quae informat omnia praedicta; qua etiam diligunt proximum. Isidorus 2. *lib. de sum. bon. Sine amore caritatis, quamvis quisque credat, ad beatitudinem pervenire non potest.* Notandum autem quod licet *supra* 7. numerus iste significet omnes fideles sub tempore gratiae, sicut vult ibi Glossa, tamen hic signat sanctos virgines in utroque sexu, ut patet ex Glossa, et etiam ex litera sequenti. Hoc etiam dicit Gregorius *sup. hunc loc. Habentes.* Hic describitur familia quantum ad excellentiae dignitatem, quia scilicet portant nomen sui Regis, scilicet Agni, et Patris eiusdem Agni: a Christo enim dicuntur Christiani, et a Deo Patre sunt dii per adoptionem. *Habentes nomen eius*, scilicet Agni: quia a Christo dicuntur Christiani. Hoc est nomen honoris et gratiae, amoris et novitatis: *Supra 2. Et in calculo nomen novum scriptum* etc. *Et nomen Patris eius*, scilicet nomen Dei Patris, quod est Deus, quia a Deo dici possunt dii. Magna enim vis amoris, quae nomen ipsius Dei facit amantibus communicari: *Psal. Ego dixi dii estis.* Vel *Habentes nomen eius*, idest fidem humanitatis. Nomen enim importat notitiam. *Et nomen Patris eius*, idest notitiam sive fidem divinitatis. Quocumque autem modo dicatur *Nomen*, recte sequitur, *Scriptum*, idest firmiter impressum: *In frontibus suis*, idest in audaci constantia confitendi, quia in publico constanter confitentur. Per frontem enim audacia sive constantia signatur: non enim sufficit credere corde, nisi et ore exprimatur, cum necesse fuerit: *Roman. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Unde etiam dicit *Nomen eius et Patris*, non proprium, sicut quidam, de quibus *Psal. Vocaverunt nomina sua, in terris suis: Genes. 11. Faciamus civitatem* etc. *1. Machab. 5. Faciamus et ipsi nobis nomen* etc. Sequitur: *Et facta est plaga magna in populo.* Sic ergo ostenditur dignitas virginum, quia sunt insigniti nomine venerandae christianitatis, nomine etiam praecelsae divinitatis, cum constantia confitendi. Sed obiicitur, quia hoc convenit omnibus iustis, ergo non est laus specialis virginum. Item aeque est Filius Deus, similiter et Spiritus sanctus ut Pater, quia tres personae sunt unus Deus. Augustinus *10. lib. de Civ. Dei: Et haec Trinitas est unus Deus.* Quomodo ergo nomen deitatis hic attribuitur soli Patri? Respondeo. Ad primum dicendum quod in omnibus iustis magna est dignitas denominari a nomine regis aeterni; specialiter autem in sacris virginibus secundum utrumque sexum est haec dignitas excellentior, quia in eis est perfectius res nominis, quia Christo, a quo dicuntur Christiani, perfectius conformantur in incorruptione integritatis; et Deo, a quo possunt dici dii, adhaerent altius glutino caritatis: cuius vis facit, ut nihil quaerant nisi Deum, cuius etiam caritatis virtus facit ut nomen divinitatis participent, quia caritas est transformare amantem in amatum. Unde Augustinus: *Talis est quisque, qualis sua dilectio: si terram diligis, terra eris; si Deum diligis, quid dicam? Deus eris? Non audeo hoc dicere ex me, sed Scripturas audiamus: Ego dixi dii estis.* Ad aliud dicendum videtur, quod licet aequaliter conveniat tribus personis nomen divinitatis, et omnia essentialia: tamen quandoque id quod est commune omnibus personis appropriatur alteri ex speciali aliqua ratione. Nomen ergo divinitatis hic attribuitur Patri, quia Pater est aliarum persona-

rum ergo, et habent ab ipso divinitatem et omnia. *Et audivi.* Hic describitur status virginum quantum ad iucunditatem adiunctam virginitati et dignitati. Haec autem iucunditas signatur sub cantico. *Cant. 2.* Quoddam internum est tripudium iucunditatis. Sic autem proceditur. Primo describitur tripudium internae iucunditatis. Secundo ostenditur convenire solis inviolatis, *Et nemo poterat.* Circa primum sic proceditur. Cum enim isti cantatores sint in statu sublimi, et sint ex diversis populis collecti; sit etiam eorum status iucundus, impiis in utilem terrorem; vigilent etiam circa carnis mortificationem, et habeant iucunditatem veram et novam, et hoc ante Deum, et maiores ecclesiae; ideo primo describitur canticum internae iucunditatis quantum ad status sublimitatem. Secundo quantum ad cantantium multiplicitatem, *Tanquam vocem.* Tertio quantum ad consequentem utilitatem, *Et tanquam vocem.* Quarto quantum ad profectus sedulitatem, *Et vox.* Quinto quantum ad ipsius iucunditatis qualitatem, *Et cantabant.* Sexto quantum ad loci congruitatem, *Ante sedem.* Haec enim omnia ad easdem personas, scilicet ad virgines videntur referri, et de voce cantici interni, scilicet gaudii, intelligi. Cum enim primo de voce tangat, nullam aliam subiungit, nisi vocem cantici, cum subdit, *Et cantabant.* Dicit igitur: *Et audivi;* quasi dicat: Ita vidi familiam agni cum agno. Audivi etiam vocem interni gaudii; et hoc est quod dicit, *Et audivi,* auditu interno: *Vocem,* scilicet interni cantici cum desiderio adiuncto: de qua voce sequitur *infra, Et cantabant* etc. Gaudium enim internum vox est quaedam cantici spiritualis, maxime quando est cum desiderio intimo: *Ephes. 3. Cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino. De caelo,* idest ab illis virginibus egredientem, Glossa *ab illis qui cum eo erant.* Dicuntur autem virgines caelum propter status sublimitatem, et meritorum claritatem: unde Isidorus *2. lib. de sum. bon. Non dubium quod qui casti perseverant et virgines, angelis Dei similes efficiantur aequales. Tamquam vocem aquarum multarum,* idest quasi vocem populorum multorum, quia sancti virgines de multis populis divina gratia colliguntur. Aquae autem multae signant populos multos, quia homines per se labiles sunt et defectibiles; quos tamen Dominus solidat, cum ei adhaerent. Et per hoc manifestatur divina bonitas quae tantam societatem virginum congregat et solidat, licet tales pauci sint respectu aliorum. De huiusmodi aquis *infra 17. Aquas, quas vidisti, populi sunt. Et tamquam vocem tonitrui magni.* Attende tenorem visionis: audiebat enim quamdam vocem quasi tonitruum. Per hoc signatur quod iucunditas quae est in virginibus, et etiam in aliis iustis, generat terrorem utilem in impiis, qui statum suum videntes, et cordis amaritudinem sentientes; et e contrario veram iucunditatem iustorum quae exterius per signa, verba, et opera manifestatur, considerantes, utiliter terreri possunt. Gregorius *in Gregoriano: In via Dei a timore incipitur, ut ad fortitudinem veniatur: nam sicut in via saeculi timor debilitatem, ita in via Dei timor fortitudinem gignit. Et vocem.* Hic describitur vox internae iucunditatis, quantum ad profectus sedulitatem. Sacrae enim virgines, qui Agno ferventer cohaerent, carnem suam aspere mortificant, ut thesaurum non perdant, et ut semper in merito proficiant; unde dicit, *Et vox,* quam vocem audivi. Modus loquendi est saepe in Scriptura: erat: *Sicut citharoedorum,* idest vox interni gaudii virginum in via est sicut melodia citharoedorum, idest hominum, qui cum cithara dulciter sonant. *Citharizantium in citharis suis.* Nota quod in cithara est lignum et chordae convenienter et apte supra lignum extensae. Per lignum crux Christi, per chordas singula membra corporis, vel ipsa corda. Hae chordae super lignum extenduntur, quando ad imitationem dominicae crucis, per devotam meditationem iacent extensae cogitationes, et affectiones mentis: *Matth. 10. Qui non accipit crucem suam* etc. Qui ergo carnem suam mortificant, sunt optimi citharoedi, quia canticum iucunditatis internae, cum qua se mortificant, et laus qua Deum magnificant, quia fiunt cum cithara, idest carnis mortificatione devota, dulciter resonant, quasi dulcis melodiae citharae in auribus. Dei citharoedus ergo est qui per internam iucunditatem, vel per divinam laudem, cum carnis mortificatione Deo cantat. Tales citharizant in citharis suis, idest suavem Deo melodiam reddunt, dum intimo gaudio iucundantur, in mortificationibus propriis. Dicit autem, *In citharis suis,* idest in mortificationibus sive austeritatibus propriis, non alienis: contra illos, qui semper petunt communicationem meritorum, et suffragia orationum, et ipsi citharizare nolunt, idest per iucunditatem mentis cum carnis mortificatione: *Galat. 2. Christo confixus sum cruci.* Hoc autem valde est necessarium virginibus, scilicet mortificatio carnis, quia virginitas facile amittitur: *2. Corint. 4. Habemus thesaurum istum.* Gregorius *in Gregoriano: Peccata carnis ignorantes, tanto solicitius debent praecipitem metuere ruinam, quanto altius stant. Et cantabant.* Hic ostenditur qualitas iucunditatis virginum, quia est iucunditas vera et innovans, et quae non veterascit. Ostendit autem quae est illa vox, de qua praemisit; unde dicit: *Et cantabant,* idest sacri et sacrae virgines cantant: *Quasi canticum novum,* idest de integritate corporis et animae exultant, quae exultatio est comparabilis cantico exteriori novo, quia iucunditas est quoddam canticum interius, quod aequivalet vel praefertur cantico exteriori; unde dicit: *Quasi canticum novum.* Vel dicit, *Quasi canticum novum,* quia iucunditas gratiae in via imperfecta est, similiter et novitas. In patria vero iucunditas erit canticum mentis perfectum, et novitas plena, quando nulla omnino erit vetustas. Dicitur autem *novum,* quia gaudium non veterascet, sicut dicit Glossa, sed semper erit novum. In futuro enim conservabitur, et illa erit aureola virginum, quia specialem gloriam honoris et gaudii in patria obtinebunt prae aliis: unde Isidorus *2. lib. de sum. bon. Virgines in vita aeterna feliciores erunt:* et probat hoc per illud quod legitur *Isaias 56. Haec dicit Dominus Eunuchis: Dabo eis melius nomen a filiis et filiabus, nomen sempiternum dedi eis, quod non peribit. Ante sedem.* Hic ostenditur congruus locus huius cantici, quia scilicet iucundantur ante sedem, idest ante angelos in quibus Deus sedet, quibus se per virginitatem conformant, et quorum societatem expectant. Item ante maiores de ecclesia quorum auxilio stant; quasi dicat: Cantant virgines per iucunditatem mentis, et hoc ante sedem, idest in praesen-

tia angelorum, in quibus Deus sedet. Hoc potest intelligi tum quia angeli assistunt maxime sanctis virginibus, et eos custodiunt: unde cum virgines gaudent de flore virgineo, et quod tam nobiliter adhaerent Christo, sic gaudere, est ante angelos, qui eos custodiunt cantare. Hieronymus: *Angelis semper est cognata virginitas*. Tum quia gaudentes de tam nobili statu, cogitant se angelis sociandos: et sic in interna iucundatione et consideratione, quasi ante angelos cantant. *Et ante quatuor animalia*, idest ante praedicatores qui dicuntur animalia, quia animati sunt, idest vivi, vita gratiae et sapientiae divinae, et alios animant, idest vivificant. Item quia sub figura animalium describuntur quatuor, quia per quatuor partes orbis praedicant. De hoc plenius dictum est *supra 4. Et seniores*, idest ante pastores, qui maturitate vitae et virtute doctrinae et auctoritate officii, alios regunt. De his *supra 4.* Quasi dicat: Ante praedicatores et praelatos virgines cantant, dum interius de proprio statu iucundantes se per doctrinam praedicatorum, et regimen pastorum, et merita utrorumque iuvari considerant, et de hoc simul gaudent, et quasi patronos sui meriti, amplexantur mente: *2. Cor. 1. Gloria vestra sumus, sicut et vos nostra*. Aliter possent praedicta intelligi ut referrentur ad diversas personas, sicut aliqui exponunt, et Glossa videtur aliquid tangere, licet parum et obscure. *Et audivi vocem*, idest admonitionem sive praedicationem: *Exeuntem de caelo*, idest de praedicatoribus vita et doctrina claris et altis: *Tanquam vocem aquarum multarum*, quia vox praedicationis sumitur de aquis multis sacrae Scripturae, mundativis et foecundativis: *Cant. 4. Fons hortorum, puteus aquarum viventium*. Potest autem haec vox intelligi praedicatio quae fit virginibus, ut humiliter vivant, et perseverent in proposito sancto. Augustinus *in lib. de Sanct. virg. Hoc agite virgines Dei, humiliter ad humilem venite, si amatis, et ne discedatis ab illo ne cadatis*. Vel praedicatio quae fit et fiet tempore antichristi fidelibus, ut in adversis persistant: *Eccle. 2. Sustine sustentationes Dei, coniungere Deo et sustine* etc. *Et tanquam vocem tonitrui magni*, quia praedicatores terrent eos qui virginitatem vovent, nec servant: *Eccle. 4. Displicet ei stulta et infidelis promissio. Sed quaecumque voveris redde*. Vel quia terrent eos qui in adversis succumbunt, vel eos qui ad talis familiae consortium venire negligunt: *Supra 4. Et de throno procedunt fulgura, et voces, et tonitrua. Et vox quam audivi, erat sicut citharoedorum citharizantium in citharis suis*: quia vox praedicatorum per hoc est acceptabilis et efficax, quod scilicet carnem suam mortificant sicut alios docent. Expone ut supra, quantum pertinet ad propositum: *1. Cor. 9. Castigo corpus meum et in servitutem redigo* etc. *Et cantabant*: hoc refertur ad virgines de quibus praemiserat, *Et cum eo centum quadraginta quatuor millia*, et expone de virginibus, ut prius. Notandum quod triplex est status excellens secundum meritum in ecclesia, scilicet praedicatorum, martyrum, et virginum: quibus redditur in patria triplex aureola propter triplicem incorruptionem virginitatis, quoad rationalem; propter incorruptionem magnanimitatis, quoad irascibilem; propter incorruptionem carnis, quantum ad concupiscibilem: primum est praedicatorum; secundum est martyrum; tertium virginum. Hunc triplicem statum signant quaedam in verbis praemissis. De praedicatoribus agitur cum dicitur *Et audivi vocem etc*. De martyribus cum sequitur, *Et vocem quam audivi*. Tamen si hoc intelligitur de martyribus, oportet referri ad praedicatores, qui fiunt martyres; quia cum dicit, *Et vocem quam audivi*, de illa voce loquitur, de qua dixerat, *Et audivi vocem de caelo* etc. De virginibus agitur cum subditur: *Et cantabant*. Praemissa igitur verba ab illo loco *Et audivi vocem* et caetera, possunt intelligi de virginibus totaliter, sicut series in contextu literae innuere videtur, ut primo dictum. Vel possunt secundo modo intelligi, partim de praedicatoribus, quorum vox est doctrina praedicationis, qui sunt citharoedi, inquantum mortificant se ipsos, vel inquantum martyrium sustinent; partim de virginibus, quae cantant in cordibus suis Domino, dum in Deo iucundantur, et ei gratias agunt, et eius magnitudinem et bonitatem mirantur. Canticum autem praemissum, secundum Glossam, est exultatio cordis; tamen quandoque est canticum oris, quia quandoque in laude vocali vel verbo exteriori manifestant gaudium mentis. *Et nemo*. Descripto cantico interno iucunditatis; hic ostenditur convenire solis inviolatis, et haec est ipsorum praerogativa, quam habent ex virtute passionis dominicae, et merito perfectionis propriae. Primo ergo ostenditur virginum praerogativa. Secundo praerogativae causa, *Qui empti*. Haec autem causa ostenditur duplex, scilicet virtus dominicae passionis, et meritum suae perfectionis, de qua dicitur, *Hi sunt qui*. Dicit igitur, *Et nemo*, idest nullus homo in utroque sexu: *Poterat*, idest potest: *Dicere canticum*, idest illam mentis iucunditatem habere: gaudere enim in Domino cantare est: *Colos. 3. In gratia cantantes in cordibus vestris Deo. Nisi illa centum quadraginta quatuor millia*, idest virgines perfecti pudicitia, desudantes in poenitentia, ferventes in sanctitate evangelica, stabiles perseverantia, sive perfecti caritate intima, ut supra expositum est; quasi dicat: Soli virgines, qui cum virginitate habent vitae perfectionem, habent praerogativam huius gaudii praecellentis de integritate corporis et mentis. Gloria autem huius gaudii inchoatur hic; in futuro autem perficietur, quando virginitatis aureolam obtinebunt. Pro praesenti autem videtur hic loqui principaliter; licet hoc perfectius in patria compleatur. Augustinus *in lib. de Sancta virgin. Gaudia propria virginum Christi non sunt eadem non virginum Christi: nam sunt aliis alia, sed nullis talia*. Ex his patet, quod in via, et maxime in patria, habent virgines specialem gaudii praerogativam. Sed obiicitur: quia secundum Augustinum, caelibatus Ioannis non praefertur coniugio Abrahae. Ergo si quis recte vivat in coniugio, non praefertur ei alter virginitatem servans. Item per coniugium multiplicatur numerus electorum, non per virginitatem. Ergo coniugium praevalet. Item multi qui non sunt virgines, ardentiores sunt in Deo, quam multi virgines. Ergo maius praemium habebunt, cum caritati respondeat praemium. Respondeo. Ad primum dicendum, quod his temporibus, quando iam ex omnibus Gentibus colligi possunt homines qui salventur, virginitas longe melior est coniugio, etiam si quis recte in coniugio vivat, sicut dicit Augustinus *in lib.*

de Sanct. virg. Ratio est, quia coniugii non est nunc illa necessitas quae olim fuit, et magna est sinceritas virginitatis ac dignitas quae valde Deo placet: unde Augustinus *in eod. libr.* dicit : *Iure divino contingit connubio et nuptiis, quod pia virginitas anteponitur.* Ad obiectum dicendum, quod hoc dicit Augustinus ratione temporis, et personae, quia tempore Abrahae erant pauci cultores Dei, unde tunc coniugium fidelium necessarium fuit. Item ipse Abraham temperate utebatur coniugio, et propter amplificationem cultus divini. Nunc autem magna est copia fidelium. Unde plus placet Dei iam fructus mentis quam ventris. Ad aliud iam patet : quia etsi per virginitatem non sit procreatio hominum carnalis; fit tamen spiritualis, et per eam multiplicatur spiritualiter numerus electorum, quam Deus nunc plus diligit quam aliam. Augustinus *in lib. de Sancta virg. Virginalis integritas angelica portio est: cedat huic omnis foecunditas carnis, omnis pudicitia coniugalis.* Ad aliud dicendum quod sicut in patria est duplex praemium, scilicet aurea quod est praemium substantiale, et aureola quod est praemium excellens accidentale ; ita in via potest esse duplex meritum, scilicet meritum aureae, et aureolae : meritum aureae consistit in caritate et actu caritatis; meritum aureolae in aliquo bono voluntario, coniuncto caritati, ut in virginitate, praedicatione, et martyrio, quando adest caritas sine qua nullum omnino est meritum. Dicit igitur quod multi qui non sunt virgines, habebunt maius gaudium sive praemium aureae, scilicet in visione et fruitione divina, sicut habent hic maius meritum quam multi virgines ratione maioris caritatis in qua vivunt ; tamen virgines sive sint maioris caritatis sive minoris, habebunt praemium aureolae pro virginitate, quod alii non habebunt, cuius aureolae meritum iam habent. *Qui.* Hoc refertur ad substantivum subintellectum in eo quod dicitur centum quadraginta quatuor millia, scilicet homines. *Empti sunt*, pretio sanguinis Christi: *De terra*, idest de vanitate terrena ; quasi dicat: Ad statum virginitatis sunt elevati de vilitate status mundani per virtutem sanguinis Christi : *1. Cor. 6. Empti enim estis pretio magno.* Sed nonne empti fuerunt omnes quando Dominus passus est? Hic autem dicuntur emi quando de statu mundano assumuntur. Respondeo. Dicendum videtur quod in passione fuerunt carnaliter sive secundum sufficientiam : sed non statim ad omnes transiit emptio per efficaciam, quia nec dispositi erant, nec multi adhuc iam nati ; per subiectum autem et alia sacramenta transiit haec emptio ad homines secundum efficaciam, quia tunc passio efficaciam habet in eis. Amplius autem transiit per efficaciam praedicta emptio ad homines, quando quibusdam merito dominicae passionis datur cum efficacia gratia ad servandam virginitatem. Quia igitur emptio facta in passione secundum causam sive secundum sufficientiam in assumptione hominis ad virginitatem servandam habet excellentem efficaciam, ideo dicuntur virgines empti, quando sunt de terrenis vanitatibus elevati. Item obiicitur: quia cum omnes electos Dominus redemerit secundum sufficientiam, et etiam secundum efficaciam, suo tempore dandam ; si ex virtute passionis est assumptio ad observantiam virginitatis, ergo qua ratione datur quibusdam observantia virginitatis, et aliis non? Respondeo. Dicendum, quod omnibus electis datur efficacia emptionis quantum ad praemium aureae, quia hoc est praemium necessitatis, et similiter haec efficacia est necessitatis; non tamen omnibus datur efficacia illius emptionis factae per sanguinem dominicum, quantum ad praemium aureolae, quia hoc est praemium excellentiae seu dignitatis, non necessitatis, similiter et ipsa efficacia. Meritum ergo et praemium aureolae dat non omnibus electis, sed quibus vult et quando et quomodo vult, secundum convenientissimam distributionem, quam ordinatissime facit sua sapientia. Quare autem potius dat hanc gratiam isti quam illi, ipse novit, qui suaviter omnia disponit. *Hi sunt.* Hic ostenditur secunda causa praemissae praerogativae, scilicet meritum perfectionis. Perfectio autem virginum describitur primo quantum ad incorruptionem ex parte corporis vel operis. Secundo quantum ad incorruptionem ex parte oris, *Et in ore.* Tertio quantum ad incorruptionem ex parte cordis, *Sine macula.* Circa primum primo ostendit integritatis sinceritatem. Secundo adiunctam dignitatem, *Hi sequuntur.* Dicit igitur, volens ostendere quod recte eis solis dabitur praerogativa praemii specialis, quod iam est in eis inchoatum : *Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati*, ad literam, per hoc patet, quod actus carnalis inquinat. Item ex hoc innuitur, quare Deo placet virginitas, scilicet propter pulchritudinem sinceritatis. Isidorus *2. libr. de sum. bon. Castitas est inviolata pulchritudo Sanctorum, castitas sinceritas mentis, sanitas corporis: luxuriosa namque vita carnem cito debilitat, fractamque celeriter ad senectutem ducit.* Quod autem dixit, subdens manifestat, *virgines enim sunt* : et ita incoinquinati. Augustinus *in lib. de Sancta virgin. Virginalis integritas est in carne corruptibili perpetuae incorruptionis meditatio: felix qui virginitatem amplectitur, quia Deo est accepta.* Unde supra dictum est, quod virgines etiam in statu viae sunt cum agno, quia per gratiam ei coniuncti sunt, et per conformitatem uniti. Item in se pulchra. Item homini oblectativa : unde Isidorus *2. libr. de sum. bon. Amanda est pulchritudo castitatis, cuius delectatio pulchrior invenitur quam carnis.* Item excellenter honorata: repraesentat enim quodammodo statum gloriae: unde beatus Bernardus *in Epist. ad Err. Sola est castitas, quae hoc mortalitatis tempore, statum quemdam immortalitatis et gloriae repraesentat, in qua non nubent neque nubentur.* Item eminenter fructificat, quia acquirit divinam familiaritatem in statu viae: unde beatum Ioannem familiarius diligebat Iesus, sicut saepe dicitur de Ioanne, in cuius sinu recubuit in caena, *Ioan. 13.* Item meretur praecipuam familiaritatem : unde iam dictum est quod soli virgines cantabunt illud canticum. Unde Augustinus *in lib. de Sancta virg. Pergite sancti Dei pueri ac puellae, pergite perseveranter, in fine vos afferetis ad nuptias agni canticum quale nemo poterit dicere nisi vos.* Sed obiicitur de hoc quod virgines ita hic extolluntur, quantum ad meritum, cum tamen multi et multae virgines non tantum corpore, sed etiam mente sint steriles : unde Isidorus *in 2. libr. de sum. bon. Multi sunt reproborum qui carnalis copulae contagium nesciunt, qui sicut infoecundi corpore, ita steriles manent mente.* Item quae sunt quae concurrunt ad me-

ritum virginitatis? Respondeo. Notandum quod virginitas ad hoc quod sit digna illo praemio, debet esse recta intentione, ut scilicet non appetatur gloria mundana: virgines enim fatuae non habentes oleum, idest laetitiam rectae intentionis, excluduntur a regno. Isidorus: *Virgines apud homines de suis meritis gloriantes hypocritis comparantur.* Item foecunda operatione: unde Gregorius *in quad. hom. Nec castitas ergo magna est sine bono opere, nec bonum est opus sine castitate.* Item lata integritate, ut scilicet sit in mente et carne: unde Isidorus *in eod. Nihil prodest incorruptio carnis, ubi non est incorruptio mentis:* et de tali virginitate dicitur hic. Item fervida vel informata caritate: unde beatus Bernardus *ad Ervieum: Castitas sine caritate nec pretium habet, nec meritum. Castitas sine caritate lampas est sine oleo; subtrahe oleum, lampas non lucet, tolle caritatem, castitas non placet.* Item subnixa humilitate, ut scilicet apud se non superbiat de tanta excellentia. Augustinus *de Sancta virg. Non solum praedicanda est virginitas ut ametur, verum etiam monenda ne infletur.* Item *in eod. Pergite virgines viam sublimitatis, pede humilitatis.* Ad primum patet, quia non loquitur de omnibus virginibus, sed de his in quibus virginitas habet debitas conditiones. Patet etiam ad aliud. *Hi sequuntur.* Hic ponitur dignitas adiuncta integritati, quae est duplex. Una dignitas consistit in Christi conformitate. Secunda in excellentiae sublimitate, quia prae aliis excellentiam habent. Prima dignitas est in comparatione ad Christum. Secunda in comparatione ad aliorum statum; unde sequitur, *Hi empti sunt.* Dicit igitur, *Hi*, scilicet virgines: *Sequuntur*, per imitationem: *Agnum*, idest Christum, pium, innocentem, et pro hominibus victimatum: *Quocumque ierit*, idest quocumque ambulaverit per virtutem exempli: licet enim nunc agnus non ambulet in actibus quos egit in carne mortali, tamen ambulat quantum ad virtutem exempli. Exempla enim quae olim exhibuit ipso actu, nunc ostendit fidelibus per fidem, per Scripturam, per gratiam, per affectum imitandi, quem eis praebet, et sic quasi ambulat ante fideles ut ipsum sequantur per imitationem. Ipsum autem quocumque ambulet, per virtutem exempli sequuntur virgines. Imitantur enim ipsum in actibus omnium virtutum, ut in caritate ad Deum, et proximum, in pietate, prudentia, fortitudine, iustitia, in contemptu mundanorum quae relinquunt, vel secundum rem, ut viri religiosi, vel secundum affectum. Item in carnis mortificatione; et sic quasi quamdam mortem sive martyrium sustinent. Item sequuntur eum itinere virginali per quod ambulavit Christus. In aliis etiam ipsum sequuntur, secundum quod congruit humanae infirmitati. Et notandum quod in aliis possunt eum sequi alii etiam coniugati, praeter excellentiam virginalem, in qua soli virgines eum sequuntur: et ideo ipsi soli eum sequuntur quocumque ierit: unde Augustinus *in libr. de Sanct. virg. Ecce ille Agnus graditur in itinere virginali: vos ergo vos ite post eum virgines eius, quia propter hoc unum quocumque ierit sequimini eum.* Ad quodlibet enim aliud sanctitatis donum quo eum sequantur hortari possumus coniugatos. Sed obiicitur de hoc quod dicitur, *Sequuntur agnum quocumque ierit:* quia autem actu redimendi genus humanum non imitatur eum, cum hoc ad solum Mediatorem pertineat. Item non omnes virgines sustinent mortem pro Deo. Item non omnes virgines praedicant, sicut Christus praedicavit. Item in virginitate Christi non fuit inordinatio aliqua carnis, vel mentis. Item obiicitur de hoc quod dicitur, *Quocumque ierit:* quia Christum ire est operari actum virtutis in exemplum imitationis fidelibus. Sed hoc fuit ante passionem et in ipsa passione; nunc autem non sic, quia nunc non sustinet aspera, non fatigatur, non esurit, non sitit, non flagellatur, et sic de aliis multis: ergo tunc ivit, non nunc. Quid ergo est quod dicitur, *Quocumque ierit?* Respondeo. Ad primum dicendum, quod homo dicitur Christum sequi, in quibus Christus Dominus ante eos ivit in ducatum exempli, ut sunt actus virtutum. Non autem fecit redemptionem ut redemptionem in exemplum humanae redemptionis, sed in efficaciam liberationis. Ipsa tamen passio, per quam facta est redemptio, datur homini in exemplum mortificationis vel sustinentiae passionis, cum est necessitas. Ad secundum dicendum, quod haec imitatio intelligenda est secundum quod congruit homini, unde non est per aequalitatem; et ideo non oportet omnes virgines mortem subire pro Christo, nisi in casu necessitatis. Sequuntur eum in passione quantum ad carnis mortificationem, quae est quasi quaedam mors et martyrium: *2. Cor. 4. Mortificationem Iesu Christi semper in corpore vestro portantes.* Item haec imitatio videtur intelligenda quantum ad actus virtutum, ut supra expositum est: non necessario quantum ad actus dogmatum sive officiorum ecclesiasticorum, qualis est actus docendi sive praedicandi. Item videtur haec imitatio intelligenda de actibus quae respiciunt hominem pro sua persona, non necessario de eis quae sunt principaliter respectu alterius, ut est docere et huiusmodi. Item etsi multi virgines non praedicant verbo, docent tamen exemplo. Ad aliud patet, quod non est haec imitatio secundum aequalitatem, sed secundum quod homini congruit iuxta possibilitatem humanae infirmitatis. Licet autem aliqua inordinatio venialis contingat in mente, vel carne virginum, tamen in eis qui veri virgines sunt, remanet integritas virginitatis. Ad aliud dicendum, quod dupliciter dicitur ambulatio Christi, spiritualis, de qua est sermo, scilicet vel actualiter vel virtualiter: actualiter ivit per viam iustitiae, sive per actum virtutis, dum esset in carne mortali; virtualiter autem nunc usque ad finem ambulat ante fideles, ut supra expositum est, scilicet quia per virtutem Christi, quam in carne mortali exhibuit, et nunc per fidem et Scripturam et gratiam et affectum imitandi ostendit; quasi dux praecedit, et homines excitat ad sequendum: *Supra 2. Qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum.* Primo modo obiicitur. Secundo autem modo videtur hic accipi. *Hi empti sunt.* Ostenditur hic alia dignitas, quia scilicet alios iustos excellunt. *Hi empti sunt*, idest per virtutem emptionis factae sanguine Christi, et eius passione, per quam sumus empti in servos ipsius Dei. *Ex omnibus*, scilicet nationibus vel populis, tam ex Iudaeis quam Gentibus, quia ex diversis nationibus assumuntur sacri et sacrae virgines. Unde vox eorum dicitur vox aquarum multarum: *Supra eod. Empti, inquam, sunt, primitiae*, idest ut sunt primi et excellentes alios: *Deo*, scilicet Pa-

tri: ***Et agno***, scilicet Christo, idest ad honorem Dei Patris, et ad honorem Christi hominis, quem sequuntur virgines virginem. Ex hoc ostenditur quod virgines sunt magis iucundi et grati Deo quam alii, sicut primitiae sanctorum: ut primitiae fructuum gratantius accipiuntur, ut tangit Glossa. Augustinus *in lib. de doct. Chr. Nunc vobis o virgines sermo est, ecclesiastici generis decus et ornamentum, gratiae specialis honoris opus integrum atque incorruptum, imago Dei, illustrior portio gregis Christi.* Per hoc autem quod dicitur *Empti*, ostenditur quanta vigilantia servari debeat donum Dei, quod nobis emit Agnus sanguine suo. Augustinus: *Ex quo me Christus emit, non me vendam, ne qui sanguine Christi sum redemptus, venalis fiam.* Sed quomodo dicuntur virgines primitiae, quasi habentes praecellentiam supra alios: cum secundum maiorem caritatem sit maior excellentia et acceptabilitas apud Deum? cum secundum Apostolum caritas sit maior virtus, et excellentior via? *1. Cor. 13.* Multi autem qui virgines non sunt, habent ad Deum caritatem maiorem, quam virgines multi. Item cum status praedicatorum et martyrum sit altus, quare non dicuntur primitiae? Item obiicitur: quia dicitur *1. Cor. 15. Primitiae Christus.* Hoc autem dicitur in laudem Christi. Ergo nulli alii convenit. Respondeo. Ad primum dicendum, quod qui habent maiorem caritatem sunt Deo gratiores quantum ad meritum aureae; virgines autem quantum ad meritum aureolae: quod consistit in integritate virginitatis, quae valde placet Deo. Ad aliud dicendum, quod homo non est ad praedicationem vel meritum idoneus, nisi in adulta aetate; virginitas autem servatur ab infantia, aut non est virginitas: et ideo petit universalitatem temporis: et ideo quantum ad hoc habet virginitas excellentiam. Item virginitas de sua ratione importat quamdam acceptabilitatem potius quam praedicatio vel martyrium: unde recte potius virgines dicuntur primitiae iustorum; non tamen dico virginitatem supra excellere martyrium, sed quantum ad aliquid. Augustinus *in lib. de Sanct. virg. Nemo quantum puto ausus fuerit virginitatem praeferre martyrio.* Ad aliud dicendum, quod Christus simpliciter est primitiae et quantum ad omnem conditionem laudabilem, et respectu omnium hominum; virginesque sunt primitiae quantum ad gratiam virginitatis, et respectu emptorum. Item Christus in verbis Apostoli dicitur primitiae quantum ad prioritatem resurrectionis; virgines autem dicuntur hic primitiae quantum ad integritatem incorruptionis. ***Et in ore ipsorum non est inventum mendacium:*** per violationem eius quod in verbo promiserunt per se, vel per alios, quia pactum baptismi servaverunt quantum ad corporis integritatem, et ultra promissum; et si in aliis fuit mendacium in ore ipsorum, non tamen mansit. Vel mendacium erroris, qui frangit integritatem mentis, vel aliquod aliud: ***Non est inventum***, iamdudum ex quo Deo adhaeserunt, quia scilicet sic deletum est: et ideo non est inventum. Glossa, ***In illis invenitur in quibus manet: Prover. 10. Universa delicta operit caritas.*** Ecce quantum placeat Deo labium verax: ***Psal. Ecce enim veritatem dilexisti. Sine macula***, scilicet mentis, et per consequens operationis: ***Sunt***, ut ex omni parte sint mundi: ***Cant. 4. Tota pulchra es amica mea, et macula non est in te. Ante thronum Dei***, idest ante Deum iudicem secundum Glossam, quia thronus sedes est iudicis. Exhibent enim se immaculatos in praesentia Dei, qui ubique est, et omnia videt, et omnia merita iudicabit. Vel hoc dicitur, quia Deus qui omnia iudicat et disponit, acceptat eorum sinceritatem, quae in corde est, et operatione: ***Psal. Beati immaculati in via.*** Et intelligatur hoc de malitia peccati mortalis intus et extra. Loquitur autem de virginibus qui multum in via meriti processerunt: ***Psal. Et ero immaculatus coram eo.*** Magna igitur est consolatio de Agno qui stat promptus ad iuvandum, et qui talem et tam nobilem habet familiam; et ideo propter aliqua adversa vel tentamenta non est ab Agno recedendum. Item ipsa familia suis meritis et suffragiis iuvat eos qui vexantur adversis. ***Et vidi alterum.*** Ostenso auxilio mulieris, hic subditur admonitio ad famulatum auxiliatoria. Sed quia sunt quaedam quae hunc famulatum impediunt; ideo primo fit admonitio ad exhibendum famulatum. Secundo ponitur motivum ad tollendum impedimentum, ***Et alius angelus.*** Circa primum primo ponitur descriptio monitoris, sive praedicatoria. Secundo subditur forma sive modus monitionis, ***Timete.*** Admonitor autem describitur primo quantum ad officii auctoritatem sub nomine angeli. Secundo quantum ad vitae sublimitatem, ***Volantem.*** Tertio quantum ad informationis communitatem, ***Per medium.*** Quarto quantum ad doctrinae dignitatem, ***Habentem Evangelium.*** Quinto quantum ad intentionis sinceritatem, ***Ut evangelizaret.*** Sexto quantum ad zeli vivacitatem, ***Dicens voce magna.*** Dicit igitur, ***Et vidi;*** quasi dicat: Talis est Agnus, et talem habet familiam, unde Agno famulandum est, et eius familiae adhaerendum: et hoc per revelationem mihi factam intellexi debere fieri, et debere per praedicatores annunciari: et hoc est, ***Et vidi alterum angelum***, idest ordinem praedicatorum: unus enim ordo praedicatorum, qui scilicet praedicant glorificare Deum, et ei famulari, signantur nomine angeli ratione auctoritatis: angelus enim interpretatur nuncius: non enim debet praedicare, qui non est institutus ad annunciandum, quemadmodum indicat Apostolus ***Roman. 10. Quomodo praedicabunt nisi mittantur?*** Quando autem est iam factus angelus per auctoritatem, et vitae rectitudinem, debet currere et nunciare: ***Isai. 18. Ite angeli veloces ad gentem convulsam et dilaceratam, ad populum terribilem*** etc. Iste autem angelus est alter ab angelo praemisso, scilicet Christo, quia inferior est eo, et eius nuncius. Ipse enim Christus angelus est magni consilii: ***Supra 10. Vidi alium angelum fortem descendentem de caelo*** etc. ***Volantem***, idest elevantem se a terrenis alis virtutum: et sic in meritis velociter progredientem ad modum avis volantis: hoc enim nomen ad praedicatores pertinet: ***Isaias 60. Qui sunt isti qui ut nubes volant? Per medium caelum***, idest communiter per omnem ecclesiam, quae caelum debet esse per altitudinem et claritatem meritorum. Medium enim communitatem notat. Omnibus debet praedicator lucere per exemplum; et sic omnes informare debet per verbum, quia communitas aedificationis per exemplum parat viam ad communitatem informationis per verbum. Hoc est contra eos qui non curant de exemplo nisi ad quosdam, ut ad divites vel nobiles, nec prae-

dicare dignantur, nisi multitudini magnae: *Eccle. 15. In medio ecclesiae aperiet os eius* etc. Vel *Per medium caelum*, idest per mediam Scripturam, scilicet non declinando ad extrema, scilicet vel ad dexteram adulationis, vel ad sinistram obiurgationis. Item non ascendendo nimis per curiositatem, nec descendendo nimis per ignotorum inutilem manifestationem: *Ezech. 1. Unumquodque duabus alis celabat corpus suum.* Duae alae sunt duae conditiones, quae debent praedicatorem dirigere, scilicet circumspectio contra praecipites, et mansuetudo contra fulminantes et cum iracundia docentes. Scriptura autem recte dicitur caelum, quia celat in se divina secreta. Item clara est per continentiam claritatis caelestis. Item alta et solida, quia cassari non oportet veritas catholica: *Supra 7. Et caelum recessit* etc. Aliqui libri habent *Per medium caeli*, idem sensus est, idest per medium ecclesiae, vel Scripturae, ut scilicet communiter ecclesia exemplo praedicatorum aedificetur, et verbo informetur, et in Scriptura medium rectitudinis teneatur, ut dictum est *supra 8. Audivi vocem unius aquilae volantis per medium caelum* etc. *Habentem Evangelium*, idest evangelicam doctrinam bona salubria annunciantem. Evangelium enim dicitur bonus nuncius, sive bona annunciatio, scilicet eorum quae sunt salubria; ideo praedicatio salutis dicitur Evangelium. *Aeternum*, per effectum, idest aeterna promittentem, et suos observatores ad aeterna ducentem, ut dicit Glossa. Lex autem vetus promittebat temporalia: *Isai. 1. Si volueritis et audieritis me, bona terrae comedetis.* Hoc Evangelium habet praedicator, quando scientiam eorum quae debet annunciare simul cum vita consona doctrinae tenet. Alioquin habet et portat literas Uriae, quando scilicet doctrinam salutis, quae hic dicitur Evangelium, habet in cognitione et sermone, non in opere: *2. Reg. 11.* habetur de literis Uriae. De scientia. Isidorus *3. libr. de sum. bono: Desinat locum docendi suscipere, qui nescit docere.* De vita. Item in *eod. Indigne vivens aliis quidem utilis est docendo, se autem interficit prave vivendo.* Sed quaeritur quid est Evangelium secundum rem? Videtur quod tantum doctrina Christi quam ipse praedicavit, quae in Evangelio scripta est, sit Evangelium, per Augustinum dicentem de nomine Evangelii sic in *1. lib. Cont. Faust. Proprie hoc vocabulum obtinuit annunciatio salutaris.* Sed quod largius dicatur, videtur *Roman. ult. Ei autem qui potens est confirmare vos iuxta Evangelium nostrum.* Ergo Evangelium est etiam doctrina praedicatorum novi testamenti. Quod autem in plus se habeat, videtur *supra 10. Sicut evangelizavit per servos suos prophetas.* Ergo etiam doctrina prophetarum sit Evangelium. Item obiicitur de hoc quod dicitur *Aeternum*, quia post iudicium non erit opus Evangelio. Ergo non est aeternum. Respondeo. Ad primum dicendum, quod Evangelium est salubrium annunciatio: unde Augustinus *1. lib. cont. Faust. Evangelium quidem cum aliquid boni annunciatur semper dici potest.* Ulterius ad notandum quod Evangelium potest dici tripliciter, scilicet proprie sive appropriate, communiter et concessive. Proprie sive appropriate dicitur Evangelium doctrina sive nunciatio Salvatoris, sicut dicit Augustinus. Communiter autem tam doctrina Christi quam praedicatorum novi testamenti, qui expressius et plenius annunciaverunt ea quae sunt salutis, dicitur Evangelium; et sic accipitur *Roman. ult.* et sic accipitur hic. Unde Evangelium dicitur in litera doctrina sive praedicatio salubrium facta a praedicatoribus novi testamenti. Posset etiam hic accipi primo modo, quia sancti praedicatores habent doctrinam quam Dominus annunciavit, quae in volumine Evangeliorum continetur, quia noverunt eam et vivunt iuxta eam. Concessive autem dicitur Evangelium doctrina quorumcumque salubria annunciantium, sive in veteri testamento sive in novo, ut *supra 10. Sicut evangelizavit* etc. Nullo tamen horum modorum videtur dici improprie, quia secundum omnem modum praedictum est annunciatio bona sive salubrium. Per hoc patet ad obiecta. Ad aliud dicendum, quod aeternum dicitur aliquid, materialiter scilicet et formaliter, scilicet quod non habet finem: *Ioan. 10. Et ego vitam aeternam do eis.* Item materialiter, quia scilicet est de aeternis, sicut in forma calicis in missa dicitur *novi et aeterni testamenti*, idest quo confirmatur nova et aeterna promissio secundum Innocentium. Tertium, idest promissio de aeternis. Similiter Evangelium dicitur aeternum, quia promittit aeterna, ut dicit Glossa. Item similitudinarie, quia scilicet nihil succedit per quod evacuetur, quod sit dignius et maneat, sicut dicitur in *Psal. Tu es sacerdos in aeternum*, quia scilicet non successit aliud sacerdotium. Similiter Evangelium dicitur aeternum, quod non succedit ei nova lex aut dignior, quae praedicatorum doctrinam evacuet, sicut Lex nova successit veteri. Item effective, sicut fides dicitur aeterna: *Eccle. 40. Fides in saeculum stabit:* hoc dicitur ratione effectus sive praemii. Similiter dicitur Evangelium aeternum, quia ad aeternitatem ducit, ut dicit Glossa; non formaliter, quia sit aeternum, idest semper duret, et sine fine annuncietur: in iudicio enim terminabitur praedicatio. Unde Gregorius in *Gregoriano: Tunc erit novi testamenti finis, cum ea quae promisit impleta fuerint.* Idem in *eod. In illa suscepti contemplationis gaudiorum iam nullatenus indigebimus audire verba docentium.* Non igitur primo modo, sed aliis tribus modis Evangelium dicitur aeternum. *Ut evangelizaret.* Hic ostenditur intentio sancta; quasi dicat, Ad hoc habebat Evangelium angelus *Ut evangelizaret*, idest salubria annunciaret, quasi dicat, ad hoc debet habere praedicator scientiam cum auctoritate et vita, ut praedicet hominibus ea quae sunt salutis: *Luc. 4. Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me: 2. Cor. 4. Non nosmetipsos praedicamus, sed Iesum Christum Dominum nostrum.* Item in hoc ostenditur, quod non debet talentum per ignaviam abscondere in terram: *Matth. 25. Servum inutilem eiicite in tenebras exteriores. Sedentibus super terram*, idest bonis, terram contemnentibus, et per hoc quieta mente requiescentibus: non enim est quies in vanis, sed in Deo cum contemptu vanorum. Augustinus *6. Conf. Dura sunt omnia, et tu solus requies. Et super omnem gentem*, idest ut evangelizaret omni generi hominum secundum diversitatem ritus et generis et idiotis et loci. Quantum enim ad hanc quadruplicem diversitatem distinguit malos, expone ut *supra 11. Et videbunt.* Dicit autem *Super omnem gentem*, quia praedicatio ex

divina gratia mittitur hominibus: *Iacob. 1. Omne datum optimum* etc. Item ex hoc patet quod bonis et malis praedicandum est: *Roman. 1. Sapientibus et insipientibus debitor sum. Dicens voce magna*, idest magna persuasione et magno desiderio ac fervore: magna enim vox est, quae persuasionem habet valde motivam: magnum etiam desiderium ac fervorem, in quo notatur vivax zelus: *Ioan. 7. Stabat Iesus et clamabat. Timete.* Hic ponitur forma sive modus admonitionis: fit enim hoc modo. Nam cum ad famulandum Deo sive adhaerendum, sit vitandum malum, et agendum bonum, primo fit admonitio ad declinationem mali; secundo ad operationem boni, *Et date.* Ubi primo fit monitio ad bonum in generali. Secundo in speciali, *Et adorate.* Ad bonum autem in generali fit monitio sic. Primo ponitur monitio. Secundo subditur obediendi ratio, *Quia venit.* Similiter in altera parte primo ponitur monitio. Secundo subditur ratio, *Qui fecit.* Dicit igitur, *Timete Dominum*, ut declinetis a malo: *Prov. 15. Per timorem Dei declinat omnis a malo.* Per hoc autem quod dicitur *Dominum*, ostenditur ratio timendi: *Malach. 1. Si ego Dominus, ubi est timor meus?* Pondere accipiendum est: quasi dicat: Timete Dominum qui Dominus universalis est, non illas bestias: *Matth. 10. Nolite timere eos qui corpus occidunt.* Sed contra beatus Ioannes Chrysostomus dicit *in quad. hom. sup. il. dil. Domin. De. tuu.* etc. *Non vult Deus ut timeatur ab hominibus, quasi Dominus, sed ut diligatur quasi pater.* Item *ib. Donec homo timet Deum, non eum diligit.* Item quare non dicitur, *Diligite*, cum maius sit diligere quam timere? Respondeo. Timor Dei triplex est, scilicet servilis, qui habet oculum tantum ad poenam; in hoc timore est voluntas peccandi, licet actus cohibeatur, qui tamen sequeretur, sicut dicit Augustinus, si speraretur impunitas. Item initialis, qui habent oculum partim ad poenam, partim ad offensam divinam, sed principaliter ad offensam. Item filialis, qui habet oculum ad offensam simul et reverentiam; principaliter tamen ad reverentiam. De primo loquitur Ioannes Chrysostomus: unde dicit idem: *Timere servorum est, diligere filiorum; timor sub necessitate est, dilectio in libertate.* De timore autem secundo vel tertio agitur hic. Primus vitat poenam, sed non meretur gloriam, ut dicit ipse Chrysostomus; et ideo dicitur quod non vult timeri ut Dominus, quia talem timorem non acceptat ad meritum: non quia iste timor non sit bonus, inquantum facit cavere ab actu peccati. Ad aliud dicendum, quod per timorem, sicut dicit Augustinus, venitur ad amorem, nec potest Deus bene diligi, nisi timeatur: *Psal. Initium sapientiae timor Domini.* Iste etiam timor dicit amorem et plus. *Et date illi honorem*, scilicet verbo et obsequio, secundum Glossam. Hoc enim est debitum creaturae rationalis ad Deum. *Psal. Afferte Domino gloriam et honorem.* Honorans honorabitur: *1. Reg. 3. Qui me honorificaverit glorificabo eum* etc. *Quia venit*; quasi dicat: Timete et honorate Deum, et non deficiatis per adversa vel tentamenta. *Quia venit*, idest instat in brevi. Omne enim tempus breve est, respectu aeternitatis. *Hora iudicii eius*, quo iudicabit omnes, quo timentes et honorantes praemiabuntur, et contemnentes damnabuntur: *Isai. 3. Stat ad iudicandum Dominus* etc. *Et adorate eum.* Hic in speciali fit monitio ad speciale bonum, scilicet ad adorandum, *Et adorate eum*, adoratione latriae: *Matth. 4. Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Non diabolum vel antichristum, sicut quidam *supra 13. Et adoraverunt draconem* etc. Quod autem sit adorandus ipse solus, ostenditur, *Qui fecit caelum et terram.* Ratio est, quia ipse totum mundum condidit expressius; et tangit creaturas corporales, quia sunt subiectae sensui tam fidelium quam infidelium, omnia tamen dat intellectui. Creatura igitur vel est continens vel contenta; si continens, aut est superior, sicut caelum; aut inferior; et talis aut est naturae solidae sicut terra, aut fluidae sicut mare, quod continet multa genera piscium et huiusmodi: *Supra 10. Qui creavit caelum et ea quae in eo sunt; et terram et ea quae in ea sunt; et mare et ea quae in eo sunt.* Si contenta: hoc potest signari aut in generali; unde subditur, *Et omnia quae in eis sunt*, scilicet caelo terra et mari; et potest intelligi de caelo sydereo et empyreo: *Psal. Qui fecit caelum et terram* etc. Aut in speciali; unde sequitur, *Et fontes aquarum*, in quibus manifestatur meritum divinae potentiae: *Daniel. 3. Benedicite fontes Domino* etc. Sed cum omnes aquae et fontes aquarum sint ex mari, ut dicit Damascenus, videretur sufficere quod dixit, *Qui fecit mare.* Respondeo. Licet omnes aquae et fontes ortum a mari habeant, tamen aquae diffusae per meatus subterraneos depurantur et dulcorantur, et sic fontes efficiuntur, unde cadunt. Quantum ad hoc sub aqua dicitur, unde recte exprimitur nomen fontis. Praeterea ex hoc quod aquae sic per meatus subterraneos excolatae et dulcoratae emanant decenter et pulchre a profundo terrae ad superficiem ipsius terrae in usus hominum, manifestatur divina sapientia, bonitas et potentia: unde *Daniel. 3. Benedicite fontes Domino*: et ideo ad divinae magnificentiae manifestationem recte ponitur specialiter nomen fontium. *Et alius.* Hic ponitur motivum ad tollendum impedimentum quo multi retrahuntur a divino famulatu, quod debet homo tollere. Duo autem sunt impedimenta, scilicet amor male accendens, et timor male humilians. Propter hoc introducuntur hic duo angeli, quorum unus denunciat casum Babylonis, per quem excitatur homo ad tollendum amorem male accendentem, scilicet amorem mundi: et hoc primo. Alius vero denunciat poenam reproborum, qui scilicet adhaerebunt antichristo, et per hoc excitat ad amovendum timorem male humiliantem, ne scilicet propter timorem adversariorum fideles adhaereant antichristo; et hoc secundo ibi, *Et tertius.* Primo fit excitatio ad abiectionem amoris male accendentis. Secundo timoris male humiliantis. Circa primum ergo primo tangitur ordo praedicatorum. Secundo poena mundanorum, *Dicens: Cecidit.* Tertio culpa ipsorum, *Babylon.* Dicit igitur, *Et alius*; quasi dicat: Ita quidam praedicatores movent homines ad divinum famulatum specialiter. Persuadent alii specialiter tollere impedimentum; et hoc per visionem intellexi: et hoc est, *Et alius Angelus*, idest alius ordo praedicatorum: et potest intelligi alius secundum diversitatem personarum, vel alius secundum diversitatem materiae praedicationis: unus enim et idem praedicator potest praedicare praemissa, et ea quae ibi dicuntur,

ut Glossa innuit. *Sequutus est:* quia praedicatores sibi invicem succedunt, secundum tempora. Vel *sequutus*, secundum ordinem docendi, quia unus et idem primo docet unum, postmodum aliud. *Dicens: Cecidit*, idest cadet anima a mundano gaudio in infernum. *Cecidit*, idest cadet corpore. Vel geminatio ostendit certitudinem, et perfectionem casus, quia irreparabiliter: *Isai. 21. Cecidit cecidit Babylon* etc. *Babylon*. Hic ostenditur culpa mundanorum propter quam cadent: et describitur eorum culpa sive nequitia ut multa, cum dicitur, *Babylon illa:* ut magna, *Magna*, ut contagiosa sive corruptiva, *Quae a vino*. Dicit igitur, *Babylon*. Ecce quid cadet et quare, scilicet multitudo mundanorum mundum sequentium, ideo, quia confusi et involuti sunt in vitiis. Babylon ergo est multitudo mundanorum, qui vanitatem mundi amplexantur, et alios ad peccatum trahunt, vel exemplo, vel verbo, vel aliter. Unde per Babylonem videntur signari illi, qui magis infixi sunt vitiis multiplicibus: unde Glossa: *Omnes confusi vitiis:* et in hoc notatur culpae multiplicitas: *Iere. 51. Subito cecidit Babylon, et contrita est. Illa*. Hoc dicitur despective, et fit demonstratio ad intellectum, ut societas malorum condemnetur: *Ier. 51. Fugite de medio Babylonis* etc. *Magna*, propter vitiorum magnitudinem: *Infra 16. Et Babylon magna venit in memoriam ante Deum. Quae*, scilicet Babylon, idest numerositas mundanorum in vitiorum confusione et voragine absorptorum: *Potavit*, idest quasi potando inebriavit sive pervertit. Loquitur per similitudinem hominis qui alium inebriat: *Omnes gentes*, idest gentiliter viventes. Unde facilius decipiuntur, quia qui sunt perversiores, alios malos magis pervertunt vino, idest delectabili et inebriativa vanitate vitiorum, quorum maximum est idololatria. Vinum enim dicitur vanitas vitiorum inquantum delectat et inebriat, hoc est pervertit homines quantum ad rationem, et voluntatem: *Ier. 51. De vino eius biberunt omnes Gentes*. Hoc vino potati homines errant a recta semita: *Isa. 48. Prae vino nescierunt, et prae ebrietate erraverunt. Potavit*, inquam, *vino irae*, idest quod provocat iram divinam, quia meretur vindictam: *Eccle. 5. Etenim peccatores respuit ira eius: Vino*, inquam, *fornicationis suae*, idest per quod separat se et alios a Deo, sicut sponsa fornicans recedit a sponso suo: quaelibet enim anima debet esse sponsa Dei. Fornicatio hic dicitur large, secundum quod pertinet ad omne mortale: *Psal. Perdes omnes qui fornicantur abs te*. Triplex ergo est affectus vanitatis mundanae, qua multi perversi alios quasi potando decipiunt, quia pervertit animum quod signatur per vinum. Item meretur supplicium; ideo dicitur *Vinum irae*. Item aufert Deum; ideo dicitur *Vinum fornicationis*. Isti tales amatores huius vini, idest mundanae vanitatis, et deceptores aliorum cadent anima et corpore in infernum a flore mundi quem dilexerunt, et per hoc fit excitatio ad abiiciendum amorem mundi qui mala accendit: *1. Ioan. 2. Nolite diligere mundum* etc. *Et tertius*. Hic fit excitatio ad tollendum timorem male humiliantem, per considerationem poenae illis infligendae, qui antichristo servient: unde non erit ei serviendum propter aliquem timorem poenae, quem inferat ut maior vitetur. Primo ergo tangitur ordo praedicatorum. Secundo zelus ipsorum, *Dicens*. Tertio denunciatio suppliciorum, *Si quis adoraverit*. Quarto materia profectus iustorum, *Hic est patientia*. Dicit igitur, *Et tertius angelus*, idest tertius ordo praedicatorum, quia post alios praedicatores loquetur quidam ordo praedicatorum; maxime contra eos qui adhaerebunt antichristo. Primus ergo ordo praedicatorum monet ad agenda bona. Secundus et tertius denunciat supplicia. Sed secundus generaliter. Tertius specialiter, quia ultimi praedicatores praedicabunt contra antichristum et eius sectatores. *Secutus est illos*, etiam ordine temporis: *Dicens voce magna*, idest audaci et constanti persuasione, quod erit ex zelo: *Iob 39. Exultat audacter in occursum pergit armatis. Si quis*. Hic ponitur denunciatio suppliciorum. Supplicia autem sunt ex merito culpae. Unde primo ponitur culpae meritum. Secundo ostenditur gehennale supplicium, *Hic bibet*. Culpa autem describitur quantum ad tria. Primo quantum ad antichristi adorationem. Secundo quantum ad eius statuae venerationem, *Et imaginem eius*. Tertio quantum ad notandam consignationem, *Et acceperit. Hic bibet*. Primo hic describitur supplicium in generali. Secundo in speciali, *Et cruciabitur*. Dicit ergo, *Si quis adoraverit bestiam*, idest antichristum bestialiter viventem, et alios crudeliter persequentem. Hoc dicitur quantum ad illos qui illum in sua praesentia adorabunt. *Et imaginem eius*, idest idolum sive statuam. Hoc dicitur quantum ad illos qui in absentia adorabunt imaginem sive statuam antichristi. Vel adorare imaginem antichristi, erit adorare eius sectatores, vel facere se ei in errore conformem, quod erit ex reverentia ad ipsum; et ideo adoratio dicitur. *Et acceperit characterem*, idest signum eius: *In fronte sua aut in manu sua*. Forsitan illi qui non habebunt imagines, habebunt aliquod signum antichristi manifestum in fronte vel manu. Quicquid autem sit de hoc, mysticus sensus est. *In fronte sua*, idest eius signum in aperta confessione. *Aut in manu sua*, idest in manifesta operatione. Utroque modo erunt consignati signo eius. De his *supra 13. Et fecit terram* etc. *Et faciet ut quicumque* etc. *Et faciet omnes* etc. *Hic*, qui talis erit, *Bibet de vino*, idest de aeterna damnatione, quasi inebriante, idest replente et deficiente, et subvertente utrumque hominem ad modum vini: *Irae Dei*, idest quod est ex divina iustitia, in cuius effectu Deus videtur iratus. Cum autem dicit *Bibet* etc. loquitur per similitudinem hominis qui bibit malum vinum et multum, unde inebriatur; et per hoc intelligitur multiplicitas et magnitudo poenae, quae impios implebit deiiciet et sepeliet: *Isai. 24. Amara erit potio bibentibus illam. Quod*, scilicet vinum malum: *Mixtum est*, idest coniunctum: *Mero*, idest vino puro, scilicet poenae temporali quae infertur hic ad correctionem: *In calice*, idest in vindicta: *Irae ipsius*, idest iustitiae Dei, in cuius poena videtur Deus iratus. Nota secundum Glossam, quod calix Dei est vindicta qua potat peccantes sive ad correctionem in praesenti, sive ad damnationem in inferno. Iste est calix irae Dei, quia haec vindicta provenit ex divina iustitia: omnis enim poena est ex iustitia Dei inquantum poena, licet ex misericordia sit temperatio poenae, et quod infertur ad correctionem. In hoc calice est quasi merum desuper, scilicet poena temporalis, quae hic infertur ad correctionem: di-

citur enim merum, quia ordinatur ad humanam salutem; quando autem non vult impius corrigi, tunc Dominus adiungit mero sive administrat vinum amarum damnationis: nam si aliquis vino puro adiungat sive admisceat vinum malum, et sic fit vinum turbidum. Merum gratiae est poena praesens quae infligitur ad correctionem; vinum mixtum est damnatio aeterna, quae adiungitur in futuro: *Thren. 4. Ad te perveniet calix, et inebriaberis atque nudaberis. Et cruciabitur.* Hic ostenditur supplicium in speciali, et hoc quantum ad quinque. Primo quantum ad poenae gravitatem. Secundo quantum ad iustitiae aequitatem, *In aspectu.* Tertio quantum ad horrendam tenebrositatem, *Et fumus.* Quarto quantum ad interminabilem perpetuitatem, *Ascendet in saecula saeculorum.* Quinto quantum ad indefessam continuitatem, *Nec habent.* Dicit igitur, *Et cruciabitur*, qui peccata fecerit. Per cruciatum ostenditur gravitas. Item per illud quod sequitur, *Igne*, concremante: *Et sulphure*, idest foetore amaricante. In duobus ergo ostenditur gravitas, scilicet in igne comburente, et foetore inficiente: *Infra 21. Pars eorum erit in stagno ardente igni et sulphure.* Haec autem est poena debita ardori omnis peccati. Respondet ignis cremans, foetori foetor penetrans: in omni enim mortali est foetor spiritualis, maxime autem peccato luxuriae respondet et haec poena: quod signatum est *Genes. 19. Pluit Dominus super Sodomam sulphur et ignem.* Haymo: *In igne ardor, in sulphure foetor, quae poena maxime carnis vitiis respondet. In conspectu angelorum sanctorum, et ante conspectum agni:* hoc est videntibus hanc poenam angelis sanctis, quorum monitionibus in visionibus non acquieverunt, et ipsi Christo quem impugnaverunt. Ostenditur autem hic aequitas iustitiae, quae exigit ut coram angelis sanctis, quorum monita respuuntur, torqueantur: et coram ipso Christo, quem eum passus pro eis fuisset, vita et signo blasphemaverunt. Hoc autem erit miseris in augmentum poenae, quod scient poenam suam manifestam esse eis, quorum consortium contempserunt. Item iustitia et aequitas exigit, ut ab angelis sanctis, et ab ipso Christo in quorum contemptu cruciabuntur, nullum remedium percipiant. Item hoc erit ipsis angelis, et aliis beatis in gloriam: *Psal. Laetabitur iustus cum viderit vindictam.* Sed quare hoc dicitur de angelis, cum verum sit etiam de electis hominibus? Item quare non dicitur in conspectu Dei; sed Christi? Respondeo. Ad primum videtur dicendum, quod quia magna gratia fit hominibus iustis et impiis, quod angeli dantur eis in custodes; ideo magnus est contemptus, cum non desistunt a malis, et ideo coram eis specialiter merentur affligi: licet etiam verum sit de viris beatis. Item cum angelus sit dignioris naturae quam homo secundum Augustinum *11. lib. de Civ. Dei* per hoc ostenduntur ab auxilio destituti et opprobrio expositi. Ad aliud dicendum, quod certum est omnia patere Deo, secundum divinitatem. De Christo autem potius agitur, quia specialius ipsum Christum blasphemabunt. *Et fumus*, idest tenebrositas, secundum Glossam: *Tormentorum eorum*, idest impiorum: ibi enim sunt tenebrae: *Matth. 25. Servum inutilem proiicite in tenebras exteriores. Ascendet*, in duratione, idest perseverabit sive durabit: *In saecula*, consequutiva, *Saeculorum*, idest semper; quasi dicat, tenebrositas quam patientur mali in illis tormentis, aeterna erit: *Isaiae 24. Ascendet fumus eius in generatione et generationem. Nec habent*, idest non habebunt: *Requiem die ac nocte*, idest in aliquo momento temporis: quasi dicat, continue sine intermissione cruciabuntur: et ita ostenditur hic supplicii continuitas. Posset enim aliqua poena esse aeterna, et non continua, sicut febricitans tertianarius semper dicitur habere febrem, quia semper habet causam febris, non tamen continue dolet; non sic erit ibi, sed continue dolebunt. Augustinus: *Quod nolunt modo salubriter cogitare, necesse habent sine ullo remedio sustinere.* Ex praedictis patet, quod erraverunt, qui dixerunt poenam reproborum non esse aeternam; sed reprobos post mille annos redituros ad vitam: *Ioan. 5. Ibunt hi in supplicium aeternum.* De quibus autem intendat loqui, ostendit replicans culpam praemissam, ut magis vitetur, ex quo ei tanta poena debetur; unde subdit, *Qui adoraverunt*; quasi dicat: Non habebunt requiem illi, qui adoraverunt bestiam, idest antichristum, dum viverent: *Et imaginem eius*, idest statuam, vel eius famosiores sectatores. Et similiter non habebunt requiem. *Si quis acceperit characterem nominis eius*, in fronte vel manu, ut supra expositum est. Propter nullam poenam igitur temporalem erit adhaerendum antichristo, ne contingat aeternam incurrere: *Iob 6. Qui timent pruinam, irruet super eos nix.* Sed quid est quod dicit *die ac nocte*, cum in inferno non sit dies? Respondeo. Non hoc dicitur ad significandum quod dies sit ibi, sed per talem modum loquendi ostendit doloris continuitatem, ut sit idem ac si diceret, Continue omni hora, qua solet esse apud homines dies ac nox. *Hic est.* Hic ostenditur materia profectus iustorum: et videntur esse verba Ioannis, ut *supra 13. Hic est patientia* etc. *Hic est*, idest in consideratione huius poenae praedictae: *Est patientia*, idest materia patientiae: *Sanctorum*, idest iustorum, qui puri sunt a fece peccati. Consideratio enim poenae perpetuae materia est sive occasio patientiae in adversis. Gregorius: *Sancti temporalem poenam lucrum putant, quia per hanc aeternam evadere non ignorant.* Describit autem iustos per ea quae iuvant ad patientiam, scilicet quantum ad diligentiam in obediendo, et quantum ad constantiam in credendo; unde dicit, *Qui custodiunt*, idest diligenter opere complent. *Mandata Dei*, quae servata servant per patientiam in adversis: *Eccle. 15. Si volueris mandata conservare, conservabunt te.* Item patientia iuvat etiam ad obediendum Deo: *Hebreo. 10. Patientia vobis necessaria est etc. Et fidem Iesu*, idest Salvatoris, qui eos suo sanguine redemit; quem non relinquunt propter adversa: unde cum eam custodiant, adversa tolerant: *1. Cor. ult. State in fide: viriliter agite et confortamini.* Item ipsa fides ordinat in adversis ad patientiam: *1. Ioan. 5. Haec est victoria quae vincit mundum, fides vestra.* Aliqui libri habent, Et qui custodiunt praecepta Dei: et secundum hoc iusti dicuntur sancti per declinationem mali; observatores autem praeceptorum per operationem boni diligendo Deum et Christum, ut dicit Glossa tam affectu quam effectu; et potest referri totum ad eosdem iustos: idem enim et unus iustus habet praedicta. Sed ad describendum iustos fit expressio quantum ad illa quae faciunt ad propositum.

Et audivi. Ostenso auxilio mulieris, facta etiam monitione ad famulatum adiutoris; hic subditur ratio expertae retributionis: quia qui Christo adhaerebunt, et adversa pro eo sustinebunt, optime praemiabuntur. Primo autem ostenditur merces esse intellectu consideranda, per hoc quod praecipitur scribi. Secundo ostenditur esse affectu desideranda, per hoc quod describitur eius perfectio, *Beati mortui.* Ubi primo describitur merces per comparationem ad meritum perseverantiae. Secundo quantum ad conditionem ipsius gloriae, *Amodo.* Ubi primo ostenditur conditio gloriae in speciali, quia scilicet gloria non compatitur aliquem laborem, sed prorsus evacuat. Secundo in generali, *Opera.* Ubi ostenditur, quod cum in via non recipiatur merces plena, in futuro plena et perfecta reddetur. *Et audivi*; quasi dicat: Ita adhaerendum est et famulandum Christo, et patienter sunt omnia sustinenda pro ipso: ex hoc enim obtinebitur vita aeterna, sicut mihi per revelationem ostensum est: et hoc est quod dicit, *Et audivi*, auditu interno. *Vocem de caelo*, idest venientem de sublimitate divinae maiestatis vel bonitatis. Ad literam audiebat in visione quandam vocem spiritualem dicentem sibi illud quod sequitur. *Dicentem mihi: Scribe*, in corde tuo et aliorum. Scribe etiam in libro materiali, ut merces iustorum a pluribus cognoscatur et consideretur, ut per hoc rectius vivatur, et patientia teneatur. Per hoc quod dicitur, *Scribe*, ostenditur merces diligenter consideranda, et nunquam oblivioni tradenda: res enim inscribitur ad memoriam habendam: *Habacuc 2. Scribe visum, et explana eum.* Argumentum, quod quae utilia sunt ad salutem, utile est scribere, non solum in anima, sed etiam in libro: scribe, inquam, ea quae sequuntur. *Beati*, sunt, *mortui*, morte naturae: vel *Mortui*, mundo: *Qui in Domino*, idest in confessione et obsequio Domini: *Moriuntur*, per dissolutionem animae et corporis, quando anima a corpore separatur. Tales qui in obsequio Dei decedunt, beati sunt, quia vitam aeternae beatitudinis intrant. Propter quod dicebat Apostolus *Philip. 1. Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo.* Sunt autem qui moriuntur sine Domino: *Ioan. 8. Et in peccatis vestris moriemini:* vere, inquam, sunt beati. *Amodo enim;* hoc est autem tempore mortis: *Dicit*, idest praecipit nutu suae voluntatis, idest facit eum effectu, quia suum velle est facere, et vocatur dictio sive locutio: quia ita facile facit omnia sola voluntate, sicut quis facile dicit aliquid: *Psal. Dixit et facta sunt. Spiritus*, idest Deus Trinitas: *Ioan. 4. Spiritus est Deus: Ut requiescant a laboribus suis*, idest ut quiescant ita ut amplius non laborent, quod erit merito laborum praeteritorum: *Isaiae 32. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, et in tabernaculis fiduciae, et in requie opulenta.* Augustinus: *Labor est pretium regni caelorum;* quasi dicat: Voluntas Dei est ut de caetero aeternaliter requiescant, quia olim laboraverunt: *Sapient. 3. Bonorum laborum gloriosus est fructus.* Operandum ergo est in senario huius temporis, ut sabbatum assequamur, quod signatur *Genes. 2. Requievit ab universo opere quod patrarat.* Et vere requiescent. *Opera enim illorum sequuntur illos*, quantum ad fructum sive mercedem; quasi dicat: Post merita habebunt plenum praemium. Haec enim verba cum pondere sunt accipienda: *Prov. ult. Date ei de fructu* etc. Ambrosius: *Non sunt hominis quas secum portare non potest: sola misericordia comes est defunctorum.* Et bene dicit *Sequuntur*, scilicet post mortem: quia hic in via non datur praemium plenum, quia non potest hic esse plenum, sed potius oportet aspera pati, ut dicit Glossa. Item sunt qui portant opera sua ante se, et ita opera praecedunt eos, quia hic gloriam vel lucrum quaerunt ex eis: *Matth. 5. Amen dico vobis: receperunt mercedem suam. Et vidi, et ecce.* Habito a decimotertio capitulo de profectu ecclesiae in persequutione; hic agitur de finali retributione, qua boni patientes praemiabuntur, et mali persequentes condemnabuntur. Primo autem describitur persona iudicis. Secundo ordo sive series iudicii, *Et alter angelus.* Iudex autem, scilicet Christus, describitur quantum ad tria, scilicet quantum ad naturam, quantum ad gloriam, *Similem;* tertio quantum ad potentiam, *Et in manu sua.* Natura eius ostenditur duplex, scilicet humana per nubem. Item divina cum sequitur, *Et super.* Dicit igitur, *Et vidi;* quasi dicat; Ita ostensa est mihi pugna draconis et perversorum contra ecclesiam: ostensa est etiam retributio eorundem, quae fiet in iudicio per Iudicem Christum: et hoc est, *Et vidi*, interno visu. Quid autem viderit, subiungit, *Et ecce.* Notatur praesentia visionis, quasi dicat, sub oculis apparuit. Potest etiam in hoc intelligi, quod iudex prope est: *Iacob. 10. Ecce iudex ante ianuam assistit. Nubem candidam*, idest humanitatem Christi levem sine peccati onere, et a terrenis elevatam; unde pluvia gratiae ad nos descendit, et refrigerium provenit: propterea dicitur nubes: *Isaiae 19. Ascendet Dominus super nubem levem: Supra 10. Amictum nube* etc. Item plenam, innocentia et virtutum affluentia decoram; et ideo dicitur candida: *Cant. 5. Dilectus meus candidus et rubicundus. Et super nubem sedentem*, idest vidi Filium Dei quantum ad naturam divinam praesidentem naturae humanae quam assumpsit, regimine et dignitate: praesidet enim inquantum Deus suae humanitati, et regendo, et praecellendo. Et nota quod dicit *Sedentem*: per hoc enim intelligitur plena acceptatio, qua plene inquantum Deus acceptat suam humanitatem, in qua nihil est nisi acceptabile. Propter quam etiam acceptionem dicitur sedere in iustis. Item nota quod carnem quam assumpsit, nunquam deposuit. Item per hoc intelligitur quod eius humanitas est quasi thronus in quo iudicabit: *3. Reg. 10. Fecit sibi Salomon thronum de ebore grandem. Similem.* Hic ostenditur eius gloria: et primo implicite et in generali; secundo explicite et in speciali, *Habentem.* Dicit igitur, *Similem filio hominis*, idest iam immortalem et glorificatum; propter quod iam non dicitur filius hominis, secundum statum mortalem, sed similis: *Roman. 6. Christus resurgens ex mortuis iam non moritur.* Vel similem filio hominis, idest angelum repraesentantem in se filium hominis, scilicet Christum. Vidit enim quamdam nubem, et vidit angelum sedentem super nubem, et habebat speciem filii hominis, quia angelus apparebat in persona Christi; et ideo sedens super nubem signat Christum. Per angelum enim fuerunt haec ostensa beato Ioanni. De hoc dicitur in *Glos. supra 1. Similem filio hominis* etc. Deinde ostenditur eius gloria explicite, *Habentem in capite suo*,

idest in sua divinitate, quae est caput suae humanitatis: *Coronam*, idest gloriosam victoriam de hostibus, quia post passionem et resurrectionem patet Christi divinitatem de daemonibus triumphasse: *Auream*, idest veram et pretiosam, non fictam et vanam, sicut *supra 9. Et super capita earum tanquam coronae similes auro*. Item *auream*, quia in se et in mente fidelium et beatorum fulgidam. Item per sapientiam vicit: *Iob 26. Prudentia eius et caetera*. Vel per nubem signantur sancti perfectiores, per quos et cum quibus Dominus iudicabit: qui dicuntur nubes, quia elevati sunt a terrenis per sanctitatem, et volant per contemplationem: *Isaiae 60. Qui sunt isti qui ut nubes volant?* Super hanc nubem sedet Christus: quia sedebit in eis virtualiter, quasi in sua sede, quia in eis et cum eis iudicabit: *Iob 36. Et pauperibus iudicium praebuit*. *Similem* et caetera, ut prius. *Et in capite suo* et caetera, idest in seipso, habentem victoriae gloriam, decorantem et honorificantem ipsum, et secundum humanitatem, sicut corona existens in capite alicuius ipsum exaltat. Ipse etiam inquantum homo apparet gloriosus de victoria qua diabolum pro homine vicit: et de hoc tota caelestis curia est ei subiecta; unde de eo dicitur in *Psal. Posuisti in capite eius coronam de lapide pretioso*. *Auream*, ut prius. *Et habentem in manu sua*, idest in potestate. *Falcem*, idest iudiciariam sententiam, quae dicitur falx, quia scindit, idest dividit bonos a malis, et e contrario, sicut faenum a terra secatur. Item quia quicquid falce inciditur, infra falcem concluditur, ad quamcumque partem se vertat. Similiter nullus est qui Dei iudicium evadere possit: unde Gregorius sup. *hunc loc. Potestas divini iudicii, quia omnia inter ea incidendo complectitur, falcis appellatione signatur*. *Acutam*, idest virtuosam et potentem ad secandum, sicut falx bonam aciem habens, quia potenter omnes iudicabit retribuendo, nec aliquis poterit ei resistere: *Ierem. 1. Et quis est iste pastor, qui resistet vultui meo? Et alius*. Hic ostenditur ordo sive series iudicii. Fiet autem iudicium secundum desiderium sanctorum qui hoc desiderabunt, ut caelestis curia compleretur. Exequutio autem iudicii fiet per angelos qui potestatem habent exequendi, quando Dominus suo nutu imperabit eis. Primo ergo ostenditur sanctorum desiderium. Secundo ipsum iudicium, *Et misit*. Tertio angelica potestas ad iudicium exequendum, *Et alius angelus exivit de templo*. Quarto exequendi praeceptum, *Et alius angelus exivit de altari*. Quinto ipsius exequutionis actuale mysterium, *Et misit angelus falcem*. Circa primum primo ostenditur apparitio sanctorum. Secundo ipsorum desiderium, *Clamans*. Tertio ipsum desideratum, *A voce*. Dicit ergo, *Et alter*; quasi dicat: Ita mihi revelata est persona iudicis quam magnifica sit. Ostensum etiam est mihi desiderium sanctorum, qui in iudicio apparebunt; et hoc est, *Et alter angelus*, scilicet caetus sanctorum, qui dicuntur angeli propter excellentiam vitae, vel propter conformitatem gloriae: *Matt. 22. Erunt quasi angeli Dei in caelo*. Dicuntur autem angelus singulariter propter unitatem voluntatis, et vinculum caritatis: *Galat. 3. Omnes autem vos unum estis in Christo Iesu:* et dicitur *Alter*, scilicet a Christo, quia minor eo, quia sancti servi sunt Christi. *Exivit*, idest exibit: *De templo*, idest de intimo et sacro secreto intimae contemplationis sive fruitionis, in qua prius ante iudicium erant occulti. Exitus iste est apparitio sive manifestatio sanctorum in iudicio in magna claritate, quia ante erant in occulto divinae fruitionis, non tamen frui sive contemplari cessabunt. Apparebunt autem iudicaturi cum Christo: *Matth. 19. Sedebitis et vos super etc.* Vel exitus iste potest intelligi motus spiritualis a contemplatione divinae misericordiae ad contemplationem iustitiae quam optabunt, quia desiderabunt iudicium fieri; unde sequitur, *Clamans voce magna*, idest orans magno desiderio: *Ad sedentem super nubem*, idest ad Christum: expone ut supra. Sancti enim circa tempus iudicii, et antequam veniant cum iudice, desiderabunt efficaciter iudicium fieri; et sic exitus eorum intelligitur motus internus a contemplatione divinae misericordiae ad contemplationem iustitiae, licet etiam nunc illud desiderent. Item apparentes cum iudice cum claritate magna desiderabunt hoc fieri, ut compleatur patria caelestis, et sit gaudium plenum ex consortio aliorum: *Supra 6. Clamabant voce magna dicentes: Usquequo non iudicas etc.* *Mitte*. Hic ostenditur etiam ipsum desideratum: et primo tangitur res desiderata; secundo subditur eiusdem rei complendae causa, *Quia venit*. Res autem desiderata, scilicet iudicii actus et iudicii effectus, quae est collectio electorum in gloriam. Hoc autem sequetur ex iudicio. Dicit igitur, *Mitte falcem*, idest exerce iudicium: *Tuam*, idest ad te pertinentem, quia ad Christum in humanitate pertinet iudicare: *Ioan. 5. Pater omne iudicium dedit Filio*. Fit autem sermo de iudicio, iuxta similitudinem hominis applicantis falcem agro, et secantis. Ager mundus in quo Deus seminavit filios regni; Diabolus autem zizania. Et totum secabitur et separabitur in iudicio: *Matth. 13. Ager est mundus, bonum vero semen filii sunt regni etc.* *Et mete*, idest collige granum tuum, et palea comburatur: *Matt. 3. Permundabit aream suam, et congregabit triticum suum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili*: *Quia venit hora*, idest iam est tempus: *Ut metatur*, spiritualiter ponitur, idest ut fiat separatio bonorum a malis, cum iam sit completus numerus electorum: *Supra 11. Advenit tempus mortuorum iudicari etc.* Quod autem iam hora iudicandi sit, tunc ostenditur cum subditur, *Quoniam aruit messis terrae*, idest iam matura est in sua nequitia multitudo malorum, qui terrena dilexerunt. Quando messis aruit, tunc signum est maturitatis: similiter instante iudicio, completa erit malitia malorum, quia post completionem numeri electorum quibus profecit iniquitas impiorum, non est permittendum malos amplius regnare. Vel in bono sic. *Quoniam aruit*, idest iam maturata est in meritis, quia iam sunt completa: *Messis*, idest multitudo electorum, qui sunt metendi, idest per iudicium colligendi in gloriam: *Messis*, inquam, *terrae*, idest ecclesiae, quia non nisi in ecclesia possunt merita haberi vel compleri. Sed obiicitur de hoc quod dicit expositio *Mete*, cum hoc ad angelos pertineat, *Matth. 13. Messores sunt angeli*. Item propter messionem, non videtur oportere iudicium fieri, cum messio fiat in statu viae: unde dictum est Apostolis *Ioan. 4. Ego misi vos metere quae non laborastis*. Respondeo. Notandum quod est messio multiplex, scilicet effica-

cia praedicationis, quando scilicet virtute praedicationis recipiuntur, sive colliguntur ad fidem vel ad statum gratiae illi, qui ante ad hoc dispositi per doctrinam, vel exemplum, vel scripturam. De hac dicitur *Ioan. 4. Ego misi vos metere* etc. Item internae refectionis: *Exod. 23. Septem diebus azima comedetis, tempore messis novorum:* quia universo tempore vitae huius, in quo iusti metunt nova, dum de suis meritis habent a Deo novas et internas refectiones, debent habere opera azima, idest sine fermento, quae opera sunt in nutrimentum animae; et ideo dicuntur azima comedi. Haec duplex messio fit in praesenti. De hac non agitur hic. Item iudicialis retributionis. Haec messio fiet a Christo, quando per iudicium separabit bonos a malis: de hac dicitur hic *Mitte falcem:* et *infra eod. Et misit falcem suam in terra, et messuit terram.* Item ministralis exequutionis: haec fiet ab angelis, qui exequentur iudicium Christi: *Matth. 13. Messores sunt angeli:* et sequitur: *Exibunt angeli, et separabunt malos de medio iustorum, et mittent eos in caminum ignis.* Item aeternae fruitionis. Sic metent omnes electi, idest semper percipient aeternam gloriam: *Galat. ult. Qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam aeternam: bonum autem facientes non deficiamus, tempore enim suo metemus non deficientes.* Ad primum patet, quia non agitur de illa messione. Similiter patet ad aliud. *Et misit ille.* Hic ostenditur ipsum definitivum iudicium, quod describitur quantum ad duo praemissa, scilicet quantum ad iudicii actum; unde dicitur. *Et misit ille qui sedebat super nubem candidam*, idest Christus qui inquantum Deus praesidet suae humanitati, vel sanctis: *Falcem suam*, idest sententiam iudicialem: *In terram*, idest in homines, qui habitaverunt vel corpore ut boni, vel corpore simul et mente in terra ut mali; quasi dicat: Iuxta sanctorum desiderium exercebit suum iudicium. Item quantum ad iudicii effectum. *Et messuit*, idest metet: *Terram*; quasi dicat, separabit bonos a malis. Metere terram est separare bonos a malis, quorum utrique habitaverunt in terra: illi corpore, isti et corpore, et mente: et boni colligentur in horreum Dei. *Ioel. 3. Sedebo ut iudicem omnes gentes* etc. *Et alius.* Hic ostenditur angelica potestas ad iudicium exequendum: et primo ostenditur exitus angelorum; secundo potestas ipsorum, *Habens.* Dicit igitur, *Et alius angelus*, idest caetus angelorum qui sententiam iudicii exequentur, qui angelus est alius a praecedente, quia numerositas angelorum alius est a numerositate sanctorum, qui cum Domino iudicabunt. *Exivit*, idest exibit: *De templo*, idest de sacro et intimo ac venerando secreto contemplationis, in quo Deus colitur. Contemplatio enim aeterna cum amore ineffabili perpetuus cultus Dei est. *Quod est in caelo*, scilicet empyreo, sive in ecclesia triumphante. Exibunt enim angeli, et venient ad iudicium, ut iudici assistant, et quod iudicabitur impleatur exequendo: *Matth. 13. Exibunt angeli et caetera. Habens et ipse*, sicut et Christus, secundum quod ei congruit: *Falcem acutam*, idest virtuosam potestatem scindendi bonos a malis, et e contrario, quia potestatem habent angeli exequendi quod iudex iudicabit: *Matth. 13. Messores sunt angeli.* Sed obiicitur. Quomodo iusti exibunt de secreto contemplationis, si contemplari non desinunt? Item angeli non habent aequalem potestatem cum Christo. Quomodo ergo dicuntur habere falcem sicut ipse? Respondeo. Ad primum dicendum, quod non dicuntur exire angeli de secreto divinae contemplationis, quasi contemplationem relinquant: continue enim ubicumque sint Deo fruuntur, eo quod Deus est ubique per essentiam: unde Gregorius *in Gregoriano: Et mittuntur, et assistunt, quoniam etsi circumscriptus est spiritus angelicus, summus tamen spiritus ipse qui Deus est, circumscriptus non est.* Dicuntur ergo exire in tempore iudicii, quia cum prius essent in caelo empyreo hominibus occulti, tunc venientes de empyreo in iudicio comparebunt. Ad aliud dicendum est, quod non notatur aequalitas, sed quaedam conformitas, sive convenientia. Potest et aliter intelligi secundum Glossam, scilicet caetus sanctorum, qui cum Deo iudicabunt, de quo sicut iam dictum est, *Et alter angelus.* Dicitur autem ille angelus alius ab illo, licet utrobique numerositas Sanctorum perfectorum significetur, propter alium actum, scilicet iudicandi; sicut enim dictum est de eis, quantum ad actum orandi; hic autem quantum ad actum iudicandi. *Exivit*, idest exibit: *De templo*, quod est in caelo, ut prius. Sancti enim iudicaturi cum Domino, exibunt ad iudicandum: *Habens et ipse*, Glossa *sicut Christus:* exponitur ly *Et falcem acutam*, idest potestatem iudiciariam, quam tunc exercebunt: *1. Cor. 6. An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt?* Sed per quem modum iudicabunt perfecti, et quae erit eorum auctoritas ad iudicandum? Respondeo. Dicendum, quod perfecti qui omnia dimiserunt, et Christum sequuti sunt, habebunt auctoritatem et potestatem iudicandi, et iudicabunt, sicut habetur *Matth. 19. Sedebitis super sedes* etc. Item *sup. il. 1. Cor. 6. An nes.* etc. Glossa: *Iudicabunt etiam auctoritate et potestate.* Quae autem sit illa auctoritas et potestas, et per quem modum iudicabunt, valde occultum est; probabile tamen est, et ita creditur, quod dicuntur iudicaturi potestate et auctoritate, quia altiores erunt cum iudice in aere, et propinquiores iudici, tanquam assessores, et tanquam auctoritatem habentes. Item quia maiorem causae cognitionem habebunt quam alii sancti minores, quia magis cognoscent causam retributionis bonorum et malorum. Item quia sententiam iudicis adprobabunt, vel verbo, vel signo manifesto, vel alio modo nobis occulto. Utrum autem plus sit in illa auctoritate iudicandi, sive iudicio, quo sancti iudicabunt, non est certum. *Et alius.* Hic ostenditur exequendi praeceptum: et primo describitur ipse imperans; secundo ostenditur imperium, *Et clamavit*; tertio ipsum imperatum, *Mitte.* Imperans autem describitur tum quantum ad apparitionem, tum quantum ad potestatem. Dicit igitur, *Et alius angelus*, scilicet Christus, Angelus magni consilii, qui alius est ab angelo praemisso, quia maior est, etiam inquantum homo, angelis et sanctis. Hic est ille qui supra visus est a Ioanne, sedens supra nubem. *Exivit*, idest exibit, quia veniet, et se manifestabit in iudicio: *De altari*, idest de secretiori loco, hoc est secretiori ac maiori subtilitate gloriae. Nota quod sicut de alio angelo dicit quod exivit de templo, hoc dicit de Christo quod de altari. Per quod intelligitur quod sicut altare est intimum in templo; sic gloria Christi maior est et profundior et ineffabilior, quam gloria angelorum vel sanctorum. Iste eius

exitus est manifestatio sui in humanitate: in iudicio enim apparebit bonis et malis: *Supra 1. Videbit eum omnis oculus* etc. Vel altare potest dici altitudo ipsius divinitatis, a qua exiet manifestando se ipsum in sua humanitate, ut dictum est: *Exod. ult. Posuit altare aureum sub tecto testimonii*, idest divinitatem in humanitate, quae optime dedit testimonia divinitati. *Qui habebat*, idest habet: *Potestatem super ignem*, idest super poenam aeternam, quae per ignem erit: *Isa. ult. Et ignis non extinguetur.* Ecce quanta potestas Christi, ecce quod poterit imperare angelis et sanctis, ecce quod ipse potius est timendus quam homo mortalis: *Matth. 10. Eum potius timete qui potest et animam et corpus perdere in gehennam. Et clamavit*, idest clamabit: *Voce magna*, idest magno imperio: *Ad eum*, scilicet caetum angelorum: *Qui habebat*, idest habet vel habebit: *Falcem acutam*, idest potestatem exequendi iudicium, sive aliqua resistentia; quasi dicat: Christus in iudicio praecipiet angelis ut suum iudicium exequantur. Hoc autem praeceptum, sive clamor, erit vel per exteriorem expressionem verbi, vel signi ad indicium suae magnificentiae; vel per fortem et vivacem inspirationem suae voluntatis. Quid autem imperabit, subditur, *Dicens*: *Mitte*: et primo ostenditur res imperata; secundo exequendi causa, *Quoniam*. Res autem imperata erit angelica exequutio; unde dicitur, *Dicens: Mitte falcem tuam acutam*, idest potestatem tuam efficacem applica ad actum, et seca. *Mitte*, inquam, *in messes*, idest in malos, qui dicuntur messis, quia primo seminavit eos diabolus tanquam zizaniam, postea vero creverunt in malitia; et quando erit hominum completa malitia, tunc erit messis matura, et tunc erunt metendi per angelos, idest separandi a bonis: *Matth. 10. Tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania.* Hoc dicitur quantum ad peccatores minores; quantum vero ad peccatores enormiores subditur, *Et vindemia*, idest separa a bonis falce tua. Loquitur autem iusta similitudinem metentis et vindemiantis, et potest eadem falce meti et vindemiari. *Botros*, idest uvas quae procedunt ex botris; botrus quippe dicitur illud quod est in acino; botrio autem botrionis dicitur illud quod exit sarmento turgente. Large autem dicitur illud turgidum quod exit de palmite, quod postea floret: *Cant. 2. Botrus Cypri.* Largissime autem accipitur pro uva, ut *Num. 12.* similiter hic. Per botros autem, idest uvas, signantur homines pleni vino nequitiae inebriati, qui primo floruerunt per iniquam potestatem. Postea vero facti sunt uvae, quia successit in eis fructus malus per operis perversitatem. Hic ergo accipitur botrus in malo; quandoque autem in bono, ut *Mich. 1. Non est botrus ad comedendum. Vineas*, idest mundi, qui est vinea producens malas uvas, scilicet peccatores qui habent vinum diaboli quo inebriabuntur, de qua hic, et *Deut. 31. De vinea Sodomorum vinum eorum.* Item bona, scilicet ecclesia, vel status iustitiae: *Matth. 20. Ite et vos in vineam meam* etc. *Vineas*, inquam, *terrae*: quia haec vinea sita est in terrena vanitate, quia mundus terram sapit, terram ingerit. Isti botri vineae terrae vindemiabuntur, quando mali enormes a bonis separabuntur per angelos: *Matth. 13. Exibunt angeli, et separabunt* etc. Quoniam autem maior opera datur vineae quam terrae; ideo per botros vineae signantur mali perversiores. Vel per messes possent intelligi boni qui sunt in horreum reddendi. Per botros autem vineae mali: quia respectu utrorumque habebunt ministerium angeli sancti. Ratio autem subiungitur, *Quoniam maturae sunt*, in nequitia: *Uvae eius*, idest peccatores quos in culpa produxit vinea; quasi dicat: Completa est nequitia malorum, et ideo scindendi sunt sicut uvae maturae: *Ioel. 3. Exultant torcularia, quia multiplicata est malitia eorum. Et misit.* Hic ostenditur ipsius exequutionis actuale ministerium: separabunt enim sancti angeli impios homines a bonis, et mittent in terram, ubi semper punientur; non tantum minores, sed etiam maiores, et hoc secundum quod quisque meruit. Primo ergo ostenditur separatio malorum. Secundo intrusio separatorum, *Et misit.* Tertio poena intrusorum, *Et calcatus.* Quarto communitas suppliciorum, *Et exivit.* Dicit ergo, *Et misit angelus*, idest mittet numerositas angelorum, iusta iussum Christi: *Falcem suam*, idest potestatem exequendi: *In terram*, idest in terrenos, idest potestatem suam applicabit ad actum. Quid autem faciet, subiungitur: *Et vindemiavit*, idest vindemiabit: *Vineam terrae*, idest scindet uvas vineae terrae, idest separabunt de consortio bonorum malos, qui in se continent vinum mundi: ubi non est nisi terrena vanitas: *Deut. 31. Fel draconum vinum eorum* etc. *Et misit*, idest mittet, hoc est deiiciet: *In lacum irae Dei*, idest in infernum, in quo mali sentiunt iram, idest vindictam Dei. Dicitur autem infernus lacus, propter vilitatem, et illic involventur miseri et suffocabuntur. Vel ibi mali sicut in torculari prementur: unde alia litera habet in torcular: *Isai. 24. Congregabuntur in congregatione unius fascis in lacum* etc. Hoc est quod dicitur *Matth. 13. Mittent eos in caminum ignis. Magnum*: quia magnam hominum multitudinem capere potest: *Isaias 5. Dilatavit quasi infernus animam suam. Et calcatus est.* Hic ostenditur poena ipsorum; et primo poena sensus; secundo poena damni, *Extra civitatem.* Dicit igitur, *Et calcatus est*, idest calcabitur: *Lacus*, idest torcular, idest illud quod erit in torculari, scilicet damnati. Loquitur per similitudinem uvarum maturarum quae colliguntur, et mittuntur in torculare, et ibi premuntur sive calcantur. Iuxta hoc magis scindentur a mundo, et etiam a consortio bonorum, et mittentur in infernum, ubi multa supplicia eos calcabunt, idest vexabunt et prement, quia non vinum est in eis, quod in Dei cellario sit ponendum; quasi dicat: Damnati graviter affligentur, et poenis seu labori subdentur: et ponitur continens pro contento. De hac poena dicit Gregorius *in Gregoriano*: *Supplicia in se demersos ultra vires cruciant, fit miseris mors sine morte, finis sine fine, defectus sine defectu, quia mors semper vivit, et finis semper incipit, et defectus deficere nescit. Extra civitatem.* Hic notatur poena damni; quia in inferno semper punientur, ita quod semper erunt exclusi a civitate caelesti; quasi dicat, Ita calcabuntur impii in lacu, et hoc extra civitatem caelestem, scilicet quia ad eam nunquam redibunt. Animae enim in purgatorio affliguntur, sed quandoque ad civitatem supernam evolabunt; non sic impii: *Isai. 26.* secundum aliam literam; *Tollatur impius ne videat gloriam Dei*: *Infra ult. Foris canes. Et exivit.* Hic ostenditur communitas

suppliciorum, quia tam maiores quam minores puniuntur secundum diversitatem meritorum. Communitas autem erit, non aequalitas. Igitur dicit, *Et exivit*, idest procedet: *Sanguis*, idest aeterna poena pro peccato, quod per sanguinem signatur, quia peccatum colorem habet et infectionem ut sanguis: *De lacu*, idest de inferno: *Usque ad frenos equorum*, idest usque ad minores rectores aliorum, etiam usque ad daemones. Equi sunt mali qui portant super se diabolum qui eis insidet: *Supra 6. Et ecce equus pallidus* etc. Freni equorum sunt rectores malorum, sive homines maiores, sive daemones, qui eos in malitia regunt, quod est distorquere sicut equus freno regitur et ducitur huc vel illuc; quasi dicat: Ex inferno procedet punitio sive afflictio, non solum ad minores, sed etiam usque ad principes et daemones, quia aliorum ductores in nequitia fuerunt: *Sapient. 6. Potentes autem potenter tormenta patientur.* Vel *Sanguis*, idest vindicta, quae per sanguinem signatur, quia effusio sanguinis quandoque solet fieri in vindictam, ideo aeternam vindictam signat. Loquitur autem beatus Ioannes sub velamine similitudinum. *Exivit*, idest exibit, de lacu usque ad frena equorum, ut prius. De inferno enim procedet vindicta contra malos, etiam usque ad principes perversos et daemones: *Sapi. 6. Fortioribus autem fortior manet cruciatus.* Haec autem poena erit communis omnibus, licet non aequalis; unde sequitur, *Per stadia mille sexcenta.* Stadium est spatium continens passus centum vigintiquinque, scilicet octavam partem miliarii: et dicitur a stando, quia Hercules cum cucurrisset uno halitu centum vigintiquinque passus, tunc respiravit et stetit. Propter hoc Graeci hac mensura metiebantur loca in quibus ludebant. Stadium ergo signat homines per viam vitiorum currentes, et ludis mundanae vanitatis insistentes, secundum Glossam. Quidam autem sunt in hoc ludo minus perfecti, quod signatur per simplicem senarium, qui signat quandoque minorem perfectionem, sive in bono sive in malo. Quidam perfectiores, quod per centenarium, qui numerus magis signat perfectionem, quam senarius, quia multos numeros continet et terminat: est enim numerus in se completus; unde retro incipere oportet in numerando. Quidam perfectissimi, quod signatur per millenarium, qui est numerus magis completus quam centenarius, quia et eum et alios multos in se continet et terminat. Continua sic; quasi dicat: Vindicta procedet de inferno, non solum ad minores, sed etiam ad maiores, qui freni equorum dicuntur. *Vindicta* dico currens per stadia mille sexcenta, idest per homines qui ludis vitiorum detenti, diversum vitae cursum male vivendo tenuerunt, scilicet vel in gradu vitiorum minori, vel mediocri, vel maximo. Ex quo patet, quod omnes reprobi aeternaliter punientur: distincte tamen secundum diversa demerita: *Infra 20. Iudicatum est de singulis secundum opera eorum* etc. Gregorius *in Gregoriano*: *Unumquemque damnatum iuxta modum criminis etiam retributio sequetur ultionis.* Sed obiicitur. Ignis enim gehennae unus et idem est: ergo uno et eodem modo agit in omnes. Item quomodo vel quare per creaturam ignobilem, scilicet per infernum ministratur poena creaturae rationali, scilicet angelis malis, et hominibus, quorum tam nobilis est natura? Item obiicitur de his tribus visionibus, scilicet secunda, tertia, quarta: quia cum in eis agatur de persequutionibus ecclesiae, videtur aliqua earum superfluere. Respondeo. Ad primum dicendum, quod activum agit in patiente disposito; et ideo agens agit secundum dispositionem patientis. Unde secundum quod differenter dispositi sunt ad poenam secundum diversa demerita, sic differenter torquentur, etiam ab eodem instrumento, scilicet igne vel alio, sicut sol manens unus diversas res calefacit et exurit: unde Gregorius *in eod. Sicut uno sole omnes tanguntur, nec tamen sub eo uno ordine omnes aestuamus; sic damnatos una gehenna afficit, et tamen non omnes una qualitate comburit.* Praeterea ignis et alia instrumenta poenae infernalis agunt in reprobos homines et daemones, secundum ordinem iustitiae: et quia iustitia non punit aequaliter eos qui in culpa non fuerunt aequales; ideo reprobi differenter torquentur. Ad aliud dicendum, quod licet natura rationalis sit dignissima; tamen vilis facta est per peccatum, subiiciendo se videlicet per affectum: et ideo viliter per vilem creaturam torquetur, quia a summe digno recedens, se per vilia vilem fecit. Ad aliud dicendum, quod nulla visio est superflua: ordinatissime enim datae sunt a Sapientia summa. Nam in prima istarum trium agitur de persequutionibus ecclesiae, inquantum per illas distinguentur status ecclesiae. In secunda, ad cautelam sanctorum. In tertia inquantum in illis proficit ecclesia.

CAPUT. XV.

Et vidi aliud signum in caelo magnum et mirabile: angelos septem, habentes plagas septem novissimas, quoniam in illis consummata est ira Dei. Et vidi tanquam mare vitreum mixtum igne, et eos qui vicerunt bestiam, et imaginem eius, et numerum nominis eius, stantes super mare vitreum, habentes citharas Dei, et cantantes canticum Moysi servi Dei, et canticum agni, dicentes, Magna et mirabilia sunt opera tua Domine Deus omnipotens: iustae et verae sunt viae tuae rex saeculorum. Quis non timebit te Domine, et magnificabit nomen tuum? quia solus pius es; quoniam omnes gentes venient, et adorabunt in conspectu tuo, quoniam iudicia tua manifesta sunt. Et post haec vidi, et ecce apertum est templum tabernaculi testimonii in caelo: et exierunt septem angeli, habentes septem plagas, de templo: vestiti lapide mundo, et candido: et praecincti circa pectora zonis aureis. Et unum de quatuor animalibus dedit septem angelis septem phialas aureas, plenas iracundiae Dei viventis in saecula saeculorum. Et impletum est templum Dei fumo a maiestate Dei, et de virtute eius, et nemo poterat introire in templum, donec consummarentur septem plagae septem angelorum.

CAPUT XV.

Et vidi aliud signum. Cum in hoc libro continentur septem visiones, primae quatuor pertinent ad statum ecclesiae universalem, sive initialem, sive medium, sive finalem; tres vero residuae spectant ad statum ecclesiae finalem, sicut dicit Glossa. Istae autem tres sic distinguuntur. Prima est de angelis effundentibus phiales irae Dei, in quibus continentur septem plagae: et haec ad tempus refertur antichristi. Secunda de damnatione Babylonis, et bestiae, et pseudoapostolorum; et haec refertur ad tempus iudicii. Tertia de innovatione electorum et glorificatione sanctorum; et pertinet ad statum praemii. In hac ergo visione, quae tria capitula continet, agitur de septem angelis tenentibus et effundentibus septem phialas, in quibus continentur septem plagae, idest damnationes impiorum, qui erunt tempore antichristi: et ex hoc fideles animari debent ad bonum. Dividitur autem haec pars in tria capitula. In primo agitur de potestate effundendi phialas. In secundo de ipsa effusione, *cap. 17. Et venit unus de septem.* Circa primum notandum, quod angelis, hoc est praedicatoribus habentibus potestatem effundendi phialas adhaerent alii fideles. Utrique autem sunt in statu manifestandae veritatis. Ipsos autem angelos oportet esse idoneos ad actum praedicandi, ut sint digni effundere phialas, idest annunciare poenas divinae iracundiae peccatoribus, quibus damnatio debetur propter eorum perversitatem: unde prima pars in sex dividitur. In prima tangit angelos habentes huiusmodi potestatem. In secunda describit adhaerentes eisdem per fidei unitatem, *Et vidi tamquam mare.* In tertia ostendit manifestatam unitatem, *Et post haec vidi, et ecce apertum est.* Quarta praemissorum angelorum idoneitatem, *Quia exierunt.* In quinta plagarum infligendarum qualitatem, *Et unum.* In sexta hominum bis plagis affligendorum perversitatem, *Et impletum est.* In prima parte primo agit de angelis huiusmodi potestatem habentibus implicite, et in generali. Secundo explicite, et in speciali, *Angelos septem.* Dicit igitur, *Et vidi*; quasi dicat: Ita vidi praemissa, et praeter illa, *Vidi*, interno aspectu per revelatoriam visionem: *Aliud signum*, aliud, inquam, ab illo de quo *supra 12. Et signum magnum apparuit in caelo: Mulier et caetera.* Et bene dicitur aliud, quia illud est signum perfectum ecclesiae; hoc autem est signum quo intelligitur damnatio malorum, quae per praedicatores denunciatur. Vel aliud a signis, de quibus *13.* et *14.* capitibus, quia sub signis vidit ea de quibus illic habitum est. *Signum*, idest figuram, aliquid mysticum significantem. Quorum autem dixit signum, explanat post cum subdit, *Angelos septem* etc. *In caelo*, idest in ecclesia, per caelestem vitam excelsa. Ad ecclesiam enim pertinet illud quod vidit de septem angelis, idest de universis praedicatoribus, et alia multa quae sequuntur. *Magnum*, significatione, quia magnum in ecclesia signat visio quae sequitur: *Mirabile*, consideratione, quia ex eis quae consequuntur, surgit materia admirandi, considerando divinam sapientiam, quae per talem modum revelavit, et tam sapienter omnia disponit. Item potentiam, qua ita fortiter regit bonos, et dissipat malos. Item misericordiam in bonos, et iustitiam in malos: *Eccle. 42. Et admirabilis magnificentia eius.* Cuiusmodi autem signum viderit, ostendit in speciali dicens, *Angelos septem*, hoc est universos praedicatores septiformi Spiritu imbutos. Vel septem angelos, idest septem ordines praedicatorum, sicut infra patebit; qui dicuntur angeli propter officium annunciandi hominibus quae sunt salutis, quia angelus interpretatur nuncius et propter excellentiam vitae, quae debet eminere in eis: *Supra 8. Vidi septem angelos stantes* etc. *Habentes septem plagas*, hoc est potestatem infligendi malis universas poenas divinae iustitiae, ut excaecatione in praesenti, et damnatione in futuro, ubi erunt poenae multiplices. Poenae autem dicuntur plagae, quia valde acerbe natura rationalis laeditur in poenis, quas divina iustitia in perpetuum infert: *Ier. 30. Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua.* Poenarum autem reproborum universitas per septenarium signatur, sive sint in praesenti, sive sint in futuro. Si autem ad infernum referamus, septem poenae possent notari in eodem. Una est carentia divinae visionis: *Isa 26.* secundum aliam literam, *Tollatur impius ne videat gloriam Dei.* Secunda anxietas vermis: *Isai. ult. Vermis eorum non morietur.* Tertia est ardor ignis: *Matth. 3. Paleas autem comburet igni inextinguibili.* Quarta vehementia frigoris: *Iob 24. Ad calorem nimium transeat ab aquis nivium.* Quinta horror caliginis: *Matth. 5. Ligatis manibus proiicite in tenebras exteriores.* Sexta foetor intolerabilis: *Isaiae 32. De cadaveribus eorum ascendet foetor.* Septima societas abominabilis, quod signatur *Sapient. 17. Personae tristes illis apparentes, pavorem illis praestabant.* Bernardus in suis *Medit. Nihil ibi videbitur nisi vermis, atque teterrima monstra daemoniorum.* Praedictas plagas dicuntur praedicatores posse infligere, quia auctoritatem habent denunciandi eas impiis infligendas, ut habetur *infra 16. Et prius angelus effudit* etc. *Novissimas*: quia post poenas quae inferentur malis a Deo in die iudicii, sicut praedicatores interim annunciant, non infert Deus alias, sicut dicit Glossa: vere autem dico novissimas, *Quoniam in illis*, scilicet plagis, *consummabitur*, idest complebitur, ut ultra non addat alias poenas ira Dei, idest iustitia Dei in effectu, quia malis per iudicium a mundo ablatis, et in imo terrarum conclusis, non infert Deus amplius sententiam iudicii: *Ezechiel. 7. Nunc finis super te, Et immittam furorem meum in te, et iudicabo te iuxta vias tuas. Et vidi.* Habito de angelis habentibus praedictam potestatem, agitur hic de his qui eis adhaerent per fidei unitatem, et loquor de fide formata. Praedicatoribus enim adhaerent alii fideles, eamdem fidem cum caritate et gratia tenentes, et sub eodem domino militantes: et ex hoc commendatur et ostenditur acceptabilis status fidei catholicae. Quoniam autem status gratiae, et omnia merita tam praedicatorum, quam eis adhaerentium ortum habent a virtute baptismi; ideo primo ostendit originem meritorum, scilicet baptismum. Secundo ipsa merita fidelium, *Et eos.* Baptismum autem qui est meritorum origo, describit quantum ad triplicem effectum, contra tria quae facit peccatum originale, quod facit in anima horrendam foeditatem, internam obscuritatem, ineptam tepiditatem. E contrario autem baptismus introducit sinceritatem; ideo dicitur *Mare*, idest vas la-

vatorium: unde dicit, *Et vidi ;* quasi dicat : Ita vidi angelos habentes septem plagas: *Et vidi* , similiter , Glossa *cum illis angelis*. Ideo non tantum vidit angelos, sed etiam quoddam vas vitreum cum igne, quia ipsi praedicatores per baptismum facti sunt filii adoptivi, et baptismum praedicant. Item quia illi qui eis adhaereet, de quibus sequitur, per virtutem baptismi proficiunt et salvantur. *Tanquam mare* , idest quoddam signum simili vasi lavatorio. Dicit autem *Tanquam*, quia non videbat verum vas materiale, sed simile. Sciendum autem quod mare quandoque dicitur aqua multa congregata: *Psal. Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud*. Quandoque vas lavatorium propter continentiam multae aquae, sicut in templo Salomonis positum est mare, ut ibi sacerdotes abluerentur , *3. Reg. 7.* Per hoc mare signatur baptismus , quia vim habet mundativam: *Act. 3. Baptizetur unusquisque vestrum in nomine Christi Iesu in remissionem peccatorum vestrorum.* Ambrosius *in 2. libro de Sacr. Baptismate peccata omnia diluuntur.* Item baptismus infundit claritatem, contra culpae caligiaem ; unde dicitur , *Vitreum:* vitrum perspicuum est , et clarum , et solis claritas ultra se transcendit. Per quod signatur quod baptismus animam claram facit per fidem et gratiam : *Supra 4. Et in conspectu sedis , tanquam mare vitreum* etc. Item accendit caritatem , contra teporem ; unde sequitur , *Mixtum igne*, per Spiritus sancti inflammationem : Spiritus enim sanctus datur copiose in baptismo maxime adultis se bene disponentibus. Ipse autem est ignis, ignem caritatis ad Deum et proximum accendens: *Matth. 3. Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni.* Ambrosius *3. lib. de Sacr. Ad invocationem sacerdotis Spiritus sanctus infunditur: et omnes quidem virtutes ad Spiritum pertinent.* Posset etiam hoc mare intelligi Scriptura sacra, quam praedicant praemissi angeli, et per quam informant fideles de quibus sequitur , *Et eos.* Sacra vero pagina purificat: *Iam vos mundi estis propter sermonem meum.* Item clarificat: *Psal. Praeceptum Domini lucidum etc.* Item inflammat: *Proverb. 30. Omnis sermo Dei ignitus* etc. *Et eos.* Hic ostendit merita fidelium adhaerentium praemissis angelis. Specialiter autem videtur agere de iustis , qui erunt tempore antichristi, quos describit multipliciter: primo quantum ad tentationum expugnationem; secundo quantum ad innocentiae conservationem, *Stantes supra mare;* tertio quantum ad carnis mortificationem, *Et cantantes.* Mali autem e contrario succumbunt tentationibus, quod erit specialiter sub antichristo, et per hoc elongant se ab innocentia baptismali , et per consequens non habent actus Deo acceptabiles, sive quantum ad mortificationem propriae carnis, sive quantum ad praeconium divinae laudis. Dupliciter autem vincent tentationes antichristi , scilicet quia neque servient ei exterius, nec credent in eum interius : unde circa primum primo ostenditur victoria tentationum, quantum ad contemptum cultus exterioris , quia nec colent eum in se: unde dicit *Et eos* etc. nec in sua imagine; unde subditur, *Et imaginem eius.* Secundo quantum ad contemptum erroris, *Et numerum.* Dicit igitur, *Et vidi* , cum illis angelis : *Eos qui vicerunt bestiam*, idest antichristum, resistendo, et non acquiescendo eius documentis vel persuasionibus praemissis, minis vel donis vel flagellis, et propter aliquod adversum vel miraculum, non colent eum. Multi autem alii servient ei : unde *supra 13. Adoraverunt bestiam dicentes: Quis similis bestiae?* etc. Sed contra : *Supra 13. Adoraverunt eam omnes qui habitant in terra.* Ergo omnes colent antichristum. Respondeo, quod non omnes colent antichristum , sicut hic habetur , quia Deus non deseret penitus suam ecclesiam. Illud vere quod obiicitur, intelligitur de malis qui habitant in terra per affectum ad vana, quia tales se antichristo subiicient, sicut dicit Gregorius. *Et imaginem eius* : non adorando statuam antichristi , licet ad hoc compellere studeat homines: *Supra 13. Et faciet, ut quicumque non adoraverit imaginem bestiae, occidatur.* et vincent similiter. *Numerum nominis eius*, scilicet antichristi, non credendo ipsum esse Deum , sed hominem peccatorem. Numerus nominis antichristi videtur stultis significare antichristum esse Deum, cui servire debeant homines, secundum omnem gradum vitae suae secundum gradum minus perfectum, et mediocrem perfectum: et a quo credatur se praemiandos, secundum merita , vel minori , vel mediocri, vel maximo praemio: et a quo credatur productam esse sive conditam omnem perfectionem, sive naturae sive gratiae sive gloriae. Numerus autem antichristi vincitur per fidem primae et summae virtutis , dum iustus per hunc numerum non decipiatur, sed semper veram fidem tenebit. De hoc numero *supra 15. Et numerus eius sexcenti sexaginta sex.* Ubi de hoc magis dictum est , vel aliter in parte. Unde notandum quod quidam adorabunt bestiam , idest antichristum reverendo eius potentiam, et hoc timore confracti , scilicet timendo magis eum quam Deum : quidam imaginem bestiae per conformitatem malignitatis : quidam habebunt numerum nominis eius per seductionem erroris. Vincitur ergo a iustis bestia per magnanimitatem quae erit in confidentia summae potestatis. Vincitur imago , idest eius conformitas , per caritatem , quae accenditur imitatione summae bonitatis , ut non imitentur antichristum. Vincitur numerus nominis eius, per fidem summae virtutis, ut supra dictum est. *Stantes* , per mentis et vitae rectitudinem , et innocentiae conservationem: *Supra mare*, praemissum, idest super gratiam innocentiae baptismalis. Hoc fit dum vigilanter homo incumbit gratiae prius susceptae servandae et promovendae: *Psal. Super aquam refectionis*, scilicet gratiam baptismalem , *educavit me. Habentes citharas* , idest carnis austeras mortificationes , idest carnem suam mortificantes: *Colos. 3. Mortificate membra vestra* etc. *Citharas* , inquam , *Dei* , tanquam causae exemplaris, quia ipse hoc exemplo docuit: *1. Petri 2. Christus passus est pro nobis vobis relinquens exemplum: Galat. 5. Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis.* Vel *Dei*, tanquam esse finali : Augustinus *ult. de Civ. Dei : Praemium virtutis erit ipse qui dedit virtutem.* Talis citharae sonus dulcis est in auribus Dei. Ad huiusmodi sonitum fugatur spiritus malus, quandoque etiam ab alio per vim exit: *1. Reg. 16. Quandocunque spiritus malus arripiebat Saul , David tollebat citharam* etc. Dicit autem citharas pluraliter, quia quilibet iustus habet suam citharam, idest mortificationem carnis. Item recte dicitur *Dei*, quia Deus et salvator noster citha-

ram insonuit, ad cuius citharae sonitum Pater ad misericordiam flexus est: *Hebraeor. 5. Cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia.* Item *petrae scissae sunt, et terra mota est, et monumenta aperta sunt, et multa corpora surrexerunt, Matth. 27. Et cantantes.* Hic describitur meritum fidelium quantum ad divinam magnificationem, quam faciunt gaudentes: et ideo cantare dicuntur. Primo autem describitur huiusmodi magnificatio in generali, quia scilicet laus illa pertinet ad vetus testamentum et novum. Secundo in speciali, *Dicentes* etc. Dicit igitur, *Et cantantes Canticum Moysi*, idest cum gaudio laudantes Deum, sicut docet Lex vetus, quae est canticum Moysi, quia in ipsa Moyses spiritualiter Deo cantavit, et Deum laudare docuit. Ad commendationem autem Moysi subditur, *Servi Dei: Iosu. 1. Moyses servus meus mortuus est. Et canticum agni*, idest laudantes Deum gaudenter iuxta documentum novae legis, quae est canticum Christi pro hominibus immolati; qui in Evangelio inquantum homo laudat Deum Patrem, et docet nos ei cantare. Qualiter autem magnificent Deum, ostenditur in speciali, cum subditur, *Dicentes magna voce etc.* Haec enim in novo et veteri testamento inveniuntur, licet non sub his verbis. Vel *Canticum Moysi*, idest cum gaudio laudantes Deum de effectu iustitiae iuxta canticum Moysi, de quo *Exod. 15. Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem eius proiecit in mare. Et canticum Agni*, idest laudantes Deum de effectu misericordiae exhibito maximo in humana redemptione, sicut Agnus docet Patrem laudare in Evangelio: Ipse enim gratias agit pro homine: *Matth. 26. Et accipiens calicem gratias egit* etc. In speciali autem ostenditur illud canticum, idest laus gaudiosa, cum subditur, *Magna et mirabilia* etc. ubi fit mentio de iustitia et misericordia divina. Aliter secundum Glossam potest hic notari. Primo magnificatio in opere. Secundo in sermone, *Dicentes magna* etc. Dicit igitur, *Et cantantes:* Glossa, *Cum exultatione adimplentes: Canticum Moysi*, idest Legem veterem, in qua, ut dictum est, Moyses Deo cantavit, idest Deum laudavit: *Et canticum Agni*, idest Evangelium, ut supra: quia iusti tam legem veterem quam novam spiritualiter observant. Sed contra *Matth. 11. Omnes prophetae et lex usque ad Ioannem prophetaverunt.* Ergo post praedicationem Ioannis cessavit lex. Item *Hebr. 7. Translato sacerdotio etc.* Sed sacerdotium veteris legis translatum est, quia nunc manet sacerdotium Christi: *Psal. Tu es sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedech.* Ergo et lex: ergo non manet vetus, sed nova. Respondeo. Dicendum, quod de lege est loqui quantum ad moralia: et quantum ad hoc servanda est lex simpliciter: *Matth. 19. Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* Item quantum ad ferialia sive caeremonialia, ut de agno, haedo, et huiusmodi: et haec possunt attendi, vel secundum literam, et sic non sunt observanda, quia umbra cessat veritate praesente: unde Hieronymus: *Ego pronuntio caeremonias omnes esse mortiferas: finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti:* vel secundum spiritum, scilicet quantum ad spirituale signatum, et sic lex servanda est quantum ad caeremonialia, quia illa sunt facienda quae pro ferialia signantur implenda a nobis, praeter veritatem credendorum quam Christus exhibuit in seipso; et sic loquitur Glossa. Unde *Roman. 3. Legem ergo destruimus per fidem? Absit. Sed legem statuimus. Dicentes.* Hic in speciali describitur magnificatio divina, vel secundum alium modum, magnificatio in sermone. Primo autem ponitur magnificatio, sive laus quantum ad divinae operationis fastigium. Secundo quandum ad exhibendi cultus debitum, *Quis non timebit.* Fastigium sive sublimitas divinae operationis extollitur primo quantum ad sapientiam et potestatem; secundo quantum ad iustitiam sive bonitatem: sapientia enim et potentia et bonitas sunt in operatione divina, *Iustae et verae.* Dicit igitur, *Dicentes*, ad Dei honorem, et ad aliorum excitationem: *Magna*, in creatione: *Et mirabilia*, in recreatione hominis: *Sunt opera tua:* et sic intelligitur de diversis operibus. Vel *Magna*, in se: *Mirabilia*, in consideratione, propter magnitudinem sapientiae et potentiae: et sic de eisdem: *Iob 5. Qui facit magna et inscrutabilia et mirabilia absque numero.* Qualis autem et quantus sit opifex ipse, subiungitur, *Domine*, per praesidentiam: *Deus*, per naturam: *Omnipotens*, per infinitam potentiam: *Supra 4. Sanctus, sanctus, sanctus, Domine Deus omnipotens etc. Viae tuae*, idest operationes tuae, quibus ad nos venies, vel nos ad te, ut sunt praecepta, sacramenta, et illa quae Deus operatur circa hominem, quantum ad profectum meritorum, sunt *Iustae*, idest rectae in se, quia nihil habent distortum: *Et verae*, in promissione, quia reddunt quod promittunt, idest Deus reddit praemium quod promittit observantibus suorum praeceptorum et sacramentorum institutiones, vel de operibus punitionis. Sic *Viae tuae*, idest poenae, sive flagella, sive reprobationes, cum malos impoenitentes abiicis, quae docent nos redire ad te, sunt *Iustae*, quia punis propter culpam: *Verae*, idest nullatenus ad falsitatem iudicii declinantes, quia non punis supra culpam, imo semper infra: *Daniel. 3. Viae tuae iustae et iudicia tua vera. Rex sanctorum*, scilicet angelorum et hominum, quia sancti et iusti sunt familia tua, super quam regnas: mali enim non sunt de familia Dei: *Lev. 19. Sancti estote, quoniam sanctus sum Dominus Deus vester.* Sed quomodo dicitur Rex sanctorum, cum sit universaliter Dominus et rex omnium, et etiam malorum et omnium rerum? *Hester 13. Domine rex omnipotens, in ditione tua* etc. Respondeo. Dicendum, quod Deus est rex omnium universaliter per generalem dominationem. Ad commendandam tamen eius bonitatem, quia non habet familiam, nisi sanctam, dicitur quandoque specialiter rex sanctorum sive iustorum, per familiarem dilectionem, et specialem gubernationem: quia familiariter diligit iustos, et diligitur ab eis, et specialiter eos gubernat, quia subiiciunt se ipsius dominationi. Propter hoc etiam dicitur Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Iacob, *Marc. 12.* Alia litera habet, *Saeculorum*, idest omnium rerum in omnibus saeculis ab initio mundi in perpetuum: *Tob. 13. Regemque saeculorum exaltate in operibus vestris.* Ex quo patet quod vivens et dominans in aeternum suos praemiat aeternaliter: *Sapient. 5. Iusti in perpetuum vivent. Quis non.* Hic extollitur Deus quantum ad exhibendi cultus debitum. Ad cultum autem qui Deo debetur, concurrunt duo, scilicet affectio timoris

intra, et obsequium magnificationis extra in ore et opere: cuius ratio est magnitudo misericordiae. Primo ergo tangitur affectio timoris. Secundo obsequium magnificationis, *Et magnificabit*. Tertio subditur efficacia rationis, *Quia solus*. Dicit igitur, *Quis*; quasi dicat: Cum tantus opifex sis ergo: *Quis non timebit te Domine?* timore casto, per quem vitatur malum, et fit bonum: *Ier. 10. Quis non timebit te rex gentium? quis non magnificabit*, verbo et facto: *nomen tuum*? quod est Deus, quod tibi soli convenit; quasi dicat: Nullus debet esse qui te non timeat, et magnificet nomen tuum: *Psal. Magnificate Dominum mecum, et exaltemus nomen eius in idipsum*. Ad magnificandum autem excitari debemus maxime propter viscera suae misericordiae; unde sequitur, *Quia*; quasi dicat: Vere magnificari debes ab omnibus: *Quia solus pius es*; quod patet in redemptione generis humani, et quia gratis salvat, ut dicit Glossa: *2. Paral. 30. Pius et clemens est Dominus Deus noster*. Dicit autem *solus*, quia summa et ineffabilis misericordia non convenit nisi Deo. Sed obiiciet aliquis contra hoc quod dicitur, *Solus*, quia quilibet iustus pius est: unde de quolibet confessore dicitur: *Qui pius prudens*. Responsio patet. Est enim pietas in genere, quae scilicet est finita et limitata, et non est summa sive infinita; et haec convenit homini et angelo. Est etiam pietas extra genus, quae scilicet non cadit sub limitatione, quia infinita; et haec est solius Dei. De hac agitur hic. Item hic loquitur de pietate, quae est per essentiam, non per participationem. *Quoniam venient*. Hic ostenditur debitum divini cultus esse implendum in re, quia coletur Deus ab omni gente. Coli autem non potest sine fide interiori et actu exteriori, si fieri possit. Hoc autem fieri debet, quia semper Deus est in suis iudiciis iustus, et hoc est omnibus certum. Primo ergo tangitur accessus in credendo. Secundo reverentia in adorando, *Et adorabunt*. Tertio reverendi ratio, *Quoniam iudicia*. Dicit igitur, *Quoniam*; quasi dicat: Ita debet te creatura magnificare, et vere sic fiet. *Quoniam*, non est terminativum, sed explanativum: *Venient*, gressu fidei: *Omnes gentes*, idest aliqui de omnibus gentibus. Hoc non solum habet veritatem pro tempore primitivo, et medio in quo sumus; sed etiam pro statu ultimo potest hoc intelligi, quia licet sub antichristo multi decipiantur, tamen prius revertentur ad fidem electi de diversis nationibus, et ipsi etiam Iudaei convertentur: *Psal. Ad te omnis caro veniet. Et adorabunt*, vera fide et devotione: *In conspectu tuo*, idest in beneplacito tuo praesentabunt se ad implendum tuum beneplacitum: *Isaiae 40. Et adorabunt vestigia pedum tuorum*. Dignum autem est te adorare et venerari. *Quoniam iudicia tua*, quibus quosdam reprobas, quosdam eligis, etiam ante iudicium generale: *Manifesta sunt*, idest manifestum est quod iusta sunt; et ideo cum reverentia adorandus es, et caput tibi submittendum: *Psal. Iustus es Domine, et rectum iudicium tuum*. Sed contra: *Roman. 11. Quam incomprehensibilia sunt iudicia eius?* Respondeo. Iudicia Dei in electione quorundam et reprobatione aliorum sunt manifesta, loquendo de eis in generali: quia certum est quod iusta sunt. Considerando autem ea in speciali valde occulta sunt, scilicet quare hunc potius eligit quam illum, quare hunc erigit de faece, illum non: et sic accipitur illud *Roman. 11.* unde Augustinus *2. lib. de Civ. Dei. Cuius plene iudicia nemo comprehendit, nemo iuste reprehendit. Et post haec vidi*. Hic ostendit manifestam veritatem in novo testamento, quae latebat sub figuris et prophetiis, quam praedicant praemissi angeli: propter quam etiam est optimum, ut angeli, idest praedicatores per totum mundum praedicent. Item ex veritate manifesta patet impios qui nolunt credere, recte esse damnandos, ut patet in Glossa. Dicit igitur, *Et post haec*, scilicet post praemissa de angelis et adhaerentibus eis: *Vidi*, interno visu. Quid autem vidit, subiungit, *Et ecce*. Notatur praesentia rei, visae tamen sub figura. *Apertum est templum*, idest revelatum est mysterium, sive illud quod prius fuit occultum, quod est sacrum ac venerabile, quod continet virtualiter cultum Dei, quod erat prius, quasi templum clausum ante quam Christus ea quae sub figuris in Lege latebant, aperuisset implendo humanam redemptionem, et aperiendo Scripturas: *2. Cor. 3. Nos autem revelata facie* etc. *Templum*, inquam, *tabernaculi testimonii*, idest mysterium ecclesiae militantis: illa enim mysteria ad ecclesiam pertinent, similiter et ad sponsum suum. Et dicitur ecclesia tabernaculum, quia ad honorem Dei militat contra vitia et contra hostes fidei: et in ea Deus sicut in tabernaculo habitat pugnans pro suis: *Psal. Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? Tabernaculi*, inquam, *testimonii*, per similitudinem quandam tabernaculum feriale, et materiale, quod fuit sub veteri lege: *Exod. 27.* Ut ardeat semper lucerna in tabernaculo testimonii, quod panem de coelo dedit eis. Tabulae in testimonium quod legem naturalem sopitam in eis suscitaverat in scripto. Virga Aaron in testimonium quod omnis potestas est a Deo. Iuxta haec ecclesia dicitur *Tabernaculum testimonii*: quia in se habet humanitatem Christi plenam. Manna Deitatis, quod est testimonium divinae bonitatis ecclesiam pascentis verissimo cibo. Item habet Legem novam scriptam in tabulis cordis, quod est testimonium divinae bonitatis simul et veritatis, ecclesiam erudientis caelesti documento. Item habet potestatem ligandi et solvendi, quod est testimonium divinae bonitatis simul et potestatis extollentis ecclesiam dignitatis fastigio. *In caelo*; quasi dicat: Mysterium apertum est, et hoc in caelo, idest in ipsa ecclesia. Mysteria enim quae ad ecclesiam pertinent, et primum latebant, manifestata sunt per Christum in ecclesia ipsa, ut scilicet sint nota fidelibus, qui sunt de ecclesia: *Supra 12. Et apertum est templum Dei in caelo. Et exierunt*. Hic ostendit praemissorum angelorum, idest praedicatorum idoneitatem. Et hoc primo quantum ad zeli promptitudinem, quia prompti sunt ad adiutorium animarum; unde dicitur, *Et exierunt*. Secundo quantum ad officii auctoritatem, *Septem angeli*. Tertio quantum ad internam soliditatem, *Vestiti lapide*. Quarto quantum ad vitae sinceritatem, *Mundo*. Quinto quantum ad virtutum speciositatem, *Et candido*. Sexto quantum ad conservativam caritatem, *Praecincti*. Praedicatores enim debent esse ad praedicandum prompti. Item debent habere auctoritatem praedicandi. Debent etiam esse solidi contra tentamenta et adversa. Item sinceri et virtutibus speciosi. Haec autem omnia non conservantur nisi per caritatem, quae vanos cogitatus compescit. Dicit igi-

tur. *Et exierunt.* Hoc intelligatur pre tempore praeterito, praesenti, et futuro: quia quod tunc vidit septem angelos exisse, signat quod praedicatores sancti olim se praeparaverunt ad praedicandum, et nunc praeparant, et praeparabunt. *De templo*, idest de secreto contemplationis, in quo quasi in templo habitant, et colunt Deum, vel de interno cubiculo conscientiae; quasi dicat: Praedicatores sancti reddunt se praeparatea ad proficiendum aliis: se enim praeparare quasi queddam exire est: non enim loquitur hic de ipso actu praedicandi, sed *infra 16. Ite et effundite*, *et abiit* etc. *Cantic. 2. Egrediamur in agrum* etc. *Septem angeli*, idest universi praedicatores, qui sunt nuntii salutis ad homines; et sic ostenditur aucteritas in generali, deinde in speciali. *Habentes septem plagas*, idest potestatem inferendi universas poenas divinae iraeundiae, quod intelligitur per comminationem. De hoc dictum est supra in principie capituli. *Vestiti*, idest circumdati: *Lapide*, idest firmitate, ut dicit Glossa: quia lapis quid firmum est: vestitus hominem undique circumdat et protegit: sic undique debet praedicator esse circummunitus fortitudine contra omnem tentationem et adversitatem ut protegatur a nocumento peccati: *Supra 5. Et vidi angelum fortem praedicantem voce magna* etc. *Mundo*, a malitia peccati. Gregorius in *Gregoriano: Necesse est ut manus esse munda studeat, quae diluere sordes curat. Et candido*, virtutibus et meritis: *Isaiae 52. Quam pulchri super montes pedes annunciantis* etc. Vel *Vestiti lapide*, idest Christo: *Galat. 3. Quotquot baptizati estis, Christum induistis.* Christus autem dicitur lapis propter firmitatem: *Daniel. 2. Abscissus est de monte lapis sine manibus.* Ipse etiam est mundus per humanitatis sinceritatem: *1. Petri 2. Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore eius.* Candidus per divinitatem pulchram ineffabiliter: *Sapient. 7. Candor enim est lucis aeternae* etc. Alia litera habet: *Vestiti linteo mundo.* In quo notatur puritas castitatis. Linteum enim ex terra nascitur, at iueto labore ad candorem ducitur: sic est de castitate. *Et praecincti circa pectora*, idest restringentes vanas cogitationes, sicut aliquod cingulum pectus stringit. In hoc autem notatur, quod non sufficit restringere libidinem operis, sed oportet etiam cogitationis. Unde oportet habere castitatem carnis, et sanctimoniam mentis: *Ephe. 6. State succincti lumbos mentis vestras.* Isidorus 2. *libr. de sum. bon. Quod si ab opere malo quisque vacet, pro solius tamen cogitationis malitia non erit innocens. Zonis aureis*, idest cingulo castitatis, quod restringit vanos cogitatus, sicut zona corpus: zona autem aurea dicitur propter pretiositatem, quia alias virtutes excedit, sicut aurum alia metalla: *1. Cor. 13. Maior autem horum est caritas: Coloss. 3. Super omnia autem haec caritatem habete, quod est vinculum perfectionis.* Dicitur autem in plurali zonis aureis, propter diversitatem subiectorum, in quibus multiplicatur caritas, secundum numerum; sed zonas aureas pauci habent, multi autem luteas, idest affectiones terrenorum corda eorum stringentes. Pro hac zona dabitur eis funiculus, quo semper in inferno ligati teneantur: *Isai. 3. Et pro zona funiculus. Et unum.* Hic ostendit poenarum infligendarum qualitatem, quia illae poenae sunt magnae et asperae: sunt enim ex divina iracundia. Et quia praedicatores novi testamenti habent ex institutione priorum patrum quod praedicent divinam iram; ideo dicit: *Et unum*; quasi dicat: Ita vidi angelos se ad praedicandum parantes. *Et unum ex quatuor animalibus*, idest unus ordo praedicatorum. Quatuor animalia sunt universi praedicatores. Et possunt hic accipi tam praedicatores veteris testamenti, quam novi testamenti: et dicuntur quatuor propter praedicationem, quae per quatuor orbis partes fieri debet. Unde ex his quatuor animalibus est unus ordo praedicatorum, scilicet praedicatores priores, ut fuerunt sancti Prophetae, ex quorum doctrina alii sequentes informati fuerunt ad praedicandum iram divinam impiis; unde *Psal. Disperdet eos* etc. Item: *Iniusti autem disperibunt: Isaias 3. Vae impio in malum retributio* etc. similiter et alii Prophetae. *Dedit septem angelis*, idest universis aliis praedicatoribus sequentibus. Vel specialiter universis praedicatoribus qui erunt tempore antichristi. *Septem phialas*, idest abundantiam divinorum sermonum et doctrinae ad annunciandum iram Dei. Phiala est vas de quo accipitur vel datur potus alii. Unde phiala hic intelligitur abundans scientia. De hoc sumitur praedicatio potans impios amaritudine comminationum, sive praedicatio poenarum quibus potandi sunt impii. Dicuntur autem septem phialae propter numerum qui ponitur in septem angelis praedictis, scilicet propter septenarium ordinem praedicatorum in diversis temporibus; ita quod quilibet angelus dicitur habere suam phialam, sicut patet *infra 16.* Possunt etiam intelligi septem, propter scientiam praedicandi universas poenas reproborum. *Aureas:* quia huiusmodi abundantiam scientiae, et sapientiae caelestis, non mundanae: aurum enim propter pretiositatem et fulgorem sapientiam caelestem designat: *Plenas iracundiae Dei:* quia doctrina prophetarum docet alios praedicatores annunciare malis magnitudinem divinae iracundiae, quae patebit in poenis. Ut autem ostendatur ira ejus non dissimulanda, sequitur, *Viventis in saecula*, consecutiva, *Saeculorum*, idest in aeternum. Unde patet magnitudo punientis, at quod potest in aeternum punire: *Supra 14. Et ascendet fumus tormentorum in saecula saeculorum*; quasi dicat: Ex doctrina priorum patrum informantur alii praedicatores magna et caelesti scientia, ad praedicandum magnitudinem irae divinae super impios. Vel unum de quatuor animalibus, scilicet Christus, qui fuit nobilissimus inter omnes praedicatores, qui licet super omnes praedicatores sit et doctor omnium; tamen per hoc quod homo esse voluit, non dedignatur inter eos annumerari. Item Ipse Christus potest dici unus ex quatuor animalibus, secundum quod consideratur in uno statu. Potest etiam dici quatuor animalia per signatum, secundum quod est in quadruplici: factus est enim homo temporaliter nascendo, vitulus patiendo, leo resurgendo, aquila ascendendo. *Dedit*, idest dat: *Septem angelis*, idest universis praedicatoribus: *Septem phialas*, idest corda continentia abundantiam divinorum sermonum: *Aureas*, propter caelestem sapientiam, ut prius: *Plenas irae Dei*, idest continentia quasi vasa iram Dei, scilicet ad annunciandum poenas hominibus. Ipse enim Christus sanctis praedicatoribus dat directionem ad praedicandum et annunciandum communiter peccatoribus poenas eis debitas. De phialis dictum est *supra*

5. Sed obiicitur, quia supra eodem dicuntur praedicti angeli habere septem plagas; quid igitur intelligitur datum eis hic? Item *supra 5.* de praedicatoribus dicitur: *Habentes singuli citharas, et phialas plenas odoramentorum* etc. hic autem dicitur *plenas iracundiae Dei*. Quomodo haec simul vera sunt? Item dicitur hic *aureas*, et subditur *plenas iracundiae Dei*. Haec a se dissonare videntur. Item iracundia terrorem dicit, saltem poenalem. Ergo non est in Deo. Respondeo. Ad primum dicendum, quod supra agitur de potestate praedicatorum, hic de informatione per priores patres, vel per ipsum Christum. Ad secundum dicendum, quod praedicatores habent *phialas plenas odoramentorum* quantum ad se in respectu ad Deum, apud quem redolent ex vi devotionis: habent et phialas plenas iracundiae Dei quantum ad peccatores in respectu quantum ad eorum perversitatem, cui debetur poena damnationis. Ad tertium dicendum, quod phialas aureas habent quantum ad directum annunciationis, quia divina sapientia eos dirigit ad annunciandum: habent autem plenas iracundiae Dei, quantum ad rem annunciatam, scilicet poenam. Ad aliud dicendum, quod etsi in homine aliquam turbationem dicat, non tamen in Deo; sed iustitiam punientem, vel punire disponentem, vel comminantem ubi videtur iratus: unde Isidorus *1. libro de sum. bon. Apud Deum turbatio nulla est, apud quem tranquillitas summa est; sed ipsam aequitatem iustitiae, qua reos punit, iracundiam sacra lectio nominavit.* De hoc magis dictum est *supra 6. Et impletum.* Hic ostendit impiorum affligendorum perversitatem, quia in tenebris erroris sunt irrevocabiliter: unde debetur eis damnatio. Primo ergo ostenditur caligo erroris. Secundo duratio caliginis, *Et nemo.* Dicit igitur, *Et impletum est*; quasi dicat: Ita sunt aperta mysteria fidelibus, tamen infidelibus sunt clausa. Hoc est quod dicitur, *Et impletum est templum*, idest sacrarium divinorum mysteriorum quae sunt aperta fidelibus, ut supra dictum est: *Fumo*, idest obscuritate excaecativa quantum ad infidelem; quasi dicat: Mysteria quae sunt aperta fidelibus, obscurata sunt infidelibus, propter eorum errorem: et hoc est, *A maiestate Dei*, idest per altitudinem divinae maiestatis, quae tanta est, quod infideles non possunt eam agnoscere, etiam per fidem propter caecitatem cordis eorum. Potest quidem infidelis licet sit caecus per fidelitatem cognoscere magna, ut corporalia, quae sunt scientiarum saecularium, quia non sunt infinitae altitudinis; sed divina maiestas non potest in eis cognosci per fidem nisi mentis oculo illuminatae. *Et de virtute eius*, idest propter virtutem Dei, qui claudit sua mysteria indignis: *Supra 3. Claudit, et nemo aperit.* Differunt autem maiestas et virtus per rationem intelligendi: quia maiestas dicitur in se; virtus vero inquantum operatur vel potest operari in creatura, vel claudendo, vel aperiendo, vel alio modo. *Et nemo*, scilicet de reprobis: *Poterat*, idest potest: *Introire in templum*, idest cognoscere mysteria ecclesiae, ut ea quae sunt nostrae redemptionis, et alia multa, quia excaecavit eos malitia eorum: *Sap. 2. Donec consummarentur septem plagae septem angelorum*, idest donec consummentur, hoc est donec completae sunt comminationes universorum praedicatorum de universis poenis peccatoribus infligendis: tunc enim sensus poenarum et experientia faciet eos intelligere: sicut enim dicit Gregorius: *Poena oculos aperit, quos culpa claudit.* Tunc enim dicent illud *Sapient. 5. Erravimus a via veritatis* etc. Vel *In templum*, idest in Ecclesiam per fidei susceptionem, quia scilicet obstinati: *Donec consummarentur* etc. idest donec consummentur, hoc est completae sunt in iudicio universae poenae damnationis, quas universi praedicatores comminati sunt. Constat autem, ut dicit Glossa, postea non intraturos. Sed obiicitur, quia si non potest infidelis effici membrum ecclesiae. Ergo per impotentiam excusantur. Item si non potest donec damnatio malorum compleatur. Ergo postea poterit; quod est falsum. Respondeo. Ad primum dicendum, quod hic agitur de infidelibus omnino in se obstinatis, et a Deo reprobatis: tales enim propter mentis obstinationem, et divinam destinationem non possunt venire ad fidem: non quia non possent si obicem tollerent; sed supposita mentis irrevocabili induratione non possunt. Simile *Ioann. 12. Propterea non poterant credere* etc. Aliter autem impotentia non excusat eos, quia est ex culpa eorum. Ad secundum dicendum, quod *Donec* accipitur exclusive, ut in Psalmis: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos* etc. secundum unum modum sedeo, scilicet occulte. Quandoque inclusive, ut *Matth. 7. Non cognovit eam, donec peperit filium suum primogenitum*, idest nec ante, nec post. Similiter cum dicitur, Iste non poenituit donec mortuus est: similiter accipitur hic, sicut innuit Glossa, quia nec ante intrabunt gremium ecclesiae, nec post. Possunt etiam haec aliter intelligi de fidelibus, sicut in parte innuit Glossa; quasi dicat: Ita templum, idest mysterium divinum apertum est fidelibus, et ita praedicatores instituuntur per prophetas, et per Christum, nondum tamen habent plenam notitiam quae erit in patria: et hoc est quod dicit, *Et impletum est templum*, idest sacrarium divini mysterii, *Fumo*, idest obscuritate; quia licet veritas sit revelata in novo testamento, tamen in magna obscuritate sumus respectu patriae: *1. Corinth. 13. Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem.* Specialiter autem hunc eligit, illum reprobat: hoc plenum est fumo: *Roman. 11. O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius?* Quod autem mysterium Dei sit nobis obscurum, hoc est *A maiestate Dei*, idest propter infinitatem divinae maiestatis, quae a mortali clare non potest in via cognosci, quare hoc faciat potius quam illud: *Ierem. 32. Magnus consilio et incomprehensibilis cogitatu*; in fine tamen saeculi dabitur sanctis plenior cognitio; unde sequitur. *Et nemo etiam fidelis in via: Poterat*, idest potest: *Introire in templum*, idest in secretum divinum cognoscendum, scilicet quare hunc ab aeterno praedestinavit, non illum: *Donec consummarentur et caetera*, idest donec compleatur iudicium, in quo poenae universae infligendae sunt malis, sicut praedicatores annunciaverunt, et tunc electi cognoscent divina secreta prius ignota, sicut vult Glossa: *Philipp. 3. Tunc cognoscam sicut et cognitus sum.*

CAPUT XVI.

Et audivi vocem magnam de templo, dicentem septem angelis: Ite et effundite septem phialas irae Dei in terram. Et abiit primus angelus, et effudit phialam suam in terram; et factum est vulnus saevum et pessimum in homines qui habebant characterem bestiae, et in eos qui adoraverunt bestiam, et imaginem eius. Et secundus angelus effudit phialam suam in mare, et factus est sanguis tanquam mortui, et omnis anima vivens mortua est in mari. Et tertius effudit phialam suam super flumina, et super fontes aquarum, et factus est sanguis. Et audivi angelum aquarum dicentem, Iustus es Domine, qui es, et qui eras sanctus, qui hoc iudicasti, quia sanguinem sanctorum, et prophetarum effuderunt, et sanguinem eis dedisti bibere, digni enim sunt. Et audivi alterum dicentem, Etiam Domine Deus omnipotens vera et iusta iudicia tua. Et quartus angelus effudit phialam suam in solem, et datum est illi aestu affligere homines, et igni, et aestuaverunt homines aestu magno, et blasphemaverunt nomen Dei habentis potestatem super has plagas, neque egerunt poenitentiam, ut darent illi gloriam. Et quintus angelus effudit phialam suam super sedem bestiae: et factum est regnum eius tenebrosum, et commanducaverunt linguas suas prae dolore, et blasphemaverunt Deum caeli prae doloribus et vulneribus suis, et non egerunt poenitentiam ex operibus suis. Et sextus angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum Euphratem, et siccavit aquam eius, ut praepararetur via regibus ab ortu solis. Et vidi de ore draconis, et de ore bestiae, et de ore pseudoprophetae exire spiritus tres immundos in modum ranarum. Sunt enim spiritus daemoniorum facientes signa, et procedunt ad reges totius terrae congregare illos in praelium ad diem magnum omnipotentis Dei, Ecce venio sicut fur: Beatus, qui vigilat, et custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet, et videant turpitudinem eius. Et congregabit illos in locum qui vocatur Hebraice Armageddon. Et septimus angelus effudit phialam suam in aerem: et exivit vox magna de templo a throno, dicens: Factum est. Et facta sunt fulgura, et voces, et tonitrua, et terraemotus factus est magnus, qualis nunquam fuit, ex quo homines fuerunt super terram, talis terraemotus sic magnus. Et facta est civitas magna in tres partes: et civitates gentium ceciderunt. Et Babylon magna venit in memoriam ante Deum, dare illi calicem vini indignationis irae eius. Et omnis insula fugit, et montes non sunt inventi. Et grando magna sicut talentum, descendit de caelo in homines: et blasphemaverunt Deum homines propter plagam grandinis: quoniam magna facta est vehementer.

CAPUT XVI.

Et audivi vocem magnam. Habito de potestate infligendi plagas; hic agitur de inflictione ipsarum, quae fit per praedicatores ad nutum, sive praeceptum divinae inspirationis. Primo ergo tangitur praeceptum infligendi. Secundo exequutio praecepti, *Et abiit.* Dicit igitur, *Et audivi*; quasi dicat: Ita vidi angelos habentes potestatem plagandi cum aliis praemissis, *Et audivi*, interno auditu: *Vocem magnam*, idest inspirationem divinam fortiter instigantem, quia sanctos et spirituales praedicatores docet divina inspiratio, quando et quomodo et quid debeant praedicare: *Iob 4. Porro ad me dictum est verbum absconditum* etc. *De caelo*, idest sublimitate Deitatis, vel de ecclesia, in qua Deus habitat. Aliqui libri habent de templo, idest de sacro ac venerabili secreto divinae maiestatis. Vel de ecclesia in qua Deus habitat ut in suo templo. Vel *Vocem magnam*, idest aliquam commonitionem, sive per angelum, sive per praelatum superiorem, sive per visionem in somno, sicut legitur *Act. 16. Vir quidam Macedo* etc. Et dicitur *Vox magna*, quia magna suggerens: *De caelo*, idest de ecclesia, idest de praelato, vel de Deo, qui in ecclesia habitat. Vel *de Templo*, idest de ecclesia sub eodem intellectu. *Dicentem septem angelis*, idest universis praedicatoribus, vel specialiter universis praedicatoribus qui erunt tempore antichristi. *Ite.* Notatur missio actualis, ut actu praedicent: *Isai. 18. Ite angeli veloces ad gentem convulsam etc. Et effundite*, per diversas partes abundanter. Per hoc enim quod dicit *Effundite*, notatur modus praedicandi, scilicet cum abundantia comminationum. *Septem phialas irae Dei*, universam scientiam, continentem comminationes poenarum, quae sunt ex ira, idest ex iustitia Dei: *In terram*, idest in terrenos: quasi dicat: Abundanter comminamini peccatoribus poenas eis ex divina iracundia infligendas: *Supra 8. Vae vae vae habitantibus in terra. Et abiit.* Hic ostenditur executio praecepti. Dividitur autem haec pars in septem partes secundum numerum angelorum. In prima agitur de effusione phialae primi angeli. In secunda secundi, et sic de aliis. Partes in litera patent. Ad intelligentiam autem literae notandum, quod hic agitur de praedicatione sanctorum praedicatorum contra reprobos: et de ipsorum reproborum damnatione. Et introducuntur hic septem angeli, per quos septem ordines praedicatorum intelliguntur, et septem phialae, per quas intelligitur multiplex sive abundans scientia et doctrina continens comminationes universarum poenarum damnationis. Dicuntur etiam septem propter numerum septem angelorum, quia quilibet describitur habens suam phialam. Ponuntur etiam septem loca, per quae universitas reproborum intelligitur. Item ex ipsa litera videtur, quod isti septem angeli sint intelligendi pro tempore antichristi. Post effusionem enim phialae primi angeli dicitur: *Factum est vulnus saevum ac pessimum in homines* etc. Item in principio capitis quintidecimi dicit Glossa, *In hac quin-*

ta visione, *missi sunt septem angeli tenentes phialas in quibus continentur plagas*, idest destructiones iniquorum qui tempore antichristi erunt. Item infra in principio sequentis capituli dicit Glossa, *Cum descripsisset plagas quas inferent praedicatores tempore antichristi* etc. Possunt autem sic distingui hi septem angeli. Primus praedicabit contra Iudaeos qui antichristum recipient. Secundus contra Gentiles, qui Christicolas affligent. Tertius contra pseudoapostolos antichristi qui Scripturas pervertent. Quartus contra ipsum antichristum, qui supra Deum se extollet. Quintus contra infideles, quos antichristus sibi subiiciet. Sextus contra divites, qui similiter antichristo obedient. Septimus contra daemones, qui praedicta mala fieri suggerent. In prima parte sic proceditur. Primo tangit phialae effusionem. Secundo Iudaeorum damnationem, *Et factum est*. Tertio damnationis rationem, *In omnes*. Dicit igitur quod, *Primus angelus*, idest primus ordo praedicatorum inter eos qui erunt tempore antichristi: *Abiit*, idest ad obediendum se praeparavit: *Et effudit phialam suam in terram*, idest imminentem iram Dei annunciabit Iudaeis, qui debent fructum ferre, sicut terra, cum fuerint exculti per legem et prophetas et dominicam praedicationem. Haec est terra, de qua *Hebraeor. 6. Terra saepe venientem super se bibens imbrem* etc. Quid autem consequetur ostenditur, quia iuxta praedicationem damnabuntur; unde sequitur, *Et factum est*, idest fiet: *Vulnus saevum*, idest damnatio, quae omnino laedit corpus et animam; quae damnatio erit durissima; ideo dicitur, *Saevum*. Item irrevocabilis; ideo dicitur, *Ac pessimum: Iere. 30 Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua. In omnes*, idest super omnes, scilicet Iudaeos: *Qui habent*, idest habebunt: *Characterem*, idest signum: *Bestiae*, idest antichristi: ut in confitendo eius potentiam; vel operando secundum eius doctrinam. Hoc dicitur quantum ad reverentiam hominum ad antichristum in seipso; quantum vero ad reverentiam datam eius imagini, subditur, *Et eos qui adoraverunt imaginem eius*, idest statuam. Iudaei enim antichristum cum venerit recipient, et eum valde honorificabunt: *Ioan. 5. Ego veni in nomine Patris mei, et non accepistis me; si alius venerit in nomine suo, illum accipietis*. Vel habere characterem antichristi, erit habere signum sui erroris, ut in profitendo eius potentiam, vel portando eius nomen, ut ab eo denominetur: adorare autem imaginem eius, est cum reverentia imitari pravitatem suae operationis. Sed obiicitur: quia reliquiae Israel convertentur, *Roman. 9.* Ergo Iudaei qui erunt tempore antichristi, convertentur, non damnabuntur. Item quomodo dicit *Vulnus saevum*, cum nihil crudele a Deo fiat? Respondeo. Ad hoc dici potest quod hic agitur de illis Iudaeis, qui erunt incorrigibiles, vel erunt defuncti in errore ante tempus, quo Iudaei convertentur per Heliam et Enoch. Ad aliud dicendum, quod per hoc quod dicitur *Saevum* non notatur crudelitas, quae vere sit, sed quae potest videri: unde idem est *Saevum*, quod gravissimum; quod posset videri crudele ab homine qui non recte considerat: et loquitur sic ad ostendendum magnitudinem damnationis. *Et secundus*. Hic agitur de effusione phialae secundi angeli, per quam signatur praedicatio, quae fiet contra Gentiles, qui fideles persequentur tempore antichristi. Primo autem tangit phialae effusionem. Secundo Gentilium damnationem, *Et factus est sanguis*. Primo ostendit damnationem a parte persequentium. Secundo eis consentientium, *Et omnis anima*. Dicit igitur, *Et secundus angelus*, idest secundus ordo praedicatorum: *Effudit phialam suam*, idest annunciabit divinam ultionem: *In mare*, idest in Gentiles persequutores fidelium tempore antichristi, et amaros ac profundos in erroribus. Mare enim contundit litora: mare etiam amarum est et profundum. *Et factus est sanguis, tanquam mortui*, idest damnatio eis inferetur irrevocabilis; sicut mortuus non redit ad vitam: *Iob 15. Non credat frustra errore deceptus, quod aliquo pretio redimendus sit*. Damnatio autem signatur per sanguinem, quia sanguis extra corpus indicium est mortis. Item horrorem habet: unde signat mortem aeternam, ubi est sempiternus horror inhabitans. Vel quia infertur damnatio impiis, pro sanguine iustorum, quem effuderunt: unde *infra eod. Sanguinem sanctorum, et prophetarum* etc. *Et omnis anima vivens*, idest omnis homo qui videtur habere animam spiritualiter viventem, quia non aperte persequitur iustos, sed tamen non vivit cum consentiat. *Mortua est in mari*, idest in societate persequutorum ecclesiae, damnabitur propter consensum: *Roman. 1. Qui talia faciunt digni sunt morte, non solum qui faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facientibus*. Possent isti primi duo angeli aliter intelligi, sicut solet exponi, scilicet duplex ordo praedicatorum: quorum unus ordo praedicavit Iudaeis in primitiva ecclesia; alius ordo praedicavit Gentibus. Et dicitur secundus ordo, quantum ad diversitatem praedicationis, et differentiam eorum quibus praedicabant, licet iidem praedicatores fuerint. Dicit igitur, *Et abiit primus angelus*, idest praeparavit se dispositione propinqua ad praedicandum: *Et effudit phialam suam*, idest praedicavit iram Dei venturam: *In terram*, idest Iudaeos, qui fructum dare debent ut terra propter Legem quam acceperant, et dominicam doctrinam, quam audierant, et mirabilia, quae viderant. Iste fuit ordo Apostolorum et Discipulorum, qui Iudaeis primo praedicaverunt. Super hos phialam suam effudit, qui dixit: *Progenies viperarum, quis docebit vos fugere etc. Matth. 3. Factum est vulnus*, idest facta est vindicta Dei magna laedens graviter, quia praedicationem abiecerunt: *Saevum*, idest grave, quantum ad praesentem excommunicationem, quia destituti a divina gratia: *Ac pessimum*, ad aeternam reprobationem: *In omnes*, idest super omnes: *Qui habebant characterem*, idest signum: *Bestiae*, idest antichristi per conformitatem erroris. Signum enim antichristi portant, qui errorem habent in mente, quia per hoc sunt quasi eius membra et ministri. *Et eos qui adoraverunt imaginem eius*, idest dilexerunt et cum effectu observaverunt cum conformitate suae operationis, etiam antequam veniat: quia iam multi praecesserunt eius ministri, et qui iam sunt, quasi eius imitatores, priusquam apparuit, quod locum habet in Iudaeis qui sanctos occiderunt, sicut antichristus fideles occidet: *Matth. 23. Ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas, et ex illis occidetis* etc. *Et secundus effudit phialam suam*, idest secundus ordo praedicatorum annunciavit damnationem aeternam: *In mare*,

idest Gentiles contundentes sanctos, profundos amaritudine et infidelitate. Hoc fuit, quando fuerunt Apostoli et Discipuli repulsi a Iudaeis, et praedicaverunt Gentilibus; et quidam crediderunt, alii autem obstinati manserunt; unde sequitur, *Et factus est sanguis tanquam mortui*, idest damnatio illata est irrevocabilis, ut supra tactum est. *Et omnis anima vivens*, idest omnis Gentilis, qui videbatur vivere spiritualiter, propter altitudinem scientiae, vel propter quaedam excellentia opera vitae, sicutfuit in quibusdam philosophis. *Mortua est*, morte culpae infirmitatis, tandem moritura morte aeternae acerbitatis: et hoc quia verba salutis non receperunt. *In mari*, idest in societate Gentilium, in amaritudine erroris existentium: *Supra 8. Et mortua est tertia pars creaturae, quae habebant animas in mari*. Alii angeli intelliguntur, quantum ad tempus antichristi, ut supra tactum est. *Et tertius*. Hic agitur de effusione phialae tertii angeli, contra pseudo apostolos antichristi, ut dicit Glossa. Primo autem tangit phialae effusionem. Secundo pseudoapostolorum, sive haereticorum damnationem, *Et factus est sanguis*. Tertio catholicorum congratulationem, *Et audivi*. Dicit igitur, *Et tertius*, idest tertius ordo praedicatorum, qui scilicet zelum specialem habebunt, ad fidem defendendam: *Effudit phialam suam*, idest annunciabit divinam ultionem venturam: *Super flumina*, idest super haereticos, per errores abundanter fluentes, quorum error ab haeresiarchis emanat ut flumina a fontibus: *Et super fontes aquarum*, idest super haeresiarchas, a quibus, ut a fonte, procedunt alii haeretici et eorum doctrinae; unde dicit, *Et fontes aquarum*, idest doctrinarum, quibus alios ad mortem potant; doctrinam autem sanam dare nesciunt: *2. Petri 2. Hi sunt fontes sine aqua*. Ille igitur caetus praedicatorum disturbabit haereticos, et pseudo apostolos; qui tamen non acquiescent, et ideo damnabuntur; unde sequitur, *Et effudit*, phiala fracta. *Factus est sanguis*: litera videtur innuere, quod videbat beatus Ioannes flumina et fontes verti in sanguinem, quia tales a statu erroris transibunt ad damnationem. Sensus ergo est: *Factus est sanguis*, idest damnatio horribilis infertur eis: sanguis enim et mortem indicat et horrorem. Vel *Sanguis* ideo dicitur damnatio, quia infertur quibusdam pro sanguine quem effuderunt, vel animas, ut tangit Glossa: *Exod. 7. Percussit aquam fluminis, quae versa est in sanguinem. Et audivi*. Hic ostenditur fidelium congratulatio, qui applaudunt divinae iustitiae. Primo maiorum. Secundo minorum, *Et audivi vocem*. Dicit igitur, *Et audivi angelum aquarum*, idest caetum doctorum, sive ipsorum praedicatorum, ut dicit Glossa: qui sunt angeli aquarum, idest praesident aquis sacrae Scripturae, et eas aliis in refectionem propinant: *Dicentem*, scilicet Deo in laudem divinae iustitiae: *Iustus es*, per aequitatem in condemnationem malorum: *Psal. Iustus es Domine* etc. *Domine*, per praesidentiae potestatem: *1. Paralip. ult. Tua est gloria, tu dominaris omnium. Qui es*, per immutabilitatem: *Et qui eras*, per aeternitatem; quasi dicat: Tu es immutabilis in essendo, et aeternus in durando: *Supra 1. Qui est et qui erat* etc. Tu etiam es, *Sanctus*, per bonitatem, quia omnis culpa a te est relegata, nec iudicas nisi sancte: *1. Reg. 2. Non est sanctus ut est Dominus* etc. Deinde haec quae in generali dicta sunt, exprimuntur in speciali. *Qui haec iudicasti*, idest tuo recto iudicio his poenas damnationis haereticis inflixisti. Et merito, *Quia sanguinem sanctorum*, idest minorum iustorum: *Et prophetarum*, idest maiorum, qui prophetabant ad literam, quia haeretici et pseudo apostoli antichristi non solum pervertent quos poterunt, sed multos occident. Aliqui libri habent apostolorum, idest maiorum, qui sunt quasi Apostoli, idest nuncii missi a Deo ad praedicandum: Apostolus enim interpretatur missus: et propter hoc scelus *Dedit eis sanguinem bibere*, idest ad bibendum; quasi dicat, Pro effusione sanguinis poenam aeternam dedisti eis in potum mortiferum. Damnatio autem sanguis vocatur, quia sanguis est signum mortis. Item ratione horroris. Item quia debetur effusioni sanguinis, ut dictum est supra. Dicit autem *Bibere*, secundum similitudinem potus, qui hominem inebriat: quia poena aeterna inebriabit impios, idest replebit et subvertet ac deiiciet eos, et reddet impotentes surgere, sicut est de homine consopito ex multo potu: *Ier. 51. Inebriabo eos ut sopiantur et dormiant somnum sempiternum, et non consurgant, dicit Dominus. Ut*, idest sicut: *Digni sunt*: quia pro effuso sanguine corporis debent bibere sanguinem damnationis: *Matth. 26. Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt*. Quaeritur autem, quare non dicitur, Qui eras et qui venturus es; sicut *supra 1.* et *4.* Item ex his verbis videtur, quod iusti gaudeant de damnatione malorum. Respondeo. Ad primum respondet Glossa; quia ideo non dicunt venturum, quia cito venturum intelligunt sancti praedicatores existentes tempore antichristi. Ex quo patet quod hic agitur de statu bonorum et malorum sub tempore antichristi. Haec tamen de omnibus consimilibus accipi possunt. Ad aliud dicendum, quod iusti non gaudent de damnatione malorum, inquantum est damnatio, sed gaudent de iustitia Dei damnante malos, quae nullum malum inordinatum relinquit: *Psal. Laetabitur iustus cum viderit vindictam. Et audivi*. Hic agitur de congratulatione minorum, qui subiecti sunt maioribus; unde Glossa quod magistri dicunt, discipuli confirmant. *Et audivi vocem*, vel corporalem, vel mentalem, *De altare*, idest de intima affectione cordis, quod est altare Dei, in quo omne bonum Deo sacrificatur: unde Augustinus *10. lib. de Civ. Dei. Cum sursum est, eius altare est cor nostrum. Dicentem*, Deo, ad quem devotionis diriguntur verba: *Etiam*, certe vel vere: *O Domine*, per praesidentiam: *Deus*, per naturam: *Omnipotens*, per infinitam potentiam: *Iudicia tua*, quibus malos punis: *Sunt vera*, inquantum iudicando reddis quod comminaris, vel promittis: *Et iusta*, quia non nisi pro culpa punis: *Supra 15. Iustae et verae sunt viae tuae* etc. Alium modum distinguendi literam videtur Glossa innuere sic, *Etiam*, idest verum est quod dicitis, et sic minores loquuntur maioribus. Deinde convertunt sermonem ad Deum, *Domine* etc. ut *supra*. Multi libri habent, *Et audivi iterum angelum*, idest caetum minorum iustorum, qui recte per angelum signantur, quia sancte vivunt, et Deum extollunt, ut patet in sequentibus. *De altari* etc. ut supra. Sed cum hic fiat sermo pro tempore ante iudicium, quomodo dicunt, *Iusta sunt iudi-*

cia tua? et *supra eodem: Quia haec iudicasti;* cum tempore antichristi nondum sit factum iudicium. Respondeo. Potest dici, quod loquuntur quasi de praeterito, quia non dubitant in brevi esse inferendam impiis damnationem aeternam, quae iuste inferetur. *Et quartus.* Hic agitur de effusione phialae quarti angeli in antichristum qui quoscunque poterit, pervertet. Et primo tangit phialae effusionem in antichristum. Secundo ostendit eius potestatem in afflictione hominum, *Et datum.* Tertio ostendit consequentem effectum, *Et aestuaverunt.* Dicit igitur, *Et quartus angelus*, idest quartus ordo praedicatorum: *Effudit phialam suam*, idest denunciabit poenam aeternam: *In solem*, idest super antichristum, qui se dicet solem mundi et illuminatorem hominum: dicet enim se esse Deum: *2. Thessalo. 2. Ostendens se tanquam sit Deus.* Hic ergo ordo praedicatorum praedicabit poenam antichristo inferendam, et hypocritis, qui se aliquid magnum facient; non tamen propter hoc antichristus desistet, sed affliget homines, et multos pervertet: unde ostendens causam damnationis eius subdit, *Et datum est*, idest permittetur: *Illi*, scilicet antichristo a Deo, sine cuius permissu nullum malum fieri potest: *Affligi*, poenis corporalibus ut sibi adhaereant. Aliqui libri habent, Afficere, et est idem, hoc est cruciare. *Homines aestu*, idest minori tribulatione, quae cremat sustinentem, nisi patientia ipsum firmet: *Et igni*, idest tribulatione maiori, quae multum cruciat, ut ignis: *Matth. 24. Erit tunc tribulatio magna, qualis etc. Et aestuaverunt.* Hic ostenditur effectus consequens ex potestate antichristi, quantum actu excedit. Iste autem effectus ostenditur triplex. Primus est tribulatorum apostasia in mente. Secundus blasphemia in sermone, *Et blasphemaverunt.* Tertius induratio finalis impoenitentiae, *Neque egerunt.* Dicit igitur, *Et aestuaverunt;* quasi dicat: Ita antichristus affliget homines, et in illa afflictione *Aestuaverunt*, idest aestuabunt homines, humana infirmitate devicti: *Aestu magno*, idest magna concrematione interiori, propter vehementiam tribulationis; quasi dicat: Multum concremabuntur multi quodam ardore impatientiae in illa tribulatione, ubi peribit spirituale bonum eorum, quia comburetur illo aestu impatientiae, et antichristo adhaerebunt: unde Glossa, *defecerunt*, idest deficient quidam in illa tribulatione: *Ion. 4. Percussit sol super caput Ionae, et aestuavit.* Nomen autem aestus propter adiectivum additum signat magnum ardorem impatientiae ex vi tribulationis. *Et blasphemaverunt*, idest blasphemabunt: *Nomen Dei habentis potestatem super has plagas:* quia prae impatientia dicent verba magnae iniuriae contra Deum, qui habet potestatem super illas tribulationes corporales, quia permittit eas inferri quibus vult, et non quibus non vult; et tamen illos non liberavit. Vel potest intelligi de plagis mentium, super quas Deus habet potestatem, quia quibus vult dat patientiam, alios autem permittit comburi igne impatientiae vel erroris: *Roma. 9. Cuius vult miseretur, et quem vult indurat.* Loquitur autem de illis hominibus, qui fideles fuerant, et cognomen omnipotentis Dei habent, licet propter tormenta deficiant: multi autem non poenitebunt: unde sequitur, *Neque;* quasi dicat: Ita deficient et blasphemabunt, et tamen non poenitebit eos: unde dicit, *Neque egerunt*, idest non agent: *Poenitentiam*, veram et sufficientem; quia licet tandem corde doleant, tamen non audebunt prae timore confiteri nomen Christi, et eius opera sequi. Non, inquam, agent poenitentiam ita, *Ut darent*, idest ut dent: *Gloriam Deo*, confitendo eius nomen, vel etiam peccata, et revertendo ad gremium ecclesiae, et ideo damnabuntur: *Luc. 13. Si poenitentiam non habueritis, omnes simul peribitis.* Et ex hoc patet damnatio et causa damnationis antichristi, sicut phiala continebat. Sed obiicitur, quia poenitebunt fideles post mortem antichristi, qui in illa tribulatione erraverant: dabitur enim eis tempus poenitentiae, ut habetur in Glossa *supra finem 7. cap.* Respondeo. Videtur dicendum, quod multi poenitentiam agent, cum viderint antichristum viliter deiectum; multi tamen in errore remanebunt occulto divino iudicio, sicut haec litera ostendit. *Et quintus.* Hic agitur de quinto angelo, cuius phiala effundetur contra infideles, qui baptismum non susceperunt, et antichristo adhaerebunt, quos vocat sedem et regnum antichristi. Tales vero per praedicationem non convertentur, sed peiores fient. Primo ergo ostendit phialae effusionem, *Et quintus angelus effudit phialam suam*, idest praedicabit quintus ordo praedicatorum divinam vindictam venturam: *Super sedem bestiae*, idest super congregationem infidelium, in quibus sedebit et quiescet per dominium antichristus, qui est bestia crudelissima: *Supra 13. Adoraverunt bestiam.* Secundo ostendit effectum consequentem non per causam, sed per occasionem, sumptam, non datam. Iste autem effectus ostenditur multiplex. Unus est poena amplioris excaecationis. Secundus nequitia detractionis, *Et commanducaverunt.* Tertius angustia livoris, *Prae dolore.* Quartus blasphemia conditoris, *Et blasphemaverunt.* Quintus durities obstinationis, *Et non egerunt.* Dicit igitur, *Et regnum;* quasi dicat: Ita praedicantibus contra sedem antichristi, idest contra infideles, et ex contemptu veritatis catholicae: *Regnum eius*, idest congregatio infidelium, in quibus antichristus regnabit: idem enim est hic sedes et regnum secundum Glossam: *Factum est*, idest fiet: *Tenebrosum*, idest magis excaecantur, dum volunt lumen verbi suscipere, quod illuminat: *Psal. Praeceptum Domini lucidum etc. Sapient. 1. Excaecavit enim eos malitia eorum. Et commanducaverunt*, idest simul manducabunt: *Linguas suas*, hoc est verba linguarum suarum; quasi dicat: Quilibet infidelis delectabitur detrahendo iustis, sicut quis delectatur cum cibum sapidum avide comedit: ille enim linguam suam manducat, qui in verbo detractorio linguae suae delectatur et gaudet, sicut si aliquem cibum suavem comedat. Gregorius in *Gregoriano: Reprobi mala bonis ingerunt, et eorum semper actibus derogare non cessant;* et subditur: *Sed boni linguas derogantium timere non debent, quia stultum valde est si eis placere quaerimus, quos non placere Deo scimus.* Bene autem dicitur, *Commanducaverunt.* Ex hoc enim intelligitur non tantum universitas detrahentium, sed etiam coniunctio ipsorum, quia unus manducat linguam suam, cum alii in eadem mensa detrahit: ita quod quilibet manducat linguam suam iuxta alium, apud quem detrahit bonis: et quanto plures sunt commanducantes, tanto plus gaudent; dum non tantum de suo verbo detractorio, sed etiam de sermone alterius lae-

tantur: *Proverb. 23. Noli esse in comessationibus eorum, qui carnes ad vescendum conferunt* etc. Haec autem detractio fit ex invidia; unde sequitur, *Prae dolore*, idest prae invidia, quam habent contra iustos: quia fides praedicabitur et tenebitur per eos. Augustinus: *Invidia est dolor felicitatis alienae*. Bene autem vocatur dolor, quia invidus dolendo de bono alterius, ipso dolore affligitur; unde Gregorius *in Gregoriano: Tabescentem mentem sua poena cruciat, quem felicitas torquet aliena. Et blasphemaverunt.* Ecce quartus effectus, hoc est blasphemabunt, *Deum caeli*, scilicet Christum, in quem complices antichristi magnas iniurias verborum intorquebunt. *Prae doloribus*, idest prae angustiis invidiae qua movebuntur contra eius cultores, et contra ipsum: *Et vulneribus suis*, quae ipsi sibi fecerunt commanducatione linguarum, ut dicit Glossa, idest per peccatum detractionis. Sed quae erunt ista vulnera, cum illa manducatio sit spiritualis? ut supra dicit Glossa. Respondeo. Ad hoc potest responderi, quod cum per illam detractionem, quae dicitur commanducatio linguarum, non poterunt fideles deiicere et fidem extinguere, hoc ipsum erit eis vulnus magnum et afflictio dura; sicut enim boni gaudent, cum possunt aliquos ad Christum convertere, sic antichristiani valde dolebunt, cum non poterunt fideles quosdam antichristo subiicere per errorem, et propter hoc ipsum Deum blasphemabunt: *Iob 8. Haec est enim laetitia etc.* dicitur de malitioso contra animas. Vel aliter. Peccatum animam vulnerat, maxime peccatum nequitiae et malitiae: unde de peccato detractionis illi impii vulnerabuntur, quia eorum animae deteriores fient per naturalium bonorum diminutionem et elongationem a Deo; quando autem est magna animae oppressio, generatur amaritudo et anxietas in ipsa anima, licet quandoque causa sit ignota: et ex tali amaritudine blasphemabunt Deum caeli: *Ier. 7. Scito et vide quia malum et amarum est* etc. Nota quod ex hoc quod dicitur *Deum caeli*, ostenditur gravitas peccati blasphemiae: unde *Levit. 24. Qui blasphemaverit nomen Domini, morte moriatur; lapidibus obruet eum* etc. Per hoc autem quod dicitur *Deum caeli*, intelligitur etiam Dominus terrae, quae corpus est minus nobile quam caelum: intelliguntur etiam contenta in his: *Act. 17. Deus qui fecit mundum et omnia quae in eo sunt, hic caeli et terrae cum sit Dominus* etc. *Et non egerunt*: ecce finalis impoenitentia: *Roman. 7. Secundum duritiam autem tuam et cor impoenitens* etc. Nota quod invidia bona perimit: unde Gregorius *in Gregoriano: Invidia cuncta, quae invenit benegesta, consumit, quia per livoris vitium, ante Dei oculos pereunt, etiam fortia acta virtutum*. Subiectum affligit: unde litera vocat hic, Invidiam dolorem. Isidorus *3. lib. de sum. bono: Livor alieni boni suum perimit auctorem: nam unde bonus proficit, inde invidus contabescit*. Item mortem infligit, scilicet primo culpae, separando a Deo, et tandem gehennae: *Iob 5. Et parvulum occidit invidia*. Deum configit: quandoque enim blasphemiis et verborum magnis iniuriis crucifigit Deum invidus, dum videt alium prosperari, et se eo inferiorem: unde hic dicitur, *Et blasphemaverunt Deum caeli prae doloribus* etc. Proximum corrodit, ut dicitur hic *Commanducaverunt linguas suas prae dolore*, quia delectantur ad modum manducantis, dum linguis suis detrahit quis, diabolo subiicitur; unde Isidorus *3. lib. de sum. bon. Invidus est membrum diaboli, cuius invidia mors intravit in orbem terrarum. Et sextus.* Hic agitur de sexto angelo effundente phialam suam, contra divites et potentes, qui antichristo erunt subiecti propter amorem divitiarum et honorum. Propter praedicationem autem non fient nisi peiores. Unde primo tangit phialae effusionem. Secundo effectum consequentem, *Et vidi de ore*. Circa primum primo tangit phialae effusionem quantum ad poenam gehennalem. Secundo quantum ad poenam temporalem, *Et siccavit aquam eius*: utramque enim poenam minabuntur praedicatores. Tertio eiusdem poenae utilitatem, *Ut praepararetur*. Dicit igitur, *Et sextus angelus*, idest sextus ordo praedicatorum: *Effudit phialam suam*, idest comminationem ultionis aeternae effundet: *In flumen illud magnum Euphratem*, hoc est in divites, qui prae fertilitate divitiarum magno fluxu defluunt de peccato in peccatum, et vitiis vorati, alios violenter, vel aliquos inducendo in errores, vel aliquod peccatum, vel flagellis, vel minis, vel donis, vel per alium modum vorant ad modum fluminis profundi et magni: Euphrates enim interpretatur fertilitas: *Ierem. 46. Victima Domini exercituum in terra Aquilonis, iuxta flumen Euphratem*. Per hoc autem quod dicit, *Illud*, ostendit tales esse notabiles in vitiis. *Et siccavit*, idest siccabit, hoc est siccandam cito et annullandam praedicabit: *Aquam eius*, scilicet fluminis, idest affluentiam talium divitum, quae recte aquae comparatur propter defluxum celerem: et si multa sit affluentia sicut aqua, tamen cito defluit ad modum aquae. Item multi in huius affluentia demerguntur, qui natare nesciunt per mundanorum contemptum: *Isai. 19. Arescet aqua de mari, et fluvius desolabitur atque siccabitur. Ut praepararetur.* Ecce utilitas eiusdem poenae malis infligendae, quia ex excommunicatione poenae, quae fit malis, multi proficiunt, et gratantius ad Deum accedunt; quasi dicat: Ita siccandam affluentiam praedicabunt hac intentione. *Ut via*, scilicet salutis, *Praepararetur*, per contemptum mundanorum, et desiderium caelestium: praepararetur, inquam, *Regibus*, idest fidelibus christianis qui in reges inuncti sunt in baptismo, et seipsos bene regere norunt. Ambrosius *in lib. de Initiand. Omnes in regnum Dei et sacerdotium ungimur gratia spiritali*. Sed ex qua parte est, sive praeparabitur haec via? *Ab ortu solis*, idest ex eo quod Christus orietur magis ac magis in cordibus ipsorum, per gratiam, qui est sol irradians super sequentes se; alibi et aliunde non est vel praeparatur via qua perveniatur ad salutem, nisi Christus per gratiam ortus sit iam, vel oriatur in mente, et sua luminositate ducat ipse per viam: *Ioan. 8. Ego sum lux mundi* etc. vel de apostatis christianis potest intelligi; quasi dicat: Ideo praedicabunt illas poenas impiis infligendas, *Ut via*, salutis, per conversionem, *Praepararetur Regibus*, idest christianis, qui Regis characterem in baptismo susceperunt, et adeptati sunt per gratiam baptismalem, et per praedestinationem ad regnum aeternum. *Praepararetur*, inquam, *Ab ortu solis*, idest per hoc quod sol iustitiae orietur in cordibus eorum, qui ipsos illuminabit. Convertentur enim quidam christiani tandem, qui prius antichristo adhaeserant: et ad hoc iuvabit praedica-

tio, quae erit in comminatione poenarum divitibus et aliis impiis infligendarum. Potest tertio modo secundum Glossam exponi de resurrectione gloriosa, *Ut praeparetur*, accipiatur ly, *Ut*, consequutive; quasi dicat, ad illam siccationem abundantiae temporalis sequetur, quod praeparetur, *Via*, idest ingressus in gloriam per resurrectionem: *Regibus*, idest iustis qui bene se rexerunt: praeparabitur autem, *Ab ortu solis*, idest per hoc quod Christus orietur, sicut verus sol, super suos per plenam sui manifestationem. Finito enim mundo, in cuius fine omnia vana deficient, erit resurrectio fidelium, et ingressus in regnum: *2. Petri 1. Donec dies illucescat, et Lucifer oriatur in cordibus vestris. Et vidi.* Ostensa phialae effusione, hic ostendit effectum consequentem, quia daemones occasione praedicationis magis student detinere divites et alios in errore et obfuscatione, tum per errorum suggestionem, tum per miraculorum operationem, tum per malitiae suscitationem: quia principes suscitabunt ipsi daemones ad detinendum erroneos, et ad impugnandum catholicos. Secundum hoc triplex effectus sequens ecclesiae praedicationis hic tangitur. Primus est suggestio errorum. Secundus operatio miraculorum, *Sunt enim spiritus*. Tertio suscitatio tyrannorum, *Et procedunt*. Errorum autem suggestio fiet per daemones, quandoque invisibiliter per se, quandoque sensibiliter, scilicet secundum quod daemones suggerunt quibusdam per alios, iuvante ad hoc diabolo principe daemonum, et antichristo, et pseudoapostolis antichristi; quasi dicat: Ita fiet praedicatio contra quae divites diligunt, et propter quae antichristo adhaerebunt; sed ara maligna nitetur in contrarium; et hoc est quod dicit, *Et vidi de ore draconis*, idest inspiratione diaboli, qui est princeps daemonum, et inspirat eis, quae mala procreant in homine. Inspirat etiam homini errores et vitia. Ipse autem diabolus draco dicitur, propter venenum malitiae, et propter dolum astutiae, quia draco occulte insidiatur. *Et de ore bestiae*, idest de verbis antichristi, allectivis per promissa, vel comminatoriis, vel persuasoriis: *Et de ore pseudoprophetae*, idest de verbo pseudoapostolorum antichristi, qui dicuntur singulariter pseudopropheta, quia omnes bene erunt in malitia, et videbuntur prophetae, idest iusti praedicatores, cum tamen sint pseudo: propheta enim quandoque est idem quod praedicator: *1. Corinth. 14. Et spiritus prophetarum* etc. *Exisse*, idest extractos esse: *Tres spiritus immundos*, idest daemones, qui sunt spiritus non solum secundum naturam, sed etiam secundum malitiam, quia non nisi malitiam spirant. Dicuntur autem immundi, et in se, quia pleni immunditia superbiae, invidiae, nequitiae, irae, impoenitentiae et aliorum peccatorum multorum; et per effectum, quia student caeteros inquinare. Dicuntur autem tres universi daemones, quia fidem sanctae Trinitatis impugnant. Vel tres virtutes, in quibus est origo boni, scilicet Fidem, Spem, Caritatem. Dicuntur autem exire ex triplici ore praemisso, quia inspiratio diaboli, qua inspirat hominibus errores et peccata, et ipsis etiam daemonibus qualiter homines tentent: et suggestio antichristi, et pseudoapostolorum eius; quasi dicat: Generabunt daemones in cordibus hominum spiritualiter, sicut sancti praedicatores sua doctrina generant spiritualiter Christum, sive eius fidem, in cordibus aliorum, ut dicit Glossa. Et sic daemones possidebunt multos per errorem, et ad detinendum eos, et amplius depravandum, garruiabunt in eorum mentibus multa erronea, et per eos aliis; unde sequitur, *In modum ranarum:* quia daemones importunum garrulant in cordibus multorum persuadendo fortiter errores per se et per alios haereticos garrulatores, et mentis quietem auferunt, et morantur in locis lutosis et immundis ut ranae: *Exod. 8. Ascenderunt ranae, operueruntque terram Aegypti.* Sic ergo suggestio errorum fit per ipsum diabolum, et per antichristum, et per eius pseudoapostolos, et per daemones, quorum princeps est diabolus. Vere autem sunt immundi spiritus praemissi. *Sunt enim*, illi spiritus qui exibunt, *Spiritus daemoniorum:* et ita non possunt esse nisi spiritus immundi spiritus: dico, *Facientes signa*, idest miracula per quae decipiant. Ecce secundus modus deceptionis. Ipsi enim daemones operabuntur miracula per haereticos tempore antichristi. De quibus miraculis habitum est *supra 13. Et faciet signa magna.* De huiusmodi etiam miraculis *Exod. 7.* et *8.* ubi agitur de Magis qui miracula faciebant arte daemonum. *Et procedunt.* Hic ostendit malitiae suscitationem, quia daemones sub antichristo congregabunt potentes specialiter in malitia contra fideles. Primo ergo ostendit congregationem potentum. Secundo ostendit congregationis locum, *Et congregabit illos.* Tales autem congregati ad fidem impugnandam damnabuntur in die iudicii: unde necesse est fidelibus ab eorum imitatione cavere, ne in talem poenam incidant. Unde primo ostendit congregationem potentum contra fidem catholicam. Secundo ostendit eorumdem poenam, *Ad diem.* Tertio subdit persuasionem fidelium ad providentiam sive diligentiam, *Et ecce.* Dicit igitur, *Et procedunt*, idest procedunt ipsi daemones; sed per praesens intelligitur studium et insistentia ad malum: *Ad reges totius terrae:* daemones enim studebunt omnes potentes provocare contra fideles: *Congregare*, idest ut congregent: *Illos ad praelium:* contra fideles; quasi dicat: Daemones procurabunt, ut potentes in orbe terrarum, et amatores terrenorum sint unanimes, praeliando contra fideles: praeliando, inquam, verbis persuasoriis, vel disputatoriis, vel flagellis, vel illatione mortis. Gregorius *in Gregoriano* loquens de tempore antichristi dicit: *Antiquus hostis quicquid tunc callide machinabitur, etiam cum virtute potentiae saecularis exequitur.* Sic ergo ostendit congregationem tyrannorum contra fideles, et ad detinendum in errore infideles: et hoc fiet procuratione daemonum. Haec autem congregatio potest intelligi spiritualis; scilicet ut sunt unanimes in persequendo fidem catholicam. *Ad diem.* Hic ostendit eorum poenam; quasi dicat: Ita congregabuntur in praelium contra fideles, sed malo suo, quia cito ducentur *Ad diem magnum Dei omnipotentis:* ubi congregabuntur realiter ad sui perditionem, sicut congregati sunt spiritualiter ad iustorum impugnationem: *Isa. 34. Congregabuntur in congregatione unius falcis in lacum. Diem*, scilicet iudicii in quo omnia erunt clara: *1. Cor. 4. Et tunc illuminabit abscondita tenebrarum.* De hoc die *Iob 21. In diem perditionis servatur malus. Magnum* dicit, quia magna ibi fient, in retributione ma-

lorum et bonorum: *Dei*, quia praesentes dies sunt quasi nostri ad merendum; sed ille dies erit Dei ad iudicandum sive retribuendum: *Psal. Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo. Omnipotentis*, quia nullus poterit ei resistere, et suum iudicium omnino dabitur executioni: *Exod. 15. Dominus quasi vir pugnator, omnipotens etc. Et ecce*. Hic ponit persuasionem fidelium ad providentiam: et primo ponit rationem persuasivam ex parte adventus iudicis; secundo ex parte ipsius hominis, *Beatus qui vigilat*. Ubi ponitur triplex ratio, quare provide vacandum est sibi. Una ratio est, quantum ad meritum praemii, cum dicitur *Beatus* etc. Secunda quantum ad declinationem damni, *Ne nudus ambulet*. Tertio quantum ad evitationem opprobrii, *Et videant*. Dicit igitur, *Et ecce*; quasi dicat: Ita dies iudicii instat, et hoc ipse iudex testatur. *Ecce*; quasi dicat: Certum est et in promptu est, quia breve est omne tempus. *Venio*, idest in brevi veniam: *Sicut fur*, idest ex improviso ad modum furis: *1. Thessalo. 5. Dies Domini sicut fur in nocte ita veniet*: et per hoc beatus Ioannes intendit excitare ad vigilantiam; unde *Marci 13. Vigilate ergo; nescitis enim quando Dominus veniet* etc. Sed quare ita latet dies iudicii, ut eius tempus penitus ignoretur? Respondeo, ut semper in timore simus, et vigilantius parati simus, ut dicit Glossa *super Beatus*; quasi dicat; Ita cito veniet: et *Beatus*, quia beatitudinem ex hoc meretur et percipiet: *Qui vigilat*, per solicitudinem bene operandi: *Et custodit vestimenta*, per constantiam perseverandi: haec enim duo sunt necessaria. Non igitur dormiendum est, neque oculi claudendi sunt per negligentiam, sive ignaviam, quae malum est inaestimabile; sed vigilandum per diligentiam: *Prover. 8. Beatus homo qui audit me, et qui vigilat ad fores meas quotidie* etc. Gregorius *sup. hunc loc. Vigilat, qui ad aspectum veri luminis oculos apertos tenet; vigilat, qui a se corporis et negligentiae tenebras repellit*. Item necesse est servare per stabilitatem, contra tentationes, et perseverantiam, vestimenta, scilicet innocentiae baptismalis et virtutum ac meritorum, quae animam decorant ac protegunt: *Eccle. 9. Omni tempore vestimenta tua sint candida*. Gregorius *sup. hunc loc. Sicut corpus cooperiunt vestimenta, sic animam bona protegunt opera. Ne nudus*: haec est secunda ratio ex parte hominis, quia magnum damnum est esse nudum vestimentis virtutum, sine quibus ad nuptias agni nemo suscipitur: *Matth. 22. Amice, quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem?* quasi dicat: Ita vigilandum est homini, et vestimenta custodire debet. *Ne nudus ambulet*, quasi dicat: Si non custodit vestimenta hic, nudus ambulabit illic, scilicet in die iudicii, et ita non erit acceptabilis Deo. Unde Hester volens habere gratiam in conspectu Regis, induit se veste honorabili, et ab eo suscepta est, *Hester 5*. Dicit autem *Ambulet*, idest resurgat, secundum Glossam quoddam ambulare est venire a morte ad vitam. Vel *Ambulet*, idest appareat, quia in iudicio apparebit omnibus nuditas malorum, ac si coram omnibus incederent nudi: unde beatus Bernardus *in Medit. Cunctaque cunctorum cunctis arcana patebunt. Et videant turpitudinem eius*, idest turpitudinem suae nuditatis et peccatorum, illi qui erunt in iudicio, quia tunc nihil erit occultum: *Naum 3. Revelabo pudenda tua in facie tua, et ostendam* etc. *Et congregavit*. Ostensa congregatione tyrannorum, hic ostendit congregationis locum. Iste autem locus intelligitur spiritualiter potius quam localiter, quia congregabuntur ad hunc statum, ut defendant sectam antichristi, et fidem Christi impugnent; quasi dicat: Ita congregabuntur potentes contra fideles: *Et congregavit*, idest congregabit, scilicet diabolus: de quo hic loquitur singulariter, licet supra dixerit de daemonibus pluraliter, *Congregabunt*: quia diabolus et daemones unum sunt in malitia, et ipse operatur in omnibus illis: *Illos*, scilicet Reges praedictos. In locum qui vocatur, *Hebraice*, idest lingua Hebraea, *Hermagedon*, scilicet Mons-furum, vel mons globosus, vel consurrectio testium iniquorum; et signat antichristum, quia ipse est mons furum, idest maximus et summus inter fures, idest perversos, qui fidem furantur per astutiam fidelibus: *Ioan. 10. Omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones*. Vel mons, idest refugium furum, ut dicit Glossa. Ipse etiam erit mons per superbiam, globosus per astutiam, quia conglobabit plurimos ad sui erroris doctrinam. Vel congregabuntur in consurrectionem testium iniquorum, quia diabolus faciet impios homines proferre in Christum verba blasphemiae: *Psal. Insurrexerunt in me testes iniqui*; quasi dicat: Diabolus congregabit, idest unanimes faciet perversos, ad hoc ut adhaereant antichristo, quia erit mons globosus, et ad hoc ut Christum blasphemiis oppugnent. *Et septimus*. Hic agitur de effusione phialae septimi angeli, qui damnationem daemonum annunciabit, per quos omnia mala procurabuntur. Ipsorum autem daemonum, et omnium iniquorum damnatio instabit tempore ultimi ordinis praedicatorum, et paulo post daemones cum hominibus iuxta sua demerita damnabuntur. Primo ergo tangit phialae effusionem. Secundo ostendit damnationis accelerationem, *Et exivit*. Tertio ostendit ipsam actualem damnationem, *Et facta est*. Dicit igitur, *Et septimus angelus*, idest septimus ordo praedicatorum, qui erunt ultimi: *Effudit phialam suam in aerem*, idest praedicabit damnationem daemonum, per quos procurata sunt omnia scelera, qui per aerem signantur, quia aer est locus ipsorum, ut dicit Glossa. Item *2. Pet. Rudentibus inferni det* etc. Glossa: *Inferiorem aerem carcerem acceperunt, qui quantum ad caelos infernus dicitur*. Sed ad quid eis praedicabitur, cum sint omnino obstinati? Vel ad quid eorum damnatio annunciabitur, cum propter poenam non desistant peccare? Respondeo. Potest dici quod eis non praedicabitur, nec eis praedicando annunciabitur sua poena; sed hominibus ostendetur per praedicatores damnatio daemonibus infligenda, ut sibi caveant, ne cum eis et cum aliis impiis involvantur. Possunt etiam per aerem intelligi instabiles, qui facile agitantur, et ut aer moventur de fide ad errorem. Contra tales enim praedicabunt iusti praedicatores, et multos convertent. De huiusmodi *Galat. 1. Miror quod sic tam cito* etc. *Et exivit*. Hic ostendit damnationis accelerationem. Et primo ostendit mundi finem iam instantem. Secundo ostendit signa praecedentia ipsum finem, *Et facta sunt*. Dicit igitur, *Et*, facta praedicatione: *Exivit*, idest exibit, hoc est in manifestum veniet: *Vox*, scilicet conformativa: *Magna*, quia magna annuncians: *De templo*, idest ab ecclesia; quae est templum in quo Deus

habitat; unde dicitur Iustis *1. Cor. 3. Templum Dei sanctum est, quod estis vos.* A quo autem loco specialius exeat, ostendit cum subdit, *A throno*, idest a maioribus praedicatoribus, in quibus sedet Deus regens, et disponens per eos ecclesiam: *Dicens*, ad confortandum fideles: *Factum est*, idest consummata sunt omnia, et mundi finis adest; et ideo o vos fideles, non timeatis, sed gaudenter state, et praemium expectate. Tunc enim instante iudicio maiores praedicatores annunciabunt fidelibus mundi finem instantem, ad confortandum: *Ezech. 7. Finis venit, venit finis.* Sed quomodo dicitur factum est, cum adhuc restent fulgura et voces, et alia quae sequuntur? Respondeo. Potest dici, quod omnia reputabuntur tunc consummata, quia pauca restabunt complenda, et illa etiam in brevi erunt complenda. *Et facta.* Hic ostendit signa praenunciantia finem mundi, quia miracula quae facient mali tempore antichristi, et fraudes verborum, et comminationes adversorum, et persecutiones iustorum, quasi praenunciabunt finem mundi instare. Dicit igitur, *Et facta sunt*, idest fient, data confortatione fidelibus per maiores: *Fulgura*, idest miracula per malos, qui ad modum fulguris videbuntur lucere, quia complices antichristi simul cum ipso multa facient nefanda miracula, ut dicitur *supra 3. Et fecit multa. Et voces*, idest verborum blanditiae ad pervertendos fideles: *Et tonitrua*, idest comminationes flagellorum, vel damnorum, vel mortis, quia contra confortationem, quam fideles dabunt fidelibus, studebunt fautores antichristi fideles seducere multipliciter. Manum etiam addent supra minas; unde sequitur: *Et terraemotus*, idest terrenorum commotio: *Factus est magnus*, idest fient in magna persecutione: *Qualis nunquam fuit, ex quo homo fuit super terram:* ad literam. Vel *Super terram*, per contemptum terrenitatis, scilicet a tempore Abel, qui primus terram contempsit. Nunquam, inquam, fuit *Talis*, idest tam indecens: *Terraemotus*, idest terrenorum impiorum commotio contra iustos: *Sic magnus*, hoc est tam gravis per acerbitatem et multiplicitatem persequutionum: quia tempore antichristi erit tribulatio incomparabilis praecedentibus tribulationibus: *Matth. 24. Erit tunc tribulatio magna, qualis* etc. Possunt etiam haec intelligi in bono pro tempore post mortem antichristi. Tunc enim fient fulgura miraculorum per fideles ad illuminandum alios, tam credentes, quam eos qui a fide recesserant, ut convertantur. *Et voces*, idest suaves admonitiones: *Et tonitrua*, idest asperae comminationes, si nolint reverti: *Supra 4. Et de throno procedunt fulgura et voces et tonitrua. Et terraemotus factus est*, et caetera, idest fiet magna hominum, prius terrenorum, commotio ad poenitentiam. Post mortem enim antichristi Iusti facient miracula, et praedicabunt, et per hoc multos movebunt ad poenitentiam: *Psal. Commota est et contremuit terra. Et facta est.* Hic ostendit ipsam actualem damnationem malorum. Non autem loquitur expresse de damnatione daemonum, sed de damnatione impiorum hominum, qui antichristo adhaeserunt, vel aliter Deum offenderunt, quia intendit dissuadere peccata, quibus iniqui homines Deum offenderunt: simul tamen cum illis intelliguntur daemones damnandi. Primo autem ostendit poenarum gehennalium districtionem, quia differens erit poena, secundum diversitatem vitiorum. Secundo universalem malorum deiectionem, *Et civitates.* Tertio divinae iustitiae districtionem, *Et Babylon.* Quarto felicem bonorum evasionem, *Et omnis insula* Quinto praemissarum poenarum conditionem, *Et grando.* Dicit igitur, *Et facta est*; quasi dicat: Ita annunciabitur poena malis infligenda, et sic actu complebitur: et hoc est, *Facta est*, idest frangetur, dividetur, secundum diversitatem poenarum in inferno, cum prius integra et solida videretur per prosperitatem, vel dominium super iustos: *Civitas*, scilicet Babylon, idest multitudo malorum, qui sunt uniformes in malo, licet non aequales. Hic dicitur civitas, idest civium unitas, quia in offensa Dei concordes sunt. Nota quod est civitas bonorum: *Eccle. 9. Est civitas parva, et pauci in ea viri* etc. Item malorum, de qua dicitur hic, et *infra 18. Vae vae vae civitas illa* etc. *Magna*, propter scelerum magnitudinem, et propter sceleratorum multitudinem: *Eccle. 1. Et stultorum infinitus est numerus. In tres partes*, scilicet Paganos, Iudaeos, Haereticos; quasi dicat: Dividetur poena, et dabitur unicuique secundum differentiam vitiorum, tam Iudaeis quam Paganis et Haereticis. Vel in tres partes, idest secundum triplicem differentiam vitiorum: in se, in Deum, in proximum. Vel cogitationis, locutionis, et operationis. Gregorius *in Gregoriana: Iuxta modum culpae poena distinguitur, et secundum modum criminis unusquisque damnatus in inferni igne cruciabitur.* Nullus autem impius remanebit, sed universaliter omnes deiicientur; unde sequitur: *Et civitates*, idest omnes societates, sive collectiones malorum conformes in malo, licet dispartitae loco: *Gentium*, idest hominum sicut geniti sunt viventium: *Ceciderunt*, idest cadent a mundano flore in terram: *Psal. Et civitates eorum destruxisti.* Sed quomodo dicitur pluraliter *Civitates*, cum ante dictum sit singulariter, et *Facta est civitas?* Respondeo. Mali unum sunt per convenientiam in amore vanitatis, et in statu damnationis, et in elongatione a Deo: et sic est una eorum civitas; distincti autem secundum diversitatem affectionum, et diversitatem vitiorum: et secundum hoc sunt diversae civitates eorum, scilicet secundum quod quidam sunt sub uno genere vitiorum, alii sub alio. Item etiam secundum diversitatem locorum. *Et Babylon.* Hic ostendit divinae iustitiae districtionem, ut terreamur ab imitatione malorum, quos divina iustitia tam acerbe damnabit. Dicit igitur, *Et Babylon*; quasi dicat: Ita civitas malorum damnabitur, et hoc a Deo districte iudicante secundum eius merita: unde nominans civitates, de qua ante tetigerat, dicit, *Babylon*, idest multitudo impiorum confusorum et involutorum peccatis. Babylon enim interpretatur confusio: *Magna*, propter magnitudinem vitiorum et multitudinem ipsorum iniquorum: *Venit in memoriam apud Deum*, scilicet ad puniendum; quasi dicat: Deus recordabitur numerositatis impiorum ad condemnandum: *Ose. 9. Recordabitur iniquitatis eorum* etc. Venit, inquam, in memoriam Dei. *Dare*, idest ad dandum: *Illi*, scilicet Babyloni: *Calicem*, idest potum poenae mensuratae iuxta mensuram peccatorum. Est enim calix scyphus quo cum mensura distribuuntur potus, et quandoque sumitur pro ipso potu mensurato, ut hic. Loquitur autem iuxta similitudinem hominis dantis alii potum

smarum cum larga mensura: *Calicem*, inquam, *vini*, idest damnationis inebriantis et replentis sua amaritudine utrumque hominem. Dicit autem *vini*, non aquae: quia aqua non inebriat, sicut poena aeterna inebriat, idest totaliter replet: et etiam deiicit hominem et sui impotentem reddit: unde recte per vinum signatur: *Supra 14. Hic bibet de vino irae Dei. Vini*, inquam, *indignationis*, idest quod ministratur ea magna irritatione: *Irae*, idest iustitiae, *Eius*, scilicet Dei: qui cum per iustitiam punit, videtur indignatus et iratus. Nota autem quod cum sufficeret alterum dicere, scilicet indignationis, vel irae, utrumque tamen ponit, ad ostendendum districtionem divinae iustitiae, quae impios punit, sicut homo iratus graviter punit. Per hoc autem quod dicit, *Indignationis*, notat magnitudinem irae, de qua statim subdit, sicut si dicatur, decor pulchritudinis, licet utrumque idem sit. Decor enim tunc dicit magnitudinem; pulchritudinis decor, idest decentia magna pulchritudinis: similiter intelligitur in proposito: *Naum 1. Indignatio eius effusa est ut ignis.* Similiter intelligendum de diabolo et daemonibus quod detrudentur in infernum cum hominibus reprobis in iudicio: unde Gregorius *in Gregoriano: Antiquus hostis cum suo corpore, reprobis videlicet omnibus, flammis ultricibus traditus, sine fine in eis cruciabitur.* Sed quaeritur, utrum oblivio cadat in Deum: quod sic, videtur per hoc quod hic dicitur, *Venit in memoriam apud Deum*. Ergo ante erat oblitus. Item *Ezechiel. 18. Omnium iniquitatum eius non recordabor.* Contra: quia sic in divina cognitione fieret aliqua immutatio. Respondeo. Dicitur oblivio, aut per exclusionem memoriae, sive cognitionis interioris, sicut cum quis desinit scire quod prius noverat; sic non potest esse oblivio in Deo, quia in eius cognitione non potest accidere ulla immutatio. Aut per exclusionem effectus exterioris, et hoc dicit. Aut effectus misericordiae: sicut potens aliquis posset dici oblitus servum suum a quo esset offensus, quamdiu nollet ei benefacere, licet offensae memor esset. Aut effectus iustitiae: sicut si quis nollet punire eum a quo iniuriam passus esset, cum tamen posset, talis dici oblitus eius peccatum. Per exclusionem ergo effectus misericordiae Deus obliviscitur malorum impoenitentium, quantum ad collationem gloriae: *Ezechiel. 18. Omnes iustitiae eius quas fecerat non recordabuntur.* Per exclusionem autem effectus iustitiae dicitur Deus oblivisci peccata eorum qui vere poenitent, quia non damnabit eos si sic perseverent: *Ezechiel. 18. Omnium iniquitatum eius non recordabor.* Oblivio ergo proprie non cadit in Deo, quia privat proprie memoriam, sive notitiam praecedentem; sed large loquendo dicitur oblivisci, scilicet quantum ad effectum: nam quantum ad effectum misericordiae dicitur oblivisci malorum qui prius boni fuerant; quantum ad effectum iustitiae dicitur oblivisci peccata poenitentium, qui prius peccaverant. Ad illud quod obiicitur de litera, dicendum quod non supponitur Deum fuisse oblitum peccata Babylonis proprie loquendo, sed videbatur oblitus, dum poenam non infligebat; et quantum ad hoc loquitur litera, ut patet in Glossa. Ad aliud patet, quia loquitur respectu effectus. Item obiicitur de indignatione, quae dicit animi commotionem, quae in Deo nulla est. Ergo nec indignatio. Similiter potest obiici de ira. Respondeo. Indignatio et ira duo dat intelligi, scilicet aliquid primum, et aliquid secundarium; illud quod primo intelligitur in indignatione, est motus aliquis interior, sive affectionis, sive alicuius irritationis: et quantum ad hoc non est indignatio, nec affectio, nec irritatio in Deo; illud autem quod secundario intelligitur, est aliquid coniunctum illi motui qui solet esse apud homines, scilicet comminatio, vel ipsa punitio: et quantum ad hoc dicitur in Deo indignatio, idest iustitia, in cuius signis, scilicet cum comminatur, vel punit, videtur indignatus. Indignatio ergo dicitur in Deo, non ratione principalis signati; sed ratione alicuius signi adiuncti, sicut dicit quaedam Rethorica, quia scilicet ratione alicuius effectus videtur indignatus. Isidorus *1. lib. de sum. bono: Horum motuum apud Deum perturbatio nulla est, sed ipsam aequitatem iustitiae qua reos punit, iracundiam sacra lectio nominavit.* Si quaeritur ad quid per talem modum loquitur de Deo Scriptura. Respondet beatus Isidorus *in eod. Tam clementer Deus humanae consulit infirmitati, ut quia eum sicut est non possumus agnoscere, nostrae loquutionis more seipsum nobis insinuet. Et omnis.* Hic ostendit felicem iustorum evasionem. Primo activorum. Secundo contemplativorum, *Et montes*; quasi dicat: Ita mali damnabuntur. Et e contrario, *Omnis insula*, idest omnis iustus, undis tribulationum et tentationum undique percussus, sicut insula undis maris percutitur; quod maxime pertinet ad activos: *Fugit*, scilicet in vita sua culpam malorum, ne conformis fieret, ut vitaret poenam: *Ier. 1. Fugite de medio Babylonis* etc. Vel *Fugit*, idest fugiet, idest evadet poenam malorum: *Sapien. 5. Et brachio sancto suo defendet illos Et montes*, idest contemplativi, vitae et contemplationis sublimitate praecelsi: *Non sunt inventi*, in poena cum malis, quia non sunt inventi in culpa. De huiusmodi montibus *Psal. Illuminans tu mirabiliter a montibus aeternis. Et grando.* Hic describit illam poenarum conditionem, quae triplex est: describitur enim poena gehennalis, ut gravissima, ut mensurata, *Sicut talentum:* ut irritativa, *Et blasphemaverunt.* Dicit igitur, *Et grando;* quasi dicat: Ita damnabuntur mali, et non boni, et damnatio malorum erit durissima: unde dicit *Et grando: Magna*, idest poena aeterna graviter malos contundens: *Descendit*, idest descendet: *De caelo*, idest a Deo qui habitat in caelo per maiorem manifestationem: *In homines*, idest in eos qui humum dilexerunt. Per hoc autem quod dicitur *Descendit* etc. notatur expressio: *Sapient. 5. Et a petrosa ira, plenae mittentur grandines. Sicut talentum*, idest secundum mensuram culpae: talentum enim genus est mensurae. Nota Glossae *Talentum* etc. *Infra 18. Quantum glorificavit se, et in deliciis* etc. Sed contra quia Deus punit semper citra condignum: *Psal. Universae viae Domini misericordia et veritas.* Ergo non est commensuratio poenae ad culpam. Respondeo. Loquitur textus et Glossa de commensuratione secundum quandam proportionem in genere: ut si multum peccavit, multum punietur; non secundum aequalitatem plenam in specie, quia sic non puniret Deus citra condignum. *Et blasphemaverunt.* Hic describitur poena ut irritativa, quia ex magnitudine poenae provocabuntur ad blasphemandum Deum: et hoc est *Et blasphemaverunt*, idest blasphemabunt

in inferno: *Homines*, idest humana sapientes: *Deum*, qui sic eos puniet. Haec blasphemia potest intelligi mentalis, quia in mente dicent, idest cogitabunt multa iniuriosa contra Deum. Et licet sciant se pro merito punitos, dolebunt tamen quod Deus tantam potentiam habeat puniendi malos: et haec erit blasphemia. Causa autem blasphemiae subditur, *Propter plagam*, idest magnam percussuram laedentem ipsos reprobos: *Grandinis*, idest poenae gravissimae: et hanc magis exprimit: *Quoniam facta est magna vehementer*, scilicet plaga damnationis. Gregorius *in Gregoriano: Sic sic a damnatis sentiri pondus summae aequitatis debet. Mors perimit, et non extinguit; dolor cruciat, sed nullatenus pavorem fugat; flamma comburit, sed nequaquam tenebras discutit.*

CAPUT XVII.

Et venit unus de septem angelis, qui habebant septem phialas, et locutus est mecum, dicens: Veni, et ostendam tibi damnationem meretricis magnae, quae sedet super aquas multas, cum qua fornicati sunt reges terrae, et inebriati sunt qui inhabitabant terram de vino prostitutionis eius. Et abstulit me in spiritu in desertum. Et vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam, plenam nominibus blasphemiae, habentem capita septem, et cornua decem. Et mulier erat circumdata purpura et coccino, et inaurata auro, et lapide pretioso, et margaritis, habens poculum aureum in manu sua, plenum abominatione, et immunditia fornicationis suae. Et in fronte eius nomen scriptum, Mysterium: Babylon magna, mater fornicationum, et abominationum terrae. Et vidi mulierem ebriam de sanguine sanctorum, et de sanguine martyrum Iesu. Et miratus sum, cum viderem illam, admiratione magna. Et dixit mihi angelus, Quare miraris? Ego dicam tibi sacramentum mulieris, et bestiae, quae portat eam, quae habet capita septem, et cornua decem. Bestia quam vidisti fuit, et non est, et ascensura est de abysso, et in interitum ibit, et mirabuntur inhabitantes terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitae a constitutione mundi, videntes bestiam, quae erat, et non est. Et hic est sensus, qui habet sapientiam. Septem capita septem montes sunt, super quos mulier sedet, et reges septem sunt. Quinque ceciderunt, unus est, et alius nondum venit: et cum venerit, oportet illum breve tempus manere. Et bestia quae erat, et non est: et ipsa octava est, et de septem est, et in interitum vadit. Et decem cornua quae vidisti, decem reges sunt, qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem tamquam reges una hora accipient post bestiam. Hi unum consilium habent: et virtutem, et potestatem suam bestiae tradent. Hi cum agno pugnabunt: et agnus vincet illos, quoniam Dominus dominorum est, et rex regum: et qui cum illo sunt vocati, et electi et fideles. Et dixit mihi: Aquae quas vidisti ubi meretrix sedet, populi sunt, et gentes, et linguae. Et decem cornua quae vidisti in bestia, hi odient fornicariam, et desolatam facient illam, et nudam, et carnes eius manducabunt, et ipsam igni concremabunt. Deus enim dedit in corda eorum, ut faciant quod placitum est illi, ut dent regnum suum bestiae, donec consummentur verba Dei. Et mulier quam vidisti, est civitas magna, quae habet regnum super reges terrae.

CAPUT XVII.

Et venit unus. Habito a quintodecimo capite de potestate effundendi phialas, et de ipsa effusione; hic tertio de casu efficaciae effusionis. Efficacia effusionis est, quia sic effundunt angeli phialas; hoc est sicut praedicatores comminantur poenam impiis, ita efficaciter implebitur, quia damnabuntur; et hoc erit propter multitudinem, et magnitudinem peccatorum. Unde in hoc capitulo, sicut dicit Glossa, ostenditur causa damnationis malorum, quos designant sub figura Meretricis magnae, et sub nomine Babylonis. Sic autem procedit. Primo ponit quaedam praeambula ad visionem. Secundo subdit visionis tenorem, *Et vidi mulierem.* Praeambula autem sunt duo. Unum est excitatio Ioannis ad se praeparandum. Secundum elevatio intellectus eius ad intelligendum, *Et abstulit.* Circa primum primo tangitur ipse excitans, scilicet unus ex septem angelis, quos viderat. Secundo qui excitatur, scilicet Ioannes, *Et locutus est mecum.* Tertio modus excitandi, *Dicens: Veni.* Quarto ad quid excitatur, scilicet ut se praeparet ad cognoscendum causam damnationis malorum, *Et ostendam.* Volens igitur fideles cautos reddere contra peccata, ne incurrant supplicia, ostendit quare mali damnabuntur. Nota Glossae, *cum descripsisset plagas* etc. Dicit igitur, *Et venit;* quasi dicat: Ita vidi in visione septem angelos effundentes phialas. *Et venit ad me unus de septem angelis, qui habebant septem phialas*, de quibus *supra 15.* et *16.* Venit, inquam, ut excitaret intellectum meum. Sic ad literam videbat in visione, scilicet unum ex septem illis angelis accedentem ad se, et excitantem eius intellectum ad intelligenda ea quae consequuntur. *Et locutus est mecum*, verbo interiori. Ecce quanta beati Ioannis dignitas, ut per angelos sibi familiares reciperet revelationes, utpote semper virgo. Hieronymus: *Angelis semper est cognata virginitas. Dicens: Veni.* Ecce modus excitandi, quis familiariter eum vocat. *Veni*, per intelligentiam mentis; quasi dicat: Praepara te ad intelligendum ea quae tibi ostendam. Ecce patet quod ad percipienda documenta angelica, vel divina, oportet ad Deum accedere et intellectum praeparare et elevare: *Supra 4. Ascende huc* etc. Nota quod, sicut dicit Glossa, angelus tenet personam docentis, Ioannes personam discentis. Unde per hunc angelum potest intelligi Christus Angelus magni consilii, qui sua inspiratione docet ecclesiam, cuius typum gerit Ioannes. Sed obiicitur contra literam. *Venit ad me*, et cae-

tera, quia illi septem angeli sunt septem ordines praedicatorum; et quomodo unus de illis septem ordinibus intelligitur venisse ad Ioannem, et eum docuisse? Respondeo, quod hic non agitur de illis septem angelis quantum ad significationem septem ordinum praedicatorum, sicut *supra 15.* et *16.* sed quantum ad ipsum tenorem visionis, quia eum vidisset septem angelos, unus ex illis excitavit eum ad praeparandum intellectum suum. Iuxta hoc potest per hunc angelum Christus intelligi, ut dictum est. *Et ostendam.* Hic ostendit ad quid excitatur, scilicet ad cognoscendam causam damnationis impiorum: et succincte ostendit huiusmodi causam, de qua post agitur diffusius infra eodem. Causa autem damnationis est vita iniqua quam habent in se perversi, et qua alios pervertunt. Vitam autem iniquam perversorum describit quantum ad peccatorum quantitatem: et primo sub figura meretricis magnae; secundo quantum ad deceptorum multiplicitatem, *Quas sedet;* tertio quantum ad eorundem qualitatem, *Cum qua fornicati.* Dicit igitur, *Et ostendam;* quasi dicat: Veni per intelligentiam praeparatam; *Et ostendam tibi damnationem,* idest causam damnationis. Simile *Sapient. 1. Deus mortem non fecit,* idest causam mortis, scilicet peccatum. *Meretricis,* idest multitudinis sive numerositatis malorum, quae *supra 16.* dicitur Civitas magna, et vocatur Babylon, *supra 15.* et *infra eod. Babylon magna mater fornicationum.* Numerositas autem sive collectio malorum dicitur meretrix: quia relicto conditore, qui est sponsus sanctarum animarum, fornicantur mali cum daemone, per cultum idolorum, vel cum rebus terrenis per affectum temporalium, vel cum immunda carnis voluptate per immunditiam deliciarum. Dicitur etiam meretrix multitudo perversorum, qui perversi faciunt alios secum fornicari spiritualiter per pravam doctrinam, vel exemplum malum, vel consilium pravum, sicut sequitur: *Cum qua fornicati sunt* etc. *Magnae,* propter quantitatem peccatorum, quibus perversorum congregatio fornicatur, idest separat se et alios a Deo. Peccatorum autem quantitas intelligatur secundum numerum et gravitatem. De hac meretrice spiritualiter quantum ad societatem habere, dicitur *Proverb. 5. Favus distillans labia meretricis* etc. *Quas sedet,* idest dominatur et regnat: *Super aquas multas,* idest super populos multos. Populi autem dicuntur aquae, quia continue defluunt ad mortem, sicut aqua de se continue defluit: *Infra eod. Aquas quas vidisti, ubi meretrix sedet, populi sunt.* Dicitur autem meretrix sedere super aquas multas, quia multitudo hominum magna perversorum, quasi dominantur super alios malos, et trahit eos ad mala, sicut antichristus, et eius coadiutores dominabuntur aliis hominibus malis, qui trahent eos ad mala, et detinebunt eos in ipsis. Etiam quasi regnant super malos praesentes, licet nondum appareat antichristus. Ipse enim antichristus, licet nondum manifeste venerit, caput est etiam malorum nunc similiter, sicut vult Glossa. *Cum qua fornicati sunt.* Hic ostenditur nequitia meretricis quantum ad deceptorum qualitatem, quia non solum minores, sed etiam maiores; non solum subditi, sed etiam principes decipiuntur per eam. Unde primo ostenditur deceptio maiorum. Secundo minorum, *Et inebriati.* Dicit igitur, *Cum qua,* scilicet meretrice, hoc est multitudine perversorum, alios pervertentium: *Fornicati sunt,* idest eius doctrinae et exemplo delectabiliter adhaeserunt, et per hoc se magis a Deo separaverunt. Fornicationis enim nomen dat hic intelligi delectationem quae est in peccatis mortalibus; sive sint carnalia, sive sint spiritualia: per quae fit magis ac magis separatio a Deo, sicut sponsa fornicans deserit sponsum suum: *Psal. Perdes omnes qui fornicantur abs te. Reges terrae,* idest principes saeculi, terrena amantes. Haec enim meretrix, idest homines magis in nequitia perversi, ut sunt haeretici, et alii in malitia studentes sua persuasione vel exemplo, faciunt etiam alios principes meretricari a Deo; sicut antichristus, et pseudo eius apostoli multos principes pervertent, qui delectabiliter eorum errores sequentur: *Supra 5. Et qui moechantur cum ea, in tribulatione magna erunt.* Quantum vero ad eos qui sunt sub principibus, dicit: *Et inebriati sunt,* idest repleti, cum subversione et excaecatione mentis, ut seipsos non videant, nec Deum, nec poenam timeant cum effectu; sicut ebrius nihil timet: *Ose. 4. Vinum et ebrietas aufert cor.* Haymo: *Sicut ebrius nihil timet, sic terrenis inhaerentes intantum excaecantur, ut nec Deum diligant, nec poenas timeant. Qui inhabitant terram,* idest qui terrae insistunt, et in ea resident per amorem: in verbo enim inhabitandi notatur mora. Sancti autem non inhabitant in terra per affectum, sed transeunt per contemptum. Inebriati, inquam, sunt, *De vino prostitutionis eius,* idest de vanitate peccatorum in qua verecundiam quasi meretrix prostituit. Homines enim qui sunt inter alios maioris perversitatis, inverecunde trahunt alios, quos terrenos inveniunt, ad haeresim vel aliud peccatum; et ita quasi prostituunt se spiritualiter aliis, idest ad meretricandum spiritualiter exponunt se aliis, dum inverecunde et manifeste faciunt alios vanitati erroris, vel alterius peccati delectabiliter adhaerere. Vanitas enim cuiusque peccati mortalis dicitur vinum, quia delectat, et quia inebriat et subvertit potantes illud. Dicitur autem vinum prostitutionis, inquantum publice sive manifeste, quasi meretrix se prostituens, facit homines fornicari a Deo, bibentes vinum huiusmodi, idest sectando vanitatem cuiuscumque peccati mortalis. Hoc autem faciunt et facient maxime tempore antichristi: *Isai. 28. Nescierunt prae ebrietate, absorpti sunt a vino.* Sed obiicitur contra literam. Haec mulier meretrix est multitudo malorum, ut dicit Glossa super finem huius capituli; quomodo ergo meretrix sedet super aquas multas, idest populos multos, cum ipsi mali sint ipsa meretrix? Item quomodo mali dicuntur cum ea fornicari, cum ipsi mali sint meretrix, sive mulier ipsa? Respondeo. Videtur dicendum, sicut ipsa litera innuit, cum dicitur *Sedet super aquas multas* etc. et multa alia quae sequuntur, quod haec mulier sive meretrix intelligitur multitudo malorum magis perversorum, qui in malitia sunt principaliores, et ad pervertendum alios studiosi, et quandoque occulte, quandoque aperte ad modum meretricis faciunt alios, tam principes, quam eorum subditos adhaerere sibi, inducendo eos doctrina, vel persuasione, vel exemplo, vel alio modo, ad sequendum delectabiliter errores, vel alia peccata; et hoc factum est,

et fit, et fiat, maxime tempore antichristi, per haereticos vel alios perversos: et cum his damnabuntur alii quos seducunt. Per hoc patet responsio ad obiecta. Posset tamen intelligi haec meretrix multitudo malorum communiter. Singulares autem personae inquantum adhaerent per imitationem privati, quae est in communi multitudine malorum, dicuntur cum ea fornicari. Item inquantum multitudo suo communi exemplo, vel speciali exemplo, aut verbo eorum qui magis sunt inter malos perversi, deiiciunt plurimos in peccata, et detinent in eis. Dicitur meretrix sedere super aquas multas, idest super populos particulares malos. Diversitas ergo inter hanc meretricem, sive mulierem, et inter eos qui cum ea debent fornicari, vel eius dominio subesse, sicut est inter ecclesiam communem, et membra particularia. Per hoc patet ad obiecta. *Et abstulit.* Hic ponitur secundum praeambulum, scilicet elevatio intellectus ad intelligendum, quae facta est adiutorio angelico. Dicit, *Et abstulit*, idest elevavit angelus me, quia humanus intellectus, et affectus elevatur ad divina quandoque ex ministerio, sive beneficio angelicae benevolentiae, licet modus non sit omnino planus. *In spiritu*, non in corpore: quia, ut dicit Glossa, talia corporeis oculis videri non possunt. *In desertum*, idest in corda reproborum consideranda, quae a divina gratia sunt deserta, quia per visionem sequentem intellexit statum reproborum. Vel in desertum, idest in secretum mentis, sine omni tumultu mundanae vanitatis, sicut in deserto tumultus hominum non est, de quo deserto *supra 2. Et datae sunt mulieri* etc. *Et vidi.* Positis praeambulis, hic ponitur tenor visionis. Et primo ponitur visio. Secundo visionis expositio, *Et miratus sum.* Visio autem sic ponitur. Est autem visio de nequitia reproborum, quos nomine mulieris designat, quae nequitia est causa damnationis ipsorum. Describit ergo eorum nequitiam sub quibusdam similitudinibus. Primo ergo describit eorum nequitiam in generali sub nomine mulieris. Secundo in speciali, *Sedentem super.* Ubi primo ostendit huius mulieris impietatem quantum ad sedem. Secundo quantum ad habitum sive ornatum, *Et mulier.* Tertio quantum ad studium sive officium, *Habens poculum.* Quarto quantum ad nomen, *Et in fronte.* Quinto quantum ad ebrietatem, *Et vidi.* Haec autem omnia mysterium habent. Dicit igitur, *Et elevatus in spiritu. Vidi*, interno aspectu: *Mulierem*, idest multitudinem impiorum, mollem ad mala et alios emollientem, quia magis perversi alios emolliunt ad malum. Mulier enim dicitur a mollitie, vel a molliendo: *Naum 3. Ecce populus tuus mulieres, in medio tui.* Dicit autem *Mulierem* in singulari, propter unitatem conformitatis malorum supra tactam. *Sedentem.* Hic describit malitiam mulieris quantum ad sedem, quia scilicet numerositas impiorum sedet, et fundatur in diabolo, quasi in sede sua. Hanc autem sedem quam vocat *Bestiam coccineam* etc. describit dupliciter. Primo implicite sub nomine bestiae. Secundo explicite, *Coccineam.* Ubi primo describit eam quantum ad colorem. Secundo quantum ad inscriptionem, *Plenam* etc. Tertio quantum ad dispositionem, scilicet in capitibus et cornibus, *Habentem* etc. et in tribus ostenditur diaboli crudelitas, temeritas, et potestas. Potestas autem dicitur tam communiter per septem capita, quam specialiter per decem cornua, quae signant decem regna, quae specialiter erunt tempore antichristi. Dicit igitur, *Sedentem*, idest stabilitam, et fundatam, quia mali aedificant vitam suam super diabolum; sicut boni super Christum: *Matth. 7. Fundata enim erat supra firmam petram. Super bestiam*, idest super diabolum, quae bestia est, quia crudeliter saevit in homines cum potest. Bestia enim dicitur quasi vastia, a vastando: *Ierem. 6. Crudelis est, et non miserebitur: Coccineam*, idest sanguineam in se et in suis, quia diabolus plenus est peccatis quae per sanguinem signantur: similiter et eius membra: coccineum enim quasi rubri coloris est, ut sanguis aquatus. Vel *Coccineam*, idest sanguineam spiritualiter, propter interfectionem animarum, et corporum quandoque. *Habac. 1. Semper gentes interficere non cessat. Plenam nominibus blasphemiae.* Sic vidit in visione, scilicet bestiam coccinei coloris plenam nominibus blasphemiae contra Deum: et sic ulterius per hoc signatur quod diabolus plenus est in se, et in membris suis ad inventionem blasphemiarum, et haeresum, quibus facit homines blasphemare Deum. Dicit: *Plenam* in se et in membris: *Nominibus blasphemiae*, idest blasphemiis notabilibus et apertis, quod per nomen signatur, quia non solum facit diabolus homines blasphemare Deum occulte, sed etiam aperte; quod maxime fiet tempore antichristi. Per ipsum autem diabolum bene nomina ponuntur blasphemiae in malis: unde de multitudine malorum dicitur *supra 13. Et supra capita eius nomina blasphemiae. Habentem capita septem*, hoc est universos principes, per quos malitia influit diabolus in alia membra sua. De hoc magis habetur *infra: Et cornua decem*, idest decem regna quae subiicientur diabolo tempore antichristi. De quibus *infra eod.* dicitur: *Et mulier.* Hic describit quantum ad habitum, quia vidit mulierem vestitam indumento purpureo coccineo cum auro et carbunculo et margaritis. Per hoc autem describitur iniquorum nequitia tripliciter. Primo quantum ad iactantiam potestatis. Secundo quantum ad perversitatem crudelitatis, *Et coccineo.* Tertio quantum ad simulationem sanctitatis, sive bonitatis: et hoc primo specialiter quantum ad duplex donum gratiae, scilicet quantum ad altitudinem sapientiae in cognoscendo: unde dicitur, *Et inaurata auro*; et quantum ad virtutem caritatis in diligendo, *Et lapide pretioso.* Secundo communiter quantum ad alia dona et virtutes, *Et margaritis.* Dicit igitur, *Et mulier*, idest numerositas perversorum, mollis et emolliens ad malum. *Et mulier erat circumdata purpura*, idest induta purpurea veste, quae est vestis regalis, in indicium dignitatis et potestatis; quasi dicat: Iniqui gloriantur de potestate seu dignitate, ut honorificentur, et etiam ut alios in peccatum efficacius deiiciant. Sed dicitur *Isai. 45. Gloriosos terrae humiliabo. Et coccineo*, idest veste coccinea; quasi dicat: Crudeliter occidunt corporaliter vel spiritualiter alios, quia coccinum quasi coloris rubei est, ut dictum est supra. Unde signat crudelitatem interfectionis: *Roman. 1. Repletos omni iniquitate, absque foedere, sine misericordia. Et inaurata auro*, idest gloriantur se habere divinam sapientiam, quae dicitur aurum propter fulgorem, decorem, et valorem. Sed dicitur *Iere. 10. Pariter insipientes et sa-*

tui probabuntur. Et lapide pretioso, scilicet carbunculo, ut dicit Glossa. Per quem signatur caritas, quam dicunt se habere ad Deum et proximum, cum tamen Deo et proximo iniurientur. Carbunculus autem est lapis pretiosus, qui in tenebris fulget sicut carbo succensus. Unde caritatem signat, quae lucet in tenebris huius vitae, et in tenebris adversorum: unde dicit beatus Bernardus *in lib. de Am. Dei: Caritas est amor illuminatus. Et margaritis*, idest aliis virtutibus iactanter non veraciter; quasi dicat: Gloriantur se habere non solum sapientiam veram, et caritatem, sed etiam alia dona et virtutes. Margaritae sunt quidam lapides pretiosi, qui ex rore caeli in conchis generantur: unde virtutes signant quae sunt pretiosissimae, quia vitam aeternam acquirunt, et ex divinae misericordiae rore humanis mentibus infunduntur: unde Augustinus: *Virtus est bona qualitas mentis, qua recte vivitur, qua nemo male utitur, quam Deus solus in homine operatur. Habens.* Hic ostendit perversorum nequitiam, quantum ad studium sive officium quod est homines pervertere, pravis doctrinis, prave Scripturas exponendo, vel male aliter suadendo. Et primo tangitur desiderium fraternae perversionis, *Habens poculum*. Secundo simulatio salubris cognitionis, *Aureum*. Tertio dolus nefariae deceptionis, *Plenum*. Dicit igitur, *Habens poculum*, idest errorem doctrinae ad potandum homines potu mortifero. Sumitur autem poculum pro continente, non pro contento. Hoc maxime in haereticis locum habet, qui prave exponendo Scripturas, desiderant homines pervertere inebriando potu erroris. *In manu*, idest in potestate, vel ope suae expositionis: unde dicitur fideli *Eccle. 13. Attende tibi a pestifero* etc. *Aureum*, quia simulant se habere cognitionem divinorum, quae cognitio signatur per aurum, ut *supra eodem* dictum est. cum tamen dicatur *Eccles. 33.*. *Non est illi a Deo gratia data: omni enim sapientia defraudatus est. Plenum.* Hic ostenditur dolus nefariae deceptionis, per errorem doctrinae: et ostenditur doctrina haereticorum esse horrida; unde dicitur, *Plenum abominatione*, idest documentis generantibus horrorem rationi, sive animae bene dispositae. Item ostenditur esse sordida; unde sequitur, *Et immunditia*: quia error haereticorum immundus est, et sordidat homines: *Ezechiel. 14. Viri isti posuerunt immunditias suas in cordibus* suis. Item ostenditur esse noxia, quia a Deo separat; unde sequitur, *Fornicationis eius*, idest impietatis, per quam facit haec mulier secum fornicare homines spiritualiter, hoc est delectabiliter adhaerere haeresibus et peccatis: et sic separat se et alios a Deo: *Psal. Perdidisti omnes qui fornicantur abs te. Et in fronte.* Hic describit perversorum nequitiam quantum ad nomen. Hoc autem nomen est reale, non vocale; sub figura autem nominis ostenditur malitia impiorum esse publica. Loquitur autem quantum ad inverecundos; unde dicit, *Et in fronte eius*. Secundo indurata sive obstinata, *Nomen scriptum*. Tertio malitia, *Babylon*. Quarto magna. Quinto corruptiva, quia alios corrumpit exemplo et documento. Pestis autem documenti et exempli, qua alios pervertunt, ipsa est noxia, quia separat a Deo, quod notatur nomine fornicationis; unde dicit mater fornicationum. Item horrida; unde sequitur, *Abominationum terrae*. Dicit igitur, *Et in fronte eius*. Per hoc notatur evidentia peccati, quod multi perversi non verentur infamiam, nec scandalum: *Ier. 3. Frons mulieris meretricis* etc. *Nomen*, erat: *Scriptum:* per hoc signatur obstinatio malitiae, sicut et scriptio signat stabilitatem sanctitatis in bonis: *Supra 3. Et scribam super eum nomen Dei mei* etc. *Mysterium*, idest signatum. Nota igitur quod vidit beatus Ioannes in visione mulierem dispositam, ut supra dixi. Vidit etiam in fronte eius nomen quoddam scriptum, scilicet illud quod sequitur: *Babylon* etc. quo nomine signatur nequitia impiorum: et ideo dicit, *Mysterium*. Quod autem sit illud nomen subditur, *Babylon*, idest multitudo perversorum confusa et involuta in vitiis. Confusio autem vitiorum multiplicitatem eorumdem signat: *Ezech. 16. Multiplicasti fornicationem tuam* etc. *Magna*, propter magnitudinem peccatorum: *Infra 18. Cecidit Babylon magna. Mater fornicationum*, idest causa peccatorum et errorum, quibus alii fornicentur spiritualiter, hoc est recedant a Deo: *Supra 14. A vino fornicationis suae potavit omnes gentes. Et abominationum*, idest peccatorum abominabilium, quia foetorem faciunt in anima, et horrorem generant: *Terrae*, idest qui sunt in terra, et in amatoribus terrae. Dicitur etiam peccatum abominatio, quia Deo est abominabile et exosum: *Proverb. 15. Abominabilis est Deo vita impii.* Nota quod est idem secundum rem fornicatio et abominatio; sed differunt respectu: quia fornicatio dicitur inquantum a Deo separat; abominatio inquantum horrorem generat, vel generare debet. Nota quod illud nomen quod vidit in visione, signat nequitiam publicam quasi nominatam, non quod sit illud nomen impiis secundum vocem. *Et vidi.* Quinta particula est, in qua describitur iniquorum perversitas, quantum ad ebrietatem, quia inebriant se sanguine martyrum; unde dicit, *Et vidi mulierem*, idest multitudinem perversorum mollem, et emollientem ad malum: *Ebriam*, idest satiatam et iucundantem, quia perversi inebriant se et iucundantur sicut ebrius effusione sanguinis fidelium: gaudent enim prae crudelitate, cum eos mactare possint abunde: *De sanguine*, idest de effusione sanguinis: *Sanctorum*, idest iustorum qui ante Christi adventum fuerunt occisi: *3. Reg. 21. Sanguinem innoxium effudit Manasses* etc. *Et de sanguine martyrum Iesu*, idest de occisione martyrum occisorum pro Iesu post adventum Christi: *Hebr. 11. Lapidati sunt, secti sunt etc.* Vel Sanctorum, idest martyrum minorum. Et *Martyrum Iesu*, idest martyrum maiorum, qui maiora passi sunt, et maius testimonium verbo et passionibus Christo Iesu dederunt. Martyr enim interpretatur testis. Et bene dicitur *Martyrum Iesu*, quia cum ipse sit Iesus, idest Salvator hominum per vim suae passionis, omnino iustum est, ut pro eo mortem fideles patiantur. Posset et haec ebrietas secundum Glossam aliter intelligi, sic. Vidi mulierem ebriam, idest vindicta damnationis repletam. De sanguine, scilicet pro effusione sanguinis sanctorum etc. ut supra dupliciter expositum est: quasi dicat: Vidi peccatum mulieris, idest numerositatis impiorum, vidi etiam eam damnatam pro occisione fidelium, quia sanguis iustorum requiritur ab impiis in poenam, secundum illud *Matth. 13. Ut veniat super vos omnis sanguis iustus* etc. *Et miratus.* Hic ponitur expositio visionis, quae facta est per angelum

Ioanni, admiranti super his quae viderat. Unde primo tangitur Ioannis admiratio. Secundo angelica declaratio, *Et dixit mihi*. Ubi primo angelus dissuadet admirationem. Secundo subiungit expositionis promissionem, *Ego dicam*. Tertio ponit ipsam expositionem, sive declarationem, *Bestia quam vidisti*. Dicit igitur, *Et miratus sum cum viderem illam*, scilicet mulierem sic monstruose dispositam: *Admiratione magna:* intelligens non esse sine causa magna, et magni mysterii, quod sic erat disposita. Hic secundum Glossam gerit Ioannes personam eorum, qui cum vident malos in mundo prosperari, mirantur cum audiunt magnitudinem poenarum, quae eis debetur; et cum tanta poena sint digni, mirantur quare sic eos exaltari permittat Deus. Sed docentur intelligere, huiusmodi prosperitatem, sive exaltationem datam ad maiorem excaecationem, et tandem iuste eis inferri aeternam damnationem. *Et dixit mihi angelus: Quare miraris?* quasi dicat: Noli mirari, quia sic disposita est mulier propter mysterium, quod tibi ostendam; et ideo potius vaca doctrinae meae, quam admirationi tuae. Unde patet quod in spirituali potius debet homo dare operam caelitus percipiendo; unde sequitur, *Ego dicam*, idest ego manifestabo tibi: *Sacramentum*, idest significationem. Nota quod sacramentum multipliciter dicitur. Uno modo dicitur pro sacro secreto, secundum quod Nativitas, Passio Christi, et huiusmodi dicuntur sacramenta. Alio modo pro sacramento significante, secundum quod sacramenta veteris legis dicuntur sacramenta, idest sacramentum significantia. Tertio pro sacramentum significante et efficiente, sicut sacramenta novae legis dicuntur sacramenta Quarto modo accipitur communius sacramentum, scilicet ubi aliud videtur, et aliud intelligitur, ut sit idem quod significatio: et sic accipitur similiter *supra 1. Sacramentum septem stellarum* etc. *Mulieris et bestiae, quae portat eam*, scilicet mulierem: *Quae*, scilicet bestia, *habet septem capita, et decem cornua*. Hoc totum viderat *supra eod*. Omnia enim quae viderat, ad haec duo retorquentur, scilicet ad mulierem, quae signat numerositatem impiorum; et ad bestiam super quam mulier sedet, quae bestia signat diabolum. Aquae enim de quibus subiungitur, ad mulierem referuntur, quia dominatur super eas. Quid autem praedicta in speciali significent, aperit Deus angelis, maxime autem quantum ad bestiam, et ea quae erant in bestia: unde subditur ipsa expositio: *Bestia quam vidisti* etc. Sic autem proceditur. Primo exponitur quid sit bestia. Secundo quid bestiae capita, *Septem capita*. Tertio quid cornua, *Et decem cornua*. Quarto quid aquae super quas mulier sedet, *Et dixit mihi, Aquas*. Quinto reddit ad loquendum responsum de cornibus bestiae, *Et decem cornua quae vidisti*. Sexto quid sit mulier, *Et mulier*. Circa primum exponens de bestia, quae designat diabolum, loquitur de eo quantum ad quadruplicem statum. Primo pro statu ante tempus gratiae. Secundo pro statu temporis gratiae, *Et non est*. Tertio pro statu ante iudicium maxime pro tempore antichristi, *Et ascensura est*. Quarto pro tempore iudicii, *Et in interitum* etc. Ubi primo ostendit damnationem diabolicam. Secundo damnationis sequelam, *Et mirabuntur*. Tertio excitat ad cautelam, *Et hic est sensus*. Dicit igitur, *Bestia quam vidisti*, supra eodem, hic est diabolus bestialis et crudelis: *Fuit*, scilicet in magna potestate, ante adventum Christi: tunc enim multum dominabatur: *Hebr. 2. Quae habebat mortis imperium: Et non est*, in illo dominio potestatis post adventum Christi: quia, sicut dicit Glossa, nato Christo, ius perdidit, scilicet per passionem Christi incarnati: *Ier. 51. Quomodo confractus est et contritus est malleus universae terrae?* Vel fuit in statu ante lapsum propter nobilitatem naturae in qua conditus est: *Ezech. 28. Tu signaculum similitudinis* etc. Et non est, post peccatum, secundum esse gratuitum: *Iob 18. Habitent in tabernaculo illius socii eius qui non est*. Sed secundum Glossam obiicitur, quia ante adventum Christi diabolus factus erat nihil: *Ezech. 28. Nihil factus es, et non eris in perpetuum*. Quomodo ergo dicitur fuisse tunc? Item tempore gratiae habet adhuc potestatem magnam super mundum; quomodo ergo dicitur, nunc non esse, quantum ad potestatem? Respondeo ad primum, quod diabolus ante adventum dicitur fuisse, propter magnitudinem potentiae in dominando malis, non erat tamen quantum ad esse gratiae; et sic obiicitur. Nota ergo quod de diabolo est loqui dupliciter: aut quantum ad esse primum; et sic numquam desinit esse cum sit immortalis; aut quantum ad esse secundarium; et hoc tripliciter, vel quantum ad supereminentiam naturae in qua fuit conditus, scilicet quantum ad illam claritatem naturalium quam amisit: quantum ad hanc potest fuisse ante lapsum, non post. Aut quantum ad statum gratiae; et sic a tempore peccati sui factus est nihil, et non erit in perpetuum, sicut dicitur *Ezech. 26*. De hoc non fit hic sermo. Aut quantum ad magnitudinem potentiae; et sic dicitur fuisse ante Christi adventum, non post, quia maximum dominium habuit super homines ante longe magis quam post. Ad aliud dicendum, secundum Glossam, quod non dicitur nunc non esse, quia nullam potestatem habeat super aliquos, sed quia multum debilitata est eius potestas per passionem Christi; et quia omnes si volunt possunt eius manus evadere et salvari: ante autem adventum Christi nullus salvari, et fere totus mundus erat in peccatis: unde instante passionis tempore dixit: *Nunc princeps huius mundi eiicietur foras. Et ascensura est*, idest ascendet, idest elevabit se bestia haec, idest diabolus ante finem mundi, tempore antichristi, in magnam potestatem. *Ascensura*, inquam, est, *De abysso*, idest de peccatoribus profundis et tenebrosis in vitiis: nunc enim latet in multis impiis; sed tunc aperte saeviet in fideles. Vel *de abysso*, idest per abyssum, idest per eos qui profundi sunt in peccatis, quia per tales, sicut vult Glossa, elevabit se in maiorem nequitiam, quod erit tempore antichristi, quando habebit diabolus potestatem magnam: *Infra 20. Et post haec oportet illum solvi modico tempore. Et in interitum ibit*, idest in damnationem aeternam, in die iudicii, quando detrudetur in aeternum supplicium. Gregorius *in Gregoriano: Omnibus electis ad hoc spectaculum deductis, hostis antiquus cum reprobis omnibus, aeternis gehennae incendiis mancipabitur, cum a Deo dicetur: Discedite a me maledicti in ignem aeternum*. Vel ibit in interitum post mortem antichristi, quantum ad amissionem potestatis: unde Glossa: *Mortuo antichri-*

sto non habebit tentandi locum. Et mirabuntur inhabitantes terram, idest homines qui dum vivunt, terrae infixi sunt per amorem: *Quorum non sunt nomina scripta in libro vitae a constitutione mundi*, inclusive, idest qui sunt ex divina acceptione praedestinati ad vitam ab aeterno. De hoc magis est *supra cap. 5.* Mirabuntur de magnitudine poenae diaboli, qui prius magnam potestatem habuerat, et post iam periit morte aeterna. Vel *Mirabuntur* videntes bestiam, idest mali mirabuntur potestatem diaboli et suam, ita annullatam post mortem antichristi; et super hoc dolebunt, quia adhuc vellent dominari iustis sub militia diaboli; et ille sensus videtur principalior: Glossa, *Cum viderit* etc. Sed si quis dubitabit, quomodo videbunt bestiam, quae non erit, licet ante esset? Respondeo. Si de damnatis primo modo intelligatur, non dicitur diabolus non esse post iudicium, quia prorsus desinat esse, sed quia mortuus est morte aeterna: quia propter magnitudinem poenae dicitur omnis damnatus, sive diabolus, sive alius perire, sive quasi non esse. Si autem secundo modo intelligatur, scilicet pro statu post mortem antichristi ante iudicium, dicitur diabolus non esse tunc: non per sui annullationem, sed per potestatis amissionem; et est sensus: Videntes bestiam quae erat et non est, idest videntes bestiam quae prius magnam potestatem habebat, aliam potestatem antichristo mortuo perdidisse. Hoc autem cognoscere poterunt, quia tunc mali non ita ut prius florebunt. *Et hic est*; quasi dicat: Ita diabolus deiicietur, *Et hic*, idest in consideratione huius deiectionis: *Est sensus, qui habet sapientiam*, idest profunditatem sapientiae; quasi dicat: Consideratio huius deiectionis dat materiam magni sensus et profundi, ut scilicet homines sibi ab amore terrenae prosperitatis caveant ab actione perversitatis, ne similiter deiiciantur, totum amittendo, et poenam aeternam sustinendo. Glossa *Respectu* etc. Vel aliter. *Hic*, idest in consideratione huius deiectionis: *Est sensus*, necessarius actu operans et providens ac vigilans illi, *Qui habet sapientiam*, in habitu; quasi dicat: Considerata deiectione diaboli, qui hic praedicitur necessarius esse cuilibet sensus ad cavendum, felices, qui faciunt etc. *Septem.* Hic ponitur expositio, quam ad septem capita adiungimus, aut de bestia praemissa, quae conformitatem habet cum impiis in malitia. Primo ergo agitur de septem capitibus. Secundo replicatur de bestia conformi capitibus. *Et bestia.* Dicit ergo, *Septem capita*, de quibus supra exponitur: *Septem montes sunt*; quasi dicat: Septem capita illa designant septem montes, idest universos reges, sive potentes, qui dicuntur montes per altitudinem superbiae; dicuntur autem capita per influentiam malitiae, quia per hos diabolus influit in alios malitiam, sicut caput influit in membra alia sensum et motum: *Super quos*, scilicet montes, idest superbos reges et potentes: *Mulier*, idest congregatio, sive multitudo hominum perversorum, qui alios ad malum emoliiunt: *Sedet*, idest dominatur et regnat: quia perversi, sicut sunt haeretici et huiusmodi, habent iniquos potentes, quasi sub nutu suae voluntatis, et per eos alios pervertunt, sicut fiet tempore antichristi. Vel *Sedet*, idest quasi fundata et stabilita quiescit multitudo impiorum, quia principibus innituntur alii mali, et per eos se fulciunt; universi vero potentes distinguuntur secundum septem tempora. Primum tempus fuit ab Adam usque ad Noe. Secundum a Noe usque ad Abraham. Tertium ab Abraham usque ad Moysen. Quartum a Moyse usque ad transmigrationem Babylonis. Quintum a transmigratione Babylonis usque ad Christum. Sextum tempus gratiae a Christo usque ad antichristum. Septimum sub antichristo. Septem ergo montes, sive capita, sunt universi potentes, distincti secundum septem tempora; unde sequitur: *Et haec. Septem capita*, sive montes: *Septem reges sunt*; quasi dicat; Septem capita, sive montes, signant septem reges, idest universos malos potentes, qui dicuntur Reges, quia praesident aliis, et regunt eos in malitia. Quoniam autem sunt distincti secundum diversa tempora; ideo recte sequitur, *Quinque*, scilicet Reges, idest potentes quinque temporum: *Ceciderunt.* Hoc dicit quantum ad quinque tempora quae transierunt, scilicet usque ad tempus gratiae. Ex quo patet iam quod omnia transeunt: *Eccle. 3. Et suis spatiis transierunt universa. Unus est*, caetus malorum potentum sub sexto tempore, scilicet sub tempore gratiae, qui impugnant cum possunt ecclesiam. *Et alius*, scilicet antichristus, qui septimo tempore regnabit: *Nondum venit*, quia tempore beati Ioannis nondum venerat antichristus. *Et cum venerit*, scilicet antichristus, de quo iam dixerat quod nondum venit: *Oportet*, propter divinam voluntatem, qui illos dies breviabit, cui non potest resisti: *Roman. 9. Voluntati eius qui resistit? Breve tempus manere*, idest brevi tempore regnare, scilicet tribus annis et dimidio: *Matth. 24. Nisi breviati fuissent* etc. De hoc brevi tempore *supra 11. Et civitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus.* Quia vero diabolus est omnibus conformis in malitia, et tamen omnes excedit in malitia; ideo subditur, *Et bestia*, scilicet diabolus in se bestialis, et bestiales faciens: *Quae erat*, idest videbatur esse aliquid magnum propter magnam potestatem ante Christi adventum, *Et non est*, scilicet in illa potestate post passionem Christi: *Et*, idest etiam: *Ipsa octava est*, idest omnes alios in malitia transcendit, sicut numerus maior transcendit minorem; quasi dicat: Cum potentes mali sint in malitia perversi, diabolus connumeratur cum eis in malitia, ita tamen quod eos transcendit vel superat in nequitia, iuxta illud *Iob 41. Ipse est rex super omnes filios superbiae. Et de septem est*, conformitate culpae et poenae in genere. Dicitur ergo bestia, scilicet diabolus octava supra praemissos reges sive potentes, propter excessum in malitia et poena ei debita. Dicitur autem esse de septem propter conformitatem in malitia et poena in genere, sicut vult Glossa. *Et in interitum vadit*, idest in poenam aeternam, quae est interitus perpetuus: detrudetur enim diabolus in infernum in iudicio cum reprobis: *Matth. 25. Discedite a me maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo* etc. *Et decem cornua.* Hic exponit quae sint decem cornua, et multa docet de ipsis: Primo ergo exponit quae sint decem cornua. Secundo ostendit eorum potestatem. Tertio eorundem perversitatem, *Hi unum consilium.* Quarto ipsorum deiectionem, *Et Agnus vincet.* Dicit igitur, *Et decem cornua quae vidisti*, *supra eodem*, *decem*

reges sunt. Isti sunt decem reges, de quibus *Danie. 7. Porro decem cornua ipsius regni decem reges erunt.* Regnum enim Romanum dividetur in decem regna ante finem mundi, et erunt subiecta antichristo. Primo enim interficiet antichristus tres ex illis regibus, regem scilicet Aphricae, Aegypti, et Aethiopiae: et tunc alii septem antichristo victori colla submittent. *Qui regnum nondum acceperunt*, quia nondum venerunt. Nota quod isti Reges cornua dicuntur, ad significandum bestialem eorum impetum contra fideles, quia per eos impugnabit fideles antichristus; sicut sequens litera innuit: bestiae enim habentes cornua cornibus impetunt. Item numerus congruit eorum malitiae, quia legem decalogi impugnabunt. *Et potestatem.* Hic agitur de eorum potestate. Et primo tangitur potestas. Secundo abusus, *Tanquam reges.* Tertio brevitas, *Una hora.* Quarto gradus, *Post bestiam. Qui nondum regnum acceperunt, sed accipient*; et ea abutentur per malitiam: et hoc est, *Sed accipient potestatem*, scilicet regiam, quando scilicet Romanum regnum in decem regna dividetur. *Tanquam reges*; quasi dicat: Non erunt veri et boni reges, qui mala dissipare solent: *Prov. 19. Rex qui sedet in solio etc.* Sed erunt tyranni per tyrannidem alios opprimentes; unde dicit: *Tanquam reges*: de talibus dicitur *Eccle. 10. Rex insipiens perdet populum suum. Una hora, et modico tempore*, scilicet tribus annis et dimidio, quibus cum suo capite antichristo regnabunt. Et dicit *Una hora*, ad significandum temporis brevitatem. Deinde ostendit gradus potestatis, quia eorum potestas erit sub potestate antichristi; unde sequitur: *Post bestiam*, idest post antichristum, sive post diabolum dominantem in antichristo. Et dicit *Post*, non ordine temporis, sed ordine sive gradu potestatis, quia potestas antichristi, per quem dominabitur diabolus, maior erit potestate ipsorum; et ipsi erunt antichristo subiecti: unde *Daniel. 7. Alius consurget post eos, et ipse potentior erit prioribus.* Vel *Post bestiam*, idest sequentes diabolum regnantem in antichristo et servientes eidem. *Hi unum.* Hic ostendit eorum perversitatem. Et primo comparationem ad diabolum cui omnia attribuent, *Et potestatem.* Secundo per comparationem ad Christum quem impugnabunt, *Hi cum Agno.* Dicit igitur, *Hi*, scilicet reges praedicti: *Unum consilium*, idest unam voluntatem, unum studium: *Habent*, idest habebunt: loquitur enim pro illo tempore. Unum, inquam, consilium ad impugnandum fidem Christi, et exaltandum nomen antichristi: sed sicut dicitur in *Psal. Dominus consilia Gentium dissipat* etc. *Tradent bestiae*, idest diabolo regnanti in antichristo: *Virtutem*, idest potentiam nocendi fidelibus, et operandi magna: *Et potestatem suam*, idest dominationem quam super alios habebunt. Virtus ergo respicit operationem; potestas dominationem; quasi dicat: Diabolo praesidente in antichristo attribuent omnia: attribuendo enim antichristo cui obedient, attribuent diabolo; cum tamen dicatur *Roman. 13. Non est enim potestas, nisi a Deo. Hi cum agno*, idest Christo innocenti pio et pro nobis immolato pugnabunt fidem Christi; blasphemiis impugnando, et fideles persequendo, ut fides eius extinguatur, et eius cultores pervertantur: *Daniel. 7. Sermones contra excelsum loquitur, et sancta altissimi conteret. Et Agnus.* Hic ostendit illorum cornuum sive regum deiectionem, quae fiet per Christum et suos fideles. Unde primo ostenduntur deiiciendi a Christo. Secundo a familia Christi, *Et qui cum illo.* Contra primum praedicitur Christi victoria. Secundo ostenditur victoriae potentia, *Quoniam Dominus.* Dicit igitur, *Et Agnus vincet illos*, dando suis fidelibus constantiam, per quam vincant hostes fidei, et damnando tandem eosdem. Sed quare non dicitur Leo vincet, cum Leo potius dicat potentiam ad vincendum? Respondeo. Ut sic notetur cum victoria modus vincendi, scilicet per patientiam et sustinentiam adversorum, quae erit in fidelibus per virtutem exempli ipsius Agni, qui omnia patienter sustinuit, et quasi agnus coram tondente obmutuit, sic erit in eius membris. *Quoniam*; quasi dicat: Et poterit eos vincere: *Quoniam Dominus dominorum est et rex regum.* Ostenditur ergo habere dominationem super omnes dominantes, tum in generali, tum in speciali. Et per hoc patet quod non est aliquis qui possit ei resistere, cum sit Deus et Dominus omnium: *Infra 19. Et habet in vestimento* etc. *Et qui cum illo sunt*, per adhaerentiam amoris, et conformitatem unitionis. Ipsi, dico, vocati per iustificationem: tunc enim vocat efficaciter, cum iustificat: vel per praedicationem, et electi per praedestinationem, et fideles per fidei perfectionem, ad quam tria requiruntur, scilicet credulitas cordis, confessio oris: *Roman. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Item exercitium operis: *Iacob. 2. Fides sine operibus mortua est.* Tales, inquam, vincent illos reges per fidei constantiam, et adversorum tolerantiam. Agnus ergo vincet illos, sicut victor principalis; iusti sicut victores secundarii: Agnus vincet illos, suos milites roborando; iusti vero eius gratiae cooperando per industriam liberi arbitrii; et ideo sublimabuntur cum ipso Christo: *Supra 3. Qui vincit, dabo ei sedere mecum* etc. *Et dixit mihi.* Hic ponitur expositio de aquis, de quibus *supra eodem.* Dicit igitur, *Et dixit mihi*, scilicet angelus: *Aquas quas vidisti:* aliqui libri habent *Aquas quas vidisti*; et sic ordina *Aquae quas vidisti: Ubi*, idest super quas, *meretrix sedet.* Tangit illud quod dictum est *supra eod. Ostendam tibi damnationem etc. Populi sunt.* Populi quoad eos qui habent legem, ut Iudaei; Gentes, quoad eos qui sunt diversorum idiomatum in gentibus, ut sit Endiadis. *Gentes et linguae*, idest Gentes diversarum linguarum. Vel *Populi*, quos distinguunt diversae civitates: *Gentes*, quas distinguunt diversae sectae: *Et linguae*, idest multitudines hominum, quos distinguunt diversae linguae; quasi dicat: Aquae illae signant malos homines ex omni hominum diversitate collectos. Aquae enim labilis naturae sunt et fluidae: similiter mali per diversa fluunt vitia, et decurrunt paulatim ad inferos. Super malos dicitur sedere meretrix: quia multitudo hominum magis perversorum, quasi dominatur super alios malos, et pertrahit eos ad multiplicia mala. Unde antichristus qui nondum apparuit, iam regnat super malos praesentes, quia omnes mali membra sunt antichristi, secundum beatum Gregorium, etiam antequam antichristus appareat. Multitudo autem perversorum alios pervertentium dicitur meretrix, quia fornicantur cum daemonibus adorando idola, vel sequendo alios errores, vel adhaerendo aliis peccatis, et quia

alios ad se quasi meretrix attrahunt, faciendo eos sibi per consectationem errorum vel aliorum peccatorum delectabiliter adhaerere: et per hoc eos separant a vero sponso, ut dictum est supra. *Et decem cornua.* Hic iterum redit ad exequendum de cornibus bestiae: et ostendit quod non debemus conformari praemissae meretrici, quam hic fornicariam vocat, idest societati sive multitudini perversorum alios pervertentium, quia illi qui eidem adhaerent, tandem dolebunt. Specialiter autem ostendit hic hoc de cornibus, idest regibus praemissis, et ipsa, fornicaria, propter suam nequitiam damnabitur: cuius damnationis erunt participes, qui in culpa fuerunt conformes. Primo ergo ostendit odium cornuum ad fornicariam. Secundo ostendit eam per ipsos esse damnandam, *Et desolatam.* Tertio ostendit circa hoc permissionem divinam, *Deus enim.* Damnationem autem fornicariae, quae erit ex confoederatione et conformitate sui ad potentes in malo, ostendit primo quantum ad poenam damni. Secundo quantum ad poenam sensus, *Et carnes eius.* Poena autem damni erit, quia omni bono evacuabitur. Hoc autem damnum sive evacuatio describitur, inquantum molestat humanum affectum, cum dicitur, *Et desolatam.* Item inquantum privat bonum dilectum, sive optatum, *Et nudam.* Circa poenam sensus notatur quod potentes per hoc quod innuuntur hic nomine fornicariae, erunt eis causa damnationis; et iterum gaudebunt de malis sive afflictionibus eorum. Primo ergo ostendit eorum gaudium de malo, sive afflictione fornicariae. Secundo ostendit eos futuros eidem causam gehennae, *Et ipsam.* Dicit igitur, *Et cornua decem*, hoc est praemissi decem reges, in quibus etiam alii pravi potentes intelliguntur: *Quae vidisti in bestia, supra eodem*, quia bestia, hoc est diabolus, per hos impugnat fideles et fidem catholicam: *Hi*, scilicet reges et potentes. Quod autem dicitur, *Hi*, refertur ad illud quod intelligitur et signatur per cornua: *Odient*, idest odio habebunt: *Fornicariam*, idest multitudinem hominum magis perversorum, qui eos stimulaverunt ad malum, sicut sunt haeretici et alii huiusmodi, et sicut erunt pseudoapostoli antichristi. Talium multitudo dicitur hic *Fornicaria*, et supra *Meretrix*: quia verbo et exemplo facit homines fornicari a Deo vero sponso per errores et alia peccata. Hanc fornicariam, idest pseudoapostolos antichristi, et alios hominum perversores, habebunt odio reges et alii potentes post mortem antichristi, quando cognoscent se per eos fuisse deceptos, videntes antichristum viliter mortuum et deiectum: ipsa etiam fornicatrix, quia decepit eos, damnabitur: cuius damnationis concausa erunt ipsi, quia iuverunt eam in malis: unde sequitur, *Et desolatam facient eam*, idest facient eam esse sine consolatione omnis boni in inferno, ubi omnis consolatio quae fuerat cessat, et alia mala recompensantur, per hoc quod fuerunt fornicariae causa malorum adiuvando per vim potestatis suae ad nequitiam. *Et nudam*, omni bono quod ante habuerat, vel dilexit ante: omni enim bono, quod cedat in complacentiam, nudi erunt damnati in inferno: *Ezechiel. 23. Dimittent te nudam, et ignominia plenam. Et carnes eius manducabunt*, idest delectabuntur in eius afflictionibus, sive praesentibus, sive gehennalibus. Et est modus loquendi. Manducare enim dicitur carnes alterius, qui ita delectatur in eius poena ac si cum sapore et desiderio comederet carnes ipsius. Sed si potentes habent odio perversitatem hominum alios pervertentium, videtur quod poeniteant. Quomodo ergo gaudent de alieno malo? Respondeo. Dicendum quod cognoscant perversitatem talium, non tamen vere et sufficienter poenitebunt multi ex potentibus, sicut sequitur, Deus enim dedit in corda ipsorum. Contingit enim videre deceptionem suam sine poenitentia sufficienti, sicut Iudas vidit se male fecisse, sed non vere et sufficienter poenituit, licet aliqua poenitentia duceretur: unde *Matth. 27. Tunc videns Iudas* etc. Tandem autem per participationem, et promotionem in peccatis, erunt fornicariae causa ignis aeterni; unde sequitur, *Et ipsam igne aeterno concremabunt*, idest causa erunt ut perfecte cremetur. Et ita patet quam malum est adhaerere impiis, quia adhaerentes aliis, faciunt alios damnari, et similiter e contrario, et utrique involvuntur: *Isai. 33. Spinae congregatae igni comburentur.* Quod autem potentes sint adiutores et promotores aliorum in peccatis, prius tamen excitari ab eis, hoc fiet permittente Deo; unde sequitur, *Deus enim*; ita dico quod concremabunt eam igni, per hoc quod iuvabit ad vitia. *Deus enim dedit in corda*, idest in libero arbitrio, vel voluntates: *Eorum*, scilicet regum et potentum. Dedit, inquam, per iustam permissionem, cum potentes essent in fervore malitiae: *Ut faciant quod placitum est illi*, scilicet fornicariae: potentes enim tempore antichristi obedient fornicariae, scilicet pseudoapostolis antichristi, et consimilibus in persequendo violenter fideles, et hoc erit permissione divina ad bonum electorum. Dedit etiam Deus, *Ut dent regnum suum*, idest dominationem suam attribuant diabolo operanti in antichristo; et se ab eo regi permittant. Vel aliter. *Dedit in corda eorum*, hoc non mutatur. *Ut faciant quod placitum est illi*, scilicet bestiae, hoc est diabolo. Unde quasi exponendo in speciali subditur: *Ut dent regnum suum bestiae*, idest ut dominationem suam diabolo, qui erunt in antichristo attribuant, ut dictum est, et ei serviant: *Roman. 1. Tradidit eos in reprobum sensum* etc. *Donec consummentur*, idest impleantur: *Verba Dei*, quae dixit per prophetas de praemiatione bonorum, et damnatione malorum; quasi dicat: Potentes pravi usque ad diem iudicii permittente Deo servient diabolo: *Iob 21. In diem perditionis servatur malus.* Sed quid est quod dicitur, *Deus enim dedit* etc? Quia secundum hoc Deus videtur esse causa, quod homines sint mali. Respondeo. Quaedam dicuntur de Deo positive, ut creare, iustificare; quaedam negative, ut cum dicitur indurare, vel interponere, inducere: hoc enim dicitur non quia ipse immittat duritiem, vel faciat tentationi succumbere; sed quia non emollit, et in tentatione constantiam non tribuit, et sic homo succumbit. Similiter dicitur dare in corda pravorum ut male faciat, idest permittet hoc cadere in corda ipsorum: unde negative, non positive accipitur: dum enim non tenet corda hominum, sine freno currunt ad mala. *Et mulier.* Quia de muliere nondum exposuerat, ideo nunc exponitur: et quia hoc facilius per se potest intelligi, ideo forsan ultimo exponitur. Dicit igitur, *Et mulier quam vidisti, supra eod. est civitas*, idest collectio sive numerositas perversorum conformium in malo, quod no-

tatur per unitatem civium in civitate: *Magna*, propter numerositatis eorum multiplicitatem, ex vitiorum magnitudine. Multitudo perversorum dicitur *Mulier*, propterea quia ad malum emollit: *Civitas*, quia multos colligit: *Magna*, quia quasi numerum excedit, vel quia enormiter offendit: *Meretrix*, quia homines a Deo disiungit: *Babylon*, quia se in vitiis confundit, sive involvit: *Quae habet regnum*, idest dominium: *Super reges terrae*, idest super potentes diligentes terram. Societas enim impiorum, qui plus quam alii sunt studiosi ad malum, quae dicitur hic *Mulier* et *Meretrix* et *Civitas magna*, trahit potentes ad nutum suae voluntatis: sicut videmus quod haeretici multos principes trahunt, et hoc maxime erit tempore antichristi. Si autem mulier dicatur multitudo malorum communiter, tunc mulier dicitur habere regnum, idest dominium super reges terrae, quia vitia quae sunt in malis communiter, dominantur specialiter in multis maioribus et potentioribus, quia potestas dominationis dat eis superbiam et audaciam peccandi. Sed obiicitur: quia multi reges et potentes sunt qui dominium tenent; quomodo ergo dicitur, *Quae habet regnum super reges terrae?* et videtur loqui sine distinctione? Respondeo. Per hoc dicitur reges terrae, idest diligentes terram: unde non loquitur de omnibus potentibus, cum multi sint boni, sed de pravis.

CAPUT. XVIII.

Et post haec vidi alium angelum descendentem de caelo habentem potestatem magnam, et terra illuminata est a gloria eius. Et exclamavit in fortitudine dicens, Cecidit, cecidit Babylon magna, et facta est habitatio daemoniorum, et custodia omnis spiritus immundi, et custodia omnis volucris immundae, et odibilis: quia de vino irae fornicationis eius biberunt omnes gentes, et reges terrae cum illa fornicati sunt, et mercatores terrae de virtute deliciarum eius divites facti sunt. Et audivi aliam vocem de caelo dicentem: Exite de illa populus meus, ut ne participes sitis delictorum eius, et de plagis eius non accipiatis. Quoniam pervenerunt peccata eius usque ad caelum: et recordatus est Dominus iniquitatum eius. Reddite illi sicut et ipsa reddidit vobis: et duplicate duplicia secundum opera eius. In poculo quo miscuit vobis, miscite illi duplum. Quantum glorificavit se, et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum, et luctum, quia in corde suo dicit: Sedeo regina, et vidua non sum, et luctum non videbo. Ideo in una die venient plagae eius, mors, et luctus, et fames, et igne comburetur: quia fortis est Deus, qui iudicabit illam. Et flebunt, et plangent se super illam reges terrae, qui cum illa fornicati sunt, et in deliciis vixerunt, cum viderint fumum incendii eius; longe stantes, propter timorem tormentorum eius, dicentes: Vae vae civitas illa magna Babylon, civitas illa fortis: quoniam una hora venit iudicium tuum. Et negotiatores terrae flebunt, et lugebunt super illam: quoniam merces eorum nemo emet amplius, merces auri, et argenti, et lapidis pretiosi, et margaritae, et byssi, et purpurae, et serici, et cocci, et omne lignum thyinum: et omnia vasa eboris, et omnia vasa de lapide pretioso, et aeramento, et ferro, et marmore, et cinnamomum, et amomum, et odoramentorum, et unguenti, et thuris, et vini, et olei, et similae, et tritici, et iumentorum, et ovium, et equorum, et rhedarum, et mancipiorum, et animarum hominum. Et poma desiderii animae tuae discesserunt a te, et omnia pinguia et praeclara perierunt a te, et amplius illa iam non invenient mercatores horum, qui divites facti sunt, ab ea longe stabunt, propter timorem tormentorum eius, flentes, ac lugentes, et dicentes: Vae vae civitas illa magna, quae amicta erat bysso, et purpura, et cocco, et deaurata erat auro, et lapide pretioso, et margaritis, quoniam una hora destitutae sunt tantae divitiae: et omnis gubernator, et omnes qui in lacum navigant, et nautae, et qui in mari operantur, longe steterunt, et clamaverunt videntes locum incendii eius, dicentes: Quae similis civitati huic magnae? Et miserunt pulverem super capita sua: et clamaverunt flentes, et lugentes, dicentes: Vae vae civitas illa magna, in qua divites facti sunt omnes qui habebant naves in mari de pretiis eius: quoniam una hora desolata est. Exulta super eam caelum et sancti apostoli, et prophetae: quoniam iudicavit Deus iudicium vestrum de illa. Et sustulit unus angelus fortis lapidem quasi molarem magnum, et misit in mare, dicens: Hoc impetu mittetur Babylon civitas illa magna, et ultra iam non invenietur. Et vox citharoedorum, et musicorum, et tibia canentium, et tuba, non audietur in te amplius: et omnis artifex omnis artis non invenietur in te amplius, et vox molae non audietur in te amplius, et lux lucernae non lucebit in te amplius, et vox sponsi et sponsae non audietur adhuc in te, quia mercatores tui erant principes terrae, quia in veneficiis tuis erraverunt omnes gentes. Et in ea sanguis prophetarum et sanctorum inventus est, et omnium qui interfecti sunt in terra.

CAPUT XVIII.

Et post haec vidi. Haec est visio sexta, quae est de damnatione ipsa impiorum quae fiet in iudicio, et sustinebuntur in inferno. Unde sicut praecedens visio pertinet ad tempus antichristi, sic ista ad tempus iudicii et supplicii. Ut autem maior fides habeatur, introducitur Christus praedicans ipsam damnationem malorum in tempore carnis suae adhuc mortalis. Nota Glossae *In hac sexta visione* etc. Haec vero visio

continet tria capitula. Notandum autem quod mali qui damnabuntur, aut sunt homines, aut daemones: si homines, de ipsis est loqui, aut in communi; et sic signantur sub nomine Babylonis; aut in speciali; et sic est antichristus, qui signatur nomine bestiae, et eius pseudo apostoli, qui dicuntur pseudo prophetae. Primo ergo agitur de damnatione Babylonis, hoc est ecclesia malignantium. Secundo de damnatione bestiae et pseudoapostolorum, *Infra 19. Et vidi caelum apertum.* Tertio de damnatione diaboli et daemonum, *20. Et vidi angelum descendentem.* Circa primum primo ostendit Babylonis damnationem. Secundo ostendit planctum malorum de eadem, *Et flebunt et plangent.* Tertio bonorum exultationem, *Infra eod. Exultate super eam caeli.* Damnationem Babylonis ostendit primo in generali. Secundo in speciali, *Reddite illi.* Circa primum primo ostendit impiorum damnationem. Secundo damnationis rationem, *Et facta est habitatio.* Tertio subiungit fidelium admonitionem, *Et audivi aliam vocem.* Damnationem Babylonis tangit, secundum quod est praedicta a Christo, ut maior sit rectitudo. Primo ergo describitur ipse Christus praedicans. Secundo ipsa praedicatio damnationis. Christus autem praedicans primo describitur a gratia redemptionis. Secundo a potestate dominationis, *Habentem potestatem.* Tertio a fructu sive effectu praedicationis, quia sua praedicatione illuminavit mundum, *Et terra.* Dicit igitur, *Et post haec;* quasi dicat: Ita vidi praemissa: *Et post haec vidi*, visu interno: *Alium angelum*, idest Christum Angelum magni consilii, qui est alius a praemissis angelis: de quibus *supra 17. Et venit ad me unus de septem angelis*, qui maior est, eo quod est Dominus omnium praedicatorum, qui per illos signantur, et angelorum. Angelus enim Ioanni revelabat praemissa, sicut et haec. *Descendentem*, per carnis assumptionem ad hominem redimendum de caelo. Glossa, de *aequalitate Patris: Psal. Descendet sicut pluvia in vellus.* Iste descensus non fuit secundum loci mutationem; sed per sui exinanitionem in assumptione carnis, sicut superius dictum fuit. Sed quomodo dicitur descendisse de Patris aequalitate, cum eam non amiserit? Respondeo duplici ratione. Una, quia cum esset prius in aequalitate Patris, humiliavit se ad carnis infirmitatem, et factus est minor Patre, secundum humanitatem, non tamen amissa aequalitate secundum divinitatem. Alia, quia cum prius existeret in Patris aequalitate invisibilis et occultus, per assumptionem carnis apparuit inter homines visibilis et manifestus. Ad obiectum patet, quia non intelligitur amisisse aequalitatem, *Habentem potestatem magnam*, quia dominatur omnibus, et ita poterit complere verbum suae praedicationis de damnatione malorum: *Daniel. 7. Potestas eius potestas aeterna* etc. *Et terra illuminata est*, idest amatores terrenorum, prius in tenebris existentes. Vel *Terra*, idest ecclesia, cuius est fructus terrae. *A gloria eius*, idest a praedicatione eius gloriosa: in se et ita mirabilis: *Isaias 9. Habitantibus in regione umbrae mortis lux orta est eis. Et clamavit.* Hic ostenditur ipsa praedicatio damnationis, quae facta est ex magno zelo Christi: et sicut praedicavit, ita complebitur. Unde primo ostenditur zeli vehementia in clamore. Secundo praedicationis efficacia, quia non carebit effectu, *In fortitudine.* Tertio ipsa damnatio praedicata, *Dicens* etc. Dicit igitur, *Et clamavit*, praedicando. Clamor ostendit zelum Christi ad homines: *Psal. Zelus domus tuae comedit me. In fortitudine*, quia fortiter complebit damnationem quam comminatus est. Aliqui libri habent In forti voce, et est idem sensus. *Dicens cecidit, cecidit*, idest cadet, hoc est damnabitur corpore et anima: bis enim dicitur propter animae et corporis poenam; vel propter damnationis perfectionem, quia aeternaliter; vel propter amissionem gloriae et supplicium gehennae: *Ierem. 17. Duplici contritione contere eos. Babylon*, idest multitudo iniquorum, qui in peccatis confusi sunt et obvoluti: *Magna*, propter magnitudinem vitiorum, vel numerositatem ipsorum impiorum. Nota quod licet Dominus sub his verbis non praedicavit damnationem malorum, praedicavit tamen aliis: unde *Matth. 7. Omnis arbor quae non facit fructum bonum* etc. *Matth. 15. Ibunt hi in supplicium aeternum* etc. Haec verba angeli quae vidit in visione beatus Ioannes *Descendentem de caelo*, signant praedicationem dictam, qua Christus, quem ille angelus designat, comminatus est damnationem impiis, etsi non sub eisdem verbis. *Et facta est.* Hic ostenditur causa damnationis: unde Glossa, *Et ideo cadet, quia facta est.* Causa autem damnationis est culpa Babylonis, idest multitudinis impiorum. Primo autem ostenditur eius culpa per comparationem ad daemones quibus servit. Secundo per comparationem ad homines quos seducit, *Quia de vino.* Item culpa, secundum quod per eam servit daemonibus, describitur primo, secundum quod est in actu, sive effectu. Secundo secundum quod est in perseverantia actus, *Et custodia.* Dicit igitur, *Et facta est;* quasi dicat: Ita cadet Babylon; et hoc ideo, quia *Facta est*, suo libero arbitrio per per peccatum: *Habitatio*, locus et mansio, *Daemoniorum: Isai. 13. Habitabuntur ibi struthiones* etc. et loquitur de Babylone. *Et facta est custodia omnis spiritus immundi*, idest custodivit se, omni spiritui immundo, sive omnis spiritus immundus custodivit eam sibi; et hoc fit per obstinationem sive impoenitentiam. Et dicitur spiritus immundus specialiter quantum ad suggestionem luxuriae. *Et custodia omnis volucris*, idest omnis daemonis superbi superbiam suggerentis. Daemones enim dicuntur volucres propter superbiam, quam habent et suggerunt: et dicitur hoc quantum ab suggestionem superbiae. Sed quia sunt volucres mundae et bonae, scilicet viri iusti, qui volant ut volucres per contemplationem, recte subditur: *Immundae*, per superbiam. Etsi enim specialiter luxuria immunditia sit, tamen omne mortale immunditia est. Superbia autem multum inquinat; unde loquens Augustinus de superbia et vana gloria dicit in *5. lib. de Civ. Dei: Tanto est quisque Deo similior, quanto ab hac immunditia mundior. Et odibilis*, quantum ad suggestionem avaritiae, quia daemon quilibet est odibilis Deo, quia per vana temporalia decipit homines, et ipsi homines per amorem mundi odibiles fiunt apud Deum: *Iacob. 5. Amicitia huius mundi inimica est Deo.* Vel aliter spiritus malus dicitur immundus secundum Glossam, inquantum suggerit carnis immunditiam: dicitur *Volucris*, inquantum habet et suggerit superbiam: hoc non mutatur. Quod autem sequitur, *Et odibilis*, potest sumi nominative de Babylone; et sic incipit ibi pars illa, in qua ostenditur eius cul-

pa per comparationem ad homines; et hoc videtur rectius, quia statim subditur ratio, quare est Babylon odibilis coram Deo: *Quia de vino.* Dicit igitur, *Et facta est odibilis*, idest digna odio apud Deum propter peccata, specialiter autem propter illa quae sequuntur: *Eccle. 12. Altissimus odio habet peccatores. Quia.* Hic agitur de culpa Babylonis, per respectum ad homines, quos seducit. Et primo ostenditur seductio in generali, quantum ad quodcumque mortale peccatum. Secundo in speciali, quantum ad peccatum cupiditatis. Seductio autem per quodcumque mortale in generali primo ostenditur in minoribus. Secundo in maioribus, *Et reges.* Dicit igitur, *Quia;* quasi dicat: Ita cadet et merito: *Quia* etc. Vel aliter continua iuxta modum praetactum; quasi dicat, *Facta est Babylon apud Deum*, odibilis, et hoc ideo, *Quia de vino*, idest de vanitate, sive delectatione, quae est in vitiis inebrians et absorbens, amentes faciens homines: *Irae*, idest quod provocat iram Dei. Vino, inquam, *Fornicationis*, idest peccati quo anima fornicatur spiritualiter: omne enim peccatum mortale fornicatio est spiritualis, qua a Deo receditur: *Psal. Perdidisti omnes qui fornicantur abs te. Eius*, idest quam fornicationem habet Babylon in se, et ad quam alios verbo documenti vel exemplo facti inducit: *Biberunt omnes gentes*, idest gentiliter viventes. Loquitur per similitudinem alicuius qui potat alios malo potu: similiter multitudo hominum, qui magis sunt perversi, et perversores aliorum inducunt alios persuasione et exemplo ad vitia: *Supra 14. Cecidit Babylon illa magna, quae a vino irae* etc. *Et reges*, idest potentes: *Terrae*, idest terram amantes: *Et cum illa*, scilicet Babylone: *Fornicati sunt*, idest eius documentis et exemplis delectabiliter adhaeserunt, et per hoc a Deo se magis separaverunt: *Supra 17. Cum qua reges terrae fornicati sunt. Et mercatores*, qui merces vendunt et emunt, et animas suas diabolo vendunt, inhiando lucro temporalium; unde sequitur, *Terrae*, idest inhabitantes terrenis: *Divites facti sunt:* ad literam divitiis vanis: *De virtute deliciarum eius*, idest de peccatis, quae Babylon reputat habere virtutem et efficaciam ad felicitatem quam in mundo constituit, quae etiam peccata reputat delicias. Et dicit deliciarum eius, quia perversi docent alios delicias peccatorum, et per multa genera peccatorum quae delectabilia videntur, fiunt multi divites. Ex hoc potet periculum acquirendi divitias, quia per peccatum saepe aggregantur: *Eccle. 11. Si dives fueris, non eris immunis a delicto.* Seneca: *Facilis est mihi via ad divitias, quoties poenituero bonae mentis. Et audivi.* Hic subditur fidelium admonitio, ne sint Babyloni conformes, ne cum ea damnentur. Primo ergo ponit admonitionem. Secundo subdit motivam rationem, *Et de plagis.* Monitio autem est quantum ad duo, scilicet ne fideles male agant. Item ne male agentibus consentiant, *Et ne participes.* Monitionem autem ponit, non ex parte suae personae, sed ex parte vocis auditae; ut maior sit auctoritas; unde dicit, *Et audivi aliam vocem*, idest divinam inspirationem, quae alia dicitur a praemissa voce Christi malis comminantis, quia haec vox est admonitionis ad electos, illa fuit vox comminationis ad reprobos. *De caelo*, idest de sublimitate divinae maiestatis, quae fidelibus condescendendo admonet ipsos. Vel per hanc vocem signatur praedicatio, quae fideles admonet non conformari malis. Hanc vocem audivit, idest intellexit fieri *De caelo*, idest de ecclesia, idest de praedicatoribus ecclesiae, qui debent esse lucidi excelsi et solidi in vita. *Dicentem: Exite de illa*, idest de Babylone, hoc est de impiorum multitudine, o vos fideles, qui estis. *Populus meus*, per praedestinationem et adoptionem et obedientiam; quasi dicat, Ne sitis conformes societati malorum male agendo: hoc est enim exire de Babylone spiritualiter: *Ier. 51. Fugite de medio Babylonis* etc. *Et ne participes sitis delictorum eius*, idest peccatorum eius, in quibus delectatur; quasi dicat: Malefacientibus ne praebeatis consensum: *Roman. 1. Qui talia faciunt* etc. *Et de plagis.* Hic subdit motivam rationem. Ratio haec est, ut scilicet evitent poenam si caverint culpam. Et primo ponit persuasionem ad poenam vitandam. Secundo ostendit eam vere impiis inferendam, *Quoniam pervenerunt. Et de plagis eius*, idest de damnatione Babylonis, quae plaga multiplici percutietur: *Ne accipiatis;* quasi dicat: Cavete ne sitis participes poenae, quam non evadetis, si fueritis socii culpae: *1. Reg. 15. Discedite ab Amalech, ne forte involvam te cum eo.* Et vere plagas habebit damnationis. *Quoniam*, explanatum est. Vel potest esse causale, si referatur ad illud quod dictum est *Exite* etc. *Pervenerunt peccata eius usque ad caelum*, idest peccata eius venerunt propter sui gravitatem, non solum usque ad displicentiam, sed etiam usque ad memoriam Dei habitantis in caelo per manifestationem ampliorem; quasi dicat: Peccata Babylonis propter sui enormitatem provocaverunt iram Dei regnantis in caelo, ita ut eorum memor sit ad puniendum; unde exponendo subditur, *Et recordatus est*, idest recordabitur Deus, a cuius offensa cavendum fuit: *Deus*, qui offensam vindicare poterit actualiter puniendo, qui prius eum prosperari permitteret, videbatur oblitus iniquitatum eius: *Osee 9. Recordabitur iniquitatis eorum* etc. Et dicit *Iniquitatum* pluraliter: quia nullum peccatum quod prius purgatum non fuerit, remanebit impunitum: *Ezech. 7. Et imponam tibi omnia scelera tua.* Vel aliter, merito plagas habebit: *Quoniam pervenerunt peccata eius usque ad caelum*, idest peccata eius aggravata sunt usque ad contemptum Dei, per obstinationem, et impoenitentiam, et ideo punienda est; unde sequitur: *Et recordatus est* etc. ut prius. *Reddite.* Ostensa damnatione in generali, hic ostenditur in speciali. Hic enim expressius describitur, quam supra. Primo autem describitur damnatio secundum quod est inferenda per sanctos iudicantes. Secundo secundum quod per Dominum retribuentem, *Et ideo in una.* Circa primum notatur quod perversi homines multi sanctos afflixerunt, in se prave vixerunt. Item multi sic semper manere putaverunt. Unde primo ostenditur Babylon esse damnanda pro sua saevitia. Secundo pro vita, *Quantum glorificavit.* Tertio pro confidentia vana, *Quia dicit in corde suo.* Damnatio autem iuste infertur impiis a sanctis, quia eos afflixerunt. Item illa damnatio erit gravis, et maior quam fuerit afflictio quam passi sunt iusti ab eis: unde damnatio inferenda impiis pro persecutionis saevitia primo describitur quantum ad aequitatem. Secundo quantum ad gravitatem, *Et duplicate.* Dicit igitur, *Reddite;*

quasi dicat: Deus memor est iniquitatum Babylonis ad puniendum: et hanc poenam vult inferri per vos fideles, quos persequuta est. *Et ideo*, o iusti, *reddite illi*, adiudicando ei poenam aeternam: *Sicut et ipsa reddidit vobis*, inferendo persequutionis angustiam; et sic patet aequitas damnationis: *Ier. 51. Ultionem accipiet de ea, sicut fecit facite ei.* Loquitur autem ad eos, qui habebunt potestatem iudiciariam in iudicio. *Et duplicate.* Hic ostendit damnationis gravitatem, quia erit in corpore et anima. Et primo ostenditur damnationis gravitas aperte. Secundo metaphorice, *In poculo.* Dicit igitur, *Et duplicate duplicia*, idest duplices poenas inferte impiis, supra poenas quas vobis intulerunt: illi enim afflixerunt vos corpore; vos autem adiudicate eis poenas corporis et animae. Quia vero quidam minus persequuti sunt sanctos, et minus peccaverunt, alii vero magis; ideo differenter puniendi sunt; unde sequitur, *Secundum opera eius*, idest poena illa duplex corporis et animae sit gravior vel minus gravis, secundum quod magis vel minus peccaverunt: *Infra 20. Iudicatum est de singulis, secundum opera ipsorum.* Deinde ad ostendendum plenius quam graviter peccaverint, et quam graviter damnari meruerint, sub metaphora subdit illud, *In poculo*, idest in mensura afflictionis tamen ampliata. Poculum quandoque dicitur scyphus, quo datur potus cum mensura, quandoque ipse potus. Hic autem videtur iuxta primum modum, scilicet pro mensura afflictionis: *Quo*, idest in quo poculo: *Miscuit vobis*, idest propinavit vobis potum multiplicis angustiae. Per hoc enim quod dicitur *Miscuit*, videtur intelligenda multiplicitas poenae sanctis inflictae: et loquitur ad similitudinem hominis, qui potat alios multiplici potu amaro: *Miscete ei duplum*, neutraliter, idest propinate eis per iudicium vestrum potum poenae maioris quam vobis intulerint, scilicet aeternam pro temporali, sicut duplum excedit simplum, licet non sit perfectum simile, quia longe plus excedit poena aeterna temporalem. Vel *Duplum*, idest poenam duplicem, sive poenam vobis illatam, scilicet in corpore, et anima pro corporum persecutione. Per hoc autem quod dicitur, *Miscete*, potest intelligi poena multiplex tam animae quam corporis, quia ubi est mixtio, ibi est adustio multorum; quasi dicat: Sicut vos potavit potu afflictionis multiplicis; ita potate eam potu afflictionis multiplicis: ita tamen quod poena eorum gravior, et in corpore et anima torqueantur. Deinde ostenditur Babylon esse damnanda pro vita prava quam duxit; unde sequitur, *Quantum glorificavit se*, in honore dignitatum et pompa divitiarum, homines enim in his duobus se glorificant, idest gloriantur apud se, et ab hominibus glorificari quaerunt: *Et in deliciis fuit*, idest in illecebris corporalium: *Tantum date ei*, per iudicium: *Tormentum*, in corpore: *Et luctum*, in anima, quia corpore et anima se glorificavit et oblectavit. Vel tormentum est poena principalis, ut cruciatus ignis, et huiusmodi; luctus autem poena secundaria sequens ex tormento: lugebunt enim, quia se in tantis tormentis afflictos sentient: *Matth. 13. Ibi erit fletus* etc. Utrum autem sit in inferno fletus corporalis, non est plene certum, sed de mentali est certum: quasi dicat: Quantum se deordinavit et diminuit in glorificando se honoribus et divitiis, et oblectando deliciis; tantum eam damnandam iudicate: *Isai. 27. In mensura contra mensuram, cum abiecta fuerit iudicabunt eam.* Obiicitur autem contra praemissa. Et primo de hoc quod dicitur, *Reddite illi sicut* etc. quia cum impii non intulerint iustis, nisi temporalem, non debent eis iusti reddere nisi temporalem. Item reddere poenam pro poena est vindictam accipere, sicut etiam innuit Glossa; quod non videtur convenire beatis. Respondeo. Ad primum dicendum, quod per illam dictionem, *Sicut*, notatur similitudo in genere, scilicet in afflictione. Tamen dissimilitudo est in specie, scilicet quia gravior erit afflictio impiorum, quam poena ab eis illata fidelibus; quasi dicat: Sicut vos afflixit Babylon, affligite eam: graviorem tamen poenam inferte; unde sequitur, *Et duplicate.* Ad aliud dicendum, quod accipere vindictam est dupliciter: aut ex affectu malitiae; et sic est illicitum: aut ex zelo iustitiae; et sic est licitum in eo qui affectum habet nullo modo distortum; et habet auctoritatem certam et plenam; et sic erit in iustis, qui malos iudicabunt, quia non nisi zelo iustitiae, et affectu iustissimo movebuntur, et divina auctoritate reddent malis poenam iudicando eosdem. Secundo obiicitur de hoc quod dicitur: *Duplicate duplicia*, quia secundum hoc poena videtur excedere culpam; cum tamen Deus semper puniat citra condignum. Similiter potest obiici de eo quod sequitur, *In poculo quo* etc. Respondeo. In culpa persecutionis iustorum est quatuor considerare, scilicet ipsum actum persequutionis, qui transit. Item afflictionem in persequutione inflictam. Item delectationem in persequendo habitam, quia delectantur impii cum iustos affligunt. Item ipsam offensam sive iniuriam in Deum, et sanctos per praemissa commissam: quia magna valde offensa et iniuria se contemptus est Deum persequi in suis electis. Magna iniuria est contra Deum in quolibet mortali. Quantum ergo ad tria prima poena duplicatur supra culpam, et eam excedit: actus enim transit; poena semper manet in inferno. Item afflictio inflicta minus gravis est quam damnatio, et illata est in solo corpore; damnatio autem longe maior est quam afflictio iustorum in via, tum intensive, quia acerbior: tum extensive, quia in anima et corpore. Rursus delectatio non sic intensa, nec diuturna fuit; sicut erit poena gehennae: tum principaliter quantum ad secundum iustorum trinum loquitur litera *Duplicia* etc. ut patet ex Glossa. Quantum ad ultimum patet, culpa excedit poenam. Pro iniuria enim tanta commissa in regem summum, et etiam pro qualibet culpa mortali, non tanta poena in inferno infligitur a Deo, quantum impii meruerunt, quia semper propter infinitam misericordiam punit citra condignum. Per hoc patet responsio ad obiecta. Tertio obiicitur de hoc quod dicitur, *Quantum glorificavit se* etc. quia secundum hoc cum glorificatio et delectatio fuerit temporalis, tormentum debet esse temporale. Item secundum hoc non debet magis intensa esse gehennalis afflictio, quam fuerit peccati delectatio. Item propter hoc quod dicit *Tantum* et *quantum*, videtur puniri per aequalitatem ad meritum culpae, vel citra condignum. Item videtur contrarietas; supra enim dictum est, *Duplicate*, et *miscete duplum*; hic autem dicitur *Tantum* et *Quantum*. Respondeo. Ad primum dicendum, quod in mortali peccato, in quo quia de-

cedit, est quatuor attendere, scilicet actum malum interiorem. Item delectationem actus. Item iniuriam sive offensam per praemissa contra Deum commissam. Item finalem impoenitentiam, quae facit quod peccatum deinceps est indelebile in perpetuum. Quantum ad primum et secundum plus cruciabitur peccator, quam se in peccatis glorificavit vel oblectavit, quia poena non transit, sicut actus transiit vel delectatio. Item poena erit acerbior, quam delectatio. Quantum autem ad tertium, tantum cruciabitur, faciendo comparationem in genere, non in specie, quam se glorificavit et oblectavit, quia secundum quantitatem iniuriae vel offensae erit quantitas tormentorum comparando in genere, idest si multum offendit, multum cruciabitur; si minus, minus: et sic accipitur quod dicitur, *Quantum glorificavit* etc. Unde sic potest intelligi, ut supra tactum est in exponendo; quasi dicat: Quantum offendit, vel peccavit in glorificando et delectando se, tantum etc. Quantum autem ad quartum, respondet poena culpae in inferno secundum durationem: quia sicut macula offensae semper manebit in anima, sic poena est perpetua. Sed de hoc non agitur hic. Per hoc patet ad duo prima obiecta. Ad aliud similiter iam patet, quia *Tantum* et *Quantum* non dicunt aequalitatem in speciali, sed proportionem in generali, idest si multum offendit, multum puniatur; si minus, minus. Ad ultimum dicendum, quod non est contrarietas, quia secundum diversa quae sunt in peccato, fit sermo supra et hic. In peccato enim mortali, in quo quis decedit, sunt quatuor, quae prius dicta, et super haec est specialiter in peccato persequutionis iustorum quiddam speciale, scilicet afflictio iustis inflicta. Cum ergo supra dicitur, *Duplicate* etc. hoc dicitur specialiter respectu afflictionis iusto illatae, quam excedit cruciatus damnationis persequutorum, sicut supra dictum est. Cum autem dicitur hic *Quantum* etc. hoc dicitur ratione offensae vel iniuriae commissae in bonum summum; et ideo poena debet esse maxima; et fit comparatio secundum proportionem in genere, non secundum aequalitatem in specie. *Quia in corde.* Hic ostenditur damnanda esse Babylon pro confidentia vana, quia confidit se non amittere vana quae diligit. Et primo ponitur confidentia de permanentia saecularis dignitatis. Secundo confidentia de permanentia temporalis facultatis, *Et vidua*. Tertio carnalis voluptatis, *Et luctum* etc. Dicit igitur, *Quia*; quasi dicat: Date ei tormentum et luctum: *Quia in corde suo dicit*: ibi enim mala ebulliunt; ideo dicit Dominus *Matth. 9. Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris? Sedeo*, idest stabilis permaneo, nunquam movenda, permaneo, inquam, *Ut Regina*; quasi dicat: In dignitate et potestate honoris a qua nunquam movebor. Hoc habet locum in perversis existentibus in honore, maxime in infidelibus; cum tamen dicatur *Eccles. 10. Omnis potentatus brevis vita. Et vidua non sum*, idest destituta a solatio temporalium; et intelligitur quod temporalia non putat transire. Tale coniugium dissolvetur: *1. Ioan. 2. Et mundus transibit, et concupiscentia eius. Et luctum non videbo*, in experientia; quasi dicat: Non amittam delicias carnis, unde luctus proveniat. Luctus enim amaritudinem habet deliciis contrariam. Sed dicitur aliter *Prov. 14. Extrema gaudii luctus occupat. Et ideo.* Hic agitur de damnatione Babylonis, secundum quod infertur per Deum retribuentem, ut patet ex sequenti litera. Et ostenditur primo condemnatio Babylonis. Secundo virtus condemnatoris, quia fortis. Condemnatio autem ostenditur primo in generali. Secundo in speciali, *Mors*. Ubi damnatio describitur multipliciter. Primo quantum ad poenam damni. Secundo quantum ad poenam sensus, *Et igni*. Poena autem damni ostenditur per oppositum ad tria praemissa. Et primo ostenditur poena damni quantum ad amissionem dignitatis. Secundo voluptatis, *Et luctus*. Tertio facultatis, *Et fames*. Dicit igitur, *Et ideo*; quasi dicat: Ita habet vanam confidentiam de praemissis. *Et ideo in una die*, scilicet in die iudicii, venient immissae a Deo: *Plagas eius*, idest poenae sibi debitae, quae utrumque hominem dure laedit. Deinde exprimit plagas, scilicet, *Mors*, scilicet aeterna, quae viliter deiiciet eos, sicut mors corporalis facit extremam deiectionem: et hoc est contra hoc quod dictum est, *Sedeo ut regina*. Haec mors est poena acerbissima eos viliter deiiciens, cum carentia divinae visionis, quae est vita: *Psal. Mors depascet eos. Et luctus*, idest amarus dolor de amissione delectabilium: *Luc. 6. Vae vobis qui nunc ridetis, quia lugebitis et flebitis*: hoc autem dicitur contra hoc quod dictum est: *Et luctum non videbo. Et fames*, idest defectus consolationis, quam solebat habere in temporalibus: *Luc. 9. Vae vobis qui saturati estis, quia esurietis* etc. hoc est contra illud quod dictum est, *Et vidua non sum. Et igne*, scilicet aeterno: *Comburetur*, corpore et anima. Haec est poena sensus: *Isa. ult. Et ignis non extinguetur. Quia*; quasi dicat: Vere sic fiet: *Quia fortis est Deus*, cui scilicet non possit ab aliquo resisti. Vel *Fortis*, idest constans, in retribuendo, ut nullis precibus flectatur in iudicio: *Iob 9. Si fortitudo quaeritur, robustissimus est. Qui iudicabit illam*, idest condemnabit Babylonem: *Ezech. 7. Iudicabo te iuxta vias* etc. *Et flebunt.* Ostensa Babylonis damnatione, hic ostendit planctum malorum de eadem Babylone deiecta et damnata: damnatione enim numerositatis impiorum considerata, dolebunt particulares personae, quia cum damnatione Babylonis videbunt ea transisse quae dilexerunt ipsi. Sic autem proceditur. Primo ostenditur planctus regum. Secundo planctus negotiatorum, *Et negotiatores terrae*. Tertio nautarum sive gubernatorum, *Et omnis gubernator*. Si autem quaeratur, quare potius agat de dolore sive planctu istorum, quam aliorum generum hominum? Dicendum, quod per hos genus humanum intelligitur, quantum ad illos qui plus habere vel possidere videntur, quia per negotiatores terrae intelliguntur illi, qui negotiantur in terra: per gubernatores et nautas, illi qui negotiantur in aqua: per reges, illi qui praesunt utrisque. Vel per reges, illi qui praesunt in regimine temporali: per gubernatores, qui in regimine spirituali; per negotiatores, illi qui subditi sunt utrisque. Circa primum primo tangitur planctus in generali. Secundo in speciali, *Dicentes: Vae*. Planctus autem in generali sic describitur. Primo tangitur planctus ipse. Secundo detrahuntur ipsi plangentes, *Reges*. Tertio tangitur ipsum motivum ad plangendum, *Cum viderint*. Quarto ostenditur horror sive timor plangentium, *Longe stantes*. Ipsi plangentes describuntur primo quan-

tum ad electionem honorum, cum dicitur, *Reges*. Secundo quantum ad cupiditatem divitiarum, cum subditur, *Terrae*. Tertio quantum ad adhaesionem errorum, *Qui cum illa*. Quarto quantum ad dissolutionem deliciarum, *Et in deliciis*. Dicit ergo, quod, *Flebunt*; quasi dicat: Ita damnabitur et deiicietur Babylon. *Et flebunt*, interius animo: *Et plangent*, exterius signo: *Super illam*, idest super deiectionem et damnationem Babylonis. Nota quod dolor istorum erit pro amissione deliciarum, et aliorum quae dilexerunt, qui peribunt, quando multitudo impiorum damnabitur. Item Re- pro passione gehennae, sicut ex litera colligitur: *Reges*, idest potentes, sua potentia male ac superbe utentes: *Terrae*, idest terram diligentes: *Qui cum illa fornicati sunt*, idest errori perversorum delectabiliter adhaeserunt, et per hoc magis se a Deo separaverunt. *Et in deliciis*, carnis: *Vixerunt*, quae vita est mors: *1. Timot. 5. Vidua quae in deliciis est* etc. unde de horum amissione dolent. *Cum viderint*; quasi dicat: Ita plangent, et hoc: *Cum*, idest quando, *Viderint fumum incendii eius*. Hoc sic solet a quibusdam exponi, idest cum viderint incendium eius magnum, cuius indicium erit fumus ascendens: *Isaiae 18. Et ascendet fumus eius in generatione et generationem*. Potest et aliter intelligi secundum Glossam, sic. Fumum incendii eius, idest poenam incendii eius supra modum altam et magnam: fumus enim incendii magni valde solet inaltari et dilatari. *Longe stantes propter timorem*. Hic ostenditur horror sive timor ipsorum plangentium, quia horror et timor generabitur in ipsis, quando videbunt incendium ignis aeterni: hoc est quod dicitur *Longe*. Sed obiicitur primo de hoc quod dicitur, *Longe stantes*, cum Reges mali sint cum aliis in incendio, *infra*. Respondeo. Stabunt longe voluntate, non actu. Sensus ergo est: *Longe stantes*, scilicet ab incendio, scilicet interius voto sive affectu, licet non exterius in effectu: et in hoc notatur magnus horror poenae quam vellent fugere si possent: *Iob 10. Sed sempiternus horror inhabitat*. Secundo obiicitur de hoc quod dicitur, *Propter timorem*, quia timor est respectu futuri mali; ipsi autem Reges mali tunc erunt actualiter in tormentis. Ergo debent dici propter sensum tormentorum, non propter timorem. Item cum iam incipit pati plene quod timebat, dolor generatur, et timor cessat. Ergo cum in inferno sit plena passio poenae, non est ibi timor, sed dolor. Respondeo. Notandum quod ad cumulum poenae ex ordine divinae iustitiae est in inferno dolor acerbissimae angustiae, et timor cum dolore: ex ipsa enim acerbitate doloris, sive afflictionis, quam in se et in aliis vident, generatur horror et timor ipsius continuandae afflictionis. Huiusmodi autem timor durissime cruciat eos. Timor ergo auget dolorem, non fugat timorem: unde beatus Gregorius in *Gregoriano: Dolor cruciat, sed nullatenus pavorem fugat*. Ad aliud quod obiicitur, quod timor est respectu futuri mali, dicendum quod hoc est verum secundum ordinem naturae; ibi autem dominatur ordo iustitiae. Per hoc patet ad aliud. *Dicentes: vae*. Hic ostenditur planctus in speciali; et hoc est *Vae*, quantum ad amissionem gloriae. *Vae*, quantum ad passionem gehennae. Vel *Vae*, propter poenam in corpore. *Vae*, propter poenam in mente. Vel *Vae*, propter poenae acerbitatem. *Vae*, propter acerbitatis perpetuitatem *Vae*, inquam, habet: *Civitas*, idest congregatio, sive multitudo perversorum in culpa conformium. *Illa*, idest notabilis in malitia: *Magna*, propter magnitudinem vitiorum, vel propter multiplicitatem impiorum. Nominat autem eam; unde sequitur: *Babylon*, idest multitudo perversorum qui in vitiis sunt confusi: Babylon enim interpretatur confusio: et repetunt ad descriptionem maiorem prosperitatis, in qua fuit: *Civitas illa fortis*, ad mala, sive ad explendas voluntates proprias. Haec est mala fortitudo: *Isa. 40. Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem*. Et vere habet *Vae*. *Quoniam una hora*, idest subito: *Venit*, de praeterito: *Iudicium*, idest damnatio: *Eius*, scilicet Babylonis. Aliqui libri habent tuum: et tunc exponetur sic: Vae vae tibi o civitas etc. tamen melior litera videtur eius per alios planctus sequentes. *Et negotiatores*. Hic agitur de planctu negotiatorum. Et primo in generali, ut prius. Secundo in speciali. *Flentes ac lugentes et dicentes etc.* Circa primum primo ostendit eorum planctum. Secundo motivum ad plangendum, *Quoniam merces*. Tertio ostendit horrorem sive timorem plangentium, *Et mercatores*. Dicit igitur, *Et negotiatores*, ad literam qui negotiantur vendendo et emendo temporalia, et etiam pro terrenis animas dando; unde sequitur: *Terrae*, idest terram per affectum inhabitantes: *Eccles. 10. Nihil est iniquius quam amare pecuniam: hic et animam suam venalem habet*. *Flebunt*, interius in ore animi: *Super illam*, idest super eius damnationem: *Et lugebunt*, exterius in signo. Glossa, *Quia illa perire dolebunt* etc. *Quoniam merces*. Hic ostenditur motivum planctus, scilicet amissio temporalium; quae hic merces vocantur. Et primo ostenditur damnum temporalium in generali. Secundo in particulari, *Merces auri*. Dicit igitur, *Quoniam*; quasi dicat: Ideo lugebunt. *Quoniam merces eorum nemo emet amplius*; quasi dicat: Ideo dolebunt vel plangent, quia prosperitatem, quam ex venditione mercium habebant, penitus amiserunt. Et nota quod non ideo dicitur *merces eorum* etc. quia tunc merces habeant, et non sit qui emat; sed quia merces et venditio et emptio deficient, in quibus prius incundabantur: *Sap. 5. Transierunt omnia tamquam umbra*. *Merces auri*. Hic in particulari ostenditur damnum amissionis rerum. Et tangit multa quae sic possunt distingui. Quaedam merces sunt ad opulentiam, de quibus dicit, *Merces auri* etc. Quaedam ad honestatem, saltem apparentem, *Et byssi et purpurae*. Quaedam ad necessitatem, *Et cynnamomum*. Quaedam ad voluptatem, *Et poma tua*. Circa primum tangit duo rerum genera, quae pertinent ad opulentiam. Primo enim tangit merces excellentium metallorum, quae sunt specialiter aurum et argentum. Secundo merces lapidum pretiosorum, quas tangit primo sub nomine communi. Secundo sub nomine speciali, *Et margaritae*. Dicit igitur, *Merces*; quasi dicat: Nemo emet merces eorum, scilicet merces auri et argenti, et lapidis pretiosi. Per hoc intelligatur quilibet lapis pretiosus communiter praeter margaritam, de qua specialiter subditur, *Et margaritae*. Est autem lapis pretiósus, qui invenitur in conchis maris. *Et byssi*. Hic tangitur quae faciunt ad apparentem honestatem. Et primo illa quae faciunt ad honestatem corporum. Secundo ad honestatem domorum, *Et omne lignum*.

Dicit igitur, *Et byeri*. Est autem byssus genus lini candidissimi, quod invenitur in Aegypto. *Et purpurae*. Purpura est pannus sanguine concharum marinarum tinctus. Aliquando etiam purpura dicitur ipse color quo tingitur pannus huiusmodi. *Et serici*: sicut dicitur a Seros oppido ubi vermiculi qui bombices dicuntur, nascuntur, secundum Isidorum. *Et coccini*. Coccinum est pannus rubei coloris tinctus in cocco: et dicitur a cocco. Est autem coccus flos quidam, qui cum maturus est, nutrit in coma sua vermiculum, cuius sanguine tingitur lana: *2. Reg. 1. Filiae Israel flete super Saul, qui vestiebat vos coccino in deliciis*. Horum praedictorum merces nemo emet amplius. *Et omne lignum*. Hic tangit merces quae faciunt ad honestatem domorum; et hoc vel in aedificium, vel in ministerium. *Et nemo emet amplius. Omne lignum thynum*. Thynum vel thinum est lignum imputribile rotundum et candidum, ut habetur in Glossa *3. Reg. 10*. Secundum autem Papiam scribitur per simplex *i*. et y. De eo potest fieri aedificium vel instrumentum vel vas. *Et omnia vasa eboris*. Ebur est os elephantis, quod est animal castum natura. *Et aeramento*, idest vasa de aere: quandoque enim idem est aes quod aeramentum, quandoque autem idem quod ipsum vas factum de aere, ut *Marci 7. Et aeramentorum. Et ferro*, quod est necessarium pro aedificio et pro suppellectili in domo. *Et marmore*, quod ponitur in multiplici usu. *Et Cinnamomum*. Hic tanguntur ea quae pertinent ad necessitatem sustentationis, *Et vini et olei*, Vel ad necessitatem operationis, *Et iumentorum*. Dicit igitur, *Et nemo amplius emet cinnamomum*. Cinnamomum est arbor aromatica, et dicitur quasi Cannamomum, quia crescit ad modum cannae et est cinerei coloris, et fructus spirat suavem odorem. Et Amomum est quoddam genus seminis calidi et confortativum, ut dicunt, et facit affluere menstrua et urinam. *Et odoramentorum*: odoramenta dicuntur quaedam quae reddunt suavem odorem, et per hoc confortant infirmum ut quaedam herbae, et alia huiusmodi: *Et unguenti*, quo aegroti unguntur, ad alleviationem: *Et thuris*. Thus est nomen arboris, et etiam gummi ab eo manantis: ut hoc secundo modo accipitur, et habet vim medicinalem, et etiam venditur, et emitur in usum divini cultus. *Et vini*. Hic agitur de eis quae faciunt ad necessitatem sustentationis; unde dicitur: *Et vini*, in potu: *Et olei*, in condimentum: *Et similae, et tritici*, in cibum. Sed simila est in propinqua dispositione; triticum autem in remota. Est autem simila, vel similago flos delicatissimae farinae: *Et iumentorum*, quae portant onera: *Et ovium*, quarum carnibus et pretio et emolumento iuvantur homines ad vivendum et operandum: *Et equorum et rhedarum*, idest curruum. Rhaeda est genus vehiculi quatuor rotarum, et dicitur a redeo redis: *Et mancipiorum, et animarum hominum*. Mancipium dicitur, et dicuntur hic mancipia, qui servi sunt corpore, non mente, ut Ioseph Pharaoni servivit corpore, Deo caeli mente, *Genes. 41*. Animae hominum dicuntur qui hic serviunt corpore et mente, ut dicit Glossa. Vel mancipia sunt servi qui ad tempus venduntur. Animae hominum, qui simpliciter per totam vitam suam. *Et poma*. Hic de eis quae sunt in voluptatem, ut patet ex litera. Et ad exprobrandum convertit beatus Ioannes verbum ad Babylonem de amissione rerum: quas negotiatores tunc plangent. Vel possent intelligi verba negotiatorum: *Et poma desiderii animae tuae*, idest quae erant tibi in profundum desiderium et voluptatem: *Discesserunt a te*, loquitur pro statu gehennae: *Eccle. 2. Vidi in omnibus vanitatem et afflictionem animae: et nihil permanere sub sole*. Sed num poma licite desiderari possint, vel ad minus sine mortali, quomodo hic fit mentio de ipsis, cum modicum sit hoc? Respondet Glossa, quia etiam pro minimis, si immoderate haerent, damnabuntur. Hoc autem intelligendum quando quis adhaeret creaturae alicui diligendo supra Deum, vel aeque Deo. *Et omnia pinguia*, ut quae sunt delectabilia gustui: *Et praeclara*, ut quae visui: *Perierunt*, a te o Babylon: *1. Cor. 7. Praeterit enim figura huius mundi. Et amplius illa*, scilicet praemissa: *Iam non venient*, idest non vendentur. Veneo venis habet sensum passivum in voce activa. Ex his patet quod omnia temporalia fugiunt, solus autem Deus stat, et qui ei adhaerent. Unde Gregorius in *Gregoriano: Stante Deo in perpetuum omnia transeunt: quisquis ergo defluere devitat, superest, ut quod defluit fugiat. Et mercatores*. Hic ostenditur horror, sive timor plangentium. *Et mercatores horum*, scilicet praedictorum, *Qui divites facti sunt ab ea*, a negotiationibus factis in ea, idest in civitate malorum: *Longe stabunt*, scilicet a poena, voluntate, non actu, quia vellent procul esse a poena si fieri posset: *Propter timorem tormentorum eius*, scilicet Babylonis cum qua erunt involuti in poenis: et tamen magnus timor continuationis poenae erit in ipsis valde eos affligens. Vel *Qui divites facti sunt longe stabunt ab ea*, idest ab eius poena, quantum ad effectum. *Propter* et caetera. Et plangent damna rerum quas omnino amiserunt in perpetuum. Unde replicando eorum dolorem, exprimit planctum eorum in speciali. *Flentes*, pro gehennae passione; *Ac lugentes*, pro rerum amissione. Vel distingue, ut supra. *Et dicentes: Vae vae civitas illa magna*, expone ut supra eodem: ut tangitur gloria mundi praeterita. *Quae amicta* et caetera. Loquitur pro statu vitae quantum ad ditiores et potentiores. Vae, inquam, habet. *Quoniam una hora*, idest subito sive brevi tempore: *Destitutae sunt*, idest evacuatae sive amissae: *Tantae divitiae*: *Luc. 12. Stulte hac nocte* etc. praemissa possunt intelligi spiritualiter, sicut habetur in Glossa. *Et omnis gubernator*. Hic agitur de planctu nautarum, qui horrebunt considerata poena gehennae: et plangent transitum rerum temporalium. Primo ergo tangit horrorem sive timorem nautarum. Secundo eorum planctum, *Et clamaverunt*. Tertio motivum ad plangendum, *Videntes*. Quarto plangendi modum, *Dicentes: Quis similis*. Dicit igitur, *Et omnis gubernator* etc. Item haec tria sic possunt distingui, ut gubernator dicatur maior rector in nave; navigatores autem lacus, et nautae dicantur minores, qui non sunt ita periti, vel si sunt ita periti, non sunt in tanto regimine principales. Tales autem navigant in aqua minori, ut in stagnis et huiusmodi: unde dicit, *Et omnis qui in lacum*, idest per lacum, *Navigat*: aut in maiori, ut in mari; unde sequitur, *Et nautae qui in mari operantur*, trahendo merces causa lucri. Aliqui libri habent, *Et qui operantur in mari*; et tunc nautae sunt alii quam operantes

in mari ; ut sit sensus : Et qui operantur in mari pugnando ad lucrum, vel rapiendo sicut sunt piratae et alii qui in aqua alios impugnant vel expoliant : isti praedicti , *Longe steterunt* , idest longe stabunt pro voto , licet non re. Nota quod gubernatores possunt intelligi praelati qui iam sunt in dignitate optata. Navigantes autem lacus , et nautae sunt illi qui aspirant ad hoc. Sed hoc potest esse dupliciter : vel appetendo aliquid determinate , ut episcopatum : tales signantur per navigatores in lacu ; vel aliquid indeterminate , et hi signantur per nautas in mari , quod habet maiorem latitudinem et terminos distantes. Multa revera operantur multi in mari et voragine honorum operantur ut obtineant. Bernardus *in 3. libr. de Consider. O ambitio ambientium crux, quomodo omnes torques , omnibus places? nil acerbius cruciat*, nil *molestius inquietat, nil tamen apud miseros mortales crebrius negotiis eius.* Vel per gubernatores et navigatores lacus , et nautas operantes in mari possunt intelligi praelati maximi, infimi, et mediocres , se et alios in cupiditate male regentes. Hi omnes horrebunt , visa poena inferni : et plangent evacuationem eorum quae dilexerunt , sicut sequitur : *Et clamaverunt plangentes*, scilicet damnationem malorum quos dilexerunt , quia in eadem poena se videbunt; unde sequitur: *Videntes locum incendii eius*, scilicet Babylonis, et ideo clamabunt et plangent prae horrore et timore , quia licet in eadem poena sint , tamen horror poenae et timor continuationis valde affligens erit in eis. De hoc loco et incendio *infra 21. Pars illorum est in stagno ardenti igne et sulphure. Dicentes quis similis.* Hic ostendit plangendi modum: plangent enim cum commemoratione praeteritae gloriae ; unde dicit : *Dicentes quae* , alia civitas: *Similis* , olim in statu suo : *Civitati huic magnae*, idest magnae multitudini impiorum, similis, inquam, in prosperitate: *Mala. 2. Habent felicitatem mundanam* , ut divitias , delicias, et honores. Ipsi enim florebunt in mundo , sed totum iam evanuit: *Psal. Cum interierit, non sumet omnia.* Vel *Quae similis*, in poena, huic iam damnatae , quae olim ita floruit? *Ezechie. 27. Quae est ut Tyrus, quae obmutuit in medio maris?* Item cum affectione informis poenitentiae. *Et miserunt* , idest mittent: *Pulverem super capita sua*, idest poenitebunt, cuius signum solet esse aspersio pulveris super caput , sicut innuit Glossa : *Sapient. 1. Poenitentiam agentes* etc. Vel mittent pulverem , idest maiorem miseriam et utilitatem: *Super capita sua*, idest super mentes, hoc est per considerationem poenae gehennalis , et amissionis prosperitatis temporalis , dabunt mentibus maiorem deiectionem : quia crescet afflictio et vilitas mentis, et desperabunt. Vilitas autem et deiectio per pulverem signatur: *Ezech. 27. Superiacient pulverem capitibus suis.* Item cum moerore vehementis iustitiae; unde sequitur: *Et clamaverunt* , plangendo : *Flentes :* fletu interni moeroris in animo : *Et lugentes* , exterius in signo , scilicet super amissione floris mundani , qui periit Babylone pereunte simul cum ipsis: *Ezech. 27. Plorabunt te ploratu amarissimo.* Item cum expressione inflictae miseriae : quae expressio erit vel corde vel ore ; unde dicit : *Dicentes: vae vae vae. Civitas illa magna:* expone ut supra eodem : *In qua divites facti sunt omnes qui habitant*, idest habitabant : *Naves in mari :* ad literam , facti sunt inquam divites ; *De pretiis eius*, idest qui recipiebant ab ea negotiando. Homines enim non timentes Deum , qui signantur per illam civitatem, quaerunt divitias et delicias et pompam mundanam; et ideo apud eos multum lucrantur negotiatores maris. Vel *Qui habitant naves*, idest regimen in mare huius mundi , scilicet praelati mali , qui fuerunt divites de pretiis Babylonis, qui ab aliis malis recipiunt divitias, quas accipiunt tanquam pretium , quia suas animas vendunt ; sed dicitur *Lucae 6. Vae vobis divitibus qui habetis consolationem vestram.* Vae , inquam , habet civitas , et vere. *Quoniam una hora* , scilicet in hora iudicii , Vel *Una hora*, idest subito, idest in brevi; quasi dicat: Parum duravit gloria eius: *Iob. 20. Laus impiorum brevis est etc. Desolata est* , idest in desolatione deiecta , et omni consolatione quam olim habuit privata: *Isai. 27. Civitas munita desolata erit. Exultate.* Ostensa Babylonis damnatione, et malorum planctu de eadem; hic ostendit sanctorum sive iustorum exultationem. Primo ergo ponitur monitio ad exultandum. Secundo subditur ipsa exultatio beatorum , *19. cap. Post haec audivi.* Circa primum primo ponitur monitio ad exultationem. Secundo ratio exultationis, *Quoniam iudicavit.* Dicit igitur , *Exultate;* quasi dicat : Ita damnata est Babylon, et intelligatur pro statu post iudicium : *Et o caelum* , idest sancti secretorum Dei conscii: *Ierem. 51. Laudabunt super Babylonem caeli et terra.* Deinde in speciali distinguit caelum, idest sanctos dicens: *Et*, pro idest: *Sancti apostoli et prophetae:* isti specialiter invitantur, quia ab Apostolis et Prophetis proprie fuerunt praenunciata , quae hic ut verificata narrantur Et praeponuntur Apostoli Prophetis ratione dignitatis maioris. Vel caelum , idest caelestes angeli. Et sancti Apostoli, idest sancti qui fuerunt maiores in ecclesia. Et prophetae , idest sancti qui fuistis in dignitate minores, ut qui praedicandi officium habuerunt , non tamen pastores fuerunt. Propheta enim quandoque est idem quod praedicator, *1. Cor. 14.* Prophetae autem duo vel tres etc. *Exultate super eam* , idest super Babylonem damnatam. Sed obiicitur: quia inhumanum est gaudere de damnatione malorum. Respondeo. De damnatione impiorum est loqui tripliciter, aut inquantum afflictio, aut inquantum iuste infertur ex divino iudicio , aut inquantum post ipsorum damnationem complebitur sanctorum retributio. Primo modo non gaudent sancti de malorum damnatione: non enim placet eis eorum afflictio, ut afflictio; sed secundo modo, et tertio, exultant de ea, non absolute , sed per comparationem ad divinam iustitiam cui concordant, et ad propriam gloriam quam amant: *Psal. Laetabitur iustus cum viderit vindictam* etc. utrumque tangit Glossa. *Quoniam.* Hic ostenditur ratio exultationis. Ratio autem est iusta damnatio reproborum; unde eam describit. Primo ergo tangit damnationem reproborum. Secundo damnationis modum, *Et sustulit.* Tertio damnationis causam sive meritum, *Quia mercatores tui.* Dicit igitur, *Quoniam;* quasi dicat, Exultate, quoniam *Iudicavit Deus iudicium vestrum de illa* , idest sicut ipsa vos damnavit et cruciavit iniuste; sic Deus damnavit eam iuste : *Abd. 1. Sicut fecisti, fiet tibi etc.* Videtur au-

tem intelligendum, quod beatus Ioannes in visione audiebat quandam vocem haec dicentem *Exultate* etc. *Et sustulit.* Hic ostendit damnationis modum. Modus autem est, quia fortiter intrudentur mali in gehennam, et perdent omnem consolationem prius habitam. Primo ergo ostenditur modus damnationis quantum ad intrusionem. Secundo quantum ad subtractionem consolationis temporalis, *Et vox citharoedorum.* Ad maiorem vero intelligentiam, et terrorem introducit exemplum sive similitudinem. Unde primo ponitur exemplum. Secundo exemplatum, *Dicens*, *hoc impetu.* Circa exemplum notandum, quod illud exemplum positum est ad admonitionem praesentium. Ostendit enim per quem modum fiet in iudicio illa damnatio, de qua supra eodem habitum est. Dicit igitur, *Et sustulit*, idest elevabit, hoc est elevari in prosperitatem permisit: et ex hoc secuturus est gravior casus: *Psal. Vidi impium superexaltatum etc. Unus:* non habens parem: *Angelus*, scilicet Christus, qui est Angelus magni consilii: *Isa. 9. Fortis*, cui non poterit resisti, cum elevatos damnabit, qui et daemonica iam sua passione devicit: *Iob 9. Si fortitudo quaeritur, robustissimus est. Lapidem*, idest malos vitiis induratos: *Quasi molarem*, a mola quae volvitur et grana conterit, et per hoc seipsum consumit; sic mali per mundana volvuntur: *Psal. In circuitu impii ambulant.* Conterunt etiam bonos persequendo, et in hoc consumunt animas suas: *Magnum*, propter magnitudinem vitiorum et obstinationis in eis; et sic tangitur prosperitas temporalis, et obstinatio mentalis, deinde ostenditur retributio finalis, cum subditur, *Et misit*, idest mittet in iudicio: *In mare*, idest in infernum profundissimum et poenis amarissimum: *Exod. 15. Currus Pharaonis et exercitum eius etc.* Sic ergo ponitur exemplum. Deinde ipse angelus per quem Christus signatur exponendo subdit exemplariter; unde sequitur: *Dicens.* Angelus quem tunc in visione vidit beatus Ioannes, sustulit lapidem et misit in mare, et dixit Ioanni: *Hoc impetu* etc. Per hunc angelum signatur Christus, sicut expositum est. Per hoc autem quod angelus dixit, signatur quod Christus qui magister noster est, idest revelat per Scripturam, vel per inspirationem suae ecclesiae, cuius typum gerit Ioannes, quod mali irrevocabiliter in infernum detrudentur. *Hoc impetu*, idest subito et fortiter et profunde. Lapis enim cum impetu iactatus vadit usque ad fundum. *Mittetur*, idest demergetur, scilicet infernum: *Babylon* etc. ut supra: *Ier. 51. Sic submergetur Babylon, et non consurget.* Sic ergo ostendit Babylon esse intrudendam, deinde ostendit non esse liberandam sive relevandam. *Et ultra*, in perpetuum: *Non invenientur*, idest ultra non videbitur in statu mundanae iucunditatis, quia non redibit illuc, sed aeternaliter peribit: *Ezechiel. 26. In nihilum reducam te, et non inveniris ultra in sempiternum. Et vox.* Hic ostenditur modus condemnationis, quantum ad subtractionem consolationis temporalis. Eorum autem quae sunt hominibus vanis in consolationem, quaedam faciunt ad esse, vel bene esse individui; quaedam ad conservationem seu multiplicationem sponsi, ut est matrimonium: de cuius evacuatione dicitur ibi, *Et vox sponsi.* Rursus eorum quae faciunt ad esse vel bene esse individui, quaedam sunt in iucunditatem; quaedam in utilitatem, de quibus ibi, *Et omnis artifex.* Dicit igitur, *Et vox citharoedorum*, idest sonus eorum melodiae, qui cum cithara sonant: *Et musicorum*, idest eorum qui per an canunt: *Et canentium tibia et tuba:* instrumenta sunt resonantia ad iucunditatem: *Non audietur amplius in ea*, idest in civitate, scilicet malorum: *Amos 8. Convertam festivitates vestras in planctum, et omnia cantica vestra in luctum. Et omnis artifex.* Hic de his quae ad utilitatem. Primo autem tangit quod est artis ad operandum quantum ad motivam. Secundo quod est claritatis ad cognoscendum, quantum ad cognitivam, *Et lux.* Circa primum ostendit subtractionem tum artificis, *Et omnis artifex*, inquantum artifex, quia cessabit eius actus: tum artis, *Et omnis ars non invenietur in ea amplius.* Hic est argumentum quod philosophi non habent scientiam in inferno; quod probabile est: si enim usus rationis quantum ad huiusmodi tollitur per aegritudinem temporalem, vel poenam; multo fortius per illas quae erunt in inferno: tum artificiati; unde sequitur, *Et vox*, idest sonitus: *Molae*, quae est ad panes praeparandos, et quandoque delicatissimos: *Non audietur in te amplius.* Convertit autem sermonem ad Babylonem quasi compatiens ei, vel quasi increpans eius culpam. *Et lux lucernae.* Sol et luna et huiusmodi possunt intelligi. Lucerna, quia continent in se lucem. Vel lucerna est illud quod dat lucem inter homines; maxime apud divites, ut cerei multipliciter involuti et huiusmodi. *Non lucebit tibi amplius*, ad literam: quia in tenebris erunt mali: *Matth. 22. Ligatis manibus* etc. *Et vox sponsi et sponsae*, idest vox laetitiae nuptiarum: *Non audietur adhuc*, idest de caetero sicut solebat: *In te*, quia nuptiae deficient cum sua laetitia: *Baruch 2. Auferam a vobis vocem iucunditatis et gaudii, vocem sponsi et vocem sponsae.* Omnia praedicta deficient in perpetuum. Tota autem poena quae describitur in hoc capitulo, ideo beato Ioanni ostensa est, et ab eo nobis descripta, ut caveamus divinam offensam, ne contingat incurrere tantam poenam. Gregorius 9. *libr. Moral. Quid prodest ista praenosse, si non contingat evadere?* et subiungit: *Tota ergo intentione cavendum est, ut cum vocationis tempus accepimus, bene vivendi studio malorum ultricia tormenta fugiamus. Quia mercatores.* Hic ostendit damnationis causam sive meritum, scilicet peccatum; quod ostenditur multiplex. Primo tangitur inordinatio concupiscibilis. Secundo inordinatio rationalis, *Quia in veneficiis.* Tertio inordinatio irascibilis, *Et in ea.* Primum est avaritiae. Secundum perfidiae. Tertium malitiae sive saevitiae. Dicit igitur, *Quia;* quasi dicat, Ita damnabitur. Vel o Babylon, et omni consolatione privaberis; et hoc iuste. *Quia mercatores tui*, inhiantes lucris terrenis, et pro eis dantes animas suas: *Erant principes terrae*, idest tales principes eligebas tibi: *Ezech. 27. Principes tui in negotiatione tua.* Iuste iterum damnata es, *Quia in veneficiis tuis*, idest maleficiis, ut sunt incantationes vel carmina quibus quidam perversi alios decipiunt: sicut cum quaedam maleficia fiunt quandoque hominibus ut diligant uxores suas: *Erraverunt omnes gentes*, idest quidam de omnibus gentibus. Vel in veneficiis tuis, idest in veneficiis et perversis persuasionibus: *Isa. 47. Universa venerunt super te, propter multiplicationem maleficiorum tuorum* etc. *Et in ea.* Hic mutat modum loquen-

dt, quasi loquens fidelibus et de terrenis: *Sanguis*, effusus: *Prophetarum*, idest eorum qui futura annunciabant, sive in veteri sive in novo. Vel Prophetarum, idest praedicatorum futura praemia et supplicia annunciantium: *Et sanctorum*, idest aliorum iustorum; quasi dicat: Maiorum et minorum: *Inventus est*, a divina sapientia universa considerante, et divina iustitia malitias puniente. Hoc dictum est quantum ad occisionem iustorum; quantum vero ad occisionem malorum subditur, *Et inventus est*, in ea sanguis, *Omnium*, scilicet malorum, qui interfecti sunt per nequitiam: *In terra*, idest in orbe terrarum; quasi dicat: Recte damnaris, quia iustos occidisti, et similiter malos per nequitiam: perversi enim occidunt alios malos quandoque nequiter. Sed numquid licitum est principibus etiam malis occidere homines malefactores? *Exod. 22. Maleficos non patieris vivere.* Respondeo. Dicendum, quod eis qui habent potestatem interficiendi, et puniendi malefactores, licitum est occidere, dum tamen hoc faciant affectu iustitiae, et secundum meritum offensae. Non est autem licitum his qui non habent auctoritatem, vel in habentibus auctoritatem, si illud faciunt affectu malitiae, et praeter meritum culpae. Glossa: *Si malus malum* etc.

CAPUT XIX.

Post haec audivi quasi vocem tubarum multarum in caelo dicentium: Alleluia. Laus, et gloria, et virtus Deo nostro est: quia vera et iusta iudicia sunt eius, qui iudicavit de meretrice magna, quae corrupit terram in prostitutione sua, et vindicavit sanguinem servorum suorum de manibus eius. Et iterum dixerunt, Alleluia. Et fumus eius ascendit in saecula saeculorum. Et ceciderunt seniores viginti quatuor, et quatuor animalia, et adoraverunt Deum sedentem super thronum, dicentes: Amen, Alleluia. Et vox de throno exivit, dicens: Laudem dicite Deo nostro omnes sancti eius; et qui timetis eum pusilli et magni. Et audivi quasi vocem tubae magnae, et sicut vocem aquarum multarum, et sicut vocem tonitruorum magnorum, dicentium: Alleluia: quoniam regnavit Dominus Deus noster omnipotens. Gaudeamus, et exultemus, et demus gloriam ei: quia venerunt nuptiae agni, et uxor eius praeparavit se. Et datum est illi, ut cooperiat se byssino splendenti, et candido. Byssinum enim iustificationes sunt sanctorum. Et dixit mihi: Scribe, Beati qui ad coenam nuptiarum agni vocati sunt. Et dicit mihi: Haec verba Dei vera sunt. Et cecidi ante pedes eius, ut adorarem eum. Et dicit mihi: Vide ne feceris, conservus tuus sum, et fratrum tuorum habentium testimonium Iesu. Deum adora. Testimonium enim Iesu est spiritus prophetiae. Et vidi caelum apertum: et ecce equus albus, et qui sedebat super eum, vocabatur fidelis et verax, et cum iustitia iudicat, et pugnat. Oculi autem eius sicut flamma ignis: et in capite eius diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo novit, nisi ipse. Et vestitus erat veste aspersa sanguine: et vocabatur nomen eius, Verbum Dei. Et exercitus qui sunt in caelo, sequebantur eum in equis albis, vestiti byssino albo, et mundo. Et de ore eius procedit gladius ex utraque parte acutus, ut in ipso percutiat gentes. Et ipse reget eos in virga ferrea. Et ipse calcat torcular vini furoris irae Dei omnipotentis. Et habet in vestimento, et in femore suo scriptum: Rex regum, et Dominus dominantium. Et vidi unum angelum stantem in sole, et clamavit voce magna, dicens omnibus avibus quae volabant per medium caeli: Venite, et congregamini ad coenam magnam Dei: ut manducetis carnes regum, et carnes tribunorum, et carnes fortium, et carnes equorum, et sedentium in ipsis, et carnes omnium liberorum, et servorum, et pusillorum, et magnorum. Et vidi bestiam, et reges terrae, et exercitus eorum congregatos ad faciendum praelium, cum illo, qui sedebat in equo, et cum exercitu eius. Et apprehensa est bestia, et cum ea pseudopropheta: qui fecit signa coram ipso, quibus seduxit eos, qui acceperunt characterem bestiae, et qui adoraverunt imaginem eius. Vivi missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis sulphure, et caeteri occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius, et omnes aves saturatae sunt carnibus eorum.

CAPUT XIX.

Post haec audivi. Praemissa admonitione ad exultandum; hic subditur ipsa exultatio Sanctorum, qui ad hoc fuerant supra admoniti: exultant enim Sancti in patria de iustitia Dei in damnatione malorum. Nota Glossae, *Damnationem malorum.* Item gaudent etiam sancti de sua salvatione, et habet haec exultatio laudem adnexam. Primo ergo ponitur laus exultatoria de effectu iustitiae in reproborum damnatione. Secundo de effectu misericordiae in ecclesiae salvatione, *Et audivi quasi vocem tubae.* Circa primum, quia ex damnatione malorum, et ex praemissa exultatione sanctorum debent fideles fieri in via cauti, et etiam ferventes ad laudem et honorificationem divinam; ideo post exultationem sanctorum adiungitur admonitio ad fideles. Unde primo ostenditur laus sanctorum divinam iustitiam extollentium in patria. Secundo subditur admonitio ad fideles peregrinantes in via, *Et vox de throno.* Circa primum primo ostenditur laus minorum. Secundo laus maiorum, *Et ceciderunt.* Unde ibi Glossa, *Non minores sancti* etc. In prima tantum parte primo ponitur laus exhibita a sanctis. Secundo materia sive causa laudis, *Quia vera.* Dicit igitur, *Post haec*, scilicet post praemissa, scilicet post intellectam malorum damnationem, et post praemissam admonitionem *Audivi vocem magnam*, scilicet vocem laudis, sicut post subdit. Dicit autem *Magnam*, idest proceden-

tem ex magno affectu, vel quia de magna re, scilicet de divina iustitia malos damnante. *Quasi vocem tubarum multarum.* Per hoc signatur secundum Glossam, quod praedicatores, qui tubae in via fuerunt convocantes ad bellum contra vitia, et etiam ad festa perpetua laudant Deum in patria. *In caelo*, idest in ecclesia triumphante, ubi maxime Deus laudatur: *Psal. Beati qui habitant in domo tua Domine, in saecula saeculorum laudabunt te;* undo sequitur: *Dicentium, alleluia*, idest laus humanis verbis inexplicabilis, sit, vel est Deo; et refertur hoc ad essentiam, quae est una, scilicet ad ipsam sacratissimam deitatem: *Tob. 13. Et per vicos eius alleluia cantabitur.* Beda dicit quod Alleluia est verbum Graecum, et est idem quod laus. Secundum autem Hieronymum Alleluia interpretatur Laudate Dominum, vel laudatio Domini. Sed si quaeratur, si alleluia idem est quod laus, vel laudatio Domini, ad quid post subditur laus? Item quare non ponitur aliquod vocabulum, significans laudem Dei in lingua hebraea? Respondeo. Ad primum dicendum, quod licet Alleluia idem sit quod laus, vel laudatio Domini: tamen supra laudem importat ineffabilitatem ipsius laudis, sicut vult Glossa; quod non importatur nudo nomine laudis. Item per hoc quod laus Dei tangitur sub nominibus diversarum linguarum, magis ostenditur quantum sit Deus honorificandus. Ad aliud potest dici, quod hoc ideo est, ut designetur quod duplex lingua, scilicet Graeca et Latina, laudat Deum, hebraea tacente. *Laus.* Haec referri possunt ad personas quae sunt plures. Laus ratione bonitatis, quae attribuitur Spiritui sancto: *Gloria*, ratione sapientiae, quae attribuitur Filio: *Virtus*, idest honoratione potentiae, quae attribuitur Patri: *Deo nostro est*, idest ei cantari debet: et bene dicunt Deo nostro, quia Deum totum habent sicut volunt sancti. Unde beatus Bernardus in su. *Medit. Homo cum Deo beatus erit, in cuius conscientia peccatum inventum non fuerit, videbit ad voluntatem, habebit ad voluntatem, fruetur ad iucunditatem.* Vel *Laus*, pro evacuatione temporalis consolationis. *Gloria*, pro privatione divinae visionis. *Virtus*, idest honor virtutis, pro inflictione gehennalis afflictionis, quam infert Deus impiis, virtuose, sine resistentia. Hic enim redditur praeconium Deo pro impiorum damnatione, quae erit quantum ad tria praemissa. *Quia vera.* Hic ostenditur causa sive materia laudis. Laudis autem materia est iusta damnatio impiorum. Hanc autem damnationem primo ostendit in generali. *Quia*; quasi dicat: Ideo laus ei debetur, *Quia vera*, reddendo promissa iustis, et iusta reddendo poenam iniustis. *Iudicia eius.* Vel utrumque potest intelligi respectu malorum. *Vera*, idest non declinantia ad falsitatem iudicii, quia non damnas supra culpam. *Et iusta*, quia non damnas nisi propter culpam: *Supra 16. Vera et iusta iudicia tua.* Secundo in speciali, *Qui iudicavit.* Primo describit damnationem impiorum, secundum quod est iuste a Deo inflicta. Secundo, secundum quod in se aeterna, *Et fumus eius.* Circa primum autem primo describit ipsam reproborum damnationem. Secundo subdit laudis sanctorum ingeminationem, *Et iterum.* Damnationem autem iuste inflictam ostendit primo ratione spiritualis inflictionis, quia scilicet perversi alios pervertunt.

Secundo ratione corporalis persequutionis, quia sanctos afflixerunt, *Et vindicavit.* Dicit igitur, *Qui iudicavit*, idest iudicium condemnationis fecit: *De meretrice*, idest de multitudine perversorum, quae fecit alios secum spiritualiter meretricari, faciendo eos suis erroribus et peccatis delectabiliter adhaerere, idest per haec a Deo recedere: *Magna*, propter magnitudinem scelerum. Quare autem dixit Meretrice, ostendit cum subdit: *Quae corrupit*, documento et exemplo: *Terram*, idest homines terrenos: *In prostitutione sua*, idest in peccatis suis, in quibus se prostituit spiritualiter diabolo, ad quae peccata homines trahit: *Ier. 51. Ecce ego ad te mons pestifer, qui corrumpis etc. Et vindicavit sanguinem servorum suorum*, requirens eum: *De manibus eius, supra 16. Sanguinem sanctorum et prophetarum.* Deinde ostenditur ingeminatio laudis in sanctis; et per hoc, sicut dicit Glossa, intelligitur, quod laus est aeterna; unde sequitur: *Et iterum dixerunt: alleluia*, idest laus sit Deo: *Psal. In saecula saeculorum laudabunt te. Et fumus*; quasi dicat: Ita Deus vindicavit. Iudicium autem non fuit inefficax, sed inflixit poenam interminabilem: et hoc est, *Et fumus*, idest obscuritas localis, et etiam spiritualis: *Ascendet*, idest in durando, hoc est procedet durando: *In saecula saeculorum*, idest semper: *Iso. 34. Ascendet fumus eius a generatione in generationem.* Glossa sic exponit. Fumus, idest lacrymosus luctus, ex quo videtur haberi argumentum, quod in inferno sit fletus corporalis. *Et ceciderunt.* Posita laude minorum; hic ostenditur laus maiorum. Licet enim praedicatores, de quibus supra habitum est, inter membra ecclesiae maiora computentur: tamen minores sunt secundum dignitatem quam pastores, de quibus hic agitur, quia ad pastores similiter pertinet praedicare. Additur etiam hic simul de ipsis praedicatoribus. Tria autem hic ostenduntur de pastoribus simul et praedicatoribus, Primo reverentia humiliationis. Secundo devero cultu adorationis, *Et odoraverunt.* Tertio praeconium magnificationis, *Dicentes: Quoniam.* Dicit igitur, *Et ceciderunt*: quia illi qui fuerunt minores secundum dignitatem laudant Deum in patria, et non solum illi, sed etiam maiores. Glossa; *Non minores* etc. unde dicit, *Et ceciderunt*, casu humiliationis bonae, resilientes a divina magnitudine in propriam parvitatem: *Vigintiquatuor seniores*, idest patres novi et veteris testamenti, qui fuerunt rectores. Hoc expositum est *supra 4. Et super thronos vigintiquatuor seniores* etc. addit autem de praedicatoribus. *Et quatuor animalia*, idest omnes praedicatores, quorum est praedicare per quatuor orbis partes, quorum etiam doctrina super quatuor Evangelia fundari debet: *Supra 5. Quatuor animalia et vigintiquatuor seniores ceciderunt coram Agno* etc. Possunt etiam haec quatuor animalia intelligi illi idem quos ante nomine tubarum designavit; quia ipsi praedicatores, cum laudant Deum in via vel in patria, humiliant se dantes reverentiam Deo. Vel illud quod dictum est, *Quasi vocem tubarum multarum*, posset intelligi de sanctis in patria communiter, quorum vox dicitur magna quasi tubarum multarum, quia laus patriae est aperta, authentica et solemnis. Quod autem hic dicitur, intelligitur de maioribus sanctis, specialiter, quorum

quidam fuerunt pastores per officium praelaturae, alii praedicatores per officium doctrinae. *Et adoraverunt*, adoratione latriae: *Deum sedentem*, idest quiescentem et regnantem: *Super thronum*, idest super ecclesiam triumphantem, quae tunc erit plane sedes Dei; vel sedentem nunc, *Super thronum*, super ecclesiam militantem, quae est sedes Dei, *Supra 4. Et supra sedem sedens. Dicentes: Amen*, idest verum est, quod Deus est laudandus: et sic confirmat laudem ab aliis exhibitam, dum ipsi per se laudant; unde sequitur: *Alleluia*, idest laus sit Deo, et ita duplex ostenditur modus laudis. Unus est in confirmatione laudis exhibitae. Alius in exhibitione laudis per se. Sed quare magis in laude seniorum exprimitur casus et adoratio quam in laude aliorum? Respondeo. Secundum quod per vocem tubarum supra intelligitur laus minorum sanctorum, qui nec pastores, nec praedicatores fuerunt, sicut secundo modo expositum est, dicendum quod hoc fit ad ostendendum, quod aliqui quanto maiores sunt in dignitate, tanto humiliores esse debent, quod signatur per illum casum: *Eccle. 3. Quanto magnus es* etc. Tanto etiam devotiores, quod signatur per adorationem; sed quantum ad multos caput versum est in caudam. *Et vox*. Descripta laude quae Deo datur a sanctis in patria; hic ponitur admonitio ad peregrinantes in via, *Et vox*, idest admonitio: *Exivit*, idest exiit, scilicet ad audientiam hominum: *De throno*, idest de eis in quibus Deus sedet, scilicet de his qui sunt aliorum pastores et praedicatores: talium est enim alios movere ad laudem et obsequium Dei: *Dicens: laudem dicite*, scilicet verbo et animo et opere. Glossa, *Laudem dicere est bene operari. Deo nostro*, *Deo*, qui creavit; *nostro*, qui redemit. Vel *Deo*, per divinitatis maiestatem, ex parte sui, *Nostro*, per obedientiae humilitatem, vel intimam caritatem ex parte nostri: *Eccls. 43. Exaltate eum quantum potestis: maior est enim omni laude*. Qui autem laudare debeant, ostendit dicens: *Omnes servi vel sancti eius:* quia *non est speciosa laus in ore peccatoris*, *Eccle. 15.* hoc dicitur quantum ad statum rectum, scilicet in recte vivendo: propter hoc enim dicuntur sancti vel servi Dei. Quantum vero ad status regulativum subditur: *Et qui timetis Deum*, timore casto, qui vitam regulat: *Pusilli*, idest parvi, hoc est minores in meritis, qui scilicet non potestis penetrare divina mysteria, nec implere perfectionis consilia: *Et magni*, idest maiores in meritis: omnes enim debent magnificare Deum: *Supra 15. Quis non timebit te Domine, et magnificabit nomen tuum?* Sed ex hoc videtur, quod illi qui timent Deum, non sunt servi vel sancti Dei, quia copula ponit differentiam. Respondeo. Videtur dicendum, quod idem sunt servi sive sancti, et timentes Deum; nec ponitur copula ad notandum differentiam bonorum spiritualium, quae sunt in personis. In iustis enim est status sive actus rectus, et ratione huius dicuntur servi sive sancti. Item regulativum, sive directivum et conservativum status, sive actus, scilicet timor Dei; ideo sequitur, *Et qui timetis Deum. Et audivi*. Ostensa exultatione et laude sanctorum de impiorum damnatione; hic ostenditur eorum laus exultatoria pro ecclesia, sive pro sua salvatione. Unde haec quae hic dicuntur, videntur accipienda pro statu post iudicium. Ex hac autem exultatione et laude, iusti adhuc viantes debent excitari ad bonum. Primo ostenditur laus sanctorum in patria. Secundo subditur exultatio peregrinantium in via, *Et dixit mihi*. Sancti enim non solum laudant Deum, sed etiam verbo, vel ipso actu laudandi se invicem hortantur ad laudem. Unde circa primum primo ponitur ipsa laus sanctorum. Secundo mutua hortatio ad laudandum, *Gaudeamus*. Laudem autem sanctorum describit multipliciter. Primo enim ostendit laudem maiorum. Secundo minorum, *Et sicut vocem aquarum*. Tertio ostendit consequentem effectum, *Et sicut vocem tonitrui*. Quarto laudis materiam, *Dicentium alleluia*. Quinto laudis causam sive motivum, *Quoniam regnavit*. Dicit igitur, *Et audivi quasi vocem tubae magnae*, idest vocem laudis eorum, qui fuerunt quasi vox magnae tubae praedicando: *Isa. 58. Quasi tuba etc.* et dicitur in signum ad notandum unitatem quam habuerunt in via, et habent in patria. *Et sicut vocem aquarum multarum*, idest vocem populorum multorum. Hoc dicitur quantum ad minores, qui non habuerunt officium dignitatis in ecclesia; tales autem sunt multi, et signantur per aquas multas propter abundantiam et multitudinem: *Matth. 8. Multi venient ab Oriente et Occidente etc. Et sicut vocem tonitrui magni*. Hoc dicitur, quia exultatio et laus sanctorum terrebit impios, sicut dicit Glossa. *Dicentium alleluia*, idest laus inexplicabilis sit Deo: et subditur materia sive motivum laudis: *Quoniam;* quasi dicat: Laus vera sit Deo: *Quoniam regnavit*, idest iam regnum plenae dominationis sibi accepit. Ante enim iudicium impii regnabant impediendo Dei cultum, et persequendo eius cultores; quod post non erit. *Dominus*, per dominationis praesidentiam: *Deus*, per incommutabilem naturam. Sed quis dedit sanctis seipsum, vel quia subdunt se Deo per obedientiam, subditur: *Noster omnipotens*, per infinitam potentiam. Sed quomodo hoc dicit, nonne etiam et modo plene et ubique dominatur et regnat? *1. Paralip. ult. Tuum Domine regnum et tu es super omnes principes* etc. Respondeo. Dupliciter dicitur Deus regnare. Uno modo per potestatem, quia scilicet omnia subiacent eius potestati, et de omnibus facere poterit quicquid voluerit, quamvis in quibusdam non exerceat actum potestatis; sicut enim malos permittit persequi eius cultum et ipsos cultores: et sic Dominus regnat ante iudicium: dominatur enim per potestatem omnibus rebus universaliter, licet quantum ad quaedam non exerceat plene actum potestatis. Alio modo per potestatem simul et plenum actum potestatis in cohibendo omnino nequitiam impiorum, et manifestando apertius dominium universale actualiter; et sic regnabit post iudicium, quia non solum regnabit per potestatem, sed etiam per actum plenum potestatis, quia non permittet amplius pravos regnare: et sic loquitur hic, non primo modo, et hoc innuit Glossa. *Gaudeamus*. Hic ponitur mutua cohortatio sanctorum ad laudem: et primo tangitur cohortatio ad laudem; secundo subditur ratio laudis, *Quia nuptiae*. Dicit igitur, *Gaudeamus*, in mente propter dotes animae: *Et exultemus*, corpore propter gloriam corporis: *Isaias 55. In terra sua duplicia possidebunt. Et demus ei gloriam*, idest gloriosam laudem, scilicet ore adscribendo tantam gloriam bonitati suae: *Psal. Salvum me fecit, quoniam voluit me. Quia nuptiae.*

Hic ponitur materia, sive ratio laudis, quae est consummata coniunctio Christi et ecclesiae per gloriam. Primo ergo tangitur ipsa coniunctio. Secundo praecedens praeparatio, *Et uxor*. Tertio praeparationis origo, *Et datum est*. Dicit igitur, *Quia nuptiae Agni venerunt*, idest quia ecclesia iuncta est per gloriam Christo, prius pro ea innocenter passo: matrimonium enim est inter Christum et ecclesiam per unionem amoris: *Ioan. 3. Qui habet sponsam sponsus est*. Nondum tamen est sponsa plene traducta in amplexus sponsi; hoc autem in gloria plene fiet: et de hoc agitur hic. Harum nuptiarum sponsalia fuerunt contracta in Incarnatione; solemnitas vero fuit celebrata in Resurrectione; traductio vero in thalamum sive in thorum fit modo particulariter in retributione, sed universaliter fiet in extrema consummatione. De huiusmodi nuptiis *Matth. 22. Simile est regnum caelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo*. Sed heu hodie aliae nuptiae fiunt, quia spiritus contrahit cum terra, cum homines terrenis adhaerent; unde recte dicuntur homines viri divitiarum: *Psal. Et nihil invenerunt viri divitiarum in manibus suis*. Tales autem nuptiae vertentur in luctum: *2 Machab. 9. Conversae sunt nuptiae in luctum*. Quia vero ecclesia se idoneam ad coniunctionem praemissam fecit; ideo subditur, *Et uxor;* quasi dicat: Ita ecclesia coniuncta est Christo, et hoc est conveniens: *Quia uxor eius*, idest ecclesia uxor Agni: *Praeparavit se*, in statu viae per sanctitatem et merita ad illam coniunctionem obtinendam. In hoc autem notatur libertas arbitrii, quae est necessaria in effectu. Anima enim quae non se praeparat, non recipitur ab agno: *Matth. 25. Et quae praeparatae erant, intraverunt* etc. quia nec liberum arbitrium per se sufficit, sed necesse est gratiam dari; ideo sequitur: *Et datum est*. Primo autem ponit mysterium. Secundo mysterii intellectum, *Byssinum enim*. Dicit igitur, *Et datum est illi*, in via a Deo, ad hoc ut se posset praeparare: *Byssinum*, idest vestimentum de bysso. Byssus est linum quoddam, quod invenitur in Aegypto, de quo fit vestis candidissima: unde signat vitam sanctam et rectam, quae sicut vestis decenter ornat iustos: *Splendens*, apud alios per fulgorem famae: *Et candidum*, in se per puritatem conscientiae. Datum est, inquam, ad hoc, *Ut cooperiat se*, scilicet ad decorem ut placeat sponso, et ad protectionem ut non laedatur intro, quod aestuat per tentationes: *Prover. ult. Byssus et purpura indumentum eius*. Multi libri habent: Datum est illi, ut se cooperiat byssino splendenti et candido; utraque litera in idem redit, et utramque innuit Glossa. Deinde subdit mysterii intellectum; quasi dicat: Vere byssinum est in animae ornatum et praeparationem. *Byssinum enim iustificationes sunt sanctorum*. Byssinum est per significationem virtutes et merita, quibus sancti, idest iusti, iustificantur, idest magis et magis fiunt iusti. Cum autem esset planius si diceretur: Byssinum est iustificationes sanctorum; tamen dicit sunt in plurali: quia in talibus quandoque accipitur numerus verbi a supposito, quandoque ab apposito; tamen idem est sensus. Posset tamen litera sic ordinari. Iustificationes sanctorum sunt byssinum, idest signantur per vestem byssinam. Nota quod byssus primo habet colorem terrenum, et post per multas transitiones ducitur ad candorem, et fit inde byssinum, idest vestis byssina candidissima. Sic cum in ecclesia primo esset macula et obscuritas ex peccato originali: *Eph. 2. Eramus natura filii irae*, post multas Dominus exercitationes facit eam pulcherrimam et candidam, dans ei virtutem et merita: et hoc est byssinum. Item sicut vestis byssina ornat corpus, sic virtutes et merita spiritum: *Isa. 61. Et indumento iustitiae circumdedit me*. *Et dixit mihi*. Hic subditur excitatio peregrinantium in via, ut studeant pertingere ad statum laudis aeternae, et ad nuptias praemissas. Ponitur autem triplex ratio alliciens ad vitae sanctitatem, ut per hoc perveniatur ad aeternitatem. Prima ratio est ex parte concupiscibilis, scilicet refectio aeternae suavitatis. Secunda est ex parte rationalis, scilicet certitudo salutiferae veritatis, *Et dixit mihi haec verba*. Tertia ex parte irascibilis, scilicet sublimitas humanae dignitatis, *Et cecidi*. Dicit igitur, *Et dixit mihi;* quasi dicat: Ita mihi revelata est per angelum laus et exultatio sanctorum in gloria: et similiter coniunctio Christi et ecclesiae. Et ut habeatur desiderium et studium pertingendi ad hoc: *Dixit mihi*, angelus qui praemissa revelavit: *Scribe*, in libro mentali, et etiam in libro materiali aliis in documentum excitativum: *Habac. 2. Scribe visum, et explana* etc. Quid autem scribendum sit, subiungitur: *Beati qui ad coenam Agni vocati sunt*, a Deo, idest quos Deus praeordinavit ad haec. Et recte hic nominatur Agnus, quia pro illa coniunctione consummanda in gloria immolatus est: *Luc. 14. Beatus qui manducabit panem in regno Dei*. Et nota quod non dicit Prandium, sed *Coenam*; quia prandium fuit ante coenam, coena vero fuit post prandium. Post coenam vero non restat alia refectio; at ideo aeterna refectio, quae non finietur, nec alia ei succedet, recte coena vocatur. Prandium ergo gratiae est in via, sed coena gloriae datur in patria, et vere qui ibi erunt, beati erunt: tum propter plenitudinem totius dulcedinis: tum propter securitatem inamissibilitatis. Gregorius *sup. hunc loc. Ad aeternum convivium quisquis semel intraverit, ulterius non exibit*. Sed obiicitur. Non enim videtur magnum vocari, quia multi vocantur qui non perveniunt: *Matth. 20. Multi sunt vocati, pauci vero electi*. Respondeo. Est multiplex vocatio, scilicet praedestinationis, inspirationis, et praedicationis. Hic autem loquitur de vocatione praedestinationis: aliae enim vocationes quandoque non habent plenum effectum. *Et dixit mihi:* et si non pro me, tamen pro aliorum excitatione, propter quos haec scribenda erant. *Haec verba*, scilicet praemissa de exultatione sanctorum, et nuptiis gloriae tibi ostensa. *Vera sunt:* et ideo credenda sunt, et per ea fideles excitari debent ad profectum meriti, ut obtineant tantum praemium: *Inf. ult. Haec verba fidelissima sunt et vera:* et sic patet secunda ratio allectiva. Deinde ponitur tertia, sublimitas humanae dignitatis: quia tota natura humana nobilitata est per hoc quod Christus naturam humanam vere et perfecte assumpsit inseparabiliter, nisi se iustificet per peccatum; unde angelus non permisit se a Ioanne adorari, sed docuit eum ut Deum adoraret. Primo ergo beatus Ioannes ostendit suam humiliationem. Secundo angelicam prohibitionem, *Et dixit mihi*. Tertio consequentem informationem, *Deum adora*. Dicit igitur, *Et cecidi ante pedes eius, ut adorarem eum*,

scilicet adoratione duliae ad referendum gratias, et ad dandum ei reverentiam, quia maiorem eum me intellexi. Sed quid est quod dicit, *Ante pedes eius*, cum angelus sit incorporeus? Respondeo. Dicendum, quod videbat beatus Ioannes visione imaginaria, quia sub quibusdam figuris videbat; unde angelum videbat sub specie hominis: sicut supra *1.* legitur quod vidit angelum vestitum podere et praecinctum etc. Angelus autem ille de quo supra *1.* legitur, gerebat personam Christi: et haec habentur ex Glossa ibi. Dicitur ergo pedes habuisse angelus; non secundum naturam propriam, sed secundum speciem in qua vidit eum beatus Ioannes. *Et dixit.* Hic primo ponit ipsam prohibitionem. Secundo subiungit rationem, *Conservus.* Dicit igitur, *Et dixit mihi: vide ne feceris:* cave ne hoc facias. Sed quare prohibet se a Ioanne adorari, cum Iosue pronus adoraverit angelum, nec ipse hoc prohibuerit? *Iosue 5.* Similiter et Abraham *Genes. 28.* Respondeo secundum beatum Gregorium, et secundum Glossam, quod hoc fuit propter reverentiam humanae naturae, quae in Christo supra ipsos angelos est exaltata. In veteri autem testamento nondum facta erat incarnatio. *Conservus.* Hic ponit prohibitionis rationem, quasi dicat, Non me adores, quia conservus *Tuus sum et fratrum tuorum.* Conservi dicuntur illi, qui sunt sub uno Domino; quasi dicat: Ego et tu et fratres tui spirituales, scilicet iusti tanquam conservi, unum Dominum habemus; et ideo nolo a te adorari, sed tecum unum Dominum adorare. Hoc dicit angelus considerando naturam humanam supra se exaltatam; et ideo se conservum iustorum, quasi iam non superiorem dicit; et ideo non est adorandus. Quoniam autem est frater natura, et frater gratia, de qua fraternitate loquatur, ostendit, scilicet gratiae; unde dicit: *Habentium testimonium Iesu*, quantum ad divinitatem et humanitatem verbo et facto. Et dicit habentium, quia semper debent ad hoc esse prompti: *Isaias 43. Vere vos testes mei, dicit Dominus.* Deinde informat quae debeat adorare. Primo autem ponit informationem. Secundo exequendi rationem, *Testimonium enim.* Dicit igitur, *Deum adora*, non me: *Matth. 4. Dominum Deum tuum adorabis.* Ipse enim est vere adorandus, quia ipse Christus licet homo sit, tamen est verus Deus, sicut prophetae testificantur; unde dicit, *Enim*, idest quia: *Spiritus prophetiae*, idest quicquid dixerunt prophetae per Spiritum sanctum de Christo, quantum ad eius ineffabilem maiestatem: *Testimonium est Iesu*, idest testimonium perhibent ipsi Christo Salvatori hominum quod ipse Deus verus, et ideo digne adorandus; unde *Isaias 53. Generationem eius quis enarrabit?* Item *Isaias 45. Vere tu es Deus absconditus.* Item *Psal. Dominus dixit ad me, Filius meus es tu* etc. Item: *Dixit Dominus Domino meo* etc. *Et vidi caelum.* Postquam egit de damnatione Babylonis, idest ecclesiae malignantium; hic agit de damnatione bestiae, et pseudoprophetarum, idest antichristi et pseudoapostolorum. Sic autem procedit. Primo ponit quoddam praeambulum ad visionem. Secundo ipsam visionem, *Et ecce equus albus.* Praeambulum fuit, quia vidit caelum apertum: et caelo aperto viso, vidit illa quae sequuntur. Visio vere est principaliter de damnatione antichristi et suorum complicum. Damnabit autem eos ipse Christus, quem blasphemaverunt, et cuius cultum impedierunt; et hoc poterit, quia magnus et potens et sapiens est. Cuius etiam bonitas magna est, quam ignoraverunt, et ex hoc rei sunt. Primo ergo describit ipsum Christum. Secundo ostendit culpam sive impietatem antichristi et suorum, *Et vidi bestiam.* Tertio poenam sive damnationem ipsorum, *Et apprehensa est.* Quoniam autem Christus talis ac tantus est; ideo omnino ei adhaerendum est. Unde circa primum primo describit excellentiam Christi. Secundo subdit admonitionem ad adhaerendum sibi, *Et vidi unum angelum.* Ipsum autem Christum describit tripliciter. Primo quantum ad admirandam bonitatem. Secundo quantum ad sapientiae sive notitiae claritatem, *Oculi eius.* Tertio quantum ad eminentem potestatem, *Et in capite.* Bonitatem autem eius describit dupliciter. Primo ex parte naturae humanae. Secundo ex parte divinae, *Et qui sedebat.* Dicit igitur, *Et vidi;* quasi dicat: Ita intellexi per revelationem damnationem Babylonis, idest multitudinis perversorum communiter. Intellexi etiam damnationem antichristi et suorum specialiter, et etiam per quae sint condemnandi: et hoc est quod dicit, *Et vidi*, in visione: *Caelum*, idest secretum divinorum mysteriorum: caelum enim dicitur a celando: *Apertum*, idest revelatum, scilicet per Christum praedicantem, patientem, resurgentem, ascendentem. Hoc autem caelum ante Christi adventum fuit clausum, quia adhuc non sic erat veritas revelata. Per hoc autem quod aperto caelo viso, vidit Ioannes ea quae sequuntur, signatur quod per revelationem mentis factam in tempore veteris testamenti per Christum, cognoscatur abundantius ipse Christus, et quae ad ipsum pertinent, et similiter damnatio malorum: *Prover. 27. Aperta sunt prava. Et ecce.* Apparuit mihi in visione: *Equus albus*, idest caro Christi, quae dicitur equus, quia ei insedebat divinitas Christi ad expugnandum diabolum: *Prover. 21. Equus paratur ad diem belli.* Dicitur autem equus albus propter immunitatem peccati: *1. Petr. 2. Qui peccatum non fecit* etc. *Canticor. 5. Dilectus meus candidus et rubicundus, et totus desiderabilis. Et qui sedebat.* Descripta bonitate Christi secundum humanam naturam, scilicet quantum ad finis utilitatem, unde dicitur equus, et quantum ad excellentem sinceritatem, et sic dicitur Albus; hic ostendit eam secundum divinam naturam. Eius autem bonitatem secundum divinam naturam ostendit multipliciter. Primo quantum ad completionem promissorum. Secundo quantum ad veritatem sive rectitudinem documentorum, *Et verax.* Tertio quantum ad punitionem malorum, *Et cum iustitia.* Quarto quantum ad protectionem bonorum, *Et pugnat.* Dicit igitur, *Et qui sedebat*, scilicet Filius Dei iustus, sive eius divinitas: *Super eum*, scilicet equum, idest super carnem assumptam. Per hoc quod dicitur Sedebat signatur quod Christus secundum divinitatem insedebat humanitati, quasi equo ad vincendum diabolum. Item notatur humiliatio Filii humiliantis, quia exinanivit semetipsum etc. *Philipp. 2. Supra 6. Ecce equus albus. Vocabatur fidelis.* Audivit in visione Christum vocari vel debere vocari fidelem. Per hoc signatur quod Christus est fidelis in promissionis impletione, ut patet in redemptione generis humani: *Psa. Fidelis Dominus in omnibus verbis suis* etc. *Et verax*, in sua eruditione, quia nihil docet nisi verum, nec

fallere potest. et ideo ei credendum, cum dicitur *Roman. 3. Est autem Deus verax* etc. *Et cum iustitia iudicat*, scilicet in puniendo malos, sicut in submersione Aegyptiorum, *Exo. 14.* et *15.* et similiter in aliis flagellis, sive sint corporalia sive spiritualia : *Ps. Iustus Dominus, et iustitias dilexit* etc. Potest etiam intelligi de iudicio quo retribuet bonis et malis in futuro : *Supra 16. Vera et iusta iudicia tua. Et pugnat*, scilicet pro suis contra malos dando suis constantiam et sapientiam, ut patet in martyribus et in aliis. Pugnat, scilicet in suis et per suos contra diabolum et vitia, dum dat eis virtutem pugnandi et vincendi: *Exod. 15. Dominus quasi vir pugnator* etc. *Oculi autem eius.* Hic describit Christum quantum ad sapientiae sive notitiae claritatem: quia clare omnia videt, et hoc est, *Oculi autem eius*, idest eius plena sapientia. qua tanquam oculis videt omnia : et dicit in plurali, ad significandum sapientiae perfectionem, quia plenius et melius duobus oculis quam uno videmus. *Tanquam flamma ignis* ; quasi dicat : Eius sapientia clara et plena est in cognoscendo ad modum ignis habentis flammam plenam et claram : *Hebr. 4. Omnia nuda et aperta sunt oculis eius.* Vel *Oculi eius*, idest dona Spiritus sancti, quae ipse dat; quae recte dicuntur *Oculi*, quia faciunt hominem oculatum et bene videntem quae sunt salutis, sunt *Tanquam flamma ignis*, quia animam illuminant et inflammant, et si quid sit rubiginis cremant : *Supra 1. Oculi eius tanquam flamma ignis.* Morum oculi. eius sunt praelati, quia debent videre ad opus corporis Christi, scilicet ecclesiae : et si boni sunt tanquam flamma ignis sunt, ut luceant ad illuminandum, et ardeant ad inflammandum alios : *Ioan. 5. Ille erat lucerna ardens et lucens. Et in capite.* Hic describit Christum quantum ad eminentem potestatem, quia magna valde est eius potestas. Christi autem potestatem ostendit multipliciter. Primo quantum ad honorificum triumphum. Secundo quantum ad nominis fastigium, *Et vocabitur nomen eius.* Tertio quantum ad subiectum exercitum, *Et exercitus.* Quarto quantum ad virtuosum verbum, *Et de ore.* Quinto quantum ad potestativum actum, *Et reget.* Sexto quantum ad universale dominium, *Et habet in vestimento.* Circa primum primo ostendit Christi triumphum. Secundo triumphandi modum, *Et vestitus.* Circa triumphum primo ostendit in Christo dignitatem triumphalem. Secundo ostendit dignitatem esse inexplicabilem, *Habens.* Dicit igitur, *Et in capite eius*, idest in divinitate eius, quae est caput humanitatis in Christo, erant vel sunt: *Diademata multa*, idest multae victoriae: diadema enim idem est quod corona, quae solet esse in victoribus signum victoriae Ipse autem Christus virtute divinitatis triumphavit de diabolo, de Iudaeis, de vitiis, maxime in passione : suos etiam electos triumphare facit, quorum victoria ipsius Christi est, quia ab ipso est. Unde recte dicitur in plurali, *Multa diademata*, propter multas victorias eius per se et per suos. Diadema autem dicitur corona, quasi duo demens, scilicet principium et finem, quia potestas eius per quam triumphavit et triumphat omnino, aeterna est : *Daniel. 7. Potestas eius potestas aeterna* etc. Sic ergo ostenditur in Christo dignitas triumphalis. Sed ne credatur quod dignitas sit explicabilis per aliqua iam dicta vel dicenda ; ideo recte subditur, *Habens:* supple scilicet sic et erat habens : *Nomen scriptum* etc. Videbat beatus Ioannes nomen scriptum in sessore equi albi, quod nomen nullus scit, nisi ipse. Per hoc signatur quod magnitudinem potentiae, sapientiae, et bonitatis eius nullus perfecte scit praeter ipsum. Dicit igitur, *Nomen scriptum*, scilicet Emanuel, sive Deus homo, sive Iesus : unde redit. Per hoc nomen intelligitur bonitas Dei manifestata in Verbi incarnatione, et in humana reparatione: quae quidem bonitas Dei est ineffabilis. Per hoc autem quod dicitur *Scriptum*, notatur perpetuitas unionis divinitatis cum humanitate: scriptum enim stabilitatem habet. *Quod nemo novit nisi ipse*, quia scilicet ineffabile est nomen praemissum, nec potest sciri, quanta bonitas per illud nomen importetur, ab homine. Potest etiam hoc intelligi de nomine quod est Deus, vel Verbum Dei, sicut post subditur : hoc enim nomen non plene ab homine cognoscitur : *Genes. 32. Cur quaeris nomen meum quod est Mirabile?* Sed quid est quod dicit? Nonne beatus Ioannes illud nomen novit, qui illud vidit scriptum? Item fideles sciunt nomen Christi, sive dicatur Deus, quo nomine non est aliud maius, sive Verbum Dei, sive Deus homo. Respondeo. Nemo, idest nullus homo praeter ipsum Christum novit ad plenum eius nomen, quia incomprehensibile est. Bonitas, scientia, et potestas importatur per nomen eius, sive illud nomen intelligatur nomen signans unionem incarnationis, sive ipsam divinitatem praecise, ut Deus et Verbum Dei. Ipse autem est perfectus sui cognitor : unde Damascenus *1. libr. capi. 3. Ipse vero plus sui ipsius est contemplator.* Aliter potest dici, sicut tangit Glossa, quod eius nomen nemo scit in cognitione, quae competit homini ut ipse et qui sunt unum cum ipso, sicut corpus, sive membra sunt unum quiddam cum capite : *1. Cor. 6. Qui adhaeret Deo, unus spiritus est. Et vestitus.* Hic ostendit triumphi modum, quia per passionem triumphavit de diabolo : et per eiusdem virtutem meritum et exemplum facit electos triumphare ; unde dicit : *Et vestitus erat*, idest vestitus est : *Veste*, idest carne qua quasi operuit divinitatem : *Aspersa sanguine* : ad literam, Caro Domini fuit aspersa sanguine : aspersa in flagellatione ad columnam, et in crucifixione, et lateris apertione: *Isai. 63. Quare rubrum est indumentum tuum, et vestimenta tua, sicut calcantium in torculari?* Vel *Veste* etc. idest ecclesia, quae in suis martyribus occiditur : *Eccle. 2. Quasi vestis est ipsius domini, qui ei adhaeret*, sicut vestis homini. Et per hoc patet Christi familiaritas ad iustos, et e contrario. Item quia honorificat ipsum : *Supra 1. Vestitum podere. Et vocabatur.* Hic ostenditur eius potestas quantum ad nominis fastigium: Altissimum enim est. Nomen est Verbum Dei ; unde dicit : *Et vocabatur nomen eius Verbum Dei*, scilicet Patris. Per hoc signatur quod Christus est Verbum Patris : *Ioan. 1. Et Verbum erat apud Deum.* Recte autem post passionem agit de tam alto eius nomine, ut ostendatur ille qui passus est, verus Deus esse : *Rom. 9. Qui est Deus benedictus in saecula, amen.* Sed quare dicitur Filius Verbum, cum Verbum transeat et evanescat? Item aut dicitur Verbum Christus secundum

similitudinem verbi interioris, aut exterioris: si interioris; contra, verbum interius, scilicet cogitatio est inefficax per se, quia non elicit affectum per se. Sed Filius habet plenam efficaciam. Ergo etc. si exterioris; contra, quia verbum externus vanum est et aerem percutit. Respondeo secundum Augustinum et secundum Anselmum dicendum, quod Filius dicitur Verbum Patris, quia emanat a Patre per modum naturae sive generationis, et repraesentat in se Patrem perfectissime, sicut verbum interius, scilicet cogitatio, sive notitia procedit, sive nascitur de mente, et nihil menti similius, quam eius verbum, scilicet cogitatio, vel intelligentia: unde Anselmus in *Monol. cap. 63. Restat igitur hoc solum verbum illius esse solius, de quo nascendo habet esse, ad omnimodam similitudinem existit.* Aliae sunt rationes, sicut iam patebit. Ad primum dicendum, quod non ponitur similitudo quantum ad illud quod est ignobilitatis. Ad aliud dicendum sine praeiudicio, quod Filius Dei dicitur verbum Patris principaliter, secundum similitudinem verbi interioris, ut dictum est secundum Augustinum et Anselmum. Dicitur etiam secundum similitudinem verbi exterioris, ut patet ex Glossa, licet non ita principaliter: et hoc dicitur uno modo per respectum ad creaturam quamlibet, quantum ad opus conditionis: quia sicut aliquis facile profert verbum; ita Deus per Verbum suum, idest Filium facit omnia: *Psal. Dixit et facta sunt.* Nota Glossae. Alio modo per respectum ad creaturam rationalem specialiter quantum ad opus reparationis: quia sicut verbum exterius manifestat aliis secretum mentis; ita Filius manifestavit hominibus Patrem prius eis ignotum: *Ioan. 17. Manifestavi nomen tuum* etc. Haec duplex ratio ex parte verbi exterioris tangitur in Glossa. Ad obiecta iam patet, quod non tantum sumitur nomen Verbi ad divina, quantum ad inefficaciam, vel transitum et huiusmodi. *Et exercitus.* Hic ostenditur Christi potestas quantum ad subiectum exercitum, scilicet fidelium, qui ei obediunt, et ipsum imitantur. Hunc autem exercitum describit primo quantum ad pugnandi strenuitatem sub nomine exercitus. Secundo quantum ad ecclesiasticam unitatem, sine qua nihil Deo placet, *Qui sunt in caelis.* Tertio quantum ad imitationis conformitatem, *Sequebantur eum.* Quarto quantum ad imitantium idoneitatem, *In equis.* Ubi describitur eorum idoneitas, tum ex parte corporis, tum ex parte animae, *Vestiti.* Ex parte corporis dupliciter. Primo quantum ad aptitudinem, respectu operis; ideo corpora dicuntur equi, quia apta sd currendum per opera bona. Secundo quantum ad munditiam ipsius corporis, *Albis.* Similiter ex parte animae dupliciter. Primo quantum ad decorem meritorum in generali, *Vestiti bysso.* Secundo quantum ad decorem sinceritatis in speciali, *Albo et mundo.* Sinceritas autem duplex est necessaria, scilicet quantum ad intellectum a nigredine erroris; unde dicit *Albo*; et quantum ad affectum a sorde affectionis, vel concupiscentiae; unde sequitur, *Et mundo.* Dicit igitur, *Et exercitus*, idest caetus, sive multitudo fidelium contra diabolum, carnem et mundum pugnantium ad modum exercitus, quia *militia est vita hominis super terram. Iob 7. Qui sunt in caelo:* numero et merito, quia alibi non fit vera et salubris pugna, etiam si mortem quis sustineat; unde Gregorius *in Gregoriano: Quisquis extra ecclesiae unitatem patitur, poenas pati potest, martyr fieri non potest.* Vel *In caelo*, per desiderium et intentionem: *Philipp. 3. Nostra conversatio in caelis est. Sequebantur*, idest sequuntur eum, scilicet Christum, sicut servi dominum, sicut milites principem. Sequuntur, inquam, imitando, et obediendo: *Matth. 10. Qui non acceperit crucem suam etc. In equis*, idest in corporibus in quibus currunt, quasi cum equis, per viam boni operis, quos amor Dei stimulat ad bonum: *Zacha. 10. Posuit eos quasi equum gloriae suae in bello. Albis*, idest mundis, qui ab illicitis cohibentur: *Supra 7. Dealbaverunt stolas suas*, idest corpora, *in sanguine Agni. Vestiti*, idest ornati: *Bysso*, idest veste byssina, hoc est ornatu meritorum decorantium ad modum vestis byssinae: quia merita cum magno labore acquiruntur, sicut byssus cum magno labore ad candorem ducitur: *Prov. ult. Byssus et purpura indumentum* etc. *Albo*, ex parte intellectus contra deformitatem erroris: *Supra eod. Datum est illi ut cooperiat se byssino splendido et candido. Mundo*, ex parte affectus contra sordem concupiscentiae, vel affectionis: *Matth. 5. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Byssus byssi genus est lini mollissimi et candidissimi, et est generis feminini; tamen hic ponitur in masculino, quia sacra Scriptura non est subiecta regulis grammaticae. Aliqui tamen libri habent Byssino; et est idem sensus. *De ore.* Hic ostenditur eius potestas quantum ad virtuosum verbum: quia virtuose praedicavit comminando poenam iudicii, quam virtuose infert malis, sicut prius annunciavit; unde dicit, *Et de ore*, idest de praedicatione: *Eius*, scilicet Christi: *Procedit.* Loquitur pro statu Christi in carne mortali quando praedicabat. Et quia idem modo praedicat per suos praedicatores, fortasse ideo loquitur, quasi de praesenti. Aliqui tamen libri habent Procedebat. *Gladius*, idest sententia divini iudicii, quae incidit illicitos cogitatus, et motus malos. Dividet etiam malos a Deo, et a sanctorum consortio. *Acutus:* quia virtuose separat hominem a vitiis sententia iudicii, considerata tamen cum adiutorio gratiae. Item efficaciter separabit malos a bonis in iudicio: *Supra 1. Et de ore eius gladius* etc. *Ut in ipso*, idest cum ipso per praedicationem annunciato: *Percutiat*, perdendo: *Omnes gentes*, idest omnes gentiliter viventes, etiam sicut Iudaei genere. Percutiat, inquam, quosdam ad vitam, qui scilicet convertebantur; quosdam ad mortem, qui scilicet peiores fiebant. Et quod dicit *Omnes gentes* potest intelligi de ipso praedicante per se, et per suos praedicatores. *Et reget.* Hic describit Christum quantum ad potestativum actum. Et primo quantum ad actum regendi respectu bonorum et malorum communiter. Secundo quantum ad actum reparandi respectu bonorum specialiter, *Et ipse.* Dicit igitur, *Et reget omnes*, scilicet homines, tam conversos quam alios dum sunt in statu viae: *In virga ferrea*, idest in potestate invincibili, vel iustitia inflexibili: bonos enim regit dum sunt in statu viae, ipsos conservando, nutriendo spiritualiter et promovendo; malos vero regit puniendo, vel corrigendo: *Psal. Reges eos in virga ferrea. Et ipse*, quia alia creatura non po-

terat : *Calcat*, idest calcavit, hoc est suppeditavit, pressit et destruxit, scilicet per passionem et resurrectionem : *Torcular*, idest mortem aeternam, quae sicut torcular habet pressuram et torturam magni cruciatus. Dicit autem *Torcular vini*, propter acerbitatem poenae quae inebriat replendo, et deiiciendo damnatos : *Ier. 51. Inebriabo eos ut sopiantur* etc. *Vini*, inquam, *furoris irae Dei*, idest vehementis irae, idest cuiusmodi inebriatio erat inferenda ex divina iustitia graviter puniente. Ideo ergo divina iustitia dicitur furor irae, quia ea graviter et actualiter puniente, videtur Deus iratus, ad modum furiosi. Ad significandum ergo magnitudinem poenae, quae debebatur hominibus, nisi Deus pro eis passus esset: et ponitur non tantum nomen irae, sed etiam dicitur furor irae: hac similiter ratione dicitur *supra 16. Dare illi calicem vini indignationis irae eius. Dei omnipotentis*, scilicet Patris, vel Trinitatis. Et ex hoc patet, quod nisi Filius nos reparasset per clementiam, poterat nos punire per iustitiam et invictam potentiam. Ex hoc etiam patet, quia poterit antichristum et suos damnare, de quibus infra sequitur *Eccls. 1. Unus est altissimus creator omnium omnipotens. Et habet.* Hic describit Christum quantum ad universale dominium : ad quod significandum, vidit scriptum in vestimento et femore eius, *Rex regum.* Hoc dicitur specialiter quantum ad dominium super maiores dominatores, scilicet reges, et huiusmodi multi potentes. *Et Dominus dominantium.* Hoc dicitur quantum ad omnes dominatores communiter ; et per hoc ostenditur esse Dominus omnium rerum universaliter: quia si est Dominus dominantium, est et Dominus rebus quibus dominatur. Item quod est Dominus dominantium est signum certum maiestatis infinitae, quae omnibus rebus universaliter dominatur, vel moraliter, ut tangit Glossa. Nota quod vestimentum dicitur humanitas assumpta, qua fuit divinitas quasi vestita: *Phil. 2. Et habitu inventus ut homo.* Femur est idem, sed differenti ratione : vestimentum enim dicitur, inquantum assumpta ; femur, inquantum est propagata a parentibus: ideo dicitur *Femur* secundum Glossam, ut denotetur de vera progenie parentum fuisse : per femur enim propago carnis accipitur : unde *Genes. 24. Pone manum tuam sub femore meo, ut adiurem te per Dominum Deum* etc. Praevidit enim Dominum de suo femore nasciturum, per quem adiuravit servum. Per hoc autem quod dicitur *Scriptum*, notatur perpetuitas dominicae dominationis: *Psal. Et dominatio eius in omni generatione et generationem.* Est autem sensus praedictorum verborum, ac si diceretur: Christus etiam ex parte humanitatis unitae divinitati dominatur omnium universaliter in perpetuum. Vel secundum beatum Gregorium *sup. hunc loc. Unde mundo innotuit, ibi de se ultionis sententiam infixit: Supra 17. Dominus Dominorum est et Rex regum. Et vidi.* Descripta excellentia Christi, hic ponitur monitio ad adhaerendum ipsi. Unde inducit angelum clamantem hominibus ut veniant, et congregentur ad ipsum Christum, qui dabit eis aeternum convivium. Per quem angelum signantur praedicatores, qui monent homines adhaerere Deo Christo. Primo ergo tangitur ipse admonitor. Secundo ipsa monitio, *Et clamavit.* Tertio admoniti, *Dicens omnibus.* Quarto modus, sive materia admonitionis, *Venite.* Dicit igitur, *Et vidi unum angelum*, idest caetum praedicatorum ; qui dicuntur angeli, quia hominibus annunciant quae sunt salutis. Intelligitur in nomine angeli scientia, quae debet esse in praedicatore: *Isai. 18. Ite angeli veloces* etc. Dicit autem *Unum angelum*, propter uniformitatem doctrinae : quia omnes docent fidem et bonos mores: eadem ratione dicitur *supra 8. Et audivi vocem unius aquilae* etc. *Stantem*, per vitae rectitudinem, in contemptu terrenorum, in desiderio aeternorum : *Tob. 5. Invenit iuvenem stantem splendidum* etc. *In sole*, idest in magna claritate exempli: *Matth. 5. Vos estis lux mundi.* Et sic tanguntur quatuor quae debent esse in praedicatoribus, scilicet officii auctoritas, doctrinae uniformitas, vitae sanctitas, exempli claritas. Vel *In sole*, idest ardore tribulationum, in quo debent stare recti et stabiles sine combustione : *Ioan. 1. Exortus est sol cum ardore.* Vel *In sole*, secundum Glossam, *idest veritatem in manifesto proponentes.* Simile *2. Reg. 12. Ego faciam hanc rem in conspectu solis huius. Et clamavit*, praedicando: et notatur in hoc zelus animarum: *Voce magna.* Vox praedicationis est magna, quando habet adiunctum desiderium magnum iuvandi animas. Item quando confirmatur auctoritate Scripturae: *Matth. 13. Ideo omnis scriba doctus in regno caelorum, similis est homini patri familias, qui profert de thesauro suo nova et vetera.* Item quando roboratur exemplo vitae: unde Isidorus *3. lib. de sum. bon. Qui non vivit sicut docet, ipsam quam praedicat veritatem contemptibilem facit. Dicens omnibus avibus*, idest iustis a terrenitate elevatis, et agilibus in profectu boni operis: *Quae volabant*, alis contemplationis: *Per medium caeli*, idest per bona caelestia, cum mensura et discretione: per hoc enim quod dicitur *Medium* notatur mensura contemplationis ; ut scilicet non nimis ascendat per temeritatem, nec nimis descendat per pusillanimitatem. Vel *Per medium caeli*, scilicet empyrei, discurrendo scilicet per ordines angelorum considerando cum intimo sapore, quantum sit ardor Seraphin, quanta lux Cherubin, quanta discretio Thronorum, quanta praeeminentia Dominationum, qui Principatibus et Potestatibus praesint, quanto moderamine omnia terrena potestas constituitur per Principatus, quanta virtute potestates contrariae per potestates coercentur, quantum est donum Virtutum, a quibus prodigia et signa fiunt, quantum est donum Archangelorum et Angelorum, a quibus secreta Dei hominibus manifestantur. Item debent discurrere per cuneos Prophetarum, conventus praedicatorum, choros apostolorum, exercitus martyrum, collegia confessorum, consortia monachorum, et anachoritarum, choreas virginum, contubernia matronarum. Deinde transeundum ad fontem qui est in medio paradisi, idest beatam Virginem, quae inundat plenissime fluminibus gratiae et gloriae. Deinde ad virgultum, in quo omnes recreantur in gloria, scilicet ad Dominum. *Iesum.* Inde colligitur vinum dilectionis summae, quo bene potantur ad ebrietatem : et inde etiam emanat sapor vini inebrians iustos spirituales in via usque ad terrenorum oblivionem. Item ficus dulcedinis dulcorantis bonos in patria, et etiam iustos in viâ, ut suspirent ad aeterna. Item malagranata ordinatae conversationis, et mentis fervi-

dae, qua parati sint pro Domino in carcerem et in mortem ire. Sunt autem aiae sex contemplationis. Prima est desiderii expectatio. Secunda circumspectio. Tertia intuitio. Quarta admiratio. Quinta exultatio. Sexta dilectio. Ad longam enim desiderii expertationem sequitur circumspectio; circumspectioni intuitio, et sic de aliis. *Venite.* Hic ostenditur modus, sive tenor admonitionis. Et primo ponitur ipsa monitio. Secundo silectiva ratio, *Ad coenam.* Ratio autem ponitur duplex, scilicet duplex refectio, quae dabitur in patria eis qui Christo adhaeserunt in via. Una refectio erit de divina fruitione; unde dicitur, *Ad coenam magnam.* Alia de malorum damnatione; unde sequitur, *Ut manducetis* etc. Dicit igitur, *Venite*, per desiderium mentis : *Iacob. 4. Appropinquate Deo* etc. *Et congregamini*, scilicet spiritualiter per desiderii unitatem, vel per unitatem caritatis: *1. Esd. 3. Congregatus est populus quasi vir unus. Ad coenam magnam*, ideat ad Deum qui nobis erit plena refectio: unde beatus Bernardus *in lib. de dil. Deo: Se dedit in meritum, se servat in praemium, se apponit in refectionem animarum sanctarum.* Unde autem dicit magnam, quia perfectissima, et plenissima erit illa refectio, et quicquid desiderabitur, totum habebitur in fruitione beatissimae Trinitatis: *Psal. Satiabor cum apparuerit gloria tua. Ut manducetis*, scilicet in patria : *Carnes regum et carnes tribunorum*, idest ut delectemini in cruciatu reproborum, tam maiorum quam minorum: *Psal. Laetabitur iustus cum viderit vindictam.* Hoc autem intelligendum de cruciatu malorum, non inquantum est cruciatus, sive afflictio absolute, sed secundum quod in ea manifestatur divina iustitia, in cuius consideratione beati delectabuntur, quia ordinat peccatum et peccatores in poena; unde Augustinus *in lib. de Nat. boni: Peccantes in suppliciis ordinantur.* Distinguuntur autem hic reprobi multipliciter, distribuuntur autem secundum statum multiplicem. Primo secundum statum potestatis saecularis, et hoc tum maioris ; unde dicit, *Regum*: tum mediocris; unde sequitur, *Et carnes tribunorum:* tribunus dicitur qui praeest uni tribui; Graece autem dicitur Chiliarchus, Latine millenarius: tum minoris, et tales dicuntur, *Fortes*, non solum per potestatem illam quam habent, sed per perversitatem ad male agendum, quia multi, qui non sunt magnae potestatis, magnas malitias exercent. Secundo quantum ad statum regiminis spiritualis, quod est in ecclesia: et tanguntur subditi, cum dicitur, *Equorum*, quia debent regi a praelatis, sicut equus a sessore. Item praelati, cum subditur, *Sedentium in ipsis*, idest praesidentium eis per effectum regendi, licet male regunt eos. Tertio quantum ad statum conditionis corporalis: tum libertatis ; unde dicit, *Liberorum :* tum servitutis ; unde sequitur, *Et servorum.* Potest tamen intelligi spiritualiter utrumque, ut tangit Glossa. Quarto quantum ad statum fortunae temporalis, quae est duplex, scilicet indigentiae ; unde dicitur, *Pusillorum*, scilicet secundum temporalem facultatem. Item opulentiae ; unde sequitur, *Et magnorum*, scilicet magnitudinem mundanae opulentiae. De his *Ezech. 39. Dic omni volucri et universis avibus, convenite, properate* etc. *Et vidi bestiam.* Postquam descripsit ipsum Christum ; hic ostendit impietatem antichristi et suorum, propter quam digni erunt damnatione, quia scilicet totis viribus impugnabunt Christum, et eius cultores ; unde dicit, *Et vidi*, interno aspectu: *Bestiam*, idest antichristum : *Et reges terras*, idest pseudo eius apostolos, qui videbuntur reges aliorum per doctrinam, et etiam per potentiam, quia magnam potestatem temporalem habebunt, quia principes obedient eis. Et dicit *Terras*, quia non quaerent nisi terram. Vel *Terrae*, idest hominum terrenorum, qui eis obedient. *Et exercitus eorum*, scilicet antichristi, et suorum servientes antichristo, et pseudoapostolis : *Congregatas*, per cordium unanimitatem : *Ad faciendum praelium*, per blasphemias, per doctrinas erroneas, per miracula, et alia multa, quibus studebunt fidem Christi extinguere : *Cum illo*, idest contra illum : *Qui sedet in equo*, idest contra Christum, de quo *supra eodem*, *Ecce equus albus, et qui sedebat* etc. *Et cum exercitu eius*, idest contra fideles, qui sunt exercitus Christi, contra quos pugnabunt modis practactis, et etiam disputationibus, promissis ac donis, minis ac flagellis, et aliis modis : *Daniel. 9. Consurget rex impudens facie, et interficiet robustos, et populum sanctorum* ; et post sequitur, *Et contra principem principum consurget. Et apprehensa.* Hic ostendit ipsam damnationem antichristi, et suorum. Et primo damnationem antichristi et pseudoapostolorum. Secundo damnationem aliorum per eos seductorum, *Et caeteri.* Circa primum primo ostendit damnationem ipsorum. Secundo damnationis modum, *Vivi missi sunt.* Dicit igitur, *Et apprehensa est bestia*, idest captivatus est in aeterna poena antichristus. Loquitur autem pro statu damnationis eius. *Et cum illa pseudopropheta*, idest caetus pseudoapostolorum, qui videbantur veri praedicatores, cum essent pseudo, idest falsi. Propheta enim quandoque idem est quod praedicator : et dicit in singulari propter uniformitatem in intentione, et malitia. Illi enim erunt vulpeculae Sampsonis, habentes caudas colligatas cum facibus, *Iudic. 15. Qui fecit signa*, idest miracula : *Coram ipsa*, idest ad beneplacitum et iussum antichristi : *Matt. 24. Sunt pseudochristi et pseudoprophetas* etc. *Quibus*, scilicet signis : *Seduxit*, idest seorsum a fide catholica duxit : *Eos qui acceperunt characterem bestiae*, idest fidem antichristi in mente: fides enim antichristi erit character ipsius in mentibus infidelium, licet invisibilis : sicut fides Christi est signum Christi in cordibus fidelium. *Et qui adoraverunt*, corpore : *Imaginem eius.* Unum ergo pertinet ad mentem, aliud ad corpus. Vel character, idest signum antichristi per potestatis eius confessionem ex parte oris. *Et qui adoraverunt* etc. per pravitatis eius imitationem, sive conformitatem : *Supra 13. Si quis adoraverit* etc. Gregorius *in Gregoriano: Antichristus cum omnibus sequentibus suis interveniente mundi fine damnabitur. Vivi.* Hic ostenditur modus damnationis antichristi, et pseudoapostolorum, quia scilicet acerbissime flammis sulphureis et foetentibus cruciabuntur ; unde dicit, *Hi duo*, scilicet bestia, et pseudopropheta, quia fuerunt copulati in culpa: *Missi sunt vivi.* Per hoc notatur acerbitas poenae; quasi dicat, Acerbissime punientur, et gravius quam alii ad similitudinem eius, quia vivi comburentur; et hoc est quia gravius offenderunt. *In stagnum*, idest in abundantiam : *Ignis*, scilicet infernalis : *Ardentis sulphu-*

re, idest ardentis cum foetore, sicut ignis ardens in sulphure foetorem habet adiunctum: *Infra 20. Diabolus missus est in stagnum* etc. *Et caeteri*. Hic agitur de damnatione minorum, quae minor erit, quia minus peccaverunt quam illi per quos seducti sunt. Describitur autem horum damnatio. Primo per respectum ad Christum cuius fidem contempserunt; et ideo ab ipso damnabuntur. Secundo per respectum ad sanctos quorum vitam neglexerunt; et ideo erunt in opprobrium coram eis, et ipsi delectabuntur in consideratione poenae ex divina iustitia eis inflictae, *Et omnes*. Dicit igitur, *Et caeteri*, scilicet qui secuti sunt antichristum, et pseudoapostolos, et seducti sunt per eos, sicut ante praemissum est: *Occisi sunt*, morte aeterna: *In gladio*, idest in iudiciali sententia, quae quasi gladio separabit malos a Deo, et a sanctis: *Sedentis super equum*, Christi praesidentis sua humanitati; quasi dicat: Quia minores sunt in culpa, punientur communi poena reproborum, quae gladio intelligitur: *Iob 21. Fugite a facie gladii* etc. *Qui procedit*, idest processit: *De ore*, idest praedicatione eius, quia sicut praedicavit, sic implebitur. Vel *Procedit*, etiam nunc. *Ex ore*, idest de praedicatoribus, qui sunt os eius Tangit id quod dictum est *supra eod. Et de ore eius* etc. *Et omnes aves caeli*, idest iusti, volantes per contemplationem, vel desiderium ad caelestia: *Saturatae sunt carnibus eorum*, idest delectati sunt videndo poenam eorum, considerando divinam iustitiam in ea: *Isaiae ult. Et erunt usque ad satietatem visionis omni carni.*

CAPUT XX.

Et vidi angelum descendentem de caelo, habentem clavem abyssi, et cathenam magnam in manu sua. Et apprehendit draconem serpentem antiquum, qui est Diabolus, et Satanas, et ligavit eum per annos mille, et misit eum in abyssum, et clausit et signavit super illum ut non seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni; et post hoc oportet illum solvi modico tempore. Et vidi sedes, et sederunt super eas, et iudicium datum est illis, et animas decollatorum propter testimonium Iesu, et propter verbum Dei: et qui non adoraverunt bestiam, neque imaginem eius, nec acceperunt characterem eius in frontibus, aut in manibus suis, et vixerunt, et regnaverunt cum Christo mille annis. Caeteri mortuorum non vixerunt, donec consummentur mille anni. Haec est resurrectio prima. Beatus, et sanctus, qui habet partem in resurrectione prima, in his secunda mors non habet potestatem, sed erunt sacerdotes Dei, et Christi: et regnabunt cum illo mille annis. Et cum consummati fuerint mille anni, solvetur Satanas de carcere suo, et exibit, et seducet gentes, quae sunt super quatuor angulos terrae, Gog, et Magog, et congregabit eos in praelium, quorum numerus est sicut arena maris. Et ascenderunt super latitudinem terrae, et circumierunt castra sanctorum, et civitatem dilectam. Et descendit ignis a Deo de caelo, et devoravit eos: et diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis et sulphuris: ubi et bestia et pseudopropheta cruciabuntur die ac nocte in saecula saeculorum. Et vidi thronum magnum candidum, et sedentem super eum: a cuius conspectu fugit terra, et caelum, et locus non est inventus eis. Et vidi mortuos magnos et pusillos stantes in conspectu throni, et libri aperti sunt: et alius liber apertus est, qui est vitae: et iudicati sunt mortui ex his quae scripta erant in libris secundum opera ipsorum: et dedit mare mortuos, qui in eo erant; et mors, et infernus dederunt mortuos suos, qui in ipsis erant: et iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum. Et infernus, et mors missi sunt in stagnum ignis. Haec est mors secunda. Et qui non inventus est in libro vitae scriptus, missus est in stagnum ignis.

CAPUT XX.

Et vidi angelum. Hic agitur de damnatione diaboli et daemonum. De diabolo tamen expressius agitur: et in eius damnatione damnatio daemonum simul intelligitur. Christus autem eum damnabit, et poterit ipsum damnare, sicut potuit eum in primo adventu ligare, sicut dicit Glossa. Primo ergo ostenditur ligatio diaboli facta per Christum in adventu primo. Secundo eius damnatio facienda per ipsum in adventu secundo, *Et cum consummati fuerint*. Circa ligationem primo ostenditur primus adventus Christi. Secundo ostenditur in eo potestas ligandi, *Habentem*. Tertio ipsa ligatio diaboli, *Et apprehendit*. Quarto fructus ipsius ligationis, *Et vidi sedes*. Dicit igitur, *Et vidi*; quasi dicat: Ita per revelationem intellexi damnationem Babylonis, et antichristi ac suorum. Intellexi etiam damnationem diaboli fiendam per Christum, qui ipsum in primo adventu ligavit; et hoc est, *Et vidi angelum*, idest Christum: *Descendentem de caelo*, idest de sua altitudine se humiliantem per carnis assumptionem: *Psal. Inclinavit caelos, et descendit*. De hoc magis dictum est *supra 10. Et vidi angelum* etc. *Habentem clavem abyssi*, idest potestatem claudendi abyssum, idest corda impiorum tenebrosa, ne scilicet diabolus per eos quantum vellet procedat ad pervertendum alios actu exteriori. Vel abyssus, idest ipse diabolus tenebrosus, quem Christus potest claudere, idest eius malitiae exitus ad actum. *Et cathenam magnam*, idest potestatem magnam ingerendi poenam, et omnes impios. Per clavem ergo, et cathenam potestas Christi signatur: sed per clavem inquantum claudit exitum nocumento: per cathenam inquantum constringit supplicio: primum respectu culpae; secundum respectu poenae. Sed contra *supra 9.* dicitur, *Vidi stellam*, idest diabolum *de caelo cecidisse, et data est illi clavis putei abyssi*. Quomodo ergo diabolus et Christus in eadem potestate conveniunt? Respondeo. Non est eadem potestas. Diabolus enim dicitur habere clavem putei abys-

si, quia ex permissione divina potestatem habet ad tentandum amplius impios, quos deiicit in ampliora peccata. Christus autem dicitur habere clavem abyssi, quia potestatem habet claudendi diabolo, et impiis egressum ad opera prava, ut non tantum aliis noceant, quantum vellent. Hoc autem est bonum; primum vero malum. *In manu*, idest in operatione passionis et resurrectionis, secundum Glossam, quia per virtutem passionis et gloriam resurrectionis, per quam factus est potens super daemones etiam inquantum homo cohibere potest eos. Vel *In manu*, scilicet in libito in facultate suae voluntatis, quia illa facultate potest quando vult uti. *Et apprehendit*. Hic ostenditur ipsa ligatio diaboli; et quia est nunc ligatus, quod tandem solvetur, ideo primo ostenditur eius ligatio facta per Christi passionem; secundo eius solutio futura ante mundi consummationem, *Et post hoc*. Circa primum primo ostenditur necessitas, quia scilicet diabolus est totus sitibundus ad animarum seductionem. Secundo tempus, scilicet quo durabit ligatio, *Et ligavit*. Tertio locus ubi eum scilicet ligavit, *Et misit*. Quarto modus, *Et clausit*. Dicit igitur, *Et apprehendit*, scilicet angelus, idest Christus, hoc est malitiam tenuit, ne in actum procederet quantum vellet, sicut post exprimit in verbo ligandi. Vel *Apprehendit*, idest diabolum peccasse, in procuratione mortis suae manifestavit cohibendo ipsum. *Draconem*, idest diabolum; quem sic vocat propter violentiam, quia draco est genus serpentis violenter opprimens: *Serpentem*, per astutiam: *Genes. 3. Serpens erat callidior* etc. *Antiquum*, per consuetam nequitiam: *Qui est diabolus*, per deiicientem superbiam, quia propter superbiam cecidit. Diabolus autem interpretatur deorsum fluens. *Et Satanas*, per incitantem malitiam: Satanas enim interpretatur adversarius: *1. Petr. Adversarius vester diabolus circuit quaerens quem devoret. Et ligavit eum*, idest potestatem eius coercuit ne noceat electis, quantum ante eius adventum. Gregorius *sup. hunc loc. Potentia divinae dispensationis adstringitur, ne inquantum nocere valet effraenetur. Per mille annos*, idest per universum tempus a tempore passionis Christi usque ad tempus antichristi: numerus enim millenarius est perfectus, quia terminat numeros praecedentes, nec ultra eum est alius numerus, nisi per resumptionem: unde recte signat universitatem. Sic exponit Augustinus *20. lib. de Civ. Dei* inducens illud exemplum, *Verbum quod mandavit in mille generationes, idest in omnes*. Vel secundum Glossam tempus a passione Christi usque ad tempus antichristi signatur per mille annos, quia illud tempus hominibus conceditur, ut praemium acquirant per meritorum perfectionem. *Et misit eum*, permissive: *In abyssum*, idest in corda tenebrosa impiorum. Glossa *Eiectus a fidelibus*. Et bene dicit *Misit*, quia nihil potest, nisi permissus: *Matth. 8. Si eiicis nos* etc. Gregorius *sup. hunc loc. Antiquus hostis in abyssum mittitur, quia relegatus a bonorum cordibus, apud reproborum mentes reclusus eis atrocius dominatur. Et clausit*. Hic ostenditur modus ligationis. Ligavit autem eum dupliciter. Tum ipsum fortiter cohibendo, scilicet ut non possit procedere. *Et clausit*, scilicet eum infra limitationem suae potestatis. Vel in cordibus impiorum, quasi dicat ei potestatem subtraxit nocendi: quandoque tamen permittit occulto et iusto iudicio: *Iob 38. Quis conclusit ostiis mare?* idest diabolum, scilicet Christus. Primum ostium fuit incarnatio, aliud passio, aliud resurrectio, aliud ascensio. Tum fideles firmiter muniendo, scilicet sigillo passionis. *Et signavit super eum*, idest sigillum posuit super ipsum sic clausum. Quod autem dicitur *Super*, notat detentionem et cohibitionem suae malitiae. *Posuit*, inquam, *sigillum*, idest signum crucis, cuius virtute fideles eum repulerunt: *Ezechiel. 9. Omnem super quem videritis Thau ne occidatis. Ut non seducat*, per tentationes interiores, vel exteriores: per se vel per alios: *Gentes*, idest electos de diversis gentibus: *Donec consummentur mille anni*, idest donec compleatur universum tempus a passione usque ad tempus antichristi. Sed contra. Nonne modo seducit? Respondeo sic, eos qui sciunt bene uti armis sibi a Christo datis, vel quae darentur si vellent; ante passionem autem non habebant homines tanta adiutoria, quia tunc non fuit tanta gratia. Item nec tam efficacia sacramenta. Item nec exemplum Christi. Item nec passio sua adhuc fuerat. Item ante adventum Christi omnes trahebantur ad limbum. Modo aperta est ianua. Unde modo ligatus est respectu temporis quod praecesserit eius adventum ac passionem. *Post hoc*. Hic ostenditur futura solutio iam ligati. *Et post hoc oportet*, necessitate immutabilitatis, quia Deus sic disposuit. Vel *Oportet*, idest necesse est necessitate magnae virtutis, scilicet ad examinationem electorum: *Illum solvi*, idest laxari, quantum ad potestatem prius ligatum: *Modico tempore*, scilicet tribus annis, et dimidio, scilicet tempore antichristi: *Matth. 24. Et nisi breviati fuissent* etc. Gregorius in *Gregoriano: Tunc antiquus hostis suis membris traditus, pauco quidem in tempore, sed multa contra nos laxabitur virtute. Et vidi*. Hic ostenditur fructus ligationis, qui est duplex, scilicet opportunitas merendi in via, et perceptio praemii in patria: et ad utrumque horum debent fideles attingi. Primo ergo tangitur regulatio status. Secundo perceptio aeternae gloriae, *Et animas*. Tertio subditur excitatio humanae desidiae, *Haec est resurrectio*. Circa primum primo ostenditur obedientia subditorum, cum vocantur *Sedes*. Secundo regimen praelatorum, *Et sederunt*. Tertio quia necessitas officii ad hoc cogit, ostenditur auctoritas ipsorum, *Et iudicium*. Dicit igitur, *Et vidi sedes*, idest subditos paratos subesse praelatis obediendo, iuxta illud Psalmistae: *Ut iumentum factus sum apud te. Et sederunt*, scilicet praelati: *Super illas*. Sedent Praelati in subditis, cum eos recte regunt: *Supra 4. Et in circuitu sedis* etc. sedilia dicuntur ibi subditi. Ne autem sint torpidi, stimulat eos auctoritas officii iniuncti; unde sequitur, *Et iudicium*, idest potestas iudicandi, idest regendi subditos: *Datum est illis*, scilicet a Deo, quia specialiter bonos pastores instituit Dominus: *Supra 3. Faciam illum columnam* etc. Posset etiam intelligi pro statu futuro, *Et vidi sedes*, idest auctoritatem multiplicem perfectorum. *Et animas*. Hic tangitur perceptio gloriae quae habetur ex meritis. Unde primo ostenditur meritum. Secundo praemium, *Et vixerunt*. Tertio per oppositum ostenditur damnatio malorum, *Et caeteri*. Circa primum primo ostenditur meritum martyrum. Secundo confessorum, *Et qui non adoraverunt*. Vel meritum iustorum ostenditur primo quantum ad operatio-

nem boni. Secundo quantum ad declinationem mali. Dicit igitur, *Et animae*, scilicet vidi: *Decollatorum*, idest martyrum, qui decollati fuerunt: et hoc *Propter testimonium Iesu*, idest quod exhibuerunt Christi humanitati in qua, et per quam salvat nos. *Iesus* enim interpretatur salutaris, et est nomen Filii in humanitate assumpta: *Lucae 2. Vocatum est nomen eius Iesus* etc. *Et propter Verbum Dei*, idest propter testimonium quod dederunt Christo, quantum ad divinitatem: *1. Ioan. 1. Quod fuit ab initio* etc. *Et vidi*: similiter: *Animas eorum, qui non adoraverunt bestiam*, idest antichristum in seipso: *Neque imaginem eius*, idest statuam, ad literam. Vel *Imaginem*, idest apostolos falsos ipsius, in quibus eius conformitas apparet. *Nec acceperunt characterem*, idest signum, *Eius in frontibus*, scilicet in manifesta confessione: *Aut in manibus suis*, idest in impia operatione: et sic describit confessores quantum ad declinationem duplicis mali, scilicet nefandae adorationis tum in se, tum sua imitatione, sive imago intelligatur corporaliter, sive spiritualiter pro pseudo apostolis. Item impiae consignationis: *Supra 14. Si quis adoraverit bestiam et imaginem eius* etc. *Et vixerunt*. Hic ostenditur praemium, et hoc quantum ad primam stolam; et tanguntur duo bona gloriae. Unum est vitae plenitudo. Secundum honoris celsitudo; unde sequitur, *Et regnaverunt*. Dicit igitur, *Et vixerunt*; quasi dicat: Non solum vivent in futuro post iudicium, sed etiam iam vixerunt, idest iam vitam receperunt, qua vivent. Haec autem vita est ex coniunctione ad vitam increatam: haec autem vita habet plenam felicitatem; unde Augustinus *6. lib. de Civ. Dei. Eam quippe vitam ubi est sine fine felicitas. Et regnaverunt*, per regiam dignitatem: *Cum Christo*, qui in aeternum regnat, unde similiter et ipsi. Haec duo bona sunt contra duplex malum poenale viae, scilicet contra miseriam mortis, et contra vilitatem vitae, aut ipsam mortem: subiacet enim homo hic multiplici vilitati. Propter haec bona gloriae ait Apostolus: *Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo*. *Mille annis*, idest per universum tempus, quo paulatim colligitur numerus electorum usque ad finem mundi: quia usque tunc animae regnant exutae sine corporibus cum Christo; postea vero resument corpora, et in eis sine fine regnabunt. Per millenarium ergo signatur totum tempus, quo animae cum Christo regnant in patria, donec impletus sit numerus electorum, et accipiatur large tempus; ut cum dicitur: *Lux perpetua lucebit sanctis tuis, et aeternitas temporum*. Sed obiiciunt Iudaei. Quod si verum dicit Ioannes: ergo post mille annos terminabitur regnum Christi. Responsio iam patet: quia per mille annos non signatur numerus mille annorum, cum de numero loquatur beatus Ioannes in hoc libro ratione mysterii, ut patet *supra 14. in fine, et 14. in fine*. Igitur per mille annos signatur totum tempus, quo colligitur et successive impletur numerus electorum, post vero animae simul cum corporibus regnabunt. *Et caeteri*; quasi dicat: Ita mortui propter Christum vel in Christo vivent vita gloriae, et e contrario *Caeteri mortuorum*, idest alii inter mortuos morte naturae, alii scilicet a praedictis, Vel secundum Glossam caeteri mortuorum, idest caeteri a praedictis in anima mortui. *Non vixerunt*, scilicet vita immortalitatis; quasi dicat, in mortem aeternam ceciderunt: *Donec consummentur mille anni*, idest donec compleatur tempus quo colligitur numerus electorum: tunc enim simul in anima et corpore morientur: *Matth. 25. Ibunt hi in supplicium aeternum, isti autem in vitam aeternam*. Ex praemissis patet fructus ligationis diaboli, quia per hoc fideles melius proficient in via, et iterum liberius, ac facilius percipiunt praemium in patria, quia per eius tentationes non sic impediuntur consentiendo, eum potius vincant: et quia non potest eos trahere ad limbum eo modo quo prius, cum sit aperta ianua. Sed quomodo dicitur *Non vixerunt*, cum anima semper vivat, quia immortalis? Respondeo. Est vita animae multiplex, scilicet vita qua in se vivit naturaliter. Hanc nunquam perdit. De hac non agitur hic. Item est vita quam tribuit corpori, sive qua vivit in corpore. Hanc non semper habet. Item est vita quam recipit, scilicet supra vitam naturae: et haec est duplex, scilicet vita gratiae in via, et gloriae in patria. Quod ergo dicitur *Non vixerunt*, potest intelligi de vita animae secundum quod vivit in corpore; et sic ly *Donec* accipitur exclusive, *Donec consummentur mille anni*, idest donec consummetur tempus quo paulatim completur numerus electorum: post enim recipient corpora. Item potest intelligi principalius de vita gloriae; et ly *Donec* potest accipi inclusive, quia nunc ante, nunc post. Potest etiam hoc modo accipi exclusive, sicut prius expositum est secundum Glossam. Non vixerunt, idest mortui sunt in anima per privationem vitae gloriae. *Donec* etc. idest donec compleatur numerus electorum: quia tunc non solum in anima erunt mortui, sed etiam in corpore per privationem aeternae vitae, et acerbitatem poenae perpetuae. *Haec est resurrectio*. Hic ponitur excitatio humanae ignaviae, ad quam excitandam primo utitur commendatione in generali; secundo descriptione in speciali, *In his*. Circa primum primo commendat statum bonorum ante iudicium. Secundo ipsos beatos habentes hunc statum, *Beatus*. Dicit igitur, *Haec est resurrectio prima*, scilicet quod ligatus est diabolus, et quod homines resurgentes a peccatis proficiunt in meritis, et quod animae exutae statim nisi habeant aliquid purgabile, transeunt ad statum beatitudinis. Nota Glossae. *Haec est resurrectio* etc. Dicitur autem prima, ad differentiam secundae, quae erit resurrectio generalis corporum, de qua *1. Corinth. 15. Omnes quidem resurgemus* etc. *Beatus*, quia beatitudinem consequitur: *Et sanctus*, quia in ipsa beatitudine firmatur, ut nunquam perdat. Sanctus enim uno modo idem est quod firmus, vel confirmatus. *Qui habet partem*, scilicet cum aliis electis: *In resurrectione prima*, quae in tribus est secundum Glossa: Diaboli ligatio; exitus a peccato cum profectu in bono; primae stolae perceptio. Quantum autem ad hoc tertium videtur principaliter hic accipi; unde sequitur, *In his* etc. *Supra 5. Datae sunt illis singulae stolae* etc. *In his*. Hic utitur damnatione in speciali. Describit autem resurrectionem primam quantum ad gloriam animarum in patria dupliciter. Primo quantum ad absentiam mali. *In his*; quasi dicat: Vero beatus est, quia in his, qui scilicet partem habent in resurrectione prima per primae stolae perceptionem: *Secunda mors*, scilicet mors gehennae: *Non habet potestatem*, scilicet ut absorbeat eum. Prima mors est culpae, et

est in anima: *Psal. Illumina oculos meos ne unquam obdormiam in morte.* Secunda est gehennae, quae sequitur es prima, et est simul in corpore et anima, ut dicit Glossa *supra 2. Qui vicerit, non laedetur a morte secunda.* Secundo quantum ad praesentiam boni, quod tangitur duplex, scilicet dignitas sacerdotalis in Dei honorificatione. Item dignitas regalis in honoris participatione, *Et regnabunt*. Dicit igitur, *Sed erunt sacerdotes Dei*, scilicet Patris: *Et Christi eius*, idest Filii, qui est Christus Patris, quia ab eo secundum humanitatem unctus, et quia singulariter ab eo dilectus; quasi dicat: Laudes aeternas dabunt divinitati et humanitati: *Psal. In saecula saeculorum laudabunt te. Et regnabunt*, in aeternis honoribus: *Cum illo*, scilicet cum Patre et Filio incarnato. Idem intelligendum est de Spiritu sancto, quia ei erunt coniuncti. *Mille annis*, idest per universum tempus a passione Christi usque ad finem mundi: post enim regnabunt, non tantum anima, sed anima simul et corpore. *Et cum consummati.* Hic ostenditur diaboli damnatio facienda per Christum in adventu secundo. Primo autem ostenditur meritum supplicii. Secundo ipsum supplicium diaboli, *Et descendet.* Tertio ostenditur forma iudicii, in quo scilicet damnabitur, *Et vidi thronum.* Circa primum notandum, quod ita damnabitur diabolus, quia abutetur potestate sibi a Deo permissa sub antichristo, praeter illa peccata quibus prius Deum offendit. Primo ergo ostenditur laxatio diabolicae potestatis. Secundo abusus potestatis laxatae, *Et exibit.* Ubi ostenditur abusus potestatis primo quantum ad seductionem malorum. Secundo quantum ad impugnationem bonorum, *Et congregabit.*. Ubi primo tangitur aggregatio adiutorum. Secundo malitia congregatorum, *Et ascenderunt:* tum in generali; tum in speciali cum sequitur, *Et circuierunt*. Dicit igitur, *Et cum consummati*, quasi dicat: Ita ligavit Dominus diabolum, donec consummentur mille anni, sicut dictum est supra post principium capituli. Et cum consummati fuerint *Mille anni*, idest tempus a passione Christi usque ad adventum antichristi: *Solvetur Satanas*, idest laxabitur ei potestas: *Solvetur*, inquam, *de carcere suo*, idest de cordibus reproborum, in quibus ligatus est quasi in carcere, ne ab eis et per eos irrumpat ad nocendum quantum vellet: unde Gregorius in *Gregoriano: Tempore antichristi de iniquorum cordibus nunc occulte saevientibus eductus procedet, et tunc accepta potestate contra ecclesiam, in vim apertae persequutionis erumpet. Et*, solutus, *Exibit*, scilicet in apertam et crudelem persecutionem: *Et seducet*, idest seorsum ducendo a Christo decipiet: *Gentes*, gentiliter et impie viventes: *Quae sunt super quatuor angulos terrae*, idest in quatuor partibus mundi, et nominat has Gentes, *Gog et Magog.* De huiusmodi *Ezech. 38. Fili hominis* etc. De his sunt opiniones diversae. Dicunt enim quidam Iudaei, quod sunt quaedam Gentes, quae habitant in oriente, quae in fine saeculi venient ut expugnent Hierusalem, sed vincentur a suo messia, et tunc aedificabunt Hierusalem auream civitatem, iuxta illud *Tob. 13. Portae Hierusalem ex sapphiro* etc. Alii dicunt has gentes esse aquilonares, et quod Alexander inclusit eas in montibus Macedoniae, et tunc exibunt, et per eas antichristus procedet ad alias superandas. Sed quicquid de hac secunda opinione sit, ad minus in hoc loco non videtur agi de Gog et Magog, sub intellectu gentium specialium, sed generaliter per hoc signatur universitas malorum, qui adiutores erunt antichristi ad persequutionem fidelium. Additur enim, *Quae sunt super quatuor angulos terrae:* unde dicit beatus Augustinus *20. de Civ. Dei. Gentes istae quas appellat Ioannes Gog et Magog, non sic sunt accipiendae, tanquam sint aliquae in aliqua parte terrarum barbari constituti, tota namque terrarum orbe significati sunt isti esse cum dictum est: Quae sunt in quatuor angulis terrae.* Nota igitur quod Gog interpretatur tectum, Magog de tecto; quasi dicat: Seducet omnes impios quos poterit, in quibus nunc quasi in tecto latet ipse diabolus; unde nunc sunt tectum diaboli. Sed tunc erumpet quasi de tecto, idest de occulto suae malitiae, in apertam persequutionem: unde Augustinus exponens haec verba in eod. ait: *Tectum Gentes sunt, quia in eis nunc quodammodo tegitur inimicus antiquus; et de tecto ipsae erunt, quando in apertum odium de operta eruptae sunt. Et congregabit eos*, scilicet impios: Glossa, *Non localiter, sed mente*, quia scilicet faciet eos unanimes ad persequendum fideles; unde sequitur, *In praelium*, scilicet contra fideles, per persuasiones, comminationes, promissa, dona, flagella, et aliis modis. *Quorum*, scilicet malorum, *Numerus est sicut arena maris*, idest ita innumerabiles et steriles: *Supra 16. Procedunt ad reges* etc. *Et ascenderunt*, idest ascendent, hoc est per superbiam elevabunt se: *Super latitudinem terrae*, idest in omni orbe exercebunt malitiam suam: *Ioe. 1. Et gens ascendet super terram meam fortis et innumerabilis. Et circuierunt*, idest circuibunt. Per hoc notatur, quod intus non intrabunt per effectum malitiae, quia nunquam omnino ecclesia deiicietur. Iste circuitus erit diligens perstructio et conatus ad pervertendum fideles ad instar capitis sui. De quo *1. Petr. 5. Circuit quaerens quem devoret. Castra sanctorum*, idest iustos semper ad resistendum vitiis paratos: unde de ecclesia dicitur *Cant. 3. Terribilis ut castrorum acies ordinata. Et civitatem*, idest ecclesiam, quam vocat civitatem propter unitatem iustorum ad resistendum, secundum Glossam. Gregorius: *Omnis pugna unanimiter aggressa victoriam parit. Dilectam*, scilicet a Deo. Hoc dicit ad consolationem iustorum, quos nutrit et protegit, quia diligit eos: *Proverb. 8. Ego diligentes me diligo*: et sic describit iustos persecutionem sustinentes tempore antichristi, quantum ad pugnae strenuitatem, quantum ad strenuitatis unanimitatem, quantum ad divinam caritatem. *Et descendit.* Hic ostenditur supplicium diaboli cum quo mali damnabuntur, et antichristus, et eius pseudo apostoli. Primo ergo ostenditur damnatio impiorum. Secundo damnatio diaboli seductoris eorum, *Et diabolus.* Tertio ostenditur associatio antichristi et pseudo apostolorum, *Ubi et bestia.* Dicit igitur, *Et descendit*, idest descendet: *Ignis*, scilicet gehennalis: *De caelo*, idest a sublimitate divinae iustitiae et potentiae; quasi dicat: Deus ex sua iustitia altissima inferet eis poenam ignis aeterni. Per hoc autem quod dicitur, *Descendit*, intelligitur pondus opprimens: non enim intelligitur descensus localis. *Et devoravit*, idest devorabit: *Eos*, idest ubique occupabit et exuret: *Iob 20. Devorabit eum ignis* etc. *Et diabolus qui seducebat eos missus*

est, idest mittetur, scilicet in die iudicii: *In stagnum ignis et sulphuris*, idest in abundantiam ardoris, et foetoris eum submergentem: *Ezechiel. 38. Ignem et sulphur pluam super eum et super exercitum eius. Ubi*, idest in quo stagno: *Et bestia*, idest antichristus: *Et pseudoprophetas*, idest pseudo eius apostoli: *Cruciobuntur die ac nocte*, idest continue: *In saecula*, consequutiva: *Saeculorum*, hoc est in aeternum: *Supra 14. Nec habent requiem die ac nocte etc.* ubi de hoc dictum est. Nota etiam Glossae *Respectu gloriae* etc. *Et vidi thronum*. Hic ostenditur forma iudicii; quasi dicat: Sic iudicabunt homines, et daemones, secundum opera sua, ita quod quilibet cognoscet merita sua. Primo autem tangit quaedam, quae erunt circa iudicium, et hoc sive ante, sive post. Secundo ostendit ipsum iudicium, *Et iudicati sunt*. Tertio iudicii exequutionem sive effectum, *Et infernus et mors missi*. In prima parte primo tangit iudiciariam potestatem perfectorum. Secundo immutationem electorum, *A cuius conspectu*. Tertio praesentiam iudicandorum, *Et vidi mortuos*. Quarto manifestationem meritorum, *Et libri*. Dicit igitur, *Et vidi thronum*, idest ecclesiam, quae est thronus Dei, quia sedet et quiescit in ea: et in eo quantum ad perfectos sedebit iudicans mundum in iudicio: *Magnum*, dignitate: *3. Reg. 10. Fecit Salomon thronum de ebore grandem*. Vel *Magnum* multitudine fidelium: *Candidum*, sinceritate. Vel *Candidum* immortalitate. *Et vidi sedentem super eum*, idest Christum qui in die iudicii sedebit in viris perfectis, et per eos iudicabit, et faciet destructionem praemissam: *1. Cor. 6. An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt? A cuius conspectu*, idest praesentia, quia tunc omnia conspiciet ad disponendum: *Fugit*, idest fugiet, quantum ad priorem statum terrae quam calcamus: *Caelum*, idest aer in quo respiramus: *Matth. 24. Caelum et terra transibunt etc. Et locus non est inventus*, idest non invenietur: *Ab eis*, scilicet terra et caelo, videlicet quantum ad priorem speciem; quasi dicat: Non remanebunt in statu vetustatis, et deformitatis ut prius: *Psal. Mutabit eos et mutabuntur. Et vidi mortuos*, morte naturae: et sic intelligitur de bonis, tamen imperfectis propter illud quod sequitur: *Et de magnis*. Vel *Mortuos*, Glossa, *malos magnos*, olim secundum fortunam et potestatem saeculi: *Et pusillos*, divitiis et potestate: *Stantes*, idest corporaliter praesentes in corporibus resumptis: *In conspectu throni*, idest conspectu perfectorum, qui tunc conspicient merita singulorum, qui erunt thronus Dei, quia Christus sedebit in eis, idest per eos iudicabit, quia eos faciet iudices: *Sapi. 3. Iudicabunt nationes etc. Et libri*, scilicet conscientiarum: *Aperti sunt*, idest aperti erunt: quilibet enim in conscientia sua, quasi in libro aperto, cognoscet bona sua vel mala: *Daniel. 7. Iudicium sedit, et libri aperti sunt. Et alius liber*, scilicet Christus, in quo sicut in libro legent iusti se recte fecisse, famulando ei quem tam excelsum videbunt potestate, et mali se male fecisse, cum eum sibi iratum et tam potentem aspicient. *Apertus est*, idest potens et magnus apparebit: *Qui est vitae*, quia dat vitam suis. Vel *libri aperti sunt*, idest divina praecepta manifesta erunt, quae modo multi nolunt cognoscere: tunc enim cognoscent, quantae virtutis et auctoritatis sint divina praecepta, et scient se propter eorum contemptum condemnandos. *Et alius liber*, scilicet praescientiae, in qua qui videt omnia videt quasi in libro: *Apertus est*, idest tunc erit apertus, cum nunc sit clausus: quia mali scient se non esse praedestinatos ad vitam, boni vero scient se praedestinatos fuisse: *Qui est vitae*, quia in hoc libro vivunt omnium rerum rationes: *Ioan. 1. Quod factum est in ipso vita erat*. Vel quia in libro praescientiae electi sunt praeordinati ad vitam. *Et iudicati*. Hic ostendit ipsum iudicium. Et primo per comparationem ad Scripturam praemissorum librorum. Secundo per comparationem ad integritatem ipsorum iudicandorum, quia in corpore, et anima iudicabuntur quantumcumque corpora fuerint dispersa, et dilacerata vel a mari, vel ab alio elemento absorpta, *Et dedit mare*. Ubi primo ostendit divinam potestatem in hominis reformatione, quoniam adhuc unietur anima corpori, ubicumque utrumque fuerit. Secundo iudicii aequitatem in iusta retributione, *Et iudicatum est*. Dicit igitur, *Et iudicati sunt*, idest iudicabuntur a Christo, et a viris perfectis: *Mortui*, morte culpae, secundum Glossam: *Ex his*, scilicet peccatis: *Quae scripta erant in libris*, scilicet conscientiarum, vel praeceptorum, in quibus legent sua peccata, hoc est scripta erunt. Iudicabuntur, inquam, *Secundum opera ipsorum*; quasi dicat: Illud iudicium erit secundum magis et minus, secundum quod magis vel minus peccaverunt: *Supra 2. Dabo unicuique vestrum secundum opera sua. Et dedit mare*, idest dabit: *Mortuos suos*, idest corpora mortuorum, quae quandoque detinuit; quasi dicat: Illi qui mortui sunt in mari, resurgent cum corporibus suis. De his autem minus videtur, unde per locum a minori omnes alii resurgent. Hoc autem dicit ut ostendat, quod omnia corpora mortuorum hominum resurgent quantumcumque videantur absorpta. Nota Glossae *vult aperte* etc. *Qui in eo erant*, scilicet submersi vel proiecti quantum ad corpora. Et dicuntur hic mortui, tam boni quam mali in mari submersi. Deinde loquitur de animabus, quia homo ex anima et corpore constituetur, et reformabitur in resurrectione. *Et mors*, idest diabolus, qui causa est mortis tam spiritualis quam corporalis: *Sap. 2. Invidia diaboli mors etc. Et infernus*, scilicet locus infernalis: *Dederunt*, idest dabunt: *Mortuos suos*, scilicet animas mortuorum morte naturae quos detinent: *Qui in ipsis erant*, ante resurrectionem. Diabolus enim detinet animas reproborum in inferno, et ita diabolus tenet eas simul et infernus. Et bene iungit haec duo, quia qui subiicitur diabolo per culpam, incidit in infernalem poenam; quasi dicat: Etiam animae reproborum redibunt ad sua corpora, nec eas retinere poterit ab unione Diabolus, nec infernus; multo magis autem constat de animabus sanctis. Reformati autem per resurrectionem iudicabuntur secundum merita sua; unde sequitur, *Et iudicatum est*, idest iudicabitur: *De singulis*, scilicet bonis et malis, sine acceptione personae secundum opera ipsorum: *Psal. Tu reddes unicuique secundum opera sua. Et infernus*. Hic ostendit iudicii exequutionem, vel effectum, quia sicut iudicatum erit per Christum et per sanctos, sic implebitur: mittet enim Deus reprobos tam daemones quam homines in infernum. *Et infernus*, idest dae-

mones, quibus gravissima poena est in inferno: *Et mors*, idest diabolus, qui est causa mortis: *Missi sunt*, idest mittentur divina virtute, cui resisti non potest: *In stagnum*, idest in abundantissimam et profundissimam poenam: *Ignis*. Gregorius *in Gregoriano: Apostatam spiritum a conspectu districti iudicis ad aeterna supplicia rapiet tempestas pavenda, de qua scriptum est, In circuitu tempestas valida*. Deinde describit illam poenam ut timeatur. *Haec est secunda mors*, de qua supra eodem: *In his secunda mors* etc. Quasi dicat: Cavete a morte prima, ut evitetis secundam. Deinde loquitur de hominibus reprobis. *Et qui non inventus est*, in extremo iudicio: *Scriptus in libro vitae*, quantum ad paginam praedestinationis: unde Glossa, idest ad vitam praedestinatus: *Missus est*, idest mittetur: *In stagnum ignis*, ministerio angelorum: *Matth. 13. Exibunt angeli*. Sic ergo per infernum intelliguntur daemones, per mortem diabolus, per eos qui non sunt scripti in libro vitae, reprobi homines. Aliter per infernum secundum Glossam signantur homines reprobi, quia sunt profundi in vitiis, et quia debetur eis infernus. Per mortem diabolus, ut prius Deinde ut magis terreat, dat quasi regulam, qui damnabuntur, scilicet illi qui non sunt praedestinati ad vitam; unde subditur, *Et qui non est inventus* etc. Terminatur autem hic visio sexta.

CAPUT XXI.

Et vidi caelum novum, et terram novam. Primum enim caelum, et prima terra abiit, et mare iam non est. Et ego Ioannes vidi sanctam civitatem Hierusalem novam descendentem de caelo, a Deo paratam, sicut sponsam ornatam viro suo. Et audivi vocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis: et ipsi populus eius erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus: et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum, et mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra, quia prima abierunt. Et dixit qui sedebat in throno, Ecce nova facio omnia. Et dixit mihi: Scribe, quia haec verba fidelissima sunt et vera. Et dixit mihi: Factum est. Ego sum Alpha et ω, initium et finis. Ego sitienti dabo de fonte aquae vivae gratis. Qui vicerit, possidebit haec; et ero illi Deus, et ille erit mihi filius. Timidis autem, et incredulis, et execratis, et homicidis, et fornicatoribus, et veneficis, et idololatris, et omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardenti igne, et sulphure, quod est mors secunda. Et venit unus de septem angelis habentibus phialas plenas septem plagis novissimis: et locutus est mecum dicens: Veni, et ostendam tibi sponsam, uxorem Agni. Et sustulit me in spiritu in montem magnum et altum, et ostendit mihi civitatem sanctam Hierusalem, descendentem de caelo a Deo, habentem claritatem Dei: et lumen eius simile lapidi pretioso, tanquam lapidi iaspidis, sicut crystallum. Et habebat murum magnum et altum, habentem portas duodecim, et in portis angelos duodecim, et nomina inscripta, quae sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel. Ab oriente portae tres: et ab aquilone, portae tres: et ab austro, portae tres: et ab occasu, portae tres. Et murus civitatis habens fundamenta duodecim, et in ipsis duodecim, nomina duodecim apostolorum Agni. Et qui loquebatur mecum, habebat mensuram arundineam auream, ut metiretur civitatem, et portas eius, et murum. Et civitas in quadro posita est, et longitudo eius tanta est, quanta et latitudo: et mensus est civitatem de arundine aurea per stadia duodecim millia, et longitudo, et altitudo, et latitudo eius aequalia sunt. Et mensus est murum eius centum quadraginta quatuor cubitorum, mensura hominis quae est angeli. Et erat structura muri eius ex lapide iaspide, ipsa vero civitas aurum mundum, simile vitro mundo. Et fundamenta muri civitatis, omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum, iaspis: secundum, sapphirus: tertium, calcedonius: quartum, smaragdus: quintum, sardonyx: sextum, sardius: septimum, chrysolitus: octavum, berillus: nonum, topazius; decimum, chrysopasus: undecimum, hyacinthus; duodecimum, amethystus. Et duodecim portae, duodecim margaritae sunt, per singulas: et singulae portae erant ex singulis margaritis: et platea civitatis aurum mundum, tanquam vitrum perlucidum. Et templum non vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, et Agnus. Et civitas non eget sole, neque luna, ut luceant in ea: nam claritas Dei illuminabit eam, et lucerna eius est Agnus. Et ambulabunt gentes in lumine eius, et reges terrae afferent gloriam suam et honorem in illam. Et portae eius non claudentur per diem, nox enim non erit illic. Et afferent gloriam et honorem gentium in illam. Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens, et mendacium, nisi qui scripti sunt in libro vitae Agni.

CAPUT XXI.

Et vidi caelum novum, et terram novam. Terminatis sex visionibus supradictis, hic incipit septima et ultima visio, in qua specialiter agitur de elementorum innovatione, et de iustorum glorificatione. Unde sicut in visione sexta sub nomine Babylonis subversae descripta est impiorum destructio; in hac visione septima describitur consequenter sub nomine sanctae civitatis Hierusalem bonorum glorificatio. Unde si quis visionis huius seriem diligenter attenderet, cor suum ad tantae gloriae desiderium excitaret; et tam gloriosae civitatis habitator fieri votis omnibus

exoptaret. Praesens autem visio partes duas continet principales In prima quidem insinuatur elementorum innovatio ; in secunda iustorum glorificatio , ibi , *Et vidi civitatem sanctam*. Pars illa secunda in duas partes dividitur. Primo enim describuntur ea , quae ad civitatis sanctae Hierusalem, per quam iustorum gloriosa collectio designatur, spectant enim maxime quantum ad esse. In secunda vero describuntur ea quae spectant ad ipsam quantum ad bene esse, ibi, *Et ostendit mihi fluvium* etc. Circa partem primam prime describitur civitas supradicta in generali. Secundo in speciali , ibi , *Et habebat murum magnum*. Pars autem prima duas habet partes. Primo enim agitur de eius glorificatione, quantum ad omne bonum. Secundo de ipsius ostensione sub nomine sponsae facta Ioanni per angelum, ibi, *Et venit unus de his angelis* Circa partem primam in dictae glorificationis manifestatione , triplex adducitur testimonium. Primum quidem testimonium Ioannis. Secundo sanctorum patrum testamenti novi et veteris , ibi , *Et audivi vocem magnam*. Tertio testimonium Dei omnipotentia, ibi, *Et dixit qui sedebat in throno*. Dicit igitur primo: *Et vidi caelum novum* , hoc est aerem innovatum , sicut dicit Glossa: *Et terram novam*, hoc est ab omni corruptione et foeditate purgatam : *2. Petri ulti. Caeli ardentes solventur , et elementa ignis ardore tabescent* ; et *Isaias 62. Ecce enim ego creo caelos novos et terram novam*. Sequitur deinde: *Primum enim caelum et prima terra abiit , et mare iam non est*. Tangitur enim hic trium elementorum innovatio; aeris , cum dicit : *Primum enim caelum* , hoc est aer, quantum ad primum statum recessit ; *Et prima terra* , similiter ; Et mare iam non esse dicitur, quantum ad rationem corruptionis. Sed modo potest hic quaeri cum fiat in loco mentio de tribus elementis , aqua videlicet , terra , et aere ; quare non fit mentio de quarto elemento, de igne videlicet ? Quaeritur etiam de hoc quod dicit, *Et mare iam non est*: quia per hoc videtur quod aqua prorsus annihiletur , et quantum ad substantiam , et etiam quantum ad qualitates , cum non esse removeat rei essentiam. Quaeritur tertio , utrum mundus debeat innovari ? et videtur quod non , quoniam factus est ad obsequium hominis et propter hominem ; sed post glorificationem non indigebit homo elementorum obsequio: ergo non erit necesse innovari. Respondeo. Ad primum dicendum est , quod non fit de igne mentio in hoc loco , cum parva aut nulla corruptione foedatus sit , et illius virtute elementa caetera in conflagratione ultima debeant emendari , quoniam ipse maxime activus est, minime habens de materia, maxime vero de specie. Ad secundum dicendum est , quod aqua non intelligitur virtute ardoris illius consumi penitus, per hoc quod dicit , *Mare iam non est* , nec fit ibi negatio ratione substantiae, sed ratione corruptibilis qualitatis. Unde per hoc subtiliter intuenti datur intelligi, quod purgabitur a corruptione omnimoda, et foeditate , et falsa amaritudine. Ad tertium respondendum , quod mundus innovabitur, non ut homini serviat , sed ut homo renovatori eius propter hoc gratias aeternaliter agat , quoniam mundum praemiari propter hominem non est aliud quam hominem praemiari in illo ; et sic patet solutio ad illud quod obiiciebatur. *Et vidi* etc. Hic consequenter agitur de iustorum glorificatione , describens ipsam , ut dictum est , sub typo civitatis sanctae Hierusalem , et congruae. Primo ponit beatus Ioannes innovationem elementorum; deinde subiungit glorificationem iustorum, ut videlicet de mundanis ascendamus ad caelestia, et de visibilibus pertingamus ad invisibilia contemplanda. Dicit igitur , *Et vidi civitatem sanctam*: vidi, videlicet per spiritualem intelligentiam: *Civitatem* , hoc est universam iustorum collectionem ab omni corruptione culpae et miseriae : *Descendentem de caelo*: dicitur enim de caelo descendere , quia quod habuit boni in tempore praesentis vitae, et quod feliciter vivit in aeternitate , totum cognoscit se a Deo habere. Vidi, inquam, civitatem, *A Deo paratam, sicut sponsam ornatam viro suo* : quoniam sicut sponsa praeparatur ad thorum viri , missis sibi a viro muneribus; sic praeparatur ecclesia ad Christi caelestem copulam, datis sibi ab ipso donis caelestibus et operibus bonis. De huiusmodi civitate habetur *supra 3. Scribam super eam nomen civitatis novae Hierusalem , quae descendit de caelo a Deo meo*. Et de ipsius gloria habetur *in Psal.* ubi dicitur: *Gloriosa dicta sunt de te , Civitas Dei*. Vel aliter potest exponi sic, *Vidi civitatem* , hoc est sanctorum omnium collectionem , ut supra dictum est ; quae Civitas dicitur per participationem divinae potestatis : civitas enim dicit fortitudinem et potentiam: *Sanctam* , per participationem summae bonitatis : *Hierusalem* , quae pacis visio dicitur , per participationem aeternae veritatis : *Novam* , quia mundatam ab omni corruptela et miseria : *Descendentem de caelo* , per fluxum a causa prima : *A Deo paratam*, per gratiam: *Ornatam viro suo* , per gloriam : *Sicut sponsam*, quia Christo coniunctam inseparabiliter, et sine fine. Huiusmodi vero desponsatio , quae est inter Christum et ecclesiam , inchoatur baptismate, ratificatur in operibus iustitiae, consummatur in adeptione gloriae : *Osee 2. Sponsabo te mihi in sempiternum , et sponsabo te mihi in iudicio, et iustitia , et in misericordia*. In his etiam verbis supradictis possunt septem dotes intelligi, quibus post resurrectionem gaudebunt iusti ; tres videlicet , animae dilectio , tentio sive comprehensio , visio: et quatuor corporis, videlicet impassibilitas , agilitas , subtilitas , claritas. Per Civitatem intelligitur dilectio plena, quoniam civitas dicitur civium unitas, quae fit per dilectionem maxime. Per hoc quod dicit *sanctam* , notatur perfecta tentio , sive comprehensio : sanctus enim idem est quod firmus ; beati vero firmiter adhaerent Deo per comprehensionem. Per Hierusalem notatur visio , quia Hierusalem visio pacis interpretatur. Per hoc quod dicit *novam*, insinuatur passibilitas, quia per amotionem vetustae corruptionis et passibilitatis, fient impassibiles et novitatem habentes. Per hoc autem quod dicit *descendentem de caelo* plane notatur agilitas ; sed per hoc quod subdit , *a Deo paratam* , datur intelligi subtilitas : quia sicut res grossitudinem habens parari dicitur cum subtiliatur, sic corpus a Deo specialiter praeparabitur faciendo ipsum valde subtile , et quasi spirituale. Per illud autem quod subiungit , *Sicut sponsam ornatam viro suo* , claritas demonstratur : quia sicut ornamentum reddit pulchrius corpus ; sic claritas reddet cor-

pus glorificatum formosius. Sic igitur per haec verba septem dotes, ut patet, demonstrantur. De prima, dilectione videlicet plena, habetur *Isaiae 31. Dixit Dominus, cuius ignis est in Sion, et caminus est in Hierusalem.* De secunda, scilicet de comprehensione perfecta, habetur *ad Phil. 3. Sequor autem si quo modo comprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo Iesu.* De tertia, hoc est de visione manifesta, dicitur *1. Cor. 3. Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem.* De quatuor aliis quae spectant ad corpus dicit Apostolus *1. Cor. 15. Seminatur in corruptione, surget in incorruptione:* in quo notatur impassibilitas. *Seminatur in ignobilitate, surget in gloria;* in quo ostenditur claritas. *Seminatur in infirmitate, surget in virtute;* in quo denotatur agilitas. *Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale;* in quo insinuatur subtilitas. *Et audivi vocem magnam.* Hic consequenter introducitur sanctorum patrum testificatio; et ostenduntur duo, de quibus adducitur eorum testimonium, quae spectant specialiter ad beatitudinem sanctorum. Primum est iucunditas aeternae gloriae. Secundum est amotio omnis poenae, ibi, *Et absterget Deus omnem lacrymam.* Circa primam partem ostenditur gloriae iucunditas, quae provenit ex eius praesentia, quantum ad divinitatem, *Et ipse Deus etc.* Dicit igitur, *Et audivi vocem,* hoc est annunciationem sive promissionem: *Magnam,* quia de secretis et magnis rebus loquitur: *De throno, dicentem.* Per thronum enim sancti patres, qui rectores sunt aliorum, et in quibus Deus praesidendo regnat, intelliguntur. De quo throno vox exire dicitur, quia promissio boni caelestis, sive annunciatio de sanctis Patribus usque ad nos venit. De huiusmodi throno dicitur *supra 5. Vidi in dextera sedentis supra thronum librum scriptum intus et foris:* et *in Psal. Et thronus eius, sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in diebus suis lucet.* Audivi, inquam, vocem dicentem, *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus,* hoc est humanitas Christi praesens est beatis in patria. Tabernaculum quippe Dei cum hominibus erit quando se nobis, et nos sibi quantum ad humanitatem sociabit: *Psal. In sole posuit tabernaculum suum:* et *supra 15. Apertum est templum tabernaculi in caelo.* Et quoniam illa cohabitatio non erit transitoria, sed aeterna; ideo recte subdit, *Et habitabit cum eis,* idest aeternaliter in eorum societate manebit: *Zacha. 2. Lauda et laetare filia Sion, quia ecce ego venio, et habitabo in medio tui, dicit Dominus.* Huius autem societatis vinculum manifestat adhuc, cum subditur, *Et ipsi populus eius erunt,* laudem eius unanimiter concinendo: *Psal. Nos autem populus eius, et oves pascuae eius. Et ipse Deus erit cum eis eorum Deus.* Per hoc innuitur iucunditas gloriae quam habebunt ex praesentia divinitatis, quoniam divinitas se eis associabit, et eos sibi: *Ezechiel. 33. Et scient quia ego Dominus eorum Deus cum eis, et ipsi populus meus domus Israel, ait Dominus Deus.* Sed obiicitur de hoc quod dicit, *Et ipse Deus erit cum eis,* quoniam ipse Deus nunc est cum suis in hoc mundo: *Matth. ult. Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi.* Quomodo ergo dicit, *Ipse Deus erit cum eis,* cum etiam modo sit cum eis in hac vita? Respondeo. Licet Deus modo sit cum suis, nequaquam cum eis esse videtur: quia quandiu in hac mortalitate vivunt, eum manifeste non conspiciunt; sed tunc vere eum eis esse apparebit, quando se glorificatis illis revelata facie manifestabit. Ad illud *Matth.* respondeo, quod Christus promisit se esse cum ipsis omnibus diebus, eis auxilium et protectionem assidue impendendo, non autem se eis manifestando. *Et absterget Deus omnem lacrymam.* Hic consequenter ostenditur amotio omnis temporalis poenae seu miseriae. Et primo ostenditur in generali. Secundo in speciali, ibi, *Et mors non erit ultra.* Dicit igitur, *Et absterget Deus omnem lacrymam,* hoc est omnem miseriam, seu poenam, propter quam oritur omnis lacryma: *Supra 7. Et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum,* hoc est sanctorum: quia carebunt penitus in patria omni miseria, seu poena. Augustinus *ult. lib. de Civ. De. Quanta erit illa felicitas, ubi nullum erit malum, nullum latebit bonum? O quam dulcia sunt ista, et animum vehementer, si tamen illis intendat, ad se trahentia? Erubescere debet ergo fidelis quilibet, si in his temporalibus appetat delectari, qui sibi tanta ac talia bona credit reservari.* Sequitur: *Et mors ultra non erit:* omnis mali amotio in speciali: unde quadruplex malum poenae hic tangitur, ut patet: quoniam omnis poena temporalis, aut provenit dum anima separatur a corpore, aut dum est coniuncta corpori. Si primo modo: sic est mors; si secundo modo: hoc est dupliciter: quoniam aut latet interius, et sic est dolor; aut apparet exterius, et hoc duobus modis, aut in verbo, aut in signo. Si primo modo, sic est clamor: si secundo, sic est luctus. Dicit igitur, *Et mors ultra non erit,* quia nulla erit animae et corporis separatio. Augustinus *de Civit. Dei 20. lib. Corpora ad incorruptionem atque immortalitatem, novissime nomina ex veteri corruptione atque mortalitate transibunt. Neque luctus,* supple erit ultra: *Neque clamor,* quoniam nulla erit ibi inquietatio: *Isaias 65. Exultabo in Hierusalem et gaudebo in populo meo, et non audietur in eo ultra vox fletus et vox clamoris. Neque dolor erit ultra,* quoniam omne gaudium erit in cordibus sanctorum: *Isaiae 51. Gaudium et laetitiam tenebunt, fugiet dolor et gemitus:* et subditur: *Quia prima abierunt,* hoc est ista iam praedicta, quoniam peccato destructo ex quo proveniunt penitus non erunt. Nota quod triplices sunt lacrymae Deo acceptabiles et gratae, videlicet lacrymae compunctionis: *Psal. Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo.* Sunt lacrymae compassionis: unde *Ierem. 9. Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo die ac nocte interfectos filiae populi mei?* Sunt nihilominus lacrymae devotionis, de quibus *in Psal. Fuerunt mihi lacrymae meae panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, ubi est Deus tuus? Haec recordatus sum, et effudi in me animam meam.* Primae lacrymae sunt respectu sui. Secundae respectu proximi. Tertiae respectu Dei. *Et dixit qui sedebat in throno.* Hic consequenter subditur attestatio divina de praedicta mundi innovatione, et sanctorum glorificatione: et tanguntur tria specialiter in hac parte. Primo enim allicit auditorem, quantum ad vim rationabilem per veritatis expressionem. Secundo quantum ad vim concupi-

scibilem, per bonorum caelestium promissionem. ibi, *Ego sitienti dabo* etc. Tertio quantum ad irascibilem, per damnationis malorum ostensionem, ubi, *Timidis autem*. Circa primam partem tria facit. Primo veritatem de innovatione specialiter insinuat. Secundo ad credulitatem ostensae veritatis auditorem excitat, ibi, *Et dixit mihi, Scribe*. Tertio ad maiorem certitudinem veritatem ostensam confirmat, ibi, *Et dixit mihi factum est*. Dicit igitur, *Et dixit qui sedebat in throno*, hoc est Deus qui regnat et quiescit in sanctis: *Supra 7. Qui sedet in throno, habitat super illos*. Quid etiam dixerit, hoc est protestatus fuerit, declarat cum subdit, *Ecce nova facio omnia*, videlicet supra dicta, de quibus dictum est superius hoc eodem capitulo, *Vidi caelum novum et terram novam: Isaias 43. Ecce ego facio nova, et nunc orientur*. Deinde excitat auditorem ad dictorum credulitatem cum subiungit, *Et dixit mihi: Scribe*, hoc est in corde tuo repone quod dictum est, et etiam in scriptis redige, ad aliorum utilitatem, ut qui viderint, legant, et legentes ad meliora proficiant: *Supra 1. Scribe quae vidisti, et quae sunt, et quae fieri oportet post haec. Quia haec verba fidelissima sunt et vera;* quasi dicat: Dignum est ut scribas, quoniam supradicta verba fidelissima sunt, idest apta ut eis fides adhibeatur: *Et vera*, quoniam verissime complebuntur: *Matth. 24. Caelum et terra transibunt, verba autem mea non praeteribunt. Et dixit mihi factum est*, hoc est completum est, quod complendum fuerat: *Ioan. 19. Consummatum est. Ego sum alpha et ω, principium et finis;* quasi dicat Certum est, quod ego faciam nova omnia sicut dixi: quoniam sicut omnia habent per me principium et originem, ita et per me habebunt consummationem. Unde Glossa: *Innovationem facere potero, quia ego omnia creavi, et omnia in me consummabuntur: Supra 1. Ego sum Alpha et ω, principium et finis, dicit Dominus Deus. Ego sitienti dabo* etc. Hic consequenter auditorem allicit per bonorum caelestium promissionem. Et per hoc ostenditur divinum testimonium de bonorum glorificatione. Dicit ergo, *Ego sitienti dabo*, hoc est desideranti: *De fonte aquae vivae gratis*, idest abundantiam aeternae beatitudinis: *Isaias 55. Omnes sitientes venite ad aquas:* et *supra 7. Agnus qui in medio throni est, reget illos, et deducet eos ad vitae fontes aquarum*. Dicuntur etiam aquae vivae, quia felicitas gloriae possessori suo tribuit iucunditatem interminabilis vitae: *Ioan. 4. Aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam*. Dicit enim gratis se dare, quia nemo felicitatem aeternam promeretur nisi ei prius ad promerendam gratia divina detur. Et quoniam ad efficax desiderium aeternorum sequitur perseverantia; ideo subdit, *Qui vicerit*, videlicet hostem antiquum, mundum et carnis vitium: *Possidebit haec*, hoc est pertinget ad bravium caeleste: *Supra 3. Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo. Et ero illi Deus*, quemadmodum expositum est supra: *Et ipse erit mihi in filium: Galat. 3. Omnes enim vos filii Dei estis, per fidem in Christo Iesu*. O quam grandia sunt ista caelestium bonorum promissa, exuperant omnem sensum, dulciora sunt super mel et favum. *Timidis autem*. Hic postmodum allicit audientem, per damnationis reproborum ostensionem, ne se vitiis et peccatis involvat, sed continue bonis operibus insistat, et ne mali sceleribus obvoluti ad caelestem gloriam pervenire credant, vel falsis orationibus quas plerumque fundunt, vel eleemosynis, quas aliquando ecclesiae vel pauperibus tribuunt, nisi a se vitia penitus expellant. Et in hoc loco octo differentiae perversorum hominum numerantur, ut per huiusmodi numerum a iustis, qui octo beatitudinibus dicabuntur, ipsi prorsus alieni et extorres ostendantur. Et huiusmodi differentiarum numerus, et sufficientia sic habetur, quoniam perversitas in homine, aut est quantum ad actus interiores, aut quantum ad actus exteriores. Si quantum ad interiores, hoc dupliciter: aut per ordinationem affectus, respectu agendorum; aut per ordinationem intellectus respectu credendorum. Si primo modo, sic sunt timidi; secundo modo, sic sunt increduli. Perversitas quantum ad actus exteriores est triplex: aut per inordinationem ad proximum; aut ad se ipsum; aut ad Deum. Si per inordinationem ad proximum, hoc potest esse duobus modis: aut quia est contra salutem vitae nostrae; aut contra salutem vitae gratiae. Si primo modo, sic sunt homicidae, sive hostes humanae naturae; si secundo modo, sic sunt excommunicati, quia sunt hostes gratiae: excommunicati dicuntur, quia extra communionem bonorum positi; si sit perversitas per inordinationem ad seipsum, sic sunt fornicatores; si per inordinationem ad Deum, hoc est tripliciter: aut quia contra divinam bonitatem, et sic sunt venefici, idest malorum persuasores; aut contra maiestatem, et sic sunt idololatrae; aut contra veritatem, et sic sunt mendaces. Dicit igitur, *Timidis autem*, idest illi qui timore mundano ducti veritatis opera dimittunt, vel fidem acceptam relinquunt: *Pars erit in stagno ardenti igne et sulphure: Iob 6. Qui timent pruinam, irruet super eos nix. Et incredulis*, qui bona futura minime credunt, *Pars similiter erit* etc. *Hebrae. 11. Sine fide impossibile est quemquam placere Deo. Execratis*, hoc est excommunicatis, qui secundum ecclesiasticam consuetudinem manifeste pro suis sceleribus excommunicantur, *Pars*, erit supple: etc. *2. Cor. 6. Quae enim participatio iustitiae cum iniquitate, aut quae societas lucis ad tenebras? Et homicidis*, qui vel voluntatis pravitate, vel sermonis persuasione, vel operis perpetratione hominem occidunt, pars erit etc. *Exodi 23. Insontem et iustum non occides. Et fornicatoribus*, qui carnis illecebris, vel huiusmodi delectationibus saeculi, illicite se subiiciunt: *Galat. 5. Manifesta sunt opera carnis, quae sunt fornicatio, immunditia, impudicitia* etc. *Et veneficis*, illis videlicet qui venenum malitiae verbo vel exemplo crudeliter infundunt. *Et idololatris*, qui relicto divinae maiestatis cultu per idololatriam se daemonibus subdunt: *Infra ult. Foris canes, et venefici, impudici, et homicidae, et idolis servientes. Et omnibus mendacibus*, qui scilicet relicta veritate proximum suum fraudulenter decipiunt: *Psal. Perdes omnes qui loquuntur mendacium*. Istis igitur omnibus supradictis pars erit in stagno ardenti, igni et sulphure; et per hoc ostenditur duplex poena malorum, ignis videlicet inextinguibilis, et foetor intolerabilis: *Psal. Ignis, sulphur, et spiritus procellarum pars calicis eorum. Quod est mors secunda:* morte secunda moriuntur damnati, quia primo mortui fuerunt morte

culpae, sed secundo moriuntur morte gehennae: unde *in Psal. Sicut oves in inferno positi sunt, mors depascet eos. Et venit unus de septem angelis.* Descripta superius sanctorum glorificatione sub nomine civitatis sanctae; hic consequenter agitur de speciali eius ostensione facta beato Ioanni Evangelistae. Et haec pars duplicem habet partem. Primo ponitur ostensionis eius promissio. Secundo subditur ipsa ostensio, ibi, *Et sustulit me in spiritu.* Circa primam partem primo describitur persona promittens. Secundo ponitur promissio sequens, ibi, *Et loquutus est mecum dicens.* Dicit igitur, *Et venit unus ex septem angelis*, idest unus ordo praedicatorum, unanimis in fide, et ministerio praedicationis. De istis septem angelis habetur *supra 15. Et exierunt septem angeli habentes septem plagas de templo. Habentibus septem phialas*, hoc est perfectam scientiam: *Plenas septem plagis novissimis*, continentes scilicet comminationes poenarum infernalium: *Et locutus est mecum: Veni ostendam tibi uxorem Agni:* locutus est, inquam, mecum per internam inspirationem. *Veni*, scilicet per praeparatam intelligentiam: *Et ostendam tibi uxorem Agni*, hoc est sanctam ecclesiam. Simile habetur *supra 17. Et venit unus de septem angelis, qui habebant septem phialas, et locutus est mecum dicens: Veni ostendam tibi damnationem meretricis magnae.* Sed modo quaeri potest, cum beatus Ioannes superius dixerit se vidisse uxorem Agni, quomodo promisit angelus se eam ostensurum ei? Respondeo, quod supra viderat magna de sanctorum glorificatione, sed adhuc maiora valde visurus erat; quoniam multa alia gloriosa sacramenta illius societatis sanctorum: unde parva existimanda erant ea quae viderat respectu eorum quae visurus erat; et ideo dicit, *Veni ostendam tibi sponsam uxorem Agni*; quasi dicat: Magna quidem sunt quae de futuro sanctorum statu vidisti; sed eleva et dilata mentem, quia de eodem statu ipsorum visurus es multa mirabilia, quae non vidisti. Ipsa vero sancta mater ecclesia, et sponsa, et uxor pariter dicitur: sponsa, quia caelesti sponso, Christo videlicet, spirituali dilectione copulatur: *Ioan. 3. Qui habet sponsam sponsus est*: uxor dicitur, quia per Christi gratiam se multorum filiorum procreationem foecundatur: *Isai. 49. Dicens in corde tuo, quis genuit mihi istos. Et sustulit me in spiritu*, hoc est elevavit me multo sublimius quam fueram prius: *In montem magnum et altum*, quia magna erant et alta, quae mihi ostensurus erat: *Isaiae 40. Super montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion. Et ostendit mihi civitatem sanctam Hierusalem*, ostendit scilicet excellentius, quam prius videram, civitatem sanctam, idest sanctorum gloriosam societatem fruentium aeterna pace. *Descendentem de caelo.* Hic ponitur civitatis ostensae descriptio. Et primo describitur quantum ad dignitatem. Secundo quantum ad pulchritudinem, ibi, *Habentem claritatem.* Et ibi primo ostenditur ipsius pulchritudo. Secundo pulchritudinis magnitudo, ibi, *Lumen eius simile.* Dicit igitur, *Descendentem de caelo:* in quo insinuatur, quod quicquid habet boni sancta ecclesia, cognoscit se accepisse a divina gratia. Simile habetur *supra eod. cap. Vidi Civitatem sanctam Hierusalem novam, descendentem de caelo a Deo. Habentem claritatem Dei*, quoniam non a se claritatem habebit, quam in caelesti beatitudine possidebit, sed a Deo: quemadmodum ferrum dum in igne mittitur, ab igne coloratur, et ipsius speciem sumit, et a se non habet quod accipit; ita sancta mater ecclesia claritatem habebit in patria aeternae divinitatis luminosis radiis illustrata: *Tob. 13. Luce splendida fulgebis, et omnes fines terrae adorabunt te:* loquitur de civitate sancta Hierusalem. Hugo de sancto Victore: *Aestimet qui potest quanta quamque iucunda concors ac indissolubilis erit creaturae humanae creatorisque unita coniunctio: ubi claritas quam creator habet per plenitudinem, creaturae dabitur per plenitudinis participationem.* Huius claritatis magnitudinem exprimit, cum dicit, *Lumen eius simile lapidi pretioso.* Lapis quidem pretiosus Christus recte dicitur, quoniam indissolubilis immortalitate. De huiusmodi lapide habetur *Daniel. 2. Abscissus est lapis de monte sine manibus:* et *in Psal. Lapidem quem reprobaverunt aedificantes.* Est etiam pretiosus, quoniam virtutum pulchritudine et plenitudine decoratus: *Psal. Speciosus forma prae filiis hominum.* Lumen ergo supernae civitatis describitur esse simile lapidi pretioso, quia sanctorum universitas in futuro saeculo claritate divinitatis irradiata assimilabitur Christo: unde *1. Ioan. 3. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.* Sequitur: *Tanquam lapidi iaspidi, sicut cristallum.* Iaspis enim viret, sed crystallus claret: unde Christus et crystallus dicitur et iaspis: iaspis, quoniam immarcescibili virore virtutum viruit; unde *Isaiae 11. Requiescet super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiae, et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiae et pietatis, et replebit eum Spiritus timoris Domini.* Crystallus etiam dicitur, quoniam ex mortuis resurgens gloria immortalitatis clarus effulsit: *Ioan. 13. Nunc clarificatus est Filius hominis, et Deus clarificatus est in eo:* et parum post sequitur: *Deus clarificavit eum in semetipso, et continuo clarificabit eum.* Sanctae igitur civitatis lumen simile erit lapidi pretioso, idest Christo, et tanquam lapidi iaspidi sicut crystallum, quoniam in caelesti patria cum Christo nitebit dono immarcescibilis aeternitatis, et fulgebit dono indissolubilis immortalitatis: *Sapient. 3. Fulgebunt iusti, et tanquam scintillae in arundineto discurrent. Et habebat murum magnum et altum.* Hic consequenter describit statum sanctae civitatis in speciali. Unde primo describit statum eius quantum ad partes suas, et quantum ad se totam. Secundo manifestat nobilitatem eius et gloriam, ibi, *Et templum non vidi in ea.* Circa primum primo ponit partium civitatis solam descriptionem. Secundo ostendit partium et totius simul commensurationem, ibi, *Et qui loquebatur mecum.* Tertio declarat eorum pretiositatem, ibi, *Et erat structura muri eius.* Circa partem primam primo ponitur muri civitatis et portarum descriptio. Secundo insinuatur portarum tantum debita dispositio, ibi, *Ab Oriente portae tres.* Tertio ostenditur muri congrua situatio, ibi, *Et murus civitatis.* Et ibi primo ostendit beatus Ioannes multiplex fundamentum. Secundo fundamenti ornatum, ibi, *Et in ipsis duodecim nomina.* Dicit igitur primo, *Et habebat murum magnum et altum.* Per murum convenienter Christus intelligitur, qui sanctam Hierusalem undique circumdat et protegit: de quo muro habetur *Isaiae 26. Urbs forti-*

tudinis nostrae Sion, Salvator ponetur in ea murus et antemurale: et *Zach. 2. Ego ero ei, ait Dominus, murus ingens in circuitu, et in gloria ero in medio eis.* Iste etiam murus magnus et altus dicitur, quia Christus Dominus magnus est per incomprehensibilitatem immensitatis, et interminationem aeternitatis. Altus per exaltationem humanitatis, et sublimitatem maiestatis: *Ier. 32. Fortissimae et magnae potestatis, Dominus exercituum nomen eius: magnus consilio et incomprehensibilis cogitatu.* Sequitur: *Habens portas duodecim.* Per portas Apostoli sancti designantur, quia per eorum fidem, et doctrinam sanctam civitatem intramus: *Proverb. 14. Iacebant mali ante bonos, et impii ante portas iustorum. Et in portis anguli duodecim.* Per angulos minores quosque, et meritis occultiores intelligimus, qui recte in portis esse dicuntur, quoniam in praedicatione, et doctrina sanctorum Apostolorum colliguntur. In figura huiusmodi potest intelligi quod *in Exodo 26.* dicitur *Fecit sex tabulas, et duas ansas per singulos angulos tabernaculi retro, quae iunctas erant a deorsum usque sursum, et in unam compaginem pariter ferebantur ita. Fecit ex utraque parte per angulos* etc. In muro igitur dicuntur esse portae duodecim, et in portis duodecim anguli, quoniam in praedicatione Christi collecti sunt duodecim Apostoli: et in eorum praedicatione minores et meritis occultiores universi: angelus enim occultationem significat, et duodenarius numerus universitatem figurat. Sed ut Apostolos fidem gentis Israeliticae, atque iustitiam in sua praedicatione atque doctrina commendasse patenter ostendat; ideo subdit, *Et nomina scripta, quae sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel.* Unde in portis, hoc est in sanctis Apostolis, nomina duodecim tribuum Israel scripta dicuntur, quoniam eorum fides, et merita per ipsos Apostolos gloriosa fuisse in sacra pagina declarantur: deinde sequitur, *Ab Oriente portae tres.* Per Orientem iusti qui fuerunt in principio mundi intelliguntur. Per aquilonem designantur illi ex Gentilitate quondam a bono frigidi, ad calorem fidei sunt conversi. Per austrum Iudaeos iustos antiquos calentes in fide salvatoris convenienter intelligere possumus. Per occasum illos qui in fine saeculi convertentur. Ab oriente igitur, et ab aquilone, et ab austro, et ab occasu portae tres esse in civitate congrue demonstrantur, quia quicumque ex praedictis gentibus salvantur, per sanctae Trinitatis fidem in quatuor mundi partibus apostolica praedicatione divulgatam, iustificantur. Aliunde vero nullus introitum habere potuit, nec poterit, nisi videlicet per fidem sanctae Trinitatis: *Hebr. 11. Sine fide autem impossibile est quemquam placere Deo.* Et quoniam salvator noster ex Patriarchis originem traxit; ideo sequitur, *Et murus civitatis habens fundamenta duodecim.* Murus quippe civitatis fundamenta duodecim habere dicitur, quia Christus ea genere Patriarcharum carnem assumpsit. De huiusmodi fundamentis dicitur *in Psal. Fundamenta eius in montibus sanctis* etc. Sequitur, *Et in ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum, et Agni.* Nomina vero duodecim tribuum in apostolis, et nomina duodecim apostolorum in Patriarchis duodecim scripta leguntur: quoniam apostoli fidem patrum de redemptione generis humani completam praedicaverunt. Et sancti patres per apostolos praedicandam fideliter crediderunt. De huiusmodi nominum scriptione habetur *Lucae 10.* ubi dicitur, *Gaudete quod nomina vestra scripta sunt in caelis.* Et notandum, quod nomen Agni in fundamentis, hoc est in Patriarchis, et non in portis, idest in apostolis legitur esse scriptum, quoniam ipsis manifeste fuit exhibitum; sed antiquis patribus qui diu expectaverant erat exhibendum. *Et qui loquebatur mecum* etc. Posita superius partium civitatis tantum descriptione, hic consequenter agitur de partium et totius simul commensuratione. Et primo describit mensurantem et etiam mensuram. Secundo declarat civitatis figuram, ibi, *Et civitas in quadro posita.* Tertio ostendit mensurationem ab angelo factam, *Et mensus est civitatem.* Dicit igitur, *Et qui loquebatur mecum,* scilicet angelus, de quo *supra hoc eod. cap. Et venit unus de septem angelis, habentibus septem phialas, plenas septem plagis novissimis, et locutus est mecum.* Superius vidit civitatem munitam, et ornatam; hic edocetur ut attendat quod alii ab aliis in sancta civitate meritis differunt. Et diligenter considerandum est quod multa quae in descriptione sanctae civitatis ponuntur, magis ad sanctorum praesentia merita, quam ad futura praemia spectare dignoscuntur; licet intentio beati Ioannis sit supernae Hierusalem statum describere. Quaedam tamen magnifica de meritis ipsius studet intimare: unde per angelum qui cum beato Ioanne loquebatur, caetus sanctorum doctorum, sive praedicatorum, intelligitur, sicut supra dictum est. *Et habebat mensuram arundineam.* Per mensuram meritorum differentia designatur: *Ezech. 40. Calamus mensurae in manu eius.* Per arundinem auream intelligitur sacra Scriptura, quae convenienter arundo dicitur propter sonum praedicationis: *Psal. In omnem terram exivit sonus eorum.* Et dicitur *Aurea*, propter fulgorem divinae cognitionis, qui, inquam, fulgor illustrat corda fidelium: *Psal. Declaratio sermonum tuorum illuminat, et intellectum dat parvulis.* Angelus ergo arundinem habebat auream, hoc est sacram Scripturam compositam et fulgidam, ad erudiendam plebem dominicam: *Isaiae 30. Erunt aures tuae audientes vocem post tergum monentis: haec est via, ambulate in ea.* Habebat, inquam, arundinem auream. *Ut metiretur civitatem et portas eius et murum.* Per civitatem, quae non exprimitur nomine speciali, plebs inferior intelligitur. Portae quidem, ut superius dictum est, dicuntur apostoli: per quorum doctrinam alii ingredientur ad unitatem fidei; per murum Christus intelligitur qui undique suos munit et totaliter defendit. Angelus ergo metiri dicitur civitatem, quia sagacitas sanctorum praedicatorum secundum capacitatem audientium temperat praedicationis stilum: unde *1. Corinth. 3. Tanquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam;* et *2. cap.* dicitur *ibid. Sapientiam loquimur inter perfectos.* Portas etiam metitur, dum doctrinam apostolicam introitum esse caelestis civitatis evidenter protestatur: *Prover. 8. Doctrinam magis quam aurum eligite.* Metitur etiam murum, hoc est Christum, tum scilicet dum ipsum praedicat esse Deum et hominem verum. *Et civitas in quadro est.* Hic ostenditur civitatis sanctae figuratio: unde in quadro dicitur esse sancta civitas, quoniam quatuor sunt eius latera, scilicet fides, spes,

caritas, et operatio: unde dicit Hugo: *Quantum quisque credit, tantum sperat; quantum sperat, tantum diligit; quantum diligit, tantum operatur.* In quadro civitas posita est, quia robusta fide, longanimis spe, ampla caritate, efficax opere. Vel quadrum civitatis sunt quatuor principales virtutes in homine, prudentia scilicet, temperantia, fortitudo, iustitia, quae aequales debent esse in homine, nec alia aliam debet excedere. *Longitudo eius tanta est, quantum et latitudo:* quia quantum credit, tantum amat; et in hoc ostenditur quadrationis expositio. *Et mensus est civitatem de arundine, per stadia duodecim millia.* Hic ostenditur mensuratio ab angelo facta. Et primo ostenditur mensuratio civitatis totius. Secundo mensuratio murorum illius, ibi, *Et mensus est muros eius.* Stadium est longitudo itineris in quo curritur ut bravium acquiratur; unde *1. Corinth. 9. Nescitis quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium?* Duodenarius enim numerus duodecim apostolorum doctrinam significat, et millenarius doctrinam figurat: unde angelus, idest caetus praedicatorum de aurea arundine per stadia duodecim millia metitur, quis praedicatorum auctoritas etiam minores ad bravium supernae remunerationis currentes, apostolicam doctrinam perfecte secundum vires suas consummare attestatur. Sed quoniam superius de altitudine eius nihil dixit; ideo longitudinem et latitudinem eius repetens etiam altitudinem describit dicens: *Longitudo, et altitudo, et latitudo eius aequalia sunt.* Per longitudinem fides intelligitur, per altitudinem spes, per latitudinem caritas: unde in *Psal. Latum mandatum tuum nimis.* Et hae tres virtutes aequales dicuntur, quia quantum quisque credit, tantum sperat; et quantum sperat, tantum diligit. Nec mirandum si spes per altitudinem hic figuretur, cum superius pro uno civitatis latere ponatur: quoniam una et eadem res in sacro eloquio multis intellectibus frequenter deservit. Sequitur, *Et mensus est muros eius centum quadraginta quatuor cubitorum, mensura hominis quae est angeli.* Superius dixit murum; et hic dicit muros, et bene, quia civitas sancta et habet murum, hoc est principalem defensorem habet Christum; habet etiam muros, quia defensores habet alios, doctores scilicet et rectores ecclesiasticos: *Psal. Benigne fac in bona voluntate tua Sion* etc. Ipsorum mensura perfecte declaratur cum dicitur, *Et mensus est* etc. Centenarius enim numerus perfectionem signat, quadragenarius, qui ex quater decem consurgit, completionem quatuor Evangeliorum et decalogi demonstrat. Quaternarius vero quatuor virtutum principalium exercitationem. Cubitus, qui est in brachio, designat operationem. Muri ergo Hierusalem centum quadraginta quatuor cubitos dicuntur habere, quia sanctae ecclesiae defensores implent quatuor Evangeliorum mandata, atque decalogum eum exercitatione quatuor principalium virtutum. Et haec est hominis mensura, quoniam haec est hominis iustitia: unde per eam homo in se iustificatur, et per eam angelo socialiter coaequatur; et ideo subditur, *Mensura hominis quae est angeli.* Haec est iustitia quam habet homo, quae convenienter dicitur esse angeli, quia per ipsam homo reparatus in hoc mundo angelo sociatur, et socialiter coaequatur, et assimilatur in caelo: unde *Marci 12. Cum enim a mortuis resurrexerint, neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut angeli in caelis. Et erat structura muri eius,* et caetera. Superius ostendit beatus Ioannes partium sanctae civitatis, et totius simul commensurationem; hic consequenter declarat eorum pretiositatem fundamentorum, ibi, *Fundamenta muri etc.* Tertio pretiositatem portarum, ibi, *Et duodecim portae.* Quarto pretiositatem platearum, ibi, *Et plateas civitatis.* Dicit igitur, *Et erat structura muri eius.* Ita viderat civitatem et murum eius sive muros, portas, et fundamenta, et haec omnia inter se differre; hic ostendit quam pretiosus sit murus, quam pretiosa civitas, quam pretiosa fundamenta, quam pretiosae portae. Ideo dicit primo, *Et erat structura muri eius,* idest coniunctio Verbi et hominis assumpti: *Ex lapide:* dicitur enim esse ex lapide, qui firmiter et indissolubiliter permanet in unitate personae. De huiusmodi lapide dicitur *Lucae 9. Omnis qui ceciderit super illum lapidem, conquassabitur; super quem autem ceciderit, comminuet illum.* Nec dicitur esse ex quocumque lapide, sed ex *Iaspide,* qui semper virorem habet; sicut Christus qui semper virorem aeternitatis habet, nobis virorem aeternitatis immarcescibilem repromittit *Ezech. 53. cap.* ubi dicitur: *In montibus excelsis Israel erunt pascua eorum; ibi requiescent in herbis virentibus. Ipsa vero civitas aurum mundum,* idest rutilans, sicut aurum mundum fulgore divinae cognitionis: *1. Corinth. 13. Nunc cognosco ex parte, tunc cognoscam sicut et cognitus sum. Simile vitro mundo:* quoniam lucet sicut vitrum mundum puritate confessionis. Vitrum enim nullas in se sordes celat, sic sancta electorum simplicitas sua peccata pure per confessionem revelat; unde dicitur *Iac. cap. 5. Confitemini alterutrum peccata vestra. Fundamenta muri eius.* Hic ostendit pretiositatem fundamentorum. Et primo in generali. Secundo in speciali, ibi, *Fundamentum primum.* Dicit igitur, *Fundamenta muri,* hoc est duodecim Patriarchae, vel alii sancti veteris testamenti, qui per duodecim Patriarchas intelliguntur, qui vere omni lapide pretioso ornati sunt, quoniam omni genere virtutum firmiter effulserunt. Ipsi ergo fundamenta muri, et etiam lapides pretiosi dicuntur, quoniam Christus qui est murus ecclesiae ex eorum genere sumpsit carnem, et ipsi claruerunt per multiplicem virtutum fulgorem: *Psalm. Fundamenta eius in montibus sanctis.* Virtutes quidem eorum per ordinem sub figura pretiosorum lapidum consequenter describit, et pretiositatem earum singulariter ostendit; et ideo dicit, *Fundamentum primum iaspis:* hoc est in fundamento primus est iaspis: iaspis enim quia viret fidem signat, quae est principium et origo omnium virtutum: *Heb. 11. Est autem fides sperandarum substantia rerum. Secundus sapphirus.* Sapphirus enim caelo sereno similis est, et significat caelestium bonorum spem; ideo ponitur secundus, quoniam spes secundum locum tenet post fidem: *Heb. 6. Fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animae securam ac firmam, et incedentem usque ad interiora velaminis; ubi praecursor pro nobis introivit Iesus. Tertium chalcedonius.* Chalcedonius vero lucet quasi pallens ignis lucernae, et significat caritatem quae in abscondito bono agit; sed cum alius pro-

desse potest, mox apparet quid fulgoris intus habet. Ponitur autem chalcedonius tertio loco, quoniam caritas tertio loco post fidem et spem ordinatur: *1. Cor. 13. Nunc autem manent fides, spes, caritas, tria haec; maior autem horum est caritas. Quartum smaragdus.* Smaragdus nimiae viriditatis est, et invenitur super herbas et frondes in frigore Scythiae: significat enim fortitudinem, quae necessaria est in adversis; et ideo quarto loco ponitur, quia qui fidem, et spem, et caritatem habet, necesse est ut sit fortis in sustinendo adversa: *Tob. 5. Fortis animo esto: in proximo est ut a Deo cureris. Quintum sardonyx.* Sardonyx niger est inferius: unde significat humilitatem: et ponitur quinto loco, quia congruum est ut qui fortis est in tribulationibus, non inde superbiat, sed magis humiliter se subiiciat: *Eccle. 3. Quanto magnus es, humilia te in omnibus. Sextum sardius.* Sardius sanguinei coloris est, et signat martyrii passionem; et ponitur sexto loco, quoniam qui praedictas virtutes habet, promptus debet esse animo ad sustinendum martyrium pro Christo; ideo dicitur *Actu. 21.* de beato Paulo: *Ego autem non solum alligari, sed et mori in Hierusalem paratus sum propter nomen Domini Iesu. Septimum chrysolithus.* Chrysolithus vero scintillas quasi ardentes emittit, unde claritatem miraculorum exprimit; et congrue septimo loco ponitur, quia qui tot habet bona, et mori pro Christo paratus est, virtute miraculorum nonnunquam clarificatur: *Actu. 6. Stephanus autem plenus gratia et fortitudine, faciebat signa et prodigia magna in populo. Octavum beryllus.* Huiusmodi lapis urit manum tenentis se: et per hoc designatur, quod qui talis ac tantus est eos qui sibi coniunguntur, per sui conversationem ad iustitiam accendit: *Matth. 5. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est. Nonum topazius.* Iste lapis aurei et aetherei coloris est: unde signat contemplationem caelestium bonorum; et nono loco merito ponitur, quia qui supradictis bonis decoratur, ad caelestia bona contemplanda sublimiter elevatur: *Matth. 5. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Decimum chrysopasus.* Chrysopasus est viridis et aureae mixturae; et signat desiderium virentis aeternitatis et caelestis gloriae; et bene decimo loco ponitur, quia iustus postquam aeterna gaudia per altam contemplationem conspicit, ad ea possidenda totis desideriis inardescit: *Philip. 1. Desiderium habens dissolvi et esse cum Christo. Undecimum hyacinthus.* Hyacinthus enim cum aere mutatur, in sereno perspicuus, in nubilo marcescit: unde per ipsum virtus supernae condescensionis figuratur; et ideo undecimo loco ponitur, quia quicumque contemplare aeternitatis desideriis flagrat, misericordiae et compassionis visceribus flagrat: *Iob 30. Flebam quondam super eo qui afflictus erat, et compatiebatur anima mea pauperi. Duodecimum amethystus*, qui purpureum habet colorem; et ideo designat regiam dignitatem: unde in duodecimo loco congrue ponitur, quia qui supradictis bonis enitescit, potenter seipsum, et alios regere novit: *Tit. 2. In omnibus praebe te ipsum exemplum bonorum operum in doctrina, in integritate, in gravitate.* Bene igitur supradicti lapides huiusmodi ordine disponuntur, quia sanctorum virtutes per eos designatae, secundum ordinem, sicut ostensum est, apte connectuntur. *Et duodecim portae, duodecim margaritae sunt per singulas.* Hic ostendit portarum pretiositatem: unde per portas, sicut dictum est supra, designantur Apostoli, quia per eorum doctrinam habemus ingressum ad gloriam caelestis regni. Dicuntur etiam per singulas portas esse, *Margaritae*, quia per duodecim Apostolorum doctrinam salvantur fideles animae, quae sunt per fidem firmae, et per iustitiam lucidae; ideo convenienter dicit, *Et duodecim portae duodecim margaritae per singulae*, hoc est in unaquaque porta duodecim sunt margaritae, quoniam ex quatuor mundi partibus ad fidem sanctae Trinitatis per duodecim Apostolorum doctrinam et praedicationem, imitatores eorum in fide et iustitia sunt collecti: *Ier. 16. Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos:* unde *Matth. 4.* dicitur ad Petrum et ad Andream fratrem eius, *Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum. Et singulae portae erant ex singulis margaritis.* Ex singulis quidem margaritis singulae portae dicuntur esse, quia sancti Apostoli et in semetipsis fide firmi extiterunt, et splendore iustitiae quantum ad alios claruerunt: unde non solum in se fulgebant per propriam virtutem, sed etiam in suis sequacibus fulgent per eiusdem virtutis imitationem. Ideo dicebat Apostolus *ad Philip. 3. Imitatores mei estote fratres.* Sequitur: *Et plateae civitatis aurum mundum.* Plateae enim civitatis sunt sancti inferiores, laxius rebus mundanis utentes, et subiecti maioribus propter virtutem obedientiae; ideo dicitur *1. Petr. 2. Subiecti estote omni humanae creaturae propter Deum; sive regi, quasi praecellenti; sive ducibus, tanquam ab eo missis.* Aurum etiam sunt per flammam internae caritatis, adimplentes illud quod *ad Romanos 12.* dicitur: *Spiritu ferventes, Domino servientes: Tob. 13. Auro mundo omnes plateae eius sternentur. Tanquam vitrum perlucidum.* Dicuntur etiam vitrum perlucidum propter manifestae confessionis puritatem: *Psal. Confessionem et decorem induisti, amictus lumine sicut vestimento.* Cum ergo tanta sit minorum et inferiorum speciositas, quis aestimare poterit maiorum et superiorum pulchritudinem? *Et templum non vidi in ea* etc. Postquam in parte praecedenti descripsit beatus Ioannes statum sanctae civitatis quantum ad partes suas, et quantum ad se totam; consequenter describit in hoc loco nobilitatem eius et gloriam. Unde primo ostendit eam esse gloriosam et nobilem ratione templi sanctissimi quo sanctificatur. Secundo ratione claritatis immensae, qua illuminatur, ibi, *Et civitas non eget sole.* Tertio ratione habitatorum nobilium, quibus honorificatur, ibi, *Et ambulabunt gentes.* Quarto ratione securitatis magnae, qua iucundatur, ibi, *Et portae eius non claudentur.* Quinto ratione amotionis omnis immunditiae, quoniam omni munditia decoratur: et hoc notatur ibi, cum dicit, *Non intrabit in eam* etc. Dicit igitur primo, *Et templum non vidi in ea*, quia locus orationis et oblationis, qui necessarius est in via, non erit in patria: unde *Isaias 65. Antequam clament, ego exaudiam:* et *Ioan. 16. In illo die me non interrogabitis quicquam.* Ratio quare non erit ibi templum materiale, hoc est locus orationis, subditur cum dicitur, *Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, et Agnus*, idest omnimoda sancti-

ficatio, et totius petitionis exhibitio: *Psal. Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus.* Et notandum quod ubique fere cum divinitate humanitatem nomine Agni commemorat, ut utramque naturam homo diligat, et utrique gratias referat. Deinde ostenditur supernae civitatis nobilitas, ratione claritatis immensae, qua illuminatur; ideo dicitur, *Et civitas non eget sole, neque luna.* Non eget, idest non egebit, sole, neque luna ad literam. *Ut luceant in ea*, videlicet ad illuminandum eam: unde *Isaias 60. Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunae illuminabit te; sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et Deus tuus in gloriam tuam.* Et subdit rationem, quare non egebit. *Nam claritas Dei illuminabit eam*, claritas scilicet gloriosae divinitatis: *Et lucerna eius Agnus est*, hoc est humanitas continens ipsam divinitatem. Unde luminaria huiusmodi non erunt ibi necessaria; veruntamen lucebunt, multo clarius quam modo, ad laudem et gloriam eius, qui talia potuit creare, et creata in meliorem statum reformare; ideo dicitur *Isaiae 30. Erit lux lunae sicut lux solis, et lux solis erit septempliciter sicut lux septem dierum, in die qua alligabit Dominus vulnus populi sui.* Postmodum insinuatur dictae civitatis nobilitas, ratione habitantium in ea cum dicit, *Et ambulabunt gentes in lumine eius.* Per gentes intelliguntur subditi qui in lumine eius ambulabunt, quoniam electi qui nunc propter amorem caelestis patriae maioribus subiiciuntur, tunc in aeterna ipsius claritate libere gaudebunt; unde *in Psal. Exultabunt sancti in gloria, laetabuntur in cubilibus suis.* Et non solummodo gentes, idest subditi, in lumine sanctae civitatis ambulabunt, imo etiam, *Reges*, hoc est praelati, qui non tantum seipsos, sed alios regunt. *Afferent gloriam suam et honorem in illam*, ad similitudinem victorum qui spolia sua in urbes suas apportant. Afferent, inquam, gloriam, hoc est suam bonam conscientiam, per quam erunt gloriosi: et afferent, inquam, honorem in illam, honorem scilicet a subditis exhibitum sibi, iuxta illud *Psal. Afferte Domino gloriam et honorem* etc. Ista quidem afferent in illam, quando in resurrectione universali cum sibi commissis habitationem ingredientur supernam: *Isaias 60. Gloria Lybani ad te veniet, abies et buxus et pinus simul ad ornandum locum sanctificationis meae.* His igitur et aliis bonis innumeris ditabitur civitas sancta caelestis, quoniam ad illius pulchritudinem et ornatum transferetur totum quod nunc unusquisque iustus operatur. Consequenter ostenditur ipsius securitas immensa, cum subdit, *Et portae eius non claudentur per diem*, Glossa, *Omnis timor auferetur.* Hic clauduntur portae civitatis Hierusalem, hoc est militantis ecclesiae, ut quando praedicatio iuste subtrahitur, vel aliqui pro culpa sua ab introitu ecclesiae arceantur: et hoc nullatenus erit ibi: unde *Isaias 60. Aperientur portae tuae iugiter, die ac nocte non claudentur.* Rationem vero quare non dixit hic *Non claudentur per noctem*, subdit dicens: *Nox enim non erit illic*, ad literam, quia lucebit aeternaliter ibi fulgor immensus divinitatis: *Isaias 60. Non occidet ultra sol tuus, et luna tua non minuetur, quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam.* Vel secundum spiritualem intelligentiam, *Nox non erit illic*, hoc est neque culpa aliqua, neque poena. Dicit Hugo: *O quam clara quam solemnis erit dies illa quam faciet Dominus, dies illa nostri doloris terminus. Et afferent gloriam et honorem gentium in illam.* Per hoc insinuat latius illud bonum inaestimabile quod erit ibi, quoniam supradicti reges, idest praelati, afferent gloriam gentium in illam, idest ipsas gentes testimonio bonae conscientiae interius gloriosas: *2. Cor. 1. Nam gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae. Et afferent*, inquam, *honorem gentium*, hoc est gentes honorandas exhibitione boni operis exterius. Hoc autem fiet, quando finito mundi termino, boni et sancti praelati gentes modo sibi commissas inducent in caelestis patriae mansionem: *Psal. Afferentur tibi in laetitia et exultatione: adducentur in templum regis.* Sed quoniam sancti et mundi intrabunt ad beatitudinem, et immundi foris relinquentur ad damnationem; ideo describitur hic supernae civitatis nobilitas, ratione totius munditiae, cum subdit, *Nec intrabit in eam aliquod coinquinatum.* Et primo ostenditur eius munditia per carentiam omnium immundorum. Secundo per receptionem, et continentiam sanctorum et mundorum, ibi, *Nisi qui scripti sunt.* Dicit igitur; *Nec introibit in illam aliquod coinquinatum*, coinquinatum scilicet per consensum interius in cogitatione: *Faciens abominationem*, exterius scilicet in operatione: *Et mendacium*, in locutione: *Isaias 35. Non transibit per eam pollutus*: et *infra ult. cap. Foris canes et venefici, et impudici, homicidae et idolis servientes, et omnis qui amat et facit mendacium.* Modo enim in ecclesia immundus cum mundo, malus cum bono, mendax cum veridico, tunc nequaquam intrabit; soli quidem intrabunt illi, qui modo recta sectando in munditia vivunt; et ideo dicitur, *Nisi qui scripti sunt in libro vitae Agni:* in libro siquidem vitae illi soli scripti sunt secundum veritatem, qui per gratiam perveniunt ad gloriam caelestem: *Supra 13. Et adorabunt bestiam omnes qui inhabitant terram, quorum nomina non sunt scripta in libro vitae Agni.* Et liber vitae Agni esse dicitur, quoniam bonum caeleste, quod divinitas conferendum iustis praedestinavit, humanitas dispensabit; unde *Lucas 12. Et transiens ministrabit illis.*

CAPUT XXII.

Et ostendit mihi fluvium aquae vivae, splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei et Agni. In medio plateae eius, et ex utraque parte fluminis lignum vitae, afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, et folia ligni ad sanitatem gentium. Et omne maledictum non erit amplius: sed sedes Dei et Agni in illa erunt, et servi eius servient illi. Et videbunt faciem eius, et nomen eius in frontibus eorum. Et nox ultra non erit: et non egebunt lumine lucernae, neque lumine solis: quoniam Dominus Deus illuminabit illos, et regnabunt in saecula saeculorum. Et dixit mihi: Haec verba fidelissima sunt, et vera. Et Dominus Deus spirituum prophetarum misit angelum suum ostendere servis suis, quae oportet fieri cito. Et ecce

venio velociter. Beatus qui custodit verba prophetiae libri huius. Et ego Ioannes qui audivi, et vidi haec. Et postquam audissem et vidissem, cecidi ut adorarem ante pedes angeli, qui mihi haec ostendebat, et dixit mihi: Vide ne feceris, conservus enim tuus sum, et fratrum tuorum prophetarum, et eorum qui servant verba prophetiae libri huius. Deum adora. Et dicit mihi: Ne signaveris verba prophetiae libri huius, tempus enim prope est. Qui nocet, noceat adhuc, et qui in sordibus est, sordescat adhuc, et qui iustus est, iustificetur adhuc, et sanctus, sanctificetur adhuc. Ecce venio cito, et merces mea mecum est, reddere unicuique secundum opera sua. Ego sum Alpha et ω, primus et novissimus, principium et finis. Beati qui lavant stolas suas in sanguine Agni, ut sit potestas eorum in ligno vitae, et per portas intrent in civitatem. Foris canes, et venefici, et impudici, et homicidae, et idolis servientes, et omnis qui amat, et facit mendacium. Ego Iesus misi angelum meum testificari vobis haec in ecclesiis. Ego sum radix et genus David, stella splendida et matutina. Et spiritus et sponsa dicunt, Veni. Et qui audit, dicat veni. Et qui sitit, veniat, et qui vult, accipiat aquam vitae gratis. Contestor enim omni audienti verba prophetiae libri huius, Si quis apposuerit ad haec, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto. Et si quis diminuerit de verbis libri prophetiae huius, auferet Deus partem eius de libro vitae, et de civitate sancta, et de iis quae scripta sunt in libro isto, dicit qui testimonium perhibet istorum. Etiam venio cito, Amen. Veni Domine Iesu. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis, Amen.

FINIS.

CAPUT XXII.

Et ostendit mihi fluvium etc. Posita superius descriptione eorum quae ad civitatem scilicet spectant, maxime quantum ad esse; hic ponitur consequenter eorum descriptio, quae ad eandem pertinent, maxime quantum ad bene esse. Unde in parte ista primo ostendit supernae civitatis amoenitatem. Secundo habitantium in ea gloriae magnitudinem, ibi, *Et servi eius servient illi*. Circa partem primam quatuor specialiter facit. Primo enim ostendit civitatem amoenam esse valde, propter aquae meatum delectabilem. Secundo propter arboris vitae foecunditatem, ibi, *Et ex utraque parte fluminis*. Tertio propter omnis mali carentiam et privationem, ibi, *Et omne maledictum*. Quarto propter gloriam Dei inhabitantem, ibi, *Et sedes Dei et Agni*. Circa primum primo describit aquae fluentis pulchritudinem. Secundo locum meatus eius et originem, ibi, *Procedentem de sede*. Dicit igitur, *Et ostendit mihi fluvium*, angelus scilicet, qui mecum loquebatur, de quo supra dictum est 21. *Et venit ad me unus de septem angelis, habentibus septem phialas plenas septem plagis novissimis, et locutus est mecum.* Angelus, inquam, ille, Ostendit mihi fluvium, hoc est, Spiritus sancti gratiam laetificantem civitatem sanctam: *Psal. Fluminis impetus laetificat civitatem Dei.* De hoc etiam fluvio potest intelligi, quod *in Genes. 2.* dicitur *Fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradisum:* et recte fluvio comparatur Spiritus sancti gratia, quia diversas generationes rigando, post unam in alteram fluit: et licet aliquando aliquibus subtrahatur, per aliquos tamen fluere nunquam desinit: *Psal. Rigans montes de superioribus tuis.* Dicitur etiam fluvius aquae vivae, aquae videlicet quae reficiunt contra sitim mundanae cupiditatis: *Ioan. 4. Qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet iterum.* Refrigerat, contra ardorem carnalis voluptatis: *Prov. 5. Aqua frigida animae sitienti.* Purgat ab immunditia diabolicae suggestionis: *Num. 19. Qui aqua expiationis non est aspersus, immundus erit, et manebit spurcitia eius super eum.* Dicitur etiam aquae vivae, scilicet quia vivificat, quia nunquam deficit, quia semper fluit: *Ioan. 4: Aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam.* Ostendit, inquam, mihi fluvium, *Splendidum tanquam crystallum:* dicitur enim splendidum ad modum crystalli, quia in solis quos reficit interius et refrigerat, exterius in actione micat: *Psal. Mittit crystallum suam sicut buccellas.* Fluvium, inquam, *Procedentem de sede Dei et Agni:* procedit enim divina gratia de sede Dei et Agni, quia a sanctis doctoribus, et praelatis ecclesiae, in quibus Deus praesidendo regnat, et alios iuste gubernat, quotidie ministratur: *1. Petri 4. Unusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiae Dei. In medio plateae eius.* Per plateas, ut dictum est superius, inferiores intelliguntur, qui rebus mundanis liberius uti possunt, et maioribus subditi sunt: unde *In medio plateae* civitatis procedit, hoc est, in communitate inferiorum sive minorum quantum est de se, et multo fortius in communitate maiorum: *Matth. 18. Ubi enim sunt duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Et ex utraque parte fluminis.* Hic ostenditur sancta civitas esse delectabilis propter arboris vitae foecunditatem. Et primo describitur fructus illius copia. Secundo foliorum efficacia, ibi, *Et folia ligni.* Dicit ergo quantum ad primum, *Et ex utraque parte fluminis, Lignum vitae:* lignum enim vitae Christus dicitur, quia semetipsum in refectionem suis tribuit: *Matth. 11. Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos.* Et est ex utraque parte fluminis, quia quamdiu sumus in hac vita, citra fluvium sumus, quia gratia desuper datur, per quam genus humanum iustificatur; qui autem glorificati sunt, ultra fluvium sunt, quia perfecti iustificati non indigent amplius iustificari. Unde lignum vitae, idest Christus, est hic per gratiam in suis; ibi vero per gloriam: hic vident eum sui per veram fidem, ibi videbunt per speciem: *1. Cor. 13. Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem. Lignum,* inquam, *afferens fructus duodecim.* Per fructus duodecim duodenariam

apostolorum doctrinam intelligimus. Lignum vero vitae ex utraque parte fluminis duodecim fructus afferre dicitur, quia Christus, qui per lignum vitae intelligitur, omnibus electis et in via et in patria semetipsum in refectionem tribuit, quam videlicet refectionem apostolica turba in mundo praedicavit, exhibitam esse ad iustitiam, in caelo exhibendam ad gloriam. Et ut Christum suos incessanter pascere cognoscamus; ideo recte subditur, *Per menses singulos reddens fructum suum:* fructum enim suum per menses singulos reddit, quia suos continue, et in via, et in patria pascit: In via per corporis et sanguinis participationem; in patria per divinitatis et humanitatis suae perpetuam contemplationem. De huiusmodi ligno habetur in *Psal. Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum* etc. Sequitur, *Et folia ligni ad sanitatem gentium.* Per folia ligni praecepta Christi designantur, quia protegunt et ornant sicut folia: *Psal. Et folium eius non defluet* etc. Sunt enim huiusmodi folia ad sanitatem gentium, quia si auxiliante gratia impleantur, iustificationem animarum operantur; qui vero iustificatur, spiritualiter sanatur: *Ezech. 47. Erunt fructus eius in cibum, et folia eius ad medicinam.* Sed quoniam omne bonum tanto est perfectius, quanto a malo est longius; ideo consequenter ostenditur civitas superna ab omni malo penitus esse libera, cum subdit, *Et omne maledictum non erit amplius:* quia neque culpa, neque poena: *Isaiae 48. Non esurient neque sitiunt amplius, et non percutiet eos aestus et sol. Et sedes Dei et Agni in illa erunt*, hoc est individua Trinitas in illa gloriosa civitate regnabit, et etiam Verbo coniuncta humanitas: *Supra 21. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis, et populus eius erunt; et ipse Deus erit cum eis eorum Deus: Psal. Paravit in caelo sedem suam, et regnabit. Et servi eius.* Hic postmodum ostendit gloriae habitantium in civitate caelesti magnitudinem. Et primo ostenditur gloriae eorum magnitudo quantum ad divinam fruitionem. Secundo quantum ad omnis ignorantiae amotionem, ibi, *Et nox ulterius non erit.* Tertio quantum ad perfectam cognitionem, ibi, *Quoniam Dominus Deus illuminabit illos.* Dicit ergo, *Et servi eius servient ei.* Servi eius et omnes electi servient ei, non timore vel formidine, sed perfecta et summa dilectione, et securitate, laudem eius vocibus amoris intimi decantando: *Isaiae 65. Ecce servi mei laudabunt prae exultatione cordis: Supra 7. Hi sunt qui venerunt de tribulatione:* et sequitur: *Ideo sunt ante thronum eius, et serviunt die ac nocte in templo eius. Et videbunt faciem eius*, hoc est praesentia immediate sine aenigmate, immo manifeste et clare: *1. Ioann. 3. Videbimus eum sicuti est.* Et notandum quod facies Dei dicitur tripliciter. Uno modo dicitur praesentia eius per naturam humanam: *Psal. Ostende nobis faciem tuam, et salvi erimus.* Secundo modo dicitur praesentia eius per gratiam. Tertio modo dicitur praesentia eius per gloriam, scilicet in propria forma: *1. Cor. 13. Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem. Et nomen eius in frontibus eorum*, erit supple scriptum. In frontibus eorum, hoc est in aperto, sicut aperte et manifeste eum confessi sunt: *Supra 3. Qui vicerit, faciam eum columnam in templo Dei mei, et foras non egredietur amplius, et scribam super eum nomen Dei mei. Et nox ultra non erit*, idest aliqua ignorantia dixit Glossa: *Roman. 13. Nox praecessit, dies autem appropinquavit, abiiciamus etc. Et non egebunt lumine lucernae neque solis.* Per lumen doctrina intelligitur qua intellectus illuminatur; per lucernam vetus testamentum; per solem novum. Vel per lucernam potest intelligi quilibet doctor parvae scientiae; per solem doctor habens excellentiam doctrinae; quasi dicat: Non erit eis necessaria doctrina veteris testamenti, vel novi, vel etiam doctrina alicuius doctoris, nec parvi nec magni: *Ier. 31. Non docebit vir proximum suum, et vir fratrem suum dicens, Cognosce Dominum: omnes enim cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum eorum, ait Dominus.* Causa vero quare non egebunt doctrina, ostenditur cum dicit, *Quoniam Dominus Deus illuminabit illos:* et per hoc insinuatur cognitio perfecta quam habebunt sancti in patria; Dominus enim illuminabit eos lumine perfectae cognitionis; et ideo non indigebunt alio doctore, nec alia doctrina: unde *Ioan. 6. Et erunt omnes docibiles Dei. Et regnabunt in saecula saeculorum.* Regnabunt, quia regnante Deo totaliter inhaerebunt in saecula consecutiva saeculorum: *Supra 20. Erunt sacerdotes Dei, et Christi, et regnabunt cum illo mille annis:* et *Sapient. 6. Diligite sapientiam, ut in perpetuum regnetis. Et dixit mihi: haec verba fidelissima sunt.* Liber iste a principio divisus fuit in partes tres, in exordium, narrationem, et conclusionem. Terminatis duabus primis partibus, hic incipit pars tertia: et dividitur in partes tres. Primo enim beatus Ioannes commendans doctrinam istam confirmat eam auctoritate triplici. Secundo comminatur poenas gravissimas eam pervertenti, ibi, *Contestor enim omni.* Tertio bonum salutis optat cuilibet fideli, ibi, *Gratia Domini nostri Iesu Christi.* Pars prima tres habet partes. Primo enim confirmat doctrinam istam auctoritate angeli loquentis sibi. Secundo auctoritate sui, ibi, *Et ego Ioannes.* Tertio auctoritate Christi ibi, *Ego Iesus misi angelum meum.* Circa partem primam tria tanguntur. Primo quidem ratificat angelus supradictorum veritatem. Secundo Christi personam introducens, ostendit adventus eius celeritatem, ibi, *Et ecce venio.* Tertio excitat omnes ad doctrinae huius observationem, ibi, *Beatus qui custodit.* Quantum ad primum dicit, *Et dixit mihi*, scilicet angelus, qui mihi supradicta ostenderat. *Haec verba fidelissima sunt et vera:* fidelissima, quia quaecumque figuris et verbis ostensa sunt, fideliter implebuntur: *Psal. Fidelis Dominus in omnibus verbis suis:* et vera, quia nullo modo poterunt cassari: *Matth. 24. Caelum et terra transibunt, verba mea autem non praeteribunt;* et *supra 19. Haec verba Dei vera sunt.* Et quia fidelissima et vera et angelico ministerio declarata; ideo cum omni fide suscipienda: unde angelus de semetipso dicit, *Et Dominus Deus spirituum prophetarum*, idest Dominus Deus qui dat spiritum prophetandi Prophetis: *Misit angelus suum*, scilicet me: *Ostendere servis suis quae oportet fieri cito:* unde *supra 1.* dicitur: *Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus palam facere servis suis quae oportet fieri cito: et significavit mittens per angelum suum servo*

suo *Ioanni*. Misit, inquam, *Ostendere*, hoc est revelare: unde *Daniel. 2. Vere Dominus noster Deus Deorum est, et Dominus regum revelans mysteria. Servis suis*, idest electis : *Quae oportet fieri cito*, idest in brevi : *Isaiae 42. Nova quoque annuncio ego, antequam oriantur audita vobis faciam:* et quod cito consummanda et complenda sint cuncta quae in hoc libro continentur, probat, ipsum Christum introducendo loquentem, et festinationem sui adventus, quo cuncta complebuntur attestantem; ideo subdit, *Et ecce venio velociter*, quia videlicet non diu tardabit ea quae in adventu eius consummanda sunt adimplere : *Infra hoc cod. Ecce venio cito, et merces mea mecum est, reddere unicuique secundum opera sua*. Consequenter excitat omnes ad doctrinae huius observationem, cum dicit, *Beatus qui custodit verba libri huius*. Et valde bene dicit, *Qui custodit*, quia nihil prodest ad cognitionem veritatis legendo, vel audiendo pertingere, nisi addatur bene vivere. Ille quidem solus ad beatitudinem pervenit, qui non solum per memoriam, sed per vitam praecepta custodit: *Lucae 10. Beati qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud:* et *Iacob. 1. Qui autem perspexerit in lege perfectae libertatis, et permanserit in ea, non auditor obliviosus factus, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit*. Prophetia igitur libri huius omnibus modis est credenda, quoniam angelico ministerio revelata, angelica auctoritate commendata : nec solummodo commendatur ab angelo, verum etiam a Beati Ioannis testimonio; unde sequitur, *Et ego Ioannes qui audivi et vidi haec*. Hic confirmat doctrinam istam auctoritate sui : et primo ponit testificationem suam, et etiam ostendit suam humiliationem, factam ab angelo sibi, cum dicit, *Vide ne feceris*. Circa primum primo ponitur Ioannis testificatio. Secundo ipsius humiliatio, ibi, *Et postquam audissem*. Dicit igitur, *Et ego Ioannes qui audivi et vidi haec*, scilicet supra praedicta; quasi dicat : Non tantum angelus, sed et ego Ioannes magister vester, non quilibet haereticus, ego vester amicus, non extraneus, Ego, inquam, cum ipso angelo, et post ipsum commendo vobis hanc prophetiam, qui nihil falsum, nihil erroneum soleo vobis commendare : *Ioan. ult. Hic est discipulus qui testimonium perhibet de his, et scripsit haec, et scimus quoniam verum est testimonium eius*. Sequitur : *Et postquam audissem*, verba scilicet praedicta : *Et vidissem*, tam mirabilem videlicet et incomparabilem beatae civitatis decorem ac iucunditatem : *Supra 21. Ego Ioannes vidi civitatem sanctam Hierusalem novam descendentem de caelo* etc. Cum ita audissem et vidissem stupefactus prae admiratione, *Cecidi ut adorarem ante pedes angeli*, adoratione scilicet latriae : Angeli, inquam, *Qui mihi haec ostendebat*, haec supradicta : unde *supra 21. Et ostendit mihi civitatem sanctam Hierusalem* etc. Sed quaeritur hic, cum beatus Ioannes hoc idem facere voluerit, et ab angelo prohibitus fuerit, ut habetur *supra 19*. quare iterum eum adorare voluit? Respondeo. Sanctus enim Ioannes in hac ultima visione multo sublimius elevatus fuit quam prius ad contemplandam caelestem gloriam secundum futurum statum eius; et ideo prae stupore nimio, et admiratione tantae pulchritudinis non fuit recordatus forsitan primae prohibitionis : vel etiam per huiusmodi iterationem innuit quantam venerationem praelatis nostris debemus exhibere, cum ipse angelum caelestia bona sibi demonstrantem etiam prohibitus voluerit adorare : veruntamen ipse non propter se, sed propter Deum deberet velle sibi honorem huiusmodi exhiberi: unde et bene angelus dixit, *Deum adora*, quia tantum honorem sibi exhibitum deberet attribuere Deo, nec deberet propter hoc in se extolli, sed magis humiliari. Deinde sequitur, *Et dixit mihi: vide ne feceris*. Hic ostendit beatus Ioannes duplicem prohibitionem sibi factam ab angelo. Et primo tangit prohibitionem respectu eius quod facere volebat. Secundo respectu eorum quae viderat et audierat, ibi, *Et dixit mihi, ne signaveris*. Circa primam partem primo ponitur prohibitio. Secundo consequens informatio, ibi, *Deum adora*. Dicit ergo quantum ad primum, *Et dixit mihi, vide ne feceris*, idest cave ne me adores : hoc idem habetur *supra 19*. Rationem autem quare hoc prohibet, subdit dicens, *Conservus tuus sum et fratrum tuorum*; quasi dicat : Ego, et tu, et fratres tui spirituales, scilicet iusti, tanquam conservi unum Dominum habemus: et ideo nolo a te adorari, immo volo tecum unum Deum et Dominum adorare. Hoc etiam dicit angelus, considerando naturam humanam supra se exaltatam, et ideo se dicit conservum iustorum, et non superiorem, et hac de causa non esse adorandum. Et quoniam duplex est fraternitas, carnalis, scilicet per naturam, et spiritualis, quae est per gratiam: ideo insinuat de qua intendit loqui, cum dixit, *Prophetarum*, idest praedicatorum bonorum. Propheta aliquando accipitur pro praedicatore : unde *1. Cor. 14. Prophetae autem duo vel tres dicant, et caeteri diiudicent. Et eorum qui servant verba libri huius*, idest minorum praedicatoribus obedientium. Omnium itaque iustorum tam maiorum quam minorum se recognovit angelus esse conservum, quia novit omnes eundem habere Deum. Sed quare angelus in veteri testamento se ab homine adorari sustinuit, non autem in novo? istud dictum fuit *supra 19*. super verbum consimile. Postmodum subditur informatio facta ab angelo, cum dixit, *Deum adora*; quasi dicat : Nullum alium adorare debes, nisi solum Deum, adoratione scilicet latriae: *Matth. 8. Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. Et dixit mihi, ne signaveris verba prophetiae*. Ostensa superius angelica prohibitione respectu eius quod beatus Ioannes facere volebat; hic consequenter subditur angelica prohibitio respectu eorum quae viderat. Et primo ponitur angelica prohibitio. Secundo prophetica eius praenunciatio, ibi, *Qui nocet, noceat adhuc*. Tertio loquens in persona Christi, ut mali timeant, et boni sibi caveant, ostendit iterum se venturum esse ad iudicandum in proximo, ibi, *Venio cito*. Quarto per ipsum declaratur bonorum beatitudo, et malorum damnatio, ibi, *Beati qui lavant stolas suas*. Dicit ergo quantum ad primum, *Et dixit mihi: Ne signaveris verba prophetiae libri huius*, hoc est non occultes penitus nimis obscure scribendo: unde *supra 1*. dicitur *Apocalypsis Iesu Christi quam dedit illi Deus palam facere servis suis, quae oportet fieri cito*. Sed contra hoc potest obiici, quia *supra 10*. dicitur: *Signa quae locuta sunt septem tonitrua, et noli ea scribere*. Ergo

videtur esse contradictio inter istud et illud. Dicendum, quod non est contrarietas inter ista, quoniam sacrae Scripturae verba, et secundum aliquid sunt signanda, et secundum aliquid non sunt signanda: sunt enim signanda, quia sunt impiis et infidelibus occultanda, ne sit eius locus pervertendi: unde alius: Non propter suos fideles, sed propter fures divitiae sub sigillo clauduntur. Item plures contemnerent verba sacrae Scripturae, si totaliter manifesta essent: unde Isidorus *1. lib. de sum. bon. Si cuncta paterent, statim intellecta vilescerent: si cuncta clausa existerent, diffidentiam generarent.* Utrumque autem beatus Ioannes, et quod prohibitum, et quod praeceptum sibi fuit, diligenter observavit: quia quaedam per obscura velamina figurarum malis occultare studuit, et quaedam vel absque figuris scripsit, vel per semetipsum figuras exposuit; et sic subtiliter insinuando sub velaminibus latentia mysteria bonis quodammodo revelavit. Sed si obiiciatur, quod si malos latent occulta mysteria: ergo possunt de ignorantia excusari. Dicendum, quod non: quia verba sacrae Scripturae manifestiora possunt intelligere, et si vellent vitia deserere, et opera virtutum exercere, possent ad occultarum rerum cognitionem pervenire divina gratia adiuvante; et sic patet solutio. Causam autem quare prohibuit angelus beato Ioanni ne verba libri huius totaliter occultaret, subdit cum dicit, *Tempus enim prope est:* tempus videlicet adventus Christi, ut factores verbi Dei beatificentur, contemptores vero condemnentur: *Isaiae 14. Prope est ut veniat tempus eius, et dies* etc. *Supra 1. Tempus enim prope est.* Quod ergo remunerandum est, vel etiam condemnandum necessario est sciendum: et ideo non debet penitus occultari, sed studiose propalari. Et quia impii prophetiam istam contemnunt vivendo male, et iusti eam perficiunt vivendo bene; ideo subditur, *Qui nocet, noceat adhuc;* quasi dicat: Ne signes verba ista, sed ea alii manifesta, quia tempus iudicii prope est, in quo ex eis impii damnabuntur, et iusti glorificabuntur: quia cum utrisque dicta verba manifestaveris, mali contemnendo efficientur deteriores, et boni adimplendo meliores: *Daniel. 12. Eligentur et dealbabuntur multi, et quasi igni probabuntur multi, et impie agent impii, neque intelligent omnes impii.* Et notandum quod iste sermo, *Qui nocet, noceat adhuc*, non dicitur voce optantis, sed voce prophetantis, sicut in pluribus sacrae paginae locis reperitur similiter. Duo vero malorum genera distinguuntur hic cum dicitur, *Qui nocet, noceat* etc. et ex opposito duo genera bonorum: unum enim est respectu proximi, alterum respectu sui. Hoc autem quod dicit *Qui nocet, noceat adhuc*, spectat ad iniuriam bonis per ipsos malos illatam; illud vero quod sequitur, *Et qui in sordibus est, sordescat adhuc*, spectat ad propriam ipsorum immunditiam. Duo vero bona quae sequuntur, duobus malis praedictis contraria sunt, et eodem disponuntur: nam hoc quod dicit, *Et iustus iustitiam faciat adhuc*, contrarium est huic, quod *supra* ait, *Qui nocet* etc. quod autem subinfertur, *Et sanctus sanctificetur adhuc*, repugnat huic quod dictum est, *Et qui in sordibus est* etc. quoniam primum istorum bonorum respicit proximi commodum, scilicet iustitiam: iustitia enim est reddere unicuique quod suum est: sicut nocumentum e contrario respicit proximi damnum. Similiter sanctificatio dicit subiecti proprii munditiam: sanctus vero idem est quod mundus; sed e contrario sordescere sonat immunditiam. Est igitur sensus Qui nocet, noceat adhuc, idest nocebit, malum aliis inferendo, ut intelligatur angelus hoc dixisse prophetando, non optando. Et qui in sordibus est, sordescat adhuc, hoc est sordescet seipsum magis ac magis per luxuriam polluendo, et ita de aliis suo modo. Et quoniam, ut ait Apostolus *2. Corinth. 5. omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis prout gessit, sive bonum sive malum;* ideo angelus loquens in persona Christi, ostendit se venturum esse cito ad iudicandum, ut mali timeant, et boni sibi caveant, cum dicit, *Ecce venio cito.* Per hoc etiam prope esse significat adventum suum: unde *supra* hoc eodem dicitur, *Et ecce venio velociter.* Sequitur: *Et merces mea mecum est:* ita vero merces et eius est, et hominis est: Eius, quia eam distribuit; Hominis, quia eam recipit: et recte cum ipso esse dicitur, quia eius potestas et eius misericordia, unde iustus beatificetur, et impius damnetur: *Isaiae 40. Ecce merces eius cum eo, et opus illius coram illo.* Merces, inquam, mea mecum est, *Reddere unicuique secundum opera sua*, hoc est secundum quod meruit quilibet, vel demeruit: *Roman. 2. Reddet unicuique secundum opera sua:* et *Ier. 25. Reddam eis secundum opera ipsorum, et secundum facta manuum suarum.* Et ne alium suspicemur esse bonorum, et malorum iudicem et remuneratorem; ideo dicit, *Ego sum alpha et ω, primus et novissimus, principium et finis;* quasi dicat: Revera ego veniam et iudicabo, et remunerabo, et non alius, quia ego creavi per potentiam, cum sim primus et principium omnium, ego discernam iudicando per iustitiam, cum sim novissimus et finis creaturarum: *Supra 1. Ego sum Alpha et ω, principium et finis, dicit Dominus Deus.* Huiusmodi vero sententia idcirco frequenter repetitur, ut ei fides firmior adhibeatur. *Beati qui lavant stolas suas.* Hic consequenter per angelum loquentem in persona Christi declaratur bonorum beatitudo, et malorum damnatio. In primo innuitur retributio bonorum. Secundo damnatio malorum, ibi, *Foris canes.* Quantum ad primum dicit, *Beati qui lavant stolas suas*, idest corpora sua, vel opera post baptismum foece peccatorum polluta; quasi dicat, licet superius dictum sit, Qui nocet, noceat adhuc etc. Non propter hoc desperent peccatores, quia si mundaverint se a peccatis suis per poenitentiam, beatitudinem consequentur aeternam; sicut et illi qui conservaverunt innocentiam suam: *Isaiae 1. Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis:* et *supra 7. Hi sunt qui venerunt de tribulatione magna, et laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni.* Beati, inquam, sunt qui sic faciunt. *Ut sit potestas eorum in ligno vitae*, idest ut possint esse participes gloriae Christi, qui dicitur lignum vitae: *Supra 2. Vincenti dabo edere de ligno vitae, quod est in paradiso Dei mei. Et per portas*, idest in sanctam Hierusalem civitatem caelestem: *Isaiae 26. Aperite portas, et ingrediatur gens iusta custodiens veritatem.* Deinde ostenditur iniquorum damnatio, cum dicit, *Foris canes.* Et quasi dicat, si lavari contempseritis, civitatem san-

etiam non intrabitis. Unde in hac parte sex peccatorum tanguntur genera, et possunt sic distingui. quia qui peccator efficitur, aut hoc est per inordinationem sui in se; aut sui in proximum; aut sui in Deum. Si primo modo; sic sunt impudici, hoc est immundi per luxuriam; si per inordinationem sui quantum ad proximum, hoc potest esse dupliciter: aut opere; aut sermone. Si primo modo; sic sunt homicidae: si secundo modo, hoc est in sermone; hoc contingit tripliciter, aut detrahendo, aut malum persuadendo, aut decipiendo, quando scilicet aliud habetur in corde, aliud in ore. Si primo modo, sic sunt canes, idest detractores, qui mordent occulte proximum, detrahendo; si secundo modo, hoc est malum persuadendo, et sic sunt venefici, idest malorum persuasores; si tertio modo, decipiendo scilicet, sic sunt mendaces. Si per inordinationem sui in Deum, sic sunt idololatrae, qui attribuunt creaturae quod est creatoris. Foris igitur erunt canes, hoc est detractores: *Et venefici*, idest malorum persuasores, qui proximum suum inducunt ad malum: *Et impudici*, qui se polluunt per luxuriam: *Et homicidae*, qui proximum suum occidunt, vel opere, vel voluntate, vel procurant ut occidatur: *Et idolis servientes*, qui cultum latriae, qui soli Deo debetur, rebus insensibilibus tribuunt: *Et omnis qui amat et facit mendacium*, idest qui corde diligit, et ore pronunciat in quo proximum fallat. Isti igitur et caeteri reprobi, qui per istos designantur, ab introitu supernae civitatis excludentur, et in infernum per consequens mittentur: *Supra 20.* dicitur: *Timidis autem et incredulis et execratis homicidis et fornicatoribus et veneficis, et idololatris et omnibus mendacibus, pars illorum erit* in *stagno ardenti igne et sulphure. Ego Iesus misi angelum meum.* In parte praecedenti commendavit beatus Ioannes prophetiam suam auctoritate angeli, et etiam auctoritate sui; in hac autem parte commendat eam auctoritate Christi. Unde Christus loquens in propria persona primo ponit suam testificationem. Secundo, ut certius ei credatur, describit suam auctoritatem, ibi, *Ego sum radix.* Tertio invitat nos ipsemet cum ecclesia ad percipiendam salutem, ibi, *Et sponsus et sponsa dicunt: Veni.* Quantum ad primum dicit, *Ego Iesus*, ego scilicet salvator vester, et non alius: *Misi angelum meum*, de quo dicitur supra primo: *Mittens angelum suum servo suo Ioanni*, Iesus enim angelo, Angelus Ioanni, Ioannes ecclesiis huiusmodi sacrum mysterium revelabit. Misi, inquam, angelum meum. *Testificari vobis haec in ecclesiis:* non enim dicit in ecclesia, sed in ecclesiis, propter videlicet ecclesias Asiae particulares, quibus librum istum principaliter misit. Unde *supra 1.* dicitur: *Ioannes septem ecclesiis quae sunt in Asia etc.* ideo in fine libri huius sermonem suum ad illos dirigit, ad quos in principio direxit. Per hoc itaque quod dicitur, *Ego Iesus* etc. plane insinuatur quod non solum angelus, et Ioannes verba libri huius nominum suorum inscriptione commendant; sed etiam ipse Christus nominis sui adnotatione nobis ea commendat. Sed quia posset aliquis dubitare, quis esset iste Iesus: ideo statim ut certius ei credatur, auctoritatem suam manifeste declarat, cum subdit, *Ego sum radix et genus David, stella splendida et matutina.* Radix David, ipsum videlicet creando: *Isaiae 11. Egredietur virga de radice Iesse, et flos de radice eius ascendet:* et genus David, de eius scilicet genere carnem assumendo: *Matth. 1. Liber generationis Iesu Christi filii David, filii Abraham.* Ego sum, inquam, *Stella splendida*, mundo lucem praebendo, et splendore sanctorum excedendo. De huiusmodi stella habetur *Num. 24. Orietur stella ex Iacob.* Et stella, inquam, *Matutina*, diem scilicet praenuncians, *hoc est aeternam beatitudinem per resurrectionem meam*, dicit Interlinearis: *Coloss. 1. Ipse est caput corporis ecclesiae, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatum tenens.* Ego igitur tantus et talis verba prophetiae huius vobis commendo, qui spiritualia bona vobis tribuo, qui caelestia et aeterna promitto. Sed quanto desiderio, quanta dilectione Christus et sancta mater ecclesia salutem nostram concupiscant, declaratur cum subditur, *Et sponsus et sponsa dicunt: Veni.* Sponsus verus, idest Christus, de quo *Ioan. 3. Qui habet sponsam, sponsus est. Dicunt*, per internam scilicet inspirationem: *Et sponsa*, hoc est sancta ecclesia, de qua dicitur *supra 21. Ostendam tibi sponsam uxorem Agni.* Dicit, videlicet per praedicationem cuilibet praedestinato ad vitam aeternam: *Veni*, per veram fidem, et bonam actionem, et sanctam conversationem. Sponsus siquidem, et sponsa similiter dicunt hoc, quoniam gaudia nuptialia promittunt: *Matth. 22. Ite ad exitus viarum, et quoscumque inveneritis, vocate ad nuptias.* Et ut quilibet vocatus alios vocare studeat, ideo subiungitur, *Et qui audit, dicat veni:* qui audit, scilicet per recte credendo, et quod credit opere faciendo: unde *supra 2. Qui habet aures audiendi audiat.* Iste talis auditor alios vocare tenetur, ad minus per exemplum bonae vitae, ne lumen boni spiritualis abscondatur: unde *Matth. 5. Neque accendunt lucernam et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt.* Sed ne aliquis invitatus aliqua pusillanimitate ductus, vel alia de causa perterritus, ad tanti boni plenitudinem accedere pertimescat; ideo ad confortandum eum subinfertur, *Qui sitit veniat: Qui sitit*, idest qui convertendi voluntatem habet: *Veniat*, supple per conversionem, et securus de venia accipiat sacramenta, et gratis remittentur ei peccata. *Isaiae 55. Omnes sitientes venite ad aquas. Qui vult accipiat aquam vitae gratis*, quasi dicat, Non est grave neque laboriosum; quia sola voluntas sufficit, sine pretio meritorum. Accipiat aquam vitae, idest gratiam vivificantem. *Accipiat*, inquam, *gratis;* hoc est absque omnibus meritis: *Supra 21. Ego sitienti dabo de fonte aquae vitae gratis.* Hugo: *O quam pretiosa sunt ista supernae dignitatis oracula omni pretio praeferenda, omni acceptione digna, omni devotione excipienda, omni memoria retinenda, omni virtute promerenda. Contestor ego omni audienti.* Commendavit superius beatus Ioannes praesentem doctrinam, confirmando eam auctoritate triplici; hic consequenter comminatur poenas gravissimas eam pervertenti. Et primo ponit suam comminationem. Secundo introducit Christum hoc affirmantem, ibi, *Dicit qui testimonium perhibet istorum.* Circa primum primo comminatur addenti contrarium. Secundo subtrahenti de eo quod est hic scriptum, ibi, *Et si quis diminuerit.* Dicit igitur primo, *Contestor ego* etc. quia plures infideles, et

haeretici, vel apponerent, vel diminuerent de facili aliquid in hoc libro, ut melius errores suos fovere possent; ideo ad refrenandam eorum praesumptionem ostendit beatus Ioannes, quanta animadversione dignus sit, qui aliquid in eo addere, vel auferre praesumit. Dicit propterea, *Contestor ego*, idest testis existo: *Prov. 14. Testis fidelis non mentietur. Omni audienti verba prophetiae libri huius*, ut scilicet sibi caveat, ne aliquid apponere praesumat ad huius libri verba, corrumpendo ea; unde dicit, *Si quis apposuerit ad haec:* ille enim apponit, qui mendacium adiungit, et talis absque dubio gravissimo punietur; et ideo subditur, *Apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto*, idest poenas aeternas, sive temporales. De quibus plagis dicitur *supra 15. Vidi aliud signum in caelo magnum, et mirabile, angelos septem habentes plagas septem novissimas. Et si quis diminuerit de verbis libri prophetiae huius:* ille vero diminuit qui aliquid ex his quae in eo scripta sunt, subtrahit, vel etiam negando contradicit, et talis etiam valde graviter punietur per bonorum subtractionem; et propterea dicitur, *Auferet Deus partem eius in libro vitae*, ut videlicet non habeat partem in his, quae indelebiliter existentia sunt in praedestinatione divina: quae, inquam, praedestinatio dicitur liber vitae: *Psal. Deleantur de libro viventium, et cum iustis non scribantur:* et *supra 13. Quorum non sunt scripta nomina in libro vitae.* Auferet, inquam, partem eius, *De civitate sancta*, ut scilicet non sit civis in ea: *Supra 21. Non intrabit in eam aliquid coinquinatum, faciens abominationem et mendacium, nisi qui scripti sunt in libro vitae Agni*, et auferet, inquam, partem eius, *De his quae scripta sunt in libro isto*, ut non sit particeps bonorum quae promittuntur in eo, sicut specialiter *supra 2.* et *3. cap.* et in his duobus ultimis capitibus. Et licet ex duobus malis iam dictis, alterum addenti contrarium attribuatur, alterum per subtractionem diminuenti sive subtrahenti inferatur; uterque tamen utroque malo percutietur, quia qui malis supradictis affligetur, necesse est ut bonis etiam denudetur, et qui bonis privabitur, malorum illatione graviter punietur. *Dicit qui testimonium perhibet istorum.* Hic introducitur Christus afferens supradictam comminationem, et excommunicationem: et tanguntur haec tria. Primo enim Christus dictum Ioannis affirmat. Secundo adventum suum iam esse instantem iterate demonstrat, ibi, *Venio cito.* Tertio rogat eum beatus Ioannes ut veniat, ibi, *Veni Domine Iesu.* Dicit ergo quantum ad primum, *Dicit qui testimonium perhibet istorum*, videlicet Christus, qui cuncta quae in hoc libro sunt attestatur, dicit. *Etiam*, hoc est dictum Certo ita fiet. *Etiam* est adverbium affirmandi, per quod affirmatur quod promissum est, quasi diceret beatus Ioannes, si mihi non creditis, saltem testimonio veritatis credite: *Ioan. 3. Qui de caelo venit, super omnes est: et quod vidit et audivit hoc testatur.* Sequitur, *Venio cito.* In fine libri facit iterum mentionem de adventu suo, ut audientes et legentes reddat attentiores, ne per aliquam securitatem falsam inveniantur imparati: unde *Luc. 12. Et vos estote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis veniet. Amen: Veni Domine Iesu.* Haec verba sunt beati Ioannis adventum Salvatoris affirmantis et regratiantis: nam per hoc quod dicit *Amen*, ipsum venturum esse veraciter asserit; per hoc etiam quod subiungit, *Veni Domine Iesu*, deprecatur ut veniat: *Cant. 5. Veniat dilectus meus in hortum suum.* Per hoc enim nobis ostenditur, quod beatus Ioannes in caritate valde perfectus erat, quia Salvatorem ut veniret rogabat: et quia perfecte diligebat, ideo minime timebat: unde sicut ipsemet dicit *in prima Canonica sua 4. capit. Timor non est in caritate, sed perfecta caritas foras mittit timorem. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis amen.* In hac parte ultima huius libri, sicut et in prima, illis omnibus quibus scribit bonum salutis optat, ut se reddat eis benevolum more bene scribentium, et ex benevolentia provocat eos ad meliora; ideo dicit, *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis*, ut videlicet sitis grati et accepti in conspectu eius, quod habet fieri per gratiam. *Amen*, hoc est fiat. Huiusmodi vero gratiam optat Apostolus omnibus quibus scribit, sicut in fine omnium epistolarum suarum patet evidentissime. Hanc autem Christus Dei Filius, qui est Alpha et ω primus et novissimus dignetur nobis omnibus elargiri. Amen.

FINIS.

INDEX

RERUM MAXIME

NOTATU DIGNIORUM

A

B

C

E

F

G

H

I

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

V

Z

FINIS.

Napoli 18 Aprile 1857

CONSIGLIO GENERALE

DI

PUBBLICA ISTRUZIONE

Vista la domanda del tipografo Paolo Brancaccio, con la quale ha chiesto di porre a stampa l'opera intitolata - *Commentaria in Apocalypsim Beati Ioannis Apostoli Angelici Doctoris Divi Thomae Aquinatis* pel Reverendo D. Francesco Acciardi.

Visto il parere del Regio Revisore signor D. Giuseppe Canonico Garavini;

Si permette che la suddetta opera si stampi, però non si pubblichi senza un secondo permesso, che non si darà se prima lo stesso Regio Revisore non avrà attestato di aver riconosciuto nel confronto esser la impressione uniforme all'originale approvato.

Il Consultore di Stato - Presidente provvisorio
CAPOMAZZA

Il Segretario Generale
GIUSEPPE PIETROCOLA

Napoli 15 Aprile 1857

COMMISSIONE ARCIVESCOVILE

PER LA REVISIONE

Nihil obstat.

DOMENICO GARGIULO

Imprimatur.

Pel Deputato
LEOPOLDO RUGGIERO - *Segretario*

